ئۇيغۇريار يۈرۈشلۈك كىتابلىرى 1

ئويۇنلار ۋادىسى تۈركىيە

ئابدۇۋەلى ئايۇپ

SİYER YAYINLARI

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئابدۇۋەلى ئايۇپ يازمىلىرى 1 - قىسىم

ئابدۇۋەلى ئايۇپ

ئويۇنلار ۋادىسى تۈركىيە

سىيرەت نەشرىياتى

SİYER YAYINLARI

ئۇيغۇريار يۇرۇشلۇك كىتابلىرى-1

كىتاب ئىسمى : ئويۇنلار ۋادىسى تۈركىيە
ئاپتورى: ئابدۇۋەلى ئايۇپ
تەھرىرى: باتۇر قاراخانلى
كوررېكتورى: باتۇر قاراخانلى

ئۇيغۇريار بىلەن ئالاقىلىشىش:
تور بېكەت:
www.uyghuryar.org
ئىلخەت:
uyghuryar123@gmail.com

Baskı & Cilt
GÜL MAT MATBAACILIK YAYINCILIK SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
Maltepe mah. Fazlı Paşa cd. No:8/4 Topkapı-İstanbul
Tel: 0212 577 79 77
Sertifika No: 34712

1. Baskı: *Temmuz 2018*

ISBN: 978-605-2375-94-5

www.uyghurkitap.com

ئابدۇۋەلى ئايۇپ

ئويۇنلار ۋادىسى تۈركىيە

سىيرەت نەشرىياتى

SİYER
YAYINLARI

مۇندەرىجە

ئاپتور ھەققىدە 7
تۆھمەتنىڭ تۈركچىسى ۋە خىتايچىسى 9
تۇغۇلۇشتىكى بىشارەت ۋە نەسەپتىكى خىسلەت 12
تۈرك خانىم مېنى يولداش دېدى 15
تۈرككە ئەرگىشىپ 17
چېقىلغىنى مازارلا ئەمەس 19
خىتاي مۇسۇلمان بولسا 23
داۋا مەھبۇسىنى مات قىلماس 27
ساياھەتكە چىققانمۇ ياكى دۈشمەن ئىزدەپمۇ؟ 31
سۆيۈملۈك ئەلدىكى كۆرۈمسىز ئورتاقلىقلار 33
سۈرىيەدىكى «نەپرەتلىك» مۇجاھىتلىرىمىز 37
تۈرك مەتبۇئاتلىرىدا ئۇيغۇر ئاۋازى 42
تۈركچىدە بىز، ئۇيغۇرچىدا خەق 46
تۈركچىگە يۈرۈش 49
تۈركچىدىن سوۋغات 52
تۈركىيەدىكى ياش ۋە ياشانغان ئۇيغۇر 55
تۈركىيەدە ئۇيغۇرلار ۋە ئەۋلات بوشلۇقى 59
تۈركىيەدىكى يۈرەك 64
تۈركىيەدىكى «ئىككى ئايرىلالماسلىق» 76
تۈركىيەدە بۇزغۇنچىلار ۋە تۈزگۈنچىلەر 70
تۈركىيەدە داربە ۋە شەرققە بۇرۇلۇش 73
تۈركىيەدە شىركەتنى قانداق قۇرىمىز؟ 78
تۈركىيەدە كىملەر ئوقۇپ كىم ئاشتى 83
تۈركىيەنىڭ كۆچى 89
تۈزۈم ئەۋزەلمۇ مىللەتمۇ؟ 91
تۈرك چاغداش ئەدەبىياتى ئۇيغۇرلاردا 98
مىللەتلەشكەن تۈركلەر ۋە يېرىم يولدىكى ئۇيغۇرلار 102
بۈگۈنكى ئۇيغۇردا تۈركىيە 105
«غەرپلەشكەن» تۈركىيە 109
قەشقەردىن ئىستانبۇلغىچە نەسىھەت 114
قەيسەرى ۋە ئىستانبۇلدىكى ئۇيغۇر مائارىپ مەسلىسى ۋە چارىلەر 117
ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر تۈركىيەدە 122
ئۇيغۇر يازغۇچىلار ۋە چاغداش تۈرك ئەدىپلىرى 129
ئويۇنلار ۋادىسى تۈركىيە 132
مەن شاھىت بولغان ھىجرەت، جىھات تەشۋىقاتى 136
غايىبانە ناماز ۋە نەق غۇلغۇلا 140

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇردا يوق ئۈچ غەلەت
.... 143

يۇدۇپ يۈرگەن تەپەككۇر يۈكى
.... 146

ھاكىمىيەت مىللەتنىڭمۇ، خۇدانىڭمۇ
.... 151

ھۆكۈمچىلەر ۋە ھۇجۇمچىلار
.... 153

ئەركىنلىك يولىدىكى رودىپاي
.... 158

ئەركىنلىكتە مەھبۇس بىز
.... 162

باش ئامان بولسا
.... 166

كەسپىنىڭ كۆز يېشى
.... 170

ھەقىقى زىندان
.... 175

سەدىقەگە سىغمىغان پىكىرلەر
.... 180

شانلىق يول ۋە خارلىق يولى
.... 185

كۆڭۈلدىكىدەك دۈشمەن
.... 192

مەزلۇمنىڭ مۇشتى
.... 197

مەككارلىق كېسىلى
.... 200

ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تۈركىيەدە
.... 204

ئۇيغۇرچە ئەنئەنىدىكى ئەۋزەللىك
.... 208

ئۇيغۇردا چەتئەللەر ۋە ئۆز ئەل
.... 212

ئىستانبۇلدىكى قەشقەر دەرگاھى
.... 218

قوغلانغان ئۇيغۇر كومپىنىست
.... 222

قۇتۇپلۇق رېئاللىق ۋە قۇتۇپلۇق تەپەككۇر
.... 225

«قۇرئان»دا ۋە ئۇيغۇرچىدا پەرقلىق ئۇقۇملار
.... 230

«قۇرئان»دا ۋە ئۇيغۇردا پىتنە ئۇقۇمى
.... 238

لالما ئىتتەك يېنىمدا ئۆلۈم
.... 244

يۈز يىلدىن بۇيانقى شۋېتلار ۋە ئۇيغۇرلار
.... 246

ئىنقىلاپ دەمدۇق جىھادىمۇ؟
.... 249

جىم تۇرىۋېلىش تاكتىكىسى
.... 254

دۇنيا سۈكۈتنى چۈشەنمەيدۇ
.... 257

قۇربانلىققا يارالغانمىدىڭ، ئاچا!
.... 952

ئۇلار خىتاينىڭ ئادىمىمۇ؟
.... 262

مۇقەددەسلىك ۋە سۈيئىستېمال
.... 265

نوپۇسىمىز ۋە نوپۇزىمىز
.... 268

ئاپتور ھەققىدە

ئابدۇۋەلى ئايۇپ، 1974 - يىلى قەشقەر ئوپالدا تۇغۇلغان. 1997 - 1992 - يىللىرى مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى تۈركىي تىللار فاكۇلتېتىدا ئوقۇغان. 1998 - يىلى ياندۇردىن ئىيۇنغىچە قەشقەر شەھرىگە قاراشلىق دۆلەتباغ يېزىسىدىكى كەنتلەردە كاتىپلىق ۋە تەرجىمانلىق قىلغان. 1998 - 2001 - يىللىرى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئۇيغۇر قەدىمكى ئەدەبىياتىدا ئوقۇپ ماگىستىرلىق ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن. 2001 - يىلدىن 2007 - يىلغىچە غەربىي شىمال مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇتقۇچى بولغان. 2006 - يىلى تۈركىيە ئەنقەرە ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئالتە ئاي زىيارەتچى تەتقىقاتچى بولغان . 2007 - يىلدىن 2009 - يىلغىچە مالىيە ئىقتىساد ئۇنىۋېرسىتىتىدا ئىشلىگەن. 2009 - 2011 - يىللىرى ئامېرىكا كانزاس ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇپ تىلشۇناسلىق بويىچە ماگىستىرلىق ئۇنۋانى ئالغان. 2011 - يىلدىن 2013 - يىلغىچە قەشقەردە قۇتادغۇبىلىك مائارىپ تەربىيەلەش مەركىزى ۋە ئانا تىل يەسلىسىنى قۇرغان ۋە ئانا تىل مائارىپى تەشەببۇسىدا بولغان. 2013 - يىلى 19 - ئاۋغۇست مەكتەپ ۋە يەسلى قۇرۇش ئارقىلىق ئانا تىلنى قوغۇداش تەشەببۇسى سەۋەپلىك خىتاي ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن قاماققا ئېلىنغان. 2015 - يىلى ئاۋغۇستنىڭ ئاخىرىدا نورمال ھايات ئۈچۈن تۈركىيەگە كەلگەن.

2016 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئىجتىمائىي تاراتقۇلاردا ئۇيغۇريار پىلانىنى ئوتتۇرىغا قويغان. 2017 - يىلى مۇھاجىرەتتە ئۇيغۇرلارنىڭ كىملىكىنى قوغداش ئۈچۈن ئائىلە مائارىپى پىلانىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، پىلاننىڭ تۇنجى قوللانمىسى بولغان «ئېلىپبە»، «ئانا تىل دەرسلىكى(2)»نى تۈزۈپ چىقىپ ئىستانبۇلدا نەشر قىلدۇرغان.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

تۆھمەتنىڭ تۈركچىسى ۋە خىتايچىسى

2017-يىلى بىر دوستۇم ئانادولۇدىكى بىر ئۇنىۋېرسىتېتتا خىزمەت يۆتكىلىپ بارماقچى بولدى. ھەممە ئىشلار پۈتۈپ ئالىي مەكتەپتە ئىشلەش ئالدىدا تۇرغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ ناھايىتى روھسىز ھالدا كىرىپ كەلدى. بىخەتەرلىك ئورگانلىرى ئۇنىڭ ئۈستىدىن شىكايەت قىلىپتۇ. ئېيتىلىشىچە فەتھۇللاھ گۈلەن گورۇھى بىلەن ئالاقىسى بارمىش. ئاڭلاپ كۈلگۈم كەلدى، ئىككى يىلدىن بېرى شورپېشانە دوستۇم شۇ ئىش ئۈچۈن پالاقلاپ يۈرگەن ئىدى. بىر دۆلەت ئورگىنىدا ئون يىلدىن بېرى ئىشلەۋاتقان، تۈركىيەدە ماگىستىرلىقنى تۈگەتكەن، تۈرك تەشكىلاتلىرى ۋە جامائىتى بىلەن تۈزۈك تونۇشمايدىغان بىر ئۇيغۇرنىڭ فەتوچى ئاتىلىپ قېلىشى بىر كىنايە ئىدى.

دوستۇم دەسلەپ پەرۋا قىلمىغاندەك يۈرگەن بولسىمۇ، ئىشنىڭ ھەقىقەتتىن ھەققىدە ئىزدەنمەيمۇ قالماپتۇ. دۆلەتلىك ئىستىخبارات تەشكىلاتى (دۆلەت بىخەتەرلىك ئىدارىسى) ۋە ساقچىدا ئىشلەيدىغان تونۇشلىرىدىن سوراپتۇ. جاۋاپ «مۇمكىن ئەمەس قېرىنداش، ئۇ بىر باھانە سېنى ئۇ ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ مۇدىرى خىزمەتكە ئېلىشنى خالىماپتۇ» دېگەن شەكىلدە چىقىپتۇ. بۇلارنى ئاڭلاپ كەچمىشلەر تەكرارلانغاندەك تۇيغۇغا كەلدىم. ئۇنىڭغا مېنىڭمۇ مۇشۇنداق بىر ئىشقا شاھىت بولغىنىمنى سۆزلەپ بەردىم.

ئايالىمنىڭ ئۈرۈمچىدىكى تىببى ئۇنىۋېرسىتېتتا ماگىستىرلىق ئۈچۈن ئوقۇۋاتقان چاغلىرى ئىدى. بىز مەكتەپكە يۇقىرى سوممىدا ئوقۇش پۇلى تۆلەيدىغان بولغاچقا بىر ئادەم مۇئاش ئالىدىغان ئائىلەدە كۈنلەر باي-باياشات ئۆتۈپ كەتمەيتتى. شۇنداق كۈنلەردە ئايالىمنىڭ مۇكاپاتقا ئېرىشكەنلىك خەۋىرى كەلدى. تالادىن يۈگرەپ كىرىپ «مەنمۇ پۇل تاپالىدىم» دەپ سەكرەپ كەتكەن ئايالىمنىڭ ھەممە يېرىدىن كۈلكە

تۆكۈلگەن ھالىتى ھېلىمۇ ئېسىمدە. ئادەتتە ئائىلىدە مەن پۇل تۆتمايدىغانلاردىن ئىدىم. ھەممە پۇل قولىدا تۇرۇپ نېمە ئۈچۈن «ئۈچتە ياخشى ئوقۇغۇچى» دېگەن نامدا بېرىلىدىغان تايىنى يوق پۇلدىن ئاپالمىنىڭ ئۇ قەدەر ھاياجانلىنىپ كەتكەنلىكىنى ھېس قىلىپ يېتەلمىگەن ئىدىم. ئەمدى ئويلاپ باقسام ئۇ ئۆزىنىڭ ئەمگەك مېۋىسىدىن، تىرىشچانلىقىنىڭ ئېتىراپ قىلىنغىنىدىن شاتلانغان ئىكەن.

ئاپالىم مۇكاپات كەلگىچە ھەتتا ئالىدىغان نەرسىلەر ھەققىدىمۇ پىلان قىلىپ بولدى. ئاخىرى مۇكاپات تارقىتىدىغان كۈنمۇ كەلدى. قارىسام كەچتە سولىشىپ كەپتۇ. جاۋاپىنى ئۇنىڭ يىغلاپ ئىششىپ كەتكەن قاپاقلىرىدىن بىلدىم. بىر پەدە مۇڭلۇق مۇقاملار، پىغانلىق مەرغۇللار ۋە تەسەللىلىك نەقراتلاردىن كېيىن ھېكايەت ئايدىڭ بولدى. مېنىڭ «سىياسىي چاتىقىم» سەۋەبىدىن ئاپالمىنىڭ مۇكاپاتى قالدۇرۇلۇپتۇ. دۆلەت بىخەتەرلىك ئىدارىسىدىن ئاسپىرانتورىيەگە خادىم كەلگەنمىش، مېنىڭ سىياسىي چاتاقلىرىم ھەققىدە ئاپالمىدىن مەلۇمات ئىگىلىمەكچى بولغانمىش. بىر تۇرۇپ ئاپالمىنىڭ مۇشۇ گەپكە ئىشىنىپ قورقۇپ كەتكەن چىرايىغا قاراپ كۈلگۈم كەلسە، يەنە بىر تۇرۇپ بۇ ھېلىگە غەزەپلەنمەكتە ئىدىم.

شۇ ھامان بۇ گەپنى قىلغان كىشىگە تېلېفون قىلدىم. تىببىي ئۇنىۋېرسىتېت ئاسپىرانتلارغا مەسئۇل خادىمى تىيەن تېلېفوننى قوپاللا ئالدى. ئۇنىڭغا ئۆزۈمنى بىر قۇر تونۇشتۇرۇپ مېنىڭ سىياسىي مەسىلەم ھەققىدە ئېنىقلاشقا كەلگەن ساقچىنىڭ قايسى چىسلادا كەلگەنلىكىنى سورىدۇم. قارشى تەرەپ سەل تىلىنى چايناپ تۇرۇۋىدى، قانچە ئادەم كەلگەنلىكى، قانچە مىنۇت تۇرغانلىقى، نېمەلەرنى دېگەنلىكىنى ھەققىدە سوئاللارنى ياغدۇرىۋەتتىم. ئۇ«ساقچى كەلدى» دېگەن چىسلادا مەن تېخى لەنجۇدا ئىدىم. نوپۇسۇم لەنجودا بولغاچ تويى خېتىمىزمۇ گەنسۇنىڭ ئىدى. ئۇرۇمچىدىكى ساقچىنىڭ سىياسىي مەسىلەم سەۋەبلىك ئۇرۇمچىدە كوللىكتىپ نوپۇستا ياشاۋاتقان ئاپالمىنى ئىزدىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

يۇقىرىقىلارنى دەپ بولغاندىن كېيىن تەھدىت سېلىش نۆۋىتى ماڭا كەلدى. ئۆزۈمنىڭ بىر ئوقۇتقۇچى ئىكەنلىكىمنى، مېنى تەكشۈرگىلى كەلگەن بۇ ئىشنى

www.uyghurkitap.com

ئۆزۈم ئىشلەۋاتقان ئۇنىۋېرسىتېت رەھبەرلىكىگە ۋە تىببىي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مۇدىرىغا مەلۇم قىلمىسام بولمايدىغانلىقىنى دەپ چىڭ تۇرىۋالدىم. بىچارە ختاي ئاخىرى ختايلىقىغا قايتىپ «غوجا ئاكا، مېنى قۇتقۇزىۋالساڭ، خاتا دەپ قاپتىمەن» دەپ يىلىنىشقا باشلىغاندا پۇخادىن چىققاندەك بولمىدىم. ئەرتىسى چارشەنبە مەكتەپتە سياسىي ئۆگىنىش بولمىغان بولسا تىببىي ئۇنىۋېرسىتېتقا ۋە مالىيە ئۇنىۋېرسىتېتىغا بۇ ئىشنى مەلۇم قىلغان بولاتتىم. ئەمما تىيەننىڭ يىلىنىشلىرى تەسىر قىلدىمۇ ئاخىرى بولدى قىلغان بولدۇم.

دوستۇمغا بۇ ئىشلارنى سۆزلەپ بەرگىنىم بىلەن ئۇنىمى بولمىدى. چۈنكى تۈركىيەدە داۋا سوزۇلۇپ كېتىدىكەن. بۇنداق تۆھمەتنى داۋا قىلىپ ئولتۇرۇشنى دوستۇممۇ راۋا كۆرمەيدىكەن. ئىش شۇنىڭ بىلەن تۈگىگەن بولدى. ئەمما ئىككى ئۇيغۇرنىڭ ئىككى دۆلەتتە ئوخشاش بىر قىسمەتكە دۇچار بولۇشىدا ماڭا قانداقتۇر بىر سىر باردەك تۇيۇلدى.

2007-يىلى ئۈرۈمچىدە بىر ئۇيغۇرنى سياسىي چاتقى بار دېيىش بىلەن 2017-يىلى ئەنقەرەدە يەنە بىر ئۇيغۇرنى فەتوچى دېيىش ئوتتۇرىسىدا چوڭ پەرق يوق، مەنتىقە ئوخشاش، سياسىي قالپاق كىيدۈرۈپ مەقسەتكە يېتىش. ختايدا ئۇيغۇر بۆلگۈنچى دەپ ئەيىپلەنسە قورققاندەك، تۈركىيەدىمۇ ئۇيغۇر فەتوچى دەپ گۇمان قىلىنسا ئەنسىرىمەي قالمايدۇ. ئەمەلىيەتكە قارايدىغان بولساق نە دوستۇم، نە مەن ئۇچرىغان تۆھمەتنىڭ ئاساسى يوق. ئىككىلا دۆلەتتە قارشى تەرەپنىڭ ئاغزىنى ئېتىش ئۈچۈن سياسىي قالپاق كىيدۈرۈش مەقسەتكە يېتىشنىڭ ناھايىتى قولاي يولى. نېمە ئۈچۈن شۇنداق بولىدۇ؟ چۈنكى ھەر ئىككىلا ئەلدە شەرتسىز قانۇن بويىچە ئىش قىلىش ئومۇملاشمىغان. پۇقرالاردا ۋە مەمۇرلاردا قانۇن ئېڭى تۆۋەن، ھەر بىر ئادەمدە بىرەر ساختىلىق ياكى خۇپسەنلىك سەۋەپلىك ئىناۋەت خاتىرىسىگە ناچارلىق يېزىلىپ قېلىشتىن ئەنسىرەش يوق. شۇڭا بىر ئادەمگە سياسىي قالپاقتىن بىر كەيدۈرۈپلا كۆزدىن يوق قىلىش ھېچكىم ھەيران قالمايدىغان ھادىسىگە ئايلانغان بولۇشى مۇمكىن.

تۇغۇلۇشتىكى بىشارەت ۋە نەسەپتىكى خىسلەت

ھەر قانداق ئىنساننىڭ تۇغۇلغاندا ئوخشاش ھالەتتە جاھانغا كۆز ئاچىدىغانلىقى قەدىمكى زاماندا ئاسانلىقچە ئېتىراپقا ئېرىشەلمىگەن. قەدىمكىلەرنىڭ قارىشىدا ئالەمنى تاڭ قالدۇرىدىغان ئىشلارنى قىلغان كىشىلەرنىڭ تۇغۇلۇشىدىلا بىر پەۋقۇلاددە بىشارەت بار ئىدى. مەسىلەن، ئوغۇزخان تۇغۇلغاندا چىرايى كۆك، كۆزلىرى ھال، بەدىنى تۈكلۈك ئىدى دېيىلىدۇ. قەدىمكى نۇرغۇن مىللەتلەرنىڭ قەھرىمانلىرى يۇقىرىقىدەك خىسلەتلىك تۇغۇلۇش كەچمىشىگە ئىگە. شەرقتە قەھرىمانلارنىڭ بۇنداق پەۋقۇلاددە تۇغۇلۇش ئەھۋالى خېلى ئۇزۇن داۋاملاشقان. داڭلىق شەخسلەرنىڭ كۆپىنچىسى مۇشۇ قائىدە بويىچە تۇغۇلىدۇ. 18-ئەسىردە قەشقەردە ياشىغان ئالىم مۇھەممەت سادىق قەشقەرى «تەزكىرەئى ئەزىزان» ناملىق ئەسىرىدە ئاپاق خوجانى مۇشتىلىرى ئىچىگە قانىنى تۇگۈپ تۇغۇلغان دەپ يازىدۇ. قارىغاندا شۇ چاغدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ قارىشىدا شەپقەتلىك شەخس خىسلەتلىرىگە لايىق تۇغۇلغاندەك، نەپرەتلىك كىشىلەرمۇ كېيىنكى ھاياتىدا قىلغانلىرىنى بىشارەتلەپ تۇغۇلىدىكەن.

ئۇيغۇر تارىخىدىكى مەشھۇر ئاياللاردىن سۇلتان سۇتۇق بۇغراخاننىڭ قىزى ئەلانۇرخاننىڭ شىر قىياپىتىدە كەلگەن ھەزرىتى ئەلىنىڭ روھى بىلەن باش قوشۇپ بالىلىق بولغانلىقى رىۋايەت قىلىنىدۇ. «تارىخى ھەمىدى» دە موغۇل خانلىرىنىڭ ئۆزىنى ھەزرىتى ئەلىنىڭ نۇرىدىن ھامىلدار بولغان ئەلەنقۇۋاغا باغلايدىغانلىقىنى يازىدۇ ۋە ئاپتور بۇ ئەپسانىنى ئىنكار قىلىدۇ. بۇ ئىككى رىۋايەتتىكى ئوخشاشلىق شاھلارنىڭ نەسەبىنى پەيغەمبىرىمىزگە باغلاپ ئىسلاملاشتۇرۇشتۇر. ئەمەلىيەتتە تارىخقا قارىساق موغۇل خانلار ئەجدادىنى ئىنكار قىلغان ئەمەس. ئەمما ئۇلارنىڭ مۇسۇلمان بولغان كېيىنكى ئەۋلادلىرى ئىچىدە مۇسۇلمان بولمىغان نەسەبىنى ئىنكار قىلغانلار بولغان. ئوخشاشلا قاراخانلارمۇ ئۆزىنىڭ دىنسىز نەسەبىنى رەت قىلمىغان. ئەمما ئۇلارنىڭ مۇسۇلمان بولمىغان نەسەپتىن ئىكەنلىكىنى بىلىدىغان، نەسەپكە

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

چوقۇنىدىغان كېيىنكى «ياخشى» نىيەتلىك كىشىلەر، رىۋايەتلەر ئارقىلىق خانلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى ئىلاھى بىشارەتكە باغلاپ ياكى ئۇلارنىڭ نەسەبىنى رەسۇلىمىزغا ئۇلاپ زىننەتلىگەن.

2010-يىللىرى ئۇيغۇر تور دۇنياسىدا ئاپاق خوجا ۋە سوپىلارنى ئاقلاش دولقۇنى كۆتۈرۈلدى. بۇ ئۇيغۇرلاردىكى ئىسلامغا بولغان مايىللىقنىڭ قايتا كۈچىيىشى بىلەن باغلىنىپ كەتكەن ئىدى. بەزى زىيالىلار «ئاپاق خوجا ئۇۋالىققا ئۇچرىغان» دېگەن قاراشنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، كومپارتىيەنىڭ دىنىنى سەت كۆرسىتىش ئۈچۈن خوجىلارغا مەقسەتلىك ھۇجۇم قىلغانلىقىنى داۋا قىلىشتى. بۇنىڭ ئىچىدە ماڭا ئەڭ مەنتىقسىز تۇيۇلغىنى ئاپاق خوجىنىڭ ئانا تەرەپتىن قاراخانىلارغا، ئاتا تەرەپتىن رەسۇلىمىزغا تۇتاشقان مۇبارەك زات ئىكەنلىكى بولدى. ئۇنىڭ سەئىدىيە دۆلىتىگە قارشى چىققانلىقىنى موڭغۇللار يولغا قويغان خانلىق قانۇنىغا قارشى ئىسلامىي شەرىئەتنى تىكلىمەكچى بولغانلىق دەپ چۈشەندۈرۈلدى. مەن بىراز رەددىيە بەرگەن بولسامۇ زىيالىلارنىڭ ئۆزى تاللىغان سوپىزىمنى ئاقلاش ئۈچۈن ئاپاق خوجىنى دىنى توندا ياساندۇرۇشلىرى ۋە زورۇقۇپ توقۇۋاتقان گەپلىرىگە قاراپ ياقامنى چىشلەپ قالغان ئىدىم.

مۇھاجىرەتكە قاڭقىپ چىققاندىن كېيىن بىر كىتابنىڭ مۇھەررىرلىكىنى باشلىدىم. كىتابتا بىر كىشىنىڭ ئانا تەرەپتىن مەھمۇت قەشقەرىگە ئاتا تەرەپتىن سۇتۇق بۇغراخانغا تۇتاشقان شەجەرىسى بارئىكەن. قەشقەردە يەنە بىر زىيالى كىشىمۇ ئۆزىنىڭ مەھمۇت قەشقەرىگە تۇتاشقان شەجەرىسىنى ئاشكارىلىغان ئىدى. ئەمما قاراخانىلار تارىخى تەتقىقاتچىلىرى مۇشۇ كۈنگە قەدەر قاراخانىلارنىڭ قىتانلارنىڭ قولىدا بەربات بولغاندىن كېيىنكى ئەۋلاتلىرى ۋە ئائىلە شەجەرىسى ھەققىدە پاكىتلىق بىرەر تەتقىقاتنى ئېلان قىلغىنى يوق. نەسەپ داۋاگەرلىرى ھەقلىق بولغان تەقدىردىمۇ بۈگۈن بىر كىشى ئەجدادىنى ئاپاق خوجىغا باغلىغانغا قاتىل، ناۋايىغا باغلىغانغا ئاقىل بولۇپ قالمايدۇ.

2008-يىلى تۈركىيەدە ياشايدىغان، جەمەتى ئاپاق خوجىغا تۇتاشقان ئۈچىنچى

ئەۋلات بىر ئۇيغۇر مۇھاجىر بىلەن قەشقەر كۆك ئېرىقتىكى تۇققانلىرىنى ئىزدىدۇق. بىز «بۇلار ئاپاق خوجا جەمەتىدىن» دەپ شۇنچە ئىزدىگەن، قىدىرغان بولساقمۇ تۇققانلارنى تاپالمىدۇق. ھېچ بىر ئۇيغۇر تۈركىيەدىن بىر ئېنجىنىر كەپتۇ دەپ تۇققان بولۇۋالمىدى. بۇ يەردىكى مەسىلە كىشىلەر ئاللىقاچان ئۆزىنى ئاپاق خوجىنىڭ نەسەبىدىن دېيىشتىن ئۇيات قىلىدىغان ھالغا كېلىپ بولغانلىقى بولسا كېرەك. بۈگۈنكى دۇنيادا ئىلىمدارلار قايتا رەڭ بەرمەكچى بولغان ئاپاق خوجانى تۈزۈك بىلمى ۋە ئورنى بولمىغان، تەئەللۇقاتى بىرەر پارچە ئېتىز ياكى بىرەر كىچىك دۇككانغا باغلانغان شۇ كىشىلەرمۇ نە ئىناۋەت نە نەپ ئۈچۈن ئاقلاپ ئاۋارە بولمىدى.

ھەممەيلەنگە كۈندەك روشەنكى، ئىنسانىنىڭ تۆھپىسى قابىلىيەتتىن، ئەمگەكتىن ۋە ئىجتىھاتتىن كېلىدۇ. ئۇنىڭ قانداق تۇغۇلغانلىقى، نەسەبى ۋە يۇرتى بىرلەمچى ھەل قىلغۇچ ئامىل ئەمەس. مەيلى كىم بولسۇن تۇغۇلغاندا يالىڭاچ، يىغا-زارە بىلەن دۇنياغا كۆز ئاچىدىغانلىقى ئەمەلىيەت. ئەمما بۇ ئەمەلىيەتنى ئېتىراپ قىلىش خۇددى تارىختا ئاسان بولمىغاندەك بۈگۈنمۇ بەزى كىشىلەرگە ئاسان ئەمەس. تارىختا ئۇيغۇرنى جاھالەتكە باشلىغان ئاپاق خوجانىڭ تۇيۇق يولى، ئۇنىڭ پەۋقۇلاددە ھالەتتە تۇغۇلىشى بىلەن مۇناسىۋەتسىز بولغاندەك، بۈگۈن مىللەتنى ئاقارتىۋاتقان كىشىلەرنىڭ پارلاق يولىمۇ ئۇلارنىڭ مەھمۇت قەشقەرىگە تۇتاشقان نەسەبى بىلەن ئالاقىسىز. بىزنى ئىسلامغا مۇشەررەپ قىلغان بۈيۈكلىرىمىزنىڭ نەسەبى دىنسىز بولسىمۇ سۆيۈملۈك بولغاندەك، مىللەتنى ئىسلامدىن مەھرۇم قويغان مەلئۇنلارنىڭ نەسەبى پەيغەمبىرىمىزگە تۇتاشسىمۇ نەپرەتلىكتۇر.

ئۇيغۇرغا ئېقىپ كىرگەن بىر ئىددىيەنىڭ ئەھمىيىتى ئەمەلىيەت بىلەن ئۆلچىنىدىغان بولۇپ، تارقاتقۇچىنىڭ نەسەبى ۋە دىنىي مەقسەتلىرى بىلەن مۇناسىۋەتسىز. ئاپاق خوجا تارقاتقان تەرىقەت ئۇيغۇرنى مۇنقەرىز قىلىپ بۆلىنىش، جاھالەت، نادانلىق ۋە تەركىدۇنياچىلىقنى كۈچەيتكەنلىكى ئەمەلىيەت. شۇڭا بۇ جاھالەتلىك يولنى ئاقلاش ئۈچۈن ئاپاق خوجىنى مىللىي نەسەپتىن قاراخانىلارغا، دىنى سالاھىيەتتىن پەيغەمبىرىمىزگە باغلاش، ئۇنىڭ يولىنى شەرىئەتكە تارتىپ گىرىم قىلىش بىھاجەت.

www.uyghurkitap.com

تۈرك خانىم مېنى يولداش دېدى

ئەنقەرەدە بىر تەرجىمانلىق شىركىتىدە تۆت كۈنلۈك ئىش چىقىپ قالدى. ئىشخانىدا تۈركلەر بىلەن ئىشلەپ تۈرك جەمئىيىتىنىڭ يەنە بىر رەڭگىنى كۆردۈم، كۆزۈم ئېچىلىپ قالدى. بۇ شىركەتنى قۇرغان ئايال بايلاردىن بولۇپ قوشۇمچە ئاسارە ئەتىقە سودىگىرى ئىدى. ھەيران قالغىنىم، ئۇ كوممۇنىست ئىكەن. ۋەتەندە ئالغان تەربىيە بويىچە كۆز ئالدىمغا كوممۇنىست دېسە كەمبەغەل كاسىپلار، ئىشچىلار، جەمئىيەتتىن نارازى تۆۋەن تۇرمۇشقا قالغان كىشىلەر كېلەتتى. ھالبۇكى تۈركىيەدە نەچچە ئون شەھەردە تارمىقى بار مەزكۇر شىركەتنىڭ خوجايىنى كوممۇنىست ئىكەن. بۇنى ئىشخانىدىكى خىتايىنىڭ بۇتلىرى ۋە كىتابلاردىن، پاراڭ ئارىلىقىدىكى خىتايغا بولغان سەۋدادىن پەرەز قىلغان، سۆزلەر ۋە سۆھبەتلەردىن بايقىغان بولسامۇ جەزىم قىلالماي يۈرگەن ئىدىم. شىركەتتە بىللە يېيىلگەن چۈشلۈك تاماقتا يۈز بەرگەن بىر ئىش ماڭا ھەممىنى سۆزلەپ بەردى.

تۈركىيەدە تەبىقە پەرقى بەك رۇشەن بولۇپ بۇ باشلىقنىڭ شىرەسى، ئىشخانىسى ۋە كىيىنىشىدە ئەكىس ئەتكەندىن باشقا يىغىن، زاللاردا كىمنىڭ قەيەردە ئولتۇرىشى ئېنىق ئىكەن. ھەتتا ئادەتتىكى بىر تاماق شىرەسىدىمۇ ئورۇنلار كەسكىن پەرق قىلىدىكەن. شىرەنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئايال خوجايىن، ئىككى يېنىدا مۇئاۋىنلار، ئۇنىڭ يېنىدا كىچىك مەسئۇللار تەرتىپ بويىچە ئولتۇرىدىكەن. مەن بىرىنجى كۈنى چۈشتە ئورنۇمنى تاپالماي تۇرسام خوجايىن ئايال: -يولداش بۇ يەرگە كېلىڭ،-دېمەسمۇ ئۆزۈمنى خۇددى خىتايىنىڭ مەدەنىيەت ئىنقىلابى دەۋرىدىكى بىر كىنوسىدا رول ئېلىۋاتقاندەك ھېس قىلىپ كۈلكەمنى ئاران بېسىۋالدىم.

تاماق يېيىلىپ بولغاندا تاغدىن - باغدىن پاراڭ قىلىشتۇق. كوممۇنىست خوجايىننىڭ خىتايىنىڭ بۈگۈنكى يۈكسىلىشىنى كوممۇنىستىك ئىدىيەنىڭ غەلىبىسى دەپ

قارايدىغانلىقىغا ھەيران قالمىدىم. 2008-يىلى بىر تۈرك كوممۇنىست پروفېسسورغا ماليە ئۇنىۋېرسىتېتىدا تەرجىمانلىق قىلغان چاغلىرىم ئېسىمگە كەلدى. ئۇ كىشىمۇ مەكتەپ مۇدىرى ئەسقەر تۇرسۇنغا خىتاينىڭ تەرەققىياتىدىن سۆيۈنگەنلىكى، كوممۇنىستىك ئىدىيەنىڭ كىشىلەرنى خىتايدا باياشات تۇرمۇشقا ئېرىشتۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ كوممۇنىزىمغا بولغان ئېتىقادىنىڭ تېخىمۇ كۈچەيگەنلىكىنى سۆزلەپ كەتكەن ئىدى. ئەسقەر تۇرسۇن تەرجىمە قىلىۋاتسام ماڭا مەنىلىك قاراپ قويۇپ گەپنى بۇراپ كەتكەن ئىدى. تاماقتىن كېيىنكى پاراڭدا ئۆزۈمنىڭ كوممۇنىست ئەمەسلىكىمنى دەپ قويدۇم. ئەمما ئۇ ئايال ئۇنتۇپ قالدىمۇ يا يولداش دېيىش خۇمارى بارمۇ مېنى شۇندىن كېيىن يولداش قىلىۋالدى.

خوجايىن ئايالغا «يولداش» بولۇپ قالغاندىن كېيىنكى كۈنلەردە خىيالىم خىتايدا ھازىر يولداش دېگەن سۆزنىڭ قانداق مەنە بېرىدىغانلىقىنى ۋە ئۇيغۇر تىلىدا قانداق مەنە بېرىدىغانلىقىنى قانداق دەپ قويۇشتا ئىدى. ئالدىراشچىلىقتا پۇرسەت بولماي ئاخىرقى كۈنى يىغىن تۈگەپ چاي ئىچىشكە ئولتۇرغاندا دەي دەپ تەييارلاندىم. شۇ چاغدا چايچى خانىمنىڭ: «يولداش چاي قېنىق بولسۇنمۇ سۇسمۇ؟» دېگەن ئاۋازىنى ئاڭلاپ كۈلۈۋەتتىم. يولداشنىڭ ئۇيغۇرچە مەنىسىنى دېۋىدىم باشقىلار چايچىنى ھەزىلگە قوشتى، ئەمما باشلىق ئاڭلىمىغان قىياپەتكە كىرىۋالدى.

يولداشنىڭ خىتايچە ھەمجىنىس دېگەن مەنىسى تېخىمۇ كۆپ قىزىقچىلارغا سەۋەپ بولدى. باشلىقتىن باشقىلار «چايچى يولداش»نى بىرەر قۇر ھەزىل قىلغان بولدى. بىچارە چايچى خانىم تۈزۈك چۈشەنمىدىمۇ بۇندىن كېيىن ئېرىنى يولداش دەيدىغانلىقىنى ئېيتىۋېدى زالدا چاخچاقلار تېخىمۇ قىزىپ كەتتى. خىتايدا ھەمجىنىسلارنىڭ توي قىلىشىغا يول قويۇلمايدىغانلىقى بۇ تۈرك كوممۇنىستلارنىڭ ئەقلىگە سىغمىدى. ئۇلارغا خىتاينىڭ خىتايچە كوممۇنىزىمدىن باشقا پىكىرلەرگىلا ئەمەس، ئۆزى سوتسىيالىزىم دەۋالغان دۆلەت كاپىتالىزىم ھەققىدىكى پەرقلىق چۈشەنچىلەرگىمۇ يول قويمايدىغانلىقى، شۇڭا تۈرك كوممۇنىستلار چوقۇنۇۋاتقان كوممۇنىزىمغىمۇ يول قويمايدىغانلىقىنى، ئەگەر خىتاي دېموكراتىيەگە مېڭىپ ماڭا

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇر كومپاتىيەسى قۇرۇپ سايلامغا قاتنىشىش ھوقۇقى بەرسە، سىناشقا تەييار ئىكەنلىكىمنى سۆزلەپ بەردىم. بۇ گەپلەر ئارقىلىق كومۇنىزىمغا چوقۇنىدىغان دەپ خىتاي كومپارتىيەسىگە چوقۇنىدىغان بۇ كىشىلەرگە خىتايىنىڭ ئۆزى قۇرغان كومپارتىيەگىلا يول قويۇپ، كىشىلەرنىڭ باشقا سىياسىي پارتىيە ئەمەس كومپارتىيە قۇرۇشىغىمۇ يول قويمايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ قويغۇم كەلگەن ئىدى.

تۈرككە ئەرگىشىپ

تۈركىيەگە 2006-يىلى كەلگىنىمدە يول سوراشنىڭ بەكمۇ كۆڭۈللۈك ئىش ئىكەنلىكىنى ھېس قىلغان ئىدىم. ماڭا ئۇ چاغدا يول سوراش تۈركچە ئۆگىنىشنىڭ ياخشى پۇرسىتى ئىدى. كىشىلەر ئالدىراش ئىشى بولمىسىلا قولۇمدىن يېتىلەپ بارىدىغان يېرىمگە يەتكۈزۈپ قوياتتى. ئون يىلدەك ئۆتۈپ قايتا قەدەم باسقىنىمدا بۇ گۈزەل ئادەتتە سەل ئۆزگىرىش بولغاندەك ھېس قىلدىم. تۈركلەر بىزدەك تەكلىپ قىلىنمىغان مېھمانلارنىڭ ئىراق، ئافغانىستان، سۈرىيە ۋە ئوتتۇرا ئاسىيادىن يۈزلەپ، مىڭلاپ، ھەتتە مىليونلاپ كېلىشلىرىگە قاراپ ھېرىپ قالغاندەك قىلاتتى. كىشىلەر مەندەك ئېزىپ قالىدىغانلارغا بۇرۇنقىدەك قىزغىن ئەمەس ئىدى. بولۇپمۇ سىرىق چاچ كۆك كۆزلەرگە ئەمەس، مەندەك ئوتتا ئاسىيا چىراي كىشىلەرگە.

رايونلۇق ھۆكۈمەتتە ئىشىم بار ئىدى. شوپۇرغا شۇنچە تاپىلىساممۇ ئەسكەرتمەپتۇ، يەنە بىكەتتىن ئۆتۈپ كېتىپتىمەن. نەگە كېلىپ قالغىنىمنى پەقەتلا بىلەلمەي كاسسىپ چىراي بىر كىشىدىن سورىدۇم. ئۇ كەينىمدىن ئەرگەش دېگىنىچە ئالدىغا قاراپ كېتىۋەردى. ئۇنىڭمۇ مەندەك رايونلۇق ھۆكۈمەتكە تەۋە بىر ئىدارىدا ئىشى بار ئىكەن. پەقەت بىر بېكەتلا ئۆتۈپ كەتكىنىم ئېنىق ئىدى، ئەمما ئالدىمدىكى كىشى بىخارامان خېلى ئۇزاق مېڭىپمۇ ھېچ كەلدۇق دېمەيتتى. ئىككى تەرەپتە ماشىنىلار ئوقتەك كېتىۋاتقان بىر يولدا كېتىۋاتاتتۇق. ماشىنىلار شۇ قەدەر يېقىن ياندايتتىكى قولۇمنى يانچۇقۇمدىن چىقارسام بىر ماشىنىغا تېگىشى ئېنىق ئىدى. يولىمىز ماشىنىلارغا يانداشىپ بىر كۆۋرۈكنىڭ ئاستىغا كەلگەندە كەينىمدىن كېلىۋاتقان غۇيۇلداق ئاۋازلار تېخىمۇ سۈرلۈك تۇيۇلۇپ يۈرىكىم ئاغزىمغا قاپلىشىپ قالدى. خۇددى دار ئۈستىدە ماڭغاندەك ئاۋايلاپ ئەللىك مېتىرلىق ئارىلىق بەش مىڭ مېتىردەك بىلىندى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ماشىنا يولىدا پىيادە، پىيادىلەر يولىدا ماشىنىدەك مېڭىپ ئۆتۈپ، كىشىلەر ئارىسىغا قىستىشىپ، يول تالىشىپ يۈرۈپ بىر سەيناغا كېلىپ قالدۇق. قارىسام ئەنقەرە ۋىلايەتلىك ھۆكۈمەت ئىكەن. ئۇنىڭ باشلاپ بارغىنى تېخى مۇھتاجلارغا ئىجتىمائىي ياردەم بېرىدىغان بىر ئورگان دەرۋازىسى ئىكەن. بىر تۈرۈپ كۈلگۈم كەلسە بىر تۈرۈپ ئاچچىقىم كەلدى. تۈركچىدە رايون دېگەن سۆز بىلەن ۋىلايەت دېگەن سۆز ئاسمان - زېمىن پەرق قىلىدۇ. شۇڭا ئۇنىڭ سۆزۈمنى خاتا ئاڭلاپ قېلىش ئېھتىمالى يوق. يالغۇز ماڭغۇسى كەلمەي مېنى باشلىۋالدى دەي دېسەم يول بويى بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلىشمىدۇق.

كەلگەن يولۇم بىلەن كەينىمگە يېنىپ مىنىبوستىن خاتا چۈشۈپ قالغان يەردە توختىدىم. بىر چاغدا كاستۇم بۇرۇلكا كىيىپ گالستۇك تاقىغان، پروفېسسور سىياق بىر كىشى يېنىمغا كەلدى. دەرھال كۆڭۈل توختىتىپ رايونلۇق ھۆكۈمەتنى سورىدىم. قىزىق يېرى ئۇمۇ مەندەك رايونلۇق ھۆكۈمەتكە بارىدىكەن. ئوخشاش سۆز ۋە ھەرىكەت ئەينەن تەكرارلاندى. كەينىگە چۈشۈپ ماڭدىم. بۇ قېتىممۇ خۇددى مەسلىھەتلىشىۋالغاندەك ئاسما كۆۋرۈكنى تاشلاپ ئوقتەك ئۇچۇۋاتقان ماشىنىلارنى ئاتلاپ ئۆتتۇق ۋە يول تالىشىپ يۈرۈپ كەتتۇق. ئەگەر ئۇ ماڭا كۆرۈكتىن ئۆتسەكمۇ بارغىلى بولىدىغانلىقىنى دېگەن بولسا، جانىنى دوغا تىكىدىغان مۇنداق خەتەرگە تەۋەككۇل قىلىپ يۈرمەيتتىم. يولنىڭ زەگۇندىسى بىلەن مېڭىۋاتىمىز، ئۆزۈم بىلمەن يۈرۈگۈم سۇ. ئازراقلا يانتۇ كەتسەم سۈرئەتنى ئايرۇپىلان تېزلىككە تەگشەپ ھەيدىگەن شوپۇرلار مېنى ھايات قويمايدۇ.

بۇ كاستۇم كەيگەن كىشى مېنى مەيلى قانداق ساراسىمىگە سالسۇن رايونلۇق ھۆكۈمەتكە باشلاپ كىردى. نۆۋەتكە بىلەت ئېلىپ ساقلاپ ئولتۇرسام «سىستەم چالىشمىيور» دېگەن ئاۋازلار قۇلاقلىرىمغا كىردى. بۇ كومپيۇتېر سىستېمىدىن مەسىلە چىقتى دېگىنى ئىدى. چىداپ يېرىم كۈن ساقلىدىم. بىر دۆلەتنىڭ پايتەختىدە سىستېما يېرىم كۈن ئىشلىمىدى. نەچچە يۈز ئادەم ئىگەكنى يۆلەپ ئولتۇردۇق. چايچىلار كەلدى، نەپىس ئىستىكانلار، قىپقىزىل چايلار توختىماي ئايلىنىپ تۇراتتى.

كىشىلەردىن سىستېمىنىڭ نېمە ئۈچۈن ئىشلىمەيدىغانلىقى ھەققىدە بىرەر مەلۇمات ئالالماي، ھەتتا سىستېمىنىڭ قاچان ئەسلىگە كېلىدىغانلىق خەۋىرىنىمۇ بىلەلمەي رايۇنلۇق ھۆكۈمەتتىن ئايرىلدىم.

سىستېما دېگەن تۈركىيەدە تۈزۈم دېگەن مەنىنىمۇ بىلدۈرەتتى. تۈركىيەدە سىستېما ھەقىقەتەن تۈزۈك ئىشلىمەيتتى، پات - پات ئاشۇنداق كارغا كەلمەيتتى. تۈركىيەدە سىستېماغا نە كاستۇم كەيگەن نە كەيمىگەن ئەمەل قىلمايدىغان، خىلاپلىق قىلسىمۇ جازالانمايدىغان ئەھۋال مەۋجۇت ئىدى. بەزىدە سىستېمىدىن چاتاق چىقسا، مۇشۇنداق چېيىمىزنى ئىچىپ ئولتۇرۇپ كېتەتتۇق، ھېچكىم كەچۈرۈم سورىمايتتى، قاچان ئوڭشىلىدىغانلىقىنىمۇ ئۇقتۇرۇش قىلمايتتى. كىشىلەر يولدىن تەلەي سىناپ، ئاتلاپ ۋە تاقلاپ قانداق ئۆتكەن بولسا، قانۇن ماددىلىرىدىن شۇنداق قاڭقىپ ياكى تونۇش يوللارنى تېپىپ ئۆتۈپ كېتەلەيتتى. يول پۇتۇنلەي توسۇلۇپ، بۇزۇلۇپ، ھېچكىم ماڭالماس ھالغا كەلمىگۈچە كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى تارتمايتتى. سىستېما ئىشلىمەيدىغان بۇ تۈركىيەدىكى ئەگرى يوللاردا گەرچە خەتەرلىك بولسىمۇ تۈرككە ئەرگەشمەي بولمايتتى، ئەمما ئەگەر داغدام يولدا يەنە تۈرككە ئەرگىشىپ يۈرسەم، ئۆزۈمنىڭ ئاجىزلىقتا ئاكسىراپ كەتكىنىمنى تەن ئېلىشىم كېرەك ئىدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىردىنبىر ئادرېسى

چىقىلغىنى مازارلا ئەمەس

ۋەتەنگە بېرىپ كەلگەن بىر تۈرك دوستۇم بىلەن ئۇچرىشىپ ئۇيغۇردىكى مازارلار ھەققىدە پاراڭلىشىپ قالدۇق. ئۇ بىر ئالىي مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى ئىدى. ئىستانبۇلدا ماڭا شەھەر ئىچىگە كىرىپ قالغان، ئەمما نە شەھەر قۇرۇلۇشى، نە يول، نە تەرەققىياتقا توسالغۇ بولماي ئالدىراش كىشىلەرگە ھاياتتىن باشقا ئۆلۈمنىڭمۇ مەۋجۇتلۇقىنى ئەسكەرتىپ تۇرۇۋاتقان مازارلار ئەڭ تەسىر قىلغان ئىدى. ئۇنىڭدىن تۈركىيەدىكى مازارلار ھەققىدە سوراپ ھەيران قالدىم. تۈركىيەدە مازارلىق دۆلەت ئورگىنى بولۇپ مۇئاشلىق خادىم مەسئۇل بولۇپ قوغدايدىكەن. كىشىلەر بىرەر كىشىنىڭ قەبرىسىنى ئىزدىمەكچى بولسا ئىسىم-فامىلىسىنى ئېيتىپ بەرسىلا خادىم ئۇنىڭغا خەرىتىسىنى چىقىرىپ بېرىدىكەن.

تۈركىيەدە مازارلار خۇسۇسىي مۈلۈك بولغاچقا ھەر قانداق ئورگان ۋە شەخسنىڭ چىقىلىشى مۇمكىن ئەمەس ئىكەن. ئەگەر تۈركىيەنىڭ ئاساسىي قانۇنىدا خۇسۇسىي مۈلۈكنىڭ دەخلىسىزلىكى بېكىتىلمىگەن بولسا، بېكىتكەن تەقدىردىمۇ ئىجراسى بولمىغان بولسا بۇ مازارلىقلار ئاللىقاچان باشلىقنىڭ ماشىنىسىغا ياكى سودىگەرنىڭ يانچۇقىدىكى پۇلغا ئايلىنىپ كەتكەن بولاتتى.

دوستۇمدىن ۋەتەندە قانداق ئاسارە ئەتىقىلەرنى زىيارەت قىلغانلىقىنى سورىۋدۇم. ئۇنىڭ «بازار ۋە مازاردىن باشقا ئاسارە-ئەتىقە ئاز قاپتۇ» دېگەن سۆزى دىققىتىمنى تارتتى. دېمىسىمۇ قەشقەردە ئاپاق خوجا مازىرى، يۈسۈپ خاس ھاجىپ مەقبەرىسى، مەھمۇت قەشقەرى قەبرىسىدىن باشقا ئاسارە ئەتىقىلەر قالمىغان ئىدى. ئۇ مازارنى ئاسارە ئەتىقە دېگەندە يۇقىرىقىلارنى كۆزدە تۇتقاندۇ، ئەمما بازارنى ئاسارە ئەتىقە دېگىنى نېمە گەپ؟ ساياھەتچىلەرنىڭ كۆزىگە بازاردىكى ئۇيغۇرلار ئاسارە ئەتىقىدەك كۆرۈنگەنمىدۇ، ئەجەبا؟ خۇدايىم ساقلىسۇن، بازارلىرىمىزنىڭ ساياھەتچىلەر بىزنى

كۆرگىلى، تاماششا قىلغىلى كېلىدىغان ئاسارە-ئەتىقە نوقتىلىرىغا ئايلىنىپ قېلىشتىن.

ۋەتەندە ساياھەتچىلەرنىڭ كۆزىگە مازالار ۋە بازارلارنىڭ كۆپرەك چېلىققىنى ئەمەلىيەت. چۈنكى ئۇيغۇرنىڭ يەرخېتى، زېمىندارلىق ھۆججىتى ۋە ئىگىدارلىق مۆھۈرى بولغان ئوردا، ساراي ۋە قەلئەلىرىمىز 1957-يىلىدىن كېيىن چېقىپ تاشلىنىپ، كوپىراتسىيەنىڭ دېھقاندىن تارتىۋالغان يەرلىرىگە ئوغۇت قىلىنغان. تۆرپاندىكى ئىدىقۇت، قاراجۇچۇ قاتارلىق قەدىمى شەھەرلەرگە بارساق، شەھەرنى چېقىپ توپا يۆتكىگەن يوللار ئېنىق كۆرۈنىدۇ. بىزگە مىراسخورلۇق پاكىتى ھېسابىدا قالغىنى مازارلار پەقەت.

خىتاي ھۆكۈمىتى ئۇيغۇرلارنىڭ مازارلار ئارقىلىق ساقلىنىپ كېلىۋاتقان مىراسخورلۇق، زېمىندارلىق ھەققىنى، بۈگۈننىڭ تىلى بىلەن ئېيتساق، ئىگىلىك ھوقۇق تۇيغۇسىنى يوق قىلىش ئۈچۈن پىلانلىق ھەرىكەت قىلغان. ئاۋۋال ئۇيغۇردا مازارلاردا بولىدىغان تاۋاپ سەيلىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرغان. تاۋاپ سەيلىسى خوتەندىن باشلاپ قومۇلغىچە تارقالغان بىر مىللىي ئەسلىمە، ئىناقلىق يۈرۈشى، بىرلىك سەپىرى بولۇپ،90-يىللاردا ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان. بۇ ئارقىلىق خىتاي ھۆكۈمىتى بىرىنجى قەدەمدە ئۇيغۇرنى ئارتۇچتىكى سۇلتان سۇتۇق بۇغراخاندىن، يەركەندىكى سەئىدخاندىن، خوتەندىكى ھەبىبۇللاخان، كۇچادىكى راشىدىنخاندىن ۋە ئۈچتۇرپاندىكى يەتتە قىزلىرىمىنىڭ مازىرىدىن ئايرىپ تاشلىغان.

ئۇيغۇرلارنىڭ تاۋاپ سەيلىسىگە قارايدىغان بولساق، ئەجدادلارنىڭ مەقسىدى پەقەتلا مازارغا ئېسىلىپ يىغلاش، بالا تىلەش، نىجاتلىق تەلەپ قىلىش ئەمەس، بەلكى ئۆز تارىخىدىكى قاراخانىلار خانلىقى، سەئىدىيە دۆلىتى، خوتەن قوزغىلىڭى، كۇچا ئىنقىلابى ۋە ئۈچتۇرپاندىكى يەتتە قىزىمىز رەھبەرلىكىدە قاتناشقان جىڭدە يېغىلىقنى شۇ پۇرسەت بىلەن ئىزچىل خاتىرلەپ، ئەسلەپ كەلگەنلىكىنى كۆرەلەيمىز. بۇنداق مىللەت مىقياسىدا ئومۇلاشقان سەيلە ئۇيغۇرلار ئارىسىدا بىرلىك، ھەمكارلىق ۋە قېرىنداشلىق تۇيغۇسىنى كۈچلەندۈرگەن. سەيلە جەريانىدا ئەجدادلارنىڭ قەھرىمانلىق جاسارىتى، دۆلەت باشقۇرۇش پاراستى ۋە ئادالەتپەرۋەرلىكى داستانچىلارنىڭ راۋاپقا

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

تەڭكەش ئاۋازى بىلەن مىللەتنىڭ يۈرەكلىرىگە سىڭگەن ئىدى.

2010-يىلى ئامېرىكادا خەتەردە قالغان تىللارنى ئارخىپلاشتۇرۇش يىغىنىغا قاتناشتىم. ئەپسۇسلىنارلىقى يىغىندا ئۇيغۇر تىلى خەتەردە قالغان تىللار قاتارىدا ئاۋازلىق ۋە يېزىقچە ئارخىپلاشتۇرۇلدى. بۇ جەرياندا ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى، مەدەنىيىتى ھەققىدە دوكلات بېرىشكە قاتناشتىم. گوللاندىيەلىك بىر تەتقىقاتچى مەندىن ئۇيغۇردەك بىر - بىرىدىن مىڭلاپ كىلومېتىرلىك مۇساپىدە ياشايدىغان مىللەتنىڭ قانداق قىلىپ تىلدىكى بىرلىكنى ساقلاپ كەلگەنلىكىنى سورىدى. مەن 2001-يىلى ئۈرۈمچىدە ئېچىلغان مازار ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىدا ئۇيغۇرلارنىڭ تاۋاپ سەيلىسى ھەققىدە مۇكەممەل چۈشەنچىگە ئىگە بولغاندىن كېيىن، مىللەت مىقياسىدا ئومۇملاشقان بۇ پائالىيەتنىڭ ئىجتىمائى رولى ھەققىدە ئىزدىنىپ كەلگەن ئىدىم. شۇڭا بۇ سوئالغان بىرى ئۇيغۇرلاردا ئومۇملاشقان مازار سەيلىسى، ئىككىنچى مەشرەپ ئەنئەنىسى، ئۈچىنچى مۇقامچىلىق، تۆتىنچى دارۋازلىق، بەشىنچى كارۋانچىلىق ۋە چاربازارچىلىق دەپ جاۋاپ بەرگەن ئىدىم. ئۇ كىشى مېنىڭ تۇيۇقسىز سورىغان سوئالىغا بەرگەن بۇنداق ئالدىن تەييارلىق قىلىنغاندەك جاۋابىمدىن ئازراق ھەيرانلىق ھېس قىلغاندىن كېيىن، بىز يەنە بىر ئۇيغۇر خانىم بىلەن دارۋازلىق ۋە مەشرەپ ھەققىدە مەخسۇس دوكلات بەرگەن ئىدۇق.

تاۋاپ سەيلىس ۋە باشقا تۆت ئامىلنىڭ ھەممىسى ئاممۇۋي تۈس ئالغان بولۇپ، مەھەللىلەر، يۇرتلار ئارا يۇلتۇزدەك كەڭرى ئۆتكۈزۈلەتتى، سەييارە خاراكتېرگە ئىگە ئىدى. مەسىلەن، دارۋازلىقنى ئالساق بۈگۈن قەشقەردە دار باغلىغان دارۋازلار كېلەر ئايدا خوتەندە سەھنىگە چىقىدۇ. ئۇلار سەپەرگە داۋاز بولۇپلا چىقمايدۇ، قىسسەچىسى، داستانچىسى راۋاپلىرىنى تىرىڭشىتىپ ئۆمەك بولۇپ يۇرت كېزىپ جاھاندارچىلىق قىلىدۇ. ئەمەلىيەتتە بۇ ئويۇن ئۇيغۇرلار ئارىسىدا شىۋە ۋە تەلەپپۇز پەرقلىرىنى بىر بىرىگە يېقىنلاشتۇرۇپ تىلدىكى بىرلىكنى ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ. تاۋاپ سەيلىسىمۇ سەييارە ساياھەت بولۇپ، كىشىلەر قەشقەردىن يولغا چىقىپ، ئارتۇچتا سۇتۇق بۇغراخاننى زىيارەت قىلىشتىن باشلىسا ئاخىرى قومۇلغا بېرىپ توختايدىغانلار

بار. بۇلار تارىخنى ئەسلەش، ئەجداتنى يادلاش سەپىرى بولۇپلا قالماستىن، تىلدىكى بىرلىكنى ساقلاشتىمۇ مۇھىم رول ئوينىغان.

مازار سەيلىسى، تاۋاپ ساياھىتىنى چەكلىگەن خىتاي ھۆكۈمىتى ئەمەلىيەتتە ئۇيغۇرنى ئۇرغۇن نەرسىدىن مەھرۇم قويغان، ئەڭ مۇھىم بولغىنى مازارنى يوقلاش ئارقىلىق داۋام قىلىدىغان ئەجدات بىلەن ئەۋلات ئارىسىدىكى مېھىر، ئەجداتتىن قالغان تارىخقا ۋارىسلىق، زېمىنغا مىراسخورلۇق تۇيغۇسى سۇسلاپ كەتكەن. تاۋاپ سەيلىسى چەكلەنگەن، مازارلار ئۇنتۇلغاندىن كېيىن خىتاي ئىككىچى قەدەمدە ئۇلارنى چېقىپ يوق قىلىشقا باشلىدى. چۆلدەرەپ قالغان مازارنى تۇيدۇرماي چېقىش ناھايىتى قولايلا ئەمەلگە ئاشتى.

مازارلار چېقىلدى. ئەمما چېقىلغىنى مازارلا ئەمەس. خىتاينىڭ چاققىنى ئۇيغۇرنىڭ دۆلەت قۇرغان ئاتا - بوۋىسىغا بولغان سېغىنىشى، خانىش بولغان موما ۋە خان بولغان بوۋىلىرىغا بولغان ھۆرمىتى، دۆلەت قۇرغان ئەجداتلارنىڭ تارىخىغا بولغان ۋارىسلىق تۇيغۇسى ئىدى. مازارلار شەھەرلەردىن يۆتكەلدى. مەھەللىدىن يىراقلاشتى، كۆزلەرگە كۆرۈنمەس بولدى. ئەپسۇس، بۇ پىلانلىق سۇيىقەستنىڭ بۇ مىللەتنى يىلتىزىدىن بارغانچە ئۇزاقلاشتۇرۇپ، تەكلىماكاندىكى قامغاقتا ئايلاندۇرۇپ قويۇشنىڭ پىلانلىق قەدەم باسقۇچلىرى ئىكەنلىكى ئەقلىلەردىن مەخپىي قالدى. تېخىمۇ ئەپسۇسلىنارلىقى، ئەرەبىستان ۋە مىسىردىن كەلگەن سەلەفىيلىك، ۋاھابىيلىقنىڭ تەسىرى تەكلىماكاندا بىر قارا قويۇن پەيدا قىلدى. دىندار ئاتالغان بۇ زەربىدارلار چېقىلغان مازارلار ئۈچۈن خىتايغا تەڭكەش پەتىۋا پىچتى. ئۇلارغا ئەگەشكەن ياش مازار چاققۇچىلار سۈننەت ئېھيا قىلىمىز، ساۋاپ تاپىمىز دەپ ئويلاشتى، ئەمما نادانلىقى سەۋەپلىك خىتايغا يان تاياق بولدى. ئۇلار ساپ دىنىي ئىرادە بىلەن خىتاينىڭ خۇنۇك مىللىي مەنپەئەتىگە خىزمەت قىلدى. ئۇلار ئۇيغۇرنى بۆلۈپ باستۇرماقچى، يوقاتماقچى بولغان، ئۇيغۇرنى يالماشقا چىشىنى بىلەۋاتقان خىتايغا ماسلىشىپ مازار مەسىلىسىدە مىللەتنى ئىككىگە بۆلدى. تالاش - تارتىش جەريانىدا ئىككىلا تەرەپتىن جامائەتكە، دىنغا كۆڭۈل بۆلىدىغان كىشىلەر ئاشكارىلىنىپ، خىتاينىڭ ئادەم تۇتۇشىنى ئاسانلاشتۇرۇپ

بەردى. نەتىجىدە چېقىلغىنى مازارلا بولمىدى، بەلكى بۇ مىللەتنىڭ مەدەنىيىتى، كىملىكى، ئۆملىكى، دىنى ۋە ئەڭ ئاخىرىدا ئىنساندەك نەپەسلىنىش ھوقۇقىمۇ ئۆزۈل كېسىل ۋەيران قىلىندى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

خىتاي مۇسۇلمان بولسا

قاماقتىن چىقىپ ئىسرائىل قارىم بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتۇق. تارامىلاپ تۆكۈلىۋاتقان ياشلىرىغا قاراپ ئىچىم ئېزىلىپ كەتتى. ئۇمۇ يەتتە يىل قاماقتا ياتقان ئىدى. گەپكىمۇ، ئىشقىمۇ چەبدەس بۇ ئادەم بىر چاققانغىنا ئاشخانا ئېچىۋاپتۇ. پاراڭلار قاماققا كەتتى. مەن ئەتراپىمغا باقماي ھېلى سوراقچىنى، ھېلى گۇندىپاينى، ھېلى ئاقچى مەھبۇسلارنى دوراپ ھەجۋىي قىلىپ كاسىلدىغىلى تۇرۇپتىمەن. ئۇنىڭ «ھابدۇللى قاماقتىن چىقىپ نامازنى قەسىر قىلماي ئوقۇشقا كۈندۇقمۇ؟» دېگەن سوئال بىلەن قىلغان ئىشارىسىدىن ئۆزۈمنى بېسىۋالغان بولدۇم.

بۇ دوستۇم كۆيۈمچان ئىدى. «ئۇيغۇردا چەتئەل ئىشتىياقى ۋە ئۇيغۇرلۇق تەشۋىشى» دېگەن يازمام چىققاندىن كېيىن، ئىسرائىل قارىم ئاتايىن يېنىمغا كېلىپ «ھىجرەت» مەسىلىسىدە پىكىر بايان قىلماسلىققا ئۈندىگەن ئىدى. سەۋەبىنى ئېيتماي شۇنىلا دەپ قويۇپ كەتكەندىكى سىرنى بۇگۈنگىچە يېشەلمەيمەن. بەلكىم توغرا نىيەتتە يېزىپ ئارتۇقچە ھۇجۇمغا ئۇچراپ كەتمەسلىكىم ئۈچۈن شۇنى توغرا تاپقان بولۇشى مۇمكىن. ئەمما قەشقەردىكى باشقا ئۆلىما دوستلىرىم بۇ ھەقتە گەپ قىلمىغان، پەقەت دىنغا ئائىت تېمىلارنى يازماسلىققا دەۋەت قىلىشقان ئىدى. ئەمما مەن دىنغا ئائىت ئەمەس تېمىلارنى تاپالماي ئاۋارە ئىدىم.

ئىككىمىز يالغۇز قالغاندا پاراڭ يەنە قاماق، سوت ۋە سوراقچىلار ھەققىدە بولدى. سوتتا ئۇنىڭدىن نېمە ئۈچۈن سەييارە تەبلىغ قىلغانلىقى، ھۆكۈمەتكە قارشى چىقىشتىكى ئاخىرقى مەقسىدى ھەققىدە سورالغاندا، «جىياڭ زېمىن مۇسۇلمان بولسا بولدى،باشقىنى تەلەپ قىلمايمىز» دېگەن ئىكەن. ئۇ كۈنى بۇ گەپ قىزىقچىلىق ئۈچۈن دېيىلگەن ئىدى. بىر قانچە يىل ئۆتۈپ راستىنلا شۇنداق ئويلايدىغان كىشىلەرنى كۆرۈپ، بۇ گەپنىڭ يەنە بىر تەرىپى بارلىقىنى پەم ئەتكەن بولدۇم.

ئۇيغۇر كىتاب تورپىكتى
www.uyghurkitap.com

تۈركىيەدە ماڭا بىر قانچە ئۇيغۇر كىشىنىڭ «خىتاينى مۇسۇلمان قىلساق بىزگە زۇلۇم قىلمايتتى، خىتايلارنى مۇسۇلمان قىلغىدەك ھەقىقى مۇسۇلمان بولالمىغىنىمىز ئۈچۈن بۇ زۇلۇم بىزگە ھەق» دېگەنلىرىنى ئاڭلاپ ھەيران قالدىم. بۇنى بەزى تۈركلەرنىڭ دائىم دەيدىغانلىقىنى بىلەتتىم. ھەتتا تۈركىيەدىكى چوڭ جامائەتلەرنىڭ مەخسۇس خىتايغا دەۋەت قىلىشنى مەقسەت قىلغان تۈرلىرى بار ئىدى. ئەمما بىر ئۇيغۇرنىڭ نۆۋەتتىكى خار-زەبۇن ھالىمىزنى خىتاينى مۇسۇلمان قىلالمىغان بىزدىكى «نۇقسانلار» سەۋەپلىك، دەپ قارىشى مېنى بەكرەك ئەجەپلەندۈردى.

«خىتاينى مۇسۇلمان قىلساق ئۇيغۇرغا زۇلۇم قىلمايتتى» دەپ قارايدىغان بىر ئۇيغۇر ئىلىم ئەھلى ماڭا يازغان ئۇزۇن ئۇچۇرىدا، ئۇيغۇر تارىخىنى بىرەر قۇر ئەسلەپ ئۆتۈپ بىزنىڭ خىتايغا دىن تارقاتمىغانلىقىمىزدىن كېلىپ چىققان ئاقىۋەتلەرنى بىر بىرلەپ تىزىپ چىقىپتۇ. تارىخ دېگەن بىر ئۆلۈك كىتاپ، ماتېرىيال ۋە پاكىت دۆۋىسى. ئۇنى ئىدىيە يىپىغا تىزىپ رېئاللىققا رېتسىپ ئىزدەيدىغانلار بىز ئىنسان تارىختىكى مارجانلارنى قايسى يىپقا تىزساق تىزىلىدۇ. ئەگەر بىر ئىلىم ئەھلى تارىخقا ئۇيغۇن بولغان ۋە بولمىغاننى ئېنىقلىمىسا، تارىخ ئۆزىنى ئۆزى ئېنىقلاپ بىزگە سۆزلەپ بېرەلمەيدۇ. ئەگەر بىز بۈگۈن ۋە ئۆتمۈشتە كۆرگەن قارا كۈنلەرنىڭ ھەممىنى خىتاينى مۇسۇلمان قىلالمىغان ئاتالمىش ئىقتىدارسىز، ئىلىمسىز، ئەخلاقسىز، ئىنتىپاقسىز «ئىللەتلىك» مىللەتلىكىمىزدىن كۆرسەك كۆلكىلىك ئىش بولىدۇ.

ئەگەر بىر دۆلەتتە ھەممە كىشى مۇسۇلمان بولغانلىقى زۇلۇم تۈگەيدىغان بولسا، پاكىستاندىكى مۇسۇلمانلارنىڭ ئىچكى زىددىيىتى تۈگەپ كەتسە بولاتتى. چۈنكى تارىختا تىمۇرىيلەر، سەئىدخانلار ۋە بابۇرخانلار ھىندىلارنى مۇسۇلمان قىلغان، ئەمما بۈگۈنگىچە پاكىستاندىكى مۇسۇلمانلار ئارىسىدا نىزا قۇرىمايدۇ. ئەگەر مۇسۇلمان بولسا مەسىلە ھەل بولىدىغان بولسا مۇسۇلمان كۈرتلەر بىلەن مۇسۇلمان ئەرەپلەر ئىراقتا جېدەل قىلماي ياشىسا، مۇسۇلمان ئەزەربەيجانلار بىلەن مۇسۇلمان پارىسلار ئىراندا قان تۆكمىسە بولاتتى.

بۇ ئۇيغۇر ئىلىم ئەھلىنىڭ قارىشىچە، ئۇيغۇرغا ئىسلام كەينىچىلەپ، شىئەلەرنىڭ تەسىرىدە كىرگەنمىش، دىنىمىزنى توغرا ئۆگەنمىگىنىمىز، چوڭقۇر بىلمىگەنلىكىمىز، تولۇق ئەمەل قىلمىغىنىمىز ئۈچۈن خىتاي بىلەن 300 يىلدىن ئارتۇق بىللە ياشاپ 30 خىتاينى مۇسۇلمان قىلالماپتىمىز. ئۇنىڭغا خەت يېزىپ بولالماي ئاخىرى تېلېفون قىلدىم. تۇڭگان نوپۇسىنى سورۇدۇم، بىلمەيدىكەن. تۇڭگان تارىخىنى سورۇدۇم خەۋەرسىز ئىكەن. ئاخىرى ئۇنىڭغا خىتاينىڭ خەرىتىسىنى ئەۋەتىپ نېمە ئۈچۈن تۇڭگانلارنىڭ بىزنىڭ ۋەتەنگە يېقىن خىتاينىڭ گەنسۇ، چىڭخەي قاتارلىق ئۆلكىلىرىدە ئەڭ كۆپ ياشايدىغانلىقىنى سورۇدۇم. ئاندىن ئۇنىڭغا: «تارىختا شۇنچە كۆپ خىتاينى مۇسۇلمان قىلدۇق، ھازىر تۇڭگان نوپۇسى بىزدىن كۆپ. شۇلار مۇسۇلمان بولغانلىقى سەۋەبلىك تارىختا ئۇيغۇرنىڭ قايسى ئىشى ئوڭ كەلدى؟ تۆمۈر خەلپىنى قۇرئان تۇتۇپ ئالدىغان لى شۇفۇ، قەشقەرنى قانغا بويىغان ماتىتەي، ماشاۋۋۇلار تۇڭگان ئەمەسمۇ؟ 1934-يىلى 6-فېۋرال كۈنى پەقەتلا قەشقەر شەھىرىدە 6 مىڭدىن ئارتۇق ئۇيغۇرنى قىرغىن قىلىپ، شەھەرنى جەسەت بىلەن تولدۇرىۋەتكەن مۇسۇلمان تۇڭگان، شۇ جەسەتلەرنى يىغىپ كۆمۈشكە تەشكىللىگىنى قەشقەردىكى شۋېتسىيەلىك خىرىستىيان دىن تارقاتقۇچىلار بولغان ئىدىغۇ؟» دەپ پاكىتلارنى كەلتۈرۈپ چۈشەنچە بەردىم.

تارىخ شۇنى سۆزلەيدۇ. خىتايلار پۈتۈن مۇسۇلمان بولغان تەقدىردىمۇ ھازىرقى تۈزۈمدىلا ياشىسا، بىزگە بۇ زۇلۇمنى قىلاتتى. ئەگەر بىر دىندا بولۇش زۇلۇمنى يېنىكلىتىدىغان بولسا خىتاي ئۆزىگە ئوخشاش دىندىكى تىبەتلەرنى ئاياپ قويسا بولاتتى. بىر دىندا بولساق خىتاي قوغدايدۇ دەپ قارىساق،خىتايدىكى شاۋلىن ئىبادەتخانىلىرى تىبەتلەر ھەققىدە ئىككى ئېغىز ھەق گەپ قىلغان بولاتتى. خىتاينىڭ پايتەختىدىكى بۇددا دىنى ئىنستىتوتى بۇددىست تىبەتلەرنىڭ ئۆزىنى كۆيدۈرۈپ قىلىۋاتقان قارشىلىقلىرىغا بۇددىستنى قوللاپ خىتايغا قارشى پەتىۋا بەرگەن بولاتتى.

ئەمەلىيەتتە، خىتاي بىلەن ئۇيغۇر ئارىسىدىكى مەسىلىنى زالىم تۈزۈم پەيدا قىلغان، بۈگۈن خىتاي خەلقىنى فاشىستلىق بىلەن ئىدارە قىلىپ كەلگەن كومپارتىيە ئۇيغۇرنى مىللەت سۈپىتىدە يوقاتماقچى، مۇسۇلمان سۈپىتىدە ئەمەس. بولمىسا تۇڭگان، سالا، باۋئەن قاتارلىق مىللەتلەرمۇ بىزدەك كۈننى كۆرسە بولاتتى. پەقەت

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

قازاق قازاقىستانغا تەلپۈنۈپ، قىرغىز قىرغىزىستانغا مايىل بولۇپ، ئۇيغۇر دۆلەت قۇرۇشقا كۈچەپ بولۇۋاتقان قاباھەت بۇ. شۇڭا زىددىيەتنى «خىتاي ئۇيغۇر مەسىلىسى، مۇسۇلمان كاپىر مەسىلىسى، بۇلار دىن سەۋەپلىك مەۋجۇت»دەپ قاراشنىڭ ئۆزىلا پاكىتلىق ئەمەس. مەسىلە بۇ ئىككى مىللەت ئوتتۇرىسىدا ئەمەس، بەلكى بىرىنىڭ زۇلۇم قىلغۇچىغا يەنە بىرىنىڭ زۇلۇم قىلىنغۇچىغا ئايلاندۇرۇلغانلىقىدا. مەسىلە بۇ ئىككى مىللەتنىڭ ئىككى دىندا بولغانلىقى ئەمەس، كومپارتىيەنىڭ ئۇيغۇرنى خەلقئارا رادىكال ئىسلامغا باغلاپ مىللەت بويىچە يوقاتماقچى بولغانلىقىدا. مەسىلە ئۇيغۇرلارنىڭ دىندارلىقىدا ئەمەس، بەلكى دىننى قورال قىلىپ خىتايغا قارشىلىق قىلغانلىقىدا.

ئۇيغۇر تارتىۋاتقان ئازاپنىڭ مەنبەسى كۆپ، ئۇ نۇقۇل دىني مەسىلە ئەمەس. مەنبەسى كۆپ تۈرلۈك بولغان بۇ مەسىلىنى ھەر قايسى مەسىلىگە ئائىت پەنلەر نوقتىسىدىن تەھلىل قىلىش كېرەك. ئۇيغۇر كۆرۈۋاتقان زۇلۇمنى دىنغا باغلاپ چۈشەندۈرۈش ئاسان بولغاچقا ئادەمگە خوش ياقىدۇ. ئەمما كۆز ئالدىمىزدىكى پاكىتلار بۇنداق چۈشەندۈرۈشنىڭ يېتەرلىك ئەمەسلىكىنى ئاشكارىلايدۇ. دېمەك، ئۇيغۇر كۆرۈۋاتقان زۇلۇم خىتاينىڭ مۇسۇلمان بولۇش - بولماسلىقى بىلەن مۇناسىۋەتسىز، ئۇلارنىڭ مۇسۇلمانلىقى ئۇيغۇرنىڭ ھۆر، ئازادە ھايات كەچۈرىشىنىڭ كاپالىتى بولالمايدۇ.

«جىياڭ زېمىن مۇسۇلمان بولسا ھۆكۈمەتكە قارشى تۇرمايتتۇق» دېگەن سۆزنى مەخسۇس ئالىي مەكتەپتە دىندا ئوقۇمىغان، ئۆمرىدە پەقەت مەكتەپ يۈزى كۆرمەي ساۋادىنى ئۆزى كىتاپنى ھەجلەپ چىقىرىۋالغان، قۇرئاننى يادلىغانلىقى ئۈچۈن قارى ئاتالغان ئىسرائىل قارىم چاقچاق قىلىپ دەپ قويغان ئىدى. تۈركىيەدەك دۇنياغا ئوچۇق بىر ئەلدە، ئىلاھىيەتتە ماگېستىر ئوقۇۋاتقان بىر ئوقۇغۇچىنىڭ «خىتاي مۇسۇلمان بولغان بولسا زۇلۇم قىلمايتتى» دېگىنىگە قاراپ، يەنىلا «قۇرئان»نىڭ ئۇيغۇرچىسىنى ئوبدان ئوقۇپ تىجارىتىنى قىلىدىغان شۇ دوستۇم ۋە ئۇنىڭ ماڭا بەرگەن پەتىۋالىرىنى سېغىنىپ قالدىم.

داۋا مەھبۇسنى مات قىلماس

2015-يىلى كۈز ئايلىرىدا ئىلھام توختىنىڭ «يولۇم ۋە غايەم» دېگەن ماقالە توپلىمى تۈركىيەدە نەشر قىلىندى. كىتاپنىڭ مۇقاۋىسى ئاسمان كۆكى رەڭدە لايىھەلەنگەن بولۇپ، بۇ تونۇلغان بىر ئۇيغۇر دوكتورنىڭ نارازى بولۇشىغا سەۋەپ بولدى. ئۇنىڭچە كىتاپ مۇقاۋىسى مۇنداق بايراق رەڭگىدە بولسا ھەققى ئاپتونومىيەنى تەرغىپ قىلىۋاتقان ئىلھام توختىغا قاماقتا خەتەر يېتىپ قالىدىكەن. خىتاي دائىرىلىرىنى بۇنى پاكىت قىلىپ ئىلھام توختىنى بۆلگۈنچىگە چىقىرارمىش.

ماڭا بۇ گەپ تازا مەنتىقىلىق بىلىنمىدى. ئىلھام توختىنىڭ رەسمى، ئىسمى، كەچۈرمىشى شەرقى تۈركىستانچى تەشكىلاتلارنىڭ ئورگان توربەتلىرىدە، خەلقئارالىق كىشىلىك ھوقۇقچى تەشكىلاتلارنىڭ تىزىملىكىدە تۇرسا خەتەر بولماي، بىر پارچە كىتاپنىڭ كۆك مۇقاۋىسى ئۇنى شەرقى تۈركىستانچى قىلىپ قويارمۇ؟

كۆزىتىشىمچە بۇ بىر ئىلھام توختى ھەققىدە دېيىلىۋاتقان گەپ ئەمەس ئىكەن. خېلى كۆپ كىشىلەر مۇھاجىرەتتىكى داۋانى ۋەتەندە تۈرمىلەردە يېتىۋاتقانلارغا بولغان زۇلۇمنىڭ كۈچىيىشىگە سەۋەپ بولىدۇ، دەپ قارايدىكەن. شۇ سەۋەپتىن بەزىلەر ئۆزلىرىنىڭ بۇنداق ئىشلارغا يۇقۇنماي، داۋاسىز ياشاۋاتقان ھاياتىنى ئۇيغۇر ئۈچۈن پايدىلىق دەپ قارايدىكەن. يەنە بەزىلەر مۇھاجىرەتتىكى داۋانى زۇلۇمنى كۈچەيتىدۇ دەپ ئاشكارە دېيەلمىسىمۇ ھېچ بىر ئەھمىيەتسىز، ئاۋارىچىلىك دەپ قارايدۇ.

مەن بۇ مەسىلىگە بېشىمدىن ئۆتكەنلەر ئاساسىدا جاۋاپ بېرىپ باقاي دەيمەن. مەن 2013-يىلى 19-ئاۋغۇستتىن 2014-يىلى 20-نويابىر سائەت ئۈچ يېرىمغىچە قاماق ھاياتىنى باشتىن كەچۈردۈم. 2013-يىلى نويابىردا بىر ئۇيغۇر بالا ماڭا چەتئەللەردە مەن ھەققىدە پائالىيەتلەرنىڭ داۋام قىلىۋاتقانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. 2014-يىلى مارت ئايلىرىدا ھەتتا ماڭا بىرەيلەن تېلىفونىدا رەسىمىم بىلەن

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئىلھام توختىنىڭ رەسمى قوشۇپ چىقىرىلغان بىر پىلاكاتنى كۆرسىتىپ قويدى. 2014-يىلى ھەجگە بېرىپ قايتاردا قامالغان بىر ئۇيغۇر ھەج مەزگىلىدە ئۇيغۇر قېرىنداشلارنىڭ ماڭا ئاتاپ دۇئا قىلغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. مەن قاماقتىن چىقماي تۇرۇپ مۇھاجىرەتتىكى قېرىنداشلارنىڭ مەن ئۈچۈن قىلغان تىرىشچانلىقىنى بىلىپ سۆيۈنگەن بولدۇم.

مۇھاجىرەتتىكى ئۇيغۇر تەشكىلاتلار قىلغان شۇ پائالىيەتلەر مېنى ھېچقاچان قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويمىدى. ماڭا ھېچ بىر ساقچى، تەپتىش ياكى سوت خادىملىرى مۇھاجىرەتتىكى پائالىيەتلەر ھەققىدە سوئال سورىمىدى. سوراق جەريانىدا پەقەت ئامېرىكا ۋە تۈركىيەدە تۇرغان مەزگىلدە كىملەر بىلەن ئالاقە قىلغانلىقىم سورالدى. بۇ بىر نورمال سوراق بولۇپ چەتئەللەردە سۈرۈشتىسى بولمىغان، ھەر قانداق بىر تۇتقۇن بارغان، تۇرغان، ياشىغان يەرلەر ھەققىدە سوراقلارغا جاۋاپ بېرىشكە مەجبۇر.

خىتايدا تۇتۇلغان بىر ئۇيغۇرنىڭ چەتئەلدىكى تەشكىلاتلار بىلەن بولغان ئالاقىسى مۇھاجىرەتتە ئۇنىڭ ھەققىدە بولۇۋاتقان داۋا بىلەن ئىسپاتلانمايدۇ. سوراقچىلار بۇ ئالاقىنى ئېلخەت، تېلىفون ۋە تام ئاتلاپ چەتئەل تور بەتلىرىگە قىلىنغان زىيارەتلەر ئارقىلىق ئىسپاتلاشقا تىرىشىدۇ.

ئادەتتە كىشىلەر مۇھاجىرەتتە جاسۇس كۆپ، قىلغان ئەتكىنىمىز خىتايغا مەلۇم بولۇپ تۇرىدۇ، دەپ قارايدۇ. قاماقتا كىرىشتىن بۇرۇن مەن تۈركىيەدە تۇرغان، ئامېرىكىغا بارغان، ئەمما ئۇلارنىڭ ھېچ بىر ئىنساندىن مەن ھەققىدە مەلۇمات ئالمىغىنى سوراق جەريانىدا مەلۇم بولدى. سوراقچىلار ھەتتا تۈركىيەدىكى خەيرۇللا ئەفەندىگىلىنىڭ ئىسمىنى خەيرۇللاگۇل دەپ بىلىپ ئايال دەپ قاپتۇ. دېمەك، مەخسۇس مۇھاجىرەتتىكى ئۇيغۇرلارغا مەسئۇل تەتقىقاتچىلار ياكى ئالاھىدە خادىملار بولمىسا قالغان ساقچىلار خۇددى ئادەتتىكى ئۇيغۇرلاردەكلا مۇھاجىرەتتىكى پائالىيەتلەردىن بىخەۋەر.

ئەمەلىيەتتە خىتايدىكى سوراقچىلار قاماقتىكى بىر مەھبۇسنىڭ سوراققا جاۋاپ بېرىپ ئولتۇرۇپ، مۇھاجىرەتتە ئۆزى ھەققىدە بولۇۋاتقان نارازىلىقلارغا مەسئۇل بولالمايدىغانلىقىنى بىلىدۇ. سوراقچىلار قاماقتىكى مەھبۇسنىڭ مۇھاجىرەتتىكى ھەرىكەتلەر بىلەن مۇناسىۋىتى بولمايدىغانلىقىنى بىلەلمىگۈدەك دەرىجىدە ھاماقەت ئەمەس. خىتاي ئىلھام توختىنى مۇددەتسىز قاماققا ھۆكۈم قىلغاندىمۇ ئۇنىڭ ئەركىن ئاسىيا رادىئوسى قاتارلىق چەتئەل تاراتقۇلىرى بىلەن بولغان سۆھبەتلىرىنى ئەمەس، ئۆزى مەخسۇس دەرسخانىدىن تۇپلىغان، ئوقۇغۇچىلارغا مەجبۇرلاپ ئىقرار قىلغۇزغان ئاتالمىش جىنايى پاكىتلارنى ئاساس قىلدى.

ئانا تىل شىركىتىنى قۇرغان بىز ئۇچەيلەننى تۇتۇشتا خىتاي دائىرىلىرى ئاۋۋال مەمەتسىدىقنى ئىقتىسادىي جىنايەت بىلەن مەجبۇرى دىلو مەلۇم قىلغۇزغاندىن كېيىن قالغانلارنى قولغا ئالغان. ئۆزۈم بىلگەن ۋە تەكشۈرگەنلەرگە قارىسام، بىر تۇتقۇن ئۇيغۇرنىڭ قاماقتا قانداق كۈن كۆرۈپ، سوتتا قانداق ھۆكۈم قىلىنىشى مۇھاجىرەتتە بولۇۋاتقان داۋا بىلەن مۇناسىۋەتسىز.

مەن مۇھاجىرەتتە بولۇۋاتقان داۋانىڭ ۋەتەندە زۇلۇمغا ئۇچرىغان ھەر بىر شەخسكە ھەر زامان بىۋاستە نەپ يەتكۈزىشىگە ئىشىنىپ كەتمەيمەن. ئەمما ھېچ بىر شەخسكە زىيان سالمايدىغانلىقىغا مانا مەن شاھىت. بىزدەك ئىنسانلىق، مىللەتلىك ھوقۇق ۋە ئەركىنلىكتىن مەھرۇم كىشىلەرنىڭ بىر داۋا ئورگىنى بولۇشى، شۇ مىللەتنىڭ داۋادا ھەقلىق ئىكەنلىكىگە دائىر پاكىتلار ۋە بۇ پاكىتلارنى سۇنىدىغان داۋاگەرلىرى بولۇشى كېرەك. بۇ داۋادا ئىنسانلىق ھوقۇقلارنىڭ دەپسەندە بولۇۋاتقانلىقىغا دائىر پاكىتلار ئاسماندىن چۈشمەيدۇ، بەلكى تۇپلىنىدۇ. تۇپلانغان بۇ پاكىتلارنىڭ بەزى تېپىك بولغانلىرى، تەسىرچان شەخسلەر ھەققىدە بولغانلىرى ۋە كۈچلۈك ئاممۋىي ئاساسقا ئىگە بولغانلىرى تاراتقۇلاردا يېيىلسا، دۇنيانىڭ دىققەت ئېتىبارىنى ئاسانراق قوزغايدۇ. شۇڭا مۇھاجىرەتتە ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ قوللىرىدا بار پاكىتلارنى بىر بىرلەپ ياكى تۇپلاپ ئوتتۇرىغا قويۇشى نورمال بىر شاھىتلىق بۇرچى، خالاس.

مۇھاجىرەتتىكى داۋا سەۋەپلىك ۋەتەندە زىندان كۆپەيمەيدۇ. ئەمما مۇھاجىرەتتە

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

زۇلۇم زىندانلىرى ھەققىدە جاھانغا مەلۇمات بېرىلمىسە، مەھبۇسلار ئىز دېرەكسىز تۇزۇپ تاشلىنىپ قېلىشى، ھەتتا يوقاپ كېتىشى تامامەن مۇمكىن. داۋا مەھبۇسنى شاھ قىلالمىسىمۇ، ئازات قىلالمىسىمۇ، ئەمما پېچكا قىلمايدۇ، مات قىلمايدۇ. شۇڭا مۇھاجىرەتتە بىر ئۇيغۇر زۇلۇمغا قارشى تۇرالمىغان، پاش قىلالمىغان تەقدىردە شۇ كۆرۈۋاتقان زۇلۇمنىڭ راستلىقىغا سۈكۈتتە شاھىت بولۇپ بەرسىمۇ ئەقىلگە ئۇيغۇن ئىش قىلغان بولىدۇ.

سایاھەتکە چىققانمۇ یاکى دۈشمەن ئىزدەپمۇ؟

2009-یىلى تومۇزدا یۈز بەرگەن نامایىش، قەھرىمانلىق ۋە پاجىئەنى ئامېرىكىنىڭ ئویۇنى دېگەن گەپنى ئاڭلاپ ئۆزۈمنى تۇتىۋالالمىغان ئىدىم. ئۇ 2012-یىلى كەچكۈزنىڭ بىر جۈمە كۈنى ئىدى. بىر تىجارەتچى دوستۇم بىلەن ئارتۇچقا چىقىپ جۈمە ئوقۇپ كەلمەكچى بولدۇق. یولدا بىر تەبلىغنى ئاڭلىغاچ پاراڭ بىلەن ماڭدۇق. ئاریدا گېپىمىز توختاپ تۇرۇشىغا 5-ئىیۇل ۋەقەسىنى خىتاي پەیدا قىلغان دېگەن گەپ ئاڭلاندى. ئاچچىقىمدا قولۇم تىترەپ ئۈچۈرۈش كونۇپكىسىنى تاپالماي دوستۇمغا: «ئۈچۈرە ماۋۇ شەرمەندە ئاۋازنى» دەپ ۋارقىراپ كەتتىم.

ئۆزۈمنى تۇتۇپ سەل ئولتۇرىۋالغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ بىلەن 2007-یىلى تالىشىپ قالغان «11-سىنتەبىر ۋەقەسىنى ئامېرىكا پەیدا قىلغان» دېگەن گەپ ئېسىمگە كەلدى. ئۇ شۇ گەپنى تۈركىیەدىن یېڭىلا كۆتۈرۈپ كەلگەن ئىدى. بەلكىم مۇشۇ تۈگۈن بىلەن گەپ باشلانسا ئىشلارنىڭ ئایدىڭ بولۇشى ئاسانراق بولاتتى. ئۇنىڭغا شۇ قېتىمقى مۇنازىرىنى ئەسلەتتىم. ئۇنىڭغا تۈركىیەدە كىشىلەرنىڭ مۇسۇلمانلارغا ئائىت بىرەر ئىش بولسا دەرھال ئامېرىكا قۇرغان تۇزاق دەپ قارایدىغانلىقىنى ئېیتتىم. ئۇنىڭغا تۈركىیەدە 5-ئىیۇل ۋەقەسىنى ئامېرىكا پەیدا قىلغان دېگەن گەپ بىلەن 11-سېنتەبىر ۋەقەسىنى ئامېرىكا پەیدا قىلغان دېگەن گۇماننىڭ تەڭلا مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى، بۇ ئىككى گەپنىڭ ئوتتۇرىسىدا ھېچقانداق پەرقنىڭ یوق ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈردۈم. ئەمما جۈمەگە بارغان ۋە كەلگەن یولدا بۇ مۇنازىرىنىڭ ئایىقى ئۈزۈلمىدى. ھەر قانچە چۈشەنچە بەرسەممۇ ئۇ 5-ئىیۇل ۋەقەسىنى ئامېرىكىنىڭ ئویۇنى بولمىسىمۇ، خىتاینىڭ ئویۇنى ئىكەنلىكىدە چىڭ تۇردى.

ئارىلىقتا ئۇ بۇرادەر دۇبەي، قاھىرە قاتارلىق شەھەرلەردە سایاھەت قىلىپ قایتىپ كەلدى. ئۇنىڭ ھاسىلاتى، دۇنیادا مۇسۇلمان بولغانلا یەردە زىددىیەت، توقۇنۇش ۋە

زۇلۇم بار ئىكەن. ئۇنىڭچە يەھۇدىلار بىر بولسا مۇسۇلمان ئەللەردىكى ئۆكتىچى كۈچلەرنى كۈشكۈرتۈپ دۆلەتنى پارچىلايدىكەن. ئىككىنچىدىن مۇسۇلمانلارنى بىر بىرىگە زىددىيەتكە سېلىپ ئاجىزلاشتۇرىدىكەن. ئۈچىنچىدىن جەڭگىۋار مۇسۇلمانلارنى دۆلەتكە قارشى كۈشكۈرتۈپ قىرغىنچىلىقتا يوق قىلىدىكەن. ئۇنىڭدىن يەھۇدىلارنىڭ مۇشۇنداق كۆپ شۇملۇقلارنى قىلىشىنىڭ سەۋەبىنى سورۇدۇم. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە يەھۇدىلار مۇسۇلمانلارنىڭ ھامان ئۆزىنى يوق قىلىدىغانلىقىنى بىلگەچكە دۇنيادىكى تۈرلۈك كۈچلەرنى مەبلەغ، تېخنىكا ۋە ئىستىراتىگىيە بىلەن تەمىنلەيدىكەن. ئۇنىڭچە ئۇيغۇرلارمۇ يەھۇدى قۇرغان شۇ تۇزاقنىڭ قۇربانلىرى ئىكەن. ئۇ يەھۇدىلار باشچىلىقىدىكى ماسونلارنىڭ قانداق شۇملۇقلارنى قىلغانلىقىنى سۆزلەپ كېلىپ، بۇنىڭ ئاساسىنىڭ قۇرئاندا بارلىقىنى چۈشەندۈرۈشكە باشلىغان ئىدى، ئورۇنۇمدىن تۇرۇپ كەتتىم. ھامان قايىل بولمىسىمۇ ئۇنىڭغا:

_ئاداش سىلى چەتئەلگە چىقساڭلا دائىم خەقنىڭ دەردىنى كۆتۈرۈپ كېلىپ بىزگە يىغلاپ بېرىدىكەنسىلە، تۈركىيەنى ئەنگىلىيە بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا مەغلۇپ قىلغان، فرانسىيە تۈركىيەنى مىسىردىن قوغلاپ چىقارغان، مىسىرنى فرانسىيە بىلەن ئەنگىلىيە نۆۋەتلىشىپ بېسىۋالغان، ھازىرقى مۇسۇلمان دۆلەتلەر بۇرۇن شۇ غەرپنىڭ مۇستەملىكىسى ئىدى. مۇستەملىكە مەزگىلىدە ئۇلار كۆپ زۇلۇم كۆرگەن، شۇڭا ئۇلار غەرپكە ئۆچ. ئۇلار غەرپكە بولغان ئۆچمەنلىكتە ھەقلىق. ئەمما غەرپتىن بىزنىڭ ئالالمىغان بىر دەردىمىز يوق. ھەر قېتىم چىقساڭلا بىزگە يېڭى بىر دۈشمەننى بايقاپ قايتىدىكەنسىلە. سىلى چەتئەلگە ساياھەتكە چىققانمۇ يا مەخسۇس دۈشمەن ئىزدەپ چىققانمۇ؟ دېگىنىڭلارچە بولسا تارىختا ئۆتكەن ۋە ھازىرقى رەھبەرلەرنىڭ كۆپىنچىسى يەھۇدىنىڭ ئادىمىكەن، ماسونكەن، ئامېرىكا دوللىرىدا ماسوننىڭ بەلگىسى بار ئىكەن. ئەجەپ بۇ ماسونلار خىتايلارغا سەل قاراپتىغۇ. نېمىشقا غەرپلىك رەھبەرلەر ماسون بولۇپ، خىتاي كومپاتىيەسىنىڭ رەھبەرلىرى ماسون ئەمەس؟ نېمىشقا مۇستاپا كامالنى يەھۇدى، ماسون دەيسىلەر، ئەمما ماۋزىدوڭ دېگەن قاتىلنى يەھۇدىنىڭ يالاقچىسى ياكى ماسون دېمەيسىلەر؟ ماركىس يەھۇدى تۇرسا، ماركىسقا ئەرگەشكەن خىتاي مۇسۇلماننىڭ دۈشمىنى بولماي پەقەت غەرپلا

دۈشمەنمۇ؟ دەپ مۇنازىرەنى چاخچاق بىلەن تۈگەتكەن بولدۇم.

2016-يىلى مارتتا بۇ دوستۇم ماڭا تاجىكىستاندىن تېلېفون قىلدى. ئۇ ماسونلار ھەققىدە يېزىلغان بىر غەربلىكنىڭ ماقالىسىنى ئوقۇپتۇ. ئۇنىڭچە ئۇ ماقالە ئۇيغۇرچىغا بەك ئېسىل تەرجىمە قىلىنغان بولغاچقا، ماڭا ئېنگلىزچىسى بىلەن سېلىشتۇرۇپ ئوقۇپ باقسۇن دەپ ئەۋەتىپتۇ. ئۇنىڭ مەقسىتىنى دېمىسىمۇ چۈشەندىم. ئۇنىڭ ماڭا بۇ ماقالىنى يەھۇدىيلارنىڭ ۋە غەربنىڭ بىزگە دۈشمەن ئىكەنلىكى، ئۇلارنىڭ مۇسۇلمانلارغا قانداق سۇيىقەستلەرنى پىلانلىغا ئالغانلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن ئەۋەتكىنى ئېنىق ئىدى. تېلېفوننى قويىدىغان چاغدا ئۇ: «سىلى ئامېرىكىنى، يەھۇدىينى بەك چوڭ بىلىسلە جۇما، ئۇ خەقتىن مۇسۇلمانلارغا كېلىۋاتقان مەخپىي ۋە ئاشكارە خەۋپىنى ھېچقاچان ئېتىراپ قىلمايسىلە» دېدى. مەن گەپنى بۇراپ باشقا پاراڭلار بىلەن تېلېفوننى قويدۇم. شۇئان خىيالىمغا ئۇنىڭ بۇلتۇر مۇشۇ كۈنلەردە ئايالىنى ئامېرىكىدا يەڭگىتىپ بالىسىنى ئامېرىكا پۇقراسى قىلغانلىقى كەلدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

سۆيۈملۈك ئەلدىكى كۆرۈمسىز ئورتاقلىقلار

بەزىدە خىتاي بىلەن تۈركىيەنى سېلىشتۇرۇپ قويسام دوستلار نارازى بولىدۇ. ئەمما خىتايدا بىزنى غۇدۇراتقان، ئازاپلىغان ھەتتا مۇساپىر بولۇپ چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر قىلغان ئامىللارنىڭ ئىككىنچى ۋەتىنىمىز تۈركىيەدە بولۇشى كىشىنى ئويغا سالىدۇ. بۇنى بەزىمىزنىڭ يوق دېگۈمىز بەك بار، مېنىڭمۇ تۈركىيەنى يەتتە ئىقلىمنىڭ تاجى، تۈركلەرنى پەزىلەت ئوردىسىنىڭ تاجدارى دەپ ئۇلۇغلاپ ئۇپرىماي ياشىغۇم بار، ئەمما بۇنداق يالغان خوشامەت قىلمىساممۇ، رىسقىمنى مۇشۇ كۈنگىچە ئاللاھ ھالالدىن قان تەرىم ئارقىلىق بېرىپ كېلىۋاتىدۇ.

ماكان، زامان، ھۆكۈمەت ۋە ھۆكۈمدارلارنى چۈشىنىپ، ئۆزىنى ۋە ئۆزگىنى بىلىپ ياشاشنى بىزگە يۈسۈپ بوۋىمىز «قۇتادغۇبىلىك» دېگەن كىتابىدا ۋەسىيەت قىلغان. شۇڭا تۈركىيەنى چۈشىنىش بۇ ئەلدە ياشاۋاتقان ۋە بۇ ئەلنى كۆرمەي، بىر مەرتە كەلمەي تۇرۇپ، ئەل بولۇپ كەتكەن مىڭلىغان ئۇيغۇرلار ئۈچۈن ئەھمىيەتلىك. تۈركىيەنى چاھارباغدەك، ئوردا-قەسىردەك تەسەۋۋۇر قىلىۋالساقمۇ، ئۆزىمىزنىڭ شاھ سۇلتان ئەمەسلىكىمىز ئېنىق. ئىستانبۇلنى دېڭىز بويىدا ئولتۇرۇپ ھەر قانچە ماختىساقمۇ، كالپۇكىمىز قۇرىغاندا ئەس قاتىدىغىنى يانچۇقىمىزدىكى پۇچۇق يارماق.

بىزگە خىتايدا بۇرۇن يولۇققان غەلەتىلەرنىڭ بىز سۆيگەن بۇ ئەلدىمۇ كۆزگە چېلىقىشى، ئىچى ۋە ئەتراپى مەسىلە بىلەن تولغان بۇ ئىككى دۆلەتتىكى ئورتاقلىقتىن بىشارەت بەرمەي قالمايدۇ. ئۇ بولسىمۇ ھاكىمىيەتتىكى مۇستەبىتلىك، ئىقتىسادتىكى مونوپوللۇق، ۋە مىللەتتىكى چەكتىن ئاشقان ئاكا مىجەز ھاكاۋۇرلۇق. خىتاي بىزنى ۋەتەندە باراۋەر كۆرمىگەچكە، تەرەققىيات پۇرسىتىدىن مەھرۇم قويغاچقا، سىياسىي ھوقۇقىمىزنى ئىنكار قىلغاچقا بەزىمىزگە بۇنداق كۆرۈمسىز ئورتاقلىقلار تازا يېقىپ كەتمەيدۇ. بولۇپمۇ ماڭا بىر ئاكىدىن ئاران قۇتۇلغاندا يەنە بىرىنىڭ ئاكىلىقىنى

قوبۇل قىلماق ئۇنچە ئاسان ئەمەس. ئەلۋەتتە يەنە بەزىمىزنىڭ كەچۈرمىشى ۋە قارىشى باشقىچە.

خىتايدا يولۇققان مەمۇرلارنىڭ زۇلمىغا بۇ يەردىمۇ يولۇقۇپ قالىسىز. بۇمۇ كۆرۈمسىز ئورتاقلىقنىڭ بىرى. ئەلۋەتتە تۈزۈم، قانۇن ۋە ھاكىمىيەتتە كۆرۈلىدىغان مەسىلىلەرنى كۆپىنچە كىشىلەر تەھلىل قىلىپ چۈشىنەلمەي ئەيىپنى مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلاردا ئىشلەيدىغانلاردىن كۆرىدۇ. دوستلار تولا دەيدىغان گەپ «ساڭا ئۇنداق قىلغىنى چوقۇم تۈرك ئەمەس، ساڭا قوپال تەگكىنى مۇسۇلمان ئەمەس، ج ھ پ چى ياكى سولچى بىرى»... ۋاھاكازالار. بۇنداق چاغلاردا تۈرك ئەمەس دېگەننى دېيەلىگەن ئۇيغۇر، كۈرت دېگەن سۆزنى چىقىرىشتىن ئېھتىيات قىلىپ،«تۇڭگان» دېيىشنى ئىجات قىلغان. تۈركلۈككە ۋە مۇسۇلمانلىققا بولغان مۇھەببەت كۆز ئالدىمىزدا بىزگە قوپال تەگكەن كىشىنى ھېچ تونىماي تۇرۇپ مۇسۇلمان ئەمەس، تۈرك ئەمەس دېيىشىمىزگە سەۋەپ بولغان.

قەلبىمىزدە «تۈرك ئېسىلدۇر، مۇسۇلمان قۇسۇرسىزدۇر» دېگەن چۈشەنچە ھۆكۈمران بولغاچقا كۆز ئالدىمىزدىكى ئەمەلىيەتنى قوبۇل قىلماي ئىنكار قىلىشنى تاللايمىز. شۇنى ئېتىراپ قىلمايمىزكى، ئىنسان دېگەن دۆلەت ئاتلىق ماشىنىدىكى بىر ۋىنتا، ۋىنتىنى ئالماس ياكى ئالتۇندىن ياساپ چىقسىڭىزمۇ، ھەر كۈنى يۇيۇپ پارقىراتسىڭىزمۇ ۋەياكى سەپلەپ ئورناتسىڭىزمۇ، ماشىنا ياخشى ماڭمىسا ھامان داتلىشىپ كاردىن چىقىدۇ. شۇڭا بۇ يەردىكى مەسىلە سىزگە ئالايغان خادىمنىڭ تۈرك، مۇسۇلمان ياكى سىز سۆيگەن پارتىيەدىن بولماسلىق مەسىلىسى ئەمەس. مەسىلە ماشىنىدىكى يۈرمەسلىك، ياغسىراپ داتلىشىپ كېتىشتۇر.

كوچىلاردىكى شوئارلار ۋە پات-پات تېلېۋىزورلاردا خەۋەر قىلىنىدىغان ھەرىكەتلەر كىشىگە خىتاينى ئەسلىتىدۇ. خىتاينىڭ كوچىلارنى قۇراق چاپانلىق قۇۋ تىلەمچىدەك شوئار بىلەن زىننەتلەشلىرى تېخىچە ئېسىمىزدە بولغاچ تۈركىيەدىكى بۇ ئوخشاشلىق كىشىنى ئانچە مەمنۇن قىلمايدۇ. كوچىدىكى چىرايلىق شوئارنىڭ ئەكسىچە تۈزۈمدىكى كەمتۈكلۈك، مەمۇرلارنىڭ مەسئۇلىيەتسىزلىكى، قانۇن ئىجراسىنىڭ ئاستا، چولتا

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

بولۇشى...دېگەندەكلەر ئۆي ئىجارە ئېلىش، تور بېجىرىش، ئىقامەت ئېلىش، نوپۇس خەتلىتىشلەر جەريانىدا ئۆزىنى ئاشكارىلاپ كىشىنى تېخىمۇ نارازى قىلىدۇ. بولۇپمۇ ياپونىيە، ئامېرىكا ۋە ياۋروپادا ياشاپ باققان دوستلار بۇنىڭغا كۆنەلمەيدۇ.

كوچىلاردا، جامائەت سورۇنلىرىدا كۆزگە تاشلىنىدىغان شۇئارلار بىزگە هاكىمىيەتنىڭ كىشىلەرنى نېمىگە يېتەكلەپ كېتىۋاتقانلىقىدىن بىشارەتلەيدۇ. ۋەتەندە بىرەر ۋەقە بولسا دەرهال خىتاي كوچىلارنى ئاتالمىش مىللىي بۆلگۈنچىلىك، تېرورلۇق ۋە ئەسەبىيلىككە قارشى تۇرۇش ھەققىدىكى شۇئارلار بىلەن تولدۇراتتى. تۈركىيەدە 2016-يىلى 15-ئىيۇل يۈز بەرگەن ۋەقەدىن كېيىن كوچىلار ۋەقە چىقارغۇچىلارغا قارشى شۇئارلار بىلەن تولدى. 2018-يىلىدىكى زەيتۇن شېخى ھەرىكىتى ئوتتۇرىغا چىقىشى بىلەن رايونلار ۋە يەرلىك تەشكىلاتلار بەس - بەستە بۇ ھەرىكەتنى قوللايدىغانلىقلىرى ھەققىدە لوزۇنكىلارنى كوچىلارغا ئېسىشتى. بۇنداق شۇئار تولۇق پەقەت هاكىمىيەتكە، ھۆكۈمرانلارغا ساداقەت بىلدۈرۈشتىن باشقا نەرسە ئەمەس. ئەسلىدە ھەقىقىي ساداقەت بۇنداق ئېسىلغان شۇئاردا ئەمەس، بەلكى ۋەتەن ئۈچۈن خىزمەت ئورۇنلىرىدا بىجانىدىل ئىشلەشتە، ۋەتەنداشقا ئەلا ۋە سۈپەتلىك مۇلازىمەت قىلىشتا.

كوچىلاردا شۇئارلاردىن باشقا پات - پات خەۋىرى چىقىدىغان ھەرىكەتلەرمۇ كىشىگە خىتايدىكى «يۈز كۈنلۈك زەربە بېرىش، بىر ئايلىق تازىلاش، پۈتۈن شىتانى چىسلالىق مەخسۇس تۈزەش» دېگەندەك ھەرىكەتلەرنى ئەسلىتىدۇ. ئەسلى ئامانلىق، سالامەتلىك، مائارىپ ۋە دۆلەت بىخەتەرلىكى دېگەن بىرەر ئايلىق، بىرەر مەزگىللىك ھەرىكەت بىلەن ھەل قىلىنىدىغان ھەرىكەتچانلىقتا كاپالەتكە ئىگە بولمايدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن نەچچە يىللىق ھەتتا نەچچە ئون يىللىق ئۆزگەرمەس تىرىشچانلىق بولۇشى كېرەك. بۈگۈنكىچە تۈركىيە مائارىپىدا ئوقۇغۇچىلارنىڭ نەچچە يىل ئوقۇشى، قانداق دەرسلەرنى قانچە سائەتتىن ئوقۇشى مۇقىملاشمىغانلىقى قاراپ، بۇ دۆلەتنىڭ نېمىشقا مۇشۇنداق شۇئار ۋە ھەرىكەتلەر بىلەن باشقۇرۇلۇپ كەلگەن ۋە كېلىۋاتقانلىقىنىڭ تېگىگە يەتكەندەك بولىمەن. خىتايمۇ شۇغۇ، بىر دەم ساپا مائارىپى دەيدۇ، بىر

دەم مائارپتا «ئىدىئولوگىيە ساھەسىدىكى مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى ھەرىكەت» باشلايدۇ. تۈركىيەدىمۇ گۇلەن ھەرىكىتىگە باغلىنىپ مەكتەپلەردىن ئەڭ كۆپ قوغلانغىنى ئۇقۇغۇچى بولدى.

دۇنيانى ئۇرۇمچى دېسەك، تۈركىيە مائا بارمىسام چىدىمايدىغان، بارسام كۆڭلۈم كۆپىنچە بەكرەك ئېچىلىپ، بەزى كۈنلىرى ئانچە - مۇنچە چىگىلىپ قالىدىغان دۆڭكۈرۈككە ئوخشايدۇ. بىز ئۇ يەرگە ئۇيغۇر بولغاچقا بارىمىز، ئۇيغۇرنىڭ پۇرىقىنى ھىدلىساق دەپ تەلپۈنىمىز. ئۇ يەرنى ئۇيغۇرنىڭ ساداسىغا بىر چۈمۈلۈش ئۈچۈن ئۆيلىماي تۇرالمايمىز. مۇشۇ سۆيگۈ سەۋەپتىن كۆپرەك گېپىنى قىلىمىز، غېمىنى يەيمىز، دەردىنى تارتىمىز، ئاز تولا دەشناممۇ يەيمىز. تۈركىيەنى سۆيگەنلىكتىن ئاتاين ۋاقىت ۋە زېھىن سەرپ قىلىپ سالىدىغان گەپ ئىكەن. شۇنىسى ئېنىقكى، ھەرقانچە دەشنام يىسەكمۇ بۇ گۈزەلنىڭ كالپۇكىنى بوياۋاتقان لەۋسۇرۇختا خىتاي قاتقان ئاليۇمىن بارلىقىنى كۆرۈپ تۇرۇپ يوق دېگىلى ياكى كۆرمەسكە سېلىپ سۈكۈت قىلغىلى بولمايدۇ. دېسەكمۇ قۇلىقىغا يەتمەيدۇ، ئەمما ساختا لەۋسۇرۇختا چىرايلىق بولمەن دەپ سۈركىگەنچە خىتايغا ئوخشاپ قالسا يۈرەك چىدىمايدىكەن.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

سۈرىيەدىكى «نەپرەتلىك» مۇجاھىتلىرىمىز

ئاپتوبۇس ئىستانبۇلغا يەتكەندە بامداتقا خېلى بار ئىدى. بۇ ئۇخلىماس شەھەردە ياشاۋاتقان دوستلىرىمنىڭ ھېچ بىرى تېلېفون ئالمىدى. نېمە بولدى كۆزۈم يەنە ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. بىر چاغدا قولۇمدىكى تېلېفوننىڭ تورۇككىدە يەرگە چۈشكەن ئاۋازىدىن ئويغىنىپ كەتتىم. كۆزۈمنى ئاچسام ئاپتوبۇس ئۇچقاندەك كېتىۋېتىپتۇ. جىددىيلىشىپ شوپۇرنىڭ قېشىغا باردىم ۋە نەگە ماڭغىنىمىزنى سورۇدۇم. -ئەدىرنەگە! دەپ پەرۋاسىزلا جاۋاپ بەردى شوپۇر. توۋا ماۋۇ ئادەملەرنى قارا، مېنى ئىستانبۇلدا ئويغۇتۇپ چۈشۈرىۋەتمەي ئەدىرنەدە نېمە قىلار بولغىيدى؟

شوپۇر مېنى مول ئۇف ئىستانبۇل دېگەن بىر يەردە چۈشۈرۈپ قويدى. بېسىلغان نومۇرلارنىڭ ھېچ بىرىدىن يەنە جاۋاپ چىقمىدى. تاكسى توسۇپ مېھمانخانىغا كېتەي دېسەم، بىر سائەتكە قالماي تاڭ ئاتىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ سەپەر پەقەت چىقىملا بولىدىغان، كۆڭۈلدىكى يېرىملىق تولغان بىلەن يانچۇق قۇرۇقلىنىدىغان، نامرات قەدەملەر، نائىلاج ئاۋازلار بىر يەرگە يىغىلىپ غەزەپلىك كۈچ ھاسىل قىلىدىغان سەپەر ئىدى. مەن شۇ ئازاپىق نىداغا قېتىلاي، شۇ ئورتاق قەدەملەرگە ئەگىشەي، بىزدەك مىڭلىغان بىتەلەيلەر ئۈچۈن جېنىنى ئالقانغا ئېلىپ مەيدانغا چىقىپ، زالىمنىڭ ياۋۇز ئالقىنىغا چۈشكەن سۆيۈملۈك كىشىلىرىمىزنىڭ ئىسمىنى بولسىمۇ گاس جاھان، كور دۇنيا ۋە قاتقان قەلبلەرگە بىلدۈرەي دەپ كەلگەن ئىدىم.

يېنىمدىن غۇيۇلداپ ئۆتىۋاتقان ماشىنىلار، تېنىماي ھۇشقۇيتۇپ تېنىمنى چېقىۋاتقان ئىزغىرىن شامال، ھېچكىمسىز يىلاندەك تولغۇنۇپ ياتقان يوللار ماڭا يالغۇزلۇقنىڭ مەنىسىنى سۆزلەپ بېرەتتى. تۇرۇپلا ئېغىر بىر غېرىپلىق يوپۇرۇلۇپ كەلدى. ئۆزۈمنى دۇنيادا يەككە يىگانە ئۇچۇپ يۈرگەن غازاڭدەك ھېس قىلدىم. تىرىكلىك ئۈمىدى، جان قايغۇسى، جاھاندارچىلىقنىڭ ھەلەكچىلىكى بولمىسا ماڭا بۇ ئەلدە

نىمە بار؟ غۇيۇلدىغان، پاپاپلىغان، شۇۋۇلدىغان بۇ ئاۋازلارنىڭ ئالدىدا مەن تىلسىز ئىدىم. چىپىپ يۈرگەن، بەزىلىرى ۋاگونلۇق بەزىلىرى ۋاگونسىز، گاھىلىرى ھەيۋەت گەۋدىلىك، گاھىلىرى ۋىجىك گەۋدىسىز، بىر قىسمى پارقىراق كۆركەم، يەنە بىر قىسمى بەترەڭ كۆرۈمسىز تۆت چاقلىقلار قورشاۋىدا مەن جانسىز ئىدىم. ئەتراپىمنى بىراقلا قاراڭغۇلۇق باسقاندەك بىلىندى. ئۆزۈمنى چىڭ تۇتۇۋېلىپ ئالدىمغا قارىسام بىر سايە ماڭا قاراپ كېلىۋاتقاندەك تۇيۇلدى. سەل قورققاندەك بولۇپ پورتماللىمنى چاپاننىڭ مەخپىي يانچۇقىغا تىقتىم. تېلېفونۇمنى ئېتىپ نىشانسىز ئالدىم قىلنىغان تەرەپكە قاراپ يۈرۈپ كەتتىم.

كەينىمدىن ئاڭلانغان شىپىرلىغان ئاياق تىۋىشىدىن يۈرىكىم ئۆزۈمگە ئاڭلانغىدەك دۈپۈرلەشكە باشلىدى. قەدەملىرىمنى تېزلىتىشىمگە ئۇنىڭ ماڭا قاراپ يۆگۈرگەنلىكىنى تۇيدۇم. مەنمۇ يۆگۈرسەم قوغلىشى، يېنىمدا بارى يوقنى بۇلىغاننىڭ ئۈستىگە ئالدىمدىكى كۆۋرۈكتىن ئىتتىرىپ جەسىتىمدىنمۇ قۇتۇلۇشى مۇمكىن ئىدى. شۇ ھامان كۆز ئالدىمغا كىنولاردىكى كۆرۈكتىن ئىتتىرىۋېتىلگەن كۆرۈنۈشلەر كېلىپ يۈرىكىم ئاغزىمغا قاپلاشتى. ئارقامدىن ئاڭلانغان «ئەخى. ئەخى!» دېگەن ئاۋازنى ئاڭلاپ يۈرىكىم ئورنىغا چۈشتى. كېلىۋاتقىنى بىر ئەرەپ مۇساپىردەك قىلاتتى. شۇنداقتىمۇ ئىچىمدە توختىماي دۇئا قىلىپ ئۇنىڭغا قارىدىم. ئېگىز بويلۇق، ئورۇق، يۈزلىرىنى ساقال باسقان ئەمما چاچلىرى چىرايلىق ياسالغان بىرى ئالدىمدا تۇراتتى. قولىدا چاقلىق چامادان، بەدىنىدىن قاڭسىق تەر ھىدى كېلەتتى. قول ئېلىشىپ كۆرۈشتۇم ۋە ئېنگىلىزچە ئەھۋال سورۇدۇم.

مىسىردا ۋە سەئۇدى ئەرەبىستاندا ئەرەپلەرنىڭ ئېنگىلىزچە سۆزلەشكە ئالاھىدە ئىشتىياقى بارلىقىنى، زۆرۈرىيەتسىز ئەھۋالدىمۇ ئېنگىلىزچە قىستۇرۇپ سۆزلەشكە ئامراقلىقىنى بايقىغان ئىدىم. ئالدىمدىكى بۇ سۇرىيەلىكمۇ ئېنگىلىزچەمنى ماختىغا پېتى ھوزۇرلىنىپ سۆزلەپ كەتتى. ئەدىرنەگە بىلەت ئالماقچى بولۇپ بىكەتكە بارسا سېتىپ بەرمەپتۇ. شۇڭا پىيادە يولغا چىققان ئىكەن. ئەدىرنەگە بېرىۋالسا ياۋرۇپاغا ئۆتۈپ كېتىدىكەن. تۇيۇقسىز بىر تەقدىرداشلىق تۇيغۇسى شۇررىدە قىلىپ ئىچىمنى ئېرىتتى.

www.uyghurkitap.com

ئىككىلىمىز بۇ يەردە نېمە سەۋەپتىن ئۇچرىشىپ قالغىنىمىزنى، ئەسلى نەگە ماڭغىنىمىزنى ئۇنتۇپ پاراڭغا چۈشۈپ كەتتۇق. ئۇ ماڭا ئۆزى ئاڭلىغان ۋە ئوقۇغان ياۋروپانىڭ كۆچمەنلىك ۋە پاناھلىق ئەھۋالى ھەققىدە سۆزلەپ بەردى. مەنمۇ بىلگەنلىرىم بويىچە قوشۇق سالدىم. ئۇ تۈركىيەدە ئىشلەپ قورساق باقالماي ياۋروپاغا كېتىشنى تاللاپتۇ. ئايروپىلان بېلىتىگە چىقىنالمىغاچقا مېڭىپ كېتىشنى نىيەت قىپتۇ. دېگەندەك ئەدىرنە گىرىتسىيەگە چېگرا بولۇپ شۇ يەردىن ياۋروپاغا ئۆتۈپ كېتىش مۇمكىن ئىدى.

كۆڭلۈم نېمە دەيدىغانلىقىنى تۇيۇپ تۇرسىمۇ سۈرىيەدە تۇرۇۋاتقان ئۇيغۇرلار ھەققىدە سورىماي تۇرالمىدىم. ئۇيغۇر دەپ گەپ باشلىسام بىلەلمىدى، تۈركىستانىي دېيىشىمگە ئەرەپچە كالدىرلاپ بىر مۇنچە سۆزلەپ كەتتى. بىردەمدە ئۆزىمۇ بايقىدىمۇ ئالدىرىماي چالا پۇچۇق ئېنگلىزچىسى بىلەن: -ساڭا نېمىسىنى ئېيتاي، مەن چەتئەللىك مۇجاھىتلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆچ كۆرىمەن، ئۇلارنىڭ زېمىنىمىزغا كېلىپ قان تۆكۈشلىرىگە نەپرەتلىنىمەن. ئەمما تۈركىستانلىقلار بىر ئاز پەرقلىق ئىكەن. ئۇلارنى بىز جىسىر شۇغۇر (ئۇيغۇرچە مەنىسى قوش كۆۋرۈك) نى ئالغاندىن كېيىن بىلىشكە باشلىدۇق. تۈركىستان ئىسلام پارتىيەسى قىسىملىرى ھەلەپ ۋە تۈركمەن تاغلىرىدا بولغان ئۇرۇشتا بەك كۆپ قۇربان بەردى. تۈركىستانلىقلار ئىچىدىكى دائىشنىڭ سېپىگە قوشۇلغانلارنىڭ كۆپى قىرىلىپ كەتتى. 70 تىن ئارتۇق دائىش سېپىدىكى تۈركىستانلىق رەققەدە قورشاۋغا چۈشۈپ كۆپ ھەرەج تارتتى. ئاڭلىشىمچە تۈركىستانلىقلاردىن ھەر خىل كۈچلەرنىڭ ئارىسىدا ئۇرۇش قىلىپ ئەسىرگە چۈشكەنلەر ئەرەپلەر، كورتلار ۋە ئەسەتنىڭ قولىدا ئىكەن. چوڭ - كىچىك ئەر ئايال بولۇپ سانىنى بەش مىڭدىن ئاشىدۇ دەيدۇ، -دېدى ئۇ، قولىدىكى تاماكىغا ئالدىرىماي چاقماق يېقىپ. تاماك چېكىشكە باشلىغىنى ئۇنىڭ مەندەك بىر گېپىنى ئاڭلايدىغان ئادەمنى تاپقىنىدىن خوش بولغىنى ئىدى. ئۇ تاماكىسىنى تۇتاشتۇرۇپ بولۇپ مېنى چامادانىنىڭ ئۈستىگە ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىپ يەنە گەپ باشلىدى.

-تۈركىستانلىقلارنى باشقا ھەر قانداق مۇجاھىتلاردىن باتۇر ئىكەن، داۋاسىدا

راستچىل ئىكەن، دىنىي چۈشەنچىسى پەرقلىق ئىكەن دەپ ئاڭلىدىم. ئۇلارنى قەبىھ ئەمەس دەيدۇ. بىرەر ئادەمنى دەررە ئۇرغان، دارغا ئاسقان، ياكى چالما كېسەك قىلغان ئىش يوق ئىكەن. جىسىر شۇغۇردا شەرىئەتنى يولغا قويىمىز دەپ ئاياللارنى يالغۇز تالاغا چىققىلى قويمايدىغان، تېلېۋىزورلارنى ئۇرۇپ چاقىدىغان، قىزلارنى مەكتەپتىن چەكلەيدىغان، ماگىزىنلاردا تاماكا سېتىشنى توسىدىغان، قىز - ئاياللارنى ئەسىر دەپ خالىغانچە بوزەك قىلىدىغان ئىشلارنى قىلماپتۇ. تۈركىستانلىقلارنى ئوغرىلۇق، بۇلاڭچىلىق، قاتىللىقلا بولمىسا يەرلىكنىڭ ئىشىغا ئارىلاشمايدۇ دەپ ئاڭلىدىم. شۇڭا يەرلىكلەردىن بىرەر يۈزدىن ئارتۇق ئايال تۈركىستانلىقلار بىلەن نىكاھلىنىپتۇ. بىلەمسەنكى، بىزنىڭ سۈرىيەلىكلەر ھەتتا ياقا يۇرتلۇق ئەرەپكىمۇ قىز بەرمەيمىز. كىشىلەر سېلىشتۇرغان گەپ، قارىسا باشقا مۇجاھىتلاردىن سەممىي شۇڭا سۆيۈنۈپ كۈيئوغۇل قىلغان گەپ. يۇرت چوڭلىرى جىسىر شۇغۇردىن ئەسەت قوشۇنىنى قوغلاپ چىقارغان تۈركىستانلىقلارغا يۇرتنىڭ نامىنى شۇغۇرىستان دەپ ئۆزگەرتىش تەكلىپىنى بەرگەن ئىكەن. قوماندانلار بىز بۇ يەرنى ئۆزىمىزنىڭ قىلىۋالغىلى كەلمىگەن دەپ قوشۇلماپتۇ.

- ساڭا دېسەم گەپ تولا، ئۇ شۇنداق بىر شىرىن ئايلار، دەسلەپكى گەپلەر، ھازىر سۈرىيەلىكلەر تۈركىستانلىقلار ئەمەس يەرلىك ھەر قانداق مۇجاھىتلاردىنمۇ جاق تويدى. ئاڭلىسام سىلەرنىڭ تۈركىستانلىقلارمۇ بۇنى ھېس قىپتۇ، كەتكىلى تەييار دەيدۇ. ئەمما نەگە كېتىدۇ؟ بىز قېچىپ تۈركىيەگە كەلدۇق، تاپقان تەرگەنلىرىمىز قۇرۇپ كەتكەندە ياۋروپاغا قېچىشنىڭ كويىدا يۈرىمىز. تۈركىستانلىقلارمۇ ئۇ يەردە يۈرۈپ كۆپى جېنىدىن، قالغانلىرى پۇلدىن ئايرىلدى، باللار يېتىم، ئاياللار تۇل قالدى. بىزنىڭ ۋەيرانە بولغان بولسىمۇ ۋەتىنىمىز بار، ھېچ يەرگە كېتەلمىسەك بېرىپ ئۇرۇشۇپ ئۆلسەكمۇ ئاتا - بوۋىمىزدىن قالغان تۇپراقنى قۇچاقلاپ ياتىمىز، ئەۋلادىمىزنىڭ بىزدەك كۈنلەرگە قالماسلىقى ئۈچۈن ئۆلىمىز، ئاچا - سىڭىللارنىڭ ئەتىنى ئېلىش ئۈچۈن ئۆلىمىز، بىگۇناھ قىرىلىپ كەتكەن قېرىنداشلىرىمىزغا مەھشەردە يۈزىمىز يورۇق قاراش ئۈچۈن، كۆزى ئوچۇق كەتكەن دوستلارنىڭ قىساسى ئۈچۈن ئۆلىمىز، بىراق ئۇلارچۇ؟ مەن ئۇلارنىڭ زېمىن، غەنىمەت ئىگىلەش

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

نىيىتى بولمىسا نەچچە دۆلەتتىن ئۆتۈپ سۈرىيەگە نىمىگە كەلگىنىنى، نىمە ئۈچۈن ئۆلارنىڭ باشقا مۇجاھىتلاردىن ئۇزۇن ۋاقىت ۋە قىيىن شارائىتتا پوستلاردا تۇرۇپ، قۇربان بېرىدىغانلىقىنى چۈشەنمەيمەن. ـ ئۇ ئۆچۈپ قالغان تاماكىسىنى تۇتاشتۇرۇش ئۈچۈن چاپىنىنىڭ پېشىنى دالدا قىلىپ ئېگىشتى. قارىسام ئۇنىڭ قۇلىقىنىڭ يېرىمى يوق.

ئۇنىڭ ئاخىرقى گەپلىرىنى ئاڭلىماسقا سالسام قالغانلىرى سۈرىيەگە بېرىپ مەشىقنى تۈگىتىپ، ياكى جەڭلەرگە شاھىت بولۇپ قايتىپ كەلگەن ئۇيغۇر مۇجاھىتلارنىڭ دېگەنلىرىگە ئوخشاش ئىدى. زېمىن، غەنىمەت دېيىشلىرى نېرۋامغا تېگىپ كۆڭلۈم سوۋۇپ كەتتى. ئۇنىڭ تاغ ئاتلاپ ياردەمگە كەلگەن نەۋقىران ياشلىرىمىز، جەڭگەرلىك ئەركەكلىرىمىز، پىداكار ئاچا ـ سىڭىللىرىمىزنى «زېمىن ئالىمەن دەپ كەلدى، غەنىمەتنى دەپ تۇرىۋاتىدۇ» دېيىشلىرى غەزىپىمنى قوزغىدى. باياتىن ئۇنچە پۇرىمىغان تاماكىنىڭ سېسىق پۇرىقى ئۇنىڭ بەدىنىدىن كېلىۋاتقان ئاچچىق تەر ھىدى بىلەن قوشۇلۇپ نەپسىمنى قىستى. ئورنۇمدىن دەس تۇرۇپ ئاڭلىنار ـ ئاڭلانماس خوش دېگەنچە بىر ئاپتوبۇس ماڭغان يولنى بويلاپ كەتتىم. سەھەر قۇياشى بىنالارنىڭ ئەينەكلىرىدە ئەكسلىنەتتى. بىر ھازا مېڭىپ كەينىمگە قارىدىم. سۈرىيەلىك مۇساپىر يوغان چامدانىنى سۆرىگەن پېتى چوڭ يولنى بويلاپ كېتىپ باراتتى. ئۇنىڭغا تۇزۇكرەك خوش دېمىگىنىم، يېنىدا تاماققا لايىق پۇلنىڭ بار ـ يوقلىقىنى سورىمىغىنىم، ئاق يول تىلەپ چىرايلىق دۇئا قىلمىغىنىم، ھەتتا ئۇنىڭ ئىسمىنى ۋە يۇرتىنىمۇ سورىمىغىنىم ئېسىمگە كەلدى. شۇ خىجىلچىلىقتا كېتىۋېتىپ بىكەتتە ئالدىمغا كەلگەن بىر سۈرىيەلىك مومايىنىڭ قولىدىن بىر خالتا قەغەز ئالدىم ۋە يىگىرمە لىرانى تۇتقۇزۇپ يول قايتۇرماسلىقنى تەلەپ قىلدىم.

تۈرك مەتبۇئاتلىرىدا ئۇيغۇر ئاۋازى

چاغداش ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تۈركىيەدىكى تەسىرىنى تەتقىقاتچىلارنىڭ ماقالىلىرىدىنلا ئىزدەش يېتەرلىك ئەمەس. ئۇيغۇر ئەدەبىي ئەسەرلىرىنىڭ تۈركىيەدە نەشىر قىلىنىش ئەھۋالى ۋە تۈرك ئوقۇرمەنلەرنىڭ بۇلارغا بەرگەن باھالىرىمۇ ئەلۋەتتە نەزەرگە ئېلىنىشى كېرەك. ئىگىلىشىمىزچە ھازىرغىچە ئۇيغۇر يازما ئەدەبىياتىغا مەنسۇپ رومانلاردىن سەيپىدىن ئەزىزىنىڭ «ساتۇق بۇغراخان»، پەرھات جىلاننىڭ «مەھمۇد قەشقەرى»، زىيا سەمەدىنىڭ «ئىپارخان»، ئەخمەتجان ھاشىرىنىڭ «ئىدىقۇت» قاتارلىق ئەسەرلەرنىڭ تۈركچىگە تەرجىمە قىلىنىپ نەشىر قىلىنغانلىقى مەلۇم. بۇندىن باشقا پوۋېستلاردىن مەتىمىن ھوشۇرنىڭ «نازىگۇم»، ھېكايىلەردىن نۇرمۇھەممەت ياسىن ئۆركىشىنىڭ «ياۋا كەپتەر» تۈركچە نەشىر قىلىنغان. تۈركچە نەشىر قىلىنغان شېئىر توپلاملىرىدىن دوكتۇر ئەركىن ئەمەت نەشىرگە تەييارلىغان «ئۇيغۇر چاغداش شېئىرلىرى ئونتولوگىيەسى»، ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرنىڭ «ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر شېئىرلىرى» (ئىككى قىسىم)، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ «ئابدۇخالىق ئۇيغۇر شېئىرلىرى»، مۇھەممەت ئەمەتنىڭ «جەننەت يولى»، قازاقىستانلىق شائىر مۇھەممەتئىمىن ئوبۇلقاسىمۇۋنىڭ «ۋەتەن شائىرى بىر ئۇيغۇر» قاتارلىقلارنى ساناش مۇمكىن. تۈركچىگە ئۆرۈلگەن دراممىلاردىن قازاقىستانلىق ئۇيغۇر يازغۇچىسى ئەخمەتجان ھاشىرىنىڭ «ئىدىقۇت» درامىسى ۋە ئەكرەم ئەخمەتوۋنىڭ «مەھمۇد قەشقەرى» ناملىق دىرامىسىنى مىسال قىلىش مۇمكىن. ئۇيغۇر خەلق ئەدەبىياتىغا ئەسەرلەردىن «ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى»(ئۈچ قىسىم)، «نەسىرىددىن ئەپەندى لەتىپىلىرى» قاتارلىقلار تۈركچە نەشىر قىلىنغان.

چەتئەللەردە مۇھاجىرەتتە ياشاۋاتقان ئۇيغۇر شائىرلىرىنىڭ ئەسەرلىرىمۇ تۈركىيەدە مەخسۇس توپلام قىلىنىپ نەشىر قىلىنغان. بۇ توپلامنى تۈزۈشنى زۇنۇن قادىر ھەققىدە ئەتراپلىق ئىزدەنگەن ئۇيغۇرشۇناس لەۋەنت دوغان ئەپەندى

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ۋۇجۇدقا چىقارغان. ئىراكىيا ئۇنىۋېرسىتېتى تۈرك تىلى ۋە ئەدەبىياتى فاكۇلتېتى ئوقۇتقۇچىسى دوكتور لەۋەنت دوغان ئەپەندى، چەتئەلدە مۇساپىرەتتە ياشاۋاتقان ئۇيغۇر شائىرلىرىدىن ئەھمەت ئىگەمبەردى، سۇلتان مەخمۇت قەشقىرى، مەمەتئىمىن ھەزرەت ۋە كانادادا تۇرۇشلۇق ياش شائىر تۇيغۇن ئابدۇۋەلىللەرنىڭ شېئىرلىرىنى تۈركچىگە تەرجىمە قىلىپ «شەرقىي تۈركىستاننىڭ سىرتىدىكى ئۇيغۇر شائىرلىرى» دېگەن توپلامغا يىغقان. بۇ كىتابقا ھەر بىر شائىرنىڭ ئون بەشتىن شېئىرىنى كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، مەزكۇر كىتابنىڭ چەتئەلدىكى ئۇيغۇر شائىرلىرى توغرىسىدا تەييارلانغان تۇنجى ئەسەر ئىكەنلىكى مەلۇم. كىتاب 240 بەتتىن تەركىب تاپقان (ئاپتورنىڭ «ئۇيغۇر ماقال-تەمسىللىرى» دېگەن كىتابىمۇ نەشر قىلىنغان). بۇنىدىن باشقا ئۇيغۇرلاردىن تۈركىيەدە مۇھاجىرەتتە ياشاپ تۈركچە ئىجادىيەت قىلىدىغان ئىككى شائىرە يېتىشىپ چىققان بولۇپ، ئۇلار زەينۇرە ئۆزتۈرك ۋە نۇرئەلا گۆكتۈركتۇر. بىر قانچە شېئىر توپلاملىرىنىڭ مۇئەللىپى بولغان نۇرئەلا خانىمنىڭ «ئۇيغۇرلارنىڭ ئەنەئەنىۋى تاماقلىرى» ناملىق كىتابىمۇ مۇشۇ ساھەدە تۈركچە يېزىلغان تۇنجى كىتابتۇر. زەينۇرە ئۆزتۈرك «قار لەيلىسى» ناملىق تۈركچە شېئىرلار توپلىمىنى نەشر قىلدۇرغاندىن باشقا، پەرھات جىلاننىڭ «مەھمۇد قەشقەرى» رومانىنى تۈركچىگە تەرجىمە قىلغان.

2000-يىللاردىن كېيىن تۈركىيەدە چاغداش ئۇيغۇر يازغۇچىلىرىغا ئائالغان ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرى ئۇيۇشتۇرۇلۇشقا باشلىغان بولۇپ، 2014- يىلى 12-ئاينىڭ 5 -كۈنى ئۇيغۇر دۆلەت ئەربابى، يازغۇچى زىيا سەمەدى تۇغۇلغانلىقىنىڭ 100 - يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن، تۈركىيەنىڭ پايتەختى ئەنقەرەدە «20 - ئەسىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ نامايەندىسى زىيا سەمەدى» ماۋزۇلۇق يىغىن ئۇيۇشتۇرۇلغان. مەزكۇر يىغىن تۈركى خەلقلەر مەدەنىيىتى تەشكىلاتى تەرىپىدىن دەستەكلەنگەن. يەنە شۇ تەشكىلاتنىڭ ئۇيۇشتۇرۇشى بىلەن 2015-يىلى ئۆتكۈزۈلگەن تىياتىر ئەسەرلىرى كۆرىكىدە قازاقىستانلىق دراماتورگ ئەكرەم ئەخمەتوفنىڭ «مەخمۇت قەشقىرى» دراممىسى ئىككىنچى دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. شۇ يىلى 18-نويابىردا غازى ئۇنىۋېرسىتېتى پروفېسسورى ھۈليا قاسساپئوغلى چەنگەل خانىمنىڭ تەشكىللىشىدە

ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر ۋاپاتىنىڭ يىگىرمە يىللىقى خاتىرلەندى. بۇ پائالىيەتلەر تۈرك مەتبۇئاتلىرى ۋە ئىجتىمائىي تاراتقۇلارنىڭ بەس-بەستە تارقىتىشىغا ۋە مۇلاھىزىلىرىگە سازاۋەر بولدى.

2016-يىلى 23-مارت كۈنى ئەنقەرەدە قازاقىستانلىق ئۇيغۇر يازغۇچى ئەخمەتجان ھاشىرىنىڭ تۈركچىگە تەرجىمە قىلىنىپ نەشىر قىلىنغان «ئىدىقۇت» رومانىنى تونۇشتۇرۇش مۇراسىمى بولغان. مۇراسىمغا ياۋرۇ-ئاسىيا يازغۇچىلار جەمئىيىتى، تۈرك مىللەتلىرى مەدەنىيەت تەشكىلاتى، قازاقىستاننىڭ تۈركىيەدە تۇرۇشلۇق ئەلچىخانىسى رەھبەرلىرى، غازى ئۇنىۋېرسىتېتى ۋە ئەنقەرە ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ چاغداش تۈرك تىللىرى ۋە ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ بىر قىسىم ئوقۇتقۇچى ئوقۇغۇچىلىرى قاتناشقان. مۇراسىمدا غازى ئۇنىۋېرسىتېتى تۈركولوگىيە تەتقىقات مەركىزى مۇدىرى پروفېسسور دوكتور ھۇليا قاساپئوغلۇ چەنگەل خانىم «ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ۋە ئەخمەتجان ھاشىرى» دېگەن ماۋزۇدا، غازى ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇيغۇر تىلى ئوقۇتقۇچىسى دوكتور ئايسۇن دەمىرەز گۈنەرى خانىم «داڭلىق يازغۇچى ئەخمەتجان ھاشىرىنىڭ قازاقىستان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى ئورنى» دېگەن ماۋزۇدا لېكسىيە بەرگەن. يىغىندا سۆز قىلغان ياۋرۇ-ئاسىيا يازغۇچىلار بىرلىكى رەئىسى ياقۇپ ئۆمەرئوغلى ۋە مۇتەخەسسىسلەر ئەخمەتجان ھاشىرىنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتىگە يۇقىرى باھا بەرگەن. قازاقىستاندا تونۇلغان ئۇيغۇر يازغۇچى ئەخمەتجان ھاشىرى يازغان «ئىدىقۇت» رومانىدا 850-يىلدىن 1125-يىلغىچە ھۆكۈم سۈرگەن «ئىدىقۇت» دۆلىتى تەسۋىرلەنگەن. ئىدىقۇت دۆلىتى 850-يىلى قۇرۇلۇپ تۇرپاننى پايتەخت قىلغان. بۇ دۆلەتنىڭ قۇرغۇچىسى ئىدىقۇت پانتېكىندۇر. مەزكۇر روماننىڭ داۋامى بولغان «بارچۇق ئارت تېكىن» 2013-يىلى قازاقىستاندا نەشىر قىلىنغان.

ئۇيغۇر ئەدەبىياتىمىزنىڭ تۈركىيە مەتبۇئاتلىرىدىكى تونۇلۇش ئەھۋالى ۋە تەسىرى ھەققىدىكى يۇقىرىقى مەلۇماتلار كىشىنى سۆيۈندۈرىدۇ ۋە ئويلاندۇرىدۇ. سۆيۈندۈرىدىغىنى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تۈركىيەدە ئالقىشلىنىشى ۋە تۈرك مەتبۇئاتلىرى، ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار ۋە ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئۇيغۇرغا قىزىقىشى. ئويلاندۇرىدىغىنى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ يەتكەن بۈگۈنكى پەللىسىگە باققاندا بۇنچىلىك تەسىر ۋە تونۇلۇشنىڭ تولىمۇ يېتەرسىزلىكى ۋە ئۇيغۇر زىيالىرىنىڭ

www.uyghurkitap.com

ئۆز ئەدەبىياتىنى تونۇشتۇرۇشتا تەييارلىقسىزلىقى. ئەمەلىيەتتە ئۇيغۇر چاغداش ئەدەبىياتى تۈركىيەدە تونۇلىۋاتىدۇ دېگەندىن تونۇتىلىۋاتىدۇ دېگەن تۈزۈك. چۈنكى تۈرك مەدەنىيەت تەشكىلاتلىرى ۋە يازغۇچىلار جەمئىيەتلىرى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى تونۇتۇشقا كۈچەۋاتىدۇ. ئەمما يۇقىرىقى پائالىيەتلەر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ھەقدارلىرى بولغان تۈركىيەدىكى ئۇيغۇر پەرزەنتلىرىنىڭ ئەمەس، ئەكسىچە تۈركىيە تۈركلىرىنىڭ تەشكىللىشى بىلەن رۇياپقا چىقىۋاتىدۇ. مەيلى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تەتقىقاتىدا بولسۇن ياكى ئەدەبىياتىمىزنى تۈرك ئوقۇرمەنلىرىگە تونۇشتۇرۇش جەھەتتە بولسۇن ئۇيغۇر زىيالىلىرىنىڭ زىممىسىدىكى ۋەزىپە ئېغىر، يول ئۇزاق، لېكىن ئىستىقبال پارلاق. چۈنكى سەكسەن مىليوندىن ئارتۇق تۈرك خەلقى ئۇيغۇرنىڭ ئەدەبىياتى ۋە سەنئىتىدە ئەكسىلىنىدىغان ئۇيغۇرنىڭ ئوي-خىياللىرىنى بىلىشكە ئىنتىزار.

2008 -يىلى دۇنيا مەھمۇد كاشغەرى يىلى شەرىپىگە تۈركىيە ياۋرۇ-ئاسىيا يازغۇچىلار جەمئىيىتى «مەھمۇد كاشغەرى ھېكايە مۇسابىقىسى» تەسىس قىلغان ئىدى. بۇ مۇسابىقە شۇندىن كېيىن ئىككى يىلدا بىر ئۆتكۈزۈلۈپ مۇكاپات تارقىتىلىپ كېلىۋاتىدۇ. ھازىر بۇ مۇسابىقىنىڭ نامى «مەھمۇد كاشغەرى خەلقئارالىق ھېكايە مۇسابىقىسى» دەپ ئۆزگەرتىلدى. ئىگىلىشىمىزچە ئۇيۇشتۇرغۇچى ئورۇننى تەئەججۈپلەندۈرگىنى مەزكۇر مۇسابىقىگە مەھمۇد قەشقەرىنىڭ ۋەتىنى بولغان ئۇيغۇر دىيارىدىن ئەسەر قاتنىشىپ باقماپتۇ. ئۇلار ئۇيغۇر يازغۇچىلىرىنىڭ مۇسابىقىگە قاتنىششىغا تەقەززا ئىكەن. دېمەك، تۈرك مەتبۇئاتلىرى ۋە يازغۇچىلار تەشكىلاتلىرى بۇنچە قىزغىن بولىۋاتقاندا ئۇيغۇر يازغۇچىلىرى، تەتقىقاتچىلىرى ۋە تەرجىمانلىرىنىڭ ھەرىكەتكە ئۆتمەسلىكى تەئەججۈپكە لايىقتۇر. ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى دۇنياغا يۈزلەندۈرۈش مەسئۇلىيەتچان ئۇيغۇر پەرزەنتلىرىنىڭ ئارزۇسى. ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ قېرىنداش تىل بولغان تۈركچىنىڭ ۋاستىسى بىلەن ئەسلى پۈرىقىدىن كۆپ ياتلاشماي تۈركىيەگە ۋە شۇ ئارقىلىق دۇنياغا يۈزلىنىش ئېھتىماللىقى ھەممىمىزنى ئۈمىدلەندۈرىدۇ. ئۆتكۈر ئەپەندى شېئىرلىرىنىڭ تۈركچىگە تەرجىمە قىلىنغاندىن كېيىن، ئېنگىلىزچىگە ئۆرىلىپ ھىندىستان باش مىنىستىرىنىڭ دېمكىلاماتسىيەسىگە نائىل بولۇشى، بىزگە بۇنداق ئۈمىدنىڭ ئەمەلگە ئاشىدىغانلىقىدىن بىشارەت بېرىپ تۇرۇپتۇ.

تۈركچىدە بىز، ئۇيغۇرچىدا خەق

كۆزىتىشىمچە تۈركىيەگە كەلگەن ئۇيغۇر ئۆسمۈرلەرنىڭ ئەڭ ئاۋۋال ئۇچرايدىغان مەسىلىسى بىز دېيەلمەسلىك ئىكەن. بالىلىرىمىز كىملىكلەر بەكمۇ روشەن ئايرىلغان، بىز ۋە خەق ئۇقۇمى كۈنسايىن كۈچىيىۋاتقان مۇھىتتىن كەلگەنلىكى ئۈچۈن بىز دېيىشتە قىينىلىدىكەن. بۇنىڭدىن ئۇلارنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرى بىلەن پاراڭلىشىپ خەۋەردار بولغان ئىدىم. تۈركىيەدە ئۇيغۇرلار ئۇيغۇر تۈركلىرى دېيىلىپ تۈرك ئائىلىسىنىڭ بىر ئەزاسى سۈپىتىدە قارىلىدۇ. تۈرك ئوقۇتقۇچىلار ئۇيغۇرلار ھەققىدە سۆزلىگەندە بىز تۈركلەر دەپ تۇرۇپ سۆزلەيدۇ. سىنىپتا تۈرك ئوقۇتقۇچى بىلەن ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا بىزلىك مەۋجۇد. يەرلىك تۈرك ئوقۇغۇچىلار بىلەن مۇساپىر ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدىمۇ بىز-خەق پاسىلى بولۇشقا يول قويۇلمايدۇ.

مەن تۈركىيەدە ۋ نى مەكتەپكە يازدۇرماقچى بولۇپ بارغىنىمدا مۇدىر ئىشخانىسىغا بىر ئوقۇتقۇچى كىرىپ كەلدى ۋە ئۇيغۇردىن كەلگەن بىر يېڭى ئوقۇغۇچى...دەپ گەپ باشلىدى . مۇدىر ئۇنى دەرھاللا توختىتىپ «مەكتەپتىكى ھەر بىر ئوقۇغۇچىنىڭ ئىسمى بار، ئۇ يەرلىك پالان، بۇ يەرلىك پوكۇن دەيدىغان ئوقۇغۇچى يوق بىزدە!»، دەپ تەنبىھ بەردى. قىزىم شۇ ئان ئوقۇشقا ئېلىنغان ۋە «گەل قىزىم، ئۇيغۇرمۇسۇن، ھەپىمىز ئۇيغۇرۇز!» دېگەن ساداغا ئەگىشىپ سىنىپقا كىرىپ كەتكەنىدى.

ئۇيغۇر بالىلارنى مەكتەپكە تىزىمغا ئالدۇرۇشقا ياردەملىشىپ مەھەللىدىكى مەكتەپكە كۆپرەك قاتراپ قالدىم. ئەدەبىيات ۋە تارىخ دەرسلىرىدە ئۇيغۇرلارغا ئائىت مەزمۇنلار كۆپرەك تىلغا ئېلىنىدىكەن. مەسىلەن: مەن ئاڭلىغان تارىخ دەرسىدە ئوقۇتقۇچى «بىز تۈركلەر ئىسلامغا مۇشەررەپ بولۇپ قەشقەردە قۇدرەتلىك قاراخانىلار دۆلىتىنى قۇرۇپ چىقتۇق. قۇرئاننىڭ پارسچە تەرجىمىسىگە ئۇلىشىپلا قىلىنغان تۈركچە تەرجىمىسى مۇشۇ دەۋردە مەيدانغا چىقتى. بۇ دەۋردە بىزدىن

دۇنيا سىيلىشتۇرما تىلشۇناسلىقىنىڭ باشلامچىسى مەھمۇد قەشقەرى چىقتى...» دەپ سۆزلەيدىكەن. بىر كۈنى ئۈچىنچى يىللىقتا ئوقۇيدىغان بىر ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى «تەكلىماكان چۆلى تۈركىيەنىڭمۇ؟» دەپ سوراپ قالدى. كىمدىن ئاڭلىغىنىنى سورىسام ئوقۇتقۇچىسى دەپتۇ. ئىرەڭ قىلمايلا «خاتا دەپتۇ، تەكلىماكان دېگەن بىزنىڭ» دەپ ئۆتۈپ كېتىپتىمەن.

باشقا بىر كۈنى باشقا بىر يەردە ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا يەنە شۇ دەرستىكى تەكىماكاننىڭ گېپى بولۇۋېدى خاتالاشقىنىمنى بىلدىم. ئەسلى ئوقۇتقۇچى قۇملۇقلاردىن چىقىدىغان تەبىئىي بايلىقلار ھەققىدە توختىلىپ «بىزنىڭ تەكلىماكان» دەپ سۆزلىگەن ئىكەن. بالىلار ئوقۇتقۇچىنىڭ بىزنىڭ دېگىنىنى «تۈركىيەنىڭ دېدى» دەپ خاتا چۈشىنىۋاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن قىزىقىپ سەككىز ياشلىق قىزىمدىن سورىسام، ئۇمۇ تۈركلەرنى خەق دەپ قارايدىكەن، يەرلىك ئوقۇغۇچىلاردىن بىرمۇ دوستى يوقكەن. مەكتەپتىكە بېرىپ كۆزەتسەم، ئۇيغۇر بالىلارنىڭ كۆپىنچىسى بىللە ئوينىغىلى تۇرۇپتۇ. ئەرتىسىلا مەسئۇدەنى خاسلا يەرلىك ئوقۇغۇچىلار چىقىدىغان ئاپتوبۇسقا بىر ئايلىق ئالماشتۇرۇۋەتتىم. ئاپتوبۇسقا بىزنىڭ دەپ چىقىپ، ئوقۇتقۇچىسىنىڭ بىز دېگىنىنى، ساۋاقداشلىرىنىڭ بىز دەۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىپ بىز دېيىشنى ئۆگەنسۇن دېدىم.

بالىلارغا ئۇيغۇرچە يېزىقچىلىقتىن دەرس بېرىش، ماڭا ئۇيغۇر ئۇسمۇرلىرىنىڭ بىز-خەق چۈشەنچىسىنى كۆزىتىدىغانغا يەنە بىر قېتىملىق پۇرسەت ئاتا قىلدى. بىر ئوقۇغۇچىمىز تۈركىيە ھەققىدىكى تەسىراتىنى مۇنداق بايان قىلىپتۇ: «بىر كۈنى بىر قوشنىمىز تاماق ئېتىپ يوقلاپ كىرىپتۇ. ئېيتىشچە بىزگە تۈركچە ئۆگىتىپ قويغىسى بار ئىكەن. مېنىڭ قارىلىقىمنى بىلگەندىن كېيىن قۇرئان ئوقۇشنى ئۆگەنمەكچى بولدى. بۇ تۈرك ئايالنىڭ مۇسۇلمان ئىكەنلىكىنى بىلىپ بەك خوش بولدۇم.» مەن بۇنى ئوقۇپ ئويلىنىپ قالدىم. بۇنداق قارى بالىلار ۋەتەندە كىشىلەرنى مۇسۇلمان ياكى ئەمەس دېگەن ئىككىلىلا سەپكە ئايرىشقا ئادەتلەنگەچكە تۈركلەرگىمۇ شۇنداق مۇئامىلە قىلىۋاتاتتى. بۇ مەسۇم قىزىمىز مۇشۇنداق ئايرىغىلى تۇرسا، ئۆمرىدە تۈركلەرنىڭ قانچىسىنىڭ مۇسۇلمانلىقىنى ئېتىراپ قىلار؟

بىر كۈنى ئوقۇغۇچىلاردىن بىرى « ئاتا تۈرك مۇسۇلمانمۇ ئەمەسمۇ؟» دەپ سوراپ قالدى. مەن قايتۇرۇپ: «ئاتا تۈرك دەۋرىدىكى تۈركلەر قايسى هالدا ئىدى؟ ئاتا تۈرك نېمە ئىشلارنى قىلغان؟ تۈركىيەنىڭ مۇستەقىللىقى قانداق قولغا كەلگەن؟ بىز نەدە ياشاۋاتىمىز، تايلاندتا تۇتۇلغان ئۇيغۇرلار نېمە ئۈچۈن ئۆزىنى ئەرەبىستانلىق، پاكىستانلىق، مىسىرلىق دېمەي تۈرك دەپ تونۇۋالىدۇ؟» دېگەن سوئاللارنى سورىدۇم. بۇلارنىڭ هېچ قايسىغا جاۋاپ چىقمىدى. ئۇلار پەقەت ئاتا تۈركنىڭ مۇسۇلمان ئەمەسلىكىنىلا بىلىدىكەن، هەم شۇنىڭغىلا قىزىقىدىكەن. بۇ سوئاللارغا بۇرۇنمۇ دۇچ كەلگەن ئىدىم. ئاخىرىدا بۇنداق سوئاللارغا دائىم «ئاللاھ ئاخىرەتتە مىللىتىڭگە نېمە قىلىپ بەردىڭ؟ دۆلەت قۇردۇڭمۇ؟ دېگەنلەرنى سورىمايدۇ. ئۇ ئادەم ۋەتىنى ئۈچۈن قانداق ئۇلۇغ ئىشلارنى قىلسۇن هامان دوزاققا كىرىدۇ.» دېگەن جاۋاپنىڭ بېرىلىشى ئېنىق ئىدى. شۇنداقتىمۇ ئاتاتۈركنىڭ مۇسۇلمان ياكى ئەمەسلىكىدىن ئەمەس، تۈركىيەنىڭ مۇستەقىللىكىگە قوشقان تۆهپىسىدىن چىقىپ جاۋاپ بەردىم. هەپتە ئۆتمەي باشلىقتىن شىكايەت كەلدى. «ئاتا-ئانىلارنىڭ پىكرى بار ئىكەن، باللارنىڭ ئىددىيىسىنى ئۆزگەرتمەي دەرسىڭلارنى ئۆتۈڭلار،» دەيدۇ. ئاتاتۈرك هەققىدە دېگەنلىرىم خاتامىش.

ئەجەپلىنەرلىكى بىز بىر قىسىم ئۇيغۇرلار تۈركلەرنىڭ تارىختىكى ۋە بۈگۈنكى مۇسۇلمانلىقىدىن گۇمانلىنىپ ئۇلارنى هىلى سوپى، هىلى زامانىۋىي، هىلى ئەلمانىي دەپ خەقلەشتۈرىۋاتقىنىمىزدا؛ دەرىسخانىلاردا، تېلېۋىزورلاردا، مۇنبەرلەردە تۈركلەر ئۆزلىرىنىڭ مۇسۇلمانلىق تارىخىنى بۇغراخانلارغا باغلاپ، قاراخانلاردا تەرجىمە قىلىنغان قۇرئاننى تۈركلەرنىڭ مۇسۇلمانلىقىغا كاتتا تۆهپە دەپ، تۈرك دۆلەتچىلىك غايىسىنى يۈسۈپ خاس هاجىپتىن ئىزدەپ ئۇيغۇرلارنى بىزلەشتۈرىۋاتقان بولىدۇ. تۈركىيەدە يېتىشىۋاتقان هازىرقى ياشلار تۈرك ئەدەبىياتىنىڭ نەمۇنىسى دەپ ئابدۇرېهىم ئۆتكۈرنى ئۇلۇغلاۋاتقىنىدا، بىزدىكى بەزىلەر بولسا نوبىل مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن تۈرك يازغۇچى ئورخان پامۇكتىن پەخىرلىنىش يوق، ئۇنىڭ مۇسۇلمانلىقىدىن دەرگۇمان. كاللىسى ئىككى كونۇپكىلىق ماشىنىدەك قۇتۇپلۇق ئىشلەيدىغان قېرىنداشلىرىمغا: «ئاتا تۈركنى دوزاققا كىرىدۇ دەۋاتقىنىڭلاردا، ئارىسىدىن ئاتا تۈركتەك داهى

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

چىقمىغان سۈرىيەلىكلەرنىڭ ۋە سۈرىيەلىكلەردەك ۋەتەنسىزلەرنىڭ دوزاقنىڭ كۆنىنى كۆرۈۋاتقانلىقىنى ئۇنۇتماڭلار. تۈركلەر مىليونلىغان سۈرىيەلىكنى خىرىستىيان، يەزىدى، كورت ياكى مۇسۇلمان دەپ ئايرىماي بىز ئىنسان دەپ تونۇپ قوبۇل قىلدى. مىليونلىغان ئاچ - يالىڭاچنى شىئە ياكى سۈننى دەپ ئايرىماستىن بىز مۇسۇلمان دەپ تونۇپ ساھىپخانلىق قىلىۋاتىدۇ. مىڭلىغان ئۇيغۇرنى قېرىنداش بىز، تۈرك بىز دەپ باغرىغا ئېلىۋاتىدۇ. شۇڭا بالىلارغا ئۆزىمىزدىن باشقا ھەممىنى يەكلەيدىغان ئۇيغۇرچە ‹خەق› دېيىشنىلا ئەمەس، تۈركچە ‹بىز› دېيىشنىلا ئۆگەتكىنىمىز ئەۋزەل» دېگۈم كېلىدۇ.

2016-يىلى مارت، ئىستانبۇل.

تۈركچىگە يۈزلىنىش

مەنچە ئۇيغۇر ئۈچۈن 21-ئەسىردىكى ئەڭ چوڭ يېڭىلىق تۈركىيە قىزغىنلىقى ۋە تۈركچە ئۆگىنىشنىڭ ھاياجىنىدۇر. نەچچە ئون يىلغىچە تۈركچە دەرسلىكلەردىن بىرسى نەشىر قىلىنغان بولسا، ھازىر بىر يىلدىلا ئىككىسى نەشىر قىلىنىشقا يۈكسەلدى. ئۇيغۇرچە-تۈركچە ۋە تۈركچە - ئۇيغۇرچە ئېلىكترونلۇق لۇغەتلەر ئىشلەندى. تۈركچە دەرسلەر ئۇيغۇر تۇپراقلىرىنىڭ ھەممە تەرەپلىرىدە تۈرلۈك شەكىللەردە ئۆتۈلۈشكە باشلىدى. مەخسۇس ئۇنىۋېرسىتېتلاردا ئۆتۈلىدىغان تۈركچە دەرسلەر، مەخسۇس تۈركچە شېئىرلارنى يوللايدىغان ئۇنىۋېرسىتېت تور بېكەتلىرى بارلىققا كەلدى. تۈركچە - ئۇيغۇرچە سېلىشتۇرما ئوقۇشلۇقلار، تۈركچە ئۆگىتىلىدىغان توربەتلەر قۇرۇلدى. ئۇيغۇرلاردا 2000-يىللارغىچە ھېچ بىر تىل بۇ قەدەر زور كۆلەمگە ۋە ھاياجانغا ئېرىشەلمىگەن ئىدى.

2009-يىلى تومۇزدىن كېيىن تۈركىيەگە تەلپۈنۈشنىڭ يۈكسىلىشى نەتىجىسىدە تۈركچە ئۆگىنىش ئىجتىمائىي كەيپىياتقا ئايلاندى. مودا ياشلاردىن تارتىپ مۇھاپىزىكار ياشانغانلارغىچە، بۇرۇت-ياغلىقسىز مۇئاشلىقلاردىن تارتىپ دوپپىلىق دېھقانلارغىچە ھەممەيلەندە تۈركچىگە ئىشتىياق قوزغالدى.ھازىر ھەر ياشتىكىلەردىن تۈركچە ئۆگىنىۋاتقانلارنى ئۇچرىتىش مۇمكىن. «مەرھابا تۈركچە» ئىسىملىك ئىككى قىسىملىق ئاۋازلىق كىتاب 2012- يىلى نەشىر قىلىنىپ، قىممەتلىكىگە قارىماي سېتىلىپ تۈگىدى. شۇنىڭغا ئۇلىشىپلا ئىككىنچى بىر كىتاب «تۈرك تىلىدىن ئاساس» ئۈچ قىسىم قىلىنىپ نەشىر قىلىندى. مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتلىرىدا ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارغا تۈركچە دەرس ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىن ماگىستىرلىقتا ئوقۇماقچى بولغانلارغا تۈركچە چەت تىل ھېساپلاندى. ئۈرۈمچىنىڭ ئۇيغۇر بۆلىكى تۈرك مەھسۇلاتلىرى شەھەرچىسى، تۈرك رېستورانلىرى ۋە تۈركچە شەيدالىرىنىڭ پراكتىكا سورۇنلىرىغا ئايلاندى. نەتىجىدە تۈركچە ئۆگىنىش ماتېرىياللىرى تولۇقلانغان، پىراكتىكا شارائىتى شەكىللەنگەن، قىزغىن ئىخلاسمەنلىكگە ئىگە بىر ئىجتىمائىي دولقۇنغا ئايلاندى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

ئۇيغۇرلاردا تۈركچە ئۆگىنىشنىڭ بۇ قەدەر ھاياجان قوزغىشىدا تۈرك فىلىملىرىگە بولغان مەستانىلىق قوزغاتقۇچ رول ئوينىغانىدەك قىلىدۇ. نەچچە مىليون ئۇيغۇر بەس - بەستە كۆرگەن «كۆرتلار ۋادىسى»غا ئوخشاش فىلىملەر تۈركچىنىڭ ئىشتىياقىنى يۇرەكلەرگە سالدى. فىلىملەرنىڭ تەرجىمە قىلىنماسلىقى ۋە ۋاقتىدا كۆرەلمەسلىك تۈركچە ئۆگەنمەكچى بولىۋاتقان ۋە ئۆگىنىۋاتقانلارنىڭ ئەڭ يايغىن، تەخىرسىز ۋە مۇھىم تۈرتكىسى ئىكەن. بۇندىن باشقا تۈركىيەگە ساياھەتنىڭ قولايلىقى، تۈركىيەدىكى مۇكاپاتلىق ئوقۇشنىڭ قىزىقتۇرىشى، تۈركىيە بىلەن بولغان سودىنىڭ كېڭىيىشى قاتارلىقلارمۇ كىشىلەرنى تۈركچە ئۆگىنىشكە قىزىقتۇرىۋاتقان ئاساسلىق سەۋەپلەردىن بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

90-يىللاردا شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى پروفېسسورى رەۋەيدۇللا ھەمدۇللا «تۈرك تىلى» ئىسىملىك بىر كىتاب تۈزگەن. مۆمىن ئابدۇللا ئىسىملىك كىشى تۈزگەن «تۈركچە ئۇيغۇرچە لۇغەت»مۇ شۇ يىللاردا نەشىر قىلىنغان بولۇپ، زىيالىلار ئارىسىدا زۆرۈر قوللانما بولۇپ قالغان. لۇغەتتىكى كومۇنىستىك پۇراقتا قارىغاندا تۈزگۈچىنىڭ ماۋزېدوڭ ئەسەرلىرىنىڭ تۈركچە تەرجىمىسىدىن پايدىلانغانلىقى بىلىنىدۇ. تۈركچە ئۆگىنىش بۇگۈنكىدەك دولقۇنغا ئايلانغىچە بولغان ئارىلىقتا «تۈركچە -خەنسۇچە - ئۇيغۇرچە سۆزلىشىش»، «تۈركچە سۆزلىشىش قوللانمىسى»، «يوللۇق-تۈركچە» قاتارلىق كىتابلار نەشىر قىلىنغان.

تۈركچە ھەققىدە ئۇيغۇرلاردا ئىككى خىل چۈشەنچە مەۋجۇد ئىكەن. بىرى تۈركچىنى ئۇيغۇرچىدىن پەقەتلا پەرقلەنمەيدىغان، ئۆگىنىشكە ھېچ قانچە ۋاقىت كەتمەيدىغان، قېرىنداش تىل دەپ قاراش بولۇپ، بۇنداق قاراشتىكىلەر ئۇيغۇرلۇقى بىر قەدەر كۈچلۈك، ئۆزىنى تۈرك دۇنياسىنىڭ بىر پارچىسى دەپ بىلىدىغان كىشىلەر ئىكەن. يەنە بىرى قىسىملار تۈركچىنى ئۇيغۇرچىدىن مۇتلەق پەرقلىنىدىغان، ھېچ بىر ئورتاقلىقلارغا ئىگە بولمىغان يات بىر تىل دەپ قاراش بولۇپ، بۇنداق قاراشتىكىلەر ئۇيغۇرچە تەربىيەلەنمىگەن ياشلار، ئۇيغۇرچە مائارىپتىن مەھرۇملار ۋە جاھاندىن، تارىختىن بىخەۋەر ياشاۋاتقان كىشىلەر ئىكەن.

بەزىلەر تۈركچىنىڭ ئۇيغۇرچىدىن بەكرەك ساپ تىل ئىكەنلىكىگە ئىشىنىدىكەن.

كۆنىمىزدە ئۇيغۇرلارنىڭ بىر قىسمىلىرى سۆزلىرىگە ھەدىسىلا خەنسۇچە ئارىلاشتۇرۇۋالىدىغانلىقى ئۈچۈن، بەزى ئۇيغۇرلار تۈركلەرنى بۇ جەھەتتە تىلنى قوغداشقا بەكرەك ئىمكانلىق دەپ ھېس قىلىسا كېرەك. ئەمەلىيەتتە دۇنيادا تىللار قانچە بېيىسا شۇنچە رەڭدارلىشىدۇ. ھازىر ئېنگىلىز تىلىدەك ئەبجەش، دۇنيانىڭ رەڭدارلىقىنى رەڭدار سۆزلەر بىلەن ئىپادە قىلالىغان تىل كۈچلۈك تىل سانىلىدۇ. بىر مىللەتنىڭ دۇنيادىن ئۆگىنىشكە پۇرسەتلىك، ماھىر ۋە ئۇچۇقلىقى شۇ تىلدىكى سۆزلەرنىڭ كۆپخىل تىللاردىن كىرگەنلىكىدىن بىلىنىدۇ. ئۇيغۇر تىلىغا ئۆزلەشكەن سۆزلەر كۆپ مەنبەلىك بولۇپ، بۇ ئۇيغۇرچىنىڭ باي تىل، ئۇيغۇرنىڭ ئوچۇق مىللەت ئىكەنلىكىنىڭ ئىسپاتى. تۈركچىسىنىڭ ئۇيغۇرچىغا قارىغاندا تېخىمۇ كۆپ سۆزلەرنى قوبۇل قىلغانلىقى تۈركىيەنىڭ تەرەققىيات ۋە مەدەنىيەتتە يۈكسەلگەنلىكىدىن. شۇڭا تۈركچە ئۇيغۇرچىغا قارىغاندا بەكرەك رەڭدار.

تۈركچە قىزغىنلىقى ئۇيغۇر ئۈچۈن يېڭىلىق پۇرسىتى، ئېچىلىش، ئىلگىرلەش پەلەمپىيى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. تۈركىيە مۇسۇلمانلار دۇنياسىدا دېموكراتىك، ئەركىن، تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەت بولغاچقا، ئۇيغۇرلارنىڭ ئىلگىرلەش يولىدا پايدىلىق ئۈلگە بولالايدۇ. تۈركىيەدىكى سانائەت، سودا ۋە مائارىپنىڭ مۇسۇلمانلار دۇنياسىدا ئالدىنقى ئورۇننى قولدىن بەرمەي كېلىۋاتقانلىقى، تۈركىيەنىڭ پەندە، دىندا ۋە مەدەنىيەتتە باشقا مۇسۇلمان ئەللىرىگە نەمۇنەلىكى، قوبۇلچانلىقى، سىغدۇرۇشچانلىقى قاتارلىق ئامىللار بىز ئۇيغۇرلارنى تۈركچە ئارقىلىق ئۆگىنىلىدىغان نۇرغۇن زۆرۈر بىلىملەر بىلەن تەمىنلەيدۇ. تەرەققىيات كىشىلەردىن ئىددىيەدە دۇنياغا ئوچۇق بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئەگەر قېرىنداشلىرىمىز دۇنيادىكى ھېچ بىر تىلنى پۇختا ئىگىلىمەي، خەنسۇچىدىن تەرجىمە قىلىنىۋاتقان تەشۋىقات، تەرغىبات ۋە ئىددىيەلەرگە باغلىنىپ قالسا يۈكسەلمىكى ۋە روھلانمىقى قىيىن. شۇڭا قېرىنداش تۈركچە ئارقىلىق ئوتتۇققا، تەرەققىياتقا، دۇنياغا يۈزلىنىمەن، تونۇلىمەن دېسەك تېخىمۇ تىرىشچانلىق، مۇھەببەت ۋە قىزغىنلىق بىلەن بۇ تىلغا كىرىشمىكىمىز ئاقىللىقتۇر.

2016-يىلى ئاپرىل، ئىستانبۇل

تۈركچىدىن سوۋغىسى

فامىلە مەسىلىسى ئۇيغۇرلاردا 20-ئەسىرنىڭ يېرىمىغىچە روسچە قېلىپقا سېلىنغان بولسىمۇ ئۈزۈل كېسىل ھەل قىلىنمىغان. 90- يىللاردىن كېيىن بۇ مەسىلە قايتا كۈنتەرتىپكە چىققان بولسىمۇ تېخىچە بىر ھاسىلات ئوتتۇرىغا چىقمىدى. بۇ ھەقتىكى تەشەببۇسلار، چاقىرىقلار ۋە تەتقىقاتلار يۈكسەلگەن بىلەن ھاكىمىيەتنىڭ ئىتراپىغا ئېرىشەلمەي، ئېقى قەغەز قارىسى سىياھ بولۇپ تاشلىنىپ قالدى. يېقىنقى يىللاردا فامىلىسىزلىك مەسىلىسى پاسپورت ئېلىش كەڭرىچىلىككە ئېرىشكەندىن كېيىن تېخىمۇ گەۋدىلىنىشكە باشلىدى.

ئۇيغۇرلارنىڭ كىملىكىدە ئۆز ئىسمى ئالدىدا ئاتا ئىسمى كەينىدە يېزىلغان. پاسپورت بېجىرىلگەندە مۇناسىۋەتلىك ئورگانلار خەنسۇلارنىڭ فامىلىسى ئالدىدا ئىسمى كەينىدە كېلىدىغان قائىدىسى بويىچە ئىش قىلىپ ئۇيغۇرلارنىڭ ئىسمىنى فامىلىسى، ئاتىسىنىڭ ئىسمىنى ئۆز ئىسمى قىلىپ چىقىرىپ بېرىدۇ. نەتىجىدە قىز ئوغۇل بولۇپ قېلىش، بىر ئائىلىدىكى قېرىنداشلارنىڭ ئىسمى ئوخشاپ فامىلىسى پەرقلىنىپ قېلىش قاتارلىق خاتالىقلار كېلىپ چىقىپ، پۇقرالارغا قولايسىزلىقلارنى پەيدا قىلماقتا. مەسىلەن: ماھىرە ياقۇپ دېگەن قىز ياقۇپ ماھىرە بولۇپ قىز ئوغۇلغا ئايلىنىپ كەتكەن. يەنە مىسال: گۈلناز تۇرغۇن، ئايناز تۇرغۇن دېگەن ئىككى قىزنىڭ ئىسمى فامىلىسى تۇرغۇن ئايناز، تۇرغۇن گۈلناز بولۇپ قېلىپ بىر ئائىلىدىكى كىشىلەرنىڭ ئىسمى ئوخشاپ قالغاندىن باشقا يات فامىلىلىك بولۇپ قالغان. بۇنداق قالايمىقانچىلىقلارنى فامىلە قوللانماي ھەل قىلىش مۇمكىن ئەمەس.

ئىككى مىڭىنچى يىللاردىن كېيىن ئۇيغۇرلاردا كۆچمەن بولۇپ قاڭقىپ كېتىدىغانلارنىڭ سانى تەدرىجى كۆپىيىشكە باشلىدى. بولۇپمۇ 2009-يىلى ۋە 2013-يىللاردا كۆچەيگەن كۆچمەنلىك قىزغىنلىقىدا بىر تۈركۈم كىشىلەر مالايسىيە،

ئورتا ئاسىيا ۋە تۈركىيەلەرگە كۆچتى ۋە بۇ يەرلەردىن يېڭى زېللاندىيە، ئاۋىستىرالىيە، كانادا، ئامېرىكا ۋە ياۋروپا دۆلەتلىرىگە سىغىندى. بۇلارنىڭ بەزىسى ئاللىقاچان تۈرۈۋاتقان ئەلنىڭ پۇقرالىقىغا ئېرىشكەن بولسا، يەنە بەزىلىرى شۇ نەتىجىنى كۈتۈپ تۇرماقتا. بۇ ئەللەردە فامىلە ئاللىقاچان ئومۇملاشقان بولغاچقا، پاسپورتقا ئىلتىماس سۇنۇش ئالدىدىكى ئۇيغۇرلار فامىلە مەسىلىسىگە دۇچ كەلدى.

ئۇيغۇرلار ۋەتەن ئىچى ۋە سىرتىدا دۇچ كېلىۋاتقان فامىلە مەسىلىسىگە تۈركچىدىن مۇۋاپىق ئۆرنەكلەرنى قوبۇل قىلىش مۇمكىن. ھەتتا تۈركچە فامىلەلەرنى بىۋاستە قوللىنىشقىمۇ بولىدۇ. تۈركلەردە كۆپ ئۇچرايدىغان فامىلەلەرنىڭ بىرى پالان ئوغلى شەكلىدە قوللىنىلىدۇ. شۇڭا ئۇيغۇرلارمۇ دادىسىنىڭ يا شۇنداق بىر كىشىسىنىڭ ئىسمىغا ئوغلى سۆزىنى قوشۇپ فامىلە قىلسا بولىدۇ. ئەمما بۇ مۇستەقىل فامىلە قوللانماقچى بولغان ئۇيغۇر خانىملىرىغا ماس كەلمىگەندەك تۇيۇلىدۇ. ئەمما بۇ بىر كۆنۈش مەسىلىسى. تۈركىيەدە پالان ئوغلى شەكلىدىكى فامىلىنى قوللىنىپ ياشاۋاتقان مىڭلىغان خانىم - قىزلار بار.

تۈركچىدە يەنە بىر كۆپ ئۇچرايدىغان فامىلە تارىخى ناملاردۇر. بۇ تۈرك تارىخىدىكى شەخس، يۇرت، مىللەت، قەبىلە، ئۇرۇق ناملىرى ۋە مەشھۇر تاغ، دەريا، كۆل، دېڭىز، ئېقىنلارنىڭ ناملىرىنى فامىلە قىلىپ قوللىنىشنى كۆرسىتىدۇ. تۈركلەردە تارىخى شەخسلەردىن مەتەخان، ئىلتەرىش قاغان، ئوغۇزخان، بىلگە قاغان قاتارلىقلارنىڭ ناملىرىدىن ئېلىنغان فامىلىلەر خېلى كۆپ. ئۆتۈكەن، ئورخۇن، ئىدىل، تارىم قاتارلىق تارىخى يەر، سۇ ناملىرىدىن كەلگەن فامىلىلەرمۇ كۆپ. ئۇندىن باشقا ئۇيغۇر، قارلۇق، باسمىل، ئىزگىل، چىگىل، ياغما، ئوغۇز، ئاۋار، ئۆزبەك، قاڭقىل، قىپچاق، ئاقمان، قارامان، قەبىلە قاتارلىق ئۇرۇقلارنىڭ نامىدىن كەلگەن فامىلىلەرمۇ خېلى سالماقنى ئىگىلەيدۇ.

تۈركلەردە فامىلىلەر يەنە ھۈنەر، كەسىپ، ماھارەتكە ئائىت سۆزلەردىنمۇ تۈزۈلىدۇ. مەسىلەن: ساپانچى، كارۋانچى، بارۇتچۇ، بايراقدار، ئەلەمدار، توپچى، تۆمۈرچى، قۇشچى، تاشچى، كېمىچى، قەھۋەچى، سۇتچى، چايچى، گۈلچى قاتارلىقلار. ئاندىن تارىخى ئەمەل ناملىرىدىن كەلگەنلىرىمۇ مەۋجۇد. مەسىلەن: خاقان، ئىلىك،

يابغۇ، ئۆگە، تېكىن، بىلگە، ئەركىن، بۆگۈ، بۆكە، تارخان، شاد، تۇتۇق، باسقاق قاتارلىق. تۈرلۈك لەقەملەردىن كەلگەن فامىلىلەرمۇ بار. مەسىلەن: سولاق (سولخاي)، چولاق، قىسقا كۆرەك، ئۇزۇن قول، سارى دۇرسۇن، داغدەلەن، چاغلايان، ئوزان، بۈيۈك، ... قاتارلىق.

تۈركچىدىكى يۇقىرىقى ئۈرنەك بويىچە ئۇيغۇرلارمۇ تارىخى شەخسلەرنى فامىلە قىلىپ ئىشلەتسە بولىدۇ. مەسىلەن: باتۇر تەڭرىقۇت، تونيۇقۇق، پانتېكىن، بۇغراخان، ئارسلانخان، ئىلكخان، بازىرخان، قازىرخان... قاتارلىق. تاغ، دەريا، يۇرت، ئايماق، چۆل، بوزلۇق ۋە سۇلارنىڭ ئىسىملىرىنى فامىلە قىلىپ قوللانسا بولىدۇ. مەسىلەن: ئاۋرال، ئالتاغ، قۇمتاي، ئەشمە، ئۆگەن، تارىم، يۇرۇڭقاش، قايدۇ، مۇزارت، سىپىلىنغا، ئاقسۇ، قىزىلسۇ، قاراسۇ، بوزدالا، بوزتاغ، سۇنتاغ، چەشتاغ، سايرام، باغراش، باغداش، ئاققاش، كۆكچە، بوزكۆل، تەكلىماكان، مۆرەن، مىڭلاق، قورغان... قاتارلىق. باتۇر، يېقىشلىق جانلىقلارنىڭ ناملىرىدىن پايدىلانسىمۇ بولىدۇ. مەسىلەن: قاپلان، سىرتلان، ئارسلان، قۇلان، غونان، بۇغرا، يىلپىز، لاچىن، قۇرغۇي، بۈركۈت، شۇڭقار، ئارقار، تورغاي، ساندۇۋاچ، چاغرى، توغرۇل قاتارلىقلار.

دېمەك، ئۇيغۇرلار فامىلە قوللىنىشتا بۈگۈنكى تۈركچە فامىلەلەرنى ئۈلگە قىلىدىغان بولسا ئۆزىگە ماس كېلىدىغان نۇرغۇن چىرايلىق، ئىخچام ۋە ئۇيغۇرغا خاس سۆزلەرنى ئۇچرىتىش مۇمكىن. ئۇندىن باشقا تۈركلەردە ئاۋۋال ئۆز ئىسمى، بەزىدە ئوتتۇرىدا دادا ئىسمى، ئاخىرىدا فامىلىسى كېلىدىغان ئادەت بار. بەزىدە ئاياللار ئۆز فامىلىسىنى يوقاتماسلىق ئۈچۈن نىكاھلىق بولغاندىن كېيىن يولدىشىنىڭ فامىلىسىنىڭ ئالدىغا ئۆز فامىلىسىنى قوشۇپ ئىشلىتىدۇ. مەسىلەن: نۇراي ئۆزتۈرك چەلىك. بۇ يەردىكى نۇراي ئىسمى، ئۆزتۈرك فامىلەسى، چەلىك يولدىشىنىڭ فامىلىسىنى كۆرسىتىدۇ. شۇڭا ئۇيغۇرلارنىڭ فامىلە شەكلىمۇ مۇشۇ تەرتىپتە بولسا مۇۋاپىق. شۇنداقلا بۇ دۇنيادا فامىلە قوللىنىۋاتقان مىللەتلەردە ئومۇملاشقان بىر قائىدە بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

2016-يىلى مارت، ئىستانبۇل.

تۈركىيەدىكى ياش ۋە ياشانغان ئۇيغۇر

تۈركىيەدىكى ئۇيغۇر كۆچمەنلەر يېقىندىن بېرى ئاتا-ئانىلىرىنى يانلىرىغا چاقىرتىپ بىللە تۇرۇشقا باشلىدى. بۇ ئانا تىلنى ئىشلەتمەي دۇدۇقلاشقا باشلىغان نەۋرىلەر ئۈچۈن بىر تېپىلغۇسىز پۇرسەت بولدى. نەۋرىلەر بوۋا-موملىرىنىڭ ئاغزىدىن ئۇيغۇرنىڭ ئاغزاكى مىراسلىرىغا ۋارىسلىق قىلىشنى ئۆگەندى. ئۇلارنىڭ سۆز-ھەرىكىتىدىن ئۇيغۇرچە قىممەت - قاراش، چۈشەنچە ۋە قائىدە يوسۇنلارنى ئۆزلەشتۈردى. ئاتا-ئانىلار بېشىدىن كەچۈرگەن ئائىلە، پەرزەنت ۋە ساغلاملىق ھەققىدىكى تۈرلۈك تەجرىبەلىرى بىلەن باللارغا نۇرغۇن نەپ يەتكۈزدى. نەۋرىلەرنى تەجرىبىلىك چوڭلارغا قالدۇرۇش ئۇلارنى خاتىرجەم خىزمەت قىلىش پۇرسىتىگە ئېرىشتۈردى. تۈركىيەدىكى مېھمان ئاتا-ئانىلارنىڭ پات-پات ئۇيغۇرسىرىشى سەۋەبلىك باللارنىڭ تاشلىشىپ كەتكەن ئۇرۇق - تۇغقان، ياتلىشىپ كەتكەن دوستلىرى تېپىلدى، يىراقلاشقان يۇرتداشلار يېقىنلاشتى. نەتىجىدە باللارمۇ غېرىپسىرىغان كۆڭۈللىرىدىكى مۇساپىرلىق دەردىگە مەلھەم تاپقاندەك بولدى. ئاتا-ئانىلارمۇ ساپ تەبىئى مۇھىت، بۇلغىنىشسىز ساغلام ئوزۇق ۋە ئەركىن دىنىي شارائىتتىن ياپراپ قېلىشتى.

سېغىنىشلىق ئاتا-ئانىلارنىڭ ۋە مۇساپىر باللارنىڭ بىر يەرگە جەم بولۇشى يۇقىرىقىدەك نۇرغۇن مەنىۋىلىقلارغا سەۋەپ بولغان بولسىمۇ، بەزى كۆڭۈلسىز قىستۇرمىلاردىنمۇ خالى بولالمىدى. تۈركىيە گەرچە ئۇيغۇر مەدەنىيىتىگە يات بىر دۆلەت بولمىسىمۇ، نۇرغۇن ئۆزگىچىلىكلىرى بىلەن ۋەتەندىن يېڭى كەلگەن چوڭلاردا بەزى ھەيرانلىق، چۈشەنمەسلىك ۋە قوبۇل قىلالماسلىقلارنى پەيدا قىلماي قالمىدى. ئالدى بىلەن ئۇلارنى چاقىرتۇالغان تۈرك ساھىپخانلارنىڭ تاماقلىرى تازا «ئىسسىق باسمىدى». تۈركىيەدىكى مېھماندارچىلىقتا ۋەتەندە قالغان ئۇيغۇرنىڭ داستىخىنىدىكى مولچىلىق، سۆلەت ۋە ئىسكەت ئېسىگە كېلىپ، سېلىشتۇرۇپ ھەيران بولدى. باللىرى

خام يەپ كۆنگەن ئۇتياشلارنى، قىرتاق زەيتۇننى، تۇزسىز ئەكمەكنى يېيەلمەي قىينالدى. نەۋرىلەر بىلەن سۇركۇشۇپ قالدى. گۆگۈر مۇگۈرلىشىپ ئۆتىدىغان قوشنادارچىلىقنى، قويۇق بېرىش - كېلىشلەرنى، قىزغىن ھېيت - بايراملارنى سېغىنىپ مۇڭلاندى.

دېيىلگەندەك ۋاقىتنىڭ ئۆتىشى بىلەن ئاتا-ئانىلار بىلەن باللار تارتىشىپ قالىدىغانمۇ بولدى. بۇنىڭغا ئەڭ كۆپ سەۋەپ بولغىنى ئادەت بىلەن بىلىمنىڭ زىددىيىتى بولدى. تۈركىيەدە بوۋاق تۇغۇلۇپ ئالتە ئايغىچە دوختۇر ئانا سۈتىدىن باشقا ھېچ بىر قوشۇمچە يېمەكلىكنىڭ بېرىلىشىنى چەكلەيدۇ. ئاتا-ئانىلار ۋەتەندە بوۋاقلارغا بولماق، نان، چاي، سۈت تالقىنى دېگەنلەرنى بېرىپ كۆنگەن. چوڭلار «بوۋاقنا نان يىگۈزۈپ قويمىسا تولا ئويغىنىپ ئانىسىنى ئۇخلاتمايدۇ، ئانىسىنى تولا ئېمىپ جۇدىتىۋېتىدۇ، بودەك چوڭ بولمايدۇ» دەپ ئادەتلىرىدە چىڭ تۇرىدۇ. باللار دوختۇرنىڭ دېگەنلىرىنى ئىلمىيلىك ساناپ ئەمەل قىلىشقا تىرىشىدۇ. گەپ سەل چىڭىغا چىققاندا چوڭلار «مەنمۇ سېنى شۇنداق چوڭ قىلغان، سەندەك بالىدىن نەچچىنى بېقىپ قاتارغا قوشقان، دوختۇر دەۋېرىدۇ»، دېگەندەك سۆزلەرنى تەكرارلايدۇ. يەنە بېرى ۋەتەندە كىچىك باللار ئاغرىپ بولغىچە ئاسما ئاستۇرۇپ كۆنگەن ئاتا-ئانىلار تۈركىيەدىكى نەۋرىلىرىنىڭ قىزىتمىسى چۈشمەي تۇرسىمۇ، ئاسما ئاستۇرمايۋاتقان پەرزەنتلىرىگە ھەيران قالىدۇ. تۈركىيەدە ئاسما ئۆلۈم خەۋپى بولمىغان ئەھۋالدا قوللىنىلمايدىغان بولغاچقا، باللار دوختۇرنىڭ دېگەنلىرىنى بىلىم دەپ قاراپ ئىشىنىدۇ ۋە ئەمەل قىلىدۇ، ئاتا-ئانىلار ئۆزىنىڭ ۋەتەندە كۆنگەنلىرىنى توغرىغا چىقىرىشقا تىرىشىدۇ.

بالىنى ئۇزۇقلاندۇرۇش، داۋالىتىشتىلا ئەمەس تەربىيەلەشتە قوللانغان ئۇسۇلنىڭ ئوخشىماسلىقىمۇ، تۈركىيەدىكى چوڭلار بىلەن پەرزەنتلەر ئارىسىدىكى زىددىيەتكە سەۋەپ بولۇۋاتقان يەنە بىر ئامىل. تۈركىيەدە تۇرۇپ قالغان باللار ئامال بار باللىرىنىڭ ئەركىن، توق، قورقماس چوڭ بولۇشىنى ئارزۇ قىلىدۇ. ۋەتەندىن چىققان ئاتا - ئانىلار نەۋرىلەرنىڭ ئۆي ئىچىدە مىھمان بار - يوق دېمەي خالىغانچە تاقلاپ

ئويناشلىرىغا، گەپلەرگە قوشۇق سېلىشلىرىغا، چوڭلارغا قورقماي گەپ ياندۇرۇشلىرىغا بەرداشلىق بېرەلمەيدۇ. ئۇلار نەۋرىلەرنىڭ سورۇندا گەپلەرگە ئارىلىشىپ، پىكىر بايان قىلىپ، توغرا - خاتاغا ھۆكۈم قىلىپ يۈرۈشلىرىنى ئاق ساقاللىق دەپ تونۇيدۇ. چوڭلارنىڭ بۇ قارىشى بىلەن پەرزەنتلەرنىڭ ئىددىيەسى پەرلىق بولغاچقا مۇنازىرە ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. چوڭلارنى ئەڭ قورقىتىدىغىنى مۇشتۇمدەك نەۋرىسىنىڭ دۆلەت سىياسىتى، مىللەت تەقدىرى ۋە خەلقئارا ۋەزىيەت ھەققىدە ۋەھىملىك سۆزلەرنى ئۆگىنىۋالغانلىقى بولۇپ، ئاڭلىسىلا ئەنسىرەپ جايىدا ئولتۇرالمايدۇ.

چوڭلار ئىمىلىكتىن، ھوقۇقتىن، باراۋەرلىكتىن، ئەركىتىن مەھرۇم بىر زاماندا ياشىغاچقا، بىر بالىنىڭ ئارزۇسى ئۈچۈن پۈتۈن ئائىلە ھەرىكەتكە كېلىدىغان، بالا بىلەن ئاتا-ئانا باراۋەر ئورۇندا پاراڭلىشىدىغان، ئائىلە مەسلىھەتلىرىگە باللار ئىشتىراك قىلىدىغان، ھەر ئىشتىن بالىنىڭ ئىختىيارىغا ھۆرمەت قىلىنىدىغان تۈركىيەدىكى ئىلمىي تەربىيە ئۇسۇلىغا كۆنەلمەيدۇ. مەسىلەن: باللار سەكرەپ ئوينىسا، ئاياقنىڭ يېرتىلىشىنى ئەسكەرتىدۇ، ئورۇندۇقنى ئىتتىرىپ ئوينىسا پۇتىنى سۇندۇرۇپ قويماسلىققا ئەسكەرتىدۇ. بۇنداق نەرسىنىڭ بۇزۇلۇشىنى ئادەمنىڭ يارىلىنىشىدىن مۇھىم بىلىش، بالىغا ئۆزىنىڭ قەدىرسىز ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدۇرىدۇ. چوڭلار نەۋرىلەرنىڭ خاھىشلىرىنى چەكلىگەندە مەسلىنىڭ ئۆزىگە زەرەر بېرىدىغا تەرىپىنى ئەمەس، خەقلەرنىڭ ئالدىدا سەت تۇرىدىغان تەرىپىنى بەكرەك تەكىتلەيدۇ، نەتىجىدە باللار خەقنىڭ ئالدىدا ئىستىكىنى يوشۇرۇپ، يالغۇز قالغاندا خالىغىنىنى قىلسا بولىدىكەن دېگەن تۇيغۇغا كېلىپ قالىدۇ. تۈركىيەدە ئوقۇپ يېتىشكەن ئاتا-ئانىلار چوڭلارنىڭ بۇنداق ئىلمىي بولمىغان، تولا تەكرارلىنىدىغان، تەنبىھلىك ۋە تەھدىتلىك تەربىيە ئۇسۇلىنى قوبۇل قىلالمايدۇ.

تۈركىيەدە چوڭ بولۇۋاتقان نەۋرىلەرگە 4-يىللىقتىن باشلاپ دىن دەرسى ئۆتۈلىدىغان بولغاچقا، بوۋا - مومىلىرىنىڭ بىلىپ - بىلمەي دەپ تاشلىغان گۇناھ بولىدۇ، خۇدايىم جازالايدۇ، دېگەن سۆزلىرىدىكى دىن بىلەن ئالاقىسىز ھۆكۈملەرنى ئاسانلا بايقىۋالىدۇ. ئۇلارنىڭ يەنە 4-يىللىقتىلا كىشىلىك ھوقۇق دەرسى بولغاچقا،

«بۇ مېنىڭ ئىشىم سەن ئارىلاشما، بۇ مېنىڭ قارارىم سەن بىلەن مۇناسىۋەتسىز، بۇ مېنىڭ قانۇنى ھوقۇقۇم، بۇ باشقىلارنىڭ كىشىلىك ھوقۇقى» دېيىشنى بىلىدۇ. بۇلار چوڭلارنى بەكمۇ نارازى قىلىدۇ. ئۇندىن باشقا چوڭلار ئوغۇل نەۋرىلەرگە دەيدىغان «قىز بالىدەك يىغلىما، خوتۇن كىشىدەك تولا گەپ قىلما، قىز بالىدەك قورقۇنچاق بولما، خوتۇن كىشىدەك گېپىڭدىن يېنىۋالما» دېگەنلەرنى ئۇلار دەرستە جىنسىي كەمسىتىش دەپ قارىشى تۇرۇشنى ئۆگىنىدۇ. چوڭلاردىكى مۇشۇنداق پىكىرلەر نەۋرىلەرگە خوشياقماي كېلىپ چىقىدىغان زىددىيەت ۋە ئۇقۇشماسلىقلارمۇ بولۇپ تۇرىدۇ.

تۈركىيەدە ياشاپ قالغان بالىلار بىلەن ئۇلارنىڭ ۋەتەندىن كەلگەن ئاتا-ئانىلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ئۇقۇشماسلىقلارنى ھەل قىلىشنىڭ چارە ئاماللىرى ئاسان، چۈنكى بالىلار چوڭلارنىڭ ئىشلار ۋە ھادىسىلەرگە نېمە ئۈچۈن شۇنداق مۇئامىلە قىلىدىغانلىقىنى ھېس قىلىدۇ، چۈشىنىدۇ، بىلىدۇ. ئەمما نەۋرىلەر تۈركىيەدە تۇغۇلۇپ چوڭېيۋاتقانلىقى ئۈچۈن بوۋا-موملىرىنىڭ نېمىشقا ئۇنداق «غەلىتە» تەپەككۇر قىلىدىغانلىقىنى ۋە «بىنورمال» خۇيلۇق بولۇپ قالغانلىقىنى چۈشىنەلمەيدۇ. بۇ ئەھۋالدا بالىلارنىڭ ۋەزىپىسى ئىككى ئەلدە شەكىللەنگەن خۇي مىجەزلەرنىڭ ئارىسىغا كۆۋرۈك سېلىشتۇر. بۇ كۆۋرۈك ئانا تىل كۆۋرىكى. بالىلار ئانا تىل ئارقىلىق بوۋا - موملىرى بىلەن كۆپرەك سىرداشسا، بىللە پائالىيەت قىلسا، جامائەت سورۇنلىرىغا بىرلىكتە قېتىلسا، نەۋرىلەر ئۆز مەدەنىيىتىنى بىلگەن، چۈشەنگەنسېرى قوبۇل قىلىش ۋە ھۆرمەت قىلىشنى ئۆگىنەلەيدۇ. ئۇندىن باشقا تۈرلۈك يوللار بىلەن ۋەتەننىڭ تارىخ، مەدەنىيەت، يەر-سۇ ۋە مۇھىت ئەھۋالنى چۈشەنسە، ئاندىن ئۆزىگە غەلىتە ۋە بىنورمال ھېس قىلىنغان تەرەپلەردە بوۋا-موملارنىڭمۇ ھەقلىق يەرلىرى بارلىقىنى ھېس قىلىشىدۇ. ئانا تىل كۆۋرۈكى پۇختا سېلىنمىسا، ئارىمىزدىكى تىل رىشتىسى ئاجىزلىسا، دىل رىشتىسى زەيىپلىشىدۇ. بۈگۈنكى بوۋا-موملار بىلەن نەۋرە-چەۋرىلەر ئارىسىدىكى زىددىيەتنىڭ يالقۇنىدا قىينىلىدىغىنى، تولغىنىدىغىنى، غېرىپسىنىدىغىنى ئاتا-ئانىلار بولۇشى مۇمكىن.

تۈركىيەدە ئۇيغۇرلار ۋە ئەۋلات بوشلۇقى

تۈركىيەدە تۇرۇپ قالغان ياشلار بىلەن ۋەتەندىن يېڭى چىققان چوڭلار ئوتتۇرىسىدىكى ئۇقۇشماسلىقلارغا سەۋەپ بولۇۋاتقان تۈرلۈك ئامىللار بار. بۇلارنىڭ بىرى ئەۋلات بوشلۇقى. ئەۋلات بوشلۇقى دېگىنىمىز پەرقلىق ئەۋلاتلار ئارىسىدىكى ئىشىنىش، ئويلاش، ياشاش، كۆنۈش ۋە سۆزلەش قاتارلىق تەرەپلەردە ئىپادىلىنىدىغان ئوخشىماسلىقلارغا قارىتىلغان. ئىككى ئەلدە ئايرىلىپ ياشاۋاتقانلاردا ئەۋلات بوشلۇقى بىر يەردە بىللە ياشاۋاتقان ئىككى ئەۋلات ئارىسىدىكى بوشلۇقتىن زور بولىدۇ. ۋەتەندە ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلاردا ئەۋلات بوشلۇقى يېقىنقى بىر مەزگىلدە شىددەتلىك كۆچىيىپ كەتتى. ئۇيغۇر مەكتەپلىرىدە قوللىنىۋاتقان تىلنىڭ ئۇيغۇرچىدىن خەنسۇچىغا ئۆزگىرىشى، ئىدارىلەردە قوللىنىۋاتقان ئۈرۈمچى ۋاقتىنىڭ بېيجىڭ ۋاقتىغا ئالمىشىشى، مەمۇرىيەتتە ئۇيغۇرچە ھۆججەت، جەدۋەل ۋە پروگراممىلارنىڭ غايىپ بولۇشى، ئۇيغۇرچىنىڭ قەبرىستانلىقا ئەڭ تولۇق ساقلىنىشى ئۇيغۇرچە بىلەن ئوقۇپ، ئىشلەپ ۋە ياشاپ كەلگەن بىر ئەۋلاتتا كۆچلۈك مەھرۇملۇق، غېرىپلىق، ئۈمىتسىزلىك، ئىنكارچىلىق، ئۆتمۈشنى سېغىنىش تۇيغۇلىرىنى پەيدا قىلدى. ھازىر كىچىكىدىن خەنسۇچە ئوقۇپ شۇ تىلدا خىزمەت قىلىۋاتقان ياشلار ئالدىنقى ئەۋلاتنىڭ بۇ تۇيغۇلىرىنى چۈشىنەلمەسلىكى ئىككى ئەۋلات كىشىلەر ئارىسىدا ئەۋلات بوشلۇقى پەيدا قىلىدىغان ئامىل.

ۋەتەندىن يېڭى چىققان بۇ ئاتا-ئانىلار ئەسلىدىنلا ۋەتەندە شۇمشەيگەن ئۇيغۇر مەدەنىيىتىگە، تىلىغا ۋە دىنىغا قىيالماسلىق؛ خەنسۇچىغا يېتىشەلمەسلىك، چۈشىنەلمەسلىك، كۆنەلمەسلىكتەك بىر مۇرەككەپ ھېسسىياتنى يۇدۇپ، ئۆزىدىن پەرقلىنىپ كېتىۋاتقان ئەۋلاتلىرىدىن ئەنسىرەپ، ئۇيغۇرچە ياشاشقا ئۈمىت باغلاپ مۇساپىرەتنى تاللىغان بولغاچقا، تۈركىيەدىكى بەزى ئەھۋاللاردىن دەسلەپتە خېلىلا ئەندىكىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە نەۋرىلىرىنىڭ ئۇيغۇرچە بىلمەسلىكى، پەرزەنتلىرى بىلەن ئارىلىرىدا شەكىللىنىپ قالغان ئىپادىلەش، چۈشىنىش ۋە ئادەتلىنىش پەرقى چوڭلارنى

ئەندىكتۇرگەن سەۋەپلەرنىڭ بىرى.

تۈركىيەگە ۋەتەندىن يېڭى چىققان ئاتا-ئانىلارنىڭ قوبۇل قىلالمايدىغىنى قىرى-ياش، ياغلىقلىق-ياغلىقسىز ئاياللارنىڭ تاماك چېكىشى بولسا كېرەك. ئۇيغۇر تۇپراقلىرىدىكى تاماكا، هاراققا بولغان رىغبەتنى قوبۇل قىلالماي چىققان ئۇيغۇر بوۋاي - مومايلارغا تۈرك خانىملارنىڭ تاماكىنى پۇرقىرىتىپ چېكىپ مېڭىشلىرى ئاجايىپ غەلىتە كۆرۈنىدۇ.

يەنە بىرى ئۇيغۇر ئاتا-ئانىلار تۈركىيەدىكى جاراڭلاپ تۇرىدىغان مۇڭلۇق ئەزان ساداسىدىن ئەجداتلىرىنىڭ سەلتەنەتلىك تارىخىغا قايتقاندەك بولۇپ روهلىنىپ كېتىدۇ. ئەمما شۇ ئەزان ياڭرىغان بامداتتا مەسچىتكە چىققان كىشىلەرنىڭ ئازلىقى ئۇلارنى هەيران قالدۇرىدۇ. تۈركلەرنىڭ سەهەردە ئۇخلىشى «ئەتىگەن قوپقان ئىبادەت»، «يىلنىڭ بېشى باهاردىن، ئىشنىڭ بېشى سەهەردىن»، «كۈن چىققىچە ئۇخلىسا قان يېرىك ئىچىدە ئۇخلىغاندەك بولىدۇ»، «سەهەر تۇرمىسا رىسقى كەم بولىدۇ» دېگەندەك ئۆگۈتلەرگە چىنپۇتىدىغان چوڭلىرىمىز توغرا كۆرمەيدۇ.

ئۇندىن باشقا تۈركىيەدە چايخانىلارنىڭ كۆپلىكى ۋە ئەتىدىن كەچكىچە ئاۋاتلىقىمۇ ئۇيغۇر ئاتا-ئانىلارنى تەئەججۇپلەندۈرىدۇ. ئۇلارنىڭ بۇنى تۈركىيەدىكى پۇلسىزلىق، ئىشسىزلىق ۋە تېخنىكىسىزلىق قاتارلىقلارنىڭ نىسبىتى نوقتىسىدىن، تۇرلۇك ئامىللارغا باغلاپ چۈشەنمەي، جوڭگودىكى تەشۋىقاتلاردا كۆندۈرۈلگىنى بويىچە «تۈركلەرمۇ بىزدەك هورۇنكەن» دېگەن يەكۈننى چىقارماي قالمايدۇ. ئۇلارغا ئەڭ غەلىتە ۋە تەئەججۇپلىك تۇيۇلغىنى پەرزەنتلەرنىڭ تۈركلىشىپ كېتىشى، يەنى ئۇلارنىڭ ئاياللارنىڭ تاماكا چېكىشىنى، ئەرلەرنىڭ «هورۇن»لىقىنى، مەسچىتكە چىقماسلىقىنى توغرا چۈشىنىشى، نەۋرىلىرىگە ئۇيغۇرچە تىل ۋە ئادەتلەرنى ئۆگەتمەسلىكى ۋە تۈركچە سەهەر تۇرماسلىق ئادىتىدۇر. مانا بۇ ۋەتەندىن چىققان ئۇيغۇر ئاتا-ئانا بىلەن تۈركىيەدە ياشاۋاتقان پەرزەنت ئوتتۇرىسىدىكى بوشلۇقنىڭ ئىپادىلىرى بولسا كېرەك.

تۈرك تىلىدا ئىپادىلەش ۋە ئۇيغۇرچە ئىپادىلەش مەسىلىسىمۇ تۈركىيەدىكى چوڭلار بىلەن ياشلار ئوتتۇرىسىدىكى بوشلۇقنى چوڭايتىۋەتكەن ئامىللاردىن بىرى

بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. تۈركچە ئۇيغۇرچىغا ئوخشاش تىل بولغاچقا سۆزلىگەندە قېتىلىپ قېلىش ۋە ئارىلاشتۇرۇش دائىم ئۇچرايدۇ. يەنە بىرى تۈركىيەدە ئۇزاقراق تۇرغان كىشىلەردە تۈركچە سۆز بىلەن ئۇيغۇرچە سۆزنى پەرقلەندۈرەلەيدىغان ھوشيارلىق ئاجىزلاپ كېتىدۇ. ئاتا-ئانىلار تۈركىيەگە كەلگەندىن كېيىن تىلنى ئاسان ئۆگىنەلمەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن تېلېۋىزور كۆرۈش، قوشنىدارچىلىق قىلىش ۋە جەمئىيەتكە ئارىلىشىش ئارقىلىق جاھاندىن خەۋەردار بولۇپ تۇرالمايدۇ. بۇ ئەسلىدىنلا تۈركچە ئارقىلىق جاھاننى چۈشىنىدىغان، ئىككى تىلنى ئارىلاشتۇرۇپ سۆزلەيدىغان باللار بىلەن ئۇلار ئارىسىدىكى پەرقنىڭ زورىيىپ كېتىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. تۈركچە بىلەن ئۇيغۇرچىدىكى بەزى سۆزلەر ئاڭلىماققا ئوخشايدىغاندەك قىلغان بىلەن مەنىسىدە بەك چوڭ پەرق بار. مەسىلەن، چەكمەك، ياقماق، سالماق ۋە ئائىت، كار، چۆپ قاتارلىق سۆزلەر تۈركچە ۋە ئۇيغۇرچىغا ئورتاق بولغان بىلەن مەناسىدا پەرق بار. مەسىلەن: «ئائىت» تۈركچىدە «مەنسۇپ» مەنىسىنى، ئۇيغۇرچىدا «ھەققىدە» مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ. «تەرەددۇت» سۆزى ئۇيغۇرچە «تەييارلىق» مەنىسىنى بىلدۈرسە، تۈركچىدە «ئىككىلىنىش» دېگەن گەپ. بۇنداق ئازغىشىپ كېتىدىغان تەرەپلەر ئۆز-ئارا خاتا چۈشىنىكە سەۋەپ بولىدۇ.

تۈركىيەدە بىر ئورگان جامائەت پىكرىنىڭ يۆنىلىشىنى كونترول قىلىش ھوقۇقىغا ۋە پۇرسىتىگە ئەمەس. شۇڭا تۈرك جەمئىيىتىدە ئوخشىمىغان پىكىرلەر، پەرقلىق ئېقىملار، ئۆزگىچە چۈشەنچىلەر تەڭلا مەۋجۇد بولۇپ تۇرىدۇ. ۋەھالەنكى، ۋەتەندە تەشۋىقات كومىتېتى دېگەن ئورگان جامائەت پىكرىنى، خەلقنىڭ چۈشەنچىسىنى كونترول قىلىپ بىر ئاساسى ئېقىمنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرىدۇ. بۇ ئاساسى ئېقىمغا مەنسۇپ بولمىغان، ياندىشمىغان ۋە زىت كەلگەن پىكىرلەر ئۇن چىقارمىغان تەقدىردىمۇ دۈشمەنگە چىقىرىلىپ، مەۋجۇدلۇق ھوقۇقىغا ۋە پۇرسىتىگە ئېرىشەلمەيدۇ. كىشىلەر بۇ سەۋەپتىن ھەممە نەرسىنى ئىنقىلابىي ۋە ئەكسىل ئىنقىلابىي دېگەن ئىككى قۇتۇپقا ئايرىپ چۈشىنىپ كۆنگەن. مائارىپتىمۇ باللار مۇئەللىمنىڭكىنى، كىتاپتا يېزىلغان توغرا قالغان خاتا دەپ ئۆگەنگەن. ئۇيغۇرلارنىڭ پىكرىنى ئىپادىلەشتىكى ئەڭ ئاخىرقى قورغىنىغا ئايلىنىپ قالغان ئەدەبىياتتىمۇ ئىنسانلار، ھادىسىلەر ۋە پىكىرلەر سەلبىيلىك ۋە ئىجابىيلىق دەپ ئىككىلا نوقتىدىن باھالىنىدۇ. ۋەتەن ۋە تۈركىيەنىڭ پىكىر ھاۋاسىدىكى بۇنداق پەرق تۈركىيەدىكى ياشلار بىلەن ئۇلارنىڭ

ۋەتەندىن يىگى چىققان ئاتا-ئانىلىرى ئارىسىدىكى ئەۋلات بوشلۇقىنى كېڭەيتىپ، ئىددىيە توقۇنۇشىنى چوڭقۇرلاشتۇرىدۇ.

ۋەتەندىن تۈركىيەگە كېلىپ ئىبادەتنىڭ ھوزۇرىنى سۈرۈش، ئاللاھنىڭ بۇيرىغانلىرىنى چەكلىمىسىز بەجا كەلتۈرۈش پۇرسىتىگە ئېرىشكەن ئۇيغۇر ئاتا-ئانىلار، تۈركىيەدە دىن ھەققىدىكى چۈشەنچىلەرنىڭمۇ ھەر خىل بولۇشىنى ئەقلىگە سىغدۇرالماي خېلىلا تەمترەيدۇ. بولۇپمۇ ئۇلار ۋەتەندە ئىشىنىپ كەلگەن «ئاياللارنىڭ ئەرلەرنىڭ سول قوۋۇرغىسىدىن يارىتىلغان»، «ئەركىشى يېرىم خۇدا»، «باشقا كەلگەن ھەر ئىش پېشانەڭدىن، ھەر كەلگۈلۈك تەقدىردىن»، «مۇسۇلمانلارنىڭ ئۇ دۇنيالىقىنى، كۇفرىنىڭ بۇ دۇنيالىقىنى بەرگەن»، «بۇ دۇنيادا ئازاپ تارتساڭ، ئۇ دۇنيادا راھەت كۆرىسەن»، «پېقىرلىق گۇناھتىن يىراق» دېگەنگە ئوخشاش دىن دېيىلىپ قالغان چۈشەنچىلەرنىڭ ئىسلام بىلەن ھېچ بىر ئالاقىسى يوق ئىكەنلىكىنى ئاڭلىغىنىدا بەزىلىرى قايىل، بەزىلىرى بىسەرەمجان بولىدۇ. ھەتتا بەزىلىرى ئۆزى توغرا دەپ قارىۋالغانىنى ھەق دىن دەپ قاراپ پەرزەنتلىرىگە تېڭىشقا تىرىشىدۇ.

ئەۋلات بوشلۇقى ھەرقانداق مىللەتتە ۋە ھەرقانداق دەۋردە يۈز بېرىدىغان ھادىسە. شۇڭا تۈركىيەگە يېڭى كەلگەن ئاتا - ئانا بىلەن تۈركىيەدە ياشاۋاتقان پەرزەنتلەر ئارىسىدا ئەۋلات بوشلۇقىنىڭ بولۇشى ھېچ بىر ھەيران قالارلىق ئەمەس. ئەمما ئۇيغۇرلاردىكى ئەۋلات بوشلۇقى باشتا بايان قىلغان سەۋەپلەردىن ۋەتىنىمىزدە باشقا مىللەتلەرگە قارىغاندا زور. ئۇيغۇرلار جوڭگودا مەجبۇرىي يۈرگۈزۈلىۋاتقان تىل، مەدەنىيەت، نوپۇس، ئىقتىساد، دىن ۋە بىخەتەرلىك سىياسەتلىرىنىڭ دائىملىق ئوبيېكتى بولۇپ كېلىۋاتقىنى ئۈچۈن مەھرۇملۇق تۇيغۇسى بەكلا ئېغىر. شۇڭا ۋەزىيەتتىكى قىستاش، زوراۋانلىق ۋە قىسىلىشلارنى بىر ئەۋلات يەنە بىر ئەۋلاتتىن، بىر توپ يەنە بىر توپتىن كۆرۈپ قاقشايدىغان خاھىش چوڭقۇر، كۈچلۈك ۋە يايغىن. بۈگۈنكى ئۇيغۇرلار كىرزىس ئىچىدە ياشاۋاتقان ۋە بۇ كىرزىسنىڭ يىللاردىن بېرى داۋام قىلىشىغا مۇشۇ كۈنگىچە بىر ئەتراپلىق تەپەككۇر، ئۇنۇملۇك تەييارلىق ۋە نەتىجىلىك تەدبىر قىلىش پۇرسىتىگە ئېرىشەلمىگەن مىللەت بولغاچقا، ئەۋلات بوشلۇقىنى بەزىلەر بىر نورمال ئىجتىمائىي ھادىسە دەپ سىڭدۈرەلمەيۋاتقان بولۇشى مۇمكىن. ئەمەلىيەتتە، تۈركىيەدىكى ياشلار بىلەن چوڭلار ئوتتۇرىسىدىكى مەسىلە

ۋەتەندىكى ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە شەكىللىنىپ بولغان ۋە زورايغان تۇرلۇك ئىددىيەۋى مەسىلىلەرنىڭ ۋەتەن سىرتىغا ئېكسپورت قىلىنىشى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. تۈركىيەدىكى ئۇيغۇر ياشلار ۋە چوڭلار ئارىسىدىكى ئەۋلات بوشلۇقى ئەمەلىيەتتە ۋەتەندىكى ئەۋلات بوشلۇقى ۋە زىددىيىتىنىڭ تۈركىيەگە كۆچىشى. شۇنداقلا تۈركىيەگە كۆچكەندىن كېيىن بۇ بوشلۇقنىڭ تىل، چۈشەنچە ۋە ئادەتلەرنىڭ پەرقلىنىشى سەۋەپلىك تېخىمۇ كېڭىيىشى بولۇشى مۇمكىن.

2016-ئاپرىل

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

تۈركىيەدىكى يۈرەك

تۈركىيەگە تېنىم ئۇچۇپ كەلگەن بولسىمۇ يۈرىكىم قوشتەك يولۇقۇنمىدى، چۈنكى ئۇ يەنىلا كۆكرەكتە، قەپەزدە ئىدى. خامۇش، غەمكىن، بىپەرۋا، تەمكىن باقاتتىم ھەممە نەرسىگە. قەلبىمدە بىر ئېغىرلىق بار ئىدى، مۇئامىلەمدە بىر سوسلۇق، يۈرۈش-تۇرۇشۇمدا بىر بوشاڭلىق...، پەقەت دوستلىرىمنىڭ مېنى ساق - سالامەت كۆرگەندىكى ھاياجىنىغا ماسلىشىپ كۈلۈشنى ئۆگەنمەكتە، مەشىق قىلماقتا ئىدىم.

ئەمما يالغۇز قالغىنىمدا تۇيغۇلىرىمنى ئاجايىپ بىر ئىزتىراپ، چەكسىز غېرىپلىق باساتتى. فورمىلىق، قوراللىق كىشىلەرنى كۆرسەملا سوغۇق تەرلەپ كېتەتتىم. ماشىنىلاردا پولىس دېگەن خەتنى ئوقۇغان چېغىمدا ئاغزىمدىكى گەپ، مېڭەمدىكى ئوي، پۈت - قولۇمدىكى ھەرىكەت توڭلاپ ئۇيۇپ قالاتتى. تۈركىيەدە مېھمانخانىنىڭ ياتىقىنى ھەتتا تازىلىقچىمۇ بىسوراق چەكمەيدىكەن، بۇنىڭدىن ئالەمچە مەمنۇن بولدۇم. چۈنكى تۇيۇقسىز ئىشىك چېكىلسە ياكى تونۇمايدىغان نومۇردىن تېلېفون كەلسە يۈرىكىم سېلىپ كېتەتتى. بۇرۇن مەسجىدكە كىرسەم كۆڭلۈم ئەمىن تاپىدىغان، مانا ئەمدى ساقچىلارنىڭ تاپانچىلىرىنى ساڭگىلىتىپ تۇيۇقسىز يېنىمدا نامازغا تۇرۇشلىرى بۇنىمۇ بەربات قىلدى.

تۈركىيەگە كەلگەن دەسلەپكى ئايلاردا ۋەزىيەت جىددى، «ئىسلام دۆلىتى»نىڭ تېرورلۇق ھوجۇملىرى ۋە خائىنلارنىڭ تەھدىتى مەۋجۇد بولۇپ، كوچىلاردا ساقچىلار كۆپلەپ قالغانىكەن. گەرچە ئۇلار كوچىدا ئۇننىڭ - بۇنىڭ بىلەن پاراڭلىشىپ، چاخچاقلىشىپ يۈرسىمۇ ماڭا بۇ خۇشخۇيلۇقنىڭ كەينىگە بىر زەھەرخەندىلىك يوشۇرۇنغاندەك ئۇلارغا تىكىلىشكە جۈرئەت قىلالمايتتىم.

ھېيىت كۈنى ئەتىگەندە بىر دوستۇم بىلەن سۇلتان ئاھمەد جامەسىگە نامازغا باردۇق. مەسچىتكە كىرگىچە مەيداندا سېرىق لىنتا ئېچىدىكى دائىرىدە قوراللىرىنى

قارماللاپ ئىختىيارى تۇرۇشقان ساقچىلارنى كۆرۈپ، كۆزلىرىمىزنىڭ ئۇچرىشىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ غىمىسسىدە تەكشۈرۈشنى قوبۇل قىلىۋاتقانلارنىڭ ئۆچىرىتىگە كىرىپ كەتتىم. ماڭا نۆۋەت كەلگەندە قارىسام كىشىلەر ساقچىلارنىڭ سېرىق سىزىقلىرىنى دەسسەپ ئۇلارنى قىستاپ بىر چەتكە چىقىرىپ قويۇپتۇ. مەنمۇ جامائەتنىڭ ئارىسىدا قىستىشىپ قورالىقلارغا قورقۇپ تۇرساممۇ يېقىنلاشتىم. كىرىشتە مېنى تەكشۈرمەكچى بولغان ساقچى چىرايىمغا قاراپ كۈلۈمسىرەپ «نەرەلىسىن؟» دەپ سورىدى. ئۇيغۇرلۇقۇمنى، ۋەتىنىمنى دەپ بەردىم. ساقچى يېنىك قۇچاقلاپ «سىزى سەۋىيورۇز، باشىمىز ئۈستۈندە يەرىڭىز ۋار. تۈركىيەيە خوش گەلدىنىز، بۇيرۇڭ» دەپ تەكشۈرمەيلا كىرگۈزىۋەتتى. بايا قۇچاقلاشقاندا بەدەنلىرىمگە تەگكەن قورال ئۇنىڭ مەيدىسىدە پۇلاڭشىپ تۇراتتى.

ئۆمرۈمدە تۇنجى قېتىم بىر قوراللىق ساقچىنى قۇچاقلاپ بېقىشىم بولغاچقا، بۇ قەدەر مۇمكىنسىز بىر ئىشنىڭ بۇنچە تېز ۋە ئادەتتىكىچە ئاياقلاشقانلىقىغا ئىشىنەلمىگەندەك مەڭدەپ قالدىم. توۋا ئەسلى قوراللىقلارمۇ كۈلسە، ئادەم بىلەن قۇچاقلاشسا بولىدىكەنغۇ؟ شۇندىن كېيىن ساقچىلارنىڭ قوراللىرىغا قوللۇرۇم تېگىشىپ تۇرسىمۇ بىخارامان تۇرۇشقا كۆندۈم، قورقۇنچمۇ سەل - پەل يوقىغان بولدى. ئەسلى قورقۇشۇم مۇدھىش يۇقۇملۇق كېسەللىكتىن ئەمەس، نەتىجە سۈپىتىدىكى ئۆلۈمدىنمۇ ئەمەس، بەلكى ئۆلتۈرەلمەيدىغان خورلۇق، نەتىجىسىز داۋام قىلىدىغان ھاقارەت ۋە تۈگىمەس ئاھانەتتىن ئىدى.

يەنە بىر كۈنى بىر دوستۇمنىڭ تەكلىپى بىلەن كۆرۈشمەگە بارىدىغان بولدۇق. ئۇچراشماقچى بولغان كوچىدا ساقلاپ تۇرسام بىر ساقچى ماشىنىسى كېلىپ توختىدى. باشقا ئىشىم بولمىغاچقا پاراڭلىشاي دەپ كۈلۈمسىرەپ ساقچىغا بېشىمنى لىڭشىتتىم. ئۇ يەر بۇ يەردىن پاراڭلىشىپ نېمە قىلىدىغانلىقىم ھەققىدە سورالدى. بىر ئۇنىۋېرسىتېتتە ئىشقا كىرىش ئۈچۈن مۇلاقاتقا كەلگەنلىكىمنى ئېيتقىنىمنى بىلەرمەن «ھەممىڭلار تۈركىيەگە كېلىپ ئىش ئىزدەيدىكەنسىلەر، تۈركىيەدە ۋەتەنداشلارنىڭ يۈزدە ئاتمىشى ئىشسىز، سەن كەلسەڭ بىز قېرىنداش دەپ، سۈرىيەلىك كەلسە

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

بىز مۇساپىر دەپ قايسىڭلارنى بېقىپ بولىمىز بىز. بېشىمىزنى ئاغرىتماي كېتىڭلار دۆلىتىڭلەرگە، ياردەم كېرەك بولسا ئۆزىمىز ئەۋەتىپ بېرىمىز...» دەپ قايناپ-پلا كەتتى. ئاڭلاپ قاراپ تۇرسام ھېچ گېپى تۇگەيدىغاندەك ئەمەس، مەنمۇ گېپىنى بۆلۈپلا « ماڭا قارا بەي ئەفەندى. مەن سېنىڭ دۆلىتىڭگە ياردەم ئالغىلى، تىلەنگىلى، پاناھلىق سورىغىلى كەلمىدىم. مەن بۇ يەرگە قانۇنلۇق ۋىزا ئېلىپ، يانچۇقۇمنى دوللارغا تولدۇرۇپ خەجلىگىلى كەلدىم. بۇ ئۇنۇۋېرسىتېت ئادەم ئالمىز، كېلىپ كۆرۈشسۇن دېگەچكە كەلدىم. تۈركىيەدە ئىشسىزلىق ئېغىرلىقىدىن خەۋىرىم بار، ئۇلار بىلمىسىز، تېخنىكىسىز بولغاچقا ئىشسىز، لېكىن ئۇلارنى تەربىيەلەيدىغانغا ئاشۇنداق ئۇنۇۋېرسىتېت ۋە مەندەك ئوقۇتقۇچى بولمىسا بۇ ئىشسىزلىق بۇندىن كېيىنمۇ داۋام قىلىدۇ.» دېدىم قىزىشىپ. ساقچى بەلكىم مەندىن بۇ قەدەر كەسكىن بىر جاۋاپنى كۈتمىگەن بولسا كېرەك، مەڭدەپ تۇرۇپلا قالدى. شۇ ئارىدا پاراڭلىرىمىزنى ئاڭلىغان باشقا بىر كىچىكرەك ساقچى يېنىمىزغا كەلدى ۋە مېنى چەتكىرەك تارتىپ «بۇلار بىلەن كارىڭ بولمىسۇن ئاكا، تۈرك ئەمەس ئۇ!» دېدى. ساقلاۋاتقان دوستۇممۇ كەلدى، دە ماشىنىدىن چۈشمەيلا سورىدى.

-ساقچىدىن تويمىغاندەك يەنە شۇلارنىڭ قېشىدا تۇرىسىزغۇ؟

-يېڭىسىنىڭ تەمى باشقىچىمىكىن دەپ تېتىپ باقاي دېدىم. زاكۇنلاشتىم، يەڭدىم تېخى.

- ماشا ئاللاھ، نەدە يوغىنىغان يۈرەك بۇ سىزدىكى، تۈركىيەگە كېلىپ بىر ئاي بولماي.

-تۈركىيەدە يوغىنىغان يۈرەك، تۈركىيەدە.

ھەر قېتىم شۇ ئىشلارنى ئويلىسام ھېلىقى ساقچى بالىنىڭ «تۈرك ئەمەس ئۇ!» ئېسىمگە كېلىدۇ. مەن بىر كىشىنىڭ ئەخلاقىنى مىللىتىگە قاراپ باھا بېرىدىغان سەۋىيەدىكى ئادەم بولمىساممۇ، ئۇنىڭ شۇنى دېگەن چاغدىكى ئەستايىدىللىقىدىن

سۆيىمەن. ئۆز مىللىتىنى بۇ قەدەر سۆيگەن، مىللىتىنىڭ شەرىپىگە بۇ قەدەر مەسئۇلىيەتچان بولغان بىر كىشىدە ھاياتقا، دۇنياغا مۇھەببەت ۋە مەسئۇلىيەت ئۆكسۈك بولمايدۇ.

2015-يىلى سىنتەبىر، ئەنقەرە.

www.uyghurkitap.com

تۈركىيەدىكى «ئىككى ئايرىلالماسلىق»

2014-يىلدىن كېيىن باشلاپ مانا 2016-يىلنىڭ ئاخىرىدىكى سوغۇق ئايلارغىچە ئۇيغۇرلار تۈركىيەگە ئايرۇپىلان - ئايرۇپىلانلاپ كېلىشكە باشلىدى. كەلگەنلەرنىڭ ئىچىدە كۆپىنچەيلەن كۆچمەنلەر، ھىجرەتچىلەر، سۈرىيەچىلەر، ئىلتىجاچىلار، ئوقۇغۇچىلار، تەۋەككۈلچىلار ۋە ساياھەتچىلەر ئىدى. دۇنيادىكى ئون چوڭ شەھەرنىڭ بىرى بولغان زەھەردەك قىممەت ئىستانبۇل ئۇيغۇرلارنىڭ تۈركىيە سەپىرىدىكى تۇنجى مەنزىلى بولۇپ قالدى. بۇ دولقۇن بىلەن ئۇيغۇر ئاشخانىلىرى ئىستانبۇلنىڭ زەيتىنبۇرنۇ، سەفاكۆي ۋە باشقا كوچا - كويلىرىنى ئاۋات قىلىۋەتتى. ئاشخانىلاردا ۋەتەندىكىدەك ئۇيغۇرچە ناخشا چىقمىغاندىن باشقا، بىز كۆنگەن تۈرلۈك قورۇملارمۇ چىقىرىلىشقا باشلىدى. ھەتتا ساماۋەر شورپىسى، قۇرۇق قازان قورۇمىسى دېگەندەك ئۇيغۇرلارغا يېڭى ئومۇملاشقان غىزالارنىڭمۇ ئىستانبۇلدا بولۇشى دىققەتنى بەكرەك تارتاتتى. يامان يېرى ئۇيغۇر تائاملىرىنىڭ ئىسمىمۇ تۈركلەرگە خەنسۇچە ئومۇملىشىپ كەتكىلىۋاتىدۇ. توخۇ قورداق ئۇيغۇرلارنىڭ ئاغزىدا «داپەنجى» دېيىلگەن پېتى تۈركىيە تۈركچىسىگە يەرلىشىۋالدى.

قارىغاندا قورۇملارغا سىڭىنگەن تىپتىقۇلارمۇ ئۇيغۇر مۇساپىرلارغا ئەگىشىپ تۈركىيەگە كەلگەن بولسا كېرەك، بىر ئاشخانىنىڭ ئەينەك تېمىغا يوغان قىلىپ ««جىجىك» (توخۇ گۆشى تىپتىقۇسى) ئىشلىتىلمەيدۇ» دەپ، جىجىك دېگەن خەنسۇچە گەپنى ئۇيغۇرچە يېزىپتۇ. تاماق تىزىملىكىدە تۈركىيەدە تېرىلمايدىغان، پۇرچاق ئۈندۈرمىسى، يېسىۋىلەك، كۈدە، كەرەپشە قاتارلىق ئوتياشلاردىن قىلىنغان قورۇملارنىڭمۇ بولۇشى ئادەمنى ئويلاندۇرماي قالمايتتى. ئاشخانىلاردا ئاچچىقسۇ، راڭپىزا، ھەتتا ئۇيۇقماش (دۇفۇ) بار بولۇپ، بۇ تېخىمۇ ئەجەپلىنەرلىك تۇيۇلىدۇ.

راڭپىزا بىلەن ئاچچىقسۇنىڭ سىرى جامائەتكە ئايدىڭ. ئىش ئورنىمۇ ئۇيغۇرلار

توپلاشقان زەيتنبۇرنۇ رايۇندا. ئېھسان ئىسىملىك بىر ئۇيغۇر بۇلارنى ئىشلەپ تارقىتىپ تۇرۇپتۇ. مەھسۇلات مۇۋاپىق، تەملىك ۋە ساپ بولغاچقا بازا تېپىپ خېرىدارلارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشىپتۇ. ئۇيغۇرچە ئاشخانىلار ئېچىلغان، ئۇيغۇرلار توپلاشقانلىكى رايۇندا ئېھسان ماركىلىق مەھسۇلاتلىرىنى تاپقىلى بولىدىكەن. ئەمما بۇ پۇرچاق ئۇندۇرمىسى، كۇدە، كەرەپشە، يېسىۋىلەك، مور...قاتارلىق جۇڭگۇدىنلا چىقىدىغان، تۇركىيەدە يوق كۆكتاتلارنىڭ نەدىن كېلىۋاتقانلىقى سىر پېتى تۇرۇۋاتقان ئىدى. ئاخىرى يېسىۋىلەكنىڭ سىرى تاسادىپى بىر پۇرسەتتە ئېچىلىپ قالدى.

ئادەم ۋەتەننى سېغىنغاندا ئەسلىمگە ئايلانغان ھەممە نەرسىگە زار بولىدۇ، دەپ كۆنگەن تىل، يەپ كۆنگەن تاماق، كىيىپ كۆنگەن كىيىم، مېڭىپ كۆنگەن كوچىلارغىچە سېغىنىدۇ. ۋەتەننى ئەسلىتىدىغان ھەممە نەرسە كۆزىگە ئوت كۆرۈنىدۇ. تۇركىيەدە مۇساپىر ئۇيغۇرغا ۋەتەننى ئەسلىتىدىغان تېپىك كۆكتاتلارنىڭ بىرى يېسىۋىلەك. تۇركىيەدە يوق، ھەتتا ئىسمى ئۇيغۇرچىمۇ دېيىلمەيدىغان بۇ ئوتياش بۇ ئەلدە ئۇيغۇرلار بۆيرۈتۈپ سېتىۋالىدىغان «تۇتىيا»لارنىڭ بىرى. يېقىندا بىر قىزغىن دوستىمىز ھەممەيلەنگە يېسىۋىلەك بۆيرۈتتى. ھاياجان بىلەن ساقلىغان كۆنلەر كېلىپ قارىساق، تەتۈرىسىچە ئەپسۇسلۇق ئۇچۇر كەپتۇ. يېسىۋىلەك تۈگەپتۇ. سەۋەبى، ئەنقەرەدە ئېچىلغان ئۇيغۇر ئاشخانىسىغا قىلىنغان زاكاسقا قوشۇلۇپ بىزگە بۆيرۈلغان تۇتىيا يېسىۋىلەكلەرنى جوڭگۇ ئەلچىخانىسى توپ سېتىۋاپتۇ. سۈرۈشتۈرسەم بۇ يېسىۋىلەكلەرنى تۇركىيەدە بىر خەنسۇ تېرىيدىكەن.

تۇركىيەدىكى خەنسۇ ئوتياشچى ئەسلى بىر كارىخانىچى بولۇپ تۇركىيەدە ئالدانغان، سوتتا پۇلىنى ئۇندۇرۇپ بولغىچە دەسمايەسى غالتەككە چىقىپ، قاق سەنەم بولۇپ كەتكەن ئىكەن. ئەمما بۇ جاھىل پۇلدار تۇركىيەلىك قويمىچىنىڭ پېشىغا چىڭ ئېسىلىپ مەلۇم كۆلەمدىكى يەرگە ئېرىشكەن. نەتىجىدە ئۇتۇق قازىنىپ تۇركىيەدە تېرىلمايدىغان جوڭگوچە ئوتياشلارنى توپ تارقىتىدىغان خوجايىنغا ئايلانغان ئىكەن.

ئۈرۈمچىدىكى ئۇيغۇر ئاشخانىلارنىڭ خەنسۇ ئوتياشچىغا ھاجەتمەن بولۇشى

چۈشىنىشلىك. ئەمما ئەنقەرەدىكى ئۇيغۇر تاماقخانىلار كۆكتاتتا خەنسۇغا يېقىنسا، ئوتياش ئۇلاردىن ئاشمىغان ھامان ئامالسىز قالسا ئويلىنىپ كۆرگۈلۈك. ئۈزۈمدىن سورايمەن، تۈركىيەدە بولسىمۇ تايانمىساق، كۆكتاتنى ئۆزىمىز تېرىساق بولماسمىدى؟ بىرى ئاشخانا ئاچسا ھەممەيلەن تەڭ دورىغاندىن، ئاشخانىغا كېرەكلىك ئوتياش تېرىسا بولماسمىدى؟ بۇ ماڭا تۈركىيەدىكى«ئىككى ئايرىلالماسلىق»نىڭ ئىپادىسىدەك تۇيۇلۇپ ئويلىنىپ قالدىم. زادى بۇ شۇئارمۇ، رېئاللىقمۇ؟ ئەگەر شۇئارلا بولسا بوپتۇ. مەسۇم ئۇيغۇر توۋلىمىغان، ئەرگەشمىگەن، بويۇن پۈكمىگەن قايسى شۇئار قالغان. ھالبۇكى، «ئىككى ئايرىلالماسلىق» دېگەن شۇئار ۋەتەندە توۋلانغان بىلەن ئەمەلىيىتى تۈركىيەدە كۆرۈلۈپتۇ ئەمەسمۇ! بۇنى كىمدىن كۆرىسەن؟ جاھان كۆز يېشىڭغا باقمايدۇ. بۇ دېگەن سەۋەپ ئالەمى. تاقابىل تۇرغىدەك ئىقتىدارىڭ، مۇھتاج بولمىغىدەك ماجالىڭ، غالىپ كەلگىدەك پىلانىڭ بولمىسا، قاساپ، قاقشاپ قۇرۇپ كېتىسەن، دەردىڭ چىقمايدۇ. چىقسا ئىچ پۇشىقىڭ چىقار بەلكىم.

2006-يىلى يازنىڭ باشلىرىدا ئەنقەرەدىكى ساقچى ئىدارىسىدا سودىگەر خەنسۇلار تەرىپىدىن تونۇۋېلىنغان ئىدىم. «مەن يا خەنسۇغا ئوخشىمىسام، يا خەنسۇ سۆزلىگەن زۇۋاندا بىر ئېغىز گەپ قىلمىسام، يا جۇڭگونىڭ پاسپورتىنى ئۇلارغا كۆرسەتمىسەم قانداق بىلگەندۇ؟» مۇشۇلارنى ئويلاپ ئولتۇرۇپ سومكامنى كۆتۈرۈپ قايتتىم. مېترودا قارىسام سومكامدا خەنسۇچە خەت، چاپىنىمنىڭ يانچۇقىدا جوڭگودا ئومۇملاشقان بىر ماركا، ئىشتاننىڭ كاسا يانچۇقىدا يەنە بىر جوڭگو ماركىسى، مايكامدا لىنىڭ دېگەن شىركەتنىڭ بەلگىسى، ئايىقىممۇ جوڭگودا ئىشلەنگەن ئىكەن. مۇشۇنداق ئىسسىق جاندىن باشقا ھەممە يېرىمگە خەنسۇنىڭ ماركىلىرى چاپلاقلىق تۇرسا، ئۇلار قانداق قىلىپ مېنى تونۇۋالمىسۇن؟ دېمەك، مېنىڭ تېنىم جوڭگودىن ئايرىلغان بىلەن ماڭا چاپلانغان جوڭگوچە ماركا مەندىن ئايرىلمىغان، شۇڭا يەنىلا ئىككى ئايرىلالماسلىقنىڭ تۇتقۇنى.

تېڭشۇن چىقارغان ئەپنى خۇئاۋېي ئىشلىگەن تېلفونغا چۈشۈرۈپ خوتەنگە تېلفون قىلسا، تۇتۇلۇپ كېتىدىغىنى تۇرسۇن بىلەن خالىدە بولىدىغان گەپ. شۇڭا

«ئىككى ئايرىلالماسلىقتىن»نىڭ زۇلۇمدىن قۇتۇلۇشىنىڭ يولى تېنىنى ئېلىپ قېچىش ئەمەس، روھ، ئەقىل ۋە بىلىمنى ئىشقا سېلىپ قۇللۇق كىشەنلىرىنى چېقىپ تاشلاشتۇر.

2016-يىلى ئۆكتەبىر، ئەنقەرە.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

تۈركىيەدە بۆزغۆنچىلار ۋە تۆزگۈنچىلەر

تۈركىيەگە قونغان تۈنجى ھەپتىسى ئەنقەرەدە جۇمەگە بىر دائىلىق تېۋىپ ئاكىمنى بىلەن كېتىۋاتاتتۇق. مەسجىد ئەتراپىدىكى يولغا چىچىۋېتىلگەن پاھىشىلەرنىڭ رەسىملىرى، ئىككىلىمىزنى خۇددى يالىڭاچ رەسىمگە تارتىلغىنى ئۇلار ئەمەس بىز بولغاندەك بىئارام قىلدى. ئىچىمدە مۇشۇنداق نەرسىلەرنى چوڭ جامەنىڭ ئەتراپىغا چاچقان مەلئۇننى مىڭنى تىللاپ جۇمەگە كىرىپ كەتتىم. قايتىش يولىمىزدا قارىساق بىر ئايال بۇ مەينەت رەسىملەرنى بىر بىرلەپ تېرىپ ئەخلەت چېلەكلىرىگە تاشلىغىلى تۇرۇپتۇ. مەنمۇ ئىختىيارسىز ئېگىشىپ ئالدىمغا ئۇچرىغانلىرىنى تېرىۋەتتىم، ھېلىقى ئاكا بۇرادەرمۇ ئەگەشتى، قارىسام ئاندا - ساندا كىشىلەرمۇ بىزگە ئوخشاش تېرىپ ئەخلەتكە تاشلىۋەتكىلى تۇرۇپتۇ. ماڭا بۇ ئىش بەك تەسىرلىك تۇيۇلدى. ئەمەلىيەتتە جۇمەگە ماڭغاندا تېرىپ ماڭغان بولساق تېخىمۇ ياخشى بولۇشى مۇمكىن ئىدى. ئەگەر جۇمگە ماڭغان جامائەتنىڭ ھەممىسى بىردىن تەرگەن بولسا يولدا ئۇ مەينەتلەرنىڭ ئىزنمۇ قالمايتتى.

ئەنقەرەدە تۇرغان ۋاقتىم ئۇزارغانچە بۇنداق رەسىملەرنىڭ تازىلىقى ئەسلىدىنلا دېگەندەك ياخشى بولمىغان رايونلاردا، ئىشسىزلار، نامراتلار مەھەللىسىدە كۆپرەك تاشلىنىدىغانلىقىغا ۋە ئۇزاققىچە تازىلانماي تۇرۇپ قالىدىغانلىقىغا دىققەت قىلدىم. بەلكىم رەسىملەر ئوخشاش تاشلانغان بىلەن بايلار رايونى پات - پات تازىلىنىپ تۇرغاچقا، تازلىق ئەسلەھەلىرى تولۇق بولغاچقا، ياكى تازلىققا كىشىلەر ئاڭلىق رۇئايە قىلغاچقا، كوچىلار ۋە كىشىلەرنىڭ كۆزلىرى بۇنداق مەينەتلەردىن ئۇزاقتۇ ۋە ياكى ئىشسىزلار، تۆۋەن كىرىملىكلەر مەھەللىرىدە شۇ رەسىملەرگە ئېھتىياج كۆچلۈك بولغاچقا داۋاملىق تاشلىنىپ تۇرىدىغاندۇ. مۇشۇنىڭغا قارىغاندا ئەيدىز، سىفلىسقا ئوخشاش جىنسىي كېسەللەرنىڭ ئاتالمىش جىنسىيەت ئەركىنلىكى يولغا قويۇلغان، تەرەققىياتلىق، باي ياۋرۇپادا ئەمەس، جىنسىيەت ئاشكارە تىلغا ئېلىنمايدىغان،

سىرلىقلاشتۇرۇلىدىغان نامرات، تەرەققىياتسىز ئاسىيا، ئافرىقا ئەللىرىدە شىددەتلىك تېز يامرىشى سىر بولمىسا كېرەك.

ئىستانبۇلنىڭ بايلار كوچىلىرىدا بۇنداق كۆزلەرنى سەسكەندۈرىدىغان رەسىملەرنى كۆرمىدىم. بەلكىم قالايمىقان مەھەللىلەردىن ئۆتۈشكە مەجبۇر بولمىغانلىقىم ئۈچۈندۇر. ئەمما بەزى يول بويلىرىدا تاكسى ساقلىغاندەك تۈرۈپ كېتىدىغان ئاجايىپ كېيىنىۋالغان ئاياللار، قارىسا ئايالغىمۇ ئەرگىمۇ ئوخشىمايدىغان مىيانەلەر كىشىنى شۈركەندۈرەتتى. بۇ مەسىلىلەرنىڭ ئىستانبۇلدىكى چارەلىرى ھەققىدە سوراشتۇرۇپ بىلدىمكى، ئىستانبۇلدا مەخسۇس ئاشۇنداق يوللارغا كىرىپ كەتكەنلەرگە ياردەم بېرىدىغان ۋەخپەلەر (فوندى جەمئىيەت) بار ئىكەن. ئۇلارنىڭ خىزمەت دائىرىسى ئاشۇنداق يوللارغا كىرىپ كەتكەنلەر، زەھەرلىك چېكىملىككە خۇمارلار، پسىخىك ۋە روھى زەربىگە ئۇچرىغۇچىلارغا ماددى ۋە مەنىۋى ياردەم بېرىش ئىكەن.

تۈركىيەدە مۇشۇنداق بۇزۇلغان ۋە بۇزىدىغانلارنىڭ بولۇشى بىلەن تۈزەلگەن ۋە تۈزەيدىغانلارنىڭ بولۇشى كىشىنى سۆيۈندۈرىدۇ ۋە ئۈمىدلەندۈرىدۇ. ئەلۋەتتە تۈزەلگەن ۋە تۈزەيدىغانلار كىشىلەرنىڭ ھۆرمىتىگە، دۆلەتنىڭ قوللىشىغا، ياخشىلارنىڭ ياردىمىگە ئېرىشىدۇ. ئەكسىچە قىلغانلارنىڭ بارار يېرى جازا مەيدانى.

قاماقتا بەشكېرەملىك بىر بالىنى كۆرۈپ كۆڭلۈم بەك يېرىم بولغانىدى. بىچارە بالا ئۆندىدارلاردا قانۇنسىز ياردەم ۋە ساخاۋەت ئورگىنى قۇرۇش بىلەن ئەيىپلىنىپتۇ. ھازىرمۇ زالىم پىرئەۋنىلىرى بىلەن مەشھۇر مىسىردا ئاتلىسام ئۇيغۇر باللاردىن مەينەتچىلىككە كۆنەلمەيدىغانلار، ئۇيغۇرلار توپلاشقان مەھەللىنى خالىس تازىلاپ ئولتۇرۇشماقچى بولۇشۇپتۇ. ئەمما بۇ گەپ تولا دېيىلگەن بىلەن ئەمەلگە ئاشماپتۇ. چۈنكى مىسىردا غەرەزسىز ياخشى ئىش قىلغانلاردىن ھاكىمىيەت گۇمانلىنىدىكەن. ھازىرقى سىسى ھاكىمىيىتىگە ئىشلەۋاتقان مىيۇنلاپ قۇلاق بولۇپ، ئۇلار ياخشى ئىش ۋە سۆزلەرنى تەرغىپ قىلغانلارنى كۆزىتىدىكەن.

مەن مەيلى ئېچكىرىدە ياكى دىيارىمىزدا بولسۇن داۋاملىق كىشىلەردىن جاھان

بۇزۇلۇپ كەتتى، دېگەن سۆزلەرنى ئاڭلاپ تۇرىمەن. تۇڭگانلار ۋە خەنسۇ خرىستىيانلار بۇنى جوڭگودا بىر دىنىنىڭ بولمىغانلىقى دەپ قاقشايدۇ. بەزى پىشقەدەم خەنسۇ ۋە ئۇيغۇر كادىرلار ماۋزېدوڭ دەۋرىنى ئەسلىشىدۇ، مەسۇم دېھقانلىرىمىز بۇنى زامان ئاخىرىنىڭ ئالامەتلىرى دەپ خورسىنىشىدۇ. بەزى ئۇيغۇر زىيالىيلىرى بۇنى مىللەتنىڭ ئىللەتلەرگە دۇگەپمۇ باقىدۇ. تۇزۇمدىن كۆرىدىغانلارمۇ غوتولداپ باقىدۇ. مەن ھاكىمىيەتنىڭ مۇستەبىتلىك، خادىملاردىكى چىرىكلىك ۋە ئىقتىساتنىڭ مونوپوللۇقنى يامانلىقلارنىڭ مەنبەسى دەپ قارايمەن.

مۇستەبىت، چىرىك ۋە مونوپوللۇق ھۆكۈمران دۆلەتتە ياخشىلىققا ئىجازەت، يول ۋە يۆلەك يېتەرلىك بولمىغاچقا، ھەمدە بۇنداق ئەللەردە ياخشىلار كاپالەتكە، ئىناۋەتكە، رىغبەتكە ئېرىشەلمىگەچكە بۇزۇقلار كۆپىيىپ، جاھان كىشىلەرنىڭ كۆزىنى بۇزۇقلۇق بىلەن پەردىلەپ قويامدىكىن دەيمەن. تۈركچىدە بىر جۈملە بار ئىدى، «غالجىر ئىتلار قوتراپ كەتمەمدۇ، كۈچلۈك تاشلار باغلاقتا تۇرسا» دەيدىغان. تۈركىيەدىمۇ بىزدىكىدەك بۇزۇلۇشتىن قاقشايدىغانلار باركەن، ئەمما يەنە شۇنىڭغا لايىق تەدبىر، تۈزەشمۇ باركەن. ئەدلىيە ئورگانلىرى ھاكىمىيەتتىن مۇستەقىل يۈرگۈزىدىغان قانۇن بىلەن بۇزغۇنچىلارنىڭ جازاسىنى، تۈزگۈنچىلەرنىڭ مۇكاپاتىنى بېرىپ تۇرغاچقا، بۇزۇلۇش بىلەن تۈزىلىشنىڭ نىسبىتى تەڭشىلىپ تۇرىدىكەن.

2016-يىل يانۋار

تۈركىيەدە دارىبە ۋە شەرققە بۇرۇلۇش

بۇ يىل 15-ئىيۇلدا پارتلىغان دارىبەدە تۈرك خەلقىنىڭ ۋەتەن سۆيگۈسى، قەھرىمانلىقى، ئەركسۆيەرلىكى ۋە دېموكراتىيەنى قوغداشتىكى مۇرەسسەسىزلىكى جاھاننى تاڭ قالدۇردى. قۇرۇق قول خەلق كۆكتە ئايرۇپىلان، يەردە تانكادىن ئېتىلغۇاتقان ئوقققا، ئەسكەرلەرنىڭ قولىدىكى ئۆلۈم پۈركۈۋاتقان قوراللارغا قارىماي، مەيدانلارغا ئۆزىنى ئېتىپ تۈركىيەنى قۇتقۇزۇپ قالدى. دۇنيادا ئاز كۆرۈلىدىغان نامايىشچىنىڭ ئارمىيەنى، ئەركىنلىك چاقىرىقىنىڭ ئوق ئاۋازىنى، ۋىجدانىنىڭ ئاپتوماتنى مەغلۇپ قىلىشى تارىخقا يېزىلدى. ئەگەر دارىبچىلەر غەلىبە قىلغان بولسا سۆيۈملۈك تۈركىيەمىز يا ۋەيرانە سۈرىيەنىڭ، ياكى شەرقلەشكەن مۇستەبىت مىسىرنىڭ كۆنگە قالغان بولاتتى.

تۈركچىدە ھەربى-سىياسىي ئۆزگىرىشنى دارىبە دەيدۇ. تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى تارىخىدا بۇگۈنگىچە بەش قېتىم دارىبە بولۇپتۇ. ئالدىنقى تۆت قېتىملىق دارىبىدە ئەسكەرلەر غەلىبە قىلغان بولۇپ، سايلام بىلەن تەشكىللەنگەن ھۆكۈمەت ئاغدۇرۇلۇپ ھەربى ھاكىمىيەت تىكلەنگەن. ھەتتا 60- يىلدىكى دارىبەدە جۇمھۇرىيەت تارىخىدا تۇنجى قېتىم سايلام ئارقىلىق ھۆكۈمەت قۇرغان ئىقتىدارلىق باش مىنىستىر ئەدنان مەندەرەس دارغا ئېسىلغان.

دارىبە دېگەنلىك ئارمىيەنىڭ خەلق سايلىغان ھاكىمىيەتنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ ياكى قىستاپ تەختتىن چۈشۈرۈپ ھاكىم بولۇشىنى ياكى ئۆزىگە مايىل بىر گورۇھنى ھۆكۈمرانلىققا چىقىرىشنى كۆرسىتىدۇ. مەنچە بۇ سۆزنى ئۇيغۇرچىغا قوبۇل قىلىش زۆرۈركەن. چۈنكى دارىبە ئاسىيا، لاتىن ئامېرىكىسى، ئافرىقا قاتارلىق قىتئەلەردە پات - پات يۈز بېرىپ تۇرىدىغان ھادىسە ھەققىدىكى ئاتالغۇ بولغاچ بىرلا سۆز بىلەن ئىپادە قىلىنىشى كېرەك ئىكەن. تۈركچىدىلا ئەمەس ئېنگلىزچىدىمۇ بۇ

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

هادىسە پەقەت بىرلا كەلىمە بىلەن ئىپادىلىنىدىكەن.

تۈركىيەدە بۇرۇندىن دارىبە قىلىپ كېلىۋاتقان ئارمىيەنىڭ دائىم تەكرارلايدىغان بىر شۇئارى «مەۋجۇت ھۆكۈمەتنىڭ ئاتاتۈرك بەرپا قىلغان ئاساسلارغا ئاسىيلىق قىلغانلىقى» دىن ئىبارەت. ئەمەلىيەتتە ئارمىيەنىڭ خەلق سايلىغان ھۆكۈمەتنى ئاغدۇرۇۋېتىشىلا ئاتا تۈركنىڭ دېموكراتىك پرىنسىپىغا خىلاپ. ھازىرقى تۈركىيەدە ئاساسى قانۇنى 80-يىللاردىكى دارىبەچىلەر دەۋرىدە تۈزۈلگەن بولۇپ، بەزى ماددىلىرىدا ئېغىر مەسىلە بار. مەسىلەن: ئاتاتۈرك دەۋرىدە تۈركىيە ئاساسى قانۇنىدا «تۈركىيە پۇقرالىرى تۈرك دېيىلىدۇ» دەپ قەيت قىلىنغان بولسا دارىبەچىلەرنىڭ ئاساسى قانۇنىدا «تۈركىيە پۇقرالارى تۈركتۇر» دەپ ئۆزگەرتىلگەن. گەرچە ئۆزگەرگىنى بىر سۆز بولغان بىلەن ئالدىنقىسىدا باشقا مىللەتلەرنىڭ بارلىقى نەزەرگە ئېلىنغان بولسا، كېيىنكىسىدە تۈركتىن باشقا مىللەتنىڭ مەۋجۇدلىقى ئىنكارلانغان. شۇڭا كوردلارنىڭ راھەتسىزلىكى داۋاملاشماقتا.

دارىبە خەلقنىڭ پىداكارلىقى بىلەن مەغلۇپ قىلىنغاندىن كېيىن، تۈركىيە دېموكراتىيەگە قاراپ تېخىمۇ مەزمۇت قەدەم ئالار دەپ ئويلايمەن. چۈنكى تۈرك خەلقى دېموكراتىيە ۋە ئەركىن ئاخباراتنىڭ تېخىمۇ مۇھىملىقىنى تونۇپ يەتتى(دۆلەت ئاخبارات ئورگانلىرى دارىبچىلەرنىڭ قولىغا چۈشكەن شۇ مىنۇتلاردا تۈركىيەدىكى خۇسۇسى ئاخباراتلار دارىبىنى خەۋەر قىلدى ۋە ئەردوغاننىڭ چاقىرىقىنى ئاۋامغا يەتكۈزدى). تۈرك خەلقى قوراللىقلارغا ھاكىمىيەتكە ئارلىششىنىڭ قايتىلانماس ئۆتمۈش ئىكەنلىكىنى ئەسكەرتتى. ھۆكۈمەت ئارمىيەدىكى بۇرچىغا ساداقەتسىز ئەمەلدارلارنى تازىلىدى. ئەسكەرنىڭ دۆلەتتىكى كونتروللىقىنى ئاجىزلاشتۇردى. دۆلەت ئىچىدىكى دۆلەتتەك ئىمتىيازغا ئېرىشۋالغان ئەسكىري ئورگانلار بىكار قىلىنىپ دۆلەتكە تولۇق ئۆتكۈزۈۋېلىندى.

ئارمىيەنىڭ قولىدىكى مائارىپ، سەھىيە ۋە ئەدلىيەگە مەنسۇپ تارماقلار رەتلەندى. ئەپسۇس، مەۋجۇت ھۆكۈمەت دارىبەدە ھېچ بىر مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئالمىدى، دارىبە قىلغانلارغا يانتاياق بولغانلار خاتا قىلغانلىرىنى ئېتىراپ قىلمىدى،

خاتالىققا باش بولۇپ يول قويغانلار جازانىڭ سىرتىدا قالدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە دارىبىدىن كېيىنكى تىنتىشتا ئاتمىش مىڭدىن ئارتۇق كىشىنىڭ زەربىگە ئۇچرىشى بىلەن تازىلاش كېڭىيىپ، كىشىگە يەنە بىر شۇملۇق تېرىلغاندەك تەسىرات بەردى. ئەدلىيە خادىملىرىنىڭ ئىشى سىياسىي جىنايەتچىلەر بىلەن بولۇپ كېتىپ، باشقا جىنايى قىلمىشچىلارغا سەل قارالدى. ھەتتا يېڭى مەھبۇسلارغا تۈرمە يېتىشمەي بۇرۇنقى مەكتەپلەر تۈرمە بولدى، يېڭىدىن تۈرمە سېلىنىۋاتقانلىقى ۋە بىر قىسىم كونا مەھبۇسلارنىڭ ئازات قىلىنغانلىقى مەلۇم.

تۈركىيەدىكى قۇيرۇقى ئۈزۈلمەس دارىبەنىڭ كەينىدە ھۆكۈمەتنىڭ زەيىپلىكى، شەخسنىڭ نوپۇزى ۋە ئارمىيەنىڭ چەكتىن ئاشقان كۈچى بار. ھازىرقى مەۋھۇم نوپۇز مۇستاپا كامال بولۇپ، ئارمىيە دائىم ئۇنىڭ ئىددىيەسىنى سۈيىئىستىمال قىلىپ ھاكىمىيەتنى تارتىۋېلىپ كەلگەن. تۈركىيەدىكى ھەممە يەردە كۆزگە تاشلىنىپ تۇرىدىغان مۇستاپا كامالنىڭ رەسىملىرى، ھەيكەللىرى ۋە لەۋھەلىرى ئۇنىڭ كۆرۈنمەس نوپۇزىنى سىمۋوللاشت ۇپ تۇرۇپتۇ. شۇڭا تۈركىيەدە ئاتاتۈركنىڭ تەنقىدلىك تەرەپلىرى ھەققىدە يېزىش، سۆزلەش قارشى ئېلىنمايدۇ. ئۇنىڭ ھەجۋى رەسىمىنى سىزغانلار جازالىنىدۇ. ئاتاتۈرك فامىلىسىنىمۇ باشقا بىر تۈرك پۇقراسى قوللىنىشقا بولمايدۇ. ئۇندىن باشقا مۇستاپا كامال تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىنى پەيداكار تۈرك گېنېرال ۋە ئەسكەرلىرىگە تايىنىپ قۇرۇپ چىققاچقا ئارمىيەنىڭ ھوقۇقى بەك كۈچتۈرۈۋېتىلگەن. ئارمىيەنىڭ تۈرك جەمئىيىتىدىكى نوپۇزى يىللاردىن بۇيانقى ئۇتقۇن دارىبەلەردە تېخىمۇ كۈچىيىپ مۇستەھكەملەنگەن. شۇنىڭ بىلەن ئارمىيەنىڭ ھاكىمىيەتكە كۈچىيىپ تەسىرى ئىزچىل مەۋجۇت بولۇپ كەلگەن.

ئەردوغان تەختكە چىققاندىن كېيىن بۇ ھالەتنى ئۆزگەرتىشكە باشلىدى. ئەمما ئەردوغاننىڭ دىنغا مايىل پارتىيەسى ئۆزىگە تەرەپتار توپلاش، تەسىرىنى كېڭەيتىش ئۈچۈن تۈركىيەدىكى تەرىقەتچى جامائەتنىڭ كۈچىنى دۆلەت ئورگانلىرىغا، مائارىپقا ۋە ئارمىيەگە سىڭدۈردى. نەتىجىدە بۇرۇن ئاتاتۈركنى سۈيىئىستىمال قىلىپ دارىبەدە نەپكە ئېرىشىپ كەلگەن ئارمىيە، ئەمدى جامائەت ۋە دىنىنى ۋاستە قىلىپ ھاكىمىيەتكە

كۆز تىكىدىغان بولدى.

نۆۋەتتە تۈركىيە شەرقلەشكەن مۇستەبىت ئەللەر بىلەن يېقىنلاشماقتا. بۇنىڭدا ئاساسلىقى مەنپەئەتتىن باشقا ھازىرقى ھاكىمىيەتنىڭ غەرپنىڭ كىشىلىك ھوقۇق، دېموكراتىيە ۋە ئەركىنلىك ھەققىدىكى تۈگىمەس تەنقىتلەشلىرىدىن، شەرتلىرىدىن ۋە ئەمەلگە ئاشماس ۋەدىلىرىدىن بىزار بولغان يېرىمۇ بار. بەزى تەھلىللەرگە قارىغاندا تۈركىيەنىڭ شەرق مۇستەبىتلىرى بىلەن بىرلىشىپ، غەرپنىڭ «تەھدىتى»گە قارشى ئىسلام دۇنياسىنىڭ ۋەكىلى بولۇش ئىستىكىمۇ بار ئىكەن. بەلكىم يېڭى ئوسمانلىچىلىق دېگىنى شۇ بولسا كېرەك. ئەمما تۈركىيەنىڭ دېموكراتىيەسىنى مۇكەممەللەشتۈرۈشى تەخىرسىز. بۇ دۆلەتتە تۈزۈم ئىنسانىي ئەمەس، ئىنسان ھەممىنى باشقۇرىدىغان نۇقسان مەۋجۇد. شۇڭا تۈركىيە شەرقچە كىشىچىل باشقۇرۇشتىن ۋاز كېچىپ تۈزۈمچىل باشقۇرۇشقا ئۆتۈشى، دېموكراتىك پرىنسىپلارنى دەخلىسىز ئىجراغا كەلتۈرۈشى لازىم ئىكەن.

داربىگە قارشى نامايىش غەلىبە قىلغاندىن كېيىن، بىر ئايغا يېقىن داۋام قىلغان دېموكراتىيە يىغىلىشىدا ئەردوغانغا ئاتالغان قەسىدە ھەق دادىغا يەتتى. ئۇنىڭغا بېغىشلانغان ناخشىلار ئوقۇلدى. بۇنى ھەقلىق دەپ قوبۇل قىلغان ئەردوغان بىر ئايلار بۇرۇن ئۆزىنى ھەجۋى قىلغان بىر گېرمانچە ناخشىغا چىدىيالمىغان ئىدى. ئالاقىدار توردىكى رەسىملەر ۋە كۆرۈنۈشلەر كىرىشتۈرۈلگەن بۇ ناخشىدا ئەردوغان سەمىمىيەتسىزلىك، كىبىرلىك، مۇستەبىتلىكتە مەسخىرە قىلىنغان. ئەردوغان بۇنىڭغا داۋا ئاچىدىغان بولدى ۋە قايناپ كەتتى. قارىغاندا بۇ ناخشا تۈركىيەدە تۈركچە تارقىتىلغان بولسا بىچارە كومپوزىتور پالاكەتكە دۇچار بولۇركەندۇق. يۇقىرىقىدەك ئىجتىمائىي شارائىتتا داربە مەغلۇپ قىلىنغادىن كېيىن تۈركىيەنىڭ غەلىبىسى بىلىندۇرمەي، ئەردوغاننىڭ شەخسىي غەلىبىسىگە ئايلاندۇرۇلدى. تۈركىيەدىلا ئەمەس، تۈرك دۇنياسىدىكى ھەر يەردە مەدھىيەگە كۆندۈرۈلگەن ئەردوغاننىڭ ئەمدى تەنقىتكە كۆنمىكى ئاسان ئەمەس.

ھازىر تۈركىيەدە ۋە غەرپتە ئەسلىدە قانۇن بويىچە پەقەت دۆلەتنىڭ سىموۋۇلى بولغان پرېزىدېنت ئەردوغاننىڭ ھۆكۈمەتنىڭ ئىشلىرىغا قول تىقىشى، كابىنتنى خالىغانچە ئۆزگەرتىپ، تۈركىيەنى شەرقتىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت ۋە دۆلەت بىرلەشكەن، بىر شەخس ھەممىنى باشقۇرىدىغان ھالەتكە سۆرەپ كېتىۋاتقانلىقى تەنقىت قىلىنماقتا. تەنقىتتە بەكرەك كۆپۈپ كەتكەن مۇخبىرلار سوتقا تارتىلدى. بۇنداق شەخسكە چوقۇنۇش، تەنقىدنى بېسىش، قارشى پىرىدىكىلەرگە ھەر خىل باھانىلەر بىلەن زەربە بېرىش مۇستەبىت شەرقكە ئىنتىلىش ۋە بۇرۇلۇش بولۇپ ھېساپلىنىدىكەن.

تۈرك خەلقىنىڭ نامايىش ئارقىلىق داربىدىن بىر كۇنگمۇ يەتمەي غالىپ كەلگەنلىكى بىرلىك، ئىتتىپاقلىق ۋە تىنچلىق دېگەن شۇئارلار بىلەن زەنجىرلەنگەن، مۇقىملىقنىڭ يالقۇنىدا ئۆرتىنىۋاتقان خەلقلەرگە بىر ئىستىقبالنىڭ بىشارىتى. ئەمما مۇستاپا كامال مىراس قىلىپ كەتكەن شەخسكە چوقۇنۇش ۋە ئىددىيەنىڭ سۇيىئىستىمال قىلىنىش مەسلىسى ھەل قىلىنمىغان تۈركىيەدە ئىستىقبال ۋە بەخت پورەكلىيەلمەسلىكى مۇمكىن. ھازىر ئەردوغاننى ۋە ئۇنىڭ پارتىيەسى باشقۇرىۋاتقان ھۆكۈمەتنى تەنقىدلەپ، تەنبىھلەپ كىتاپ يازغانلار سوتلىنىپ تۇرىۋاتىدۇ. بولۇپمۇ داربەدىن كېيىن مۇستاپا كامالنىڭ رەسىمگە يانداش ۋە ئايرىم ئېسىلغان ئەردوغان رەسىملىرى تۈركىيەنى قاپلاشقا باشلىدى.

تۈركىيەدە ھاكىمىيەتنىڭ شەخسلەرگە مەركەزلىشى، ھوقۇقنىڭ چەكلىمە ۋە نازارەتسىز قېلىشى، پۇقرانىڭ غورۇرى، ۋىجدانى ۋە ھوقۇقلىرىنى ئىنكار قىلىش بەدىلىگە تىكلىنىۋاتقان ھۆكۈمەت ھەيۋىسى ۋە نوپۇزى، باشلىقنى ئۇلۇغلاش ۋە ھوقۇققا چوقۇنۇش قاتارلىقلار ئەسلىدە تۈركىيەدەك دېموكراتىك ئەلگە ئەمەس، مۇستەبىتلىكتە شەرقلەشكەن سەئۇدى، رۇسسىيەدە ۋە مىسىرغا خاس ھادىسە ئىدى. ئەمما تۈركىيەنىڭ داربەدىن كېيىن بارغانچە شەرققە بۇرۇلۇپ، شۇ يۆنىلىشكە قاراپ كېتىۋاتقانلىقى ئەندىشە قوزغىماقتا.

2016-يىلى سېنتەبىر

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

تۈركىيەدە شىركەتنى قانداق قۇرىمىز؟

يىپەك يولىدا كارۋانلارنى تەشكىللەپ شەرق بىلەن غەرپنى باغلىغان ئۇيغۇرلارنىڭ ئىزلىرى بۈگۈنكى تۈرك تۇپراقلىرىغا يات ئەمەس. تارىخ ئۆتمۈشتىن بۇيان سودىغا ماھىر دەپ تەرىپلىنىدىغان ئۇيغۇرلارنىڭ، قەدىمى سودا مەركەزلىرى بولغان ئوسمانلى شەھەرلىرىنى ئاۋات قىلىپ كەلگەنلىكىنى ئۇنۇتۇمايدۇ. تىجارەت زامانىي دۇنيادا شىركەتلەشكەن ھالدا يۈرگۈزۈلىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە ئۇيغۇر شىركەتلىرى تۈركىيەدە قەد كۆتۈرۈشكە باشلىدى. بولۇپمۇ يېقىنقى يىللاردىن بېرى تۈركىيەدە شىركەت قۇرۇپ، ھەرخىل تىجارى پائالىيەت بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ئۇيغۇر كارخانىچىلىرىنىڭ سانى كۈنسېرى كۆپەيمەكتە.

مۇشۇنداق بىر شارائىتتا كارخانىچىلارنىڭ شىركەت قۇرۇشىغا قولايلىق يارىتىش، ۋاقىت ئىسراپچىلىقى ۋە قايمۇقۇپ خاتا يوللارغا كىرىپ قېلىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، تۈركىيەدىكى ئەڭ ئاساسلىق شىركەت تۈرلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئالاھىدىلىكلىرى ھەققىدە قىسقىچە چۈشەنچە بېرىپ ئۆتۈش زۆرۈر. بۇ ساۋاتلارنىڭ ئۇيغۇر كارخانىچىلىرىمىزنىڭ تۈركىيەدە روناق تېپىشى ۋە كۈچلىنىشى ئۈچۈن ئاز-كۆپ پايدىسى بولۇشى مۇمكىن. تۆۋەندە تۈركىيەدە قۇرۇشقا بولىدىغان شىركەتلەرنىڭ تۈرلىرى، قۇرۇشقا كېرەكلىك ماتېرىياللار ۋە قۇرغاندىن كېيىنكى باج، پايدا ۋە كۆتۈلمىگەن ئېھتىماللىقلار ھەققىدىكى ئۈچۈرلارنى ئوتتۇرىغا قويىمىز.

1.شەخسى شىركەت:

قۇرۇلۇشىغا كېرەكلىك ماتېرىياللار

شەخسىي شىركەت قۇرۇش ئۈچۈن ئىلتىماس، نوپۇس قەغىزىنىڭ كۆپەيتمە نۇسخىسى، مەھەللە كومىتېتى تەستىقلىغان تۇرۇشلۇق جاي ئىسپاتى(رەسىملىك)،

گۈۋاھلىقتىن ئۆتكۈزۈلگەن ئىمزا ئىسپاتى، ئىش يېرىنىڭ تام خېتى ياكى كىر توختامنامىسى قاتارلىق ماتېرىياللار كېتىدۇ.

شەخسى شىركەتنى بىر كۈندە قۇرۇپ بىر كۈندە تاقىۋەتكىلى بولىدۇ. شىركەتنى قۇرغان كىشى ئۆزمال-مۈلكى بىلەن شىركەتنىڭ قەرزلىرىگە مەسئۇل بولۇشى كېرەك.

شىركەتنىڭ باج مىقدارى 37% گىچە چىقىشى مۇمكىن بولۇپ، ئېچىش ۋە ئېتىش ئەڭ ئاسان بولغان يالغۇز كىشىلىك شىركەتتۇر.

2.چەكلىك شىركەت

چەكلىك شىركەت بىر ياكى تېخىمۇ كۆپ ئەمەلىي شەخس ۋەيا شىركەت تەرىپىدىن مەلۇم بىر تىجارى ئىسىم ئاساسىدا قۇرۇلغان، شېرىكلەرنىڭ ئۈستىگە ئالىدىغان مەسئۇلىيىتى شىركەت سەرمايىسى بىلەن چەكلەنگەن ۋە سەرمايىسى ئېنىق بېكىتىلگەن شىركەتتۇر. يەنى، تۈركىيە قانۇنىدا يالغۇز بىر كىشىمۇ چەكلىك شىركەت قۇرالايدۇ. ئەڭ كۆپ بولغاندا50 كىشى بىلەن قۇرۇشقا بولىدۇ. شىركەت قۇرۇش سەرمايىسى ئەڭ ئاز 10000 (ئون مىڭ) لىرا بولۇپ، شېرىكلەر ئەمەلى شەخس ياكى شىركەت بولسىمۇ بولىدۇ. شىركەت ئىسمىدا شىركەتنىڭ ئىگىلىك تۈرى ۋە شىركەت تۈرى كۆرسىتىلىشى شەرت بولۇپ، پايچېكى، زايوم تارقىتالمايدۇ، بانكا، سوغۇرتا تىجارىتى قىلالمايدۇ.

شىركەتنىڭ ئىقتىسادى مەسئۇلىيىتى شىركەتنىڭ مۈلۈكى دائىرىسىدە بولىدۇ. شېرىكلەرنىڭ مەسئۇلىيىتى بولسا ۋەدە قىلغان سەرمايە سوممىسى بىلەن چەكلىنىدىغان بولۇپ، شېرىكلەر ۋەدە قىلغان سەرمايىلىرىنى تۆلىگەن ھالەتتە مەسئۇلىيەتتىن قۇتۇلالايدۇ.ئەمما، دۆلەتكە قەرزى بولغان ئەھۋالدا بۇ نوقتا كۈچكە ئىگە بولمايدۇ. دۆلەت شىركەت قەرزى ئۈچۈن شېرىكلەرنىڭ مال-مۈلكىگە چەك قويالمايدۇ.

باج نىسپىتى 20%بولۇپ، بۇ ئەۋزەللىكتىن پايدىلىنىش ئۈچۈن ئادەتتە ئەڭ كۆپ چەكلىك شىركەت تەۋسىيە قىلىنىدۇ. ئەمما باج تۆلەشتىكى ئەمەلى ئەھۋال

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

بۇنداق ئەمەس.

شەخسى شىركەتتە، ساپ پايدىنىڭ %15 دىن تارتىپ %37 گىچە باج تۆلىنىدىغان بولۇپ، پايدا پۈتۈنلەي شىركەت قۇرغان كىشىگە تەۋە بولىدۇ.

چەكلىك شىركەتتە بۇ باج %20 بولسىمۇ، لېكىن، شېرىكلەر پايدىنى بۆلۈشىدىغان چاغدا يەنە %15 باج تۆلەيدىغانلىقى ئۈچۈن، باج نىسپىتى ئەمەلىيەتتە، %20 ئەمەس، %35 تۇر.

چەكلىك شىركەتنى قۇرۇشقا تەخمىنەن بىر ھەپتە ۋاقىت كېتىدىغان بولۇپ، شىركەتنى تاقاش ئۈچۈن ئەڭ كەم بىر يىل كېتىدۇ.

شىركەت قۇرۇشقا كېرەكلىك ماتېرىياللار:

شىركەت بوغالتىرى تەييارلىغان شىركەت قۇرۇش ئىلتىماسى (بۇ ئىلتىماس تور مۇھىتىدا تەييارلىنىدۇ.) بۇ ئىلتىماسنى قانۇنى گۇۋاھلىق ئورۇنلىرىدا تەستىقلىتىش كېرەك.

ئىجارە توختامنامىسى
ئىمزا ئىسپاتنامىسى
نوپۇس ئىسپاتى

ئەگەر باشقا دۆلەت پۇقراسى بولغان كىشى شېرىك بولۇپ قالسا، پاسپورتىنىڭ تەرجىمىسى، تەرجىمان، باج كىملىك نومۇرى دېگەندەك بىر قاتار رەسمىيەتلەر كېرەك بولىدۇ.

3. پاي ھەسسدارلىق شىركىتى

پاي ھەسسدارلىق شىركىتى ھەرخىل ئىقتىسادى ۋە تىجارى پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللىنالايدىغان، پائالىيەت دائىرىسى كەڭ بولغان بىر خىل شىركەت تۈرى. لېكىن،

بۇ پائالىيەتلەر شىركەت قۇرۇش توختامنامىسىدا ئېنىق كۆرسىتىلىشى كېرەك.

پاي ھەسسىدارلىق شىركىتىنى ئەمەلىي شەخسلەر ئوتتۇرىسىدا قۇرۇشقا بولغاندىكىدەك، ئەمەلىي شەخسلەر بىلەن بىلەن شىركەت ئوتتۇرىسىدا ۋەيا شىركەتلەر ئوتتۇرىسىدىمۇ قۇرۇشقا بولىدۇ.

بىر پاي ھەسسىدارلىق شىركىتىنىڭ قۇرۇلىشى ئۈچۈن ئەڭ ئاز 5 ئەمەلىي كىشى ياكى شىركەت بولۇشى كېرەك. پاي ھەسسىدارلىق شىركىتىنىڭ قۇرۇلۇش سەرمايىسى ئەڭ ئاز 5000 (بەش مىڭ) لىرادۇر. پايچېكى ھەسسىدارلىق شىركىتىنىڭ تەشكىلى قۇرۇلمىسى ۋە باشقۇرۇلىشى تۈركىيە تىجارى قانۇنىدىكى بەلگىلىمىلەرگە بويسۇنىدۇ. ئەمما، شېرىكلىرىنىڭ سانى 250 تىن كۆپ ياكى پاي بازىرىغا كىرگەن، زايوم ساتقان پاي ھەسسىدارلىق شىركەتلىرى ئوخشاش بىر ۋاقىتتا سەرمايە بازىرى قانۇنىغىمۇ بويسۇنۇشى كېرەك.

پاي ھەسسىدارلىق شىركىتىنىڭ سەرمايىسى قىممىتى بىر-بىرىگە تەڭ بولغان پايلارغا بۆلۈنىدۇ.

پاي ھەسسىدارلىق شىركىتىدە، شىركەتكە ۋەكىللىك قىلىدىغان ۋە قارار ئالىدىغان ئورگان باشقۇرۇش كومىتېتىدۇر. باشقۇرۇش كومىتېتى ئەڭ ئاز ئۈچ ئەزادىن تەركىپ تاپقان بولۇشى كېرەك. ئېنىق بىر پەرق كۆرۈلمىگەن ئەھۋالدا ئېلىنىدىغان قارارلاردا ئادەتتە كۆپ سانلىقنىڭ ئاۋازى كۇچكە ئىگە بولىدۇ. لېكىن، تۈركىيە تىجارى قانۇنىدا بەزى ئەھۋاللاردا يۇقىرى پەرقلەر بىلەن ئاۋاز ئېلىش تەلەپ قىلىنىدۇ.

پاي ھەسسىدارلىق شىركىتى باشقۇرۇش قىيىن بولغان بىر خىل شىركەت تۈرىدۇر. ئۇ سەرمايىسى يۇقىرى، شېرىكلىرى كۆپ بولغان شىركەتلەرگە مۇۋاپىق كېلىدىغان بولۇپ، پۇل-مۇئامىلە ئورگانلىرى، گورۇھلاشقان شىركەتلىرىنىڭ تاللايدىغان شىركەت تۈرىدۇر.

تۈركىيەگە يېقىنقى مەزگىللەردە كەلگەن ئۇيغۇرلارنىڭ شىركەتلەرنى يەرلىك

ئۇيغۇرلار بىلەن قورۇۋاتقانلىقى مەلۇم. چۈنكى تۈركىيەدە دۆلەت ئورۇنلىرى بىلەن بولىدىغان مۇئامىلىدە كىملىك ماتېرىياللىرى دائىم تەلەپ قىلىنىدىغان بولغاچقا كىشىلەر بۇ ئاۋارىچىلىقتىن قۇتۇلۇشنى ئويلايدۇ. بۇندىن باشقا تۈركىيەنىڭ تۈرلۈك قائىدە پرىنسىپلىرىنى چۈشەنمەسلىك سەۋەبىدىن كېلىپ چىقىدىغان زىياننىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈنمۇ بۇ يولنى تاللايدىغانلار كۆپ. تۈركىيەگە مەبلەغ سېلىش مەقسىتى بىلەن كەلگەن ئۇيغۇرلارنىڭ يەرلىك تۈركلەر بىلەن بىرلىشىپ تىجارەت قىلغانلىرى بەك ئاز.

ئۇيغۇرلاردىن تۈركىيەگە ئوقۇشقا كېلىپ تۇرۇپ قالغانلار ئىچىدە يەرلىك تۈرك شىركەتلىرىدە ئىشلەۋاتقانلار بار، ئەمما مەبلەغ بىلەن كەلگەنلەر يەنىلا ئايرىم شىركەت قۇرۇشنى تاللايدۇ. تۈركىيەدە دۇككان، ئىشخانا ۋە شىركەت ئېچىلىش بىلەنلا باج مەلۇم قىلىش باشلىنىدۇ. شەخسى تىجارەت قىلغاندىن تارتىپ شىركەت قۇرغانلارغىچە ھەممەيلەننىڭ باج مەلۇم قىلىدىغان بىر ھېساباتچىسى بولىدۇ. تىجارەتچى قانچىلىك پايدا ئېلىشىدىن قەتئىي نەزەر باجدىن قۇتۇلۇپ قالالمايدۇ. ئىشلىگۈچى ۋە ئىشلەتكۈچى تاپاۋەت بېجىنى ۋاقتىدا تاپشۇرىشى كېرەك. تۈركىيەدە دۆلەت بىلەن قىلىنىدىغان مۇئامىلىدە رەسمىيەت ھەققى يۇقىرى بولۇپ، ئەمدىلا شىركەت قۇرۇپ ئىش باشلىغانلار ئۈچۈن ئېغىر كېلىدۇ. شۇڭا يەرلىك كىشىلەر شىركەت قۇرغاندىن باشقىلارغا ئىشلەشنى بەكرەك تاللايدۇ.

ۋەتەندە تەجارەت قىلىپ كۆتۈرۈلگەن ئۇيغۇر تىجارەتچىلەرنىڭ قارىشىچە تۈركىيەدىكى ئىقتىساتتا مونوپوللۇق ئېغىر، يېڭىلىق كەم، تېجاتچانلىقتىن تەقلىت قىلىش ئېغىر، ۋاستىچىلىك ۋە كومىسيونچىلىق كۈچلۈك بولغاچقا، يېڭى قۇرۇلغان كارخانىلارنىڭ كىچىكلىكتىن چوڭىيىشىغا ئىمكانىيەتلەر كۆپ يارىتىلمايدىكەن. شۇڭا تۈركىيەدە دۇنياۋىي شىركەتلەر، رايونلۇق چوڭ شىركەتلەر ۋە شىركەتلەر گورۇھىنىڭ كونتروللىقى ئېغىر. ئۇيغۇرلار يېڭىدىن قۇرغان شىركەتلەرنىڭ تاقىلىپ قالغانلىرى ۋە زىيان تارتقانلىرى كۆپ بولغاچقا، كىشىلەردە سەۋەبىنى سورىمايلا شىركەت قۇرماقتىن ۋاز كېچىش مەۋجۇت. تۈركىيەدە دۆلەت ئورگانلىرى قۇرۇلغان

تۈرلۈك تىجارەت ئورۇنلىرى ۋە شىركەتلەرنى بىر بايلىق مەنبەسى ياكى سېغىن كالا كۆرىدىغان بولغاچقا، قۇرۇلغانلاردىن ۋەيران بولغانلار كۆپ بولىدىكەن. قانۇن ئىجراسىنىڭ يېتەرسىز بولۇشى سەۋەپلىك ئۇيغۇرلار ئۇچرىغان ئىقتىسادىي دىلولاردا ئۇتتۇپ چىققانلارنىڭ بولماسلىقى سەۋەپلىك، تۈركلەر بىلەن ئۇيغۇرلارنىڭ شېرىك تىجارەت قىلىشى ئاساسەن يوقنىڭ ئورنىدا ئىكەن. يۇقىرىقى ئامىللاردىن باشقا تۈرك جەمئىيىتىدىكى سەمىمىيەت قەھەتچىلىكى، ھاكىمىيەتتىكى چىرىكلىك، سىياسەتنىڭ تۇراقسىزلىقى قاتارلىق چاتاقلار ۋە ئۇيغۇرلارنىڭ تۈرلۈك رەسمىيەت قىسىنچىلىقى ئۇيغۇرلارنىڭ تۈركىيەدە شىركەت قۇرۇپ كۈچلىنىشىگە ئەكس تەسىر كۆرسىتىدىغان سەلبىي ئامىللار ئىكەن.

www.uyghurkitap.com

تۈركىيەدە كىملەر ئوقۇپ كىم ئاشتى

ئۇيغۇردا قوزغالغان تۈركىيە ھەققىدىكى قىزغىنلىقلار ئىچىدە ئوقۇش قىزغىنلىقى ئالاھىدە دىققەتكە سازاۋەردۇر. بۇ قىزغىنلىقلارغا زوقلىنىش بىلەن بىللە بۇ ھەقتە ئىلمخۇمار ياشلارغا ئەمەلىي، ئىلمىي ۋە سەممىي يېتەكچىلىك قىلىش زۆرۈر. ئۇنداق بولمايدىكەن، پەقەت قىزىقىشنىڭلا تۈرتكىسىدە باش ئايغىنى ئويلىماي، ئۆزىنى ئوبدان دەڭسىمەي، ئەمەلىيەتنى چىقىش قىلماستىن يولغا چىقىلسا بەزى ئېزىقىشلارغا ئۇچرىشى مۇمكىن. تۈركىيەدە ئوقۇشنىڭ ئەۋزەللىك ۋە يېتىشسىزلىك تەرەپلىرىنى تولۇق ئويلىشىپ، شۇ جەرياندىكى پۇرسەت ۋە تەھدىتلەرنى ئەتراپلىق مۆلاھىزە قىلىپ چىقىرىلمىغان قارارلار ۋە بۇ سەۋەبلىك ئوتتۇرىغا چىققان سەلبىي ئاقىۋەتلەر تۈركىيەگە يۈزلەنگەن ئىلىم تەشنالىقىغا زىيانلىقتۇر. ئالدى بىلەن ئۇيغۇرلاردا تۈركىيەدە ئوقۇشنىڭ زادى قاچان ۋە قانداق باشلانغانلىقى ھەققىدە توختىلايلى.

ئۇيغۇرلاردىن بۈگۈنكى تۈركىيەگە ئوقۇشقا چىقىشقا دائىر ھۆججەت 1890-يىللارغا ئائىت بولۇپ قەشقەر، كۇچا ۋە غۇلجىدىن ئوقۇغۇچى كەلگەنلىكىگە دائىر ھۆججەتلەر «ئوسمانلى ئارخىپلىرىدا شەرقى تۈركىستان» دېگەن كىتابقا كىرگۈزۈلگەن. قەشقەردىن ئابدۇللا فەخرى ۋە ئەخمەت ئەپەندىلەر تۈركىيەدە ئوقۇغان. 1904-يىلغا مەنسۇپ بىر ھۆججەتتە دېيىلىشىچە غۇلجىدىكى مەكتەبى ھامىدىي ھۇسەينى دېگەن مەكتەپنىڭ مۇدىرى مۇھەممەد مەسۇم ئوسمانلى پادىشاھىغا مەزكۇر تۈركىستانلىق ئوقۇغۇچىلارنى ئوقۇتۇپ بەرگىنى ئۈچۈن تەشەككۇر ئېيتقان. ئوقۇغان بۇ ئوقۇغۇچىلار ئابدۇقادىر، مەسئۇد، ئىبراھىم ۋە مۇھەممەت سەيت دېگەنلەر بولغان.

1905-يىلى تۇنجى كۆلەمنى شەكىللەندۈرگەن بولۇپ، موسابايوپلارنىڭ قوللىشىدا توققۇز كىشى تۈركىيەگە ئوقۇشقا چىقىرىلغان. مەسئۇد سەبرى، تۇرسۇن ئەپەندى

قاتارلىقلار بۇلارنىڭ ئىچىدىكى تارىختا ئىز قالدۇرغان شەخسلەر بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. مەسئۇد سەبرى غۇلجىدا مەكتەپ ۋە شىپاخانا ئاچقان بولسا، تۇرسۇن ئەپەندى قەشقەردە مائارىپ بىلەن شۇغۇللىنىپ دىيارىمىزغا پۇتبول ھەرىكىتىنى باشلاپ بەرگەن. 1930-يىللاردىمۇ يەنە ئاز بىر قىسىم ئوقۇغۇچى ئوقۇشقا كىرگەن بولۇپ، بۇلاردىن مەشھۇرلىرى كورىيە ئۇرۇشىغا قاتنىشىپ، غازى بولۇپ شەرەپ قۇچقان ئۇيغۇر گېنىرال مەھمەت رىزا بېكىندۇر.

جوڭگونىڭ سىرىتقا ئېچىلغاندىن كېيىن، مۇھاجىر ئۇيغۇرلار ئاچقان تۇنجى ئوقۇش يولى 1987-يىلى ئېچىلغان. ئەرەبىستاندىكى ۋەتەنسۆيەر بايلار ئۇيغۇر ساندۇقى قۇرۇپ، ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارنى دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ئوقۇتۇشنى ئويلاشقان. بۇ ساندۇقنى قۇرغۇچىلاردىن بىرى بولغان رەھمىتۇللاھ ھاجى تۈركىستانى بولۇپ، ئۆزى بېيجىڭغا بېرىپ ئوقۇغۇچى ئۇقۇشقان. بۇ مۇكاپات بىلەن ئوقۇغانلاردىن بەزىلىرى تۈركىيەدە دوكتورلۇق ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن بولۇپ، پەرھات تەڭرىتاغلىق، گۈلزادە تەڭرىتاغلىق، مەغپىرەت كامال قاتارلىق ئۇيغۇر دوكتورلىرى شۇلاردىن ھېساپلىنىدۇ.

تۈركىيە ھۆكۈمىتى 1992-يىلىدىن باشلاپ، ئوتتۇرا ئاسىيا، بالقان يېرىم ئارىلى، ئوتتۇرا شەرق، ئافرىقا، ياۋروپا ھەمدە رۇسىيە فېدېراتسىيىسى قاتارلىق رايون، قىتئە ھەم دۆلەتلەردىكى تۈرك ۋە قېرىنداش خەلقلەرنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىغا تۈركىيەدە ئوقۇش ئىمكانىيىتىنى يارىتىپ بېرىش ئارقىلىق، كەلگۈسىدە تۈركىيە بىلەن بۇ رايون ۋە دۆلەتلەرنىڭ ئىقتىسادى ھەم مەدەنىيەت ھەمكارلىقلىرىنى تېخىمۇ كۈچەيتىش ئۈچۈن ئۇزۇن يىللىق، كۆپ تەرەپلىك مائارىپ ھەمكارلىقىنى يولغا قويغان. بۇ مۇكاپاتقا ئوقۇغۇچىلارنى تاللاش ئىشى ئىستانبۇلدىكى ئۇيغۇر ئىجتىمائىي تەشكىلاتلىرىغا تاپشۇرۇلغان. شۇ يىللاردا ئۇيغۇر ۋەتىنىدىن بىۋاستە ئوقۇغۇچى تاللاش ئىمكانىيىتى بولمىغاچقا، ئوتتۇرا ئاسىيادىن 47 ئوقۇغۇچى تاللىنىپ تۈركىيەگە كەلتۈرۈلگەن. ئەمما تاللاشتىكى تەلەپلەر ئەستايىدىل ۋە ئىلمىي بولماي، تاللانغاندىن كېيىنكى يېتەكلەش ئەتراپلىق بولمىغاچقا، كۆپىنچە ئوقۇغۇچى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئوقۇش پۈتكۈزەلمىگەن. شۇندىن كېيىن ئۇيغۇر ئېلىدىن ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

تونۇشلار ئارقىلىق، ھاۋالىچىلەرنىڭ ۋاستىچىلىقى بىلەن داۋاملاشقاچقا ئۇنۇمى تازا مۆلچەردىكىدەك بولمىغان. 2006-يىلدىن باشلاپ ئەركىن سىدىق ۋە تۈركىيەدىكى ئابدۇلھەمىد قاراخان قاتارلىق ئۇيغۇر زىيالىيلىرى بۇ ئىشقا ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلىپ، ئوقۇغۇچىلارنى تاللاش ئىشىغا خالىس ياردەملەشكەن. 2012-يىلى ئوقۇغۇچى سانى ئەڭ كۆپەيگەن بولۇپ، يۈز يەتمىشتىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى مۇكاپاتلىق ئوقۇشقا كىرگەن. 2012-يىلغىچە 650دىن ئارتۇق كىشى ئوقۇشقا كىرگەن بولۇپ، ئوقۇش پۈتكۈزۈش نىسبىتى 28 پىرسەنت بولغان. 2012-يىلدىن باشلاپ بۇ خىزمەتنى باش مىنىستىرلىككە قاراشلىق تاشقى تۈركلەر ۋە تۇققان خەلقلەر ئىدارىسى بىلەن ئالىي مائارىپ كومىتېتى بىرلىكتە ئۈستىگە ئالغان بولۇپ، يىلىغا دوكتورلۇق، ماگىستىرلىق ۋە تولۇق كۇرستىن بولۇپ ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش ھازىرمۇ داۋام قىلماقتا.

2012-يىلغىچە بولغان مەلۇماتتىن مەلۇمكى، ئۈچتەن ئىككى قىسىم ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئوقۇيالمىغان. ئەڭ مۇھىم سەۋەب بىرى ياخشىلارنىڭ تاللىنالمىغانلىقى، يەنە بىرى ياخشىلارنىڭ ياخشى مەكتەپكە ۋە ئۆزى سۆيگەن كەسىپكە كىرەلمىگەنلىكىدۇر. بۇندىن باشقا قىسمەنلىككە مەنسۇپ سەۋەبلەردىن بىرى تۈركىيە بىلەن جۇڭگونىڭ مائارىپ سىستېمىسى ئوتتۇرىسىدىكى پەرق. بولۇپمۇ تولۇق ئوتتۇرا مائارىپىنىڭ پۈتۈنلەي دېگۈدەك پەرقلىق بولۇشى. تۈركىيە مائارىپ سىستېمىسىدا ساقلانغان مەسىلە. يەنى، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ مەسئۇلىيەتسىزلىكى ۋە تۈركىيە ئۇنىۋېرسىتېتلىرىدىكى تەبىقۋازلىق، گورۇھۋازلىق، تىزگىنسىز ھوقۇق؛ مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇغۇچىلارنىڭ كەڭرى بىلىملىك بولۇشىنى ئىستەپ، مەخسۇسلىششقا سەل قارىشى؛ ئوقۇماقچى بولۇپ كەلگەنلەرگە كۆپىنچە ئىجتىمائىي پەن كەسىپلىرىنىڭ تەۋسىيە قىلىنىشى، ئىجتىمائىي پەنلەردە كىتابنى كۆپ ئوقۇش، تەھلىل قىلىش تەلەپ قىلىنىدىغان بولغاچقا، بۇ يادىلىتىپ تەربىيەلەنگەن ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارغا زىيادە يېڭىلىق تۇيۇلۇپ كەتكەن بولۇشى مۇمكىنلىكى قاتارلىقلارنى دېيىش مۇمكىن.

2014-يىلدىن باشلاپ ئۇيغۇر ئاكادېمىيىسى باشقۇرىشىدىكى «مەمتىلى تەۋپىق فوندى» ماگىستىر ۋە دوكتور ئوقۇغۇچىلارغا ئوقۇش ياردەم پۇلى تارقىتىپ كەلمەكتە.

ئۇنىڭدىن باشقا تۈركىيەدە تۈرك تىل قۇرۇمى، تۈرك تارىخ قۇرۇمى، تۈرك ئوچاقلىرى، ئۈلكە ئوچاقلىرى، مەكتەپلەر ۋە ھەرقايسى فۇندى جەمئىيەتلەردىنمۇ مۇكاپات ئىلتىماس قىلىپ ئوقۇشقا بولىدۇ. ھەر قايسى كەسىپلەرنىڭ ئايرىم مۇكاپاتلىرىمۇ بار بولۇپ، ئوقۇغۇچىلار ئۆز شارائىتىغا قاراپ ئىلتىماس قىلسا بولىدۇ. ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلار تۈركىيەنىڭ ئۇيغۇرلارغا مەدەنىيەت، تىل ۋە دىن جەھەتتىن قېرىنداشلىقنى يەتكۈزۈپ تارقىتىۋاتقان يۇقىرىقى مۇكاپاتتىن باشقا، تۈك خەلقى ۋە تۈركىيەدىكى جەمئىيەتلەرنىڭ ياردىمىگە ئېرىشمەكتە. بەزى ئۇنىۋېرسىتېتلار ئوقۇش ھەققى ۋە ياتاق مەسىلىسىدە دىيارىمىزدىن كەلگەنلەرگە ياردەمدە بولدى ۋە بولماقچى.

تۈركىيەدە ئوقۇشنىڭ ئەۋزەللىك ۋە نۇقسانلىق يەرلىرى ھەققىدە تۆۋەندىكىچە توختىلىش مۇمكىن. ئەۋزەللىكلىرى دېگىنىمىزدە، ئۇنىۋېرسىتېتلاردا بىرلىككە كەلگەن دەرسلىك يوق، بالىلاردا مۇستەقىل تەپەككۇر ۋە ياشاش ئىقتىدارى ھازىرلاشقا تەلەپ كۈچلۈك. ئوقۇغۇچىلار كۆپرەك كىتاب ئوقۇشقا رىغبەتلەندۈرىلىدۇ. ئوقۇغۇچىلاردىن ئاساسەن ئۆزلىگىدىن ئۆگىنىش تەلەپ قىلىنىدۇ. ئوقۇغۇچىلارنى دەرسلىك كىتابقا ۋە ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئېزىپ ئىچۈرۈشلىرىگە كۆندۈرۈش يوق. كۇتۇپخانا ۋە كىتابلار كەچكىرى، ھەر زامان تولۇق ئېچىلىدۇ. ئوقۇغۇچىلارنىڭ خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرىغا قاتنىشىش پۇرسەتلىرى كۆپ، ئۆگەنگەنلىرىنى پىششىقلىيالايدۇ، بىلىملىرىنى كېڭەيتەلەيدۇ. تۈركىيە ئوقۇتۇشى سىستېمىسى ياۋروپا سىستېمىسىغا يېقىن بولغىنى ئۈچۈن دۇنيا بىلەن تەڭ قەدەمدە ماڭالايدۇ.

نۇقسانلىقلىرى مۇئەللىملەرنىڭ بەزىلىرى مەسئۇلىيەتسىزرەك، كىشىلىك مۇناسىۋەت مۇرەككەپ، تورپىل دېگەن بىر نەرسە بار بولۇپ كىشىلىك مۇناسىۋەت تورى ئارقىلىق مەقسەدلەر ئادا قىلىنىدۇ. مائارىپتا بۇيوروكراتلىق ئېغىر. تۈزۈم كەلتۈرۈپ چىقارغان مەسىلىلەرمۇ ئېغىر. مەسىلەن: مۇئەللىملەرنىڭ ھوقۇقى كۈچلۈك بولۇپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوقۇتقۇچىلارنى نازارەت قىلىش ھوقۇقى يوق. مەكتەپ مۇدىرى نامزاتنى مەكتەپتىكى ئوقۇتقۇچىلار سايلىغان بىلەن، نامزاتلار ئىچىدىن قايسىنى تاللاش پرېزىدېنتنىڭ تاللىشىغا باغلىق. ئىلىمدە ساختىلىق ئېغىر، تاپشۇرۇق

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

كۆچۈرمىكەشلىكى، ماقالە ساختىلىقى، كىشىلىك مۇناسىۋەت ساختىلىقى، ئىلىم ساختىلىقى قاتارلىق مەسىلىلەر بار.

تۈركىيەدە ئوقۇشنىڭ ئۇيغۇرلارغا كۆرسەتكەن تەسىرى ھەققىدە مۇلاھىزە قىلغىنىمىزدا تۆۋەندىكى ئۇتۇقلارنى ئويلىشىش يېتەرلىك. يېشىپ ئېيتساق، تۈركىيەدە ئوقۇغان ئوقۇغۇچىلاردىن كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىپ مۇۋەپپەقىيەت قازانغانلارنىڭ سانى خېلى كۆپ. ھەر قايسى ئۇنىۋېرسىتېت ۋە دۆلەت ئورگانلىرىدا ئىشلەۋاتقان ئۇيغۇر مۇتەخەسسىلەرنىڭ سانى ھازىر يىگىرمىگە يېتىدۇ. بۇندىن باشقا شىپاخانا، شىركەت ئاچقان، جەمئىيەت قۇرغان، تۈركىيەدىكى ھەر قايسى ساھەلەردە ئىشلەۋاتقان بىر تۈركۈم ئۇيغۇر زىيالىلىرى بار. ئۇيغۇرلار بۈگۈن تۈركىيەنىڭ ئاق ياقىلىقلار قاتلىمىغا كىرىپ تۈركىيە جەمئىيىتىدە ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرىۋاتىدۇ. ئۇيغۇرلاردىن ھەتتا پارلامېنت ئەزالىقىغا نامزات بولۇپ سايلامغا قاتناشقانلارمۇ چىقتى. دېمەك، يىگىرمە نەچچە يىللىق تۈركىيەدە ئوقۇش پەرزەنتلىرىمىزنى ئۇيغۇر توپراقلىرىدىن ئۇزاقلاردا ئۆلىمالارغا، كارىخانىچىلارغا، دوختۇرلارغا، تەشكىلاتچىلارغا ۋە پروفېسسورلارغا ئايلاندۇردى.

تۈركىيەدە ئوقۇغان ئوقۇغۇچىلار دۇنيانىڭ ھەر قانداق يېرىدە ئوقىيالايدىغان ۋە مۇستەقىل ياشىيالايدىغان ئىقتىدار ھازىرلىدى. بىر قىسىم كىشىلىرىمىز تۈركىيەدىكى قولايلىق شارائىتلاردىن ئۆچۈرۈم بولۇپ، سەئۇدى ئەرەبىستانى، قاتار، ياۋروپا، ئامېرىكا، كانادا، ئاۋستىرالىيە قاتارلىق ئەللەردە ياشاۋاتىدۇ. بىر قىسىم ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلار تۈركىيەدە ئاساسىنى پۇختىلىغاندىن كېيىن ياۋروپا، ئامېرىكا ۋە ئاۋۇستىرالىيەلەرگە كېتىپ مۇۋەپپەقىيەت قازاندى.

تۈركىيەدە ئوقۇش ئېنىق پروگرامما، ئېنىق يول چىكى، ئېنىق نىشان بويىچە بولىدۇ. تۈركىيەدە ھەر قايسى ساھەلەردە تەرەققىيات بىلەن تەڭ قەدەمدە مېڭىش تەشەببۇس قىلىنىدۇ. تۈركىيەنىڭ مائارىپ تۈزۈلمىسىمۇ تەرەققىي قىلغان ئەللەر بىلەن بىردەك بولغاچقا، تۈركىيەدە خەلقئارالىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرى كۆپ

ئۇيۇشتۇرۇلۇپ، ئوقۇغۇچىلاردىن ھەر قايسى كەسپلەردىكى داڭلىق مۇتەخەسسلەر بىلەن ئۇچرىشىش پۇرسىتى كۆپ. بەزى دەرسلەردە ئوقۇتقۇچىلار ئىنگىلىزچە ماقالىلاردىن بىۋاستە پايدىلىنىپ ئوقۇغۇچىلارنىمۇ شۇنداق قىلىشنى بۇيرۇيدۇ. نەتىجىدە ئوقۇغۇچى چەتئەل تىل سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈشكە زورلىنىپ، كېيىنچە ياۋروپا ۋە ئامېرىكىدا ئوقۇشقا تەبىئىيلا پۇرسەت ھازىرلىنىدۇ. تۈركىيەدە ئوقۇغان ئوقۇغۇچىلار بۇ ئەلنىڭ تىنچ، قوۋناق، ھوزۇرلۇق، دېموكراتىك مۇھىتىدا قانداق تەتقىقات قىلىشنى، قانداق تىجارەت قىلىشنى، قانداق تەشكىللىنىشنى ۋە ئىشلارنى قانداق تەشكىللەشنى ئۆگىنىدۇ. شۇڭا بۇ يەردە يېتىشكەن ئوقۇغۇچىلار دۇنيادىكى ئۇيغۇرلارنىڭ يېتەكچى كۈچىگە ئايلانماقتا.

تۈركىيەدىكى دېموكراتىك مۇھىت ئۇيغۇرلارنىڭ سۆزلەش، ئۇيۇشۇش، تەنقىدلەش ۋە نازارەت قىلىش ھوقۇقىغا كاپالەتلىك قىلماقتا. تۈركىيەدە ئوقۇغان ۋە تۈركىيەگە توپلانغان زىيالىلارنىڭ تىرىشچانلىقى بىلەن دىنىمىزغا ئائىت يۈزلىگەن كىتابلار نەشرلەندى. بولۇپمۇ، ئەڭ نوپۇزلۇق تەپسىرشۇناسلاردىن ئىبنى كەسىرنىڭ ئەمگىكى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىندى. ئىستىقلال تېلۋىزىيىسى، شەبنەم ئېلان گېزىتى، مەڭگۈتاش مائارىپ مەركىزى، ئۇيغۇر تەرجىمە مەركىزى، تەكلىماكان ئۇيغۇر نەشرىياتى، فارابى فوندى جەمئىيىتى، قۇتادغۇبىلىك ئىلمىي جەمئىيىتى، سۇتۇق بۇغراخان نەشرىياتى قاتارلىق ئورگانلار قۇرۇلۇپ ئۇيغۇرلارغا خىزمەت قىلماقتا ۋە ئاقارتىش بىلەن مەشغۇل بولماقتا. تۈركىيەدە ھازىر ئۇيغۇرلارنىڭ كىتاب، ژورنال ۋە ئون - سىن نەشرىياتلىرى، تېلۋىزىيە ۋە ئېلان گېزىتلىرى بارلىققا كەلدى. دېمەك، بۈگۈنكى تۈركىيەدە ئۇيغۇرلار تىجارەتتە ۋە ئىلمىي، ئىجتىمائىي پائالىيەتلەردە بەلگىلىك نەتىجىلەرگە ئېرىشتى. ھازىر تۈركىيەدە ئۇيغۇر ئۆلىمالارنىڭ، تىجارەتچىلەرنىڭ، مۇساپىرلارنىڭ، پۇقرالارنىڭ جەمئىيەتلىرى بار. بۇ جەمئىيەتلەرنىڭ ھەر قاندىقىدا ئوقۇغانلارنىڭ سالمىقى كۈچلۈك. ئۇلار مۇناسىۋەتلىك ساھەلەر بويىچە ئۇيغۇرلارغا ۋەكىللىك قىلىپ ئاۋامغا مۇلازىمەت قىلماقتا.

ياشلىرىمىزدا ئوتتۇرىغا چىققان تۈركىيەدە ئوقۇش قىزغىنلىقى مۇبارەكلەشكە

ئەرزىيدىغان نۇرلۇق يۈزلىنىش. بۇ يۈزلىنىشتىن ئەتراپلىق پايدىلانساق ئۈنۈمى يېنىمىزدا ئىسپاتلىنىپ كۆز ئالدىمىزدا كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ. رىياللىق بىزنى پەندە، تېخنىكىدا ۋە دىنىدا مۇسۇلمانلارغا ئۈلگە بولۇپ، تەرەققىياتقا قاراپ كېتىۋاتقان تۈركىيەگە ئەستايىدىل، ئىلمىي ۋە سەمىمىي مۇئامىلە قىلىشنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ.

تۈركىيەنىڭ كۆچى

ئۇيغۇرچىدا كۆچ كۆرسىتىش دېگەن نامايىشنى كۆرسىتىدۇ. تۈركىيەدە نامايىش شۇنداق ئومۇملاشقانكى، بىر ئاممىۋىي ئىنكاس، ئاممىۋىي بايانات ۋە ئاممىۋىي سەنئەت ھالىتىگە كەلگەن. بەزى كۈنلىرى بىر قارىسا نەچچە يۈزمىڭ ئادەم مەيدانلارنى تولدۇرىۋەتكەن. ئاپلا، مۇشۇنداق كۆچنىڭ ئالدىدا تۈركىيەنىڭ ھالى نېمە بولار؟ دەپ ئەنسىرەپ ئولتۇرسا، بىرەر سائەتتىن كېيىن ھېچكىم يوق. ھەممە ئادەم نورمال ئىشىغا بەنت. قارىغاندا خەلقتىكى ھاكىمىيەتكە قارشى ۋە ۋەزىيەتكە بېقىنمايدىغان بۇنداق كۆچ ۋە كۆچ كۆرسىتىشلەر دۆلەتنى قالايمىقان قىلىپ، مۇقىملىقنى بۇزماي، ئەكسىچە تۈركىيەنى تېخىمۇ ئەركىنلەشتۈرۈپ، تۈرك دۆلىتىنى يەنىمۇ يۈكسەلدۈرۈۋاتقاندەك قىلاتتى. ئەمەلىيەتتىمۇ تۈركىيەنىڭ مۇسۇلمانلار دۇنياسىدىكى ئەڭ كۈچلۈك ھالىتى، خەلقتىكى قورقماي تەقدىم قىلىدىغان ۋە مەيدانلاردا ئەندىشىسىز جاكارلىيالايدىغان كۆچ كۆرسىتىشلەردىن كەلگەندى.

بۇندىن ئون يىل بۇرۇن كەلگىنىمدە ياغلىق ئۈچۈن نامايىش تۈركىيەنى تەۋرىتىۋېتىدىغان ھالدا ئىدى. ياغلىق ئارتقانمۇ، ئارتمىغانمۇ ياغلىق ئەركىنلىكى ئۈچۈن شۇئار توۋلىشىپ كوچا-سوقاقلارنى تولدۇرىۋېتەتتى. پىرىزدېنتتىن تارتىپ ئادەتتىكى مەمۇرغىچە ھەر كۈن ياغلىق مۇنازىرىسىگە بەنت ئىدى. ئەمدى قارىسام ياغلىققا ئەركىنلىك. ھالبۇكى، بۇنىڭ نەتىجىسىدە نە كوچىدا، نە بازاردا ياغلىق ئارتقانلارنىڭ بىراقلا جىقلاپ قالغىنىنى بايقىمىدىم، ئەكسىچە ئازلاپ قالغاندەك كۆرۈندى. پەقەت ياغلىق ئارتىۋالغان ساقچى، ئوقۇتقۇچى، مەمۇر قىزلار كۆزۈمگە بەكرەك چىرايلىق كۆرۈندى. ئەينى چاغدا كىشىلەرنىڭ ئەمەلىيەتتە تەلەپ قىلغىنى ياغلىقلا ئەمەس، كىشىلەرنىڭ غەزەپلىنىۋاتقىنى ياغلىقنىڭ چەكلىنىشىلا ئەمەس، بەلكى ئىنسانلارغا يۈرگۈزىلىۋاتقان ھەقسىزلىك، قىز-ئاياللارغا قىلىنىۋاتقان ئادالەتسىزلىك بولۇشى مۇمكىن. ياغلىق نامايىشى تۈركىيەنى تىترەتكەندە بەزى

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى

تۈرك سىياسەتچىلىرى ياغلىقنى رۇخسەت بېرىلسە، مۇسۇلمانلارنىڭ شەرىئەت تەلەپ قىلىپ تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىنى ئىرانغا ئايلاندۇرۇپ قويىدىغانلىقىدىن ئەندىشە قىلىشقان ئىدى. ھەتتا بەزىلەر بۇ سەۋەبلىك تۈركىيەنىڭ ئاجىزلاپ ۋەيران بولۇش ئېھتىماللىقىدىن خەۋپسىرەشكەن ئىدى. دەل ئەكسىچە دۆلەت كىشىلەرنىڭ نىمە كىيىپ، نىمە كىيمەسلىكىنى نازارەت قىلماستىن، ھاكىمىيەتتىكىلەر خەلقنىڭ پىيىغا چۈشمەستىن، خەلقكە قانداق قىلسا ياخشىراق كىينەلەيدىغان شارائىتنى يارىتىپ بېرىۋىدى، ئەنسىرەلگەن ئاقىۋەتنىڭ بىرىمۇ كېلىپ چىقمىدى. ياغلىق تەشەببۇسچىلىرى تۈركىيەنى ئاجىزلاتماقتا يوق، كۈچلەندۈردى، شەرىئەت تەلەپ قىلىپ ئىرانغا ئايلاندۇرماقتا يوق، تېخىمۇ كۆپ دىموكراتىيە تەلەپ قىلىۋاتىدۇ.

2015-يىلى پايتەخت ئەنقەرەدە ئۆتكۈر ئەپەندى ۋاپاتىنىڭ 20 يىللىقى، مىرسۇلتان ئوسمانوپ ئاكىمىز تۇغۇلغانلىقىنىڭ 85 يىللىقى قۇتلۇقلاندى. بىرى تىلشۇناس، يەنە بىرى ئەدىپ بولغان بۇ ئىككى ئۇستازنى تۈرك ئالىملىرى زامانىمىزنىڭ يۈسۈپ خاس ھاجىپ ۋە مەھمۇد قەشقەرىسىگە قىياسلاپ مۇبارەكلىدى. يىغىندا تۇققان تۈركلەر ئىدارىسىدىن كەلگەن بىر رەھبەر بۇ ئىككى ئالىمىمىزغا يۇقۇرى باھالارنى بەرگەندىن كېيىن، «بىز تۈركلەر پەرقلىق رايونلاردا ياشىساقمۇ، پەرقلىق تەلەپپۇزلاردا سۆزلەشسەكمۇ، پەرقلىق دىنلارغا ئېتىقاد قىلساقمۇ، بۇ پەرقلەر بىرلىكىمىزنى چېچۋېتەلمىدى، يىلتىزىمىزنى يىرىۋېتەلمىدى، كۈچىمىزنى ئاجىزلاشتۇرالمىدى. ئايرىملىقلار بىزنى پۈتۈنلۈكنىڭ ۋەكىلىگە ئايلاندۇردى، چەكلىك تىرەنلىكلەر جۇغلىنىپ، بىزنى چەكسىز كەڭلىكلەرگە ساھىپ قىلدى، پەرقلىق رەڭلەر مەدەنىيىتىمىزنى تېخىمۇ بېيىتتى، پەرقلىق ئامىللار بىزنى تېخىمۇ كۈچلۈك قىلدى. ھازىر تۈركلەرنىڭ كۆپى مۇسۇلمان، ئەمما بىزدە خىرىستىيانمۇ بار، يەھۇدىمۇ بار، بۇددىستمۇ بار، شامانىستمۇ بار. دۇنيادا ئەڭ چوڭ دىنلارنىڭ ھەممىسىدە بىز بار، ھېچ بىرى بىزگە يات ئەمەس، جاھاندىكى پەرقلىق مەدەنىيەتلەرنىڭ ھەممىسىدە ئۆز تەركىپلىرىمىز بار. بىز تۈركلەر مۇشۇنداق پەرقلىقلەرگە ساھىپ بولغىنىمىز ئۈچۈن قۇدرەتلىك، تۈركلەرنىڭ كېلەچىكى دۇنياغا مۇشۇنداق پەرقلىق كۆزنەكلەردىن باقالىغانلىقى ئۈچۈن پارلاق، تۈرك مەدەنىيىتى مۇشۇنداق پەرقلىق رەڭلىرى بىلەن

جەلپكار» دېدى. يىغىن ئاياقلاشقىلى يېرىم يىلدىن ئېشىپتۇ. بۇ سۆزلەرنىڭ ئەكس سادالىرىدا ياشاۋاتىمەن. يېقىندا ۋاپات بولغان مەرھۇم بوكس چولپىنى مۇھەممەت ئەلىنىڭ ماتەم مۇراسىمىنى كۆرۈۋېتىپ، ئۇنىڭ ئىنسانلاردىكى پەرقنىڭ تەكىتلىنىشى ۋە قوغدىلىشىنىڭ ئىنسانىيەتتىكى بىرلىكنىڭ كۈچلىنىشىگە پايدىلىق ئىكەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويغانلىقىدىن خەۋەر تاپتىم. بەزىدە مۇشۇ بايانلاردىكى تۈركلەر ۋە ئىنسانلار دېگەن سۆزلەرنىڭ ئورنىغا ئۇيغۇرلار دېگەننى ئالماشتۇرۇپ باقساق... دەپ ئويلايمەن-يۇ چۆچۈپ كېتىمەن.

www.uyghurkitap.com

تۈرۈم ئەۋزەلمۇ مىللەتمۇ؟

بۇرۇن ھەرەمگە بارغانلاردىن تۈرك ھاجىلارنىڭ ئەڭ تەرتىپلىك تاۋاپ قىلىدىغانلىقى ھەققىدىكى ھېكايىلەرنى ئاڭلىغان ئىدىم. ئۆمرە ئىبادىتىگە مۇشەررەپ بولغىنىمىزدىن كېيىن، دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن كەلگەن مۇسۇلمانلار بىلەن مۇڭدىشىش، ئۇلارنىڭ تاۋاپ جەريانىنى كۆزىتىش ۋە سېلىشتۇرۇش پۇرسىتىگە ئېرىشتىم. دېيىلگەندەك، تۈركىيە، مالايسىيە ۋە ھىندونوزىيە مۇسۇلمانلىرىنىڭ تاۋاپنى ھەقىقەتەن قائىدە ئەھكاملىرى بويىچە تولىمۇ سۇپەتلىك تاماملاۋاتقانلىقىدىن سۆيۈندۈم. شۇنىڭ بىلەن تۈركىيەلىك، ھىندونوزىيەلىك ۋە مالايسىيەلىكلەرنىڭ نېمە ئۈچۈن باشقا ئەل مۇسۇلمانلىرىدىن پەرقلىنىدىغانلىقى ھەققىدە ئويلاندىم ۋە باشقىلاردىن پىكىر ئالدىم.

كۆزىتىشىمچە تەرتىپلىك ھەج قىلىۋاتقان تۈركىيەلىك مۇسۇلمانلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك مەلۇم بىر ساياھەت شىركىتىگە تىزىمغا ئالدۇرغان بولۇپ، يېتەكچىلىك قىلىدىغانغا ئۇستاز، ئاغرىق-سىلاقلارغا دوختۇر سەپلەنگەن ئىكەن. ھەممەيلەنگە بېرىدىن كارتا تارقىتىلغان بولۇپ، ئۇستىگە شۇ كىشىنىڭ ئىسمى، ئادرېسى، تېلېفون نومۇرى ۋە مەسئۇل شىركەتنىڭ ئالاقە ئادرېسى، ئالاقىدار كىشىنىڭ ئۇچۇرلىرى تۈركچە ئەرەبچە كىرگۈزۈلگەن ئىكەن. ئۇلارنىڭ قوللىرىدا ھەج قوللانمىسى بولىدىكەن. ئۇلار ئورۇنلاشتۇرۇلغان مېھمانخانىلاردا تاۋاپتىن بۇرۇن دەرس ئورۇنلاشتۇرۇلىدىكەن. شىركەتلەر يېتەكچىلەرنى تاللىغاندا مۇشۇ ساھەدە ئىنتراپقا ئېرىشكەن، بەلگىلىك جامائەتنى شەكىللىنىپ بولغان ئۆلىمالارنى تاللايدىكەن. ھەج قىلماقچى بولغان خېرىدار شىركەت كۆرسەتكەن ئۆلىمالارنى تاللاپ، قايسى ئۆلىمانىڭ ۋەز تەبلىقلىرىنى ياقتۇرسا، شۇ كىشىنىڭ يېتەكچىلىكىدىكى تاۋاپ ئۆمىكىگە قېتىلىدىكەن. تۈركىيە دىيانەت مىنىستىرلىكى مەخسۇس تۈرك ھاجىلار ئۈچۈن مەككە ۋە مەدىنىدە سەھىيە مەركەزلىرىنى قۇرغان بولۇپ، ئۆز پۇقرالىرى ئۈچۈن ھەقسىز مۇلازىمەت قىلىدىكەن.

مالايسىيە ۋە ھىندونېزىيەنىڭمۇ ھەج تاۋاپ ئىشلىرى ئاللىقاچان شىركەتلىشىپ بولغان بولۇپ، ھەتتا ئوخشىمىغان شىركەتلەرنىڭ ھاجىلارغا تارقىتىپ بېرىدىغان مەخسۇس كىيىملىرىمۇ پەرقلىق ئىكەن. كىيىملەر ئاق، ھال، كۆك، يېشىل، سۆسۈن قاتارلىق قارىدىن باشقا رەڭلەردە بەكمۇ چىرايلىق لاھىيەلەنگەن بولۇپ، ئۇلاردىكى تەرتىپ، ئىنتائەت ۋە بىرلىككە ئادەمنىڭ ھەققەتەن مەستلىكى كېلىدىكەن. ئۇلارنىڭ تۈركلەردەك سېخىلىق بىلەن سەدىقە تارقاتقانلىرىنى كۆرمىدىم، ئەمما ھۆرمىتىنىڭ ھەرەمدە تۈركلەردىن كەم ئەمەسلىكىگە شاھىد بولدۇم.

تاۋاپ جەريانىدا ۋە تاۋاپتىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن بۇ ھەقتە دوستلاردىن سوراپ باقتىم. بەزىلەر تۈركلەرنىڭ ئالتە يۈز يىللىق ئىمپېرىيە تارىخى بولغاچقا مەدەنىيلىكى، مەرتلىكى، مېھرىبانلىقى، سېخىلىقى سەۋەبلىك ئەرەبىستاندا ھۆرمەتلىنىدىغانلىقىنى ئېيتىشتى. بەزىلەر تۈركىيەدىكى ئاق پارتىيە ھۆكۈمىتىنىڭ مۇسۇلمانلارنىڭ ئاۋازىغا ۋەكىللىك قىلىۋاتقانلىقى نەتىجىسىدە تۈرك خەلقىنىڭ ئىززەتلەنگەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈردى. يەنە بەزى دوستلار تۈركىيەنىڭ ئىقتىسادتا گۈللىنىپ باشقا مۇسۇلمان دۆلەتلەرنىڭ ھەۋىسىنى كەلتۈرگىدەك ھالغا كەلگەنلىكىنى سەۋەب قىلىشتى. مەنچە بۇلارنىڭ بەزىلىرى بىزنىڭ پەرىزىمىز، بەزىلىرى ئارزۇيىمىز، يەنە بەزىلىرى بولسا نەتىجە، سەۋەب ئەمەس.

مەن مىللەت نوقتىسىدىن دېيىلىۋاتقان تۈركلەر مەدەنىيەتلىك بولغاچقا ھۆرمەتلىنىدۇ، ھىندونېزىيە ۋە مالايسىيەلىكلەر تەرتىپلىك بولغاچقا دۆشكەللەنمەيدۇ... ۋاھاكازالارنى ئاڭلىغىنىمدا بۇ مىللەتلەرنى مۇشۇ بۇ باھالارغا سازاۋەر قىلغان سەۋەبلەرنى ئويلايمەن.بىز ئۇيغۇرلار مىللەت كۆپتۈرىلىۋاتقان ۋە چۆكتۈرىلىۋاتقان ئىككى ئاشقۇنلۇق ئارىسىدا ياشاۋاتىمىز. مىللەت سۆزى ئۇيغۇرچىغا ئەرەبچىدىن كىرگەن بولۇپ، مۇبارەك قۇرئانىمىزدا «يول، دىن» مەنىلىرىدە كۆپرەك قوللىنىلغانىكەن.بىر قىسىم بۇرادەرلەرنىڭ دۇنيادا مۇسۇلمان ۋە كاپىر دەپ ئىككىلا مىللەت بار دېگىنىدە ئەسلى ئىككى يول بار دېمەكچى.بىزدە مىللەتنى چۆكتۈرۈش، ئىنكارلاش يېقىندا باشلانغان بىلەن، بۇ قاراش جوڭگۇدا ئوتتۇز يىلغا يېقىن

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ھۆكۈمران بولغان. ئۇلارمۇ «دۇنيادا ئۇيغۇر، خەنسۇ دېگەن گەپ يوق، ئەزگۈچى ۋە ئېزىلگۈچى دەپ ئىككىلا سىنىپ بار» دېگەن سەپسەتىنى كىشىلىرىمىزنىڭ ئېڭىغا سىڭدۈرۈشكە تىرىشقان. ھازىرقى مىللەت ئىنكارچىلىرى تېخىمۇ ئەسەبىلىشىپ، جۇڭگودا جۇڭخۇا مىللىتىدىن ئىبارەت بىرلا مىللەت بار دېگەننى تەشەببۇس قىلىۋاتىدۇ ۋە شۇ تىكەنلىك يولدا ئالغاۋلارچە كېتىۋاتىدۇ. شۇڭا ئارىمىزدىكى مىللەت ئىنكارچىلىرى قەيەردە، كىمگە، نېمە دەۋاتقانلىقىنى بىلىشلىرى، ئەمەلىيەتتە كىملەرنىڭ سەنەمگە دەسسەۋاتقانلىقلىرىنى ئاڭقىرىشى مۇھىم. مىللەتنى ئىنكار قىلىشنىڭ تەتۈرى مىللەتنى كۆپتۈرۈشتۇر. «ھىندونېزىيانلار، مالايلار، تۈركلەرنى ھەرەمدە پەزىلەتلىرى سەۋەبلىك تېگىشلىك ھۆرمەتلىنىۋاتىدۇ» دېگەنلىرىمىزدە شۇ مىللەتلەرنى كۆپتۈرۈۋاتقان بولىمىز. چۈنكى مىللەت دېگەندە ياخشى يامان ھەر خىل ئادەم بار. ئەمەلىيەتتە بىز مىللەت سۈپىتىدە كۆپتۈرۈۋاتقان بۇ دۆلەتلەردە كۆزىمىزگە كۆرۈنگەندىكىدەك بىرلا مىللەت يوق. سىزگە پاكىز كۆرۈنۈۋاتقان مالاي مۇسۇلمانلىرى ئۈمكىدە ئادەتتە پاكىستانلىقلار ئارىسىدا مەينەت كۆرۈنىدىغان ئوردۇ مۇسۇلمانلىرىمۇ، تۇڭگانلار ئارىسىدا تۇرسا ئاچكۆز بىلىنىدىغان خەن مۇسۇلمانلىرىمۇ بار. ئولتۇرۇپلا غىزالىنىپ ھەرەم مەيدانىنى مەينەت قىلغان ئىراقلىق كوردلارنىڭ تۈركىيەدىكى قېرىنداشلىرى تۈرك ھاجىلار ئۈمكىدە سىزنى سۆيۈندۈرۈپ يۈرۈپتۇ. نېمىشقا بىر مىللەت ئىككى ئۈمەكتە، ئىككى دۆلەتتە پەرقلىق سۈپەتتە بولىدۇ؟ ئېسىل سۈپەت، ئەۋزەللىك مىللەتتىمۇ؟ ياق، مىللەتلەردىكى ئەۋزەللىك شۇ مىللەتنىڭ ئۆزىدە ئەمەس، ئۇلار ياشاۋاتقان تۈزۈمدە.

قارايدىغان بولساق پۇقرالىرى تەرتىپلىك ھەج قىلىپ، ھەر يەردە ھۆرمەتلىنىۋاتقان بۇ ئۈچ دۆلەت دېموكراتىك سىياسىي تۈزۈمدىكى دۆلەتلەردۇر. ئىراقلىق تۈركمەننى تۈركىيەلىك تۈركمەندىن ساپاسىز قويغان، سۈرىيەلىك كوردنى تۈركىيەلىك كوردتىن تەربىيەسىز قويغان، بىرمالىق مۇسۇلماننى مالايسىيەلىك مۇسۇلماندىن تەرتىپسىز ھالغا كەلتۈرۈپ قويغان نامۇۋاپىق تۈزۈمدۇر. شۇڭا مەن بىر مىللەتنى مىللەت سۈپىتىدە ئۈستۈن ياكى مىللەت سۈپىتىدە تۆۋەن دېيىشكە قارشى. مۇۋاپىق تۈزۈم مىللەتنى ھەر يەردە ئۈستۈنلىككە، ساپاغا، پەزىلەتكە، ھۆرمەتكە يار قىلىدۇ؛

نامۇۋاپىق تۈزۈم مىللەت ئەزالىرىنى ئۆز ۋەتىنىدىمۇ ئۆزىگە، ئۆزگىلەرگە ۋە ئەھلى جاھانغا خار قىلىدۇ. بۇنىڭغا بىر مىسال كەلتۈرەي:

مەدىنىدە تۈركىيە مۇسۇلمانلىرى ئاچقان بۈيۈك مارمارا دېگەن مېھمانخانىغا ئورۇنلاشتۇرۇلدۇق. كۈتۈۋېلىش ئورنىدا ئولتۇرغان ئەرەب خادىم بىلەن پەقەت تىل ئۇقۇشالمىدىم، ئەرەبچىدىن باشقا نە ئېنگىلىزچە، نە تۈركچە، نە فارىسچە بىلمەيدىكەن. ئاخىرى شۇ يەردە تازىلىق قىلىۋاتقان بىر بېنگاللىق كىشى بىزگە ئەرەبچە-تۈركچە تەرجىمانلىق قىلىپ ساۋاپ ئالدى. بىلىدىغانلاردىن بۇ ھادىسىنىڭ سەۋەبىنى سورىسام، ئەرەبىستاندا چەتئەل شىركەتلىرى ئۇچكە بىر نىسبەتتە يەرلىك ئەرەب خادىم ئىشلىتىشى شەرتكەن. شىركەتلەرنىڭ بەزىلىرى مەجبۇرى قوبۇللىغان ئەرەب خادىملىرىنى ۋە شۇلار سەۋەبلىك باشقا مىللەت خادىملىرىنى باشقۇرۇپ بولالماي مۇئاشىنى ئېلىشقا، ئەمما ئىشقا كەلمەسلىك شەرتىگە كۆندۈرگەنىكەن. كۆرۈشكە بولىدۇكى، ئەرەبنى ھورۇن قىلغىنى، ئۆگىنىشتىن مەھرۇم قويغىنى مۇشۇنداق نامۇۋاپىق تۈزۈم. بۇنداق تۈزۈم بار يەردە ياشىغان ھەرقانداق مىللەت ھورۇن بولىدۇ. ئادەم ئىشتىن قوغلىنىشتىن قورقمىسا، ئىشلىمىسىمۇ مۇئاش كەلسە جاپا چېكىپ نېمە قىلىدۇ؟ خەققە ياخشى مۇلازىمەت قىلامدۇ؟ ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا، ھىدايىتىگە ئېرىشەلەمدۇ؟

بىر مىللەت قاچان مۇۋاپىق تۈزۈمدە ياشايدىكەن كۈچلۈك بولىدۇ، ساپالىق بولىدۇ، ئىززەتلىك بولىدۇ. نامۇۋاپىق تۈزۈم سەۋەبلىك ۋاقتىنچە ئاجىزلىققا چۈشمىگەن تەقدىردىمۇ خەلقىنىڭ نارازىلىقىغا، دۇنيانىڭ نەپرىتىگە قالىدۇ. ھازىر كۆزىمىزگە ساپالىق كۆرۈنۈۋاتقان بەزى مىللەتلەرنىڭ ناچار تۈزۈم سەۋەبىدىن بىر مەزگىل ئۆتكۈزگەن بەدبەشىرە خاتالىقلىرى بولغان. ئۇندىن باشقا بىر مىللەت تۈرۈپ مۇۋاپىق ۋە نامۇۋاپىق تۈزۈمدە ياشاۋاتقانلىقى ئۈچۈن پەرقلىق كۆن كۆرۈۋاتقانلىرىمۇ بار. مەسىلەن: ھەممەيلەنگە مىللەت سۈپىتىدە گېرمانلار، ياپونلار، كورىيانلار ساپالىق تۇيۇلىدۇ. شۇ ساپالىق گېرمانلارنىڭ گېتلىر يولغا قويغان دۆلەت كاپىتالىزىمى تۈزۈمىدە كۈچەيگەن بولسىمۇ، ئالۋاستىغا ئايلىنىپ ئىنسانىيەتنى ئۇرۇش ئوتىغا

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

سۈرەپ كىرگەنلىكىنى ئويلاپ باقايلى. ئوتتۇز يىلدىن بېرى ئۇيغۇر ئۇنۋېرسىتېت ئوقۇغۇچىلىرىغا مۇكاپات تارقىتىپ كېلىۋاتقان، جوڭگونىڭ زامانىۋىلىشىشىغا ئەڭ كۆپ ياردەم بەرگەن ياپونىيەلىكلەرنىڭ ھەربىي ھاكىمىيەتلەلىق تۈزۈم دەۋرىدە پۈتۈن شەرقى جەنۇبىي ئاسىيادا بۇلاڭچىلىق ئۇرۇشى قىلغانلىقىغا نەزەر سالايلى. دېموكراتىك تۈزۈمنى يولغا قويۇپ ئىجادچانلىقى بىلەن ماشىنسازلىق، گېرىمچىلىك، كىيىم -كېچەك ساھەسىدە مۆجىزە ياراتقان جەنۇبىي كورىيەلىكلەرنى ماختىغاندا، شۇ مىللەتنىڭ شىمالدىكى قوشنا زېمىندا مۇستەبىت تۈزۈم سەۋەبلىك قورسىقىنىمۇ باقالماي، نادانلىق، شەخسكە چوقۇنۇش قاتارلىق ئىللەتلەرنىڭ پاتقىقىدا ئېگراۋاتقان «بەدبەشىرە» ھالىتىنىڭمۇ بارلىقىنى ئۇنۇتمايلى.دېمەك، ئەۋزەل ياكى ناچار تۈزۈم ئوخشاش مىللەتنى ئوخشىمىغان يەردە ۋە ئوخشىمىغان زاماندا ئوخشىمىغان بەخت ۋە بەختسىزلىككە مۇپتىلا قىلىدۇ.

ھەرەمدە مۇسۇلمانلار دۇنياسىنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشكەن تۈركىيە، مالايسىيە، ھىندونېزىيە مۇسۇلمانلىرى دېموكراتىك تۈزۈمنىڭ شاراپىتىدە بىرى ئەركىن ئىقتىسادىي تۈزۈلمىگە ئىگە، يەنە بىرى باشقا مۇسۇلمانلاردا ئومۇمىيۈزلۈك ئۇچرىمايدىغان سىياسىي ساپالارغا ئىگە. تۈركىيە ۋە ھىندونېزىيەلەردە تاۋاپنىڭ ئالللىقاچان شىركەتلىشىپ ئىزىغا چۈشۈپ بولغانلىقى بۇ ئەللەرنىڭ ئەركىن ئىقتىسادىي تۈزۈلمىنى يولغا قويۇپ، شىركەتلەرنىڭ ئىقتىسادىي پائالىيەتلەرگە مۇۋاپىق سەھنە ھازىرلاپ بەرگەنلىكى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. بۇ ئەللەردىن كەلگەن تاۋاپچىلارنىڭ ساقچىدىن ھېچ قورقماستىن نارازىلىقلىرىنى قانداق ئىپادىلەشنى بىلىشلىرى دېموكراتىك تۈزۈمنىڭ كىشىلەرنىڭ سىياسىي ئەركىنلىكىگە شارائىت ياراتقانلىقىغا باغلىق. بىر مىسال بىلەن چۈشەندۈرەي. دېيىلىشچە ھەرەمدە بىر قېتىم تۈرك تاۋاپچىلارغا ئەرەب ساقچىلار قوپاللىق قىلىپ بىرەيلەننى ئۇرۇپتۇ.شۇنىڭ تاۋاپ ئۆمىكىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى نارازىلىق بىلدۈرۈپ جىم ئولتۇرىۋاپتۇ. نەتىجىدە يوللار توسۇلۇپ تاۋاپ ئىمكانسىزلىشىپتۇ.شۇنىڭ بىلەن ساقچىلار باشلىقى كېلىپ تاياق يېگۈچىدىن كەچۈرۈم سوراپ، مۇشتىمزور ساقچىنى جازالاپ ئىشنى ھەل قىپتۇ. تۈركىيە دېموكراتىك دۆلەت بولغاچقا كىشىلەر نارازىلىقلىرىنى مۇناسىۋەتلىك

يەرلەرگە ئىمزالىق ۋە ئىمزاسىز شىكايەت خەتلىرىنى يوللاش، ئاخباراتقا جاكارلاش، نامايىش قىلىش، جىم ئولتۇرىۋېلىش قاتارلىق شەكىللەر ئىپادىلەش پۇرسىتىگە ئىگە، ھەمدە نەچچە يىلنىڭزى شۇ پۇرسەتلەرنى ئىشلىتىپ كۆنۈپ كەتكەن. شۇڭا تۈركلەر نارازىلىقلىرىنى كالتەككە تاياق قايتۇرمايمۇ ئىپادىلەشنى بىلىدۇ. تۈركىيە تۈركلىرىنىڭ ئورنىدا مۇستەبىت ئەلدە ياشايدىغان بىر تۈرك قەۋمى بولغان بولسا غەزىپىنى يۇقىرىقىدەك تىنچ شەكىلدە ئەمەس، مۇشت-پەشۋا بىلەن قانلىق ئىپادىلىشى ۋە ئۆزىنى قاماقتا كۆرۈشى مۇمكىن.

ئۇيغۇردا دىموكراتىيەنىڭ خاتا چۈشىنىلىشى ئىچكى ۋە تاشقى سەۋەپلەرگە باغلىق. تاشقى سەۋەپلەرگە قارىغىنىمىزدا ئۇيغۇر ئۆلىمالار كۆپرەك بىلىم ئالغان مىسىر، سۈرىيە، ئەرەبىستان ۋە يەمەن قاتارلىق ئەللەردىكى مۇستەبىتلەرگە بېقىنغان ئۆلىمالار دىموكراتىيەنى ئىسلامغا زىت دەپ قارايدۇ. دىموكراتىيەنى غەرپنىڭ قورالى دەپ قاراپ، خەلقتىكى دىموكراتىك تەلەپلەرنى غەرپنىڭ ئاغدۇرمىچىلىقى شەكلىدە شەرھىيلەيدۇ ۋە باستۇرۇشنى قوللايدۇ. مۇستەبىتلەر ئۆزىنىڭ ھۆكۈمرانلىقلىرىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن، بىرى خەلقنى تۈرلۈك ئەۋزەللىك بىلەن تەمىنلەپ شۈكرىگە ئۈندەيدۇ، ئاخباراتلارنى سېتىۋېلىپ مېڭىلەرنى ئۆزىگە پايدىلىق شەكىلدە يۇيۇپ چىقىدۇ. يەنە بىرى، دىنىي ۋە بارلىق پىكرىي ئىلىملەرنى ھاكىمىيەتكە بويسۇندۇرۇپ ئۆزىگە مايىل قاراشنى مەسجىدتىكى تەبلىقلەردە، دەرسخانىلاردىكى لېكسىيەلەردە ۋە تېلېۋىزوردىكى سۆھبەتلەردە كەڭرى تەشۋىق قىلىدۇ. نەتىجىدە بىزدىن بۇنداق ئەللەرگە ئىبادەت، تىجارەت ۋە ئوقۇش ئۈچۈن چىققانلار قوبۇل قىلىپ تارقىتىشقا باشلايدۇ. 2005 -يىللىرىغۇ دەيمەن، غەرپ مەتبۇئاتلىرىنىڭ بەزىلىرى ئەردوغان ھۆكۈمىتىگە باھا بېرىپ «تۈركىيە ئىران بولارمۇ، مالايسىيەمۇ؟» دېگەنلىكى ھېلىمۇ ئېسىمدە.بۇ ئىككى دۆلەت مۇسۇلمانلار ئارىسىدا دىموكراتىيەنى يولغا قويۇشتىكى ئىككى ئۈلگە بولۇپ، بىرى شەكىلدە دىموكراتىك ئەمەلدە مۇستەبىت دۆلەت، يەنە بىرى مۇسۇلمانلار ئىچىدە دىموكراتىك تۈزۈمنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپ يۈكسىلىۋاتقان دۆلەت. ئارىدىن 11 يىل ئۆتۈپ مانا بۈگۈن تۈركىيە دىموكراتىيەگە بەكرەك ئۇيغۇنلىشىۋېدى، خەلقنىڭ مۇسۇلمانلىق تەلىپىگە تېخىمۇ لايىقلاشتى.تۈرك خەلقىنىڭمۇ ھۆرمىتى ئۆسۈپ،

www.uyghurkitap.com

مالايسىيەلىكلەرگە ئوخشاش مۇسۇلمانلارنىڭ زوقىنى كەلتۈرۈۋاتىدۇ. ئەكسىچە ئىران جاھىللارچە مۇستەبىتلىكنىڭ دەردىدە ئىڭراۋاتىدۇ. ئۇرۇش ئاپىتىدىكى سۈرىيەلىكلەرنى ئوتتۇرا شەرقتىكى مۇسۇلمان دۆلەتلەر ئىچىدە تۈركىيەنىڭ قوبۇل قىلالىشىمۇ، ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرىنىڭ تۈركىيەدە پاناھلىققا ئېرىشەلىشىمۇ دېموكراتىيەنىڭ كۈچى. چۈنكى رەھبەرلەرنى خەلق سايلايدۇ. تۈرك خەلقى ئۇيغۇرلارغا مىللىي ھەم دىنى قېرىنداش، سۈرىيەلىكلەرگە دىنى قېرىنداش. ئەگەر تۈركىيەدىكى ھۆكۈمەت بۇ قېرىنداشلىقنىڭ ھۆددىسىدىن چىقمىسا، پۇقرانىڭ قولىدىكى سايلاپ بېلەتىدىن قۇرۇق قالىدۇ. دېمەك، ئوردا ئالىملىرى قانداق شەرھلىسۇن، ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ۋە ئاۋامنىڭ مېڭىسىنى يۇيۇشتا قانچىلىك ئۇتۇق قازانسۇن مۇستەبىتلىكنىڭ يىرىڭلىرىنى ئادالاپ بولالمايدۇ. بۈگۈنكى مۇسۇلمانلارنىڭ ھەر يەردىكى خار، نامرات، تەرتىپسىز ھالىتى ۋە مەزھەپچىلىك، قەبىلىۋازلىق، ئاشقۇنلۇق پاتقاقلىرى ئىچىدىكى ئېچىنىشلىق ئەھۋالى مۇستەبىت تۈزۈمنىڭ نەتىجىسى. دېموكراتىيە گەرچە مۇكەممەل تۈزۈم بولمىسىمۇ ياۋروپادا مۇۋەپپەقىيەت قازىنىپ تۈركىيە، مالايسىيە ۋە ھىندونوزىيە قاتارلىق ئەللەردىكى مۇسۇلمانلارنى تىنچلىق، ئەركىنلىك، باراۋەرلىك، مېھرىۋانلىق ئىچىدىكى تۇرمۇشقا ئېرىشتۈرگەنلىكى بىلەن قىممەتلىكتۇر. دېموكراتىك تۈزۈم تۈرك، مالاي، ھىندونوزىيان قاتارلىق مىللەتلەرنى مۇسۇلمانلارنىڭ مۇنەۋۋەر ئۈلگىسىگە ئايلاندۇرغانلىقى سەۋەبلىك ئەۋزەلدۇر. كىم، كىم بىلەن نەدىن زاكات يەپ، مۇستەبىتلىكنى قانچىلىك ئاقلىسۇن ئۇيغۇرنى ئالدىيالمايدۇ. چۈنكى بىزنىڭمۇ تۈركىيە، ھىندونوزىيە ۋە مالايسىيە مۇسۇلمانلىرىغا ئوخشاش دۇنيا مۇسۇلمانلىرىنىڭ ھۆرمىتىگە نائىل بولۇپ ياشىغىمىز بار. مۇشۇ دېموكراتىك دۆلەتلەر ئېرىشكەن ئىززەتتە بىزنىڭمۇ ھەققىمىز بار.

تۈرك چاغداش ئەدەبىياتى ئۇيغۇرلاردا

ئۇيغۇرلارنىڭ تۈرك چاغداش ئەدەبىياتى بىلەن ئۇچرىشىشى 20-ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا باشلانغان. بۇ ئۇچرىشىشقا شۇ دەۋردە ئۇيغۇر ئېلىدە ئەۋج ئالغان ئىككى ئېقىم سەۋەبچى بولغان. بىرى تاتارلاردىن باشلىنىپ ئۇيغۇرلاردا ئۇيغىنىشقا سەۋەپ بولغان جەدىتچىلىك ھەرىكىتى. يەنە بىرى ماركسىزىم بىلەن قوراللانغان ئوتتۇرا ئاسىيا ئۇيغۇرلىرىدىكى مىللەتچىلىك ھەرىكىتى. ئۇيغۇرلارنىڭ تۈرك ئەدەبىياتى بىلەن ئۇچرىشىشىغا سەۋەبچى بولغان جەدىتچى شائىرلاردىن ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنى كۆرسىتىشكە بولىدۇ. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر خەلقىمىزگە تۈركلەردە مىللىي ئاڭنىڭ ئويغىنىشىغا بايراقدار بولغان ئەدىپ نامىق كەمالنى تونۇشتۇرغان. ئۇيغۇرلاردىن يېتىشكەن ماركسىزمچى مىللەتچىلەر ئۆز ئىددىيەسىگە ماس ھالدا نازىم ھېكمەتنىڭ شېئىر ۋە دراممىلىرىنى ئۇيغۇرلارغا تونۇشتۇرغان. نازىم ھېكمەت كوممۇنىستىك پىكىر ئېقىمىدىكى كىشى بولۇپ، ئاشۇ ھەرىكەتلەردە بولغىنى ئۈچۈن تۈركىيە پۇقرالىقىدىن چىقىرىۋېتىلگەن.

ئۇيغۇرلارنىڭ چاغداش تۈرك ئەدەبىي ئەسەرلىرى بىلەن كەڭرەك ئۇچرىشىش ئىمكانىيىتىنى ئۇيغۇر ئېلىدە 1980- يىللارنىڭ بېشىدا باشلانغان دېيىشكە بولىدۇ. شۇ يىللاردا تونجى بولۇپ رېشاد نۇرى گۈنتېكىننىڭ مەشھۇر رومانى «چالىقۇشى» نەشىر قىلىنىپ، ئۇيغۇر ئوقۇرمەنلىرىنىڭ قەلبىدە مىسلىسىز ھاياجان ئويغاتقان ئىدى. بۇ رومان تۈرسۇنئاي ساقىم خانىم تەرىپىدىن ئانا تىلىمىزغا تەرجىمە قىلىنىپ نەشر قىلىنغاندىن كېيىن، بىر ئەۋلاد ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ قەلبىنى گۈزەل سۆيگۈ ئۇيۇقلىرىغا ئىنتىلدۈرگەنلىكى بىلەن ھېلىمۇ مەشھۇر. مەغرۇر، شوخ، قەيسەر، جاھىل، ئوتلۇق قىز پەرىدەنىڭ ئوبرازى 1980- يىللاردىكى ئۇيغۇر قىزلارنىڭ مەنەۋي دۇنياسىدىكى ئارزۇلۇق سىيما بولۇپ قالغان. شۇ يىللاردا شېئىرىي خۇسۇسىيىتى كۈچلۈك بۇ جەلپكار رومان ياشلارنىڭ قولىدىن چۈشۈرمەي ئوقۇيدىغان كىتابى ئىدى. ئۇلار بۇ

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

رومانىدىكى پەرىدە بىلەن كامرانىنىڭ ئەگرى-توقاي مۇھەببەت ھېكايىسىدىن ئۆگمەس ئۆلگە ۋە تۈگمەس زوق ئالاتتى. مۇھەببەتكە داغ چۈشۈپ قالغانلىقى سەۋەبىدىن قېيداپ قاچقان پەرىدەنىڭ تۈگمەس ئېزىلىش، ئىزتىراپ ۋە تۈرلۈك سىقىلىشلار بىلەن تولغان ھەسرەت-نادامەتلىك ھاياتى قىزلارغا قەيسەرلىكنى ئۆگەتكەن ئىدى. رومانىدىكى يوشۇرۇن سۆيگۈسىگە ساداقەت بىلەن ياشىغان قىزنىڭ چىدامچان، مېھرىبان، جاھىل خاراكتېرى قىزلىرىمىزنىڭ غۇرۇرىغا قۇۋۋەت بەخش ئەتكەن ئىدى.

رىشات نۇرى گۈنتەكىننىڭ «چالىقۇشى»دىن كېيىن، ساباھەددىن ئەلىنىڭ «يېتىم يۇسۇف» رومانى ۋە «جۇۋىلىق خانىم» ناملىق پوۋېستى، ياشار كامالنىڭ «مەمەت ئاۋاق» ناملىق رومانى، نەجاتى جۇمالىنىڭ «سۇسىز ياز» ناملىق پوۋېستى، كەرىمە نادىرنىڭ «ئۇيقۇسىز كېچىلەر»، «سامان يولى»، «ئۆكسۈش» ناملىق رومانلىرى، ئەزىز نەسىننىڭ ھەجۋىي ھېكايىلىرى، ئۆمەر سەيفەتتىننىڭ «ئاق لالە»، «بومبا» قاتارلىق نادىر ھېكايىلىرى ۋە «پىرمو تۈرك ئوغلى» ناملىق ئېسىل پوۋېستى ئارقا-ئارقىدىن ئانا تىلىمىزدا نەشر قىلىندى. بۇ ئەسەرلەر ئۇيغۇر يازغۇچىلىرىدىكى روس سوتسىيالىستىك ئەدەبىياتى ۋە جوڭگو ئىنقىلابىي رېئالىزملىق ئەدەبىياتى تەسىرىدە شەكىللەنگەن ئىجادىيەت خاھىشىنى ئاز تولا بولسىمۇ يېڭىلىدى. ئەدىپلەرگە ئەدەبىياتنىڭ بىر تۈرلۈك سەنئەتلىك نوقتىسىدىن چىقىپ ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلىقىغا بىر ئەندىزە، بىر ئۆلگە تىكلەپ بەردى. ئىزدىنىش ئىستىكى كۈچلۈك ياش يازغۇچىلارنىڭ، بولۇپمۇ ئايال قەلەمكەشلەرنىڭ ئەدەبىي ئەسەر چۈشەنچىسى ۋە يېزىقچىلىق ئۇسلۇبىغا زور تەسىر كۆرسەتتى. بۇ ئەسەرلەر ئۆزنۆۋىتىدە يەنە ئۇيغۇر ئوقۇرمەنلەرنىڭ تۈركىيە ھەققىدىكى تونۇشىنىڭ شەكىللىنىشىگە ۋە چۈشەنچىسىنىڭ يېڭىلىنىشىغا تۈرتكە بولدى.

1990-يىللاردا تۈرك ئەدەبىياتىنىڭ ئۇيغۇرلارغا تونۇشتۇرلۇشى يېتەرلىك بولمىدى، تەرجىمىدىمۇ بەزى مەسىلەلەر ساقلاندى. بۇ يىللاردا سۇئات دەرۋىش خانىمنىڭ «ئەنقەرە مەھبۇسى»، ئەزىز نەسىننىڭ «مەن قانداق ئۇلۇۋالماقچى بولدۇم»، «ھازىرقى باللار كارامەت»، رىشات نۇرى گۈنتەكىننىڭ «لەۋدىن قەلبكە» نەشر

قىلىنغان بولدى. «لەۋدىن قەلبكە»نىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى قوپال، ئاددى ۋە تۇزا
چىقىپ قالغاچقا «چالىقۇشى» قوزغىغان ھاياجانىنىڭ يېرىمىغىمۇ ئېرىشەلمىدى. بۇ
يىللاردا «دۇنيا ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىدا خىتايچىدىن تۈرك ئەدەبىياتىغا مەنسۇپ
ئاز ساندا ھېكايە، شېئىر ۋە نەسرلەر تەرجىمە قىلىندى. خۇشاللىنارلىقى، ئەزىز
نەسىننىڭ ھېكايىلىرى ئىزچىل ئېلان قىلىنىپ تۇردى. تۇرسىناي ساقىم خانىم ئەزىز
نەسىننىڭ ئۆزى ھەققىدىكى بىر پارچە ماقالىسىنى تەرجىمە قىلدى. ئەمما ئەزىز
نەسىن ھېكايىلىرىنىڭ كۆپىنچىسى ئۇيغۇرچىغا تۈركچىدىن ئەمەس، خىتايچىدىن
تەرجىمە قىلىنغانلىقى ئەپسۇسلىنارلىق بىر ئىش بولدى.

2000-يىللاردا «چالىقۇشى» ناملىق رومان ئاساسىدا ئىشلەنگەن كۆپ قىسىملىق
تېلېۋىزىيە تىياتىرى ئانا تىلىمىزغا تەرجىمە قىلىندى. بۇ تەرجىمە فىلىم خېلى راۋان،
گۈزەل تەرجىمە قىلىنغان ۋە سۈپەتلىك ئىشلەنگەچكە، ئۇن-سىن بازىرىدا ئاجايىپ
ئالقىشلاندى. نەتىجىدە «چالىقۇشى» رومانىنىڭ قايتا نەشر قىلىنىش زۆرۈرىيىتى
تۇغۇلدى ۋە چىقىشى بىلەنلا بەس - بەستە سېتىلىپ تۈگىدى. ئەپسۇسلىنارلىقى،
رىشات نۇرى گۈنتەكىننىڭ «خازان پەسلى»، «لەۋدىن قەلبكە» دېگەن رومانلىرى
ئاساسىدا ئىشلەنگەن قىسىملىق تېلېۋىزىيە تىياتىرلىرى تۈرۈتكىسىدە ئۇيغۇر ئىلىدە
بۇ رومانلار قايتا نەشر قىلىنمىدى. رىشات نۇرى گۈنتەكىننىڭ «تامغا»، «ئېچىنىش»
ناملىق رومانلىرىمۇ ئۇيغۇرچە نەشر قىلىنغان بولسىمۇ، «چالىقۇشى»غا ئوخشاش
زىلزىلە پەيدا قىلالمىدى.

2009-يىلدىن كېيىن ئۇيغۇرلاردا شەكىللەنگەن تۈركىيە قىزغىنلىقى تەسىرىدە
تۈرك ئەدەبىياتى ئۇيغۇرلاردا تېخىمۇ ئالقىشلىنىشقا باشلىدى. «دۇنيا ئەدەبىياتى»،
«تارىم» قاتارلىق ژۇرناللاردا تۈرك يازغۇچىلىرىنىڭ ئەسەرلىرى پات - پات ئېلان
قىلىنىپ تۇرىدىغان بولدى. نوبېل مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن يازغۇچى ئورخان پامۇقنىڭ
«مېنىڭ ئىسمىم قىزىل»، «يېڭى ھايات»، ئۆمەر سەيفەتتىننىڭ «ئۆمەر سەيفەتتىن
ھېكايە پوۋېستلىرىدىن تاللانما»، ئۆمەر زۈلفۇ لىۋانەلىنىڭ «ئىستانبۇلنىڭ بەختى»
قاتارلىق كىتابلار نەشر قىلىندى.

چاغداش تۈرك ئەدەبىياتىغا مەنسۇپ يازغۇچىلار ئىچىدە ئۇيغۇرلارغا ئەسەرلىرى كەڭرى تونۇشتۇرۇلغانلىرىغا قارىساق، سولچىلىق-كوممۇنىستلىق تەرەپتارى دەپ قارىلىدىغانلارنىڭ كۆپلىكىنى بايقايمىز. مەسىلەن: نازىم ھىكمەت، ساباھەتتىن ئەلى، نەجاتى جۇمالى، سۇئات دەرۋىش، ئەزىز نەسىن...قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى مۇشۇ تۈركۈمدىكى يازغۇچىلاردۇر. تۈرك چاغداش ئەدەبىياتىدىكى ئەسەرلىرى ئۇيغۇرچىغا ئەڭ كۆپ تەرجىمە قىلىنغانلىرىدىن رىشات نۇرى گۈنتەكىن، ئۆمەر سەيفەتتىن ۋە ئەزىز نەسىننى كۆرسىتىش مۇمكىن. يەنە بىرى ئۇيغۇرلارغا ئەسەرلىرى تونۇشتۇرۇلغان تۈرك يازغۇچىلىرىنىڭ ئىچىدە 20-ئەسىردە ياشاپ ۋاپات بولغانلارنىڭ ئەسەرلىرى كۆپرەك. ژانىر جەھەتتىن قارىغاندا ئاساسەن نەسرى ئەسەرلەر تەجىمە قىلىنغان بولۇپ، تۈركچىدىن بىرەرمۇ شېئىرلار ۋە درامىلار توپلىمىنىڭ تەرجىمە قىلىنمىغانلىقى ئەپسۇسلىنارلىق ئىش بولدى.

مىللەتلەشكەن تۈركلەر ۋە يېرىم يولدىكى ئۇيغۇرلار

تۈركىيەدە ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلاردا «بۇ تۈركلەر ئادەتتە ئۇ پارتىيە بۇ پارتىيەگە بۆلۈنۈپ پېتىشمايدىكەن، ئەمما ۋەتەن دېگەندە بىر يۈرەك بولىدىكەن» دېگەن گەپلەر كۆپ تەكرارلىنىدۇ. ئون يىل بۇرۇن مەنمۇ مۇشۇ گەپنى ئاڭلاپ ئۈرۈمچىگە توشۇپ بارغان ئىدىم. ئادەتتە خەقتە بار بىزدىمۇ بار نەرسە ئاسان كۆزگە چېلىقمايدۇ. بىزدە بولمىغان ئەمما بولۇشى كېرەك بولغان نەرسە خەقتە كۆرۈلگەن ھامان ئاسان كۆزگە چېلىدۇ. قارىغاندا بىزدە پەرقلىق قاراشلار قوبۇل قىلىنغان بىلەن ئەجەللىك پەيتتە ئورتاق نىيەت ۋە ھەرىكەتتە بولماسلىق نارازىلىق پەيدا قىلىۋاتقان بولسا كېرەك. نېمە ئۈچۈن تۈركلەر ئاپەت ئالدىدا ھەممە ئادەم پىتراپ جېنى بىلەن قالماي، بىر جان بىر تەن بولۇپ مەيدانغا چىقىدۇ؟ مەنچە تۈركلەر مىللەت بولۇشنى تاماملاپ بولغان.

ئوسمان ئىمپېرىيەسىنىڭ ئاخىرلىرىدا تۈرلۈك قۇتۇلۇش يوللىرى مەيدانغا چىققان. دەسلەپ ئىسلامچىلىق، ئۇممەتچىلىك شوئارى توۋلانغان. بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا پۈتۈن دۇنيا مۇسۇلمانلىرىغا پادىشاھ غازات چاقىرىقى ئېلان قىلغان. ئۇيغۇرلارمۇ بۇ چاقىرىققا ئاۋاز قوشۇپ بۈگۈنكى تۈركىيە تۇپراقلىرىدا جان بەرگەن. ئەمما بۇ چاقىرىق پۈتۈن دۇنيا مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئورتاق ساداسىغا ئايلىنالمىغان. ئەرەپلەردە كۆتۈرۈلگەن مىللەتچىلىك يەمەندە خەلىپىلىك ئارمىيەسىنى ئەڭ زور تالاپەتكە دۇچار قىلغان. تۈركلەر بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا پاجىئەلىك مەغلۇپ بولغان. تۈركلەر ئىچىدىكى بىر بۆلۈك سەرخىللار بۇنىڭدىن ساۋاق ئېلىپ، تاتار زىيالىلار قوزغىغان پانتۈركىزم ئىدىيەسىگە تېخىمۇ مايىل بولۇشقا باشلىغان. شۇنىڭ بىلەن پانتۈركىزىم بىلەن پانئىسلامىزم زىددىيىتى مەيدانغا چىققان. بۈگۈنكى ئافغانىستان، پاكىستان ۋە ھىندىستان مۇسۇلمانلىرى پانئىسلامىزمغا بەكرەك يېپىشىپ خەلىپىلىكنى يۆلەشتە چىڭ تۇرغان. پۈتۈن تۈرك دۇنياسىدا بۇ زىددىيەت نامايەن بولغان. مەسىلەن،

خوتەندە قۇرۇلغان دۆلەتنىڭ ئىسلام ئەمىرلىكى دېيىلىپ، قەشقەردە قۇرۇلغان دۆلەتنىڭ مىللىي جۇمھۇرىيەت دېيىلىشىمۇ مىللەتچىلىك ۋە ئىسلامچىلىقنىڭ ۋەتەن تۇپراقلىرىدىكى ساداسى بولۇشى مۇمكىن. چۈنكى ئەينى دەۋردە قەشقەر، تۇرپان ۋە غۇلجىغا مىللەتچى كۈچلەر تەسىر كۆرسەتكەن بولسا، خوتەنگە شۇ چاغدا ئەنگلىيە مۇستەملىكىچىلىكىگە قارشى كۆرەشتە قورال بولغان ئىسلامچىلىق بەكرەك تەسىر كۆرسەتكەن.

مۇستاپا كامال بۇ زىددىيەتلەر ئىچىدىن ئۇممەتنى مەقسەت قىلغان ئىسلامچىلىق ياكى پۈتكۈل تۈركلەرنى قۇتقۇزىدىغان پانتۈركىزىمنى ئەمەس، خەلىپىلىكنىڭ خارابىلىرى ئىچىدە ئىڭراۋاتقان بۈگۈنكى تۈركىيە تۈركلىرىنىڭ دۆلىتىنى قۇرۇپ چىقىدىغان تۈرك مىللەتچىلىكىنى يول قىلغان. مۇستاپا كامالنىڭ قۇرغىنى مىللىي دۆلەت بولۇپ، خۇددى گېرمانىيە پۇقرالىرىغا گېرمان، فرانسىيەدە ياشايدىغان بارلىق كىشىگە فرانسۇز دېيىلگەندەك تۈركىيە پۇقرالىرىغا تۈرك دېيىشنى بېكىتكەن. تۈركىيەنىڭ شۇ دەۋردىكى ئاساسى قانۇنىغىمۇ تۈركىيە پۇقرالىرىغا تۈرك دېيىلىدۇ، دېيىلگەن. شۇڭا ئۇيغۇر تىلىدا ئۇمۇملاشقان تۈركىيەلىك دېگەن سۆز بىزگە نورمال تۇيۇلغان بىلەن تۈركلەرگە تۈرك تىلىدا دېيىلسە غەلىتە ئاڭلىنىدىكەن.

تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن دۆلەت مائارىپ، مەدەنىيەت ۋە تۈرلۈك مىللىي مۇراسىملار ئارقىلىق تۈركىيەدە ياشايدىغان كىشىلەرنى تەدرىجى مىللەتلەشتۈرۈشكە باشلىغان. بۈگۈنكىچە بولغان 95 يىل ئىچىدە تۈركىيە خەلقى بىر بايراق، بىر دۆلەت، بىر مىللەت ۋە بىر ۋەتەن دېيەلەيدىغان ھالغا كەلگەن. 2016-يىلدىكى ھەربىلەرنىڭ ئەمەلگە ئاشمىغان سىياسىيغا ئارىلىشىش سۇيىقەستىدە، كىشىلەر يۇقىرىقى بىر مىللەت روھىنى نامايەن قىلىپ، بىر بايراقنى كۆتۈرۈپ ۋەتەن ئۈچۈن مەيدانغا چىقتى.

ئۇيغۇرلار مىللەتلەشمەك يولىدا ماڭغانغا نەزەرخوجا ئابدۇسەمەتنىڭ ئۆزىنى ئۇيغۇر بالىسى دەپ ئاتىغا 1910-يىللاردىن باشلىغاندا 100 يىلدىن ئاشتى. لېكىن بىر مىللىي دۆلەت قۇرۇپ چىقالمىغىنى ئۈچۈن مىللەت بولۇش جەريانى تاماملىنىپ

بولمىدى. بۇنىڭ ۋەتەندىكى ئىسپاتى 1990-يىللار ۋە 2000-يىللاردا دولقۇن پەيدا قىلغان «بىز ئۇيغۇرمۇ-مۇسۇلمانمۇ؟» دېگەن مۇنازىرە ۋە ئايرىمچىلىقتۇر. ۋەتەن سىرتىدىكى ئىسپاتى قارا بايراقلىق ئۇيغۇرلار بىلەن كۆك بايراقلىق ئۇيغۇرلار پەيدا قىلغان جامائەتكە بەيئەت قىلىپ مىللەتنى رەت قىلىش قاتارلىقلارنى مىسال قىلىش مۇمكىن. بۇ زىددىيەتلەر نەتىجىسىدە خىتاي ھۆكۈمىتى بىلەن ئۇيغۇرلار ئارىسىدىكى كۆك بايراق ۋە قىزىل بايراق كۈرىشى قارا-كۆك بايراقلىقلارنىڭ ئىچكى كۈرىشىگە ئۆزگىرىپ كەتتى. ئۇيغۇرلار تولۇق مىللەتلەشمەي تۇرۇپلا مىللىي داۋادىن يولغا چىقىپ ئۈممەت داۋاسىغا كىرىپ قالدى. تۈركلەرنىڭ مىللەتلەشكەن بۈگۈنكى غەلىبىسى، مۇستاپا كامالنىڭ ئۈممەتتىن مىللەت يارىتىش تىرىشچانلىقىنىڭ غەلىبىسى بولغان بولسا، ئۇيغۇرلاردىكى مىللەتتىن ئۈممەتكە يۈزلىنىش خاھىشى بىر قىسىم رەھبەرلەرنىڭ 90-يىللاردا خىتايغا قارشى كۆرەشتە خەلقئارا جىھادىزمنى قورال قىلغانلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇشى مۇمكىن.

تۈركلەرنىڭ مىللەتلەشكەن بۈگۈنكى غەلىبىسىگە قارايدىغان بولساق تەرغىپ قىلىنىۋاتقان مىللەت، ۋەتەن، بايراق، دۆلەت دېگەن تۆت بىرلىكنىڭ ئىچىدە دىندا بىرلىك، ئىددىيەدە بىرلىك ۋە پارتىيەدە بىرلىك تىلغا ئېلىنمىغان. تۈركلەر تۈركىيەدە مەۋجۇت بولغان مۇسۇلمانلىق، خىرىستىيانلىق، مۇسەۋىيلىك قاتارلىق ئۈچ چوڭ ساماۋىي دىنىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى قانداق قوبۇل قىلغان بولسا، كوممۇنىستلىق، ئاتېئىزم، سوٌرىيانلىق ۋە ئالەۋىيلىكنىمۇ شۇنداق قوبۇل قىلغان. تۈركلەر بۇلارنى تۈرك مەدەنىيىتىدە زىددىيەتنىڭ مەنبەسى ئەمەس، بايلىقىنىڭ، رەڭدارلىقىنىڭ خۇرۇچلىرى دەپ قوبۇل قىلغان.

ئۇيغۇرلارمۇ تۈركلەرگە ئوخشاش بىر بايراق، بىر ۋەتەن، بىر مىللەت ۋە بىر دۆلەت دېگەن ئامىللار ئاساسىدا مىللەتلەشمەكتىن باشقا چارە يوق ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىشى كېرەك. مۇسۇلمانلىق ياكى خىرىستىيانلىق شەخسىي كىملىك بولۇپ، مىللىي كىملىك ئەمەس. مۇسۇلمانلىق، كوممۇنىستلىق، خىرىستىيانلىق تالللىغلى ۋە ۋاز كەچكىلى بولىدىغان خۇسۇسى تاللاش مەسىلىسى بولغاچقا، بۇ ئامىلنى شەخسنىڭ

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئۆزىگە قالدۇرۇش بۈگۈنكى مىللەتلەشكەن ۋە غەلىبە قىلغان مىللەتلەرنىڭ يولىدۇر. ئەگەر ئۇيغۇر يۇقىرىقى تۆت ئامىل ئاساسىدا مىللەتلەشمىسە، شەخسىي تاللاشلار بولغان يۇقىرالىق، مۇسۇلمانلىق قارىنىدا شەخس سۈپىتىدە ئېرىپ كېتمەكتىن باشقا چارەسى يوق.

بۈگۈنكى ئۇيغۇردا تۈركىيە

1. ئۇيغۇردا تۈركىيە چۈشەنچىسى

ئۇيغۇرلارنىڭ ئاناتولى تۇپراقلىرىغا سەپەر قىلغان قېرىنداشلىرى ھەققىدىكى مەلۇماتلىرى تارىختىن بېرى ئاساسەن ئەدەبىي يوللار بىلەن يېگىلىنىپ تەرىقەتچىلەر، ھاجىلار ۋە سودا كارىۋانلىرىنىڭ ھېكايىلىرى بىلەن بېيىپ كەلگەن. ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىدىكى «غېرىپ - سەنەم» داستانىدا دىيار باقىر شەھرىنىڭ زىكىر قىلىنىشى بۇنىڭغا بىر مىسال بولۇپ ياڭراپ تۇرۇپتۇ.

ياقۇپ بەگ زامانىدا دىيارىمىزدا ئوسمانلى سۇلتانى ئابدۇلئەزىزخان نامىغا خۇتبە ئوقۇلغان. ئارخىپلاردا ئۇنى قەشقەر ئەمىرى، قەشقەر ھاكىمى، قەشقەر خانى دەپ يازغان. 1875-يىلى ياقۇپ بەگنىڭ ۋەكىللىرى بەگقۇلى ۋە خانقۇلى (ئۇيغۇرچە مەنبەلەردە ھەققۇلى دەپ يېزىلىدۇ، ئەمما ئوسمانلى ئارخىپلىرىدا بىر يەردە ھەققۇلى يەنە بىر يەردە خانقۇلى دەپ يېزىلىپتۇ) دېگەن ئوغۇللىرى ئىستانبۇلغا كەلگەن. مۆھتەرەم تارىخچىمىز موللا مۇسا سايرامى ئۆزىنىڭ غېرىپ خانىسىدە مۇڭلىنىپ ئولتۇرۇپ يېزىپ چىققان تارىخ كىتابىنى، مۇسۇلمانلار دۇنياسىنىڭ مەھكۇم ۋەتىنىدىن تولىمۇ ئۇزاقتىكى تۈرك خەلىپىسى ئابدۇلھەمىدخانغا ئارمىغان قىلغان ۋە «تارىخى ھەمىدى» دەپ ئاتىغان. ئەپسۇسكى بۇ كىتابنىڭ تۈركىيە نەشرى بۈگۈنگىچە يورۇق كۆرمەپتۇ. بۇ كىتاب ئەينى دەۋىردە ئابدۇلھەمىدخاننىڭ قولىغا يەتمىنى ئازدەك، ئۇنىڭ بۈگۈنكى تۈرك نەۋرىلىرىنىڭمۇ قولىقىغا يەتمەپتۇ.

ياقۇپ بەگ ھاكىمىيىتى مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن بىر قىسىم ئۇيغۇرلارنىڭ تۈركىيەگە بارغانلىقى مەلۇم. ياقۇپ بەگنىڭ ئوغلى بەگقۇلىبەگ تەخت ۋارىسى بولغاندىن كېيىن، سۇلتان ئابدۇلھەمىتخانغا بەيئەت قىلغان ۋە سوۋغاتلارنى ئەۋەتكەن. بەگقۇلى بەگنىڭ ئەۋەتكەن سوۋغاتلىرى ئىچىدە چايمۇ بولغان. (بۈگۈنكى تۈركىيەدىكى

ئۇيغۇر كىتاب تورپېكىتى
www.uyghurkitap.com

خىتاي مەستانىلىرىمۇ چاي ئەكەلدۇرۇپ ئىچىدىكەن.) ئۇ ئىستانبۇلغان كېلىش ئارزۇسىدا پادىشاھقا مەكتۇپ يازغان، ئەمما تاشكەنتتە روسلارنىڭ قولىغا چۈشكەن. ياقۇپ بەگنىڭ سىگىلىسىنىڭ ئەۋلادلىرى ۋە ئوسمانلىدا تۇرۇشلۇق دىپلوماتىيە خادىمى ياقۇپخان قاتارلىقلار قەشقەرىيە خان جەمەتى دېيىلىپ ئىستانبۇلدا ئىززەتلەنگەن.

1875-يىلى غۇلجىدا ياشايدىغان ھۈسەيىن مۇسابايوف پۇل ئىئانە قىلىپ، دارۇششافاقا دېگەن مەكتەپكە تېلېفون قاتارلىق زامانىۋى ئۈسكۈنىلەرنى ئېلىپ بەرگەن. ئىئانە مىقدارى قانداق ئىشلىتىلگەنلىكىنى تارىخ ئوسمانلى ئىمپېرىيەسىنىڭ ئارخىپلىرىغا يازغان.

ئۇيغۇرلارنىڭ ئانادولۇ تۈركلىرى ھەققىدىكى مەلۇماتى تۈرلۈك يوللار بىلەن داۋام قىلغان. زامانىۋى ئاخباراتلار ئارقىلىق ئۇيغۇرلارغا يېتىپ كەلگەن تۈركلەر ھەققىدىكى مەلۇمات 1883-يىلى نەشر قىلىنىشقا باشلىغان «تەرجىمان» ناملىق گېزىتكە تۇتىشىدۇ. جەدىتچىلىك ھەرىكىتىنىڭ باشلامچىسى ئىسمائىل غاسپىرالى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان بۇ گېزىت 35 يىل چىقىرىلىپ، ئۇيغۇرلارغا ئۆزى ۋە باشقا تۈرك خەلقلىرى ھەققىدە ئەمەلىي مەلۇمات بەرگەن. مۇشۇ مەلۇماتلار تۈركىسىدە ئۇيغۇرلاردا زامانىۋى مائارىپنىڭ ئۇلى سېلىنغان. جەدىتچە (يېڭىچە) ئوقۇتۇش ئۇسۇللىرى قاناتلانغان. ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆزىنى ۋە دۇنيانى چۈشىنىش دائىرىسى كېڭەيگەن.

مۇشۇنداق ئاخباراتلار نەتىجىسىدە تۈرك تۇپراقلىرىنى ئىشغالدىن ئازات قىلىش يولىدىكى قۇرتۇلۇش ئۇرۇشىغا ئۇيغۇرلار تارىم ۋادىسىدىن كېلىپ جانلىرىنى ئاتىغان. بىزدىن ئۇرۇشقا 450 دىن ئارتۇق كىشى قاتنىشىپ 150 ئەتراپىدا كىشى ھايات قالغان ئىكەن. ئۇلارنىڭ ئەۋلادلىرى ئادانادا ھېلى ھەم ھايات. بۇ شېھىتلەرنىڭ تارسۇستا مەخسۇس بىر قەبرىستانلىقى بار. ئۇيغۇرلاردىن شۇ قېتىم قاتنىشالمىغانلىرى يىللارچە شېھىدلەرنى ياد ئېتىپ چاناق قەلئە زىيارىتىگە بېرىشنى پەرز ھەجدىن كېيىنكى بىر بۇرچ بىلىپ داۋام قىلىپ كەلگەن.

«ئوسمانلى ئارخىپلىرىدا شەرقى تۈركىستان» دېگەن كىتاپتا ئۇيغۇرلارنىڭ ھەر يولىدا ئىستانبۇلدا تۇرۇپ ئوتۇش ئارزۇلىرى ئىپادىلەنگەن مەكتۇپلار ساقلانغان بولۇپ ئىچىدە قۇمۇل، تۇرپان ۋە سايرام قازىلىرىنىڭ بار بولۇپ، قۇمۇل قازىسىنىڭ يېزىشىچە شۇ چاغدا (1906-يىلى) قۇمۇل شەھرىدە 80 مىڭ نوپۇس، 300 مەسچىت بار بولغان. تۇرپاندا بىر مىليوندىن ئارتۇق نوپۇس بارلىقى يېزىلغان.

1913-يىلى ئۇيغۇرلار ئوسمانلىنى قوغداش ئۈچۈن بالقان ئۇرۇشىغا ئۈچ قېتىم كەڭ كۆلەملىك ئىئانە توپلاپ ياردەم قىلغان. بۇ ئىئانىلەر قەشقەر ۋە غۇلجىلاردا توپلىنىپ روسىيە بانكىلىرى ئارقىلىق ئىستانبۇلغا يەتكۈزۈلگەن. ئەينى چاغدا دۇنيادا قوللىنىۋاتقان پۇل فرانك بولغاچ پۇل بىرلىكى شۇ پېتى ھېساپلانغان.

ئاخبارات ۋاستىلىرىدىن باشقا 20-ئەسىرنىڭ باشلىرىدا دىيارىمىزغا زامانىۋى مائارىپنى ئېلىپ كەلگەن ئەھمەد كامال ۋە دىيارىمىزدىن تۈركىيەگە ئوقۇشقا بارغان زىيالىلارمۇ ئۇيغۇرلارنىڭ ئانادولۇ تۈركلىرى ھەققىدىكى چۈشەنچىلىرىنى بېيىتقان. قەشقەردە مەكتەپ ئاچقان ئەخمەت كامالنىڭ ئوقۇغۇچىسى، ئىستانبۇلدا ئوقۇپ مىللەتنى ئاقارتىش يولىدا جان بەرگەن مەمتىلى ئەپەندىمۇ يەڭنىي مائارىپنىڭ پەرۋىشكارى بولغانىدى.

20-ئەسىرنىڭ ئالدىنقى ئەللىك يىلىدا ئۇيغۇلارنىڭ جاھان ئىشلىرى ھەققىدىكى چۈشەنچىسى بۇرۇنقى دەۋىردىكىدىن پەرقلىق ھالدا ئاخبارات ۋاستىلىرىغا تايىنىپ داۋام قىلدى. ئۇيغۇرلارغا يېڭى دۇنيا ھەققىدە مەلۇمات بەرگەن ئاخبارات ۋاستىلىرى ئىككى مەنبەلىك بولۇپ بىرى جەدىتچىلىك تەشەببۇسچىلىرى چىقارغان «ۋاقىت»، «شۇرا» قاتارلىق گېزىتلەر ۋە قەشقەردىكى «ئاڭ»، ئۈرۈمچىدىكى «ئەرك» قاتارلىق زامانىۋىي مەندىكى مەتبۇئاتلاردۇر. يەنە بىرى ماركسىزم تەرغىباتچىلىرىنىڭ شەرق ھەققىتى، قازاق ئېلى قاتارلىق نەشىر ئەپكارلىرى ۋە ۋەتەندىكى «شىنجاڭ گېزىتى»، تۈرلۈك ناملاردا غۇلجىدا بېسىلغان گېزىتلەردۇر. جەدىتچىلەرنىڭ ئۇيغۇر چۈشەنچە دۇنياسىدىكى تەسىرى دىيارىمىزدا كومۇنىستىك ھاكىمىيەتتىن تىكلەنگەندىن كېيىن ئەمەلىي كۈچ سۈپىتىدە ئاياقلاشقان. روسچىلاشقان ماركسىزم تەرغىباتىنىڭ

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

تەسىرى بولسا تېخىمۇ ئومۇملاشقان. مەسىلەن: بۈگۈنكى ئۇيغۇرچىدا ۋېنگرىيە، گىرتسىيە، گوللاندىيە قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ ناملىرى رۇسچە تەلەپپۇزى بويىچە ئۆزلەشكەن بولۇپ، تۈركچىدىكى ماجارىستان، يۇنانىستان ۋە هوللاندا دېگەن بويىچە قوبۇللانمىغان. تۈنجى تۈركولوگىيە ئولتۇرلار ئاز، ئۇيغۇر زىيالىيلىرىنىڭ تۈركىيە ۋە سوۋېت مەنبەلىك بولۇشىمۇ ئۇيغۇرلاردا تۈركىيە بىلەن روسىيە تەسىرىنىڭ تەڭلا مەۋجۇدلۇقىنى دەلىللەيدۇ. تەبىئىكى، سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىشتىن كېيىن تۈركىيە تەسىرى ئىمكانسىزلاشقان.

ئىككى مىڭىنچى يىللارغا قەدەر ئۇيغۇرلارنىڭ تۈركىيە ھەققىدىكى چۈشەنچىلىرى كومۇنىستىك مەتبۇئاتنىڭ تەشۋىقاتىدىن، مائارىپتىن ۋە زىيارەتچىلەرنىڭ مەلۇماتلىرىدىن ئوزۇقلىنىپ كەلگەن. ئۇيغۇرلارغا ئەسەرلىرى ئەڭ بۇرۇن يېتىپ كەلگەن نازىم ھېكمەت تۈركىيەدىكى شىددەتلىك كومۇنىستىك ھەرىكەتلىرى سەۋەبلىك پۈتۈن قىتئەدە چىقىرىۋېتىلگەن كىشى ئىكەن. شۇڭا ئەزىز نەسىن، ساباھەتتىن ئەلى، نازىم ھېكمەت قاتارلىقلارنىڭ كومۇنىستىك پىكىردىكى كىشىلەر ئىكەنلىكى، بۇلارنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ ئۇيغۇرچىغا خەنچىدىن تەرجىمە قىلىنغانلىقى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس.

ئەلۋەتتە، تۈركىيە رېئاللىقىنىڭ ئەدەبىي قاتلىرى سىياسى مەۋقەلەردىن مۇستەسنا بىر شەكىلدە ئۇيغۇرنىڭ نەزەرىگە سۇنۇلمايمۇ قالمىغان. مەسىلەن: كەرىمە نادىر، رەشات نۇرى گۈنتەكىن، ياشار كامال قاتارلىقلارنىڭ ئەسەرلىرىنى تەرجىمە قىلىش بىلەن سۆيۈلگەن مەرھۇم تۇرسۇناي ساقىم خانىم تۈركلۈك مۇھەببىتى چوڭقۇر قەدىردانلىرىمىزدىن ئىدى.

1993-يىللىرىغۇ دەيمەن. بېيجىڭدا ئوقۇۋاتقان چاغلىرىمدا بىر قېتىملىق تۈركولوگىيە ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىغا ئوقۇغۇچى بولۇشۇمغا قارىماي ياندىن قاتنىشىۋالغان ئىدىم. يىغىندا تۇرسۇناي ساقىم خانىم بىلەن ئۇستاز خەمىت تۆمۈر ئوتتۇرىسىدا ئۇيغۇرچىمىزنىڭ ئورتاق تۈركچىنىڭ بىر پارچىسىمۇ ياكى مۇستەقىل تىلمۇ؟ دېگەن مەزمۇندا مۇنازىرە بولغانىدى. خەمىت تۆمۈرتۈركى تىللارنىڭ ئالىلىقاچان مۇستەقىل تىللارغا ئايلانغانلىقىنى دەلىللىسە، تۇرسۇناي خانىم تۈركلەرنىڭ

ئورتاق تىلغا ئىگە ئىكەنلىكىنى، بۇ ئورتاقلىقنى كۈچلەندۈرۈش ۋە داۋام قىلىشنىڭ تەخىرسىزلىكىنى تەكىتلىگەن ئىدى.

خەنچىدىن تەرجىمە قىلىنىپ تولۇق ۋە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ دۇنيا تارىخى دەرسلىكىدە ئۆتۈلىدىغان ئوسمانلى خەلىپىلىكى، مۇستاپا كامال ئاتا تۈرك ھەققىدىكى مەلۇماتلارمۇ ئۇيغۇرلارنىڭ تۈركىيە ھەققىدىكى چۈشەنچىلىرىنى بېيىتقان دەپ قاراشقا بولىدۇ. جوڭگودا يىللاردىن بېرى كۈندە يېرىم سائەت ئاڭلىتىلىپ كېلىۋاتقان مەملىكەت خەۋەرلىرى ۋە خەلقئارا خەۋەرلەر پروگراممىسىدىكى تۈركىيەگە ئائىت مەزمۇنلار ۋە باشقا گېزىت - ژۇرناللاردىكى ھەر خىل مەقسەتلەر بىلەن يۈرگۈزۈلگەن تەشۋىقاتلارمۇ ئۇيغۇرلارنىڭ تۈركىيە ھەققىدىكى چۈشەنچىلىرىنىڭ بېيىشىغا خىزمەت بولغان.

خۇلاسىلىگەندە، تاكى ئىككى مىڭىنچى يىللارنىڭ باشلىرىغىچە ئۇيغۇرلاردىكى تۈركىيە ھەققىدىكى چۈشەنچە دېگىنىمىزدە ئاساسەن زىيالىلار قاتلىمىدىكى چۈشەنچىنى كۆزدە تۇتىمىز. ئىككى مىڭىنچى يىللاردىن كېيىنكى تۈركىيە قىزغىنلىقى ئۇيغۇر تارىخىدا مىسلى كۆرۈلمىگەن بىر ئاممىۋىي ھاياجان بولۇپ، تەسىرى چوڭقۇر، دائىرىسى كەڭ ۋە ئىزچىل داۋاملىشىۋاتقان بىر ئېقىمدۇر.

ئۇيغۇر كىتاب تورى بىكىتى
www.uyghurkitap.com

«غەرپلەشكەن» تۈركىيە

ماڭا ئۇچرىغان ئۇيغۇرلارنىڭ تۈركىيە ھەققىدىكى سەلبى تەسىراتى «تۈركلەرنىڭ غەرپلىشىپ كەتكەنلىكى»دىن ئىبارەت ئىكەن. بۇنىڭ ئەكسىچە ماڭا تۈركىيە بەزىدە بارغانچە شەرقلىشىشتىن قۇتۇلالمايۋاتقان دىلىغۇل بىر ھالەتتە كۆرۈنىدۇ. شەخسكە چوقۇنۇش، قانۇن ئالدىدىكى باراۋەرسىزلىك، قانۇننىڭ ئىجراسىزلىقى، شەخسنىڭ نوپۇزىنى قانۇندىن ئۈستۈن قويۇش، ھەر يەردىكى سەممىيەتسىزلىك، ئىشلارنىڭ پرىنسىپ بويىچە ئەمەس، ھېسسىيات بويىچە بېجىرىلىشى قاتارلىق مۇستەبىت شەرقتە ئومۇملاشقان ھالەتلەر تۈركىيەدىمۇ مەۋجۇد. بۇ قېتىمقى داربىدىن شۇ مەلۇم بولدىكى، بۇ ئەلدە ئارمىيە دۆلەتنى، يۇقىرانى قوغدىماي ھاكىمىيەتكە ئارىلىشىدۇ ۋە پات - پات ھەربى ئۆزگىرىش قىلىپ تۇرىدۇ. بۇ ئەھۋال شەرقلەشكەن سۈرىيەدە، رۇسسىيەدە ۋە مىسىردا ئۇچرايدۇ. 15- تومۇزدىكى ئىشقا ئاشمىغان داربە-ھەربى سىياسى ئۆزگىرىش، تۈركلەرنى ھۆرلۈكتىن ئايرىپ، شەرقلەشتۈرۈشنى مەقسەت قىلغان.

تۈركىيەدە شەرقلەشكەن ئەللەردىكىدەك ئىدىئولوگىيە مائارىپى مەۋجۇد. باشلانغۇچنىڭ دەرسلىكلىرىدىن تارتىپ ئوتتۇرا مەكتەپكىچە دۆلەت بايرىقى، دۆلەت مارشى، ئاتاتۈركنىڭ رەسمى ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەزمۇنلار دەرسلىك كىتاپلاردىن ئورۇن ئالغان بولىدۇ. ئوسمانلى ئىمپېرىيەسىنىڭ شانلىق تارىخى، تۈرك مىللىتىنىڭ پارلاق ئۆتمۈشى، تۈرك دۈشمەنلىرىنىڭ قىلمىش - ئەتمىشلىرى، تۈركىيەنىڭ رەقىپلىرىنىڭ قورشاۋىدىن قانداق قەد كۆتۈرگەنلىكى قاتارلىقلارنى ئىدىئولوگىيەلەشتۈرۈپ تارىخ، ئەدەبىيات ۋە ئىجتىمائىي بىلىملەرگە سىڭدۈرىدۇ. خۇددى ئۇيغۇرچە دەرسلىكلەردە كىچىككىنە باللارغا كاتتا ئىدىئولوگىيە يۈكلەنگەندەك. بۇ مۇستەبىت شەرقتە ئەينەن داۋام قىلىنىۋاتقان ئەندىزە بولۇپ، مائارىپتا ئىنسانلىق، تەرەققىيات ۋە ئىلىمنىڭ ئەمەس، ئىدىئولوگىيەنىڭ تەكىتلىنىشى چېكىنگەنلىك،

شەرقلەشكەنلىك دەپ قارىلىشى كېرەك.

تۈركىيەنى غەرپلەشكەندەك كۆرسىتىپ قويىدىغان يەنە بىر ئامىل يېزىق ئىكەن. چۈنكى تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇپ، ئون يىلغا يېقىن ۋاقىت ئۆتكەندە يېزىق ئىسلاھاتى بولغان بولۇپ، قۇرئاننىڭ يېزىقى بولغان ئەرەبچىنىڭ ئورنىغا لاتىنچە يېزىق ئالماشقان. بۇ كىشىلەرگە غەرپلەشكەنلىكتەك تۇيۇلغان بولۇشى ئېھتىمال. يېزىق ئالماشتۇرماقچى بولغانلار ئەينى دەۋردە ساۋاد چىقارماق قىيىن، مائارىپتا تەرەققىي قىلماق زور، زامانىۋىلىققا ماس كەلمەيدۇ... ئاقلەي - كۆكلەي دېگەندەك ئۇيغۇرلارنىڭ تىل - يېزىقى ھەققىدە بۈگۈنلەردە دېيىلىۋاتقان سەۋەپلەرنى شۇ چاغلاردا داۋا قىلىشىپتىكەن. ئەمما شۇ يېزىق ئالماشقان بۈگۈنكى تۈركىيەدىن يېزىق ئالماشتۇرمىغان ياپونىيە بەكرەك ئىلغار، تېخىمۇ غەرپلىشىگىلىك. ئەگەر يېزىق ئالماشتۇرۇش غەرپلەشكەنلىك بولىدىغان بولسا، مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا لاتىنچىغا ئوخشايدىغان خەنسۇچە پىنيىننى قوللىنىشقا زورلانغان ئۇيغۇرلار دەھشەت «غەرپلىشىپ» كەتكەن بولىدۇ. قىزىق يېرى، ھەققەتەن غەرپلىشىپ كەتكەن لىۋان، مىسىر ۋە سۈرىيەنىڭ ئەرەب خىرىستىيانلىرى قۇرئاننىڭ يېزىقىنى ئىشلىتىدۇ.

تۈركىيەنى غەرپلىشىپ كېتىپتۇ دېگەنلەر يەكۈننى ئاياللارنىڭ ئۈستى - بېشىدىن ئالغاندەك قىلىدۇ، بولمىسا تۈرك ئاياللىرىنىڭ قولىدىكى تاماكا، ئۈچىسىدىكى ئۇزۇن-قىسقا كىيىم پاكىت قىلىنمىغان بولاتتى. مەن «غەرپلىشىش»نى ئاياللارغا دۆڭگەيدىغان، مىللەت ئەخلاقىنى ئۇلارنىڭ كىيىمى بىلەن ئۆلچەيدىغان كىشىلەرگە ھەيران. ئەمەلىيەتتە تۈزۈم، ئېتىقاد، مەدەنىيەت جەھەتلەردە بەكرەك غەرپلىشىپ كەتكەن، نوپۇسىنىڭ 90 پىرسەنتىدىن ئارتۇقى خىرىستىيانلاشقان كورىيەگە قارىساق، ئاياللىرىنىڭ كىيىنىشى كىنولاردىكى تۈرك خانىم قىزلىرىنىڭكىدىن يېپىقكەن. تاماكا ئىستېمالى غەرپلەشمىگەن ئاسىيا ۋە ئافرىقادىكى مۇسۇلمان دۆلەتلەردە غەرپلەشكەن دېيىلىۋاتقان ياپونىيە، سىنگاپور، كورىيە، تەيۋەنلەرنىڭكىدىن نەچچە ھەسسە كۆپ. قىسقىسى، ئاياللارنىڭ كىيىنىشى ۋە تاماكىنىڭ «غەرپلىشىش» بىلەن ھېچ بىر ئالاقىسى يوق.

«غەرپلەشمەك» دېگەن بۇ مەسىلە ئويلارغا سازاۋەردۇر. زادى غەرپلىشىش دېگەن نېمە، ئۇنىڭ ئىپادىلىرى قانداق، قانداق ئاقىۋەتكە مۇپتىلا قىلىدۇ؟ دېگەنلەرنى مۇلاھىزە قىلىپ بېقىش كېرەك. مەن كۆرگەن تۈركىيە، مىسىر، سەئۇدى ئەرەبىستانى قاتارلىق ئەللەردە غەرپلىشىشتىن ئەنسىرەش كۈچلۈك ئىكەن. بۇ ئەھۋال جوڭگودىمۇ ئوخشاش. بۇ ئەللەر بۇرۇن غەرپنىڭ تاجاۋۇزىنى باشتىن كەچۈرگەن بولغاچقا، ئۇرۇشتىن بۇرۇنقى مۇستەملىكەلىشىشكە قارشى كەيپىيات تىنىچ مۇھىتتا غەرپكە ۋە غەرپلىشىشكە قارشى نەپرەت بولۇپ ئىپادىلىنىدىكەن. غەرپتىن مۇستەقىل بولغاندىن كېيىنمۇ تەرەققىياتتا ئۇتۇق قازىنالمىغان ھۆكۈمرانلار سەۋەبىنى غەرپكە ئارتىدىكەن، سارايغا مالاي زىيالىلار خەلقنىڭ مۇستەملىكە قىلىنغان ئاچچىق كەچمىشىنى خېمىرتۇرۇچ قىلىپ بارلىق ئوڭۇشسىزلىقلارنىڭ يىلتىزىنى غەرپتىن ئىزدەپ، غەزەپنى غەرپكە بۇرايدىكەن. ساراي زىيالىلىرى ۋە ھاكىمىيەت سەرخىللىرى ئۈستىلىق بىلەن تارىختىكى مۇستەملىكچى ۋە بۈگۈنكى كۈچلۈك غەرپ دۆلەتلىرىنى ئۆز ئېلىدىكى ۋە جاھاندىكى چىرىك، خۇنۇك،چۈشكۈن قىلمىشلارنىڭ مەنبەسى قىلىپ چۈشەندۈرىشىدىكەن. ئەڭ خەتەرلىك يېرى مۇسۇلمان ئەللىرىدە ئەۋج ئالغان بۇنداق چۈشەندۈرۈش دىنىي سۈيىئىستىمال قىلىپ ئىدىئولوگىيەلىشىدىكەن ۋە شەرقلەشكەن مۇسۇلمان ئەللەردە تۇرغانلار، ئوقۇغانلار ۋە ئۆلىمالار ئارقىلىق دىن دېيىلىپ ئۇيغۇرغا ئىمپورت قىلىنىدىكەن.

ئۇيغۇرلارنىڭ پىكرىنى شەكىللەندۈرىۋاتقان ۋەتەندىكى مەتبۇئاتلاردا «غەرپنىڭ سىڭىپ كىرىشى، غەرپچە ئەركىنلەشتۈرۈش، غەرپچە كىشىلىك ھوقۇق، غەرپنىڭ بۆلۈۋېتىش سۈيىقەستى» دېگەندەك كۆپتۈرمىلەر بىلەن ۋەتەن سىرتىدىن ئېقىپ كىرىۋاتقان «غەرپنىڭ ئويۇنى، خىرىستىيانلارنىڭ دۈشمەنلىكى، يەھۇدىلارنىڭ سۈيىقەستى» دېگەن مۇبالىغىلەر بىرلىشىپ، خەلقنىڭ ئېڭىدا بىر دۇنياۋىي غەرپ تەھدىتىنىڭ ساختا مەنزىرىسى شەكىللەنگەن. شۇڭا ئۇيغۇرلار تۈركىيەنىڭ ئۆزگە ياقمىغان تەرەپلىرىنى «غەرپلىشىپ كېتىپتۇ» دېگەن ئىبارە بىلەن ئىپادىلىگەن بولۇشى مۇمكىن.

ئەمەلىيەتتە، تۈركىيەگە كېلىپ «تۈركلەر غەرپلىششىپ كېتىپتۇ» دېگەن ۋە دەۋاتقان كىشىلەر ئۆزىنىڭ قانداق سەۋەپلەر بىلەن بۇ ئەلدە شۇنچە بىغەم يۈرگەن ۋە يۈرۈۋاتقانلىقىنى ئويلاپ باقسا بولىدۇ. ئەگەر تۈركلەر «غەرپلىششىپ» ئەمەس، ئەركىنلىششىپ بۈگۈنكى كۈچلۈك ھالغا كەلمىگەن بولسا، دېموكراتىيەگە ماڭمىغان بولسا، ھازىرقى ھۆكۈمەت تۈركلەر قېرىندىشىمىز دەپ بىلىدىغان ئۇيغۇرلارغا بۇنچە باغرىنى ئاچمايتتى. بۇ يەردە ھۆكۈمەتنى خەلق سايلايدىغان بولغاچقا خەلق سۆيگەننى ھاكىمىيەت يۆلىمەي ئامالى يوق. ئەگەر تۈركىيەمۇ مىسىر، قازاقىستان، ئۆزبەكىستاندەك شەرقلەشكەن بولسا، ئۇيغۇرنىڭ تۇرار يېرى قاماق، بارار يېرى زىندان بولاتتى.

تۈركىيەنىڭ دېموكراتىيەگە كېتىۋاتقانلىقىنى «غەرپلەشكەنلىك» دەپ قاقشاشقا تېخى بالدۇر. چۈنكى بۇ ئەلدە شەخسكە چوقۇنۇش بار. تۈركىيەدە مۆرتلىرى نەچچە ئون مىڭ، ھەتتا نەچچە يۈز مىڭدىن ئارتۇق خوجىلار مەۋجۇد. ئۇلار چېقىلغىلى بولىدىغان كىشىلەر ئەمەس، ھەججۇي قىلىنسا، ناخشىغا قېتىلسا مۆرتلىرىدىن بالاغا قالىدىغان گەپ. بۇ قېتىمقى ھەربى سىياسىي ئۆزگىرىش ئورۇنىشىمۇ شۇ خوجىلارغا باغلاندى. ئەمما ئىچىنارلىقى، شەخسكە چوقۇنۇش بىلەن باغلانغان ھەربى ئىسياننى ئۆتتۈقلۇق مەغلۇپ قىلغان ئەردوغانغا بولغان چوقۇنۇش ئەۋجگە چىقتى.

بىز دۇنياغا «غەرپ-شەرق»، «دوست-دۈشمەن»، «خرىستىيان-مۇسۇلمان» دىن ئىبارەت ئىككى قۇتۇپلۇق تەپەككۇردىن خالى نەزەر سالغىنىمىزدا، خىيالىمىزدا غەرپلەشمىگەن ئەرەبىستاندىن ھەج قىلىشنى ساقلاپ ياتقان تۆرت يۈزدىن ئارتۇق ئۇيغۇرنىڭ ھەجسىز ھەيدىۋېتىلگەنلىكى بىلەن، غەرپلەشكەن تۈركىيەدىكى بىر ئايرۇدۇرۇمدا ساختا قىرغىزىستان پاسپورتى بىلەن تۈركىيە چېگرىسىدىن قانۇنسىز ئۆتۈپ، مەككىگە بارماقچى بولغان 98 ئۇيغۇرنىڭ ھېچ بىر جازاسىز يولغا سېلىپ قويۇلغانلىقىنى سېلىشتۇرۇپ بېقىشىمىز كېرەك. يېقىندا يۈز بەرگەن بىر ئۇيغۇر مۆتىۋەرنىڭ تۇتۇلۇش ۋەقەسىمۇ غەرپلەشكەن تۈركىيەنىڭ دېموكراتىيەسى سەۋەبلىك خەيرلىك ئاياقلاشقان بولدى. ھۆكۈمەت قايتۇرۇپ بېرىش تەكلىپىنى چىقىرىپ

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

تۇرسىمۇ، مەھكىمە قارار چىقىرىپ مەزكۇر ئۇيغۇرنى تۈركىيەدە ئېلىپ قالدى. تۈركىيە دېموكراتىك دۆلەت بولغاچقا، ھۆكۈمەتنىڭ بۇيرۇقى قانۇندىن ئۈستۈن بولالمىدى. تۈركىيەدە ساقچى ھۆكۈمەتنىڭ بۇيرۇقىنى ئىجرا قىلىپ تۇتقان بىلەن تەپتىشنىڭ تەھقىقلىشى، سوتنىڭ ھۆكمى بولماي تۇرۇپ ھېچكىم قاماققا مەھكۇم بولمايدۇ. مانا بۇ كىشىلەر «غەرپلىشىپ كېتىپتۇ» دەپ سەلبى باھا بېرىۋاتقان تۈركىيەنىڭ رېئاللىقى.

قەشقەردىن ئىستانبۇلغىچە نەسھەت

ئۇيغۇرلار بىلەن تۈركلەر ئاجايىپ ئوخشىشىپ كېتىدۇ. بولۇپمۇ ئولتۇرۇپ نەسھەت قىلىپ كېتىشلىرى، دۇنيانى بىر بارداق چاي بىلەن ئايلىنىپ چىقىپ، ئىچىنى تىڭشاپ ئولتۇرۇپ كېتىشلىرى. جامەلەردىكى تەبلىغلەردە ياڭرايدىغان تۈركچىدە ئۇيغۇرچىدىكىگە ئوخشاش رىۋايەتلەر، چۈشلەر ۋە تەبىرلەر بار. خۇددى بۇ ئىككى قەۋم بىر چاغلاردا ئوخشاش رىۋايەتلەرنى يېپىنچاقلاپ بىر بىرىگە ئۇخلىشىپ بەرگەن ۋە ئوخشاش چۈشلەرنى كۆرگەندەك. بەزى تۈركلەردە بىر قىسىم دوستلىرىمدەك ئاتتىن چۈشىسىمۇ ئۈزەڭگىدىن چۈشمەيدىغان ئاقسالىق، ھەممىگە يول كۆرسىتىدىغان ئاكا مىجەزلىك، ئۆزلىرىنىڭ دۇنياغا ئىش ئۆگىتەلەيدىغانلىقىغا ئىشىنىدىغان دېمىغى ئۈستۈنلۈك بار. ئەمما بىزدىكى پەرقلەرمۇ ئاز ئەمەس، بولۇپمۇ گەۋدىلىك پەرق جۈشقۇن كۆزلەردە، خاتىرجەم يۈزلەردە ۋە شاش سۆزلەردە. قارىماققا ئۇيغۇرچىدا باردەك كۆرۈنىدىغان بىر سۆز تۈركىيە تۈركچەسىدە باشقا مەنىلەر ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ. مەسىلەن: خائىن دېگەن سۆز ئۇيغۇردا مىللەتكە ئاسىيلىق قىلغان كىشىنى كۆرسەتسە، تۈركىيەدە ۋەتەننى بۆلمەكچى بولغان، ئايرىلىپ دۆلەت قۇرۇش ئىستىكىدە تۈركىيەدىن «يۈز ئۆرىگەن» لەر ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. ئۇيغۇرچىدا خائىن ئۇيغۇرنى كۆرسەتسە، تۈركچىدە خائىن تۈرك بولمىغان مىللەتتىن بولغان بۆلۈنگۈچىلەرنى بىلدۈرىدۇ. تۈركىيەدە سىياسى پائالىيەت بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتقان «خەلقلەرنىڭ دېموكراتىك پارتىيەسى (HDP)»مۇ بەزەن خائىنلار قاتارىدا ئەيىپلىنىدۇ. چۈنكى بۇ پارتىيە كوردلارنىڭ ۋە «ئېزىلگۈچىلەر» نىڭ ھەق ھوقۇقلىرىغا ۋەكىللىك قىلىشنى نىشان قىلغان. تۈركىيەدىكى بىر قىسىملار بۇ پارتىيەنىڭ تېرورچى تەشكىلات كورد ئىشچىلار پارتىيەسىنىڭ قورالسىز تارمىقى دەپ تونۇيدۇ. بۇ پارتىيەنىڭ ياۋرۇپادىكى يىغىلىشلىرىدا تۈرك بايرىقىنى ئىشلەتمەي، ئۆز بايرىقىنىلا ئاسقانلىقى مېنىمۇ ھەيران قالدۇرغانىدى. مەزكۇر پارتىيەدىن داۋۇت ئوغلى ھۆكۈمىتىدە ئىككى مىنىستىر چىققان، ھازىر بۇ پارتىيەنىڭ پارلامېنتتا 59 ئەزاسى بولۇپ، تۈركىيەدىكى

تۈت چوڭ پارتىيەنىڭ بىرى. كوردلارنىڭ تۈركىيەنىڭ سىياسىي ھاياتىغا تەسىر كۆرسىتەلەيدىغان مۇشۇنداق بىر پارتىيەنى قۇرۇپ چىقالىغانلىقى مېنى تۈركىيەنىڭ دېموكراتىيەسىدىن ئۈمىدلەندۈردى.

2015-يىلىنىڭ ئاخىرى ۋە 2016-يىلىنىڭ بېشىدا تۈركىيەدە ئىسلام دۆلىتى تېرورچىلىرى ۋە كوردلارنىڭ تېرورچى تەشكىلاتلىرى ئۇيۇشتۇرغان ئادەمبومبا ھۇجۇملىرى ئورتىغا چىقتى. نەتىجىدە بىر بۆلۈك كىشىلەردىكى خائىنلارغا قارشى كەيپىيات يۇقىرى چەككە يەتتى. شۇ ئەسنادا ئىستانبۇلدىكى بىر ئۇنىۋېرسىتېتتا ئىشلەيدىغان تۈرك دوستۇمغا تۈركىيەگە كەلگەندىن كېيىنكى تۇنجى تېلېفوننى قىلىپ ھال سورىدۇم، چۈنكى ئەڭ دەھشەتلىك تېرورلۇق ئەنقەرە ۋە ئىستانبۇللاردا يۈز بەرگەن ئىدى. دوستۇمنىڭ ھاكىمىيەت بېشىدىكى ئادالەت ۋە قالقىنما پارتىيەسى (قىسقارتىپ ئاق پارتىيە دەيدۇ) تەرەپتارى ئىكەنلىكىنى بىلەتتىم. قىزغىن مۇڭدىشىپ كەتتۇق، گەپ تۈركىيەدىن باشلىنىپ ئامېرىكىغا ئۇلاشتى، ئاخىرى تېما ئۇيغۇرغا كۆچكەندە ئۇنۇم پەسىيىپ كەتتى. دوستۇم تېزلا پاراڭنى ئائىلەمگە يۆتكەپ ئۇلارغا تۈركچە ئەڭ سۆلكەتلىك ئىبارىلەر بىلەن ئامان ئىسەنلىك تىلىگەندىن كېيىن «خائىنلارنىڭ پېشىدىن يۈرمەڭلار. مېنىڭ ئورتا ئاسىيا تۈرك جۇمھۇرىيەتلىرىدىن كەلگەن ئوقۇغۇچىلىرىم بار. بولۇپمۇ ئۆزبېكىستاندىن كەلگەنلەر ھەممىشە روسلارنىڭ قىلغان ياردەملىرىنى تەرىپلەيدۇ. ئۇلارنىڭ روسلار بىلەن ياشىغان كۈنلىرى نەقەدەر راھەت ئىكەنمىش - ھە! شۇڭا سىلەرمۇ ئۇلارنىڭ خاتالىقىنى تەكرارلىماڭلار. ئامېرىكىلىقلارنىڭ ئويۇنىغا ئالدانماڭلار، ئۇلارغا ئەگىشىپ خائىنلىقنى تاللىماڭلار، ئۇلار قۇرغان تۇزاققا بىزدىكى خائىنلاردەك دەسسىمەڭلار...» دېگەندەك تەنبىھلىك جۈملىلەرنى ھىلى ئىمپېرىيالىزم سۇيىقەستى، ھىلى خىرىستىيان تەھدىتى بىلەن دەلىللەپ يۇغۇرۇپ نەسىھەت قىلىشقا باشلىدى. يۈرەكنى ئالغىدەك ۋەھىمىنى ئىشارە قىلىپ دېيىلگەن باشقا گەپلەر ئانچە ئېسىمدە يوق. پەقەت ئۇنىڭ تۈركچە «سىز شۇ خائىنلەرىن پەشىندەن كوشمايىن» دېگەن ئەڭ كۆپ تەكرارلانغان نەسىھەتلىك جۈملىسى ھېلىمۇ ئېسىمدە.

شۇندىن كېيىن ئۇنىڭ ئىسمى تېلېفونۇمدا كۆرۈنمەس بولدى، ئالاقىمىزمۇ ئۈزۈلدى. خۇددى شۇ جۈملىسى ئۇنىڭ ماڭا قىلغان خوشلىشىش سوۋغىسىدەك. ھەر قېتىم شۇ دوستۇم ئېسىمگە كېلىپ قالسا ئاشۇ ئاگاھلاندۇرۇشلارنى يادىمغا ئالماي-دە بىئارام بولىمەن. تۈركىيەدە ئۇزاق ياشىغان بىر ئۇيغۇر پروفېسسورنىڭ «غەرپلىك ئالىملار بىلەن كۆرۈشسەڭ ئەھۋالىڭنى تەپسىلى ئاڭلايدۇ ۋە تەدبىرىڭنى سورايدۇ، تۈرك ئالىم بىلەن كۆرۈشسەڭ ئەھۋالىڭنى سورىماستىن، تەدبىرىڭنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى ھەققىدە ساڭا ئەقىل ئۆگىتىدۇ» دېگىنى ئېسىمگە كېلىپ تۇغرا چۈشىنىمەن بەزىدە. ئەمما ھەر ئۇيلىسام كەسپى ئېنژېنىرلىق بولغان، مېنىڭدىن ئەڭ ئاز بولغاندا ئون ياشقا كىچىك بىرەيلەننىڭ ماڭا بۇنداق تەنبىھ بېرىپ كېتىشىنى ھېچ قوبۇل قىلالىغىنىم يوق. شۇ گەپلەرنىڭ تەپسىلاتىنى ھەر ئويلىسام تۈركىيە كۆزۈمگە تارىيىپ كېتىۋاتقاندەك، ئانچە قاۋۇل سانالمايدىغان جۇغۇم تۈركلەرنىڭ ئالدىدا تېخىمۇ كىچىكلەپ كېتىۋاتقاندەك ھېس قىلىمەن. ئىستانبۇل ۋە ئەنقەرەدىكى بۇنداق نەسىھەتلەر قەشقەردىمۇ بازارلىق ئىدى.

2015-يىلى قىش كۈنى قەشقەردە بىرەيلەن بىلەن بىر سورۇندا ئۇچراشتۇرۇلدۇم. ئۆزىنى ئۇيغۇر ئىدىئولوگىيەسىنىڭ قازىسى سانايدىغان بۇ زات تۈنجى كۆرۈشۈپلا ماڭا نەسىھەت قىلدى. ئالدى بىلەن مېنى «ئىللەت مىللەتتە بولمايدۇ، شەخستە بولىدۇ» دېگەن قارىشىمدىن ياندۇرماقچى بولدى. ئېيتىشىچە بۇ قارىشىم ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆزىنى ئېتىراپ قىلىش ھەرىكىتىگە توسقۇنلۇق قىلارمىش، مىللەتنى ئۆز-ئۆزىنى تەنقىد قىلىشتىن مەھرۇم قويارمىش. ئاندىن يازمىلىرىمدىكى خەۋپلىك ئىددىيەلەرنىڭ تەھدىتلىك ئاقىۋەتلىرىدىن بىشارەت بەرگىلى تۇردى. يازمىلىرىمنى شۇ قەدەر ئەستايىدىل ئوقۇپتۇكى، نەچچە قېتىم ئېتىلىپ كېتىشىمگە يەتكۈدەك پاكىتقا ئېرىشىپتۇ. سورۇندىن قايتقاندىن كېيىن جىمىپ كەتكىنىمنى بايقىغان دوستلىرىم نەسىھەتنىڭ كۆيۈنۈشتىن بولغانلىقىغا مېنى ئىشەندۈرۈشتى. قىش ئۆتۈپ تومۇزدا بېشىمغا كۈن چۈشكەن سورۇندا ئىككىنچى قېتىم ئۇچراتتىم ئۇ زاتنى. ئاق كۆڭۈل ئاكام ماڭا قىلىنغان ھايۋانلارچە مۇئامىلىنى سۆزلەشكە باشلىۋېدى، ئۇ ماڭا باشتا «كۆيۈنۈپ» نەسىھەت قىلغاندىكى تەمكىنلىكىدىن چۈشمەي، يەنە بىرەر قۇر

ئۇيغۇر كىتاب تورى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ ئېلكتىرونلۇق نۇسخىسى
www.uyghurkitap.com

نەسىھەت قىلىشۋېتىپ، ئۆزىدىن چوڭ ئاكامنىڭ سۆزلىرىنىڭ ئاخىرلىشىشىنى كۈتمەيلا ماشىنىسىنى قوزغاپ كېتىپ قالدى.

نەسىھەتخورلۇق ھەققىدە ئويلىنىپ دىققەت قىلسام، ئىچ ئاغرىتىش، نەسىھەت، تەنبىھ ۋە تەھدىت دېگەنلەر تەرتىپ بىلەن داۋام قىلىدىكەن. مۇشۇنداق مۇھىتتا ياشىغانلار بىلىپ - بىلمەي باشقىلارغا نەسىھەت قىلىدىغان، ماقۇل دەپ بەرسە تەنبىھ بېرىدىغان، ئاقىۋەتتە تەھدىتلىك جۈملىلەرنى قوللىنىدىغان بولۇپ قالىدىكەن. ھېلىقى ئىككى نەسىھەتچىنى ئويلاپ قالىمەن. ئىككىلىسى ۋەتىنىدىن ئايرىلىپ باقمىغان، تۈركىيەدىكىسى قۇرۇلۇش كەسپىدە ئوقۇغان، قەشقەردىكىسىنىڭ ئوقۇغان كەسپىنى بىلمەيمەن. ھەر ئىككىسىلا مەندىن خېلى كىچىك. لېكىن بۇ ئىككىسى ئەمەلدار. ئىككىلىسىنىڭ تاۋۇقى تۈمۈر، شۇڭا بىلىدىغىنى، مىنىدىغىنى ۋە ئىشىنىدىغىنى تۆمۈر. مەن قەيەردە بولماي باشقىلارنىڭ تەلەپتىن تاشقىرى ئەقىل ئۆگىتىشلىرىنى، ئىتىبار بېرىشلىرىنى، نەسىھەت قىلىشلىرىنى خۇددى ئىچ ئاغرىتىشنى يامان كۆرگەندەكلا يامان كۆرۈپ كەلدىم. بۇنداقلار سېنىڭ نېمىگە مۇھتاج، نېمە سەۋەبتىن مۇھتاج ئىكەنلىكىڭگە قىزىقمايدۇ، بەلكى سېنىڭ ئېھتىياجىڭنى چۈشىنىشنىمۇ خالىماسلىقى مۇمكىن. ئۇلارنىڭ خالايدىغىنى ئۆزىنىڭ ئاكىلىقى، سەندىن كۈچلۈك ۋە ئۈستۈنلىكىنى ھېس قىلدۇرۇش. ئىچ ئاغرىتىش بىلەن نەسىھەتنىڭ ھەر ئىككىلىسىدە سېنىڭ غۇرۇرۇڭنى، قۇربىتىڭنى، ئەقلىڭنى ئىنكار قىلىپ ئۆزىنىڭ ھەممىگە قابىللىقىنى ئىسپاتلاش مەۋجۇد.

قەيسەرى ۋە ئىستانبۇلدىكى ئۇيغۇر مائارىپ مەسىلىسى ۋە چارىلەر

قەيسەرى ۋە ئىستانبۇلدىكى ئۇيغۇر مۇساپىرلارنىڭ كۆپ قىسمى 2014- يىلدىن كېيىن تۈرلۈك يوللار بىلەن تۈركىيەگە كەلگەن. دۆلەت ئۇلارنىڭ بىر قىسمىنى قەيسەرىدىكى بىر قورۇغا ئورۇنلاشتۇرغان ۋە شۇندىن كېيىن ھەر خىل سەۋەبلەر بىلەن كەلگەن ئۇيغۇرلارنى شۇ ئەتراپقا ئورۇنلاشتۇرۇش داۋام قىلماقتا. ئۇلارنىڭ قالغان بىر قىسمى ئىستانبۇلنىڭ زەيتىنبۇرنۇ، سەفاكۆي، سەلىمپاشا، بەيلىك دۈزۈ

قاتارلىق بۆلەكلىرىگە ئورۇنلاشقان. قەيسەرىدىكى شەرقى تۈركىستانلىقلار كۇلتۇر ۋە ھەمكارلىق جەمئىيىتىنىڭ ئېيتىشىچە قەيسەرىدە ئۈچ مىڭ ئەتراپىدا ئۇيغۇر مۇساپىر ياشايدۇ. ئىستانبۇلدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ سانىنى ئېلىش مۇمكىن بولمىدى، چۈنكى ئىش ئىمكانلىرى سەۋەبلىك يۆتكىلىش كۆپ بولغاچقا ھازىرچە بىزدە ئېنىق بىر سان يوق، ئەمما يەتتە مىڭدىن 10 مىڭغا قەدەر ئۇيغۇرنىڭ ئىستانبۇلدا ياشاۋاتقانلىقى تەخمىن قىلىنماقتا.

قەيسەرى ۋە ئىستانبۇلدا ياشاۋاتقان بۇ ئۇيغۇرلارنىڭ بەزىلىرى ئىنسانىي ئىقامەت، بەزىلىرى نورمال ساياھەت ئىقامىتى بىلەن تۇرۇۋاتىدۇ. ئىقامىتى چىقمىغانلىقتىن ساقلاپ تۇرۇۋاتقانلارمۇ خېلى بار. بۇ ئۇيغۇرلارنىڭ تۇرلۇك مائارىپ، ئىجتىمائىي، ئىقتىسادى ۋە كۇلتۇرەل مەسىلىرى ھەل قىلىنىشنى كۈتمەكتە. بىزنىڭ بۇ مەسىلىلەردىن ئەڭ مۇھىم دەپ قارىغىنىمىز باللارنىڭ مائارىپ مەسىلىسى.

1.مائارىپتا ساقلانغان مەسىلىلەر

ئىستانبۇل ۋە قەيسەرىدىكى ئۇيغۇر مۇساپىرلارنىڭ مائارىپىدا ساقلانغان بىرىنچى مەسىلە باللارنىڭ مەكتەپكە بارماسلىق مەسىلىسى. قەيسەرىدىكى ئوقۇغۇچىلار ئىچىدىن بىزنىڭ تەكشۈرۈشىمىزنى قوبۇل قىلغىنى 281، بۇنىڭ ئىچىدە قىز 122، ئوغۇل ئوقۇغۇچى 159. مەكتەپكە بارمايۋاتقانلار 75 بولۇپ، ئومۇمى ئوقۇغۇچىلارنىڭ 26.7 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. بۇ ستاستىكىدىن مەلۇمكى ئوقۇشنى خالايدىغان، لېكىن تۇرلۇك سەۋەپلەردىن ئوقۇيالماي قورۇ ئىچىدىكى غەيرى رەسمىي يوللار بىلەن دىنىي مائارىپ ئېلىۋاتقان 75 ئوقۇغۇچى بىزنىڭ مەكتەپكە يوللىشىمىزنى كۈتمەكتە. بەزى سەۋەپلەر تۈپەيلى بىزگە تىزىملىتىشنى خالىمىغان ئوقۇغۇچىلارمۇ بولغاچقا ئومۇمى سان ئېنىق ئەمەس.

ئىستانبۇلدىكى ئۇيغۇر باللارنىڭ ئومۇمى ئەھۋالىنى ئىگىلەشكە مۇمكىن بولمىدى. نۇسقا ئېلىپ تەكشۈرۈشلەردىن قارىغاندا سەفاكۆي مەھەللىسىدە

تەكشۈرۈشىمىزچە 100 دىن ئارتۇق مەكتەپ يېشىدىكى باللارنىڭ ئوقۇشتىن مەھرۇم قالغانلىقى مەلۇم. بۇنىڭ ئىچىدە يېتىم باللارمۇ خېلى كۆپ ساننى تەشكىل قىلىدۇ.

باللارنىڭ ئوقۇشسىز قېلىشىدىكى سەۋەپلەر ھەققىدە مۇساپىرلاردىن ئىگىلىشىمىزچە بىر قىسىم ئاتا-ئانىلار باللارنىڭ پەننى مائارىپتا دىنسىز بولۇپ كېتىشىدىن ئەنسىرەيدىكەن. ئەگەر تۈركىيەدىكى مائارىپنىڭ دىنسىزلەشتۈرىدىغان مائارىپ ئەمەسلىكىنى چۈشەندۈرەلىسەك، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئومۇمى ساننى ئېلىش مۇمكىن. يەنە بىرى بەزى ئوقۇغۇچىلارنىڭ قولىدا ئىقامەت بولمىغاچقا مەكتەپكە بېرىشقا ئامالسىز. بىر قىسىم ئۇيغۇر ئۆلىمالار باللارنىڭ ئاۋۋال قارى بولۇپ، ئاندىن مەكتەپتە ئوقۇشىنى تەشەببۇس قىلغىنى ئۈچۈن، شۇنداقلا مۇشۇنداق ئارزۇدىكى ئاتا-ئانىلار ۋە ئۆلىمالارنىڭ ھەمكارلىقىدا تەشۋىقات داۋام قىلىۋاتقانلىقى ئۈچۈن باللار مەكتەپكە بارماي قەيسەرى ۋە ئىستانبۇل قاتارلىق يەرلەردىكى رەسمىيەتسىز قۇرئان كۇرۇسلىرىدا ئوقۇماقتا. ئۈچىنچى بىر سەۋەپ، بىر قىسىم باللار يېتىم بولغاچقا ھامىلار باللارنىڭ ئوقۇشىغا سەل قاراۋاتقان ئەھۋاللارمۇ بار.

ئىستانبۇل ۋە قەيسەرىدىكى قۇرئان كۇرۇسلىرىدىن تەكشۈرۈشىمىزچە بۇنداق كۇرۇسلاردا تۈركىيەدە ئوقۇپ ئىلاھىيەت بويىچە دىپلوم ئالغان ئوقۇتقۇچىلار يوق.

مەكتەپكە بارماسلىق مەسىلىسىدە تۈركىيەنىڭ مائارىپىغا ئىشەنمەسلىك، باللارنىڭ دىنى تەربىيەسىدىن ئەنسىرەش، ئىقامىتى بولماسلىق ۋە مائارىپنىڭ موھىملىقىنى ھېس قىلماسلىق قاتارلىق سەۋەپلەر مەۋجۇت.

مائارىپتىكى ئىككىنچى مەسىلە، يېتىملەرنىڭ تەربىيەسى مەسىلىسى. بىز قەيسەرىدە تەكشۈرگەن 281 ئوقۇغۇچىنىڭ ئىچىدە 52 ئوقۇغۇچى يېتىم بولۇپ، ئومۇمى ئوقۇغۇچىلارنىڭ18.5 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. دېمەك، بۇ 52 ئوقۇغۇچى ئائىلە مۇھەببىتى، تەربىيەسى ۋە نازارىتىدىن مەھرۇم. بۇ باللارنىڭ يېشى كىچىك بولۇپ، ئۆزىنى باشقۇرۇش ئىقتىدارى يوق. بۇ باللارنىڭ بەزىلىرى ھامىلارنىڭ ئۆيىگە، يەنە

بەزىلىرى ئايرىم ئۆيگە تەقسىملەنگەن. ئايرىم ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئۆيلەرنىڭ تازىلىقى ناچار، يېتەكلەش ۋە مۇھەببەت كەمچىل بولغاچقا، بالىلارنىڭ پسىخىك ساغلاملىقىمۇ بۇزۇلۇشقا باشلىغان، يامان ئادەتلەرنى يۇقتۇرۇۋالغان. ھەتتا قورۇدا بۇنداق بالىلاردا ئوغۇرلۇق پات - پات يۈز بېرىپ تۇرىدىغان ھالغا يەتكەن.2016-يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئاخباراتقا چىققان 3 بالىنىڭ يوقاپ كېتىش مەسىلىسىمۇ، يېتىملەرنىڭ تەربىيىسىدىكى بوشلۇقنى ئاشكارىلايدۇ. بۇ ئۈچ قىز يېتىم بولۇپ، ھامىلارنىڭ ئازارلىشىغا ئۇچرىغان ۋە ئۆيدىن قاچقان. سەفاكۆي ۋە زەيتىنبۇرنۇنى تەكشۈرۈشىمىزچە 200دىن ئارتۇق يېتىم بالا ھامىلارنىڭ قولىدا.

مائارىپتىكى ئۈچىنچى مەسىلە، ئاتا-ئانىلارنىڭ تىل بىلمەسلىكى، تۈركىيە مائارىپىنى چۈشەنمەسلىكى، تەرەققىياتنىڭ تەلپىنى ھېس قىلماسلىقى ۋە يېتەرلىك مائارىپ كۆرمىگەنلىكى سەۋەبىدىن كېلىپ چىققۋاتقان بالىلارنىڭ مەكتەپلەردە مەيۇس، ئۇتتۇقسىز، داۋامسىز بولۇشى ۋە مەكتەپ ھاياتىغا ماسلىشالماسلىق مەسىلىسى. قەيسەرىدە بىز تەكشۈرگەن ئاتا-ئانىلار 188 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە باشلانغۇچ مەلۇماتى بولغانلار 150، تولۇق ئوتتۇرا مەلۇماتى بولغانلار 38. دېمەك، 80 پىرسەنتتىن ئارتۇق ئاتا - ئانىلارنىڭ مائارىپ سەۋىيەسى تۆۋەن، مائارىپنىڭ مۇھىملىقىغا بولغان تونۇشى يېتەرسىز. بۇ ئاتا-ئانىلار بالىلارنىڭ دەرسلىرىگە يېتەكچىلىك قىلىش ئىقتىدارىدىن مەھرۇم. تەكشۈرۈشىمىزچە بۇ ئاتا-ئانىلارنىڭ ھەممىسى تۈركچە ئوقۇش يېزىشنى بىلمەيدۇ. پەقەت ئۆز ھاجىتىدىن چىققىدەك كوچا تۈركچەسى بىلىدۇ.

تۆتىنچى بالىلارنىڭ ئانا تىلىدىن مەھرۇم قېلىش مەسىلىسى. قەيسەرىدىكى مەكتەپلەردە ئوقۇۋاتقان بالىلارنىڭ كەلگۈسىدە ۋەتەنگە قايتىپ، ئۆز خەلقى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشى، تۈركىيەدىكى مۇھاجىر ئۇيغۇرلارنى يېتەكلىگىدەك ئىقتىدارلارغا ساھىب بولۇشى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ ئانا تىللىرىنى ئۇنۇتماسلىقى ئىنتايىن مۇھىم. ئۇندىن باشقا تۈركىيەمىزنىڭ رەڭدارلىقى ئۈچۈن ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى ساقلاپ قېلىشتا ئانا تىل بەلگىلىگۈچى ئامىل.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

2. ھەل قىلىش چارىلىرى

يۇقىرىقى مەسىلىلەرگە مۇناسىپ چارىلەرنى تەۋسىيە قىلماقچىمىز. بىرىنچى، دۆلەتنىڭ رەسمىي ئورگانلىرىنىڭ ياردىمى بىلەن بالىلارنى مەجبۇرى تىزىمغا ئېلىش، ئىقامەت مەسىلىسىنى ھەل قىلىش، ئوقۇمايۋاتقانلارنى مەكتەپلەرگە يوللاش. ئىككىنچى، تۈركچە بىلمەسلىك، مەكتەپتىكى ئۇتۇقسىزلىق، تۈركىيەگە كۆنەلمەسلىك قاتارلىق مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش ئۈچۈن ئۇيغۇر بالىلار كۆپرەك مەكتەپلەردە يېتەكچىلىك ئىمكانى ھازىرلاپ، ئۇيغۇرچە ۋە تۈركچە بىلىدىغان ئوقۇتقۇچىلار ئارقىلىق بالىلارغا دەرس تەكرارلاش، تۈركچە ئۆگىتىش ۋە پىسخىك جەھەتتىن يېتەكچىلىك قىلىش. ئۈچىنچى، ئاتا-ئانىلارنىڭ مائارىپنىڭ «دىنىسىزلەشتۈرىشى»دىن قورقۇش، تۈركىيە مائارىپىنى چۈشەنمەسلىك، مائارىپ سەۋىيەسى تۆۋەن بولۇش، تۈركىيە دۆلىتىنى بىلمەسلىك قاتارلىق مەسىلىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، ئۇلارغا تۈركىيەدىكى ئوچۇق مائارىپتىن پايدىلىنىش ھەققىدە يېتەكچىلىك قىلىش، تۈركچە ئىشتىن سىرتقى دەرس ئورۇنلاشتۇرۇش، تۈرلۈك ھۈنەر مەكتەپلىرىگە ئەۋەتىپ، تۈرك جەمئىيىتىگە بۇرۇنراق ماسلىششى ئۈچۈن ھەيدەكچىلىك قىلىش. تۆتىنچى، يېتىملەر مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن ئۇيغۇر يېتىملەرنى تىزىملاپ يېتىملەر مەكتەپلىرىدە تەربىيەلەش. يېتىملەرنى خالىس ياردەم قىلغۇچى ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆيلىرىگە قەرەللىك ئەۋەتىپ ۋەتەن سېغىنىشلىرىغا دەرمان بولۇش، ئۇلارنىڭ ئانا تىل ۋە مەدەنىيىتىنى يوقاتمىغان ئەھۋالدا تۈرك جەمئىيىتى بىلەن بۇرۇنراق پۈتۈن بولۇشى ئۈچۈن يېتەكچىلىك قىلىش. بەشىنچى، ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئانا تىلىنى ئۇنتۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن تەسىس قىلىنماقچى بولغان دەرس تەييارلىق مەركىزىدە ئانا تىل دەرسى ئۆتۈشنى يولغا قويۇش، ئانا تىل كۇتۇپخانىسى تەسىس قىلىش، ئۇيغۇر مەدەنىيەت كۆرگەزمىسى ئۇيۇشتۇرۇش، قەرەللىك ئۇيغۇرچە ئولىمپىيات تەشكىللەپ، ئىستانبۇل ۋە قەيسەرىنى دۇنيا ئۇيغۇرلىرىنىڭ ۋە ئۇيغۇرلارغا قىزىقىدىغان بارلىق كىشىلەرنىڭ زىيارەت قىلىدىغان بىر مەركەزگە ئايلاندۇرۇش.

خۇلاسىلىگەندە، ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارنى ئومۇمىيۈزلۈك تىزىملاپ مەكتەپكە

ئېلىش، ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلار كۆپرەك مەكتەپلەردە يېتەكچىلىك بۆلۈمى، ئاتا-ئانىلارنى يېتەكلەش بۆلۈمى قۇرۇش. يېتىملەرنى يېتىملەر مەركەزلىرىدە تەربىيەلەش ۋە ھېچقانداق قانۇنى رەسمىيەتلەرنى ئۆتىمەي، ئۇيغۇر يېتىملەر ۋە ئوقۇش يېشىدىكى بالىلارنى يىغىپ، نامۇۋاپىق ئۇسۇلدا تەربىيەلەۋاتقان قۇرئان كۇرۇسلىرىغا بولغان يېتەكچىلىكنى كۈچەيتكەندە ئۇيغۇر بالىلارنىڭ مائارىپ مەسىلىسىنى ھەل قىلىشقا بولىدۇ.

2016-يىلى 12-ئۆكتەبىر

ئىلاۋە: بۇ پىلان 2016-يىلى يېزىلىپ تۈركچە ۋە ئۇيغۇرچە سۇنۇلغان، ئەمما مۇشۇ كۈنگىچە خەۋەر بولمىغان. 2017-يىلى سېنتەبىردە بۇنداق تەكشۈرۈش يەنە قىلىندى ۋە تەۋسىيىلىك پىلان يېزىلىپ مۇناسىۋەتلىك كىشى ۋە ئورگانلارغا تاپشۇرۇلدى. 2018-يىلى فېۋرالدا بۇ دوكلات يەنە بىر قېتىم مۇناسىۋەتلىك كىشى ۋە ئورگانلارغا تۈركچە يېزىلىپ يوللاندى.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر تۈركىيەدە

ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر 20-ئەسىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى تالانتلىق، كۆپ قىرلىق، ئۈرنەكلىك يازغۇچى ۋە ئەل سۆيگەن شائىرلارنىڭ بىرى. شۇنداقلا ئۇ ئۇيغۇرلارنىڭ تونۇلغان ئەدەبىيات تەتقىقاتچىسى، جامائەت ئەربابى ۋە ئىجتىمائىي پائالىيەتچىسىدۇر. ئۆتكۈرنىڭ 1946-يىلى 23 يېشىدا يېزىپ لەنجودا نەشىر قىلدۇرغان «يۈرەك مۇڭلىرى» ۋە 1948-يىلى ئۈرۈمچىدە نەشىر قىلدۇرغان «تارىم بويلىرى» ناملىق شېئىرلار توپلاملىرى، ئۇنى ئەينى دەۋىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئۈكەر يۇلتۇزىغا ئايلاندۇرغان. شائىرنىڭ ئۇ يىللاردا يازغان شېئىرلىرىدىن زامانىنىڭ زۇلمى، ئاۋامنىڭ زارى، دەۋرىنىڭ دەرت - ھەسرەتلىرى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. مەرھۇمنىڭ ئايالى خەلىچخان ئانىمىزنىڭ يەتكۈزىشىچە ئۆتكۈر 1949-يىلى گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتىنىڭ ئۇيغۇر ئېلىدىكى يەرلىك ھاكىمىيىتىدە كاتىپ بولغان. شۇ مەزگىلدە شاھىد بولغان زۇلۇم، تەڭسىزلىك، چىرىكلىك ۋە ناھەقچىلىكلەرگە چىدىماي خىزمەتتىن ئىستىپا بەرگەن ئىكەن. شائىر ئەينى زاماندا زالىم ھاكىمىيەتنىڭ خىزمىتىدىن ئىستىپا بېرىپلا قالماي، يەنە ئۇلارنىڭ زۇلمىنى شېئىرلار ئارقىلىق جاھانغا پاش قىلغان. شۇ مەزگىلدىكى ھېسلىرىنى «خەجلە خائىنلار خەجلە» ماۋزۇلۇق شېئىرىدا مۇنداق ئىپادىلىگەن.

خەجلە، خائىنلارەي خەجلە. بۇ ئەلنىڭ مالىنى خەجلە،
يېتىشمەي قالسىلەر ئۇ ھەم ئېلىپ سەن جانىنى خەجلە.
خېنىمغا ئوسما دەپ خەجلە، بېگىمگە تاسما دەپ خەجلە،
تالان-تاراجىدىن قالغان پارچە نانىنى خەجلە.
دېھقانغا ئاچقۇزۇپ بوزنى، دۇكانغا توقۇتۇپ بۆزنى،
سېلىپ ئالۋانى يۈز قاتلاپ، ئىچىپ سەن قانىنى خەجلە.
كۆلدە بېلىقى كۆپ دەپ، يەر ئاستى بايلىقى كۆپ دەپ،

قەدەمدە منىڭ تىپىپ ھىلە، ئىچىپ سەن كاننى خەجلە.
پالانى ئاقچىدۇر، كۆكچى. بۇ ئۆتكۈرمۇ يامان دوقچىدەپ،
پارچىلاپ بۇ مىللەتنى، سىتىپ ۋىجداننى خەجلە.

شائىر 1950-يىللاردىن كېيىن تەقىپ قىلىنىپ ئەسەر ئېلان قىلىش ھوقۇقىدىن مەھرۇم قالغان. ئۇ تا 1956 يىلغىچە بىر مەزگىل نازارەت ئاستىدا تەھرىرلىك ۋە تەرجىمانلىققا ئوخشاش خىزمەتلەرگە سېلىنغان. بۇ مەزگىلدە ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ قېلىپلىشىشى ۋە يېڭى ئاتالغۇلارنىڭ بارلىققا كېلىشىگە تېگىشلىك ھەسسە قوشقان. مەسىلەن: شۇ مەزگىلدە ۋە كېيىن مودا قىلىنغان ھەر قايسى ساھەلەر بويىچە «سوئنىي ھەمراھ قويۇپ بېرىش» ھەرىكىتى جەريانىدا كۆپ قوللىنىغان سوئنىي ھەمراھ سۆزىنى ئۆتكۈر ئەپەندىم ئوتتۇرىغا قويغان. بۇ ئاتالغۇ دەل جايىدا ۋە ۋاقتىدا ياسالغانلىقى ئۈچۈن تېزلا ئومۇمىيلىشىپ كەتكەن. مەرھۇمنىڭ خانىمىنىڭ ئەسلەپ بېرىشىچە ئۆتكۈر ئەپەندى 80-يىللارغىچە بولغان تۇرلۇك تۆمەن بېسىپ، زۇلۇم ۋە قىيىنچىلىقلار ئىچىدە ئۆزىنى ۋە ئەتراپىدىكىلەرنى ئۈمىدلەندۈرۈپ تۇرغان ئىكەن. مەھرۇملۇق يىللىرى زورايغان ۋە ئېغىر كۈلپەتلەر، تۆھمەتلەر، ھاقارەتلەرگە ئۇلىشىپ يۈرەكلەرنى زىدىلىگەن بولسىمۇ شائىر نىشاندىن ھېچ تايمىغان. شائىر بۇ يىللاردىكى ھەسرەتلىرىنى

قەلەم سۇندى، ئەلەم ئەزدى دىلىمنى،
شامال دارىپ كېكەچ قىلدى تىلىمنى.
قولۇم تۇتماس، پۇتۇم باسماس پالەچمەن،
نىمە بىرلە رازى قىلاي ئېلىمنى.

دېگەن مىسرالىرى ئارقىلىق ئىپادىلىگەن. شائىر ئۆزىنىڭ كېلەچەك ئىستىقبالغا بولغان قەتئىي ئىشەنچىنى «باھار چىللايمەن» ماۋزۇلۇق شېئىرىدا باھار تىمسالى ئارقىلىق مۇنداق يازغان:

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئۈنى كۈيلەيمەن زىمىستاندىمۇ،
تىلىم زەنجىردە باغلانغاندىمۇ،
كۆكرەككە نەيزە قادالغاندىمۇ،
ئىسسىق قانىمدىن باھار چىللايمەن.

شائىرنىڭ 1980-يىللاردىن يېزىپ نەشر قىلدۇرغان «قەشقەر كېچىسى»، «ئۆمۈر مەنزىللىرى»، «ئىز» ۋە «ئويغانغان زېمىن» ناملىق يىرىك ئەسەرلىرى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى ئۆلمەس ئابىدىلەرگە ئايلاندى. كۈنىمىزدە ئۇنىڭ ئەسەرلىرى چەتئەللەردە، بولۇپمۇ تۈركىيەدە تەرجىمە قىلىنىپ ھەر جەھەتتىن تەتقىق قىلىنىۋاتىدۇ. تۈركىيەدىكى چاغداش تۈرك تىللىرى فاكۇلتېتلىرىنىڭ ئۇيغۇر تىل ئەدەبىياتى دەرسىدە ئۆتكۈر شېئىرلىرى ئۆتۈلمەكتە. تۆۋەندە بىز ئۆتكۈرنىڭ تۈركىيەدىكى تەسىرى ھەققىدە توختىلىمىز.

تۈركىيەدە تۇنجى قېتىم ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرنىڭ رومانلىرى توغرىسىدا پىكىر يۈرگۈزگەن كىشى ئابدۇلكەرىم باقى ئىلتەبىردۇر. ئۇ 1991-يىلى يازغان «بۈگۈنكى ئۇيغۇر تارىخى رومانلىرىدا ئازاتلىق تېمىسى» ناملىق ماقالىسىدە ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرنىڭ «ئىز» رومانىدا ئۇيغۇرلارنىڭ ئازاتلىق كۆرەشلىرىنىڭ ئەكس ئەتتۈرۈلگەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويغان. گۈلزادە تانرىداغلى خانىم، 1996-يىلى مارمارا ئۇنىۋېرسىتېتىدا تەييارلىغان «20-ئەسىردىكى ئۇيغۇر رومانچىقى» ناملىق دوكتورلۇق ئىلمىي ماقالىسىدە ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرنىڭ رومانلىرىنى تەھلىل قىلغان. مەرھۇم شۈكۈر تۇران 1998-يىلى يازغان «ئۇيغۇر تۈركلىرى ئەدەبىياتى» ناملىق ئەسىرىدە ئۆتكۈر قاتارلىق كۆرەشچان شائىرلارنىڭ ئەسەرلىرى ھەققىدە توختالغان. 2007- يىلى ئەگە ئۇنىۋېرسىتېتى ئوقۇغۇچىسى ئۆزگۈر ئاي، ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرنىڭ «ئىز» رومانى توغرىسىدا دوكتورلۇق ئىلمىي ماقالىسىنى يازدى. ئەنقەرە گازى (غازى) ئۇنىۋېرسىتېتى تۈرك تىلى ۋە ئەدەبىياتى فاكۇلتېتى ئوقۇتقۇچىسى ھۈليا قاسساپئوغلۇ چەنگەل خانىمنىڭ «ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرنىڭ شېئىرلىرى» ناملىق ئىككى توملۇق كىتابى تۈركىيە مىللىي مائارىپ مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى. بۇلاردىن باشقا تۈركىيەدىكى ھەرقايسى ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ تۈرك تىلى ۋە

ئەدەبىياتى فاكۇلتېتلىرى ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرنىڭ شېئىرلىرىنى ۋە رومانلىرىدىن ئارىيەلەر ئوقۇتماقتا، باكلاۋۇرلۇق ۋە ماگىستىرلىق ئىلمىي ماقالىلىرى يازدۇرماقتا. بۇلاردىن باشقا ئۆتكۈر ئەپەندىنىڭ 1947 - يىلى يېزىپ قالدۇرغان «ئۇچراشقاندا» ناملىق شېئىرى تۈرك ناخشا چولپانلىرى تەرىپىدىن سەھنىدە ئېيتىلىپ، مىڭلىغان تاماشىبىنلارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى. 2005 - يىلى ھىندىستان باش مىنىستىرى مودى قازاقىستاندىكى خەلقئارالىق مۇنبەردە شائىرنىڭ «ئىز» سەرلەۋھىلىك شېئىرىنى دېكلاماتسىيە قىلىپ ئالقىشقا ئېرىشتى. يۇقىرىقىلاردىن شۇنى كۆرۈۋېلىش مۇمكىنكى، ئۆتكۈر ئەسەرلىرىنىڭ تۈركىيەدە ۋە تۈركچەنىڭ ۋاستىسى بىلەن دۇنيادا تونۇلغانلىقىنى، ئۇيغۇرلارنىڭ ۋە ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ۋە دۇنيادا تونۇلۇشىغا زور تۆھپە قوشقان ۋە قوشۇۋاتقانلىقىنىڭ ئىپادىسىدۇر.

نۆۋەتتە تۈركىيەدىكى ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر تەتقىقاتىدا ئەڭ ئاكتىپ ۋە ھوسۇللۇق تەتقىقاتچى ھۇلىيا قاسساپئوغلى چەنگەل خانىمدۇر. يەنە گۈلزادە تانرىداغلى، ئۆزگۈر ئاي قاتارلىق تەتقىقاتچىلارمۇ بۇ ساھەنىڭ مۇنەۋۋەر ئەزىمەتلىرىدۇر. ھۇلىيا خانىم تەتقىقاتىدا ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرنىڭ شېئىرلىرى تۈركىيە تۈركچەسىگە تەرجىمە قىلىنغاندىن باشقا، مەزمۇن ۋە قۇرۇلما جەھەتتىن تەھلىل قىلىنغان. يېقىنقى يىللاردىن بېرى ھۇلىيا خانىم ئۆتكۈر شېئىرلىرىدىكى كۆرەش، ھۆرلۈك، ۋەتەن ۋە سۆيگۈ تېمىلىرىنى تەپسىلى تەھلىل قىلىپ مەخسۇس ماقالىلەرنى يازدى. ھۇلىيا خانىم تۈركىيەدە ئېچىلغان بىر قانچە ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرىدا ئۆتكۈر ئەسەرلىرى ھەققىدىكى مۇلاھىزىلىرىنى سۇنغاندىن باشقا، شائىر ۋاپات بولغانلىقىنىڭ 20 - يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن مەخسۇس ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى تەشكىللىدى. ئۆتكۈر ئەپەندى ھەققىدە مەخسۇس تەتقىقات قىلغان يەنە بىر ئىزدەنگۈچى دوكتۇر ئۆزگۈر ئايدۇر. ئۇ ئۆتكۈر ئەپەندىمنىڭ «ئىز» رومانىنى تېكىستشۇناسلىق نۇقتىسىدىن تەتقىق قىلىپ، تۈركچىگە تەرجىمە قىلىپ چىققان ۋە بۇ ھەقتە دوكتۇرلۇق ماقالىسى يازغان. ئۆزگۈر ئاي ئۆتكۈر ئەپەندىمنىڭ «ئىز» رومانىنى مەخسۇس تەتقىق قىلغان. ئۇ مەزكۇر ئەسەر ھەققىدىكى بىر ماقالىسىدە ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرنى تۈركىيەنىڭ تانىنىمات دەۋرى ئەدەبىياتىدىكى ۋەكىللىك ئەدىپ ئاھمەت مىتھاتقا

تەقسالايدۇ. ئۆزگۈر ئاي ماقالىلىرىدە «ئىز» رومانىدا رومانچىلىق ھۈنەرلىرىنىڭ جايىدا قوللىنىلمىغانلىقىنىمۇ تىلغا ئالىدۇ. رومانىدا دىئالوگلارنىڭ ئاز بولۇشى، ۋەقەلەرنىڭ تېز ئىلگىرىلىشى، پېرسوناژلارنىڭ خاراكتېر تەسۋىرلىرىنىڭ يېتەرسىز قالغانلىقىنى مۇلاھىزە قىلىدۇ.

ھۈليا خانىم تەشكىللىگەن 2015-يىلى 18-دېكابىر كۈندىكى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىغا تۈركىيە باش مىنىستىرلىق تارمىقىدىكى تۈركىي مىللەتلەر ھەمكارلىق ۋە تەتقىقات ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى دوكتۇر سەردار چام، ب د ت پەن - مەدەنىيەت مائارىپ تەشكىلاتىنىڭ تۈركىيەدىكى مەسئۇلى ئۆجال ئوغۇز، غازى ئۇنىۋېرسىتېتى مۇدىرى بەربەروغلۇ، داڭلىق تۈركولوگ پروفېسسور دوكتور ئەھمەت بىجان ئەرجىلاسۇن ئەپەندى، تونۇلغان تۈركولوگ ئوسمان فىكرى سەرتقايا ئەپەندى، ئالاھىدە تەكلىپ بويىچە يىغىنغا ئىشتىراك قىلغان تونۇلغان تۈركولوگ مىرسۇلتان ئوسمانوف ئەپەندى، پروفېسسور ئابدۇررائۇف پولات ئەپەندى قاتناشتى. يىغىندا يەنە تۈركىيەدىكى ئۇيغۇر ئىلىم ئادەملىرىدىن پروفېسسور ئالىمجان ئىنايەت ئەپەندى، دوتسېنت دوكتور ئەركىن ئەكرەم ئەپەندى ۋە تۈركىيەدە ياشاۋاتقان، ئەنقەرەدىكى ئۇنىۋېرسىتېتلەردە تەھسىلدە بىر قىسىم ئۇيغۇرلار قاتناشتى. گېرمانىيە گۆتتۈڭگەن ئۇنىۋېرسىتېتى ئوقۇتقۇچىسى دوكتور ئابلەت سەمەت، نەۋشەھىر ئۇنىۋېرسىتېتى ئوقۇتقۇچىسى دوكتۇر ئادەم ئۆگەر، دوكتۇر ئاھمەت قارامان، دوكتۇر گۈلزادە تانرىداغلى، دوكتۇر ئايسىمە مىرسۇلتان، دوكتۇر رىدۋان ئۆزتۈرك، دوكتۇر ئايسۇن دەمىرەز گۈنەرى، دوكتۇر كونۇر ئالپ ئەرجىلاسۇن، دوكتۇر دەريا ئەرسۆز قاتارلىق تۈركىيەدە ئۇيغۇرشاناسلىق بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتقان زىيالىلار ئىشتىراك قىلدى ۋە ئىلمىي دوكلاتلىرىنى ئوقۇپ ئۆتتى. يىغىن تۈركىيەدىكى مەتبۇئاتلارنىڭ دىققىتىنى تارتىپ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ بۈگۈنكى ئەھۋالىنى تۈرك جامائىتىگە كۆرەك قىلدى. ھۈليا خانىم بۇ مۇناسىۋەت بىلەن تاراتقۇلاردا ئۇيغۇرلار ۋە ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ھەققىدە مەلۇمات بەردى. بۇ تۈركىيەدە ئۇيغۇر ئەدەبىياتى بويىچە ئەڭ كۆپ تەتقىقاتچى يىغىلغان، ئەڭ قىزغىن داۋاملاشقان ۋە ئەڭ كەڭ ساھەدىكى ئالىم ۋە مۇتەخەسسىسلەرنى بىر يەرگە جەم قىلغان بىر يىغىن بولدى. يىغىن تۈركىيەدىكى ئۇيغۇر زىيالىلار

بىلەن قازاقىستاندىن كەلگەن ئۇيغۇر زىيالىيلارنىڭ پىكىر ئالماشتۇرۇشىغا تىپىلماس بىر پۇرسەت ياراتتى.

يىغىنىنىڭ ھاياجانلىق مىنۇتلىرى قازاقىستاندىن كەلگەن ئۇيغۇر زىيالىيلىرىنىڭ ھۆلىيا خانىمغا تون كىيدۈرۈشى بىلەن يۇقۇرى پەللىگە چىقتى. مەشھۇر ئۇيغۇر شائىرى مۇھەممەدئىمىن ئوبۇلقاسىموۋ، دوكتور رۇسلان ئارزىيېۋ قاتارلىقلار قازاقىستاندىكى ئۇيغۇر جامائىتىنىڭ سالامى ۋە ھۆرمىتى سۈپىتىدە ئۇيغۇرچە تونىنى ھۆلىيا خانىمغا كىيدۈرگەندە ئۇيغۇر ۋەتىنىدىن كەلگەن ئىشتىراكچىلارنىڭ كۆزلىرىدىن ھاياجان ياشلىرى ئەگىدى. ئەنقەرەدىكى ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارغا ۋاكالىتەن ھاجەتتەپە ئۇنىۋېرسىتېتى دوكتور ئوقۇغۇچىسى ئاسىيە ئۇيغۇر خانىم ھۆلىيا خانىمغا رومال ئارتتى. يىغىندا مۇھەممەدئىمىن ئوبۇلقاسىموۋ ئەپەندى ئۆتكۈر ئەپەندى بىلەن يېزىشقان بارلىق مەكتۇپلىرىنى ھۆلىيا خانىمغا ھەدىيە قىلدى. ئۆتكۈر ئەپەندىمنىڭ شۋېتسىيەدە ياشاۋاتقان قىزى زۇلھايات ئۆتكۈر خانىم دادىسىنىڭ مەنۋىي مىراسلىرىنىڭ مىللەت قايغۇسى بولغانلىقىنى ئەسلەپ ئۆتتى. ھۆلىيا خانىم سۆھبەتلىرىدە ئۆتكۈر ئەپەندىمنىڭ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا قوشقان تۆھپىسىنى 11-ئەسىردىكى ئۇيغۇر مۇتەپەككۇرى يۈسۈپ خاس ھاجىپقا قىياسلىدى. يىغىندا ئەڭ ئەپسۇسلىنارلىق بولغىنى ئۆتكۈر ئەپەندىمنىڭ زاماندىشى بولغان مىرسۇلتان ئوسمانوۋ ئەپەندىنىڭ ئۆتكۈر ئەپەندى ھەققىدىكى ئەسلىمىلىرىنى سۆزلەشكە تەكلىپ قىلىنماسلىقى بولدى. يىغىندا باشتىن ئاخىرى ئىززەتلەنگەن بۇ تەۋەرۇك بوۋاينىڭ ئۆتكۈر ھەققىدىكى بايانلىرىنى ئاڭلىيالمىغانلىقى يىغىن قاتناشچىلىرىدا، بولۇپمۇ ئۇيغۇر قاتناشچىلارنىڭ قەلبىدە بىر ھەسرەت بولۇپ قالدى.

ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر تەتقىقاتى تۈركىيەدە ھازىر كەڭلىكتىن چوڭقۇرلۇققا قاراپ يۈزلەندى. دەسلەپكە تەتقىقاتلاردا ئۆتكۈرنىڭ شېئىرلار توپلاملىرى، رومانلىرى ھەققىدە ئومۇمىي مەلۇماتلار بېرىلگەن بولسا، نۆۋەتتە ئۇنىڭ ئايرىم نەزمىلىرى ھەققىدە تەتقىقاتلار ئوتتۇرىغا چىقماقتا. مەسىلەن: رىدۋان ئۆزتۈرك ئەپەندىنىڭ ئۆتكۈرنىڭ «ئۈچراشقاندا» ماۋزۇلۇق شېئىرى ھەققىدىكى تەتقىقاتى شۇنداق

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

چوڭقۇرلاشلارنىڭ مىسالىدۇر. رىدۋان ئەپەندى تەتقىقاتىدا 19-ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئەرزۇرۇمدا ياشىغان، تۈركىيەدە ئەرزۇرۇملۇ ئەمراھ دېگەن ئات بىلەن مەشھۇر بولغان بىر شائىرنىڭ «ياق، ياق» ماۋزۇسىدىكى شېئىرى بىلەن ئۆتكۈرنىڭ «ئۇچراشقاندا» دېگەن شېئىرىنى سېلىشتۇرۇپ مۇلاھىزە يۈرگۈزىدۇ. بۇندىن باشقا دوكتۇر ئاھمەت قارامان ئەپەندىنىڭ «قەشقەر كېچىسى» داستانى ھەققىدىكى تەتقىقاتىمۇ ئۆتكۈر ئەپەندىنىڭ ئەسەرلىرى ھەققىدىكى ئىنچىكە ئىزدىنىشلەرنىڭ قانات يېيىۋاتقانلىقىغا مىسال بولىدۇ. ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر ھەققىدىكى تەتقىقاتلارنىڭ مۇشۇنداق كۆچىيىشى ۋە چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ شائىرنىڭ ئەسەرلىرى بۇندىن كېيىن تېخىمۇ كۆپ كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى چېكىشى مۇمكىن.

ئۇيغۇر يازغۇچىلار ۋە چاغداش تۈرك ئەدىپلىرى

تۈرك چاغداش ئەدىپلىرىنىڭ ئۇيغۇر يازغۇچىلارغا بولغان ئومۇمىيۈزلۈك ۋە چوڭقۇر تەسىرى «چالىقۇشى»دىن باشلىنىدۇ. رىشات نۇرى گۈنتەكىننىڭ مەزكۇر رومانى 1980 -يىللاردا ئۇيغۇر ئوقۇرمەنلەردە، بولۇپمۇ ياشلاردا كىتاپ ئوقۇش قىزغىنلىقىنى قوزغىغان بولۇپ، كىشىلەرنىڭ نىكاھ، مۇھەببەت، ئائىلە قاراشلىرى ۋە پوزىتسىيەلىرىگە قەدەر تەسىر كۆرسەتكەن. بولۇپمۇ ئۇيغۇر يازغۇچىلىرىغا بولغان ئۈلگىلىك رولى چوڭ بولغان. تىلدىن تارتىپ ۋەقەلىكلەرنى بايان قىلىشلىرىغىچە پۈتۈنلەي ئۆزگىچە بولغان بۇ ئەسەر، يېزىقچىلىققا قىزىقىدىغان ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئۆگىنىش ئوبيېكتىغا ئايلانغان. ھەتتا 80- يىللاردا ئۇيغۇر ياش يېزىقچىلىق ھەۋەسكارلىرىدىن بۇ رومانىنى ئۆزلەشتۈرۈش ئۈچۈن كۆچۈرۈپ چىققانلار بولغان. بۈگۈنكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا باش كۆتۈرگەن ياش يازغۇچىلار ئىچىدە، بولۇپمۇ ئايال ئەدىپلەر ئىچىدە «چالىقۇشى»نىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغانلار خېلى كۆپ. مىسال ئالساق: خالىدە ئىسرائىل، غەلبە مۇھەممەد، رىزۋانگۈل يۈسۈپ قاتارلىقلارنى كۆرسىتىش مۇمكىن. شۇڭىمكىن رىشات نۇرى گۈنتەكىن تۈرك يازغۇچىلىرى ئىچىدە ئەسەرلىرى ئۇيغۇرچىغا ئەڭ كۆپ تەرجىمە قىلىنغان يازغۇچى بولۇپ قالغان.

تۈرك چاغداش رومانلىرىدىن ئۇيغۇر يازغۇچىلىرىنىڭ ئۆگىنىشىگە سازاۋەر بولغان يەنە بىر رومان «مەمەت ئاۋاق»تۇر. ياشار كامالنىڭ يىگىرمە نەچچە خىل تىلغا تەرجىمە قىلىنغان بۇ دۇنياۋى مەشھۇر رومانى ئۇيغۇر يازغۇچىلىرىنىمۇ قايىل قىلغان. ئۇيغۇر ئوتتۇرا ياش يازغۇچىلىرىدىن ئەختەم ئۆمەر ئۆزىنىڭ «يىراق قىرلاردىن ئانا يەرگە سالام» دېگەن ئەدەبىي خاتىرىسىدە بۇ قايىللىقنى تىلغا ئالغان. ياش يازغۇچىلاردىن ئابدۇرېھىم ئابلەتخان «مەمەت ئاۋاق ھەققىدە پارالّ» دېگەن ئەسىرىنى يېزىپ، ئۆزىنىڭ مەزكۇر رومانىدىن ئالغان ئىلھاملىرىنى مۇستەقىل بىر ئەدەبىي ئەسەر شەكلىدە يېزىپ چىققان. بۇ رومانىنىڭ ئۇيغۇر يازغۇچىلىرىغا بۇ قەدەر زور تەسىر كۆرسىتىشىدە ئاتاقلىق تەرجىمان تۇرسۇناي ساقىم خانىمنىڭمۇ

تۈھپىسى بار، ئەلۋەتتە. ئەپسۇسلىنارلىقى ياشار كامالنىڭ باشقا مەشھۇر ئەسەرلىرى، ماقالىلىرى ۋە سۆھبەتلىرى تېخىچە ئۇيغۇر ئوقۇرمەنلىرى بىلەن يۈز كۆرۈشمىدى.

ئەزىز نەسىن ئەسەرلىرىنىڭ ئۇيغۇر يازغۇچىلىرىغا كۆرسەتكەن تەسىرى ھېكايىچىلىقتە كۆرۈلىدۇ. ئۇيغۇر تىلىغا بۈگۈنگە قەدەر ئۇنىڭ «مەن قانداق ئۇلۇۋۋالماقچى بولدۇم»، «غىدىق»، «ئىستانبۇل ساياھەتنامەسى»، «ھازىرقى باللار كارامەت» قاتارلىق كىتابلىرى تەرجىمە قىلىندى. بۇندىن باشقا تور ۋە ئۇندىدارلاردا مەزكۇر ئەدىبنىڭ شېئىر ۋە ھېكايىلىرى توختىماي تەرجىمە قىلىنماقتا. ئەزىز نەسىننىڭ ھېكايە ئۇسلۇبىغا يېقىنلىشىپ مېڭىۋاتقان ئۇيغۇر يازغۇچىلىرىدىن مەمتىمىن ھوشۇر، تۇرسۇن مەخمۇت ۋە ئابلىمىت غوجابدۇلنى تىلغا ئېلىش مۇمكىن. بولۇپمۇ مەمتىمىن ھوشۇر ھەجۋىي تىل، ئەركىن بايان ۋە جانلىق قۇرۇلما ئارقىلىق ئەزىز نەسىن تۈركىيەدە قازانغان ئۇتۇقنى ئۇيغۇر دىيارىدا قازانغان بولدى. ئەمما بۇ ئىككى ئەدىبنىڭ ھەجۋىي ھېكايىچىلىقتا پەرقلىق جايلىرىمۇ بار بولۇپ، بۇ ئاساسلىقى ئىددىيەدىكى قاراتمىلىق ۋە ھەجىمدىكى ئۇزۇن قىسقىلىقتا كۆرۈلىدۇ. ئەزىز نەسىن ھېكايىلىرى ئارقىلىق تۈركىيە جەمئىيىتىنى، بولۇپمۇ يۇقۇرى قاتلام سىياسىيونلىرىنى بىۋاستە ھەجۋىي قىلىدۇ، ئەسەرلىرىنىڭ ھەجمى قىسقا. مەمتىمىن ھوشۇر ھېكايىلىرىدە دارىتمىلاش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، ھۆكۈمران دائىرىلەرنى بىۋاستە مەسخىرە قىلىشتىن ساقلىنىدۇ. ئەسەرلىرىنىڭ تىلىدا شېئىرىي ئامىل كۈچلۈك بولۇپ، ھەجمى ئەزىز نەسىننىڭكىگە قارىغاندا سەل ئۇزۇنراق.

بۇندىن باشقا ئۆمەر سەيفەتتىننىڭمۇ ئۇيغۇر يازغۇچىلىرىغا كۆرسەتكەن تەسىرى كۈچلۈك، ئەمما بۇ تەسىر ئەدەبىياتتىكى ئۇسلۇپ، تىل ۋە ماھارەت جەھەتتە بولماستىن، بەلكى مىللىي مەۋجۇدلۇق ھەققىدىكى كرىزىسلىق تەپەككۇر جەھەتتە بەكرەك كۆرۈلىدۇ. كەرىمە نادىرنىڭ ئۈچ پارچە رومانى ئۇيغۇرچە نەشىر قىلىنغان بولسىمۇ، ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە بەك زور غۇلغۇلا قوزغىيالمىدى. باشقا تۈرك يازغۇچىلىرىنىڭ ئەسەرلىرى كۆلەم جەھەتتە يۇقىرىقى بەش يازغۇچىغا يەتمەيدىغانلىقى سەۋەبلىك، ئۇلارنىڭ ئۇيغۇر يازغۇچىلىرىغا زادى قانداق تەسىر كۆرسەتكەنلىكىگە ھۆكۈم قىلىش ھازىرچە بالدۇر.

چاغداش تۈرك ئەدەبىياتىنىڭ ئۇيغۇر يازغۇچىلىرىغا كۆرسەتكەن تەسىرىنى ئومۇملاشتۇرساق تۆۋەندىكى ئىككى نۇقتىغا يىغىنچاقلاش مۇمكىن. بىرىنچى، ئۇيغۇر يازغۇچىلىرى تۈرك ئەدەبىياتىدىن نېمىنى يېزىش جەھەتتە ئۈلگە ئالدى. ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا سوۋېت سوتسىيالىستىك ئەدەبىياتىنىڭ تەسىرىدە «تارىخنى خەلق يارىتىدۇ» دېگەن قاراش ھۆكۈمران ئورۇندا تۇرۇپ كەلگەن بولۇپ، شەخسلەرنىڭ تارىخ يارىتالىغۇدەك تۆھپىلىرىنى قوشالايدىغانلىقى ئىنكار قىلىناتتى. شۇڭا دەۋرنى مەدھىيىلەش، خەلقنىڭ قەھرىمان يارىتىدىغانلىقى، ئەمگەكچىلەرنىڭ ئۇلۇغلىقى ھەققىدىكى پىكىرلەرنى ئىلگىرى سۈرۈش ئادەتكە ئايلانغانىدى. تۈرك ئەدەبىياتىنىڭ ئەسەرلىرى تەرجىمە قىلىنغاندىن كېيىن ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ئىنساننى ئۇلۇغلاش، شەخسنى مۇئەييەنلەشتۈرۈش، كىشىلىك قەدىر - قىممەتنى كۆيلەش قاتارلىق تېمىلاردا قەلەم تەۋرىتىشنى باشلىدى. يازغۇچىلار دائىم ئالەمشۇمۇل ۋەقەلەرنى ۋە شەخسلەرنى يېزىش ئەمەس، شۇنداق ئالەمشۇمۇل ۋەقەلەر يۈز بەرگەن شارائىتتىكى ئاددىي كىشىلەرنىڭ ھاياتىنى يېزىشنىڭمۇ ئەھمىيەتلىك ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىشتى. شۇڭا زوردۇن سابىر ئۇيغۇر مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابى ھەققىدە يازغان ئانا يۇرت رومانىغا يا غېنى باتۇر، يا ئەخمەتجان قاسىمىغا ئوخشاش تارىخىي شەخسنى باش پېرسوناژ قىلىپ تاللىماي، ئېلى ۋىلايىتىدىكى بىر دېھقان بالىسىنى تاللىدى. ئىككىنچىدىن ئۇيغۇر يازغۇچىلىرى قانداق يېزىش جەھەتتىمۇ تۈرك ئەدەبىياتىدىن ئىلھام ئالدى. مەسىلەن: باشتىن ئاياق پېرسوناژلار سەلبى-ئىجابىلىققا ئايرىلمىغان «چالىقۇشى» رومانى تەرجىمە قىلىنغان 80-يىللاردا ئۇيغۇر يازغۇچىلىرى ئەسەرلىرىدە سەلبى ۋە ئىجابى پېرسوناژلارنىڭ كۆرىنىشىنى يېزىشقا ئادەتلىنىپ كەتكەن، ئوقۇرمەنلەرمۇ شۇنداق مەزمۇنلارنى ئوقۇشقا كۆندۈرۈلگەن ئىدى. مەزكۇر رومان ئۇيغۇرچە نەشىر قىلىنىپ ئالقىشقا ئېرىشكەندىن كېيىن، ئۇيغۇر يازغۇچىلار ئەسەرلىرىدە پېرسوناژلارنى سەلبى ۋە ئىجابى دەپ قەستەن ئىككى قۇتۇپقا ئايرىشتىن قۇتۇلۇشقا تىرىشتى. ئوقۇرمەنلەرمۇ ئەسەرلەردىن ئىجابى ۋە سەلبى پېرسوناژ ئىزدەپ ئاۋارە بولماسلىقنى ئادەت قىلىشقا باشلىدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ئۈيۈنلار ۋادىسى تۈركىيە

مەن 2005-يىلى تۈركىيەگە بارغىنىمدا ئۇ يەردە ئۇقۇۋاتقان بەزى دوستلىرىم ۋە ئوقۇغۇچىلىرىمنىڭ بەزى قاراشلىرىغا ياندىشالمىدىم. بولۇپمۇ كوردلاردىكى ھەمكارلاشماسلىق، نامايىش ۋە تېرورچىلىق ھەققىدىكى قارىمۇ قارشى باھالىرىمىز كۆڭۈلسىزلىك بىلەن نەتىجىلەنگەن ئىدى. بىر نەچچەيلەن بۇنى كوردلارنىڭ مىللىي ئىرادىسى، ئاچچىق كەچۈرمىشىنىڭ پەرقلىق رېئال ئىنكاسى ئەمەس، «غەرپنىڭ ئويۇنى» دەپ چىڭ تۇرغان بولدى.

ۋەتەنگە قايتىپ بىر قانچە يىل كېيىن تۈركىيەدىن دوستلار تەتىل قىلىپ كەلدى. گەپ ھىندىستاننىڭ بومبايدا تېرورلۇق يۈز بەرگەنلىكى ھەققىدە بولۇۋېدى تۈركىيەدىن كەلگەن بىر دوستۇم ئامېرىكىنىڭ ئويۇنىغا باغلىدى. مەن تۈركىيەدە غەرپنىڭ ئويۇنى، جاھانگىرلارنىڭ تۇزىقى، يەھۇدىيلارنىڭ قىلتىقى، خرىستىيانلارنىڭ سۇيىقەستى، كۆپرىلارنىڭ دۈشمەنلىكى دېگەندەك پەرەزلەرنى داۋاملىق ئاڭلاپ تۇرغىنىم ئۈچۈن تالاش - تارتىش قىلماي توغرا چۈشەندىم، كۆڭۈلسىزلىك بولمىدى.

تۈركىيەدىكى چاغلىرىمدا يەرلىك بۇرادەرلەردىن دائىم «تۈركىيە نېمىشقا ئاتوم بومبىسىدا ۋەيران قىلىنغان ياپونىيەدەك يۈكسىلىپ دېموكراتىك، تەرەققىياتلىق، پاراۋان بولالمايدۇ؟ ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا خاراپ بولغان گېرمانىيە، فرانسىيە، گوللاندىيەلەر ۋەيرانچىلىقتىن دەس تۇرۇپ پاراغەتلىك جەمئىيەت بەرپا قىلالدى - يۇ، نېمە ئۈچۈن بۇ ئۇرۇشتا زىيان تارتماستىن پايدا ئالغان تۈركىيە تېخىچە بېلىنى رۇسلاپ بولالمايدۇ؟ تىلى، مەدەنىيەتى ۋە تارىخى شۇنچە پەرقلىق بولغان ياۋروپا ئەللىرى كېلىشىپ بىرلىك قۇرالدى - يۇ، ئامۇ دەرياسىدىن ئانا دولۇ ۋادىسىغىچە تىل، مەدەنىيەت ۋە كەچمىشتە قېرىنداش بولغان تۈركىي مىللەتلىرىنىڭ باشلامچىسى بولغان تۈركىيە شۇنداق بىر گەۋدىنى قۇرالمىدى؟ تۈركىيەدە نېمىشقا تولا ھەربى

ئۆزگىرىش يۈز بېرىدۇ؟» دېگەندەك سوئاللارنى سورايتتىم.

تۈركىيە ھەققىدە كاللامغا كەلگەن ئون يىللىق نىچۋنلەرنىڭ جاۋابى ئاساسەن ئىزچىل «غەرپنىڭ ئويۇنى، كۇفرىنىڭ دۈشمەنلىكى، كوردلار ۋە قوشنا ئەرەپلەرنىڭ خائىنلىقى» دېگەندەك قېلىپلاشقان ئىبارىلەر بوپتۇ. بۇلارنى ئاڭلاپ تۈرك سىياسىيونلىرىدىن ھېچ بىر سەۋەنلىك ئۆتمەمدىغاندۇ؟ دەپ ئويلاپ قالاتتىم، يەنە بەزىدە بۇ جاۋاپلارنى توغرا دەيتتىم - يۇ، ھاكىمىيەتتە ئېغىرلىشىۋاتقان چىرىكلىك، جەمئىيەتتىكى يالغانچىلىق، ئورگانلاردىكى مەسئۇلىيەتسىزلىك، مەكتەپلەردىكى ئۇنۇمسىزلىك، گورۇھۋازلىق ۋە تەبىقچىلىككە قاراپ ئويلىنىپ قالاتتىم، ئەجەبا بۇمۇ غەرپنىڭ ئويۇنىمىدۇ! قىزىق يېرى بەزىلەر ھەتتا بۇنىمۇ ئىمپېرىيالىستلارنىڭ قاپقان قۇرغانلىقىدىن كۆرىشەتتى. ئۇلارچە تۈركىيەنى كىملەرنىڭ قولىغا تاپشۇرۇش پۈتۈنلەي يەھۇدىلارنىڭ قۇماندانلىقى ۋە ئاق سارايىنىڭ ئورۇنلاشتۇرىشى بىلەن بولارمىش.

2006-يىلى تۈركىيەدىكى چاغلىرىمدا تىمۇر ئىسىملىك بىرەيلەن بىلەن يېقىن ئۆتتۇم. ئۇ ئامېرىكىدا ئېنگىلىزچە ئۆگەنگەن بولۇپ، ماڭا پەقەتلا تۈركچە گەپ قىلمايتتى. بىر كۈنى ئۇ ماڭا «يەنى شافاق» (يېڭى شەپەق) دېگەن گېزىتنىڭ ئۇيغۇرلار ھەققىدىكى ماقالىگە ئېھتىياجلىق ئىكەنلىكىنى يەتكۈزدى. بىرلىكتە گېزىتكە باردۇق، بىزنى ساقلاپ تۇرغان بىر مۇخبىرمۇ ماڭا ئېنگىلىزچە گەپ قىلدى. ئىككى سائەتتەك ئېنگىلىزچە سۆھبەتلەشتۇق، ئەمما ئۇيغۇرلار ھەققىدە يېزىلىدىغان ماقالىنىڭ گېپى بولۇنمىدى. بۇ ئىش بىر قانچە ھەپتە داۋام قىلدى. بىر كۈنى ماقالىنى قاچان يازىدىغانلىقىمنى ۋە قاچان ئېلان قىلىنىدىغانلىقىنى سورىدىم. تىمۇرنىڭ ئېيتىشىچە ئاۋۋال ئۇلار بىلەن پاراڭلىشىپ ئىقتىدارىمنى ئىسپاتلايمىشمەن، يازالايدىغىنىمغا قانائەت ھاسىل قىلغاندىن كېيىن يازدۇرارمىش.

بىر كۈنى تاسادىپى ھېلىقى مۇخبىر بىلەن تاسادىپى كوچىدا ئۇچرىشىپ قالدىم. ئۇ كانادانىڭ ۋىزىسىنى ئاپتۇ. بۇندىن كېيىن مەن گېزىتخانىغا بارمىسامۇ بولارمىش مېنىڭ ئېنگىلىزچە ئۆگىنىشىمگە، مەن بىلەن ئېنگىلىزچە سۆزلىششىنى مەشىق قىلىشقا ئەمدى ئېھتىياجى يوقمىش.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

كۆتۈلمىگەن بۇ ئىشتىن ھەيران قالدىم. بىر بىرلەپ ئويلىنىپ دەلىللەپ باقسام بەش ئايغا يېقىن ئالدىنىپتىمەن. ئۇ بىر تەرجىمە ۋە مەسلىھەتچىلىك شىركىتىدە ئىشلەيدىكەن. مەن ئۇنىڭ ئىشخانىسىدا خەنسۇچە ئۆگەنمەكچى بولغان تۈركلەرگە جوڭگودىكى ئالىي مەكتەپلەرنى تونۇشتۇرۇپتىمەن. جوڭگودا مال ئىشلەتمەكچى بولغان شىركەتلەرگە ياردەملىشىپ خەنسۇلارغا تېلېفون قىپتىمەن. خەنسۇچە-ئېنگلىزچە-تۈركچە ئۇنى - بۇنى ئۆرۈپ بېرىپتىمەن.

تىمۇر ئىشلەيدىغان شىركەت ئەسلىدە ھەرخىل تىللاردىكى مۇلازىمەتلەرگە ئېھتىياجلىق كىشىلەرگە مەسلىھەت بېرىپ نەپ ئالىدىكەن. ئۇنىڭ ماڭا «تۈرك ستۇدېنتلار چىن زۇلمىنى، ئىشكەنجىسىنى چۈشەنمەكچى، تۈرك شىركەتلىرى ئۇيغۇر خادىم قوبۇل قىلماقچى، تۈرك تاراتقۇلىرى ئۇيغۇرلارنى تونۇشتۇرماقچى» دېگەنلىرىنىڭ ھەممىسى مېنى ھەقسىز تەرجىمانلىققا ئىشلىتىش ئۈچۈن توقۇلغان ئويۇن ئىكەن.

بۇندىن يەتتە يىل بۇرۇن ئەردوغان بىر قېتىملىق نۇتۇقىدا مىللىيەتچى ھەرىكەت پارتىيەسى رەئىسى دەۋلەت باغچەلىگە تەنقىد ياغدۇردى. چۈنكى باغچەلى ئەردوغاننى ئۇيغۇر مەسىلىسىگە كۆڭۈل بۆلمەسلىك بىلەن سۆككەن ئىكەن. ئەردوغاننىڭ شۇ چاغدىكى«ھۆرمەتلىك باغچەلى، سەن 2001-يىلى ئۇيغۇرلارنى زىيارەت قىلغان ئىدىڭ. شۇ چاغدا قولۇڭدىن نېمە كەلگەن...» دېگەن سۆزلىرىنىڭ ئەسلى تۈركچەسىنى ھازىرمۇ ئەينەن دوراپ بېرەلەيمەن. 2015-يىلى بىر قېتىم ئەردوغاننىڭ نۇتۇقلىرىنى ئاڭلاپ ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ دەۋلەت باغچەلىگە قارىتىپ «مەن ئۈرۈمچىنى زىيارەت قىلغان تۇنجى باش مىنىستىر بولىمەن، سەن ھاكىمىيەتتىكى ۋاقتىڭدا ئۇيغۇرلارنى زىيارەت قىلىشقا بىر بېرىپمۇ باقتىڭمۇ؟» دېگىنىنى ئاڭلاپ قۇلاقلىرىمغا ئىشەنمەي قالدىم. بۇ ئۇنۇتقاقلىقمۇ؟ ئەجەبا تۈركچىدە سىياسىيون دېگەن يالغانچى دېگەنلىك بولامدىغاندۇ؟ ئەجەبا بۇمۇ غەرپنىڭ ئويۇنىمۇ؟

تۈركچىدە «پارماقلارىندا ئويناتماق» دەيدىغان بىر ئىبارە بار. بەزى كىشىلەر مۇستاپا كامال ئاتاتۈركنىڭ غەرپلىكلەرنى قانداق ئاماللار بىلەن بارماقلىرىدا ئوينىتىپ،

تۈركىيەنى ساقلاپ قالغانلىقلىرىنى سۆزلىشىپ ماختىنىشىدۇ. دۇنيادىكى بارلىق يامانلىقلارنىڭ ئامېرىكا مەركىزىي ئاخبارات ئىدارىسىنىڭ ۋە ئىسرائىلىيە جاسۇسلۇق تەشكىلاتى موسادنىڭ ئويۇنى ئىكەنلىكىگە چىنپۈتىدىغان گاھى كىشىلەر، تۈرك سىياسەتچىلىرىنى غەرپنىڭ قانداق ئوينىتىۋاتقانلىقىنى ئېيتىشىپ ئۇھسىنىشىدۇ. مېنىڭ چۈشىنەلمەيدىغان يېرىم غەرپ يېگىدىن گۈللەنگەن سىنگاپور، كورىيەنى، تەيۋەننىغۇ دىنسىز بولغاچقا ئويناتمىسۇن، ئۇنداقتا مۇسۇلمان ئەللىرى بولغان قاتار، ئىمرات ۋە مالايسىيەنى نېمىشقا ئويناتمىغان، باپلىمىغان، قەستلىمىگەن؟ غەرپ پەقەت تۈركىيەنىڭلا كويىدا قالغانمىدۇ؟ بۇلارنى ئويلاشقاندا كىشىگە بەزى تۈركلەرنىڭ پىشانىسىگە ئويناش ھەۋىسى، ئوينىلىش قورقۇنچى پۈتۈلگەندەك تۇيۇلىدۇ.

تۈركىيەنىڭ كۆزى بولغان سۇلتان ئەھمەد جامەسىدە زىيارەتكە بارساملا ھويلىغا تىزىلغان ھەدىسلەر ئىچىدە رەسۇلىمىزنىڭ «دىن سەممىيەتتۇر» دېگەن ھەدىسى قەلبىمنى چېكىدۇ. شۇ نامدا مەخسۇس بىر توربەتنىڭ ئېچىلغانلىقىمۇ ئاستىغا يېزىپ قويۇلغانلىقىنى كۆرىمەن. قارىغاندا قەيەردە نېمە كەم بولسا شۇ كۆپلەنسە كېرەك.

تۈركلەرنى ئىشلىتىپ باققان ۋە تۈركلەر بىلەن ئىشلەپ باققان دوستلىرىم ئۇلارنىڭ خاتالىقىنى قەتئىي بويىنىغا ئالمايدىغان، دۆڭگەيدىغان، باھانە كۆرسىتىپ تېنىۋالىدىغان خۇيىدىن خۇرسىنىشىدۇ. تۈركىيەدە قاتناش ھادىسىلىرى بىرىنچى قاتىل دېيىلىدۇ، ئەمما كۆپىنچە ئەھۋالدا جاۋاپكار بويىنىغا ئالماي «بۇ بىر قازادۇر، ئاللاھتىن، بىزدىن ئەمەس» دەپ تۇرىۋالىدىكەن. 2014-يىلى قاماقتىكى چاغلىرىمدا تۈركىيەدە كان ۋەقەسى چىقىپ،300دىن ئارتۇق ئادەم ھاياتىدىن ئايرىلغانىدى. دىققەت قىلسام باش مىنىستىر ئەمەس، بىرەر مۇئاۋىن مىنىستىرمۇ ئىستىپا بەرمىدى. شۇ يىلى كورىيەدە پاراخوت چۆكۈپ كېتىپ 302 ئادەم ۋاپات بولدى. كورىيەنىڭ باش مىنىستىرى يىغلاپ تۇرۇپ كەچۈرۈم سورىدى ۋە ئىستىپا بەردى. ئەجەبا 300 كورىيەلىكنىڭ جېنى جان، 300 تۈركنىڭ جېنى غازاڭمىكەن؟ تۈركىيەدە سەممىيەتسىزلىك، ئالدامچىلىق، مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئالماسلىق، خاتالىقنى ئېتىراپ قىلماسلىق، تۈزۈۋە قىلماسلىق يۇقۇرىسى رەھبەردىن پۈقراغىچە ئومۇملاشقان

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئەنئەنىمۇ؟ ئۇنداقتا بەزى تۈركلەرنىڭ بارلىق قابىلىيەتسىزلىك، مەسئۇلىيەتسىزلىك، سەممىيەتسىزلىكنىڭ سەۋەبىنى، مەغلۇبىيەت، زىددىيەت ۋە مالامانچىلىقنى غەرپكە، غەرپ باشچىلىقىدىكى خەلقئارالىق ئويۇنغا، ئىسرائىلىيەگە دۆڭگەپ قويۇشلىرى دۆڭگەكلىك، تانغاقلىق، باھانەخورلۇق ئەمەسمىدۇ!

2016-يىلى مارت.

مەن شاھىت بولغان ھىجرەت، جىھات تەشۋىقاتى

مەن تۇنجى قېتىم ھىجرەت تەشۋىقاتىنى 2004-يىلى مالايسىيادا تۇرۇۋاتقان بىر ئۇيغۇردىن ئاڭلىغان. ئۇمالايسىيادىن مېنىڭ مەسلىھەتىم بويىچە ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەن بىرەيلەن ھەققىدە ماڭا نارازىلىق بىلدۇرۇپ،«ھىجرەت ئاللاھنىڭ بۇيرۇقى، بۇنىڭغا بويسۇنماسلىق ئاللاھنىڭ بۇيرۇقىغا قارشىلىق بولىدۇ» دېگەن ئېلخەتنى يازغان. شۇ چاغدا مالايسىياغا يىغىلغان ئۇيغۇر بالىلارنىڭ بارلىقىدىن خەۋىرىم بار ئىدى. مالايسىيامۇ ئۇيغۇرلارغا بەك ئاسان ۋىزا بېرەتتى.

ئىككىنچى قېتىم ھىجرەتچىلىكنى ئۇچراتقىنىم بىر دولقۇن سۈپىتىدە بولدى. ۋەتەن سىرتىدىن ھىجرەتكە تەرغىپ قىلىنغان تەبلىغلەر كېلىشكە باشلىدى. «ھىجرەت تەسىراتلىرى» دېگەن بىر كىتاپنى ئوقۇدۇم. ئۇنىڭدا ئافغانىستانغا ھىجرەت قىلغان بىر ئۇيغۇر قىزنىڭ كەچۈرمىشلىرى يېزىلغان ئىدى. مەن بۇنىڭغا قارشى «مىراس نادامەت ۋە مىراس قىسمەتلەر» دېگەن يازمىنى يازدىم. شۇ چاغلاردا ھىجرەتچىلىككە بولغان قاراشلىرىمنى بىۋاستە يازماي ۋاستىلىق يۇراتقىنىم خاتا بولغان ئىكەن. بۇمۇ كار قىلمىغاندىن كېيىن «چەتئەل ئىشتىياقى ۋە ئۇيغۇرلۇق تەشۋىشى» دېگەن يازمىدا يەنە بىر قېتىم ھىجرەتچىلىك ھەققىدە مۇلاھىزەمنى ئوتتۇرىغا قويدۇم. دەرھال تورلاردا ئومۇمىي ھۇجۇمغا ئۇچرىدىم ۋە بىر ئۆلىما دوستۇمنىڭ ئاتايىن كېلىپ ئاگاھلاندۇرۇشىغا دۇچ كەلدىم.

2013-يىلى 19-ئاۋغۇست مەن قامالغاندىن كېيىن بايقىدىمكى ھىجرەتچىلىك ئۇيغۇردا تەشۋىقاتتىن ھەرىكەتكە ئايلىنىپ بولغان ئىكەن. مەن بىۋاستە ياكى ۋاستىلىق كۆرگەنلەر ئىچىدە بۇ ھەرىكەتكە باغلىنىپ تۇتۇلغان بالىلار خوتەندىن ئەڭ كۆپ، قەشقەرنىڭ يەركەنت، مارالبېشى، قارغىلىق، پوسكام، يېڭىسار، يوپۇرغا، قىزىلسۇنىڭ ئاقتۇ، ئاقسۇنىڭ باي، ئاۋات، ئۇچتۇرپان، ئونسۇ، كۇچا، كورلانىڭ شەھەر

www.uyghurkitap.com

ئىچى، قاراشەھەر، قومۇلنىڭ قارا دۆۋە، غۇلجىنىڭ جىلىيۈزى، تۇرپاننىڭ پىچان قاتارلىق جايلاردىن كۆپرەك ئىدى. خوتەننىڭ لوپ ۋە قاراقاش بىلەن قەشقەرنىڭ ياركەنت ۋە پوسكامدىن بۇ سەپەرگە ئاتلانغانلارنى ئەڭ كۆپ كۆردۈم.

قاماققا ئېلىنغان ھىجرەتچىلەرنىڭ ھېچ بىرى چېگرادا تۇتۇلغان، چەتئەلدىن قايتۇرۇلغان ۋە يېرىم يولدا قولغا چۈشكەنلەر ئەمەس، كۆپىنچىسى گۇاڭجۇدىن تۇتۇپ كېلىنگەنلەر ئىدى. خوتەن شەھىرىدىن خىتاينىڭ گۇاڭجۇ شەھىرىگە بېرىپ تۇتۇلغان بىر ئۇيغۇر بالا كىملىكى ساختا بولغانلىقى سەۋەبىدىن تۇتۇلغان. ھىجرەت دولقۇنىغا قېتىلغانلارنىڭ ھەممىسى باشلانغۇچ ياكى تولۇقسىز مەلۇماتلىقلار، چەتئەل ئەمەس ئۈرۈمچىگىمۇ كۆپ چىقىپ باقمىغان ھەر خىل ياشتىكى تەقۋادار كىشىلەر ئىدى. يۈرت بۇيىچە قارىغاندا ئارتۇچتىن يوق دېيەرلىك بولۇپ، مەن ھىجرەت بىلەن تۇتۇلغان بىرمۇ مەھبۇس كۆرۈپ باقمىدىم.

2014-يىلى ئالتىنچى ئايلاردا بىر ئۇيغۇر مەھبۇس كىرىپ كەلدى. ئۇ قاراقاشتا ئىشلەيدىغان بولۇپ ئۈرۈمچىگە دۆلەت بىخەتەرلىكى بويىچە تەربىيەلەشكە ئەۋەتىلگەن ئىكەن. ئۇ ماڭا بۇ خىزمەت بىلەن ئالاقىدار كۆپ ئۇچۇرلارنى دەپ بەردى. ماۋزۇ بىلەن ئالاقىدار بولمىغىنى ئۈچۈن قالغاننى دەپ يۈرمەيمەن، ئەمما ئۇ شەرقى جەنۇبى ئاسىيادا 18-17 مىڭغا يېقىن ئۇيغۇرنىڭ بارلىقىنى ئېيتقان ئىدى. مەن بۇ گەپكە شۇ چاغدىلا ئەمەس تۈركىيەگە كېلىپ، شۇ كىشىلەرنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرمىگۈچە ئىشەنمىدىم. ئۇ بۇلارنىڭ شۇ يەردە تەشكىللىك ھالدا تۇرۇۋاتقانلىقىنى ئېيتقان ئىدى. ئۇ ماڭا خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئەڭ ئەنسىرەيدىغىنى شۇلارنىڭ شۇ جايدىن ھۇجۇم قىلىشى دېگەن ئىدى. مەن بۇ كىشىلەرنىڭ رەھبەرلىرى ھەققىدە سورىغىنىمدا تۆت بەش ئادەمنىڭ ئىسمىنى دەپ بەردى، لېكىن مەن ھېچ بىرىنى ئاڭلاپ باقمىغان ئىكەنمەن. شۇنى كېسىپ ئېيتالايمەنكى، ھېچ بىرى سىياسىي سەھنىدە كۆرۈنۈۋاتقان كىشىلەر ئەمەس. ھەتتا مەن ئابدۇقادىر ياپچان قاتارلىق بۆرۈن قوراللىق ھەرىكەتلەرگە ئىشتىراك قىلغانلارنىڭ ئىسمىنى تىلغا ئالسامۇ ئىنكار قىلغان ئىدى.

قاماقتىن چىققاندىن كېيىن، قارىسام ھىجرەتكە قارشى تەشۋىقات داۋام قىلغىلى تۇرۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن قاماقتا يېزىشنى پىلان قىلغان «ئۇيغۇردا ھىجرەتچىلىك دولقۇنى» دېگەن يازمامنى يازماسلىق قارارىغا كەلدىم. سەۋەبى خىتاي ھۆكۈمىتى بىلەن بىر سەپتە بولۇپ قالماسلىق ئۈچۈن ئىدى. بۇ ھەقتە بىر قانچە دوستۇمغا مەسلىھەت سالدىم، بىر ئادۋوكات دوستۇم «بۇ يېزىلىشى بەك زۆرۈر بولغان تېما ئىكەن، دەرھال يېزىڭ» دەپ تەۋسىيە قىلدى. مەن جاھىللارچە خىتاينىڭ تەشۋىقاتىنى قىلمايمەن دەپ يازمىدىم. ھازىر ئويلاپ باقسام ئادۋوكات توغرا ئېيتقان ئىكەن. تۈركىيەگە كېلىپ بايقىدىمكى خىتاي ھىجرەتكە قارشى تەشۋىقاتقا ئۆتكەندە، چەتئەلدىكى ئۇيغۇرلار ھىجرەتنىڭ نەقەدەر ئۇلۇغ ئىبادەت ئىكەنلىكى ھەققىدە تەرغىباتنى كۈچلەندۈرگەن ئىكەن.

2015-يىلى ئاۋغۇستنىڭ ئاخىرىدا تۈركىيەگە كەلگەندىن كېيىن ئۇزاق ئۆتمەي قەيسەرىگە باردىم. ئۇ يەردە خوتەندىن چىققان بىر بوۋاي ۋە كورلادىن چىققان ئوتتۇرا ياش بىر كىشى بىلەن پاراڭلاشتىم. بوۋاي ماڭا بۇ قورودىكى كىشىلەرنىڭ كۆپىنچىسىنى توغرا يولدا دېدى. ئۇنىڭ توغرا يول دېگىنى دائىش دېيىلىۋاتقان خەلىپىگە بەيئەت قىلغان جامائەت ئىكەن. ئەرلەر ئومۇمىيۈزلۈك ساقال قويغان، ئاياللار باشتىن ئاياققىچە تولۇق قارىغا ئورانغان بۇ قورۇدا بىر كۈن تۇرۇپ، كەچمىش ئاڭلاپ ئېغىر خىياللار بىلەن قايتىپ كەتتىم. ئۇلارنىڭ ئېيتىشىچە بۇ قورۇدىكىلەرنىڭ كۆپىنچىسى سۇرىيەگە جىھاتقا كىرىشنى ساقلاپ تۇرغان كىشىلەر ئىكەن.

2016-يىلى ئىستانبۇلدا بىر مەزگىل تۇرۇپ «ئۇيغۇردا دۇنياۋى جىھات» دېگەن تېما ھەققىدە قايتا ئىزدىنىشنى قارار قىلدىم. ياشلار تۈركۈم - تۈركۈملەپ سۇرىيەگە جىھاتقا كەتتى. پاسپورت قويۇشۇپ بەرگەندىن كېيىن يېڭى كەلگەن ئوقۇرمەنلىرىممۇ سۇرىيەگە كەتتى، بەزىلەر بېرىش ياكى بارماسلىق ھەققىدە مەسلىھەت سوراپ يېنىمغا كەلدى. مەن بۇ ئەھۋاللارنى كۆزدە تۇتۇپ، قاماقتا ئويلىغان ھىجرەت، جىھات تېمىسىنى قايتا يېزىش قارارىغا كەلدىم، ئەمما يېقىن دوستلارنىڭ رەت قىلىشىغا ئۇچرىدىم. ئۇلار بۇنىڭ خەتەرلىك ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ مېنى ئاگاھلاندۇردى.

شۇ يىلى ئۆكتەبىردە دۇنيا مۇسۇلمان ئالىملار بىرلىكى باش كاتىپى ئەلى

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

قاراداغى ئىستانبۇلدا ئۇيغۇر ياشلارغا جاۋابەن، مەزكۇر بىرلىكنىڭ پەتۋاسى بۇيىچە سۇرىيەلىك بولمىغانلارنىڭ جىھات ئۈچۈن سۇرىيەگە بېرىشى جايىز ئەمەس دېگەننى جاكارلىدى. ئەمما بۇ ھەقتە 13- دېكابىر كۈنى ئېلان قىلىنغان ئۇيغۇرچە خەۋەرلەردە بۇ پەتىۋا تىلغا ئېلىنمىدى.

تۈركىيەدىكى ئۇيغۇرلاردا يۈكسەلگەن سۇرىيە قىزغىنلىقىغا چارە قىلالمىغاندىن كېيىن، بۇ ھىجرەت ۋە جىھات دولقۇنىنىڭ قوزغىلىشىغا سەۋەپ بولغان ئىدىيە ھەققىدە ئىزدەندىم. «ئۇيغۇردا قۇتۇپچە ئىسلام»، «ئاشقۇنلۇققا ئۇلجا باللار»، «بىر نەپرەت قوللانمىسى» دېگەن ئۈچ پارچە يازمام مۇشۇ ئىزدىنىشلىرىمنىڭ نەتىجىسى. بۇ ئۈچ پارچە ماقالەم بىلەن «دىنىمىزغا ئارىلاشتى» دېگەن دوستلارنىڭ نارازىلىقىغا دۇچ كەلدىم. يازمامغا رەددىيە بېرىلگەن بىرەر پارچە ماقالە يېزىلمىدى. ئەمما سەيد قۇتۇپنى مەدھىيەلەيدىغان قىسقا پارچىلار، قۇتۇپنىڭ سۆزلىرى كۆچەپ تارقىتىلدى.

ھىجرەت، جىھات تەشۋىقاتى بۇندىن كېيىنمۇ توختىماسلىقى مۇمكىن دەپ قارايمەن. مەن بۇ ئېقىمغا قارشى چىققان چاغلاردا بىر يېقىن ئۇلىما دوستۇم ماڭا: «ئۇيغۇرلار ھازىر فىرئەۋنىدەك خىتاينىڭ زۇلۇمى ئاستىدا ياشاۋاتىدۇ. مىللەت بەنى ئىسرائىلدەك مەنىۋىي ئىللەتلەر بىلەن تولۇپ پۈتۈنلەي بۇزۇلۇپ كەتتى. مۇسا ئەلەيھىسسالام ئەينى دەۋردە بىزدەك قىسمەتكە مۇپتىلا بولغان خەلقنى باشلاپ مىسىردىن چىقىپ كەتكەن. ئۇ قەۋمى بىلەن سىناي چۆلىدە قىرىق يىل ئايلىنىپ يۈرۈپ ئاخىرى نىجاتلىققا ئېرىشكەن. چۈنكى 40 يىلدا بىر نەسىل يېڭىلىنىدۇ. ئۇيغۇرلارمۇ ھىجرەت قىلىپ نەسلىنى يېڭىلىمىسا نىجاتلىققا ئېرىشەلمەيدۇ. تاسادىپى ئېرىشكەن تەقدىردىمۇ ھەقىقىي نىجاتلىق بولمايدۇ» دېگەن ئىدى. شۇندىن كېيىن دوستلارنىڭ پاراڭلىرىغا دىققەت قىلسام ھەتتا ساياھەت قىلىشقا تۈركىيەگە كېلىپ، كېتەلمەي قالغانلارمۇ ئۆزىنى ھىجرەت قىلدىم دېگىلى تۇرۇپتۇ. ھەر نۆۋەت شۇلار بىلەن پاراڭلاشسام ۋە ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنغان دىنىي كىتابلارنى ھەر ۋاراقلىسام بۇ خەلقئارالىق ھىجرەت ۋە جىھات دولقۇنىغا تەييار تۇرغان بىر توپ كىشىلەر كۆز ئالدىمدا تەييار تۇرغاندەك ھېسسىياتقا كېلىمەن.

غايىبانە ناماز ۋە نەق غۇلغۇلا

مۇھەممەت سالىھ داموللامغا ئوقۇلغان غايىبانە مېيىت نامىزىنى 3-فېۋرال ئەنقەرەدە ئوقۇدۇق. خاتىپنى مەرھۇم دامولللام ھەققىدە، ئۇيغۇرلارنىڭ دات - پەرياتلىرى ھەققىدە ئىككى ئېغىز توختىلارمۇ دېگەن ئۈمىدىمىمۇ يوققا چىقتى. ئاخبارات ئېلان قىلىنغاندا ئەڭ كۆپ توۋلانغان «ئاللاھۇ ئەكبەر»لەر يۈرەكلەرنى تىترەتكەن بىلەن تۈرك خەلقىگە بىزنىڭ مۇسۇلمانلىقىمىز، دىنىي داۋايىمىزدىن باشقا مەنانى چۈشەندۈرەلمىدى، ئۇيغۇرلۇق ئازابىمىزنى بىلدۈرەلمىدى، ئېنىق مەلۇمات يەتكۈزەلمىدى.

جۈمەگە كەلگەن جامائەتكە يىللاردىن بېرى كۆتۈرۈپ كۆنۈپ كەتكەن بايراقلىرىمىز بىزنىڭ مۇستەقىلچى ئىكەنلىكىمىزدىن باشقا يېڭىلىقنى ھېس قىلدۇرالمىدى. «ئاللاھۇ ئەكبەر» دە راستچىل بولغان بولساق يىگانە ئەكبەر، بىردىنبىر ئۇلۇغ زات بولغان ئاللاھتىن قورققان بولساق يا زۇلۇمنى سۆزلەپ شاھىت بولغان، يا زۇلۇمغا قارشى شېھىت بولغان بولاتتۇق. مىڭ ئەپسۇسكى، «ئاللاھۇ ئەكبەر» دەپ تۇرۇپ، ئاللاھ ھۆر ياراتقان تىلنى قورقۇنچاقلىقتا قۇل قىلىۋېتىپ ھەقنى سۆزلەشتىن ئاياپ قالساق، بايراقلار لەپىلدىگەن بىلەن لەۋلىرىمىز مىدىرلىمىسا دەردىمىزنى كىم بىلىدۇ؟ بايراق بىلەن تەڭ زۇلۇمغا قارشى مەيدانىمىز، شاھىتلىقىمىز لەپىلدىمىسە ئۇ بايراقنى كىم كۆتۈرسە بولىدىغۇ؟

مېيىت نامىزى ئوقۇلىۋاتقان پۇرسەتتە ئۇيغۇرنىڭ بېشىدا كۆيۈۋاتقان كۈلپەتنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ھېچ ئىش قىلىنغىلى بولمىدى. نامازدىن بۇرۇن تەييارلانغان ئۇيغۇرلار دۇچ كېلىۋاتقان پاجىئە ھەققىدىكى ئون شۇئارنى مەيدانغا تىزالمىدۇق. بۇ پائالىيەتنىڭ پەقەت بىر غايىبانە مېيىت نامىزى بولۇشى بېكىتىلىپتۇ. كەيپىياتىم ئايەمدە ھېچكىم ھېيتلىق بەرمىگەن يېتىم بالىدەك سۇلغۇن ئىدى. ھەر قېتىم

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

بارسام ئۇيغۇرلارغا پەلەستىنلىكلەرگە قىلغان دۇئالار قاتارىدىن ئورۇن بېرىدىغان ئىمامنىڭ يۈنچىلىك كەمسۆز بولۇپ كېتىشى، دامولالمنىڭ ھاياتىنى چۈشەندۈرگەن لوزۇنكىنى ئېسىش جەريانىدىكى قاتمۇقات تەكشۈرۈشلەر ماڭا نۇرغۇن دېيىلمىگەن گەپلەرنى سۆزلەپ بەردى.

مىيت نامىزى تۈگەپ بىر چاغدا قارىسام ھاجى بايرام ۋەلى جامەسىنىڭ ئالدىدا يالغۇز قاپتىمەن. ھەممە ئۆز غېمىدە، ئۆز ئىشى بىلەن، ھەممە تىجارەت ئۆز يولىدا. ھاجى بايرام ۋەلىدىن قالغان پۇچۇق تامغا قارىدىم، ئەگەر شۇ تامدىكى خىشلارنىڭ ئاغزى بولغان بولسا «ئەي ھاكىملار كەينىڭلاردا، يېنىڭلاردا، سۆھبەتىڭلاردا زالىم بار، سىلەر ئۇلارنىڭ ئالدىدا ھەقنى ئەمەس نەپنى سۆزلەۋاتىسىلەر، ئادالەتنى ئەمەس، تىجارەتنى كۆزلەۋاتىسىلەر» دەپ يىغلاپ يېرىلىپ كەتكەن بولاتتى.

تۈركىيەنىڭ ئىستانبۇل، بۇرسا، قەيسەرى شەھەرلىرىدە بولغان مىيت نامازلىرىغىمۇ ئۈممەت بىلەن بىرمۇ بىر قاراپ چىقتىم. مەزمۇن ۋە شەكىل ئوخشاش، پەقەت قاتناشقان شەخسلەر پەرقلىق. «ئاللاھۇ ئەكبەر»، «يا ئاللاھ، بىسمىللاھ، ئاللاھۇ ئەكبەر» دېگەن سادالار ئورتاق ياڭراپتۇ. «كاپىرلار بىر، كۆپىر بىر، بىز كاپىر ۋە كۆپرىغا قارشى كۆرەش قىلىمىز» دېگەن يۈرەكلەرنى تىترىتىدىغان شۇئارلاردىن كۆزلەر ياشلاندى. ئەمما ياشنى سۈرتۈپ ئويلاپ باقسام شۇ كۆرەشنى نەدىن باشلاشنى بىلەلمىدىم. كاپىرلار كۆپ، بەكمۇ كۆپ ئىدى. كۆپرى يېيىلمىغان يەر، ئارىلاشمىغان ئىش، چېتىلمىغان جەمئىيەت ئاز ئىدى. قايسى بىرىنى يوقىتىپ بولارمىز؟ بەلكىم قانداق قىلىشنى بىلەلمىگەن مەنلا ئەمەس. كۆپرىغا قارشى بۇ سادا، بۇ كاپىرلىققا قارشى كۆرەش چاقىرىقلىرى پەرقلىق ياش، پەرقلىق سەۋىيە ۋە پەرقلىق ھېسسىياتتىكى كىشىلەرنى يېقىنقى 30 يىلدىن بېرى ۋەتەندىن ئايرىپ يات تاغ، داللاردا سەرسان قىلدى.

كاپىرلارنى يوقىتىش، كۆپرىنى گۆمران قىلىش چاقىرىقى ئېسىمگە شۇ چاقىرىق كۆچەيگەن يىللار ۋە قاماق ھاياتىمنى ئېلىپ كىردى. سولاقتا دۇنيادىكى كاپىرلىقنى يوقۇتۇش ئۈچۈن ھىجرەتكە ئاتلانغان ياشلارنى ھەر كۈنى كۆرۈپ تۇراتتىم.

2008-يىلى ئۈرۈمچىگە دىن ئوقۇغىلى چىققان ئەمرۇللا ئەقىللىق بالا ئىدى. ئۇ تاماققا ماڭغان يولدا بىر رېستوراندىن ياڭراۋاتقان مۇزىكىنى ئاڭلاپلا قولاقلىرىنى ئەتكەن ئىدى. «ئابدۇۋەلى دادا، مۇشۇ يەرنى پارتىلىتىۋەتسەك بولمامدۇ؟!» دېگەن سۆزنى ئاڭلاپ هاياجانغا چۆمگىنىم راست. ئويلاپ باقسام ئەسەبىيلەشكەن چاغلىرىم ئىكەن. قاماقتا ياتقان چاغلىرىمدا ياغلىق ئارتمىغان تەپتىشلەرگە، هاراق ئىچىپ كىرىپ قالغان مەهبۇسلارغا «كاپىر» دەپ گەپ قىلمايدىغان باللارنى كۆرۈپ ئويلىنىپ قالدىم. مەن كۇپرىغا قارشى تۇرۇشتا نېمە قىلىشنى، كىمدىن باشلاشنى بىلمىگەن بىلەن هەرىكەتنى يېنىدىكى ياغلىق ئارتمىغان ئايالدىن، مەھەللىسىدىكى رېستوراندىن باشلايدىغانلار بار ئىكەن. قارىغاندا نامايىشقا چىققان چاغدا تۇۋلايدىغان كاپىرلارغا قارشى كۆرەش، كۇپرىغا قارشى جىهات شۇئارلىرى ئەمەلىي شارائىتقا قاراپ، قۇربىمىزگە ۋە بىچارە هالىمىزغا قاراپ ئۆزگەرسە بىز باسقان زالىمغا، دۈشمەنگە، قىلىنىۋاتقان زۇلۇمغا قارشى تۇۋلانسا تېخىمۇ ئەۋزەل دەپ ئويلىدىم.

ئۆلۈمگە بارساق ئېسىمىزگە ئۆلۈپ كەتكەنلەر ۋە ئۆلۈملۈك بولغانلىقىمىز كېلىپ هەممىمىز يىغلايمىز، بۇ ئىنسان تەبىئىتى. بۈگۈن ئۇيغۇر هازىدار بولغاچقا ئۆلۈملا بولسا، يىغلىغاننى كۆرسەكلا يىغلايدىغان هالغا يەتتۇق. شۇ سەۋەپتىن بولسا كېرەك داموللامنىڭ ئۆلۈمىدە بىر دەرت تۆككىمىز بارئىدى. بىز غايىبانە مېيىت نامىزىغا تۈرك قېرىنداشلارنىڭ ئاغزىدىن كۈچلۈك خىتاينىڭ ئەمەس، ھەقلىق ئۇيغۇرنىڭ يېنىدا تۇرۇۋاتقانلىقىغا شاهىتلىق ئىزدەپ بارغان ئىدۇق. ھەممىمىز مەھبۇس ئىنىمىز، تۇتقۇن دادىمىز، زۇلمەتتە ياشاۋاتقان قېرىنداشلىرىمىز ئۈچۈن دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ تۈرمە باشلىقى، گۇندىپايلار پارتىيەسىنىڭ ئاتامانىغا: ئەي شى قاسساپ، بىزمۇ سەندەك ئىنسان، قېنىمىز سېنىڭكىدەك قان، جېنىمىز سېنىڭكىدەكلا تاتلىق جان، بىزنى قانخورلۇققا، جاندىن كېچىشكە بۇنچە زورلىما، زۇلۇمنى توختات! دېمەكچى ئىدۇق. مۇشۇلارنى دېيەلمىگەچ غەزەپلىنىۋاتىمىز، غۇتۇلداۋاتىمىز، غۇلغۇلا قىلىۋاتىمىز.

2018-يىلى 2-ئاينىڭ 3-كۈنى، ئەنقەرە

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇردا يوق ئۇچ غەلەت

مىسىر، ئەرەبىستان ۋە تۈركىيەدە زىيارەتتە بولۇپ ئۇيغۇرنىڭ بۇ ئۇچ ئەلدىكى مۇسۇلمانلاردىن قايسى جەھەتلەردە پەرق قىلىدىغانلىقى ھەققىدە ئويلىنىپ قالدىم. پاكىزلىقتە ئۇيغۇرلار يامغۇرلۇق تۈركىيەگە يەتمىگەن بىلەن، نىلغا چۈمۈلۈپ ياشايدىغان مىسىرلىقلار ۋە نېفىتتىن كەلگەن كىرىم ئۈستىگە تۇغۇلغان ئەرەبىستانلىقلاردىن ئۈستۈن ئىكەنمىز، بۇ جەھەتتە ئۇلار قولىمىزغا سۇ قۇيۇپ بېرەلمەيدىكەن. مۇلايىملىق، تەقۋالىق، سەممىيەت ۋە ساداقەتتە بۇ ئۇچ ئەلدىكى خەلقتە كەم پەزىلەتلەرنى ئۇيغۇردا مول كۆردۈم. ئۇلارنىڭ بىزدىن ئارتۇق يېرىنى تاپالمىدىم. بۇ ئۇچ ئەلدە يامرىغان، ئەمما بىزدە يوق ئۇچ غەلەت بەكرەك دىققىتىمنى تارتتى.

بۇ ئۇچ ئەلدىكى مۇسۇلمانلار ئۆزىدىكى بۇ غەلەتلەرنى ئىسلامدىن بۇرۇنقى چاغلاردىن باشلاپ داۋام قىلىپ كەلگەن بولۇپ، ئىمانغا مۇشەررەپ بولغاندىن كېيىنمۇ ۋەز كەچمىگەن. ھەتتا بەزىلەر بۇ جاھالەتنى ئىسلامغا ئۇيغۇن دەپ قارايدىكەن. ئۇيغۇر مۇسۇلمانلارنىڭ بۇ ئۇچ يىرگىنچلىك جاھالەتتىن يىراق بولۇپ كەلگەنلىكى، قەبىلە ھاياتىدىن ئولتۇراق تۇرمۇشقا كۆچكەندىن كېيىن، ئىسلامدىن بۇرۇنقى جاھالەتتىن كەسكىن ۋاز كېچىپ مەدەنىيەتكە يۈكسەلگەنلىكى بىزگە ئەجدادلاردىن مىراس پەزىلەت. بۇ پەزىلەتنى تېخىمۇ تولۇق ھېس قىلىش ۋە داۋام قىلىش ئۈچۈن باشقىلار مۇسۇلمان بولۇپمۇ ۋاز كەچمىگەن غەلەتلەرنى بىلىپ باقايلى.

مىسىردا ئەۋج ئالغان ئەڭ گەۋدىلىك بىر غەلەت قىزلارنىڭ خەتنىسىنى قىلىش ئىكەن. بۇ ئادەتكە گەرچە 2006-يىلى ۋە 2008-يىلى پەتىۋا ئېلان قىلىنىپ قاتتىق چەكلەنگەن بولسىمۇ، تېخىچە مىسىردا كەڭرى مەۋجۇت ئىكەن. بۇنىڭغا كۆپچىلىك ئۆلىمالار قەتئىي قارشى بولسىمۇ، يەنە بىر قىسىملار ئىسلامغا زىت

دەپ قارىماي ئىزچىل قوللاپ كەلگىنى ئۈچۈن، بۈگۈنگىچە مىليون - مىليون قىزنىڭ نالە-پەريادىغا ۋە ئۆمۈرلۈك ئازابلىرىغا زامىن بولۇۋاتقانلىقى مەلۇم ئىكەن. بۇ ئادەت مىسىردىلا ئەمەس، شىمالى ئافرىقىدىكى باشقا دۆلەتلەر ۋە ئوتتۇرا شەرقتىكى بەزى مىللەتلەردىمۇ مەۋجۇت بولۇپ، ئىسلام بىلەن ھېچ بىر ئالاقىسى بولمىغان قەبىلۋى ئادەت ئىكەن. 2016-يىلىدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا ھازىر دۇنيا مىقياسىدا 200 مىليوندىن ئارتۇق خەتنىلىك قىزلار بار ئىكەن. بۇ ئادەتنىڭ دۇنيادىكى 30 نەچچە دۆلەتتە داۋام قىلىۋاتقانلىقى مەلۇم.

تۈركىيە، مىسىر، پاكىستان، ھىندىستان ۋە باشقا ئوتتۇرا شەرقتىكى ئەللەردە ئەۋج ئالغان بىر غەلەت «نومۇسنى يۇيۇش» ئادىتى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. بۇنىڭدا ئەگەر بىر ئائىلىدىكى قىز - ئاياللار باشقىلار بىلەن نىكاھتىن سىرت ئالاقىدە بولغان، ئاتا-ئانىسى بېكىتكەن نىكاھنى قوبۇل قىلمىغان، ئېرىگە بويسۇنمىغان بولسا شۇ ئائىلىدىكى ئەرلەر ئائىلىنىڭ شەرىپىنى قوغداش، نومۇسنى يۇيۇش ئۈچۈن قەتلى قىلىدۇ. قاتىل ئۆزىنى «قەھرىمان» ساناپ تۈرمىلەرگە مەغرۇر كىرىپ كېلىدۇ. بۇ ئادەت سەۋەپلىك 2000-يىلدىن باشلاپ ھازىرغىچە يىلىغا ئۆلتۈرۈلگەن قىز - ئاياللار بەش مىڭدىن تۆۋەنلىمەي كەلمەكتە. تېخىمۇ ئېچىنارلىق يېرى بەزى ئەللەردە قاتىللار قانۇننىڭ قاتتىق جازاسىغا ئۇچرىمايدۇ، ئاۋام نەپرەت ياغدۇرمايدۇ. بۇ ئادەتنى كۆپىنچە دۆلەتلەر دىن ۋە قانۇن يولى بىلەن چەكلەپمۇ تۈگىتەلمىگەن. سالىھ ئۆلىما ۋە ئالىملار بۇ جاھالەتكە قارشى تەبلىغ ۋە خۇتبىلەر بىلەن نەسىھەت قىلىپمۇ يوقىتالمىغان.

تۈركىيە، مىسىر ۋە ئەرەبىستاندا كۈچلۈك ئۈچىنچى غەلەت قىساسخورلۇق. بۇ ئادەتمۇ ئافرىقا، ئوتتۇرا شەرق، شەرقى ۋە جەنۇبى ئاسىيا ئەللىرىدە كۆپرەك مەۋجۇت بولۇپ، قاتىللىقنىڭ يەنە بىر مەنبەسى دەپ قارىلىدىكەن. بۇ ئادەت دىن بىلەن ئالاقىسىز بولۇپ مۇسۇلمان، دىنسىز ۋە خرىستىيانلاردا ئوخشاش مەۋجۇت ئىكەن. ئەمما شىمالى ئافرىقا، جەنۇبى ئاسىيا ۋە ئوتتۇرا شەرق مۇسۇلمانلىرى بۇنى ئىسلام دىنىغا باغلاپ چۈشىنىدىكەن. قىساسخورلۇقنىڭ ھىندىستاندىكى ۋە

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى

خىتايدىكى يۇقىرىقى دىنلارنىڭ ھېچ بىرىگە ئىشەنمەيدىغان مىللەتلەردىمۇ كۈچلۈك بولۇشى، بۇ ئادەتنىڭ دىن بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋىتى يوق ئىكەنلىكىنى دەلىللەيدۇ.

تۈركىيە، ئەرەبىستان ۋە مىسىردا قىساسخورلۇق ئائىلىنىڭ شەرىپى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، قىساس ئالماسلىق ئۇلارنى جامائەتنىڭ بېسىمىغا دۇچار قىلىدىكەن. قىساس بىر بولسا جامائەتكە ئاشكارە ئۆتكۈزۈلگەن بىر مۇراسىم ئارقىلىق كەچۈرۈم قىلىنىشى ياكى چوقۇم ئېلىنىشى كېرەك ئىكەن. ئەگەر بىر ئەۋلات ئىچىدە قىساس ئېلىنمىسا، ئىككىنچى ئەۋلاتقا مىراس قالىدىكەن. قىساس ئالماسلىق شۇ ئائىلىنىڭ جامائەت ئىچىدىكى ئىناۋەت ۋە ھۆرمىتىگە داغ يەتكۈزىدىكەن.

غەلىتە يېرى بۇ ئۈچ غەلەت يۇقىرىقى ئەل-مىللەتلەردە ئىسلام ۋە خرىستىيانلىق تارقىلىشتىن بۇرۇنمۇ مەۋجۇت بولسىمۇ، بەزى خرىستىيانلار ۋە مۇسۇلمانلار دىنغا باغلاپ ئاقلايدىكەن. ئۇلار دىنى دەستۇرلاردىن ئاساسلارنى تېپىپ چىقىپ ئۆزلىرى مۇسۇلمان ۋە خرىستىيان بولۇشتىن بۇرۇنلا ئادەت قىلغان بۇ قىلىقلارنى ھەقلىق قىلىشقا تىرىشىدىكەن. ئەمەلىيەتتە بۇ ئادەتلەرنىڭ يىلتىزىدا قەدىمكى قەبىلىۋازلىق، جەمەتچىلىك ۋە ئەرلىك ھوقۇقىقا چوقۇنۇش خاھىشى ۋە ئەنئەنىسى ياتىدىكەن.

ئۇيغۇرلاردا ئىنسانلىققا خىلاپ يۇقىرىقى غەلەتلەرنىڭ بولماسلىقى، بەلكىم بىزنىڭ نەسەبكە باغلانغان قەبىلە ھاياتىنى مىڭ يىللار بۇرۇن ئاياقلاشتۇرۇپ، ھەر خىل نەسەبتىكىلەر بىرلىكتە ياشايدىغان جامائەت بەرپا قىلغانلىقىمىز بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇشى مۇمكىن. ئۇندىن باشقا ئۇيغۇرلارنىڭ مىڭ يىللار بۇرۇنلا كۆچمەن ھاياتتىن مۇقىم ئولتۇراقلاشقان شەھەر ۋە دېھقانچىلىق ھاياتىغا كۆچكەنلىكى، دىيارىمىزنىڭ بىرەر قەبىلە بىلەن باشقۇرۇلماي شەھەر، يېزا، قىشلاق دېگەن ئېنىق مەمۇرى بىرلىكلەر بىلەن باشقۇرۇلغان ئىجتىمائىي قۇرۇلما بەرپا قىلىنغانلىقى بىلەنمۇ مۇناسىۋەتلىك بولۇشى مۇمكىن. قانداقلا بولمىسۇن بىزگە قوشنا، دىنداش ۋە قېرىنداش بولغان مىللەتلەردە بولغان، ئىنسانىيەتنىڭ ئەيىپلىشىگە ئۇچراۋاتقان يۇقىرىقى رەھىمسىز ئادەتلەرنىڭ بىزدە بولماسلىقى ئۇيغۇرلۇقنىڭ مەدەنىيلىكى، زامانغا ئۇيغۇنلۇقى ۋە تەرەققىياتچانلىقى دېيىشكە بولىدۇ.

يۇدۇپ يۈرگەن تەپەككۇر يۈكى

خىتاينىڭ تەشۋىقاتى ئارقىلىق ئىككى قۇتۇپلۇق تەپەككۇر، دۈشمەن ئىزدەش كەيپىياتى سىڭگەن، ھەرقانداق ھادىسىلەرنىڭ كەينىدە بىر چوڭ سۇيىقەستنىڭ بارلىقىغا ئىشەندۈرۈلگەن بىر قىسىم ئۇيغۇر مۇساپىرلارنىڭ تەپەككۇر يۈكى تۈركىيەدە ئېغىرلاشقا باشلايدۇ. ئۇلار تۈركىيەگە كەلگەندىن كېيىن خەلققە غەرپتىن توختىماي دۈشمەن تېپىپ بېرىۋاتقان يەنە بىر ئىددىيەۋى مۇھىتقا كېلىپ قالغانلىقىنى تۇيمايلا قالىدۇ. چۈنكى تۈركىيەدىمۇ تەشۋىقات توختىماي دۈشمەن يارىتىدۇ، تۈركىيەدىمۇ غەرپ خىتايدىكىگە ئوخشاش كۆڭۈلدىكىدەك دۈشمەن. بۇ يەردىكى دىندارلار ئۈچۈن غەرپ دىن دۈشمىنى، كوممۇنىستلار ئۈچۈن ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى جاھانگىر، مىللىيەتچىلەر ئۈچۈن مۇستەملىكىچى، سوتسىيالىزمچىلار ئۈچۈن كاپىتالىزمنىڭ بوۋىسىدۇر. بۇنداق مۇھىتتا ئەسلىدىنلا بىر سۈنئىي دۈشمەننى يۇدۇپ كەلگەن ئۇيغۇرنىڭ ئىددىيە يۈكى تېخىمۇ ئېغىرلاپ كېتىدۇ.

تۈركىيەدە بەكرەك دىندار كىشىلەر غەرپنى خىرىستىيان ۋە يەھۇدىلار گورۇھى سۈپىتىدە چۈشىنىپ تەھدىت ھېس قىلسا، كوممۇنىستلار غەرپنى ئەزگۈچى ئىمپېرىيالىست ھالىتىدە تەسەۋۋۇر قىلىپ خەۋپسىرەيتتى، مىللەتچىلەر بولسا غەرپنىڭ تارىختا تۈركىيەگە قاراتقان تاجاۋۇزچىلىق ۋە مۇستەملىكىچىلىك قىلمىشلىرى سەۋەبىدىن گۇمانسىرايتتى. شۇڭا تۈركىيەدە بىرەر ھادىسە يۈز بېرىپ قالسا ئاۋامدىن رەھبەرلەرگىچە ساقچىلارنىڭ رازۋېتكىسىنى، تەپتىشلەرنىڭ تەھقىقلىشىنى ۋە سوتنىڭ كېسىمىنى كۈتمەيلا، بىر قانچە سائەت ئىچىدە ئۆزى دۈشمەن دەپ بىلىدىغان غەرپ بىلەن ئالاقىدار بىرەرنى ھېلىقى تەييار ھېكايىگە سېلىپلا جاھانغا جاكارلاش، ئاۋامنى غەرپ رىژىسورلۇق قىلىۋاتقان مۇسۇلمانلارغا قارشى بىر ئويۇننىڭ ئوينىلىۋاتقانلىقىغا ئىشەندۈرۈش بىر خىل تەپەككۇر ئادىتىگە ئايلانغان ئىدى. بۇنداق تەپەككۇر ئۇيغۇرلارغا ئاللىقاچان سىڭدۈرۈلۈپ بولغان بولغاچقا، ئۇلارمۇ

ئاسانلا تۈركىيەدە بولغان ۋەقەنىڭ باش - ئاخىرى ھەققىدە ئويلىنىپ، پاكىتلارنى تەھلىل قىلىپ، نۇقتىلارنى دەلىللەپ جاپا تارتمايلا دۈشمەننىڭ كىملىكىگە ئىشىنىپ بولۇشىدۇ.

خىتاي ھاكىمىيىتى ئۇيغۇرلارنىڭ قەلبىگە تېرىغان، مەسىلىلەرنى قارىمۇ قارشى ئىككى قۇتۇپلۇق ئويلاش ئۇسۇلى، ئىككىنچى ۋەتەن بولغان تۈركىيەدە يېتەرلىك سەمرىيدۇ. يۇقىرىقى تەپەككۇر ئۇسۇلى بويىچە ئىنسان چوقۇم ئىككىنىڭ بىرىنى تاللاشقا مەجبۇرلىنىدىكەن. بىر كىشى «يا ئۇيان بول، يا بۇيان»، ياكى يا دوست يا دۈشمەن، يا ئوڭچىيا سولچى، يا ماتېرىيالىزمچى يا ئىدىيالىزمچى بولۇشى كېرەك ئىكەن. پىكىر ئوخشىمىسا دۈشمەنگە چىقىرىش، تەرەققىيات، يېڭىلىق ۋە ئەركىنلىك تەلەپ قىلسا غەرپپەرەسكە، كاپىر، پاسىققا چىقىرىش، ئىچكى زىددىيەتنى سىرتقا دۆڭگەش، نورمال رىقابەتنى تەھدىتلەشتۈرۈش ئىككى قۇتۇپلۇق تەپەككۇر ئادىتىنىڭ ئىپادىسى ئىكەن.

كۆزىتىشىمچە بىر قىسىملىرىمىز خىتايدىن يۇدۇپ كەلگەن تەپەككۇر يۈكىنى تۈركىيەدە ئېغىرلاشتۇرىۋالساق، يەنە بەزىمىز مىسىر، ئەرەبىستانلاردا كۆپەيتىۋالدىكەنمىز. تۈركىيەدە ئىنسانلارنىڭ دولىسىدا ئېغىرلاشقان تەپەككۇر يۈكى، ئۇيغۇرلار دىن ۋە ئىلاھىيەت بىلىملىرىنى ئوقۇشتا ئەڭ كۆپ تاللايدىغان مىسىر ۋە ئەرەبىستاندىمۇ كىشىلەرنى مۈرىسىدىن بېسىپ مۈكچەيتىپ تۇرىدىكەن. ئەرەبىستاندا بولغان كۈنلىرىمدە 2015-يىلى ھەرەمدە يۈز بەرگەن دەسسىلىش پاجىئەسىنىمۇ ئۇيغۇرلاردىن «بۇ ئىرانلىق شىئەلەرنىڭ پىلانلىق، تەشكىللىك قىلغان دۈشمەنلىكىنىڭ نەتىجىسى» دەيدىغانلارنى كۆردۈم ۋە شۇنداق سۆزلەنمىلەرنى ئاڭلىدىم. مەككىدىكى ساقچىلارنىڭ قوپاللىقى ھەققىدە گەپ بولغان بىر سورۇندا بىر دوستۇم «ئۇنداق ساقچىلارنىڭ كۆپىنچىسى شىئە» دېگەندە ئويلىنىپ قالدىم. ئەرەبىستان خەلقىگە ئىرانىنى دۈشمەن تىكلەپ بەرگەن، ئۇلاردا شىئەلەرگە قارشى نەپرەت ئويغاتقان نەرسە، دۆلەتنىڭ ئۆزىدىكى مەسئۇلىيەتسىزلىكنى سىرتقى دۈشمەنگە دۆڭگەپ قويغان ھېلىگەرلىكى. ئوتتۇرا شەرقتە زومىگەرلىك تالىشىۋاتقان

ئەرەبىستانغا رىقابەتچى دۆلەت ئىران بولغاچقا، مۇستەبىتلەر خەلقىنىڭ دىنى ھېسسىياتىدىن پايدىلىنىپ دۆلەتلەر ئارا زىددىيەتنى دىنىي ۋە مىللىي ئۆچمەنلىككە بۇرىۋەتكەن ئىدى. شۇنىڭ بىلەن نېمە ئىش بولسا ئىرانغا ۋە شىئەلەرگە ئارتىپ قويۇش ئەرەبىستان خەلقىنىڭ ئادىتىگە ئايلانغان.

تۈركىيەدە بۇ قېتىم يۈز بەرگەن ھەربىي ئۆزگىرىشمۇ ئادەتلەنگەن تەپەككۇر بويىچە ئامېرىكىنىڭ ئويۇنى ئىكەنلىكى پەرەز قىلىندى، شۇ ۋاقتىنىڭ ئۆزىدە مەسلىھەتلىشىۋالغاندەك بىر ئەرەب ئاپتۇر ماقالە يېزىپ بۇ پەرەزگە جان كىرگۈزدى. ماقالە ئۇيغۇرچىغىمۇ دەرھال تەرجىمە قىلىنىپ «ئامېرىكا سۇيىقەستى»گە «ئاساس» تېپىلدى.

خۇددى ختاي ئۆز خەلقىنى ئۇيغۇر ۋە تىبەتنى غەرپنىڭ بۆلگۈنچىلىككە قۇترىتىۋاتقانلىقىغا ئىشەندۈرۈشكە تىرىشقان، دۆلەت ئىچىدىكى زىددىيەت دائىم خەلقئارالىق كۈچلەرگە ئارتقان ۋە ھەمىشە ئىچىدىكى ۋەقەلەرنىڭ سەۋەبىنى سىرتتىن ئىزدىگەندەك مىسىر، ئەرەبىستان ۋە تۈركىيەدىمۇ ئوخشاشلا ئۆز دۆلىتىگە قارشى كۈچلەرنى سىرتقى دۈشمەننىڭ يۆلەيدىغانلىقىغا ئاۋامنى ئىشەندۈرىدىغان ئەندىشىلىك تەشۋىقات مەۋجۇت ئىكەن. مەزكۇر ئەللەردىكى بۇنداق تەپەككۇر ئۇسۇلى تەبلىغلەر، دىنىي رىسالىلەر ۋە دەرسلەر ئارقىلىق ئاللىقاچان ئۇيغۇرلاردا ئاممىۋى ئاساسقا ئېرىشىپ بولدى. چۈنكى مىسىر، ئەرەبىستان ۋە تۈركىيەدە ئوتتۇرا ئاسىيا جۇمھۇرىيەتلىرىدىن قالسا ئۇيغۇر نوپۇسى ئەڭ كۆپ. مىسىر ئەزھەر جايلاشقان دۆلەت بولۇش سۈپىتى بىلەن بەزى ئۇيغۇرلارنىڭ گېپى بويىچە ئىلىمنىڭ مەككىسى. تۈركىيەمۇ ئۇيغۇرنىڭ تەپەككۇرىغا ئىزچىل خېمىرتۇرۇچ بولۇشنى داۋام قىلىۋاتقان ئەل. شۇڭا يۇقىرىقى دۆلەتلەردىكى ئالقىشلىق تەپەككۇر ئادىتىنىڭ ئۇيغۇرلارنىڭ پىكىر يۈنىلىشىگە كۆرسىتىدىغان تەسىرىنى ھەرگىز تۆۋەن مۆلچەرلىگىلى بولمايدۇ. مەسىلەن: تۈركىيە، ئەرەبىستان ۋە مىسىردىكى ئۇيغۇرلاردىن 11-سېنتەبىر ۋەقەسىنى، ئىسلام دۆلىتى تېرورلۇق تەشكىلاتىنى غەرپنىڭ پەيدا قىلغانلىقىغا ئىشىنىدىغان خېلى بار. ئەپسۇسكى، تۈركلەر ۋە ئەرەبلەر ھېچقاچان ختاينىڭمۇ مۇشۇنداق بىر رەزىل

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئۇيۇننى ئويناپ چىقىدىغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلىپ باقمايدۇ. ھەتتا ئۇلار ئىسلام دۆلىتى تېرورچىلىرى ئىشلەتكەن قۇراللارنىڭ ئاساسلىقى خىتايدىن كېلىدىغانلىقىنى ئىنكار قىلىشىدۇ. تەلىم شۇلاردىن بولغاچقا، بەزى ئۇيغۇلار تالىبان بېيجىڭنى يۆلەنچۈك قىلىپ ئۈرۈمچىنى زىيارەت قىلىپ تۇرسىمۇ، تالىبان بىلەن خىتاينىڭ مۇناسىۋىتى بارلىقىغا ئىشىنىشنى خالىمايدۇ.

مۇستەبىت ئەللەردە تەشۋىقاتنىڭ قېلىپىدا قۇيۇلغان تەپەككۇر ئۇسۇلى ئەركىن پىكىردىن، تەنقىتتىن، پەرقلىق خۇي، خۇلۇق ۋە ھەرىكەتتىن ئۆلگىدەك قورقىدۇ. شۇڭا ئۇنداق مۇھىتتا ھاكىمىيەتنى تەنقىتلەش خۇددى دىننى، دىيانەتنى تەنقىت قىلغاندەك خەتەرلىك بولغانلىقىنىڭ ئۈستىگە قارغىشقا لايىقتۇر. ئەمەلىيەتتە كىشىلەرنى تەنقىتتىن توسۇۋاتقان ئۆلىمالارنىڭ قوغداۋاتقىنى دىن ياكى دىيانەت ئەمەس، بەلكى ھاكىمىيەت ۋە تاپاۋەت ئىكەنلىكى سىر ئەمەس.

ئىككى قۇتۇپلۇق تەپەككۇر ئومۇملىشىپ قارشى پىكىرنى ھۇجۇمغا چىقىرىش مودىغا ئايلانغان، ئىددىيە پەرقىنى دوست-دۈشمەنلىك پەرقىگە باغلايدىغان، تەنقىت قىلىشنى ھۇجۇم قىلىشقا تارتىپ شەرھىلەيدىغان مۇھىتتا، پىكىردىكى زىددىيەت ئاسانلا ئىمان-كۇپۇر مەسىلىسىگە بۇرۇلۇپ كېتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن نورمال بىر پىكىر ئىختىلاپى، كۆز قاراشتىكى ئوخشىماسلىق ۋە تۈزىتىش تەكلىپلىرى سۈكۈتكە يەم بولىدۇ. ئەمما يوقىماي ھەممە يەرنى غۇدۇراشقا تولدۇرىۋېتىدۇ.

خىتاي، ئەرەبىستان، مىسىر ۋە تۈركىيەگە ئوخشاش ئەللەردە غەرپكە قارشى ھېكايىنىڭ، ئوخشاش تەپەككۇر ئۇسۇلى بىلەن قايتا - قايتا توقۇلۇپ تۇرىشى ئەجەپلىنەرلىك ئەمەس. چۈنكى بۇلار بۇرۇن غەرپنىڭ تاجاۋۇزىغا ئۇچرىغان. شۇڭا بۇ ئۈچ ئەلدە خەلقئارالىق ئىمپېرىيالىزىمچى، مۇستەملىكچى، ئەھلىسەلىپ كۈچلىرىنىڭ پىلانلىق، تەشكىللىك، ئىزچىل دۈشمەنلىك قىلىۋاتقانلىقى ۋە بۇ دۆلەتلەرنى ئاجىزلىتىشقا، بۆلۈشكە ۋە بويسۇندۇرۇشتا ئىتتىپاق ئىكەنلىكى ھەققىدە توقۇلغان بىر تەييار ھېكايە قېلىپى كىشىلەرنىڭ مېڭىسىگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان. بۇ ئەللەردىكى سىياسىي،دىنىي كۈچلەر ئۆزىنى قوغداپ قېلىش ئۈچۈن تاراتقۇلار ۋە

خۇتبىلەر ئارقىلىق يۇقىرىقى تەييار ھېكايە قېلىپىغا ئىزچىل يېڭى مەزمۇن، يېڭى دەلىل ۋە يېڭى پېرسوناج ئىزدەشكە مەشغۇل. ئەمما بىزنىڭ ئۇلاردىكى غەرپنىڭ تاجاۋۇزىغا، مەدەنىيەت ئىستىلاسىغا قارشى كەيپىياتنى دىنغا باغلاپ ئۇگىنىۋېلىشىمىز بىھاجەت.

مۇھاجىرەتتىكى ئۇيغۇرلار تۇرلۇك مەسئۇلىيەتلەرنى يۇرەككە تېڭىپ، يۇكلەرنى ئېلىپ سەپەرگە چىققان كارۋانغا ئوخشايدۇ. بۇ كارۋان نەگە بارسا شۇ يەردىن ئازراقتىن يۇك قوشۇپ، مەنزىلگە بارغىچە ساندىن يۇكى ئاۋۇپ كەتسە ھالسىزلىق ۋايساشقا، ۋايساشلار ئىتپاقسىزلىققا، ئىتپاقسىزلىق ئۇمتسىزلىككە سەۋەپ بولىدۇ. ئەڭ خەتەرلىك يېرى بۇ يۇكلەر تۇرلۇك يوللار بىلەن ۋەتەندە ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلارغىمۇ ئارتىلىپ قالىدۇ. شۇڭا بىزدەك تارىخىمىزدا غەرپنىڭ تاجاۋۇزىغا، زۇلمىغا ئۇچراش كەچمىشى يوق، ئۆز دەردىنى تارتىپ بولالمايۋاتقان مىللەتنىڭ نەگىلا بارساق شۇ يەردىكى خەقلىنىڭ دەردى ئۇچۇن ياقا يىرتىشىمىز بىھاجەت. بىزنى غەرپمۇ، يەھۇدىمۇ، خىرىستىيانمۇ ۋە ھەتتا ھىندىلارمۇ ھېچنېمە قىلمىغان. شۇڭا ئۇيغۇرنى غەرپكە، كاپىتالىزمغا، خىرىستىيانلىققا، يەھۇدىلىققا قارشى كۆرەشتە قالقان قىلماقچى بولغان ھەر قانداق ئىددىيەۋى ئېقىم، دىنى كىتاپ ۋە ئىلمى سۆھبەتلەرگە كىرىشىپ، كارۋانىمىزنى يولدىن قويۇش خەيرلىك ئەمەس، ئەكسىچە بوراندا قالغان مىللەتنىڭ كۆزىگە قۇم چاچقاندەك بىر ئىشتۇر.

مەنزىل يىراق، يول كاتاڭ، يۇكى ئېغىر بۇ مىللەت تەپەككۇرىغا يۇكلەنگەن خىتايچە كونا ئامىللارنى سەپەردە تاشلاپ يېڭىنى يۇكلىمەي، يېنىك كاللا، چەبدەس قەدەم بىلەن ماڭمىسا، دىققىتى چېچىلىپ قوشۇنىمۇ چۇۋۇلۇپ كېتىدۇ.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ھاكىمىيەت مىللەتنىڭمۇ، خۇدانىڭمۇ

2016-يىلى تومۇزدا تۈركىيەدە ئەمەلگە ئاشمىغان بىر ھەربىي سىياسى ئۆزگىرىش بولدى. شۇ قورقۇنچلۇق كېچىدە دۇنيا تۈرك خەلقىنىڭ دېموكراتىيىنى قانداق قوغداپ قالغانلىقىغا شاھىت بولدى. تۈركىيەدە مىللەت بىلەت بىلەن تەختكە چىقارغان ھۆكۈمەتنى، ئەسكەرلەر قۇرال بىلەن ئاغدۇرغان ئىش بەش قېتىم ئەمەلگە ئاشقان بولسىمۇ، بۇ نۆۋەت ئۇزۇل كېسىل مەغلۇپ بولدى. مۇستاپا كامال ۋاپاتىدىن كېيىن ھەمىشە دۆلەت ئىچىدە پاراللېل دۆلەت قۇرۇپ سىياسىيونلارنى كۆكسىگە قۇرال تەڭلەپ، دارغا ئېسىپ ئۆزى ھاكىمىيەتكە چىقىۋالدىغان ئەسكەرلەر تۇنجى قېتىم ھاكىمىيەتنىڭ قۇرالغا، كۈچكە ئەمەس مىللەتكە، مىللەتنىڭ قولىدىكى بىلەتكە مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى ئۆگەندى.

مەغلۇپ بولغان بۇ سۇيىقەستتىن كېيىن، «ھاكىمىيەت مىللەتنىڭدۇر» دېگەن شۇئار خەلقنىڭ ھەرىكىتىدە ئىسپاتلاندى، يىغىلىش سورۇنلىرىغا ئېسىلدى، نۇتۇق ۋە خۇتبىلەردە سۆزلەندى. تۈركىيەدە بەزى خىلۋەت رايونلارغا ئېسىلغان «ھاكىمىيەت ئاللاھنىڭدۇر» دېگەن شۇئارمۇ ئۈن-تىنسىز غايىپ بولدى. ئۇنىڭ ئورنىغا مۇستاپا كامال ئاتاتۈركنىڭ «ئەگەمەنلىك قەيتسىز ۋە شەرتسىز مىللەتنىڭدۇر» دېگەن سۆزى ئېسىلدى. ھاكىمىيەت ئاللاھنىڭ دەۋاتقان ۋە مۇرىتلارغا شۇنى دېگۈزىۋاتقان كىشىلەر تۈركىيەدىكى بىر قىسىم جامائەتلەر بولۇپ ئۇلار ئۆزىنىڭ سايلانمايدىغان، ھېساپ بەرمەيدىغان، مىللەتتىن قارار كۈتمەيدىغان بىر ئىمپىرىيەنىڭ ئاتامانلىرى ئىدى. ئۇلارنىڭ ھاكىمىيەت ئاللاھنىڭ دېگىنى ئۆزى ئىگە بولغان ئىمتىيازنى كىشىلەرگە «سىلەر بەرگەن ئەمەس،ئاللاھ ئاتا قىلغان» دەپ ئىشەندۇرۇش، ئۆزىنىڭ ئالماشماس ئورنىنى ئاللاھنىڭ ئىلتىپاتى دەپ مۇقەددەسلەشتۇرۇش، ئۆز ھوقۇقىغا قارشى چىققان كىشىنى ئاللاھقا قارشى چىققان دېگەن تۇيغۇغا كەلتۇرۇپ مۇرىتلارنىڭ روھىنى قۇل قىلىش ئىدى.

سىياسىي ئۆزگىرىشكە ئارىلاشقان ئەسكەرلەرنىڭ دىندار ئاتالغان بىر جامائەتكە باغلىنىشى تۈرك خەلقىنى «ھاكىمىيەت ئاللاھنىڭدۇر» دەۋاتقانلارنىڭ ئەسلى كىملىكى ۋە خۇپىيانە قەستلىرىدىن خەۋەردار قىلدى.

«ھاكىمىيەت ئاللاھنىڭدۇر» دەۋاتقانلارنىڭ بەزىلىرى ھەربىي سىياسىي ئۆزگىرىشكە ئارىلاشقانلىقى سەۋەبلىك تۇتقۇن قىلىندى. بەزىلىرى بېسىقىغا چۈشۈپ بۆرۈنقىدەك ئاشقۇن ئىبارىلەرنى قوللانمايدىغان بولدى. جامائەتپەرەسلەر ئىشتىراك قىلغان بۇ سۇيىقەست تۈرك خەلقىگە ھاكىمىيەتنىڭ دىنى بولمايدىغانلىقىنى، ھاكىمىيەتكە كۆز تىككەن يالغان دىندارلارنىڭ شۇملىقىنى ئاشكارە قىلدى.

بىر جۇمە كۈنى خاتىپ ھاكىمىيەت مىللەتنىڭمۇ ـ ئاللاھنىڭمۇ؟ دېگەن مەسىلە ئۈستىدە توختالدى. خوتبىدىن كېيىن خاتىپ تەييارلىغان تەبلىغنى سوراپ ئالدىم: «توغرا، ھاكىمىيەت ئاللاھنىڭ. ئەمما بىز خەلىپە قىلىپ يارىتىلغان. بۇ دېگەنلىك بىز ئاللاھنىڭ زېمىندىكى ۋەكىلى دېگەنلىك بولىدۇ. ئاللاھ بىزگە زېمىننىڭ خەلىپىلىكىنى، باشقۇرۇش ھوقۇقىنى بەردى. تاغلارنى مەدەنلەر بىلەن بېزەپ، دېڭىز ۋە قۇملۇقلارنىڭ ئاستىنى نېفىت، تەبىئىي گازلار بىلەن لىقلىدى. ھالبۇكى، ھەممەيلەن ئاللاھ ئاتا قىلغان بايلىقلارنى قېزىشقا، ئاللاھ ۋەتەن قىلىپ بەرگەن زېمىنىمىزنى باشقۇرۇشقا قادىر ئەمەس. رەسۇلىمىز ئىشنى ئەھلىگە تاپشۇرۇڭلار دېگەن. شۇڭا بۇ ئىشلارغا ئارىمىزدىن لاياقەتلىكلەرنى تاللاش بىزنىڭ ۋەزىپىمىز، ئاللاھنىڭ ئەمەس. بىز بىر مىللەت سۈپىتىدە ھەممىمىز بىۋاستە زېمىننى باشقۇرۇشقا ئىمكانسىز بولغىنىمىز ئۈچۈن، ئارىمىزدىن لاياقەتلىك ۋەكىللەرنى سايلاپ چىقتۇق. ئۇلار بىر ۋاكالەتخانا قۇرۇپ بىزگە ۋاكالىتەن بىخەتەرلىكىمىزنى قوغداۋاتىدۇ، تاجاۋۇزدىن ساقلاۋاتىدۇ، قوشنىلار بىلەن بېرىش - كېلىش قىلىۋاتىدۇ. ئۇلار بىزگە ۋاكالىتەن زېمىنغا ۋە زېمىندار خەلقكە مۇلازىمەت قىلىۋاتقىنى ئۈچۈن باج ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ھەققىنى بېرىۋاتىمىز. مانا بۇ دېموكراتىك تۈزۈم، مانا بۇ خەلىپە قىلىپ يارىتىلغان ئىنساننىڭ خەلىپىلىككە ئىگە بولغىنى. دېموكراتىيە بىلەن ئاللاھنىڭ قانۇنى يوقاپ كەتمىدى، ئىنكار قىلىنمىدى، پەقەت ئاللاھ خەلىپە قىلىپ ياراتقان ئىنسانلار تاللاپ چىققان

www.uyghurkitap.com

كىشىلەرنىڭ قولى بىلەن ئىجرا قىلىنىۋاتىدۇ» دېگەن قۇرلارنى ئوقۇپ تېلېفوندا رەسىمگە تارتىۋالدىم.

ماڭا بۇرۇن ھاكىمىيەت ئاللاھنىڭدۇر دېگەن گەپ توغرا تۇيۇلۇپ، ھاكىمىيەت مىللەتنىڭدۇر دېگەن سۆزنى خۇدانى ئىنكار قىلىدىغان، ئىنساننىڭ ھوقۇقىنى خۇدانىڭ ھاكىمىيىتىدىن ئۈستۈن كۆرىدىغان، خۇدانىڭ سۆزى بىلەن ئەمەس، ئىنساننىڭ مايىللىقى بىلەن ھۆكۈم قىلىدىغان دېموكراتچىلارنىڭ ۋاستىسى دەپ بىلگەن ئىكەنمەن. ئەسلى ھاكىمىيەت مىللەتكە مەنسۇپمۇ ياكى خۇداغىمۇ؟ دېگەن ئىبارە بىر بىرىگە قارشى ئەمەس ئىكەن.

ھۆكۈمچىلەر ۋە ھۆجۈمچىلار

2012-يىلى يېزىلغان «ئۇيغۇرچە زىيالىلىق ھەققىدە ئويلار» دېگەن يازمامدا ھۆكۈمچىلىك ۋىرۇسى ھەققىدە توختالغان ئىدىم. يازغىنىم ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە ئەۋج ئالغان مەسىلىنىڭ نېمىلىكى، قانداق ۋە نېمە ئۈچۈن ئوتتۇرىغا چىققانلىقى ھەققىدە تۈزۈك ئىزدەنمىگەن، مەسىلىلەرنى ئىلمىي تەھلىل قىلىش ئۇسۇللىرىدىن بىخەۋەر ۋە مۇناسىۋەتلىك بىلىملەرگە ئېرىشمىگەن كىشىلەرنىڭ ھەممە ساھەگە بىر ئىككى نوقتىدىن چات كىرىپ، پەتىۋا بېرىپ، يول كۆرسىتىشلىرى سەۋەبلىك يامراۋاتقان كېسەل ھەققىدە ئىدى. مۇھاجىرەتكە مەجبۇر بولغاندىن كېيىن بۇ كېسەلنىڭ ۋەتەندىكىدىنمۇ ئېغىرلاپ كەتكەنلىكىنى ھېس قىلدىم. مۇھاجىرەتتىكى ئۇيغۇرلاردا ھۆكۈمچىلىك ۋىرۇسى ئالىلقاچان ھۆجۈمچىلىق كەيپىياتىغا سەۋەب بولۇپ ئۇيغۇرنىڭ زېھنىنى، قەلبىنى، ئۆزلۈكىنى ۋە ئۈملۈكىنى خوراتقىلى باشلاپتۇ.

ئۆتكەن ئايدا «ئۇيغۇر ۋەتەندىن ئايرىلمىدى بەلكى» دېگەن يازمامدا بىر بىرىمىزگە چۈشىنىش، ئىشىنىش ۋە سۆيگۈ بىلەن قاراشنىڭ كەم بولۇۋاتقانلىقى ۋە بۇنىڭ زىيانلىرى ھەققىدە يازدىم. ئەمما ئىجتىمائى تاراتقۇلاردا يېزىلىۋاتقان ماقالىلەر ۋە بولۇۋاتقان مۇنازىرىلەرگە قارىسام يەنە شۇ ئالدىراپ ھۆكۈم قىلىش كەڭرى بىلىنىپ تۇرۇپتۇ. بىر ھادىسە، كىشى ياكى مەسىلە ھەققىدە گەپ بولسا بىرەيلەن ياكى بىر قانچەيلەندىن ياكى مىللىي ئاڭ نوقتىسىدىن ئالدىراپلا قالپاق كەيدۈرىدىكەن، تون پىچىدىكەن، ھۆكۈم چىقىرىدىكەن. ھۆكۈمدىن كېيىن ئىش يوغىناپ ھۆكۈم قىلىنغۇچىغا دىنىي، مىللىي تۈيغۇ بويىچە ھۆجۈم قىلىش باشلىنىدىكەن. ئاللاھقا شۈكۈركى، تۈرلۈك چەكلىمىلەر تۈپەيلى مۇنداق ھۆجۈملارنىڭ كۆپۈنچىسى ئاۋازلىق، خەتلىك ھاقارەت قىلىش ۋە تەھدىت سېلىش بىلەن توگەيدۇ. ئەمما، ھۆكۈمچىنىڭ قارشى تەرەپنى بەربات قىلىش تەشنالىقى ھۆجۈمچىلار قولىدا پۇرسەت كەلسىلا ئەمەلگە ئاشىدىغانلىقى ئېنىق.

بىز بىر مەركەزنى يادىرو قىلىش، بىر ئىددىيەگە ئەگىشىش، بىر ئادەمنى تەنقىتسىز يېتەكچى دەپ قوبۇل قىلىش ئومۇملاشقان جەمئىيەتنىڭ مەھسۇلاتلىرى بولغىنىمىز ئۈچۈن پەرقلىق سادالارغا قارشى ھۆكۈمچىلىك، ھۆجۈمچىلىق ئىستىكى ھەممىمىزدە بولۇشى مۇمكىن. ئەگەر پەقەت قىلىمىز دېسەك پەقەت قارشى پىكىرنى ۋە شۇ پىكىرنىڭ ئىگىسىنى ۋەيران قىلىش ئىستىكىمىزنىڭ كۈچلۈك، ئاجىز؛ تەخىرسىز ياكى تەمكىن؛ ۋەھشىي ياكى نورمال بولۇشى جەھەتتە پەرقلىنىمىز. تۈۋەندە تۈركىيەدە مارت ئايلىرىدا يۈز بەرگەن ۋەقەلەرگە قاراپ ئۆزىمىزنىڭ ھۆكۈمچى ياكى ئەمەسلىكىمىز، قانچىلىك دەرىجىدىكى ھۆكۈمچى ئىكەنلىكىمىز ھەققىدە ئويلىنىپ باقايلى.

مارت ئېيىدا تۈركىيەنىڭ سۈرىيە چېگراسىدىكى خاتاي ۋىلايىتىدە قان تەقدىم قىلىش پائالىيىتى بولۇپ ئۆتتى. پائالىيەت جەريانىدا بىر ئۇيغۇر تۈرك ئەسكىرىنىڭ قورالىنى تۇتۇپ ختاي ھۆكۈمىتىگە تەھدىت سالدى. مەزكۇر سىن نەقمەيداندىلا دۇنياغا تارقالدى. ماڭا سىن كۆرسىتىلدى ۋە شۇ چاغدا ئاسماندا ئاي يۇلتۇزنىڭ كۆرۈنگەنلىكى ئىما قىلىندى. سىننى بىر توپ كىشىنىڭ ھاياجان بىلەن تارقىتىشلىرىغا قاراپ ياخشى- يامان ياكى توغرا-خاتا دېمىدىم. ئەمما بۇ سىننىڭ ئۇيغۇرنىڭ ئوبرازىغا، داۋاسىغا ۋە رايوندىكى باشقا كۈچلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلىرىگە سەلبى تەسىر بېرىپ قويۇش ئېھتىماللىقى ھەققىدە ئويلىنىپ قالدىم.

قورالىلىق ئۇيغۇر چىقارغان سىنغا تۈركىيەدە ئالىي مەكتەپنى تۈگەتكەن، بىر مەزگىل ئوقۇتقۇچى بولغان بىر ئۇيغۇر سىنلىق ئىنكاس قايتۇردى. ئۇ تۈركىيەدىكى ئۆرپ-ئادەت، قانۇن ۋە خەلقئارا ۋەزىيەت نوقتىسىدىن چىقىپ قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى. سىندا سۆزلەر توغرا تاللانمىغانلىقى ئۈچۈن خاتا چۈشىنىلدى. بىر قىسىم كىشىلەر بۇ مەسىلىگە قانۇن ۋە ئىلمىي نوقتىسىدىن ئەمەس، دىن ۋە مىللەت نوقتىسىدىن چىقىپ ئۇنى ھاقارەت قىلدى.

نەتىجە ئېتىبارىدىن قارىغاندا ختايغا قوراللىق تەھدىت قىلىنغان سىن بىزگە تۈۋەندىكىلەرنى ئېلىپ كەلدى. سىن تارقالغاندىن كېيىن تۈركىيەدىكى كومۇنىستىك

پىكىر ئېقىمدىكىلەر، سولچى سەپتىكىلەر، كوردىستانچىلار، شۇنداقلا سۈرىيە ۋە باشقا ئەللەردىكى تۈركىيەنىڭ سۈرىيەدىكى ھەربىي ھەرىكىتىگە قارشى كۈچلەرنىڭ ئۇيغۇرلارغا قارشى قىزغىن بەس مۇنازىرىسى ئوتتۇرىغا چىقتى. ئۇيغۇرلار ياۋۇزلۇق، ئەسەبىيلىك، فاشىستلىق، تېرورچىلىق بىلەن ئەيىپلەندى. كوردىستانچى كۈچلەر تۋىتتىر ئارقىلىق سۈرىيەدە ئېتىپ ئۆلتۈرۈلگەن ئۇيغۇرلارنىڭ رەسىملىرىنى تارقاتتى. شۇ ئان كۆز ئالدىمغا بۇلتۇر كورد قوراللىقلىرى تەرىپىدىن ئەسىر ئېلىنغان ئۇيغۇر قوراللىقلار، باللار ۋە ئاياللار كەلدى. بۇ سىنىنىڭ قانداق پايدىلىق نەتىجىسى بولدى؟ شۇ كۈنى قورالنى تۇتۇپ ۋارقىرىغان بىلەن خىتاي قورقۇپ بايانات ئېلان قىلدىمۇ؟ تۈركىيەدىكى خىتاي پۇقرالىرى ساراسىمىگە چۈشۈپ تۈركىيەدىن ئايرىلىپ زىيان تارتتىمۇ؟ خىتاينىڭ چەتئەلدىكى شىركەتلىرىنىڭ قورقۇپ قاچتىمۇ؟ ئۇلارنىڭ پاي بازىرىدا كۈرسى چۈشتىمۇ؟ خىتاي تۈركىيەگە سېلىۋاتقان مەبلەغلىرىنى ئازايتتىمۇ؟ خىتاينىڭ تۈركىيە ئىقتىسادىغا سىڭىپ كىرىشى، بۇ ئەلنى ئىقتىسادىي جەھەتتىن مۇستەملىكە قىلىشى ئاستىلاپ قالدىمۇ؟ سىنىنىڭ پايدا زىيىنىغا ھۆكۈم قىلىشتىن بۇرۇن مۇشۇلارنى تەھلىل قىلىش كېرەك. ھەر قانداق ئىش گۈزەل بولۇشى ئۈچۈن ئۇنىڭ نەتىجىسىنى ئالدىن تەھلىل قىلىش، تەتقىق قىلىش ۋە مۆلچەرلەش كېرەك.

ئەگەر سىز بۇ مەسىلىدە سىن تارقاتقان كىشىنى توغرا قىلدى دەپ ھۆكۈم قىلىپ تارقاتقان بولسىڭىز، ھۆكۈمنى سۆزدە ۋە ھەرىكەتتە تەرغىپ قىلغان بولسىڭىز ھۆكۈمچى ئىكەنسىز. ئەگەر بۇ سىنغا قارشى پىكىردىكىلەرگە تېلېفون قىلىپ، ئۇچۇر قىلىپ تەھدىت سالغان بولسىڭىز ھۇجۇمچى ئىكەنسىز. ھۆكۈم قىلىپ ھۇجۇم قىلىشقا ئۆتمىگەن بولسىڭىز، يەنىلا سىزگە قارشى پىكىردىكىلەرنىڭ تەھلىل ۋە يەكۈنلىرىنى ئويلىنىپ بېقىش پۇرسىتىڭىز بولغان بولىدۇ. ھۆكۈمچى بولۇشتىن بۇرۇن ئالدىڭىزدىكى ماكاننى، زاماننى ۋە مەسىلىنى تەھلىل قىلىشىڭىز كېرەك.

سىز تۈركىيەدىكى قىلىنغان ئىشنىڭ توغرا خاتالىقىغا ھۆكۈم قىلىش ئۈچۈن مەسىلىگە مۇنداق نوقتىلاردىن قارىسىڭىز بولىدۇ. بىرىنچى ماكان نوقتىسى. سىز تۈركىيەدە ياشاۋاتىسىز، تۈرك خەلقىنىڭ نەزىرىدە سىز جەمئىيەتنىڭ بىر ئەزاسى. سىز قوشۇلۇڭ قوشۇلماڭ بۇ جەمئىيەتنىڭ ئۆزىگە خاس قائىدە-يوسۇنلىرى بار.

www.uyghurkitap.com

مەسىلەن، تۈركىيەدە بالىلار سۈننەت تويىدىن باشقا كۈنلەردە ھەربىچە كىيىم كىيمەيدۇ، دېسەك بۇ ئۆرپ-ئادەت. سىز سۈننەت يېشىدىن ئېشىپ كەتكەن تۇرۇپ ھەممە كىشى ئەمەل قىلىدىغان بۇ قائىدىنى بۇزسىڭىز، غەلىتە كۆرۈنىسىز، چەتكە قېقىلىسىز. تۈركىيە قانۇنىدا پۇقرالارنىڭ ئەسكەرلەرنىڭ قوراللىرىنى تۇتۇشلىرى، ئەسكەرچە ياسىنىشى قانۇنغا خىلاپ. دېمەك، قىلىنىۋاتقان ئىش نە ماكانىنىڭ ئۆرپ-ئادىتىگە نە قانۇنغا ئۇيغۇن بولمىسا نېمە ئۈچۈن توغرا بولىدۇ؟

ئىككىنچى زامان ئامىلى. سىز سىنىنى تارقاتقان زامان تۈركىيە غەرپ بىلەن ئارىسى بۇزۇلۇپ، ئەرەپ دۇنياسى بىلەن يېرىكلىشىپ، كۈرتلەرنىڭ ھەربى ھەرىكەتلىرىگە قارشى ھۇجۇمغا ئۆتكەن ۋاقىت. خىتاي ئۇيغۇرلارنىڭ سۈرىيەدىكى ئۇرۇشقا قاتناشقانلىقى، ئافغانىستانغا توپلانغانلىقى، جىھات روھىدا تەربىيەلەنگەنلەرنىڭ چېگرىدىن كىرگەنلىكى قاتارلىقلارنى داۋا قىلىپ ئۇيغۇرلارغا مىسلى كۆرۈلمىگەن زۇلۇم-سىتەمنى ئەڭ ۋەھشى دەرىجىگە كۆتۈرگەن ۋاقىت. ئەگەر سىز بۇنداق زاماندا قوراللىق تەھدىت سېلىنغان سىننى تارقاتسىڭىز، خەلقئارغا تۈركىيە سۈرىيەدىكى چەتئەل قوراللىق كۈچلەرنى ۋە ئۇلارنىڭ تەرەپتارلىرىنى قوللاۋاتىدۇ دېگەنگە ئاساس تېپىپ بېرىسىز. ئۇيغۇرلارنى خىتاي پۇقرالىرىغا ھۇجۇم قىلىشقا تەييار زوراۋانلار دېگەن پەرەزلەرنى ئىسپاتلايسىز.

ئۈچىنچى مەسىلىنىڭ ئۆزىگە كەلسەك، قىلىنغىنى نېمە ھەرىكەت؟ سەۋەبى، خاراكتېرى، تەسىرى نېمە؟ بۇ ھەرىكەتتىن مەقسەت نېمە؟ ھەرىكەتنىڭ قانچىلىك پايدىسى بار؟ پايدىسى پەرەز قىلىنغانمۇ ياكى ئىسپاتلانغانمۇ؟ بۇلارنىڭ تەھلىل قىلماي، تەتقىق قىلماي تۇرۇپ دەرھاللا ھۆكۈم چىقىرىپ قوللاش ياكى قارشى تۇرۇشنى تاللىسىڭىز نەتىجە گۈزەل بولمايدۇ.

بۇ ۋەقە ھەققىدە تۈركىيەدە چىققان ئۈچىنچى ھۆكۈم بۇنى ئۇيغۇر ياشلارغا قۇرۇلغان بىر تۇزاق دېيىشتۇر. بۇ ھۆكۈمدە ماكان ئامىلى ۋە ھادىسە ھەققىدە خاتا پەرەز قىلىش مەۋجۇت. خاتايدىكى ئۇ چېگرا قاراۋۇللۇق پونكىتى شۇ كۈنى ئەسكەرلەرنى يوقلاپ كەلگەن تۈرك پۇقرالىرى بىلەن تولغان بولۇپ، ئەسكەرلەر بىلەن ھەر خىل شەكىلدە رەسىمگە چۈشۈش ئادەتتىكى ئىشقا ئايلانغان. ئۇ خەلقنىڭ

ئارمىيەسىگە بولغان سۆيگۈسى نامايەن قىلىنىدىغان بىر سورۇن. شۇڭا ئەسكەرلەر رەسمىگە چۈشۈش تەلەپلىرىگە ئىھتىرام بىلەن ماسلىشىۋاتقان ئىدى. سىندا «بولدى قىل» دېگەن تۈركچە ئاۋازلارنىڭ بولۇشىلا ئىشىنىڭ بىر تاسادىپىلىق ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ. بۇ ۋەقە شۇنداق بىر تاسادىپىلىق بىلەن يۈز بەرگەنكى، باشلامچىلار ئەمەس قاتناشچىلارمۇ بىلمەي قالغان. شۇڭا مۇشۇنداق بىر ھادىسىنىڭ قەيەردە، قانداق شارائىتتا، نېمە سەۋەپتىن، قانداق بولغانلىقىنى تەكشۈرمەستىن تۇزاق دېيىش خاتالىققا مەھكۇم.

ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە مەيدانغا كەلگەن تۈرلۈك ھادىسىلەر، مەسىلىلەر شەخسلەر ھەققىدىكى ھۆكۈملەر ھۇجۇمغا سەۋەپ بولماي بىر قاراش سۈپىتىدە مۇئامىلە قىلىنسا تامامەن نورمال. ئەمما بەلگىلىك زامان ۋە ماكاندا، مەلۇم سەۋەپلەر تۈپەيلىدىن ئۇنداق بولماي قالىدۇ. بەزى ھۆكۈملەر شەخسىنىڭ شەخسكە ھۇجۇمىنى كەلتۈرۈپ چىقارسا، بەزى ھۆكۈملەر بىر توپنىڭ بىر شەخسكە قارشى نەپرىتىنى پەيدا قىلىدۇ، ھەتتا بىر ھۆكۈمنى قوللىغان ۋە رەت قىلغان ئىككى تەرەپتە زوراۋانلىقنى پەيدا قىلىدۇ. شۇڭا ھۆكۈم قىلغۇچى ئەرباپ ھۆكۈمگە ئېغىز كەلتۈرۈشتىن بۇرۇن زامان، ماكان ۋە مەسىلىنىڭ ماھىيىتىنى ئوبدان ئاڭقىرىشى زۆرۈر.

ھۆكۈمچىلىك ۋىرۇسىنى تارقىتىدىغانلار زىيالىلارمىز. بەزىمىز بۆكلۈك، بەزىمىز ھىجاپلىق ياكى باشتاق ھالەتتە قالپاق كەيدۈرۈش، تون پىچىش ۋە پەتىۋا بېرىش ئارقىلىق ھۆكۈمچىلىك بىلەن مەشغۇل بولىمىز. بىز تارقاتقان ۋىرۇس ئاۋامدا ھۇجۇمچىلىق كېسىلىنى پەيدا قىلىدۇ. بەلكىم ھۆكۈمچىلىك ۋە ھۇجۇمچىلىق ھەممىمىزدە بولۇشى مۇمكىن، ئەمما بىر بىرىمىزگە چۈشىنىش، ئىشىنىش ۋە سۆيگۈ كۆزىدە باقالىساق زېھنىمىزنى چېچىشتىن، نىزادىن ۋە قەلبلەرنى بىھۇدە زىدىلەشتىن ساقلىنىشىمىز مۇمكىن. ئۇندىن باشقا ھۆكۈم قىلىش، ھۆكۈملەرگە ئەگىشىپ ھۇجۇم قىلىشتىن بۇرۇن ئىنساپ قىلىشىمۇ بىلىشكە تېگىشلىك بىر نوقتا.

2018-يىلى 28-مارت ئەنقەرە

www.uyghurkitap.com

ئەركىنلىك يولىدىكى رودىپاي

مومامدىن ئاڭلىشىمچە مەككىنىڭ يولىدا مۇساپىرلارغا ماڭالماي يېتىپ قالغان بىر قېرى ئۇچرارمىشكەن. ئۇنىڭ ئىسمىنى رودىپاي دېيىشىدىكەن. ئۇنىڭغا كىمنىڭ ئىچى ئاغرىپ يۇدۇگەن ھامان چاپلىشىدىكەن. شۇنىڭ بىلەن سەپەرمۇ، ھەجمۇ دىشۋارلىققا ئايلىنىپ قالىدىكەن. شۇندىن كېيىن ھەر قېتىم رودىپاي دېگەن گەپنى ئاڭلىسام مومامنىڭ شۇ گېپى ئېسىمگە كېلىدۇ. نەگىلا بارسا شىللىگە مىنگەن پېتى كىشىنى يالجىتمايدىغان رودىپاي ھەققىدە ئويلاپ قالىمەن. بۇۋا-مومىلىرىمىزنىڭ ھېكايەتلىرىگە بىر ۋەسىيەت، نەسىھەت ۋە ھېكمەت سىڭگەن بولىدۇ. ئەجەبا بۇ رودىپاي نېمىنى كۆرستىدۇ؟ رودىپاي ئەگەر بىر كېسەلنىڭ ئىسمى بولغان بولسا يا ساقىيىدۇ، يا جاننى ئالىدۇ. ئەگەر كىيىم بولسا يىرتىلىدۇ، تۈگەيدۇ. يا جاننى ئالمايدىغان، يا ئەسكىپ تۈگىمەيدىغان، بىر چاپلاشقانچە بىر ئۆمۈر مالال قىلىدىغان رودىپاي بەلكى ۋىرۇسلانغان تەپەككۇر، مالايچە خۇي ياكى كۆندۈرۈلگەن ھايات بولۇشى مۇمكىن.

ئىنچىكە تەھلىل قىلساق، كۆرۈۋاتقىنىمىز دۇنيانىڭ ھەققى يۈزى ئەمەس، بەلكى قەلب كۆزنىكىمىزدىن كۆرۈنگەن يۈزى. بىر بىرىمىزگە يەتكۈزگىنىمىز رىياللىقنىڭ ئەسلى ئەمەس، ئېڭىمىزنىڭ تاسقاشلىرىدىن ئۆتۈپ مېڭىمىزدە پىششىقلانغان رېئاللىق. بىز دۇنياغا قانداق قاراشنى ئاڭقىرىپ بولغىچە، مارىشىمىز كېرەك بولغان كۆزنەكلەر ئېچىلىپ بولغان، بىز پەقەت شۇ تەييار كۆزنەكلەردە كۆرۈنگەننى كۆرىمىز. بۇ كۆزنەك كىچىك چاغلىرىمىزدىن ئاڭلاپ كەلگەن رادىئو، تېلېۋىزور ۋە يىغىندىكى تەشۋىقات ئارقىلىق ئېچىلغان. خىتاي قوراللىرى بىلەنلا ئەمەس، بەلكى تەشۋىقاتى بىلەنمۇ قەلبىمىزنى بېسىۋالغان، روھى دۇنيايىمىزنى ئىستىلا قىلغان، ئېڭىمىزغا تاجاۋۇز قىلغان. بىزگە مەككىنىڭ يولىدا چاپلاشقاندەك بىلىنگەن نەرسە ۋىروسلانغان تەپەككۇر ئادىتى بولۇپ، بۇنداق تەپەككۇر خىتاي تەشۋىقاتى، تۈزۈمى

ۋە شۇ ھاكىيەتنىڭ تاجاۋۇزىدا شەكىللەنگەن. دىققەت قىلمىغان بىلەن مەھەللىلەرگە ئېسىلغان كارنايلار كۈندە كاركىراپ، ئاخىرى ئۆزىمىزنىڭمۇ شۇنداق كارنايلارنىڭ بىرىگە ئايلىنىپ قالغانلىقىمىزنى تۇيمىغانلا يېرىمىز بار.

ئاشكارە پەننى ياكى يوشۇرۇن دىنىي مائارىپتا ئوقۇغاندەك قىلغىنىمىز بىلەن خۇيىمىز ۋە خۇلقىمىزدىكى ئوخشاشلىقلاردا تەشۋىقات باسقان تامغىلار بار. 1998-يىلى قەشقەر يېزىلىرىدا تەكشۈرۈش جەريانىدا كەنت سېكرېتارىنىڭ يىغىندا، موللىلارنىڭ مەسچىتتە ئاگاھسىز داۋام قىلىدىغان ۋارقىراش، تەھدىت سېلىش ۋە قورقۇتۇش ئورتاقلىقىغا قاراپ ھەيران قالغان ئىدىم. بۇ ئىككى تەبىقە بىلەن دائىم يېزىلىق ھۆكۈمەتتە يىغىندا ئۇچرىشىپ قالاتتىم، ئاۋازلار بۇ چاغدا سىلىقلىشاتتى. سىلىق-سىپايە دېيىشمۇ بولىدىغان، ھاياجانسىز تەمكىن چۈشەندۈرۈشمۇ، قورقۇتماي شەرھىلىشمۇ ئاڭلاتقىلى بولىدىغان گەپنى بۇ ئىككى نوپۇزلۇق تەبىقە چېكىنىپ، ۋارقىراپ تۇرۇپ سۆزلەيتتى. دېھقانغا سېكرېتار ھۆكۈمدارلىق سالاھىيىتى بىلەن، موللا ئىلىمدارلىق سۈپىتى بىلەن ۋارقىرايتتى. مانا بۇ بېيجىڭدىن ۋارقىراۋاتقان كارنايىنىڭ ئۇيغۇردىكى ئىككى كۈچلۈك تەبىقىنى ھوقۇقسىز تەبىقىگە ۋارقىراشقا كۆندۈرگەنلىكىنىڭ ئىسپاتى.

تەشۋىقاتنىڭ تىلىمىزغا ۋە دىلىمىزغا قانداق تاجاۋۇز قىلىپ قانچىلىك تەسىر قىلغىنىنى سىر ئەمەس. بۇ سىر باللارغا قويۇلغان ئىسىملارغا قارىساقلا رۇشەنلىشىدۇ. بىزدە ئارافات دېگەن ئىسىم شۇ قەدەر مودا بولغان. سەۋەبى نېمە؟ ئامېرىكا ئىسرائىلىيەنى قوللىغاندا خىتاي پەلەستىنىنىڭ يېنىدا بولغان. بۇ تەشۋىقات ئۇرۇشىدا ياسىر ئارافاتنىڭ ئوبرازى ئۇيغۇرلارنىڭ قەلبىگە سىڭگەن. سادامنىڭ ئىسمى دىيارىمىزدا مودا بولغان يىللاردىمۇ ئامېرىكا خىتاي قوللاۋاتقان ئىراق ئارمىيەسىگە قارشى ھۇجۇم ئۇيۇشتۇرغان. تالىباننى خىتاي ئىزچىل قوللاپ كەلگەن، شۇڭا بىن لادىن ھەققىدە 1996-يىلىلا ئۇيغۇرچە ماقالىلەر تەرجىمە قىلىنغان. باللارغا ئۆزبېك تىلىدىكى تەشۋىقات بىلەن شۆھرەت تاپقان مۇھەممەت تاھىر ۋە لادىن دەپ ئىسىم قويۇلغان. 2001-يىلدىكى ئافغانىستان ئۇرۇشىدىمۇ مۇجاھىتلار ھەققىدە ئەڭ

تەپسىلى خەۋەرلەر ئۇيغۇرچە بېرىلگەن. 2014-يىلى تۈرمىدىكى چېغىمدا ئاتالمىش ئىسلام دۆلىتىنىڭ غەلىبىسىگە دائىر خەۋەرلەر تۈرمىگە قەدەر كىرىپ كەلگەن ئىدى. دېمەك، خەلقىمىزدىكى ئافغانىستان ۋە سۈرىيە سۆيگۈسىنىڭ ئارقىسىدىمۇ خىتاي تەشۋىقاتىنىڭ گۆيپاڭچىلىقى بار.

خىتاي تەشۋىقاتتا ئىسلام دۆلىتىگە دائىر خەۋەرلەرنى كۆچەپ تارقاتقان، سىياسەتتە تۈركىيە ساياھىتىنى ۋە چېگرىدىن قېچىشنى قولايلاشتۇرغان. ئۆزگە يېقىن تۈرك مەدەنىيىتىگە تەشنا بولغان خەلقىمىزدە تۈركىيەگە ساياھەت قىزغىنلىقى كۆتۈرۈلۈپ،2014-يىلىغا كەلگەندە تۈركىيە قوغۇنلۇقنىڭ يولى بولغان ئىكەن. بۇ تۈركىيە ئارقىلىق ئىسلام دۆلىتىگە ۋە سۈرىيەدىكى قورالىق كۆرەشكە ئاتلانغانلارغا ئاسانلىق تۇغدۇرغان. ئىسلام دۆلىتىنىڭ غەلىبىسىدىن تارقالغان «خۇشخەۋەر» چايخانىلاردا قاينىغان. شۇ چاغدا كىشىلەرنىڭ ئىسلام دۆلىتى يولغا قويغان شەرىئەت ھەققىدە ئاشكارە سۆزلەشلىرىنى ئاڭلاپ تىڭىرقاپ قالغان ئىدىم. خۇددى ئون نەچچە يىل بۇرۇن ئۇيغۇر باللارنىڭ بىن لادىن، مۇھەممەت تاھىر، سادام قاتارلىق «تېرورچىلار»نىڭ ئىسمىدا چاقىرىلىشى، ماڭا شۇ چاغدا بىر قەھرىمانلىقنىڭ تۇغۇلۇشىدەك تۇيۇلغانغا ئوخشاش، بۇ ھاياجانلىق خەۋەرلەرمۇ ماڭا بىر ئۈمىتنىڭ بىشارىتىدەك تۇيۇلمىغان دېسەم يالغان بولۇپ قالىدۇ. تۈركىيە قىزغىنلىقىنىڭ ئاخىرى ئىسلام دۆلىتى قىزغىنلىقىغا قانداق بۇرۇلۇپ كەتتى؟ مانا بۇ ھاكىمىيەتنىڭ كۈچى، تەشۋىقاتنىڭ كارامىتى.

ھاكىمىيەت تەشۋىقات ئارقىلىق سىزغان سىزىق، لايىھەلىگەن خەرىتە، ئاچقان يوللار رۇشەن بولمايدىكەن. بىز يول، يولۇچى ۋە يولباشچىلارنى مېكىمىزگە خىتاي ئاچقان كۆزنەكتىن كۆرۈپ، مەھەللىمىزگە خىتاي ئاسقان كارنايدىن، ئۆيىمىزگە قەدەر كىرىپ كەلگەن تەشۋىقاتلاردىن ھېس قىلىپ ھەق دەپ تاشلايدىكەنمىز. بىز بىلىپ - بىلمەي خىتاي دۈشمەن دېگۈزگەن غەرپنى دىنى ھېسسىياتىمىز بويىچە خىرىستىيان، ئىسلام دۈشمىنى، جوھۇتنىڭ ھىمايىچىسى دەپ بېيىتىپ تېخىمۇ سەتلەشتۈرۈپ چۈشىنىدىكەنمىز. تەشۋىقاتتا غەرپ تاجاۋۇزچى، سوقەستچى، بۇزۇق

دەپ تەرغىپ قىلىنىپ، مۇسۇلمانلارغا دۈشمەن كۈچلەرنىڭ ۋەكىلى قىلىنىدىكەن. خىتاي تەشۋىقاتىچە بولغاندا ئۇيغۇرلارنى توختىماي كۈشكۈرتىدىغانمۇ، بالاغا قويىدىغانمۇ، بۆلگۈنچىلەرنى يۆلەپ سورۇن ھازىرلاپ بېرىدىغانمۇ شۇ «نەپرەتلىك» غەرپ بولىدىكەن.

تەپەككۇرىمىزغا چاپلاشقان رودىپاي مۇستەبىتلىكىنىڭ ئاسارىتى ئىكەن. مەككە يولىدىكى رودىپاي تولىمۇ مەنىلىك بىر ھېكايەت. ئۇ بىزگە مۇساپىرەتتە يۈدۈپ يۈرگەن يۈكلىرىمىزنىڭ قاتارىدا نېمىلەرنى تاللاپ، نېمىلەرنى شاللىشىمىز كېرەكلىكىنى دائىم ئەسكەرتىدۇ، بىلمىگەننى ئۆگىتىدۇ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئەركىنلىكتە مەھبۇس بىز

ئۇيغۇر تىلىدا چەتئەللەردە يېزىلغان ماقالىلەر ئىچىدە ئوقۇلىشى ئەڭ كۆپ بولغىنى جاسۇسلار ھەققىدە يېزىلغانلار ئىكەن. خەۋەرلەر ئىچىدە جاسۇسلۇققا دائىر يېزىلغانلار ئەڭ دىققەت تارتىدىكەن. يېقىندا «ئەي زىيو» دېگەن بىرىنىڭ بايانى ماڭا يېتىپ كەلدى. قارىسام بۇرۇن يېزىلغان خەۋەر ئىكەن. ئىچىدىكى مەزمۇنلار بولۇپمۇ تۈركىيەگە ئائىت بۆلەك ماڭا خۇددى بىرى ھېكايە ئېيتىپ بېرىۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ، تۈركىيەدىكى ئىچكى ئىشلاردىن خەۋەردار كىشىلەردىن سورۇدۇم. ئۇلار بىر گۇمانلىق ئايالغا ئائىت گەپلەردىن باشقا تەپسىلاتلارنى ئىنكار قىلدى. ياۋروپادا جاسۇس دەپ گۇمان قىلىنغان كىشىلەرنىڭ ئۇنداق ئەمەسلىكى ساقچىلار تەرىپىدىن ئىسپاتلاندى. بۈگۈنگىچە ئەيزىيونىڭ كىملىكى ۋە بۇ خەۋەرنىڭ مەنبەسى ئاپتوردىن باشقىغا سىر ئىكەن.

2006-يىلدىن باشلاپ چەتئەلگە چىقتىم ۋە ئۇيغۇر بار دۆلەتنىڭ ھەممىسىدە، ئۇيغۇر بار سورۇننىڭ ھەر بىرىدە جاسۇسلارنىڭ كۆپلۈكىگە دائىر سۆز - چۆچەكلەرنى ئاڭلاپ كەلدىم. ھالبۇكى، ھازىر قارىسام ماڭا ئون يىل بۇرۇن شۇنداق دېگەن كىشىلەر ئىچىدە ھېچ بىر پاكىتقا ئېرىشەلمەپتۇ. شۇنداق گۇمانغا ئۇچرىغانلار بىلەنمۇ نورمال ئالاقىنى ساقلاپ كەپتۇ. بۇ ئېھتىياتلار، «جاسۇسلارنىڭ كۆپلۈكى» ھەققىدىكى گۇمانسىراشلارغا ھازىرمۇ ئۇچراپ تۇرىمەن. بەزىلىرىگە پەرۋا قىلمايمەن، بەزىدە جاسۇس دېيىلگەن كىشىلەر بىلەن ئەمەس، باشقىلارنى دائىم جاسۇسقا چىقارغان ئادەم بىلەن ئارىلىق ساقلايمەن، چۈنكى بۇلار ئارىسىدا يا بۇرۇن بىر زىددىيەت، توقۇنۇش ياكى زىيانكەشلىكلەر بولۇپ ئۆتكەن. مەن بۇنداق ئۆزگە، پىكرىگە ياكى مەنپەئەتگە قارشى كىشىنى مىللەتكە، ئىسلامغا دۈشمەن قىلىپ كۆرسىتىپ جاسۇس دەيدىغان كىشىلەرگە پەرۋا قىلىشنى بىھاجەت دەپ بىلىمەن.

2014-يىلى نويابىرنىڭ ئاخىرىدا تۈرمىدىن چىقىپ، تۇنجى ئاڭلىغان گېپىم ئۇيغۇرلارنىڭ بىر بىرىنى چېقىش ئۈچۈن ساقچىخانىلاردا ئۆچىرەتتە تۇرۇپ كېتىدىغانلىقى، ھەر بىر ئىستىخپاراتقا ئەڭ تۆۋەن بولغاندا 50 سوم بېرىلىدىغانلىقىغا دائىر خەۋەر بولدى. بۇنى ئېنىقلاش ئۈچۈن قەشقەرنىڭ نەزەرباغ، ئوپال ۋە بۇلاقسۇ قاتارلىق يېزىلىرىغا باردىم. ھېچ بىر يېزىدا بۇنداق بىر ئۆچىرەت كۆرۈنمىدى. باشقا يەرلەردە بولۇشى مۇمكىن دەپ خوتەنگە، كىرىيەگە ۋە قەشقەرنىڭ يېڭىشەھەر، يېڭىسارغىچە باردىم ھېچ بىر ئۇنداق ئىشقا دۇچ كەلمىدىم. تونۇشلاردىن سۈرۈشتە قىلىپمۇ ئۇنداق بىر ئاشكارە ئۆچۈرەتلىك ئىستىخپارات توپلاشنىڭ ئەقلگە ئۇيغۇن ئەمەسلىكى ھەققىدە جاۋاپقا ئېرىشتىم. شۇنىڭ بىلەن ئۆمرۈمدە ئاڭلىغان بىر چاقچاق ئىسمىگە كېلىپ بولدى قىلدىم.

رىۋايەت قىلىنىشىچە قەشقەردە ھەر ئۈچ ئادەمنىڭ بىرى جاسۇس بولغاچقا كومپاتىيە قەشقەردىكى بىخەتەرلىك ئىدارىسىنى تاقىۋەتكەن ئىمىش. بۇ گەپنىڭ تارقىلىشىغا سەۋەپ بولغان ئامىل ئاڭغا سىڭگەن جاسۇس سەۋداسىدىن باشقا، تۆۋەن تۇرمۇش كاپالەت پۇلىنى ئېلىش ئۈچۈن ئۆچۈرەتتە تۇرغۇن بىچارەلەرنى جاسۇس دەپ ھېس قىلدۇرغان گۇمانخورلۇق بولۇشى مۇمكىن.

2016-يىلدىن باشلاپ ختاي ئەلچىخانىلىرى پاسپورت يېڭىلاش، تۇغۇلغانلىق ئىسپاتى بېجىرىش، تويخېتى ئېلىش، دىپلوملارنى ئاپوستىل (گۇۋاھلىقتىن ئۆتكۈزۈش) قىلىش قاتارلىق رەسمىيەتلەردە ئۇيغۇرلارنى بەكرەك قىيناۋاتىدۇ. ئىشنىڭ سۈرئىتى ئاستا، رەسمىيەتچىلىك ئېغىر بولغاچ ختاي ئەلچىخانىسى ئەتراپىدا ئادەم كۆپلەپ قالغان بولۇشى تەبىئى. ئەمما يېقىندا ئىجتىمائى ئالاقە توپلىرىدا ختاي ئەلچىخانىسى ئىستىخپارات بەرگەنلەرگە رەسمىيەت بېجىرىپ بەرگىلى تۇرۇپتۇ، دېگەن گەپلەر ئېقىپ يۈرۈشكە باشلىدى. شۇنىڭ بىلەن ختاي ئەلچىخانىسىغا بارغان ئۇيغۇرلار بىر بىرىگە سالاممۇ قىلالمايدىغان، قارا كۆزەينەك تاقاپ بارىدىغان ئەھۋاللار كۆرۈلدى. ختاي ئەلچىخانىسىدا ئۆچۈرۈرەتتە تۇرغان ئۇيغۇرلارنىڭ خەۋىرى جەمئىيەتتە جاسۇسلارنىڭ كۆپلۈكىگە دەلىل قىلىنىپ، ئۇيغۇرلارنىڭ بەزىلىرى كوچىلارغىمۇ

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

چىقىشتىن قورقىدىغان، چىقسىمۇ كۆزەينەك تاقاپ ياكى قارىغا پۈركىنىپ چىقىدىغان، ھەتتا ئىستانبۇلدىكى ئۇيغۇرلار توپلاشقان مەھەللىلەردىن كۆچۈپ كېتىۋاتقانلارنىڭمۇ بارلىقى قۇلاقلارغا كەلمەكتە.

مەن يېقىندا جاسۇستىن ئۆزىنى يوشۇرۇش ئۈچۈن ياۋروپادا ئۇيغۇرلار بىلەن ئارىلاشمايلا قالماي تېلېفون، فېيسبۇك دېگەنلەرنى ئىشلەتمەي ياشاۋاتقان بىر ئۇيغۇرنىڭ بارلىقى ھەققىدە ئاڭلاپ جاسۇستىن قورقۇش، جاسۇسلۇققا ئۇچراشتىن ئەنسىرەش، خىتايغا بىلىنىپ قېلىشتىن ئەندىشە قىلىشنىڭ بىر ئىنساننى قايسى كۈنگە مۇپتىلا قىلغانلىقىغا تاڭ قالدىم. سۈرۈشتە قىلسام ساۋاقدىشىم چىقىپ قالدى. ئۆمرۈمچىدە بىللە ئوقۇغان بۇ ساۋاقداشقا تېلېفون قىلىپمۇ ئالالمىدىم، ھەتتا شۇ دۆلەتتە ياشاۋاتقانلارغا تېلېفون قىلدۇرۇپمۇ كۆرۈشەلمىدىم. باشقىلاردىن سوراپ، سۈرۈشتۈرۈپ يۈرۈپ، ياۋروپادا مۇشۇنداق ھېچ بىر ئۇيغۇرغا ئارىلاشماي، سەۋەبىنى ئۇيغۇردا جاسۇسنىڭ كۆپلىكىگە ئارتىپ ياشايدىغانلارنىڭ بارلىقىنى ئېنىقلىدىم. بۇ ۋەقە ماڭا جاسۇستىن ئەنسىرەشنىڭ بىر ساراڭلىق-سەۋدالىق دەرىجىسىگە بېرىپ يەتكەنلىكىگە ئىشەندۈردى.

ئۇيغۇردا «يىلاندىن قورققان ئارغامچىدىنمۇ قورقۇپتۇ» دېگەن ماقال بار. ئۇيغۇردىكى جاسۇسلاردىن بۇ قەدەر ئەنسىرەش يۇقىرىدا دېيىلگەن خاتا چۈشىنىشتىن باشقا، ۋەتەندە يېگەن تاياق، ئىشتكەن تىل ۋە سېلىنغان تەھدىتلەرنىڭ مۇساپىرلىقتىكى تەسىرى يالغۇزلۇقتا توختىماي ئەسلىنىپ، ئەسلىگەنچە ئېغىر كېلىپ، پىسخىك بېسىم پەيدا قىلغانلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇشى مۇمكىن. يەنە بىرى ۋەتەندىن كېلىۋاتقان قورقۇنچلۇق خەۋەرلەر سىرىتتىكىلەرگە تېخىمۇ قورقۇنچلۇق بىلىنىپ تەشۋىشكە سەۋەپ بولغان بولۇشى مۇمكىن. چۈنكى ئۆزى ئازاپقا قېلىشتىن باشقىلارنىڭ ئازابىغا زامىن بولۇشنىڭ روھى ئازابىنى ئېغىر دەپ بىلمەن. يۇقىرىقىلاردىن باشقا ئەڭ مۇھىم سەۋەپ دېپلومسىز ۋە دېپلومسىز بىلمەسلىكنىڭ زىندانى كىشىلەرنى ئۆزلىگىدىن خىتاينىڭ مەھبۇسلىرىغا ئايلاندۇرۇپ قويغان بولۇشىمۇ مۇمكىن.

چۈشىنىپ كىتاپ ئوقۇغان، ئوقۇش پۈتكۈزۈپ دىپلومىدىن باشقا بىلىمگىمۇ ئېرىشكەن كىشىلەرگە مەلۇمكى، بىر دۆلەتنىڭ ئىستىخپارات ئورگانلىرى ھېچ ئىشتىن بىخەۋەر بىر كىشى ياكى بىر توپ كىشى ھەققىدە ئۇچۇر توپلاپ ئاۋارە بولمايدۇ. ھېچ بىر دۆلەت ھەر بىر ئىنسانغا مۇئاش تارقىتىپ جاسۇسلۇققا سالغىدەك ئەخمەق ئەمەس. ھېچ بىر مىللەتتە ھەممە ئادەم بىر بىرىگە جاسۇسلۇق قىلغىدەك ئىقتىدارغا، پۇرسەتكە ئىگە ئەمەس. ھەمدە ھېچ بىر ئەلدە بىر مىللەت مىللەت بويىچە بىر بىرىگە جاسۇسلۇق قىلغىدەك ئۇ قەدەر پەسلىشىپ كەتمەيدۇ. ھېچ بىر دۆلەت نەگىلا بارسا قورساق بېقىشتىن بۆلەك ئىشنى ئويلىمايدىغان مىڭلىغان جانباقتىلارنىڭ ئارقىسىغا پايلاقچى سالمايدۇ. خىتايدا تۇرۇۋاتقان ئۇيغۇرغا ئىشەنمىگەن خىتاي چەتئەللەردە ياشاۋاتقان ئۇيغۇرنىڭ ئۆزىگە جاسۇسلۇق قىلىدىغانلىقىغا تېخىمۇ ئىشەنمەيدۇ. ئىشەنگەن بولسا چەتئەللەردە ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ ئائىلىسىنى گۆرۈگە ئېلىپ ئۆزىگە ئىشلەشكە مەجبۇر قىلمىغان بولار ئىدى. ئەگەر ئۇيغۇرلار شۇنىڭغا باش ئەگكەن بولسا شۇ جاسۇسلارنىڭ ئاۋازىنى خەلقئارا مەتبۇئاتقا ئاشكارىلىمىغان بولاتتى.

مەنچە خىتاي جاسۇسلىرىدىن ئەنسىرەش، خىتايدىن ھەممە يەردە قورقۇپ ياشاش، قېرىنداشلىرىدىن جاسۇسلۇقتا شۈبھىلىنىش، خىتاينىڭ روھى ئىسكەنجىسىدىن ئەركىن ئەللەردىمۇ قۇتۇلالماسلىق مەھبۇسلۇق روھى ھالىتىنىڭ ئىپادىسى بولۇشى مۇمكىن. بۇنداق ئىختىيارى مەھبۇسلۇقنىڭ زەنجىرى پۈت - قولدا ئەمەس قەلبتە، ئۇنى چاقىدىغان بازغان بولسا نادانلىقنى كۆيدۈرگۈچى بىلىم ۋە ھۆرلۈكنىڭ يىلتىزى بولغان تەۋھىت ئەقىدىسىدۇر. بۇنداق خىتايغا مەھبۇسلۇق ۋە قۇللۇق بىر ئاللاھتىن قورقۇش، بىر ئاللاھقا تەۋەككۇل قىلىش، بىر ئاللاھنى رازى قىلىش، بىر ئاللاھتىن شاپائەت تىلەش، بىر ئاللاھقا بويسۇنۇشتىن ئىبارەت ئىماننىڭ نامازدىن كېيىنكى دۇئاغا ۋە تىلەككە ئايلىنىپ يۈرەككە بارماسلىقى، ئاللاھنىڭ ئوقۇ دېگەن بۇيرۇقنى يادىلىۋېلىپ جاھانى، تەبىئەتنى، جەمئىيەتنى چۈشەنگىدەك ئوقۇماسلىق قاتارلىق سەۋەپلەر بىلەن ئېغىرلىشىدۇ.

ئەڭ خەتەرلىك يېرى، بۇنداق مەھبۇسلۇق روھىي ھالىتى ۋە قورقۇشنىڭ ئىپادىسى بولغان «نەگىلا بارسا خىتاي جاسۇسى بار، نېمە ئىش قىلسا خىتاي ھەممىنى بىلىپ تۇرىدۇ» دېگەن قاراش مۇشۇ پېتى كۆچىيىپ ئومۇملىشىپ ماڭسا، ئۇنىڭ ئۇيغۇر ئىشەنگەن «ئاللاھ ھەممىنى بىلىپ تۇرىدۇ» دېگەن ئەقىدىنىڭ ئورنىنى ئىگىلەش خەۋپى مەۋجۇت. ئۇيغۇر ئىشەنگەن مىڭ يىللىق ھەقنىڭ ئورنىغا خىتاينىڭ ئىزچىل داۋام قىلغان پىلانلىق روھىي ۋە جىسمانىي زىيانكەشلىكلىرى نەتىجىسىدە شەكىللەنگەن «خىتاي ھەممىنى بىلىپ تۇرىدۇ» دېگەن باتىلنىڭ سىڭىپ قېلىشى كىشىنى ئىككىلا دۇنيادا خار ۋە خاراپ قىلىدۇ.

باش ئامان بولسا

مېنى مەۋھۇم تور دۇنياسىدا ۋە مەۋجۇت رېئاللىقتا خاتا چۈشىنىشكە، چۈشەندۈرۈشكە ھەتتا جازالاشقا تىرىشىۋاتقانلار ئىزچىل كەم بولمىدى. بۇلار ئىچىدە سۆيۈملۈكلىرى دىندارلىق ۋە دىنىي سالاھىيەت ھىمايىچىلىرى بولسا، نەپرەتلىكلىرى ھاكىمىيەت ۋە نەپسانىيەت ئاشىنالىرىدىن ئىبارەت. ئۇلارنىڭ مۇددىئاسى مۇرەككەپ، كىملىكى خۇددى ئىكرانىنىڭ كەينىگە يوشۇرۇنغان ئۆزىدەكلا مۇجمەل. نەپرەتلىكلەر مېنى قاماپ پاقىسىغا قاندى. سۆيۈملۈكلەر تېخىچە ھەرىكەتتە.

دىندار ۋە دىنىي سالاھىيەت ھىمايىچىسى سۈپىتىدە ماڭا ھۇجۇمغا تەييار تۇرىدىغانلار كۆپىنچە قەلبى ساپ، تەرەپباز تەپەككۇر قىلىدىغان كىشىلەر ئىكەن. ماڭىلا ئەمەس، دائىملا مۇشۇنداق تەپەككۇر قىلىدىغان كىشىلەرنىڭ ئىددىيەسى، ئۇلار كۆرگەن تەربىيە ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە كەچمىشى ھەققىدە ئىزدىنەي دەيمەن. ئەگەر شۇلار ھەققەتەن بىر توپ كىشى بولسا مۇڭدىشىپ، سىردىشىپ باقسام بولىدۇ، بىر كىشى بولسا سالاۋات.

تۇنجى قېتىملىق ھۇجۇم مېنى 2000-يىللاردا باسقان ئىدى. ئۇ چاغدا مەن ئىشلەۋاتقان ئالىي مەكتەپ جايلاشقان شەھەردە ئۇيغۇر قىزلار ياغلىق چىگىشكە يۈزلەندى. مەن ئۇلارغا ھەر يەكشەنبە ئېنگلىز تىلى ئۆگەتتىم. ئەمما ياغلىقتا ئەگىشىپ نىكاھلارمۇ چىگىلىشكە باشلىدى. بۇنىڭدىكى پەتىۋا «ستۇدېنت قىزلار مەھرەمسىز يۈرسە بولمايدۇ، شۇڭا نىكاھلىق بولۇشى كېرەك، ۋەلىسىز نىكاھ ئوقۇلسىمۇ بولىدۇ، كوممۇنىست ئاتا-ئانىلارنىڭ ۋەلىلىكى قوبۇل بولمايدۇ» دېيىلگەن بولدى. مەنمۇ دېيىلگەننى دىن دەپ قوبۇل كۆرۈپتىمەن، ھەتتا مۇشۇنداق نىكاھقا شاھىتمۇ بولۇپتىمەن. ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەي چەتئەل تىلى فاكۇلتېتىدا ئوقۇيدىغان تۇرپانلىق بىر قىزىمىزنى نىكاھىغا ئالغان بىر تالىپ بالا، قىزنى تۇغۇتلۇق ھالەتتە دوختۇرخانىدا تاشلاپ قاچتى. شۇنىڭ بىلەن بۇ ھادىسىنى تەكشۈرۈشكە باشلاپ چۆچۈپ كەتتىم ۋە توردا يېزىپ تۇنجى قېتىم «تاياق» يېدىم. ماڭا قارشى دىنىمىزنى

قوغدايمىز دېگەنلەر توردا مېنى قورشاۋغا ئالغاندا مەن مەكتەپتە شۇ سەبى، تەجرىبىسىز، ئىمانلىق قىزلارنىڭ ياشلانغان كۆزلىرى ۋە ئاتا-ئانىلارنىڭ پەريات ناله-زارلىرىنىڭ قورشاۋىدا ئىدىم.

2012-يىلى جىهات، هىجرەت چاقىرىقلىرى ئۇيغۇر شەھەرلىرىدە يامراشقا باشلىدى. ئەقىلفونلار ئومۇملىشىپ چەتئەللەردە ئىشلەنگەن ئون يىل بۇرۇنقى «جىهات» سىنلىرى تېلېفونلاردا تارقالدى. ئۇستازلار توردا دەرسخانا قۇرۇپ جىهات، هىجرەت تەشۋىقاتىنى يۇقىرى پەللىگە كۆتۈردى. ئۇيغۇرلاردىكى مىللىي ئۆرپ-ئادەتلەر ۋە بايراملارنى ئىنكار قىلىدىغان، بىدئەتچىلىككە قارشى دولقۇن كۆتۈرۈلدى. بۇ چاغدا مەن يەنە بىر قېتىم جىم تۇرالماي بىر قاتار يازما يېزىپ هۇجۇمغا ئۇچرىدىم. «چەتئەل ئىشتىياقى ۋە ئۇيغۇرلۇق تەشۋىشى» دېگەن يازمامدىكى هىجرەت تەرغىباتىغا قارشى مەزمۇن سەۋەپلىك «دىنى تېمىلارغا ئارىلاشقان، پەتىۋاغا چات كىرگەن، ئۆلىمالاردىن ئىش تالاشقان» دېگەن تۆهمەتكە قالدىم. شۇ چاغدا بۇ تەشۋىقاتلارنى تارقىتىۋاتقانلار ئازادە چەتئەلدە، مەن ئۇيغۇرنىڭ پۇچىلانغان باغرىدا ئىدىم.

2016-يىلىنىڭ تۈنجى كۈنلىرى ۋەتەندىن چەتئەللەرگە چىقىپ دىندا ئوقۇماقچى بولغان ئوقۇغۇچىلىرىمىزنىڭ هاۋالەسى بىلەن تۈركىيەدىكى ۋە مىسىردىكى تالىپلار، ئۆلىمالار بىلەن پىكىرلەشتىم، نەتىجىدە «مىسىرغىمۇ ياكى تۈركىيەگىمۇ؟» دېگەن ئىنشانى دوكتورانت ئاتاۋۇللاھ فاكىرۇللاھ بىلەن قەلەمگە ئالدىم. ئەمما كۈچلۈك ئاممىۋىي هۇجۇمغا دۇچ كەلدىم. يازمامنى پۇرسەت بىلىپ بەزىلەرنىڭ دىنىمىزنى چۈشۈرگەنلىكى سەۋەپلىك كەچۈرۈم سورىدىم، ماڭا كەلگەن تەهدىتلەر تۈپەيلىدىن ئەمەس.

هەر قانچە سۆز چۆچەككە قالسامۇ تۈرلۈك سىياسىي، ئىجتىمائىي سەۋەپلەرنى تەھلىل قىلىپ، مىسىردىكى تالىپلارنى مۇستەبىت دۆلەتتىن ئەركىن دۆلەت تۈركىيەگە كۆچۈشكە قىلغان تەشەببۇسۇمدا چىڭ تۇردۇم. 2016-يىلى مايدا مەن ھەقىقىي ئەھۋالنى ئىگىلەش ئۈچۈن مىسىرغا بېرىپ، خىتاينىڭ بىر ئۆلكىسىگە بارغاندەك چۆچۈپ كەتتىم. ئىقتىساتنىڭ جان تومۇرى خىتاينىڭ ئاغزىدا، ھاكىمىيەت خىتايپەرەس،

تەرەققىيات مۇگدىگەن بىر ئەلدە ئوقۇشنىڭ خەتىرى ھەققىدە يازما يېزىپ، ئوقۇغۇچىلارغا قايتا-قايتا ئەسكەرتىپ بالاغا قالدىم. ئۇلار ئۇلۇغ مىسرنى، ئەزھەرنى قوغدىدى. مەن قوغداقسىز، ئاجىز ئۇيغۇرغا يول كۆرسىتىشكە، پۇلسىزلارغا بىلەت ئېلىشقا، ياردەمگە ھازىرلاندىم.

2017-يىلى ئۇيغۇرلار ئەڭ كۆپ قەيسەرى، سەفاكۆي ۋە سەلىمپاشالار مېنىڭ دائىملىق مەنزىلىم بولدى. ئوقۇغۇچىلار، تۇللار ۋە يېتىملار مەسلىسى ھەققىدە ئىزدەندىم. يازدىم، تەكشۈردۈم، نەتىجىدە كۆپ ئۇيغۇرلاردىن ياردەم كەلدى. ياردەم بەدىلىگە تۇللاردىن باللارنى ئوقۇتۇشقا، ئوقۇغۇچىلاردىن ئوقۇشقا، يېتىملەردىن مەكتەپكە ۋەدە ئالدۇق. ئەمما ئوقۇماسلىق، ئوقۇتماسلىق داۋام قىلدى. بۇنىڭ سەۋەبى قىزلارنى 9 ياشتىن كېيىن ئوغۇللار بىلەن ئارىلىشىپ ئوقۇسا نامەھرەم بولارمىش. «ئوقۇماسلىق گۇناھ»، «توققۇز ياشلىق ئەرلەر ۋە ئايالالار» دېگەن يازمىلار مۇشۇ تەكشۈرۈشلەر جەريانىدا يېزىلغان. ئەپسۇس، بۇلارمۇ ھۇجۇمغا ئۇچرىدى.

يېتىملار ۋە تۇللارنىڭ قىينچىلىقلىرىنى تەكشۈرۈش جەريانىدا باللارنى مەكتەپكە ئەمەس مەدرىسكە تەۋسىيە قىلىش، تۇللارغا ئىقتىسادىي ياردەمدىن كۆپرەك دىنىي دەۋەت قىلىش...دېگەندەك ئەمەلىيەتكە دۇچ كەلدىم. بۇلارنى يازدىم ۋە دىن خوجايىنلىرىدىن تىل - ھاقارەتكە قالدىم، ئۇلار ئىگىران ئالدىدا كۈچلۈك، مەن يېتىم باللار، مۇھتاج ئوقۇغۇچىلار، پۇلسىز تالىپلار ۋە ئىلاجسىز تۇللارنىڭ ئارىسىدا ناتىۋان ئىدىم.

مەن لەنجۇدا نىكاھلىنىپ ۋەيران بولغان ستۇدېنتلارنى يازغاندا نىكاھ توغرىلىق پەتىۋانىڭ توغرا خاتالىقىنى ئەمەس، شۇ پەتىۋا بويىچە نىكاھلىنىپ بەختسىز بولغانلارنى كۆزدە تۇتقان. مەن ئۇرۇمچىدە ئۇيغۇر ئادەتلىرىنى بىدئەتكە چىقىرىشقا قارشى ماقالە يازغاندا بىدئەت توغرىسىدا كېسىلگەن شەرئىي ھۆكۈمگە ئەمەس، شۇ ھۆكۈم بىلەن بىر بىرىنىڭ ئىستىقبالىنى كەسكەن ياشلارغا ئېچىنغان. مەن ھىجرەت، جىھاتنى ئىنكار قىلمىغان، شۇ باھانە بىلەن خىتاينىڭ ئۇيغۇرنى ۋەتەندىن خەلقئارا جىھات سەھنىسىگە چىقىرىپ تارمار قىلىشىدىن ئەنسىرىگەن. مەن نامەھرەمنى مەھرەم دېمىگەن، مۇھاجىرلىق ۋە مۇجاھىتلىقنى خاتا ياكى توغرا دېمىگەن...

پەقەت مۇشۇ تەرغىباتلارنىڭ ئاياللارنى تۇل، بالىلارنى يېتىم، ئانىلارنى يۆلەكسىز، بالىلارنى ئوقۇشسىز قويۇشىدىن غەم يېگەن.

مەن نېمە ئۈچۈن ئىلىم ۋە ئىلمىيلىكنى، پەننىڭ ئومۇملاشقان بولۇشىنى، ئوقۇش ۋە ئوقۇتۇشنىڭ مۇھىملىقىنى تەشەببۇس قىلىمەن، نېمە ئۈچۈن مېنىڭ پىكرىمگە قارشى چىقىش دىنىنى قوغدىغانلىق بولۇپ قالىدۇ؟ بۇنچە تەنقىت ۋە تاياق قېپى بولۇپ كېتىشىمگە سەۋەپ قىلىپ شۇنى دېگۈم بار. بۈگۈن ئۇيغۇر ئۈزۈلۈپ كەتتى، بوغۇچلىنىپ كەتتى، قايمۇقۇپ كەتتى. شۇڭا بىزگە پەن-تېخنىكا لازىم، پۇل لازىم، يول لازىم، ئىستىقبال ئۈچۈن دەسمى، ئاساس ۋە ئۇل لازىم. ئىستىبالىمىز پەن-تېخنىكا ۋە دۇنياۋىي تىللارنى ئىگىلەش بىلەن ئېچىلىدۇ. كۆز ئالدىمىزدىكى سەبىي ئوغۇللار، كىچىككىنە قىزلارنى ئۆيدىن چىقارماي، باشمالتاقتەك يېتىملارنى مەكتەپكە بەرمەي، تۇل ئاياللارنى قوغداپ كۆكرەك كېرەلمەي، ئوقۇ دېگەن ئايەتنى يادىلاپ قەستەن چۈشەنمەي، مۇشۇلارنى دىن، دىنىمىز تەلەپ قىلغان دەپ بالىلارغا ئەلگە سىڭدۈردەك بولامدۇ؟ ماڭا بولمايدۇ، ئەمما قارشى تۇرغۇچىلار ھەقلىق، چۈنكى ھەر كىشى ئۆز تاۋىقىنىڭ غېمىدە.

مەن ئۇيغۇر بېشىغا مەيلى سەللە ئورىسۇن، شىلەپە كەيسۇن، ياغلىق ئارتسۇن ياكى نىقاپقا يۆگەنسۇن، ئۆزى تىرىك بولسۇن، بېشى تىنىك بولسۇن دەيمەن. باش ئامان، يۈز يورۇق بولسا دوپپا تېپىلار، ياغلىق يېپىلار. باش غەمسىز بولسا سەجدىگە بارار، ئويلاشقا يارار. باش ساغلام بولسا تاجمۇ يارىشار، تاجدارمۇ بولار. مەن باشنىڭ دەردىدە قېرىنىدىشىم، بېشىڭ ساق بولسا، ئەقلى ھۇشۇڭ ساغلام بولسا نېمە ئويلا ئۆزۈڭنىڭ ئىشى، ئەمما، مىللەت ئۈچۈن تىرىكلىك، مەۋجۇتلۇق ئەۋزەل. ئاۋۋال سەندە خەقتىن قورقۇقماي تىنىك تۇتقىدەك ساق ۋە مەردانە باش بولسۇن. ئەقلىڭ دىنىڭغا ئاش بولسۇن، دىلىڭ تىلىڭدا پاش بولسۇن، جاسارىتىڭ تاش بولسۇن.

كەسپىنىڭ كۆز يېشى

پات-پات غايىلىك، تىرىشچان، ئىستىقباللىق ئىنى-سىڭىللارنىڭ خەتلىرىنى تاپشۇرىۋالىمەن. ئۇلار كۆپىنچە نەدە ئوقۇش ۋە نېمە ئوقۇش ھەققىدە مەسلىھەت سورايدۇ. ئۇلارغا يارىغىدەك مەسلىھەت بېرەلىسەم، ئۆتۈق قازانغاندەك ھېس قىلىپ ھاياجانلىنىمەن. تونۇگۇن تۈركىيەدىكى بىر ئىنىمىز ياردەم سوراپ ئەۋەتكەن ئۇچۇرىدا: «ھازىر تورلاردا، خۇتبىلەردە ۋە سۆھبەتلەردە بىز دۇچ كېلىۋاتقان مۇسىبەتلەر ھەققىدە ھەمىشە بىر بىرىنى ئەيىپلەشلەر، شوئارلار، باھانىلەر كۆپ، لېكىن قۇتۇلۇش يوللىرى ھەققىدە بىرەر تىرىشچانلىق، ھەرىكەت ياكى ئەمەلىي پىلان يوق. مەن ئالدىنقى سەپتىمۇ، خەتەرلىك سەپەردىمۇ بولۇپ باقتىم. ئەمما ئەقىدىگە لايىق بىر ئەمەلگە، نەتىجىلىك ئېلىنغان بىر قەدەمگە شاھىت بولالمىدىم. مۇھاجىرلىرىمىز ئىتتىپاقلىق بولغان بىلەن بىلىمسىز، ئىقتىدارسىز بولغاچ ئىقتىساتتا خەقنىڭ قولىغا قاراشلىقكەن. ئۇلار بەرىكەتسىز ئىستانبۇلدا پۇلسىز ئاچ - توق يۈرىۋاتىدۇ. ھازىر مەن قانداق قىلىپ ئۈممەتنى قۇتقۇزارمەن، قانداق قىلىپ ئالللاھنىڭ رىزالىقىنى ئالارمەن دەپ كاللام قاتتى، بىرەر پىلان تۈزۈپ بېرەلەرسىزمۇ؟»، دەپتۇ.

سەئۇدى ئەرەبىستاندا ئوقۇۋاتقان بىر سىڭلىمىزمۇ «ئۆگەنگەن ئىلىمگە ئەمەل قىلىپ، باشقىلارنى يېتەكلەپلا قالماي، باشقىلارنىڭ قولىغا قارايدىغان «تاماخور موللا» بولماسلىق» ئۈچۈن نېمىلەرنى بىلىش ۋە ئۆگىنىش كېرەكلىكى ھەققىدە مەندىن مەسلىھەت سوراپتۇ.

مەسلىھەت بېرىشتىن بۇرۇن تۈركىيەدىكى ئىنىمىزنىڭ يېشىنى، ھۆنىرىنى، تەجرىبىسىنى سورۇدۇم. يا كەسپى، يا ھۆنىرى يوق، بىرەر ئورۇندا ئىشلىگەن تەجرىبىسىمۇ تېخىمۇ يوق ئىكەن. ئۇنىڭغا ياشلىقنىڭ بايلىق، ئەۋزەللىك، پۇرسەت ئىكەنلىكىنى دەپ ئۇمتىلەندۇردۇم. پىلانى ئەرەپ تىلى ئۆگىنىش ئىكەن. سەۋەبى

ئوقۇشنىڭ ھەقسىز بولغانلىقى بوپتۇ.

ئەمەلىيەتتە مۇسۇلمان ئەللەردە دىندا ئوقۇش ھەقسىز. مەسىلەن: مەسلىھەت سوراپ ماڭا خەت يازغان ئەرەبستاندىكى سىڭلىمىزنىڭ ئوقۇشى ھەقسىز. مىسىردىكى ئوقۇشقىمۇ ھەق تەلەپ قىلىنمايدۇ. ئاڭلىشىمچە مىسىردا دىن ۋە ئەرەبچە ئۆگەنسە ھەق ئېلىنماي، باشقا كەسىپ ئۆگەنسە ھەق ئېلىندىكەن. قاھىرەدە بۇ ھەقتە بىر ئىنىمىز «ئاكا، بىز ئەرەبچە ۋە دىن ئۆگەتسەك ھەق ئالمايمىز، ئېمىشقا ئېنگلىزچە، كومپيۇتېر ئۆگەتكەنلەر ھەق ئالىدۇ؟» دەپ سورىغان ئىدى. ئۇنىڭ سەممىي كۆزلىرىگە قاراپ قويۇپ سۈكۈت قىلغان ئىدىم. نېمە دەيمەن؟ «سەن ئۆگەتكەن ئەرەبچە دىن ئۈچۈن كېرەك، دىن روھ ئۈچۈن يۆلەك. ئەمما ياشاشقا پۇل كېتىدۇ ئۇكا، ئېتىقاتتىن بۆلەك. پۇل تاپقىلى بولمايدىغان ئىلمنى خەق پۇل بېرىپ ئۆگەنمەيدۇ!» دەيمەنمۇ؟

تۈركىيەدىكى ئىنىمىزنى دىندا ئوقۇش بىلەن بىر كەسىپنىمۇ قوشۇپ ئوقۇشقا قايىل قىلالماي، -سىزنىڭ زاكات يەيدىغان مۇسۇلمان بولغىڭىز بارمۇ ياكى زاكات بېرىدىغانمۇ؟ -دەپ سورىدىم. ئەلۋەتتە، زاكات بېرىدىغان مۇسۇلمان بولغۇسى بار ئىكەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭغا بىر مەزگىل ئەتىگەن - ئاخشاملىرى نەدە بولمىسۇن ئىشلەپ پۇل تېپىپ، بىرەر كەسپىي مەكتەپتە ئوقۇشنى تەۋسىيە قىلدىم. ئەرەبچىنى بولسا ئاۋۋال توكچىلىق، تۆربىچىلىق، سۇچىلىق، سىرچىلىق، رېمونتچىلىق دېگەندەك ھۈنەردىن بىرنى ئۆگىنىپ ئىشنىڭ پېشىنى تۇتۇۋېلىپ، تۇرمۇشنى خاتىرجەم قىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئاندىن ئۆگىنىش تەكلىپىنى بەردىم.

ئەلۋەتتە، قاھىرەدە ئىلاھىيەتتە ئوقۇۋاتقان بىر ئىنىمىزگە، ئۇرۇمچىدە شېئىرىيەتنى تەتقىق قىلىۋاتقان بىر سىڭلىمىزغا، مەنىۋي بىلىمدىن سىرت بىر ئەمەلىي ھۈنەر ئۆگىنىش مەسلىھەتى تازا يېقىملىق ئاڭلانمايدۇ. مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان، مەدرىسلەردە ئىلىم تەھسىل قىلىۋاتقان، ئۇستازلاردىن تەلىم ئېلىۋاتقان پەيتتىكى تۇيغۇ بىلەن تەر تۆكۈپ، مايغا بۇلىنىپ ھۈنەر ئۆگەنگەندىكى ھېسسىيات ئوخشىمايدۇ. خالىسا ئولتۇرۇپ، خالىسا قىڭغىيىپ كىتاپ ئوقۇۋاتقان، ساۋاق يادلاۋاتقاندىكى كەيپىيات

بىلەن ئۇستامنىڭ تەلەتتىگە قاراپ، ئىشنى بۇزۇپ قويۇشتىن ئەنسىرەپ، مەشغۇلات قىلىۋاتقان چاغدىكى روھىي ھالەت ئاسمان - زېمىن پەرقلىنىدۇ. بۇ تۈيغۇلار ئوقۇۋاتقان بالا، ئوقۇتۇۋاتقان ئاتا، ئوقۇتۇشقا مەسئۇل ئۇستاز ئۈچۈنمۇ ئورتاق. ئەمما بۇ تۈيغۇلارنىڭ سېلىشتۇرغىنىمىزدا سوغۇققانلىق بىلەن يۈرەكنى تىڭشاپ، ئۆزىمىزنى دەگسەپ بېقىشىمىز، قوغلىشىۋاتقىنىمىزنىڭ ئەمەلىي نەتىجىمۇ ياكى خىيالى تۈيغۇمۇ؟ بۇنى ئايدىڭلاشتۇرىشىمىز كېرەك. ئەگەر بىرەر كەسىپ ئۆگىنىشنى تۆۋەن كۆرۈپ، بىرەر مۇنبەرگە چىقىشنى چوڭ بىلىۋاتقان بولساق، قوغلىشىۋاتقىنىمىزنىڭ ئەمەلىي نەتىجە ئەمەس، خىيالى تۈيغۇ ۋە ئىناۋەت ئىكەنلىكى سىر ئەمەس. ئەگەر بىز ئۆمۈرلۈك پائالىيەت بولغان ئىلىم ئۆگىنىشنى كۈندىلىك تۇرمۇش ئېھتىياجى بولغان كەسىپ ئۆگىنىشتىن ئۈستۈن قويۇۋالغان، ياكى ئىككىسىنى زىتلەشتۈرىۋالغان بولساق خاتالىشىۋاتقان بولىمىز. چۈنكى بۇنداق پىكىرگە تەسىر قىلىۋاتقان ئامىل بىزنىڭ ئىلىم ۋە كەسىپكە بولغان نامۇۋاپىق پوزىتسىيەمىزدۇر.

ئارىمىزدىكى كەسىپ ۋە ئىلىمنىڭ مۇناسىۋىتىگە بولغان بۇنداق نامۇۋاپىق تونۇش ۋە پوزىتسىيەنى بىز چەتئەللەردە تەجرىبە قىلىپ يەكۈنلىمىگەن، كىتاپتىن ئۆگىنىۋالمىغان ياكى ئەجدادىمىزدىن قوبۇل قىلمىغان، بۇ بىزگە ياشىغان جەمئىيەتتىن، شۇ جەمئىيەتنى كونترول قىلىپ تۇرغان تۈزۈمدىن يۇققان. رىياللىقتا كادىرنى ئەزىز، دېھقاننى خار قىلغان، ئىشچىنى تۆۋەن، باشلىقنى ئۈستۈن كۆرىۋاتقان، كاسىپنى يوقسۇل، مەمۇرنى باي قىلىپ تۇتۇپ تۇرىۋاتقان تۈزۈم بىزنى شۇ تونۇشقا كەلتۈرگەن. نەتىجىدە تۈزۈم بىزنى ئىلىم ئىگىلەشنى كەسىپ ئىگىلەشتىن، ئۆلىمالىقنى كاسىپلىقتىن ئۈستۈن كۆرىدىغان ياكى بىر بىرىگە زىت دەپ چۈشىنىدىغان قىلىپ قويغان.

ئەزھەردىكى ئۇيغۇر تالىپلارغا ئىلاھى ئىلىم ئىگىلەشنى نىشان قىلىش بىلەنلا قالماي، كۈندىلىك پىلان تۈزۈپ ياشاش ۋە جان بېقىشقا ئەسقاتىدىغان بىر كەسىپ ئۆگىنىش ھەققىدە لېكسىيە قىلدىم. بېشىمدىن ئۆتكۈزگەن تەجرىبەم بويىچە مۇساپىرەتتىكى ھاياتتا مەندەك ئەدەبىيات، تارىخ ۋە تىلشۇناسلىق بىلىدىغان بىر

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئادەمگە قارىغاندا تامچىلىق، بىزەكچىلىك، كومپيۇتېرچىلىق قىلىدىغان بىر ئادەمنىڭ
بەكرەك ياخشى كۈن كەچۈرىدىغانلىقىنى، شۇڭا ئەگەر ئوقۇش ھاياتىمدىن پۇشمان
قىلىشقا توغرا كەلسە، بىر كەسىپنى قوشۇپ ئۆگىنىپ قويمىغىنىمغا پۇشمان
قىلىدىغانلىقىمنى دېدىم. بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلار بۇ گېپىمگە رەددىيە بېرىپ، دىن
ئوقۇشنىڭ جان بېقىش ئۈچۈن ئەمەسلىكىنى، مىسىرغا جان بېقىشقا ئەسقاتىدىغان
كەسىپ ئۆگىنىشكە كەلمىگەنلىكىنى تەكىتلەشتى. ۋەتەندە جۇغراپىيە ئوقۇغان
بىر ماگىستىرنىڭ ئەزھەرگە كەلگەندىن كېيىن، بۇرۇنراق دىن ئوقۇماي كەسىپ
ئوقۇغىنىدىن پۇشمان قىلغانلىقىنى، ئىلاھىي ئىلىم ئالدىدا باشقا ئىلىمنىڭ ئەرزىمەس
نەرسە ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلغانلىقىنى پاكىت قىلىپ ماڭا رەددىيە بەردى. ئۆزۈمدىن
يۇقۇملىنىشنىڭ نەقەدەر ئېغىرلىقىنى بايقاپ ئەپسۇسلاندىم، بەلكىم، مەن دېمەكچى
بولغانلىرىمنى ياخشى چۈشەندۈرەلمىگەندىمەن. شۇنداق قىلىپ لېكسىيەمنى ئىسلام
تارىخىدا نېمە ئۈچۈن ساراي شائىرلىرى ۋە ساراي ئۆلىمالىرى دېگەن ئۇقۇمنىڭ
بارلىققا كەلگەنلىكى ھەققىدە توختىلىش بىلەن ئاياقلاشتۇراي دېدىم ۋە «بازادا
ئاققىدەك ھۈنىرى يوق شائىر ھۆكۈمدارنى ماختاپ شېئىر ساتىدۇ، ئۆزىنى باققىدەك
كەسپى يوق ئۆلىما ھۆكۈمەتنى ئاقلاپ پەتىۋا ساتىدۇ. ھۈنەر ساتسا ھۈنەرۋەن
دەيمىز، ياساپ ساتسا كاسىپ ئاتايمىز، ئەمما پەتىۋا ۋە شېئىر ساتسا ساتقۇن
بولۇپ تونۇلىدىغان گەپ» دېگەنلەرنى تەكىتلەپ، بىراز ئېچىنغانچە خوشلاشتىم.

يۇقىرىقىدەك مەسۇم ئوقۇغۇچىلارنى ئۆزۈمدىن يۇقۇملىنىپتۇ، دەپ ئويلىدىم.
ئەمەلىيەتتە ئۆزۈمدىن يۇقۇملىنىش ھەممىمىزدە بار. چۈنكى بىز دېھقان،
ئىشچى، كادىر، باي، باشلىق دېگەندەك ئېنىق سىنىپلارغا ئايرىلغان جەمئىيەتنىڭ
مەھسۇلىدۇرمىز. بۇ سىنىپلارغا مەنسۇپ كىشىلەرنىڭ جەمئىيەتتىكى ئىقتىسادىي،
ئىجتىمائىي ۋە سىياسىي ئورنى ئاسمان - زېمىن پەرقلىنىدۇ. ئەتراپىمىزدىكى
ھەرقانداق كىشى يۇقىرىقى سىنىپلارنىڭ بىرىگە تەۋە بولىدۇ ۋە جەمئىيەتتە شۇنىڭغا
لايىق مۇئامىلىگە ئۇچرايدۇ. بىز ئۆزىمىزگە ۋە ئۆزگىلەرگە بەزىدە ئاڭلىق ۋە
ئاڭسىز يۇقىرىقى سىنىپ ئايرىمىسى بويىچە مۇئامىلە قىلىمىز. شۇڭا جەمئىيەتتە
كەسىپ ئىگىلەش دېگەنلىك تۆۋەن تەبىقىدىكى ئىشچىنىڭ ئىشىدەك تۇيۇلۇپ

ئانچە قارشى ئېلىنمايدۇ. شۇ ۋەجىدىن ياشلىرىمىز مەھەللىلەردە كالتەك كۆتۈرۈپ جىسەكچىلىك قىلىشنى، قالقان تۇتۇپ قاراۋۇللۇق قىلىشنى بىرەر ھۈنەرنىڭ پېشىنى تۇتۇشتىن ئەۋزەل بىلىدۇ. ھەممىمىز تەبىقچىلىك ھۆكۈمران بولغان جەمئىيەتنىڭ قېلىپىدا قۇيۇلغىنىمىز، يۇقۇملانغىنىمىز ئۈچۈن بىر قىسىم ياشلار چەتئەللەردىمۇ ئاۋۋال بىرەر كەسىپنىڭ پېشىنى تۇتماي، ئەرەپچە ۋە قۇرئان ئۆگىتىدىغان ھەقسىز مەكتەپلەردە ئوقۇشنى تاللاۋاتىدۇ، بەزى ئاتا-ئانىلار ۋە ئۆلىمالار ئەتراپىدىكىلەرنى، ھەتتا بالىلارنىمۇ شۇنىڭغا دەۋەت قىلىۋاتىدۇ. بۇ ئەجداتلىرىمىزنىڭ «ئىنسانغا 72 خىل ھۈنەر ئاز»، «ھۈنەرلىك ئىنسان خار بولماس» دېگەنگە ئوخشاش ۋەسىيەتلىرىنى ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سودىگەر، داۋۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ تۆمۈرچى، زەكەرىيا ئەلەيھىسسالامنىڭ ياغاچچى، ئەيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ دوختۇر بولغانلىقىدەك سۈننەتلەرنى تاشلاپ قويغانغا باراۋەر.

مەسلىھەت سورىغان ۋە سورىمىغان ئىنى - سىڭىللارغا شۇنى دېگۈم بار: بۈگۈن بىز يەرشارى تورلىشىپ بىر كەنتكە ئايلانغان دەۋردە ياشاۋاتىمىز. رىسقىمىزنىڭ نەگە چېچىلغانلىقىنى ھېچقايسىمىز بىلمەيمىز. باشقىلارغا مۇھتاج بولماي، بىرەر سىياسىي گورۇھ، ئىدىئولوگىيە ۋە ئورگانغا بېقىنىپ قالماي، زاكات تىلىمەي زاكات بېرىپ ياشىماقچى بولساق، ئۆزىمىزدە دۇنيانىڭ نەرىگە بارساق ئىشلەتكىلى بولىدىغان بىر كەسىپ، ھەممە يەردە قوللىنىلىدىغان بىر تىل ۋە سەمىمىيەتنى ئۆلچەم قىلغان بىر ئەخلاق يېتىلدۈرگىنىمىز ئەۋزەل. ئىلاھىيەتتە بولغان سۆيگۈ، شېئىرىيەتتە بولغان ھەۋەس، تارىختا بولغان مۇھەببەت، غايىدا بولغان تەپەككۇر، جەمئىيەتتە بولغان قىزىقىشلار پەقەت بىزنىڭ ئۆمۈرلۈك غايىمىز بولۇپ، مەنىۋى ئېھتىياجىمىزنى قاندۇرىدۇ. ئەمما ئىقتىسادنى ماتور قىلىپ ئايلىنىۋاتقان دۇنيادا بىزنىڭ كۈندىلىك ئېھتىياجىمىزنى قاندۇرىدىغان بىرەر كەسىپ تۇرمۇش ۋاستىمىز بولمىسا، ئۇلۇغۋار غايىلەر پۇچەك تۇرمۇش ۋاستىسىگە ئايلىنىپ، غايىنىڭ ئەسلى قىممىتى ۋە بىزنىڭ ئىنسانى قىممىتىمىز يەرگە ئۆرۈلۈشى مۇمكىن.

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ھەقىقى زىندان

ھەقىقى زىندان باشتا بولىدۇ

-يۈسۈپ خاس ھاجىپ

2017-يىلى نويابىرنىڭ 8-كۈنى يېتىم باللارنى يوقلاش ئۈچۈن قەيسەرىگە قاراپ يولغا چىقتۇق. بۇ 3-قېتىملىق سەپەر بولۇپ، ھەر قېتىمدا پەرقلىق ئەھۋاللارغا شاھىت بولاتتۇق. ئەپسۇسكى، ھەر قېتىم پەرقلەنمەيدىغان بىرلا ئەھۋال نامراتلىق، نادانلىق ۋە ئوقۇتماسلىق ئىدى. 2015-يىلى كۈزدە قەيسەرىگە تۇنجى بارغىنىمدا بىرەيلەن مېنى مىللەتچى دەپ ئويلىغاچقا قوللىرىنى ماڭا چىنەپ تۇرۇپ «ئۇ دۇنيادا ئاللاھ مىللىتىڭگە نېمە قىلىپ بەردىڭ؟ دەپ سورىمايدۇ، ئاللاھنىڭ دىنىنى زېمىندا ئۈستۈن قىلدىڭمۇ دەپ سورايدۇ!» دەپ سۆزلەپ كەتكىنى ھازىرقىدەك ئېسىمدە. شۇ چاغدا سۆز نۆۋىتى ماڭا كېلىپ مائارىپنىڭ مۇھىملىقىنى تەكىتلىدىم. ئۇنىڭچە بالىغا ئاۋۋال قۇرئان يادلىتىپ دىنىنى پۇختا ئۈگەتمەي تۇرۇپ مەكتەپكە بەرسە، خىتايدىكى قىزىل بايراقتىن قۇتقۇزۇپ، تۈركىيەدىكى قىزىل بايراققا تۇتۇپ بەرگەنلىك بولىدىكەن.

يول بويى ئالدىنقى قېتىم كەلگىنىمىزدە « مەن مەكتەپتە ئوقۇمايمەن، قۇرئان ئوقۇيمەن» دېگەن بالىنىڭ چىرايى كۆز ئالدىمدىن كەتمىدى. «ئوقۇماسلىق گۇناھ» دېگەن يازمامدا شۇ سەبىنى يازغان ئىدىم. قورۇغا كىرىپلا ئۇنى ئىزدىدىم. چاپىنىنىڭ ئالدىنى ئېچىپ تاشلاپ توپ ئويناۋاتقان بالا مېنى كۆرۈپلا تونىدى. چاقىرىپ باشلىرىنى سىلاپ تۇرۇپ سورىغان سۇئالىمغا ئۇ ھېچ پەرۋاسىز «قورۇدىكى مەدرىستە ئوقۇيمەن، مەكتەپكە بارمايمەن» دەپ نېرى كەتتى. سۈرۈشتە قىلسام ئۆيدە 10 جان، دادا تايلاندتا تۈرمىدە، باللار ئوقۇشسىز.

ئوقۇش باشلاشتىن بۇرۇن بارغىنىمىزدا يېتىم بالىلاردىن سەككىزى ئوقۇۋاتقان ئىكەن. بۇ قېتىم 11 دېيىلدى، ئوقۇۋاتقانلارغا كۆپرەك مۇكاپات تارقاتتۇق. 9 ياشلىق ئىككى قىزدىن سەككىز كەرە ئىككىنىڭ جاۋابىنى ئالالمىدۇق. ئالدىنقى قېتىم مودېل ياساپ بىزنى تاڭ قالدۇرغان بىلال يوق. يېتىملەرگە قاراۋاتقان بىر كىشى 10 ياشلىق بالىسنى بىرىنچى سىنىپتا دەيدۇ، بۇ تۈركىيەدە مۇمكىن ئەمەس. 7 ياشلىق بىر يېتىم قىز ۋەتىنىمىزنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيادا ئىكەنلىكىنى دەپ بېرىپ مۇكاپات ئالدى.

مۇكاپات ۋە ياردەملەرنى تارقىتىپ، ئۆيمۇ ئۆي يۈرۈپ بىر ئاز دىققەت تارتتۇق بولغاي، قورۇدىكى بالىلار قىزىقسىنىپ قاراشقا باشلىدى. ئۇيغۇرلارغا ۋاقىتلىق بېرىلگەن بۇ قورۇدىكى كىشىلەرنىڭ كۆپىنچىسى قىيىن ئەھۋالدا بولغىنى ئۈچۈن، كۆزلەردىن ئۆزىمىزنى قاچۇرۇپ يەرگە قارىۋالدۇق، بولۇپمۇ تۇل ئاياللار ۋە بالىلارنىڭ تەلمۈرگەن چىرايىغا قاراشقا پېتىنالمىدۇق. ھەر قېتىم يېتىملارنى يوقلىغىنىمىز بىلەن كىچىككىنە تۇرۇپ ئاتا-ئانىسى بىلەن تەڭ قىينىلىۋاتقان شۇ سەبىلەرنىڭ ھەممىسىگە ئامالىمىز يوق ئىدى، پەقەت ئېلىپ بارغان كىيىملەرنى بېرەتتۇق، ئوقۇمىغانلارغا ئازراق ياردەم تارقىتىپ ئوقۇغانلارنى مۇكاپاتلايتتۇق.

يېتىملەرنى ئومۇمىيۈزلۈك تىزىملاپ، ئارخىپلاشتۇرۇپ، جىددىي ياردەم كېرەكلەرنى ئايرىش ئۈچۈن ئىستانبۇلغا باردۇق. بايقىدۇقكى، بىز يېتىم دېگەن بالىلارنىڭ بىر قىسمى تىرىك يېتىم ئىكەن. ئاتا-ئانىسى ئۆلارنى تۈركىيەگە دىن ئوقۇشقا ئەۋەتىپ، پات-پات يوقلاپ تۇرغان، پاسپورت يىغىلغانلىقى سەۋەبلىك كېلەلمەي بالىلار تىرىك يېتىمگە ئايلانغان. بۇنداق بالىلاردىن بىرى ئىستانبۇلدىكى مەدرىستە ئوقۇۋېتىپ ئۆلۈپ كېتىپتۇ. بۇنداق ئىش بۇرۇن خوتەندە بولغان ئىدى، ئىستانبۇلدا تەكرارلىنىپتۇ.

بۇندىن بەش يىل بۇرۇن بالىلىرىنى مەكتەپتىن قاچۇرۇپ مەدرىسكە بەرگەن دوستۇم قاۋۇلغا دېگەنلىرىم ئېسىمگە كەلدى. شۇ چاغدا ئۇنىڭغا «ئالتە ياشلىق بالاڭنى قارغىلىقتىن قايتۇرۇپ كەل، ھېچكىم خەقنىڭ بالىسىغا ئۆز بالىسىدەك قارىمايدۇ. ئادەمنى ئادەم قىلىدىغىنى نېمىنى يادلىۋالغىنى ئەمەس، نېمىدىن تەسىرلەنگىنى ۋە نېمىگە ئەمەل قىلغانلىقى. 16 ياشقا تولمىغان بالىلارنى ئاتا-ئانىدىن

ئايرىش خەلقئارا ئەھدىنامىگە خىلاپ جىنايەت. ئاتا-ئانا مېھرىگە قانمىغان بالا بىر ئۆمۈر ئاتا-ئانىسى تۇرۇپمۇ ئۆزىنى يېتىمدەك ھېس قىلىدۇ. شۇڭا جىنايەتچىلەر ئىچىدە ئەڭ كۆپى يېتىملەر، مۇھەببەتتىن مەھرۇملار، ئوخشىمىغان ياشتا يېتىلىدىغان تۇيغۇلارغا قانمىغانلار، كىچىك تۇرۇپ ئۇيچە تۇرمۇشقا زورلانغانلار» دېگەن ئىدىم.

ئىستانبۇلدا مەكتەپتە ئوقۇمايۋاتقان 80 دىن ئارتۇق بالىنى ئوقۇش پۇرسىتىگە ئىگە قىلغان بىر مەكتەپنى زىيارەت قىلدۇق. قىيىنچىلىق ھەققىدە سورالغاندا ئاتا-ئانىلارنىڭ قىز - ئوغۇللارنى ئايرىش تەلپى سەۋەبلىك سىنىپ ۋە ئوقۇتقۇچى يېتىشمەسلىك تىلغا ئېلىندى. توققۇز ياشلىق ئوغۇللار سىنىپلارغا ئايال كىشىلەر بولغانلىقى سەۋەبلىك كىرىشنى رەت قىلسا، توققۇز ياشتىن ئاشقان قىزلار نامەھرەم بولىدىغانلىقى ۋەجىدىن ئوقۇشنى رەت قىلغان.

بۇنى ئاڭلاپ ئېسىمگە قەيسەرىدە مۇشۇ قېتىم ئۇچرىغان بىر ئىش كەلدى. يېتىم بالىلارنى يوقلاپ بىر ئىشىكنى چەكسەك، سەككىز توققۇز ياشلاردىكى بىر قىز چىقتى-يۇ، بىزنى كۆرۈپلا ئىشىكنىڭ كەينىگە مۆكتى. سەۋەبنى سورىساق، «مەن ئەركىشىلەرگە گەپ قىلمايمەن، نامەھرەم بولىدۇ.» دەيدۇ. تىزىمىزغا كەلمەيدىغان بىر قىزنىڭ بىزنى ئەر ئۆزىنى ئايال دەپ ئويلىشى بىزنى ھەيرانلىق، خورسىنىش ۋە ئېچىنىشتەك مۇرەككەپ تۇيغۇلارغا غەرق قىلغان ئىدى.

ئىنسان ئىجتىمائىي جەمئىيەتتە ئىجتىمائىي ئالاقە ئىچىدە ياشايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ ئۆزئارا تونۇشۇش، چۈشىنىش ئۈچۈن تىلنى ئايەت سۈپىتىدە ياراتقان. مەيلى ئەر ياكى ئايال بولسۇن نورمال ئىجتىمائىي ئالاقە ئىنسان فىترىتىنىڭ (تەبىئىتىنىڭ) تەقەززاسىدۇر. بۇنى ئۆزگەرتىشكە ئۇرۇنۇش ئاشقۇنلۇق بولۇپ، فىترەتكە زىت كېلىدۇ. مۇبارەك كىتاۋىمىز قۇرئانى كەرىمدە تىلغا ئېلىنغان مۇسا ئەلەيھىسسالام بىلەن شۇئەيىپ ئەلەيھىسسالامنىڭ قىزلىرىنىڭ قۇدۇق بېشىدىكى سۆھبەتلىرى، سۇلايمان ئەلەيھىسسالام ۋە سەبە پادىشاھى بىلقىس ئوتتۇرىسىدىكى سۆھبەتلەر، يات ئەر - ئايال ئوتتۇرىسىدىكى نورمال ئىجتىمائىي ئالاقىنىڭ ئىنسان ئۈچۈن ۋازكېچىلمەسلىكى، ھالال ئىكەنلىكىنىڭ دەلىلىدۇر. ئايال ساھابىنىڭ رەسۇلۇللاھ

بىلەن قىلغان مۇئامىلىسى ئارقىلىق ئاللاھ ئىنسانلار ئارا ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتتە «جىنسىي» تەرەپنىڭ ئورنىغا « ئىنسانىي » قەدىر - قىممەت، ئەخلاقى پەزىلەتنى ئاساس قىلىشقا بۇيرىيدۇ.

ئاللاھ، يات جىنسنى كۆرگەن ھامان خىيالى تامبالنىڭ ئىچىگە كىرىدىغان، ئەقلى يوپكا ۋە كوپتاغا چاپلاشقانلارنىڭ چۈشەنچىسىنى رەت قىلىدۇ. قارشى تەرەپتە خاتا چۈشەنچە پەيدا قىلىپ قويىدىغان شەكىلدە سۆز قىلىشنى چەكلەيدۇ. بۈگۈن ئۆزىنىڭ قەۋم - قېرىنداشلىرىغا نامەھرەم دەپ سالامنى ئايىغۇچىلارنىڭ بازاردا ۋەياكى باشقا يەرلەردە يات نامەھرەملەر بىلەن نورمال ئالاقە قىلىدىغانلىقى ھەممىگە ئايان. ئىنسان فىترىتىگە يات غەلىتە دىندارلىقنىڭ ئۇيغۇرغا ئېلىپ كېلىدىغان پايدىسىدىن زىيىنى ئېغىر. خانىم - قىزلارنى ئىنسان قاتارىدا كۆرمەيدىغان، ئۇلارنى جەمئىيەتنىڭ يېرىمى سۈپىتىدە قوبۇل قىلمايدىغان بۇ ئاشقۇنلۇق خانىم - قىزلىرىمىزنى دىنسىزلىق قويىنىغا ئىتتىرىدۇ. ئاشقۇنلۇقنىڭ ئاچا-سىڭىللارنى فىترەت دىنى بولغان ئىسلامدىن، ئىسلامنىڭ گۈزەللىكى بىلەن رەڭلەنگەن ئۇيغۇرلۇقتىن قانداق يىراقلاشتۇرغانلىقىنى تونۇپ يېتىشىمىز كېرەك.

بۈگۈن تۈركىيەدە ياشاۋاتقان مۇنتىزىم مەكتەپتە ئوقۇمىغانلار، ئۆزى توقۇپ چىققان يالغان ھارامىلار ئارقىلىق خانىم - قىزلىرىمىزنى جەمئىيەتتىن، مەكتەپتىن ئايرىغانلار دوختۇرخانىلاردا ئايال دوختۇر تاپالماي ئاياللىنىڭ، قىزىنىڭ ئۆلۈمگە، بوۋاقلارنىڭ ھالاك بولۇشىغا سەۋەبچى بولۇۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ نادانلىقى بىر جان خەۋپتە قالغاندا، ھايات-ماماتلىق پەيتتە جاھىللىق قىلىشنى دىندارلىق دېيىشتە ئىپادىلىنىدۇ. بەزىلەرنىڭ بىر تەرەپتىن قىزلارنى تۆۋەن كۆرۈش، ئاياللارغا ئىشەنمەسلىك، خانىم-قىزلارنى بۇزۇقچىلىق مەنبەسى دەپ قاراشقا ئوخشاش مەرىپەتسىزلىكنى دىندارلىق دەپ تەرغىپ قىلىپ، يەنە بىر تەرەپتىن «ئاياللار مىللەتنىڭ ئانىسىدۇر، ئاياللار ئوقۇشالىسا مىللەت ئوقۇشىلىدۇ» دەپ ۋەز ئېيتىشى قىپ - قىزىل ئالدامچىلىقتۇر.

ئاللاھ، ئوقۇشنى ئەرلەرگە ياكى ئاياللارغا ئەمەس، ھەر مۇئمىنگە پەرز قىلغان. يارىتىلغان ھەر نەرسە ئاللاھنىڭ ئايىتىدۇر. ئۇنى ئۆگەنمەي ئاللاھ بىزگە

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بېكەت ئامبىرى
www.uyghurkitap.com

بويسۇندۇرۇپ بەرگەن نېمەتلەردىن پايدىلىنىش، دۈشمەنلەردىن ئۈستۈن بولۇش مۇمكىن ئەمەس. ئاللاھ مۆئمىنلەرنى رەقىبلىرىگە قارشى ھەر جەھەتتىن تەييارلىق قىلىشقا بۇيرۇپ، غەلىبىنىڭ مانا مۇشۇنداق تەييارلىقلار بىلەن كېلىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن(ئەنفال، -60ئايەت). ئۇلۇغ پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەر ئىشنى قائىدىگە لايىق، ئىلىمگە ئۇيغۇن ئادا قىلغانىدى. ھەتتا 10 مۆئمىننىڭ ساۋادىنى چىقىرىپ قويۇشنى بەدىردە چۈشكەن ئەسىرلەرنى قويۇپ بېرىشنىڭ شەرتى قىلغان. بىز ئوقۇشنى پەرز قىلغان ئاللاھنىڭ بەندىلىرى، ئىلىمگە دەۋەت قىلغان رەسۇلنىڭ ئۈممىتى تۇرۇپ، ئوقۇماي ۋە ئوقۇتماي خارلىقتىن باش كۆتۈرەلمىدۇق. ئاللاھ ئۆزىمىزنى ئۆزگەرتمىگىچە ھالىمىزنى ئۆزگەرتمەيدۇ (رەئىد، 11 - ئايەت).

قەشقەردىكى چاغلىرىمدا بىرەيلەن يەسلىمىزدە قىز - ئوغۇللار بىر سىنىپتا ئوقۇيدىغانلىقى سەۋەبلىك ئوقۇتۇشنى رەت قىلغان ئىدى. مانا ئەمدى شۇنداق ئاتا - ئانىلار ئاللاھقا ئۆيدە بولسىمۇ ئىبادەت قىلىشتىن مەھرۇم، باللار بولسا ئانا تىلىدا قورقماي سۆزلەشتىن، ئىللىق ئۆيدە، مېھرىلىك قۇچاقلاردا ئوقۇشتىنمۇ جۇدا. قۇرئاندا ئىنسان ئۆزى قىلغان ئىشنىڭ نەتىجىسىنى كۆرىدۇ دېيىلگەنلىكى (نەجم، 39 - ئايەت)، بىزگە بۈگۈن كۆرۈۋاتقان كۈنىمىزنىڭ بىر نەتىجە ئىكەنلىكىنى كۆرسەتمەكتە.

قىزلارنى ئوقۇتماسلىق، نارىسىدەلەرنى تولۇق بىلەن ئۇرسا يىقىلمىغىدەك بولسىلا ئەرگە بېرىش، ئاياللارنى يەكلەش، ئاچا-سىڭىللارنى تىجارەتتىن، جەمئىيەتتىن، ئىجادىيەتتىن ۋە تۈرلۈك مەنىۋى ۋە ماددىي جەھەتلەردىن چەكلەپ، ئۇلارنى مۇھتاج ھالغا چۈشۈرۈپ قويۇشتەك ئۇيغۇرنى ئىنساندەك ياشاتقۇزمايۋاتقان، نە دىنغا، نە ئۆرپ-ئادەتكە، نە ئىلىمگە ئۇيغۇن ئەمەس ياۋا ھۆكۈملەر ۋە جاھىل چۈشەنچىلەر ئەقلىمىزنى بەنت قىلغان ھەقىقى زىنداندۇر.

2017-يىلى نويابىر، ئەنقەرە

سەدىقەگە سىغمىغان پىكىرلەر

قاماقتىكى قارا كۈن ۋە زۇلمەتلىك تۈنلەردە دائىم تىلەيدىغىنىم ئانامنى ساق كۆرۈش ئىدى. ئانامنىڭ تۈمەنلىگەن ئانىلاردەك يىغلاپ يىقىلغانلىقىنى ئاڭلاشنى خالىمايتتىم. ئاللاھ دۇئالىرىمنى، توغرىسى دۇئالىرىمىزنى قوبۇل كۆرۈپ ئانامنىڭ باغرىغا قايتتىم. ئاللاھقا ئىلتىجا قىلىپ رەسۇلىمىز ھەقنى يەتكۈزگەن مۇقەددەس تۇپراقلاردا بولسام دەيتتىم. شۇ پۇرسەتلەرگە ئېرىشكىنىمدە ھاياجانلاندىم، ئەتراپىمدىكى ئاللاھنىڭ زېمىنىدا ئەڭ دەرتلىك، غەملىك ۋە ياشلىق ياشاۋاتقان ئۇيغۇر بىلەن قوشۇلۇپ يىغلىدىم، شۇنچە يىغلاپمۇ يۈرەكنى باسقان تاشنى ئېرىتەلمىدىم. روھىمنى قارماللىغان رېئاللىقتىن قۇتۇلالمىدىم. چۈنكى مەن يىغلاپ توختىغان بىلەن ئالدىمدا ئانام يىغلايتتى. داۋالىنىشقا نە دوختۇر، نە دوختۇرخانا يوق، ئاغرىق ياتقان پېتى ۋاپات بولغان ئانىسى ئۈچۈن «ئۆكچى»، «مىللەتچى» ئاتىلىپ يىگىرمە يىلدىن ئارتۇق نەزەربەنتتە ياشاپ ئۆتكەن، بىر داستىخانغا خاتىرجەم جەم بولالماي، ئانىسىنىڭ ئۆلۈمىدىمۇ دەرقەمتە تۇرالماي ۋاپات بولغان ئاكىلىرى ئۈچۈن، ھەرەمگە كېلەلمەيدىغان پەرزەنتلەر ئۈچۈن ۋە يۈرەك پارىلىرى بىلەن كۆرۈشەلمەي كۈن ساناۋاتقان ئانىلار ئۈچۈن يىغلايتتى. ئانام قورقۇيتتى، باشقا ئۇيغۇرلاردەك كىملەرنىڭدۇر كۆرۈپ قېلىشىدىن، مەھەللىسىدە بىلىنىپ قېلىشىدىن، نازارەتكە قېلىشىدىن ئەندىشە قىلاتتى. دىندىمۇ، پەندىمۇ يېتىشكەن، ئۆقۇمۇشلۇق چوڭ ئاكىسىنىڭ يىگىرمە يىلدىن ئارتۇق نەزەربەنتلىك كۈنلىرىنى دەقىقىلەرگىچە ساناپ تۈشقۇزغان، ئوغلىنىڭ خەۋەرسىز يوقاپ كېتىشىگە يۈرەكلىرى قان پېتى شاھىد بولغان ئانام تەشۋىشلىنەتتى. مەككىدە باشلانغان ۋە مەدىنىگە قەدەر داۋاملاشقان بۇ ياشلىق، تەشۋىشلىك، دەرتلىك ھال دىققەت تارتتى، ئىچ ئاغرىتىشلارغا سەۋەپ بولدى.

بىر كۈنى مەدىنىدە تۈرك ھاجىلار قۇرئان ئوقۇۋاتقان بىر يەردە تىڭشاپ مۇڭلىنىپ

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئولتۇرۇپ قاپتۇق. ئۆمەك ئەتراپىمىزغا ئولىشىپ يۈرتىمىز ۋە ھالىمىزنى سورىدى. ئۇلىمالار بىلەن پاراڭلىشىپ تۇرۇشۇمغا بىر خانىم قېشىمىزغا كېلىپ بىزگە ياردەم قىلماقچى ئىكەنلىكىنى ئېيتتى ۋە بىر تۇتام پۇلنى ئانامغا تەڭلىدى. مەن بىزنىڭ يېتەرلىك ئىقتىسادىمىز بولغاچقا كەلگىنىمىزنى، بۇنىڭغا ئېھتىياجىمىز يوقلىقىنى تەكىتلەپ چىرايلىق رەت قىلدىم. ئەمما بىزنىڭ دۆلىتىمىزدا نېمە ئۈچۈن بۇ قەدەر كۆپ ۋە ئۇزۇن يىغلايدىغانلىقىمىزنى چۈشەندۈرەلمىدىم. ئىككى ھەرەمدە خەجلەيدىغانغا پۇلىمىز، تۇرىدىغانغا ياتىقىمىز، ئىزدىشىدىغانغا دوستلىرىمىز بار. ۋەتەندە تاپقان-تەرگىنىمىز بار، ھالال تەر تۆكۈپ ياردەمگە مۇھتاج بولماي ياشاپ كەپتىكەنمىز بۇۋىلىرىمىزدىن تارتىپ. مەن چىققاندىن كېيىن كىرىپ قالغانلارمۇ يوق. ئۇنداقتا نېمە تۆكىمىگەن دەرت، تۇرۇلگەن يۈز، قىزارغان كۆزلەر بۇ؟

ئىنسانلار قىزىق بولىدىكەن. دائىم باشقىلارنىڭ دەردىنى ئۆز دەردىگە ئوخشىتىپ چۈشىنىدىكەن، بارلىق ئەلەملەرنى ئۆزىنىڭكىگە ياماق بولالمايدىغاندەك ھېس قىلىشىدىكەن ۋە شۇنداق بايان قىلىشىدىكەن. تۈرك ئۆلىما تېخى بەش - ئالتە يىللار بۇرۇن تۈركىيەدىمۇ ياغلىق ئارتقان ھالدا ھەممە يەردە يۈرگىلى بولغان بىلەن، دۆلەت ئورگانلىرى ۋە دەرسخانىلەرگە كىرگىلى بولمايدىغانلىقىنى، ئەللىكىنچى يىللارغا قەدەر ئىستىگەن يەردە قۇرئان ئوقۇشنىڭ چەكلەنگەنلىكىنى، تۈركچىگە تەرجىمە قىلىنغان قۇرئاننى ئوقۇشقا زورلانغانلىقىنى، تەربىيەت-سۇلۇكلەرنىڭ چەكلىنىپ، خاناقا ۋە تەككەلەرنىڭ بىكار قىلىنغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. بولۇپمۇ ئۇنىڭ «تۈركىيەدە قۇرئان ئوقۇشنى بىلىدىغان ئادەم قالماي سىپىروس (قىبرىس) تىن قارى ئېلىپ كېلىنگەن» دېگەن سۆزلىرى دىققىتىمنى تارتتى. بۇ گەپلەرنى مەن تۈركىيەگە ئون يىل بۇرۇن تۇنجى كەلگىنىمدىن باشلاپ كېلىۋاتقان بولغاچقا ئاڭلاپلا قويدۇم. ياغلىقنىڭ دۆلەت ئورگانلىرىدا چەكلەنگەندىن باشقىلىرىدا كۆپتۈرمە بار ئىدى. ئەمما بۇلارغا بۇنىڭ كۆپتۈرمىچىلىك، ئۇنداق دېمىگەندىمۇ تارىختا ئايلانغان بىر ئىش ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرگىلى بولمايتتى. تارىختىن سۆز ئاچساڭ «كامالچىلارنىڭ يازغانلىرى» دەپ ئىشەنمەيتتى. خۇددى ئۇلار ئۆز دەردى ۋە ئىزتىراپلىرىنىڭ ھېچ بىر خەلقتە كۆرۈلگەنلىكىگە قەتئىي ئىشەنمىگەندەك، بۇنىڭدىن دەھشەت ئازاپلارنىڭ

باشلىنىپ ھازىرغىچە تارىختا ئايلانمايۋاتقانلىقىغىمۇ ئىشەنمەيتتى. قارىغاندا ھەممە مىللەتكە ئۆز دەردى ئېغىر بىلىنسە كېرەك.

مەدىنىدە تۈرك مېھمانخانىلىرى ۋە دوختۇرخانىلىرى بار ئىكەن. مەدىنە كوچىلىرىدا تۈركلەرنى بىر قاراپلا پاكىز، رەتلىك ۋە جۇشقۇنلىقىدىن پەقلەندۈرگىلى بولىدىكەن. ئەمما ئازراقلا پاراڭلاشقاندا كۆزلىرىدىن ئۇچقۇنلايدىغان ئىچ ئاغرىتىش، سۆزلىرىدىن تامچىغان ھېسداشلىق ئادەمنى بىئارام قىلىدىكەن. تازىلىقچىلار، مۇھاجىرلار تۈركلەرگە بەكرەك قىزغىن مۇئامىلە قىلىدىكەن. چۈنكى سەدىقە كەم قىلىنمايدىكەن. ئۈچىنچى دۇنيانىڭ بىر قىسىم جايلىرىدىن كەلگەن مۇسۇلمانلار مەككە ۋە مەدىنەدىكى مۇشۇنداق سەدىقىلەرگە كۆنۈۋېلىپ كەتكىلى ئۇنىمايدىغان، ياكى ھەر كەلگەنلىرىدە يانچۇقلىرىنى تومۇلاپ كېتىدىغان ئەھۋال شەكىللىنىپتۇ.

ۋەتەنىدىمۇ تىلەمچىلىك بىلەن مەسجىد ۋە مۇسۇلمانلىق ئارىسىدا ئادەمنى بىئارام قىلىدىغان بىر باغلىنىش بار ئىدى. نەدە ئەڭ كاتتا مەسجىد بولسا شۇ يەردە ئەڭ ئېچىنىشلىق تىلەمچىلەر بار. قايسى يۇرتتا مەسجىد كۆپ بولسا شۇ يۇرتتا تىلەمچى كۆپ. شۇڭا ئاز بىرقىسىم شىمال ئۇيغۇرلىرىنىڭ «قەشقەرلىك ئالا خورجۇن» دېيىشكەنلىرىنىڭمۇ سەۋەبىمۇ شۇ. ئەڭ كاتتا جامە قەشقەردە، ئۇيغۇرلار ئەڭ كۆپ بولغاچقا ئەڭ كۆپ مەسجىدمۇ قەشقەردە، شۇڭا تىلەمچىلەرنىڭ قەشقەر تەۋەسىدىن كۆپ چىقىشىمۇ چۈشىنىشلىك. نەدە ئۇيغۇرنىڭ قولىغا ئازراق پۇل كىرسە شۇ يەردە تىلەمچى ئاۋۇپ كېتىدۇ. مەسىلەن: ئۇيغۇر بايلار ئۈرۈمچىگە يىغىلىپ تېخىمۇ يۇكسىلىۋېدى، تىلەمچىلەرمۇ ئاۋۇغىلى تۇردى. ئۈرۈمچىدە تىلەمچى سانى ئۇيغۇرنىڭ نوپۇسىغا سۇندۇرغاندا خېلىلا كۆپ، چۈنكى ئۇيغۇر بېپىسا ساخاۋەتكىمۇ باي بولىدىكەن. ھەتتا ئېچكىرىدىمۇ ئۇيغۇرلار كۆپرەك بارىدىغان مەسجىدلەرنىڭ ئالدىغا خەنسۇ تىلەمچىلەر يىغىلىپ قالىدۇ. دېمەك، ئۇيغۇر كۆپ يەردە ساخاۋەت كۆپ.

تۈركلەردىكى ساخاۋەت ۋە سېخىيلىق ئۇيغۇرنىڭ كەڭقوللىقىغا تومۇرداش. ئەمما تۈركىيەدە ساخاۋەتچىلىك ئاللىقاچان قېلىپلىشىپ بولغان. تۈركىيەدە ناھايىتى مۇكەممەل

ۋەخپە-فوندى جەمئىيەت سىستېمىسى شەكىللەنگەن بولۇپ، ھەتتا ۋەخپە بانكىسى دەپ ئاتىلىدىغان پۇل - مۇئامىلە ئورگانلىرىمۇ بارلىققا كەلگەن. كىشىلەرنىڭ خەيرى - ساخاۋەتنى ۋەخپىلەرگە توپلىنىپ مۇھتاج ئورۇن، شەخس ۋە مەملىكەتلەرگىچە يەتكۈزۈلىدۇ. ئۇيغۇرلاردىكى ساخاۋەتچىلىكمۇ 30-يىللاردا ناھايىتى نەتىجىلىك بىر ھالغا كەلگەن بولۇپ، شۇ دەۋرلەردە جۇش ئۇرغان يېڭى مائارىپچىلىق ھەرىكىتىگە كۈچلۈك ئىقتىسادىي يۆلەك بولغان. ئەينى دەۋردە بارلىق ۋەخپەلەرنى ئۇيغۇر ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى ئۆتكۈزۈۋېلىپ مائارىپقا ئىشلەتكەن. كىشىلەرنىڭ ئۆشرە، زاكات، پىتىرە ۋە سەدىقىلىرى ھەرقايسى يەرلىك ئۇيۇشمىلارغا توپلىنىپ، مەكتەپ ۋە ئوقۇتقۇچىلارغا، دارىلئاجىز (مىيىپلەر مەكتىپى) ۋە دارىلىيەتىم (يېتىملەر مەكتىپى) گە سەرپ قىلىنغان. ئىلىمنىڭ ئورنى، مائارىپنىڭ ھۆرمىتى، مۇئەللىملەرنىڭ ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي ئورنىدىكى يۈكسەكلىك، جەمئىيەتتە ئىلىم - مەرىپەت قىزغىنلىقىغا كۈچلۈك تۈرتكە بولغان. دېمەك، ئۇيغۇرنىڭ ساخاۋەتسۆيەرلىكى ئەينى دەۋردە يۈتكۈل ئۇيغۇر مائارىپىنى گۈللەتكەنكى، بۈگۈنكىدەك تىلەمچىلەرنىڭ كۆپىيىشىگە سەۋەپ بولمىغان.

ئۇيغۇرلار سەدىقىلىك بىر جەمئىيەتتە ياشاۋاتىدۇ. تېلېۋىزورلاردا سەدىقىلەردىن يۈكسەلگەنلەر تەشۋىق قىلىنىدۇ، ئېكرانلاردا سەدىقىلەرگە مىننەتدارلىق ئوقۇلىدۇ، سەھنىلەردە سەدىقىلەرنىڭ كارامەت نەتىجىلىرى كۆرەك قىلىنىدۇ. سەدىقىگە ئەمەس، بىلىمگە، پەزىلەتكە ۋە غۇرۇرىغا تايانماقچى بولغانلار ئۇنچە كۆرۈنەرلىك پايدا ئالالمايدۇ، بەلكى زىيان تارتىدۇ. شۇڭا بۇ سەدىقەخۇمارلىق كۆپەيگەن بىر زامان. بەزى زىيالىيلىرىمىز يامان تۈزەلمىگۈچە زامان تۈزەلمەس دەپ، يامانلارنىڭ تەلىملەردىن ئىلھاملىنىپ ئۆگىشىلىپ كېتىشىنى ئارزۇ قىلىشىدۇ ۋە تەشۋىقاتقا چىش - تىرنىقىغىچە كىرىشىپ باشقىغا سەل قارايدۇ. ئەلۋەتتە، يامانلاردىن ھىدايەت تېپىپ تۈزىلىدىغانلىرى چىقىدۇ، لېكىن يامانلىق داۋام قىلىدۇ. يامانلىقنىڭ تۈزىلىشى ئۈچۈن يامانلار دائىم زىيان تارتىپ ياخشىلار چوقۇم پايدا ئالىدىغان، ياخشىلىقىمىز سەۋەبلىك ئىنسانلىقىمىز ئىززەتلىنىدىغان ۋە يامانلىقىمىز سەۋەبلىك ئىشلىرىمىز ھەر يەردە زىيان، تۇساق ۋە قىيىنچىلىققا ئۇچرايدىغان بىر تۈزۈم بەرپا قىلىنىشى كېرەك. مانا بۇ زاماننىڭ

تۈزلىش مەسىلىسى. بىزدە «ئۈرۈك ئۈرۈكنى كۆرسە ئالا بولىدۇ» دېيىلىدۇ، بۇ دەل يامانلىق ئەۋج ئالغان جەمئىيەتنىڭ؛ تىلىنىش، ساختىلىق ئەيپلەنمەيدىغان زامانىنىڭ كىشىنى يامان قىلىدىغانلىقىغا ئىسپات. ئۇيغۇردا تىلەمچىلەرنىڭ ئاۋۇپ كېتىشىنى مەن مۇشۇ نوقتىدىن چۈشىنىشكىمۇ بولامدىكىن دەپ قارايمەن.

بىزگە دىنىي قېرىنداش بولغان جاھان مۇسۇلمانلىرىنىڭ، قان ۋە دىن قېرىنداشلىرىمىز بولغان تۈركلەرنىڭ كۆلپەتتىن پۈكۈلگەن بويۇنلارنىڭ تىكلىنىشى ئۈچۈن يۆلەك بولغۇسى بار. مەلۇمكى، سەدىقە ۋە خەير - ئېھسان ھەر بىر كىشىنىڭ ئېسىگە كېلىدىغان ئەڭ بىۋاستە ياردەم. جوڭگودا چىگرالار ئېچىلىپ ئوتتۇز يىلدىن ئارتۇق ۋاقىت ئۆتكەندە پاسپورتلار قولۇمىزدىن قەشقەرگىچە ۋە خوتەندىن ئالتايغىچە ئاسانلىشىپ سىرلىق نىقاپلىرىدىن قىسمەن ۋاز كەچتى. نەتىجىدە ھالالدىن رىزىقلىنىپ ئىشلەپ ئۆتكەنلەرمۇ، ساختىلىقتىن نەپلىنىپ، سەدىقە يالاپ ئادەتلەنگەنلەرمۇ جاھانغا يېيىلغۇسى. تۈركىيەدىكى ۋە دۇنيانىڭ ھەممە بۇرجەكلىرىدىكى ئۇيغۇرغا ئاتالغان ۋە ئاتىلىدىغان ساخاۋەتنىڭ سەدىقىگە كۆندۈرۈلگەن يامانلار ۋە يارىماسلارنى سەمرىتمەسلىكنى، مەزلۇملارنىڭ تەكلىماكانغا سىڭىپ كېتىۋاتقان ئۈنسىز ياشلىرى بەدىلىگە ئۆلارنىڭ راھەت سۈرمەسلىكنى قادىر ئاللاھتىن تىلەيمەن.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

شانلىق يول ۋە خارلىق يولى

«مىسىردىمۇ تۈركىيەدىمۇ؟» دېگەن يازمام تورغا قويۇلغاندىن كېيىن بىر رەددىيە يېزىلدى ۋە ۋاستىلىق خەتلەرنى تاپشۇرىۋالدىم. ھەتتا مىسىردىكى قىسمەنلەرنىڭ بىرلىكتە ھۇجۇمغا ھازىرلانغانلىقىدىنمۇ خەۋەر تاپتىم. يازمىغا ھەمپىكىر بولغان دوستۇمغىمۇ باتناش، دوق قىلىش، قىيداش مەزمۇنىدىكى خەتلەر كەپتۇ. خەتلەرنىڭ مەزمۇنى مېنى دىنى ئوقۇشقا چات كىرىۋالدى، بىلمەيدىغان ساھەلەردە سەممىيەتسىز جۆيلىدى...دېگەندەك جاۋاپ بېرىشكىمۇ ئەرزىمەيدىغان ھاقارەتلەر ئىكەن. يېزىلغان ئىككى رەددىيەنىڭ بىرىدە مېنىڭ ھۆرمەتلىك دوستۇم ھەبىبۇللاھ توختىنىڭ ئىسمىنى ئالماشتۇرۇپ قويغىنىمنى تۈزۈتۈپ بېرىپتۇ ۋە ئەزھەرنى ئاقلاشقا تىرىشىپتۇ. مەن بۇ قىزغىن قېرىنداشىمىزغا رەھمەت ئېيتىمەن. ئەمما پاكىتسىزلىقلارغا رەددىيە بېرىشنى خالىمايمەن. يەنە بىر رەددىيەدە لوگىكا ئويۇنى ئويناپتۇ، رېتورىك خىتاب ۋە قايناق سۇئاللار بىلەن مېنى يېڭىپتۇ. نېمىلا يازسۇن، ئۆز مەكتىپىنى قوغداپ ئويلارنى ئۇيغۇرچە بايان قىلغىدەك روھقا ئىگە بۇنداق باللارنى كۆرۈپ ئىچىمدە بارىكاللا ئېيتتىم.

مەن مىسىردىكى باللارنىڭ تۇشىمۇ - تۇشتىن ئەزھەرنىڭ ئىلاھىيەت مائارىپىنى كۆپتۈرۈپ، تۈركىيەنى چۈشۈرۈپ قايناپ كېتىشلىرىگە تۈركىيەدە ئىلاھىيەتتە ئوقۇۋاتقانلارنىڭ سالقىن قاراپ قويۇشىنى سېلىشتۇرۇپ قالدىم. مىسىردىكىلەر، مىسىردا ئوقۇغانلار ۋە ئوقۇماقچى بولغانلار مىسىرنى دىنىي ئىلىمنىڭ قىبلىسىگە ئايلاندۇرۇپ تۈركىيەنى چۈشۈرسىمۇ، مىسىردا ئوقۇشنى خارۋاردتا ئوقۇشقا تۈركىيەدە ئوقۇشنى بېيجىڭدا ئوقۇشقا تەققاسلاپ كەمسىتسىمۇ، تۈركىيەدە قىسقا ئوقۇشنى بىلىمنىڭ چولتىلىقىغا، مىسىردا ئۇزۇن ئوقۇشنى ئىلمىي قۇۋۋەتنىڭ كامالىتىگە تەڭ قىلىپ ناتىقلىق قىلسىمۇ، تۈركىيەدىكى ئۆلىمالار ۋە ئوقۇغۇچىلارسەس- سادا چىقارمىدى. خۇددى تۈركىيەدە پەن ئوقۇۋاتقانلار مېنىڭ «تۈركىيەگىمۇ-

ئامېرىكىغىمۇ؟» دېگەن يازمامغا جىددىيلىشىپ، تۇشمۇ - تۇشتىن ھۇجۇم قىلىپ كەتمىگەندەك، تۈركىيەدە ئىلاھىيەت ئوقۇپ غەلىبە قىلغان ياكى غەلىبە ئىستىكىدە تىرىشىۋاتقانلارمۇ مىسىرنىڭ غايىۋىيلەشتۈرۈلىشىگە سوغۇق قان بولدى. مەنچە بۇ بىر مائارىپ ئوقۇغۇچىدا يېتىلدۈرىدىغان مۇھىم ساپالارنىڭ بىرى. بۇ ئۇلارغا ئىلمنىڭ سىڭگەنلىكى، سالماق، كەسكىن، ئەستايىدىل لوگىكىلىق تەپەككۇرغا ئاللىقاچان كۆنگەنلىكىدۇر.

يازمام ئېلان بولغاندىن كېيىن، ھەر يەرلەردىكى ئۆلىما دوستلىرىم يەنە بىرقىسىم يىرگىنچلىك پاكىتلار بىلەن تەمىنلىدى. بۇ ھەقتە ھېساپ بېرىپ كەلدىم ۋە ئىككىلا دۇنيادا ھېساپ بېرەلەيمەن. مەن ھەتتا ئەرەبىستاندىكى ئەردەم ئىسىملىك ئۆلىما تورداش تەلەپ قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئەرەبىستان ھەققىدىكى يازمىلىرىمدا قايسى ئۆچۈرنى كىمدىن ئالغانلىقىمنى، قايسى قۇرنى نېمە ئۈچۈن يازغانلىقىمنى بىر بىرلەپ يېزىپ ئەۋەتىپ بەردىم. مىسىر ھەققىدىمۇ شۇ يەردە ئوقۇغان، ياشىغان، بالىلىرىنى ئوقۇتقانلاردىن بىر بىرلەپ مەلۇمات ئالدىم ۋە يازغانلىرىمنى كۆرسىتىپ پىكىر ئالدىم. يازمىنى باشتىن ئاخىر بىر ئۆلىما بىلەن مەسلەھەتلىشىپ بىرلىكتە قەلەم تەۋرەتتىم. شۇڭا رەددىيەلەرگە يەنە پاكىت كۆرسەتكۈم يوق. سېپىقنى كولىسا جاھان پۇرايدىغانلىقى ئەقلىلەرگە خىرە ئەمەس. بۇ پۇرسەتتە بىلىنگەن تىرىشچان، قابىلىيەتلىك، ھىممەتلىك بۇ رەددىيەچىلەرگە رەھمەت ئېيتىمەن.

بۇنىڭدىن باشقا بىر دىنىبىر ئاشكارە ئىسىملىك رەددىيەنىڭ ئاپتۇرى ئۇيغۇرلاردىن چىققان ئۆلىما مۇھەممەت يۇسۇپ ئاكىمىز بولۇپ، كىتابلىرى بىر قەدەر كۆپ ۋە ئەمگەكلىرى بىلەن مېنىڭ ئىزچىل ھۆرمىتىمگە ئېرىشكەن، خەلقىمىزنىڭ دىنىي ئىلىم تەشنالىقىنى قاندۇرۇپ كەلگەن بىر مۆھتىرەمدۇر. ئۇستازنىڭ بۇ رەددىيەسىدىن سۆيۈندۈم. ھېچ بولمىسا شۇ ئەللامىنىڭ، ئەزھەردە ئوقۇغان بىر ئىلىم ئىگىسىنىڭ نەزىرىگە ئىلىنغۇدەك بىر نەرسە يېزىپتىمەن. مەيلى تەنە قىلسۇن مۇشۇنداق ئاشكارە ئىسمىدا يازغانلارغا دائىم ئالقىش ياڭرىتىمەن، بۇ ئالىمىمىزغىمۇ ئاپىرىن ئېيتتىم. مەن ئۆلىمالارنىڭ ئۇيغۇرچە يازغانلىقىنى ۋە يېزىلغانلارنى ئوقۇغانلىقىنى

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئاڭلىساملا شاتلىنىمەن. ئەللامىلىرىمىز نېمە يازسا ئوقۇيمەن، ئوقۇمىغىنىم مۇتلەق يوق. شۇڭا ھۆرمەتسىزلىك بولمىسۇن ئۈچۈن ئۇستازنىڭ ماڭا قويۇلغان ئالدىراش سوئاللارىغا جاۋاپ بېرەي دېدىم.

ھۆرمەتلىك ئۇستازىمىز يازمىسىدا ماڭا «دىنىي ئوقۇش دېگەننى بىلمەيدۇ، دىن ئىشىغا قارىتا سەۋىيەسى نۆل» دەپ ھۆكۈم قىپتۇ. ئۇستازىمىز ھېچ بىر ئىسپات كەلتۈرمەي چىقارغان بۇ ھۆكۈمنى مەن دەلىل سورۇمايلا قوبۇل قىلدىم. چۈنكى ئىسپاتسىز ھۆكۈمگە دەلىل سوراش بىھاجەت. مەن بىلمەيدىغىنىمنى بىلگۈچى ھەم ئۆگەنگۈچى. ئالىممىزنىڭ باشقا سوئاللىرى ئاساسەن «دىنىي ئوقۇشنى ئاسان چاغلاپ قاپسىز، كوچىدىن ئۆگىنىۋالغىلى بولمايدۇ، قىسقا ۋاقىتتا پۈتكۈزسە چولتا بولىدۇ، ئاسان پۈتكۈزگىلى بولمايدۇ...» دېگەننىڭ تەكرارلىنىپ سورىلىشى ئىكەن. مەن يازغان يازمىدا دىندا، يەنى ئىلاھىيەتتە مىسىردا ئەمەس تۈركىيەدە ئوقۇشنىڭ مۇۋاپىقلىقى ھەققىدە بىرمۇ بىر سانلىق مەلۇمات، تەھلىل ۋە سېلىشتۇرما بار. مەزكۇر ئۇستازدىن شۇلارنى ئىنكار قىلىدىغان پاكىت ئوتتۇرىغا چىقمىغۇچە، مەن يەنىلا ئۆلىما قېرىنداشلىرىمدىن ئاڭلىۋالغىنىم بويىچە ئىلاھىيەتتە تۈركىيەدە ئوقۇغان مۇۋاپىق دەپ تۇراي. ئەمما يەنىلا مىليونلىغان ئىخلاسمەن ئۇيغۇردەك ئېتىقادقا دائىر مەسىلەلەردە ئۆلىمالارنىڭ ئاغزىغا قارايدىغانلىقىم ئېنىق. تەلىم سوراپ شۇ ئالىملارنىڭ ئالدىغا بارغىنىممۇ سىر ئەمەس.

ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە ئۆلىمالارنىڭ يېتەكچىلىك ئورنىنى، رەھبەرلىك سالاھىيىتىنى ۋە چاقىرىق كۈچىنى بېسىپ چۈشىدىغان باشقا بىر قاتلامنىڭ بارلىقىغا بۈرۈنمۇ ئىشەنمەيتتىم، ھازىرمۇ ئىشەنمەيمەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ساھەدىكىلەرنىڭ ئىككى دۇنيادا ئىتىبارلىق بولىدىغانلىقىغا زوقلىنىمەن. شۇڭا ئۇلارغا بەكرەك مۇھەببىتىم سەۋەبلىك ئۈمىد باغلاپ، ئىستىقبالنى شۇلاردىن ئىزدىگىنىم ئۈچۈن تەلەپلىرىم، تەشۋىشلىرىم كۈچلۈكرەك ئىكەن. مەنچە ھەممىمىز شۇنداق.

مۇھەممەت يۈسۈپ ئۇستازنىڭ تەنقىدى توغرا، ئەمما تولۇق ئوقۇمىدىمۇ قانداق چۈشىنىشى سەل غەلەت كېتىپتۇ. مەن يازمىنى يېزىشتا ئالتۇننى زەرگەر

سوقسۇن دەپ تۈركىيەدە ئىلاھىيەتتە دوكتورلۇقتا ئوقۇۋاتقان، دىنىي ئىلىملەر بويىچە ماگىستىرلىقنى تۈگىتىپ، يىگىرمە يىلدىن بېرى مۇسۇلمان ئۇيغۇرغا خىزمەت قىلىۋاتقان، تۈركىيەدە دىنىي ئىقتىدارىغا مۇناسىپ ئورۇندا ئىشلەۋاتقان دوكتورانت ئاتاۋۇللا ئەپەندىنى بىللە يېزىشقا تەكلىپ قىلغان. ئۇستازىمىز تىلغا ئالغان ۋە چالا چۈشىنىپ قالغان قۇرلار شۇ دوستىمىزنىڭ قەلىمىگە مەنسۇپ. قايتا ئوقۇپ باقسام دوستىمىز ئەسلى يازمىدا «دىنىي ئوقۇشنى كوچىدا ئۆگىنىۋالغىلى بولىدۇ...» دېگەنلەرنى دىمەپتۇ. دېيىلگىنى « دىنىي ھەرقانداق ياشتا، ھەرقانداق يەردە ئۆگىنىۋالغىلى بولىدۇ. ئەمما ماتېماتىكا، خېمىيە، ئىنژېنىرلىق، مېدىتسىنا دېگەندەك ئىلىملەرنى كىچىلىدىن مۇكەممەل ئۆگىنىپ ماڭمىسا، ھەر قاچان ۋە ھەر زامان تولۇقلاپ كەتكىلى بولمايدۇ.» ئىكەن.

دىنىي ئۆگىنىش بىلەن دىندا كەسپىي سەۋىيەدە، يەنى ئۇستاز دەۋاتقان زەرگەرلىك سەۋىيەسىدە ئوقۇش بىر گەپ ئەمەس. ئەسلى بايانلاردا مەقسەد، دىنىي، يەنى مۇسۇلمانلىقتا زۆرۈر بولغان دىنىي بىلىملەرنى ھەرقانداق ياشتا، ھەرقانداق يەردە ئۆگىنىۋالغىلى بولىدۇ، دېگەنلىكتۇر. تېخىمۇ ئاددىيلاشتۇرۇپ ئېيتساق، ئادەم مۇسۇلمانلىقنى ھەرقانداق ياشتا، ھەرقانداق يەردە ئۆگىنىۋالالايدۇ، دېگەنلىك. بۇنى ئاتاۋۇللا ئۇستاز دېگەچكە مەن جىق ئىزاھات كەلتۈرەلمەيمەن، پەقەت تۆت خەلىپىنىڭ كىچىكىدىن ئىلاھىيەتتە ئوقۇمىغان بولسىمۇ، قارىقۇرئان بولمىسىمۇ، دىنىي ئىلىملەردە دوكتور بولمىسىمۇ، پۈتۈن دۇنيا مۇسۇلمانلىرىغا ئۈلگە بولغىدەك مۇسۇلمان بولغانلىقىنى بىلىدىكەنمەن. مەن ئەرەپ دۇنياسىنى 22 دۆلەتكە پارچىلىۋەتكەن، تۈگە سورتىنى ياخشىلايدىغان بىئولوگ، تۈگمە زاۋۇتى قۇرغىدەك رەھبەر يېتىشتۈرەلمىگەن ئەرەپچە مائارىپنىڭ، ئىشىك ئالدىنى سۈپۈرگىدەك مۇسۇلمان مىللەت يېتىشتۈرەلمىگەن مىسىرلىق ئەللامەلەر ۋە مائارىپچىلارنىڭ بۈگۈنكى ئۇيغۇرلارغا يېتەكچىلىك قىلىدىغان ئۆلىمالارنى يېتىشتۈرۈپ چىقىشىغا ھېچ ئىشىنىپ بولالمىدىم.

يازمىنىڭ ئاساسلىق دېمەكچى بولغىنى ئادەتتە ماۋزۇدا دېيىلىدۇ، قوشۇمچە

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئىپادىلىنىدىغىنى مەزمۇنلاردا قىستۇرۇلۇپ ماڭىدۇ. ماۋزۇ بويىچە چۈشەنسەك يازمىدا دىنىي ئىلىملەرنى، يەنى ئىلاھىيەتنى تۈركىيەدە ئوقۇش زامان، شارائىت ۋە نەتىجە ئىتىبارى بىلەن مۇۋاپىق دېگەن مەنە چىقىدۇ. قوشۇمچە مەزمۇن، «بالىلىرىمىزغا دىن ئۆگىتەيلى، ئەمما ھەممىنى تاشلاپ دىنىنىلا ئۆگەتمەيلى، ھاياتتا كېرەكلىك بولغان، ئاللاھ ھارام قىلمىغان بارلىق ئىلىملەرنى مەكتەپلەردە سىستېمىلىق ئۆگىتەيلى. تۈركىيەدىكى مەكتەپلەردە دىن دەرسى بار، دىن ئىلىملىرىنى پەن بىلەن قوشۇپ كىچىكىدىن ئوقۇتىدىغان ئىمام خاتىپ مەكتەپلىرى بار، دىنىي روھ بىلەن ئوقۇتىدىغان داڭلىق خۇسۇسىي مەكتەپلەر بار...مۇشۇنچىلىك كەڭرى شارائىتتا بالىلار ئوقۇشسىز قالمىسۇن، ۋەتەندە خەنسۇچە مائارىپتا ساۋاتسىز قېلىۋاتقان بالىلىرىمىزنى تۈركىيە ۋە مىسىردىكى ئەرەبچە مائارىپتا يەنە ساۋادسىز قويمايلى» دېگەندىن ئىبارەت. بۇ مېنىڭ پىكرىم، ئۆلىمانىڭ پەتىۋاسى ئەمەس. ئاۋامنىڭ ئەگىشىدىغىنى پەتىۋا. مەن پەقەت كۆزەتكۈچى، ئويلانغۇچى ۋە ئويلىرىمنى سەمىمىيلىك بىلەن يازغۇچى. مەن خاتالاشقۇچى ۋە خاتالىقلاردىن ئۆگىنىشكە جۈرئەت قىلغۇچى.

مەن خەلقىمىزنىڭ دىن ئۆگىنىشىدىن سۆيۈنىمەن، ئەمما دىنى ھېسسىياتىنىڭ قۇربان قىلىنىشىنى، سۈيىئىستېمال قىلىنىشىنى ۋە خاتا يېتەكلىنىشىنى خالىمايمەن. مېنىڭ ئىلاھىيەت ئوقۇشقا قانچە قېتىم تەمشەلگىنىمنى، تەلىم سوراپ قەيەرلەرگە بارغىنىمنى، ھازىرمۇ بۇ ئويۇمدىن ۋاز كەچمىگىنىمنى دىنىي پەقەتلا روھى ئوزۇق قىلىپ ياشاۋاتقان ئۆلىما دوستلىرىم ئوبدان بىلىدۇ. مەن دىن دەرسى ئوقۇتۇشنى تەشەببۇس قىلىمەن، ئەمما دىن ئابدۇقادىر داموللام، سابىت داموللام تەشەببۇس قىلغان جەدىتچىلىك يولى بىلەن، مەمتىلى ئەپەندى ئەمەلگە ئاشۇرغان مائارىپتا پەن بىلەن قوشۇپ ئانا تىلدا ئوقۇتۇلۇشى كېرەك. چۈنكى باشقا يوللاردا داۋام قىلىۋاتقان، مەقسىدى ئۆيغۇرغا مەخپىي بولغان مائارىپنىڭ قانلىق بەدىلىنى خەلقىمىز كۈندە تۆلەۋاتىدۇ. پۈتۈن دۇنيا مۇسۇلمانلىرى شۇ خاتا مائارىپنىڭ ئوتتۇرا شەرقتىكى پاجىئەلىك ئاقىۋىتىگە نائىلاج قاراپ تۇرماقتا. قاماقتىكى چاغلىرىمدا ساۋۇت داموللام ۋە ئابدۇقادىر داموللامنى بىلمەيدىغان، ئابلىكىم مەخسۇم ھاجىم ۋە مەمتىمىن بۇغرالارنى ئىتىراپ قىلمايدىغان تالىپ ئىنىلەردىن قانچىلىك مەيۈسلەنگەن بولسام،

تۈركىيەدىكى قارىخانىدا مەمتىلى تەۋپىقنى تونىمايدىغان ۋە ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ مۇسۇلمانلىقىدىن گۇمان قىلىدىغان تالىبەلەرنى كۆرۈپ شۈنچىلىك ئىچىم ئاغرىدى. سەيد قۇتۇپنىڭ ھاياتىنى سائەتلەپ سۆزلىيەلەيدىغانلارنىڭ ئابدۇلئەزىزخان مەخسۇمنىڭ ئىسمىنىمۇ بىلمەيدىغانلىقىغا شاھىت بولدۇم. قاماقتا پەندىن بىخەۋەر قىلىپ، ئۈچ تۈرپاندىن ئافغانىستانغا چىقىپ، ئامېرىكىغا قارشى جىھاد قىلماقچى بولغانلارنىڭ يارىسىنى تاگدىم. ئۇيغۇرچە سۆزلەپ تۇرۇپ، ئۇيغۇرلۇقنى ئىتراپ قىلمايدىغان شۇ قېرىنداشلىرىمنىڭ تىلىنى ئۆرۈپ ھاجىتىنى راۋا قىدىم. تۈركىيەدە رامىزاندا تۈرك جەمئىيەتلىرى ئورانغان قېرىنداشلىرىمىزنى ئىپتارغا چاقىرسا، ساھىپخانىنى بېشى ئوچۇق كاپىرغا چىقارغاننى ئاڭلىدىم. ئۇيغۇرلارنىڭ ئىستانبۇلدا يۈسۈپ خاس ھاجىپ قىرغىز دەپ قۇتلانسا، كارى بولمىغىنىدىن ۋاقىپلاندىم. ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر خاتىرلەنگەندە زالنى تولدۇرغان تۈركلەرنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇردىن تولۇق بىر قاتارنىمۇ كۆرەلمەي ئېزىلدىم.

مۇشۇ پاكىتلار ئۇيغۇرلۇقتىن غۇرۇرلانمايدىغان، ئۇيغۇرلۇق ئاڭدىن بىخەۋەر، ئۇيغۇرنىڭ ئەمەلىي مەسىلىسىدىن، مەنپەئەتىدىن چەتنەپ، ئۇيغۇرلۇق مۇساپىسىدىن تانغان دىنى مائارىپنىڭ ئاقىۋىتىنى تەسەۋۋۇر قىلىشىمغا يېتىدۇ. بۇ زۇلمەت يولى-ئابدۇقادىر داموللامنى ئۆلتۈرۈپ، ياڭزىڭشىننى ياشناتقان يولدۇر. بۇ ئەۋلادلىرىمىزنى كىشىلىك تەرەققىياتتىن، دۇنياۋىي پۇرسەتتىن، قەدىردان ئەجداتلىرىنىڭ شانۇ شەۋكىتى ۋە دەرد ـ ھەسرەتلىرىدىن بىخەۋەر قويۇپ، قەلبىگە يولسىزلىق، تۇغسىزلىق، ۋەتەنسىزلىك، تەرەققىياتسىزلىق ۋە مەرىپەتسىزلىك ئۇرۇقلىرىنى ئۈندۈرىدىغان خاراپلىق يولىدۇر.

خەلقىمىز دىنىغا تەشنا، پەرزەنتلىرىمىز ئىمانغا ئىنتىزار. ئەمما ھېچ كىم ئاسايىشلىق ھاياتقا، زامانىۋىي تۇرمۇشقا، ئىززەتلىك مۇسۇلمانلىققا، پەنگە قارشى ئەمەس. ئىجتىمائىي ۋە تەبىئىي پەنلەردىن ئايرىلغان، تەرەپتار، مەزھەپپەرەس، ئاشقۇن دىنىي مائارىپنىڭ ئاقىۋىتىنى سەئۇدى، يەمەن، پاكىستان، ئافغانىستان، ئىراق ۋە سۈرىيەلەردە كۆرۈۋاتىمىز. مۇكەممەل پەننىي مائارىپ كۆرمىگەن مۇسۇلمان

www.uyghurkitap.com

ئۆلىمالىرىنىڭ خەلقنى قانچىلىك يېتەكلەپ، قانچىلىك نەتىجىگە ئېرىشكەنلىكىنى مۇسۇلمانلارنىڭ بۈگۈنكى نامرات، كۈچسىز، خار ھالىتى كۆرسىتىپ تۇرۇپتۇ.

مەن ئىلاھىيەتتە ئوقۇمىغان، بىلمەيدىغىنىم راست. لېكىن تۈرك مۇسۇلمانلارنىڭ مەككىدە دۇنيا مۇسۇلمانلىرىغا ئۈلگە بولغىدەك مەرتىلىكتە، ياردەمسۆيەرلىكتە، ساپادا، ھۆرمەتتە تاۋاپ قىلغانلىقىنى كۆردۈم. مەن تۈرك مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئامېرىكىدا ئەڭ غەلبىلىك دىن تارقىتىۋاتقانلىقىغا شاھىد بولدۇم. مەن تۈرك مۇسۇلمانلىرىنىڭ ياپونىيەلىك، كورېيەلىكلەرنى مۇسۇلمان قىلىش، ئاسىيا- ئافرىقىدىكى مائارىپتىن مەھرۇم مۇسۇلمانلارغا پەننىي مەكتەپ ئېچىش ئۈچۈن كۆرسەتكەن مەرھەمىتىدىن سۆيۈندۈم.

تۈركىيەدىكى پەندىن ئوزۇقلانغان دىنىي مائارىپتا يېتىشكەن تۈرك مۇسۇلمانلار بىلەن پەندىن بىخەۋەر مەدرىسە مائارىپىدىن چىققان ئەرەپ، ئوردۇ ۋە ئافغان مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆزى كۆچمەن بولۇپ ياشاۋاتقان ئەللەردە كۆرۈۋاتقان كۈنلا بىزگە نۇرغۇن نەرسىلەرنى سۆزلەپ بېرىدۇ. مەسىلەن: ئەنگلىيەدىكى پاكىستانلىق ۋە فرانسىيەدىكى شىمالى ئافرىقىلىق مۇسۇلمانلارنىڭ قىلىۋاتقان زوراۋانلىقلىرىدىن، ئوت قويۇشلىرىدىن پەرقلىق ھالدا گېرمانىيەدىكى ئۈچ مىليوندىن ئارتۇق ۋە باشقا ياۋروپا ئەللىرىدىكى مىليوندىن ئارتۇق تۈرك مۇسۇلمانلىرى ھوقۇقلاردىن باراۋەر بەھرىلىنىپ تىنىچ، باياشات ياشاۋاتقانلىقى ئۇچۇق كۆزلەرگە كۈندەك روشەن پاكىت. مەن تۈرك مۇسۇلمانلىرىنىڭ دۇنيادا لەنىتى تېرورىزىمدا ئەيىپلىنىپ ئەمەس، شەرەپلىك دەۋەتچىلىكتە ئالقىشلىنىۋاتقانلىقىدىن سۆيىنىمەن.

مانا بۇ تۈركىيەدىكى دىنىي مائارىپنىڭ نەتىجىسى، مانا بۇ تۈركلەردىكى مۇسۇلمانلىقنىڭ غالىپ سىماسى. كۆزىمىزنى يۇمۇۋالمىساقلا تۈرك مۇسۇلمانلىرىنىڭ مەككىدىلا ئەمەس، پۈتكۈل مۇسۇلمان دۇنياسىدىكى مەدەنىي، ئىلمىي ۋە مۆتىدىل يولنى كۆرىمىز، بۇ يول ئەگىشىشىمىزگە ئەرزىيدۇ.

مەن تۈركىيە ئۇنىۋېرسىتېتلىرىنىڭ ئىلاھىيەت كەسپىنى چۈشەنمەيمەن. ئەمما

تۈركىيە ئىمامخاتىپ مائارىپىنىڭ نۇرغۇن ئۆلىما يېتىشتۈرگەندىن باشقا، نۇرغۇن پەننى ئالىملارنى، داھىلار ۋە رەھبەرلەرنى يېتىشتۈرۈپ چىققانلىقىنى بىلىمەن. مەسىلەن: ئەردوغان... قاتارلىق كىشىلەر پاكىت بولۇپ تۇرۇپتۇ. مەن تۈركىيەدىكى ئۇيغۇر ئۆلىمالارنىڭ سەۋىيەسىنى بىلمەيمەن، ئەمما ئۇيغۇرلاردىن چىققان ئىلاھىيەت دوكتۇرلىرىنىڭ تۈرك ئوقۇغۇچىلارنى ۋە تۈرك جامائىتىنى ئاغزىغا قارىتىپ، تۈرك ئۆلىمالار بىلەن رىقابەتتە ئۇزۇپ ئىشلەۋاتقانلىقىنى بىلىمەن. مەن كۆرگىنىمنى، سوراپ بىلگىنىمنى دېدىم ۋە ئەۋلادلىرىمىزنى مەن كۆرگەن تۈركلەر ۋە تۈركىيەدىكى ئۇيغۇرلارنىڭكىدەك ئۇتتۇقلۇق ھاياتى بولسۇن دەپ يازدىم. قوشۇلمايدىغانلارنىڭ بولۇشىنى ئارزۇ قىلىمەن، قوشۇلمايدىغانلارنىڭ قارىشىنى ۋە ئۆزىنى ھىمايە قىلىمەن. ئەمما قوشۇلماسلىقتىكى سەۋەپلەرنىڭ پاكىتلىق، سەمىمىلىك، ئىلمىيلىك ۋە تەرەپسىزلىك بىلەن ئەستايىدىل يېزىلسا دەيمەن.

كۆڭۈلدىكىدەك دۈشمەن

قاماقتا ئۆزۈمنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك بىر دۈشمەن ئىكەنلىكىمنى بىلگەنتىم. غەرپتە ئوقۇغانلىقىم، شىركەت قۇرغانلىقىم ۋە ئىجتىمائىي ھەرىكەتكە ئۆتكىنىم توقۇپ تەييار قىلىنغان بىر ھېكايىنىڭ، تىكىپ ھازىرلانغان بىر قالپاقنىڭ پېرسوناجى بولۇشۇمغا يېتەتتى. مىسىردىكى ئۇيغۇر باللار ھەققىدە يېزىپ تۆھمەتكە ئۇچرىغاندىمۇ، ئۇلارغا كۆڭۈلدىكىدەك دۈشمەن تېپىلغانلىقىنى ھېس قىلدىم. بايقىشىمچە ئۇلار خىتايلار توقۇغان «ئابدۇۋەلى غەرپتىكى دۈشمەن كۈچلەرگە تايانغان، پىلانلىق، تەشكىللىك رەۋىشتىكى ئەكسىل ئىنقىلابى ھەرىكەتنىڭ قوزغىغۇچىسى» دېگەن بۇ كونا قېلىپنى «جوڭگو ئىستىخباراتى مەبلەغ چىقىرىپ، مىسىردىكى ئۇيغۇرلاردىن ئىستىخبارات توپلاشقا كەلگەن...» دېگەن يېڭى مەزمۇن بىلەن ئۇيغۇرچىلاشتۇردى. بۇ قىسمەن ئەزەرىلەر توقۇغان تۆھمەتلىك چۆچەك بىر قىسىم «ئۆلىما»دىن تارقالغاچقا بەكرەك مەيۈسلەندىم. بۇ ھېكايىنىڭ تۈركىيەدىكى ۋارىيانتى 2006 -يىلى تۈركىيەگە كېلىپ، ۋەتەندە ئىشلەشكە قايتقان چېغىمدا ئوتتۇرىغا چىققان ئىدى. يۇقىرىقىدەك مەن ياشىغان، ساياھەت قىلغان ۋە تۇرۇۋاتقان ئەللەردە ئوخشاش ھېكايىنىڭ توقۇلۇپ تۇرىشى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس. چۈنكى بۇ ئۈچ ئەلدە خۇراپات، ساۋاتسىزلىق ۋە مۇستەبىتلىك قاتارلىق ئىجتىمائىي مەسىلىلەر ئىزچىل ھەل بولماي كەلگەن.

نادانلىقتا قالغان كىشىلەرگە ھاكىمىيەت تەشۋىقات ئارقىلىق خەلقئارالىق كۈچلەرنىڭ پىلانلىق، تەشكىللىك، ئىزچىل قىلىۋاتقان دۈشمەنلىك خەۋپى بارلىقىنى سىڭدۈرۈپ، ئۆز ھاكىمىيىتىنى قوللاشنىڭ زۆرۈرلىكىنى، قارشى چىقسا دۈشمەنگە ياردەم بېرىش بولىدىغانلىقىنى ھېس قىلدۇرىدۇ. بۇ ئەللەردىكى ھۆكۈمرانلار كىشىلەرنىڭ ۋەتەنگە، ئۆزىگە تەۋە ماكانغا بولغان مۇھەببىتىدىن پايدىلىنىپ، دۈشمەن كۈچلەرنىڭ بۇ دۆلەتلەرنى ئاجىزلىتىشقا، بۆلۈشكە ۋە بويسۇندۇرۇشتا ئىنتىپاق ئىكەنلىكىنى خۇتبە ۋە نۇتۇقلار ئارقىلىق توختىماي تەشۋىق قىلىپ، ئۆزىدىكى چىرىكلىك، ئىقتىدارسىزلىق ۋە

مەسئۇلىيەتسىزلىكلەر سەۋەبلىك چىققان مەغلۇبىيەتنى ياتلارغا دۆڭگەپ يوشۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئەللەردە ياشىغان كىشىلەرمۇ خاتالىقلارنىڭ سەۋەبىنى ئۆزىنىڭ ئەمەلىدىن، تەدبىرىدىن ۋە پەرەزلىرىدىن كۆرمەي سىرتتىن دۈشمەن ئىزدەپ دۆڭگەشكە كۆنۈك.

تۈركىيەدىمۇ غەرب كۆڭۈلدىكىدەك دۈشمەن. غەرب دىنچىلار ئۈچۈن دىن دۈشمىنى، كوممۇنىستلار ئۈچۈن جاھانگىرلىك، مىللىيەتچىلەر ئۈچۈن مۇستەملىكچى، سوتسىيالىستلار ئۈچۈن كاپىتالىزىمنىڭ بۆۋىسىدۇر. تۈركىيەدە بەكرەك دىنچى كىشىلەر غەرپنى خىرىستىيان ۋە يەھۇدىلار گورۇھى سۈپىتىدە چۈشىنىپ تەھدىت ھېس قىلسا، كوممۇنىستلار ئەزگۈچى ئىمپېرىيالىست ھالىتىدە تەسەۋۋۇر قىلىپ خەۋپسىرەيتتى، مىللەتچىلەر بولسا ئۇلارنىڭ تارىختا تۈركىيەگە قاراتقان تاجاۋۇزچىلىق ۋە مۇستەملىكچىلىك قىلمىشلىرى سەۋەبىدىن گۇمانسىرايتتى. شۇڭا تۈركىيەدە بىرەر ھادىسە يۈز بېرىپ قالسا ئاۋامدىن رەھبەرلەرگىچە ساقچىلارنىڭ رازۋېتكىسىنى، تەپتىشلەرنىڭ تەھقىقلىشىنى ۋە سوتنىڭ كېسىمىنى كۈتمەيلا، بىر قانچە سائەت ئىچىدە ئۆزى دۈشمەن دەپ بىلىدىغان غەرب بىلەن ئالاقىدار بىرەرنى ھېلىقى تەييار ھېكايىگە سېلىپلا جاھانغا جاكارلاش، ئاۋامنى غەرب رېژىسسورلۇق قىلىۋاتقان مۇسۇلمانلارغا قارشى بىر ئويۇننىڭ ئوينىلىۋاتقانلىقىغا ئىشەندۈرۈش بىر تەپەككۇر ئادىتىگە ئايلانغان ئىدى. شۇڭا ئۇيغۇرلار رەھبىرىنىڭ ئامېرىكىدا بولۇشى ۋە دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىيىنىڭ ئامېرىكا دېموكراتىيە فوندى جەمئىيىتىدىن دەستەك ئېلىشىمۇ تۈركىيەدىكى قىسمەن دىنچى، مىللىيەتچى ۋە سوتسىيالىستلارنىڭ ئۇيغۇر داۋاسىغا گۇمان بىلەن قارىشىغا سەۋەبكار.

تۈركىيەدىكى بەزى جامائەتلەر ۋە ئۇلارنىڭ قوللىغۇچىلىرى ھاكىمىيەت بېشىدىكى ئاق پارتىيەدىن ئىستىگەنلىرىگە ئېرىشەلمىگەن ھامان، ئۇنى ئاللاھنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئورنىغا خەلقنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى دەسسەتتۈرگەن دېموكراتچىلار دەپ تەبلىغ قىلىشقا باشلايدىكەن. ھەتتا بىر جامائەت «قۇرئان»دا «جۇمھۇرىيەت» دېگەن سۆز يوق، شۇڭا دىندا جۇمھۇرىيەتنىڭ ئورنى يوق دېيىشىپتۇ. ئۇلىما دوستلىرىمدىن

ئۆگىنىشىمچە قۇرئاندا «مۇستەملىكە» دېگەن سۆزمۇ يوق ئىكەن. ئەگەر بىر سۆزنىڭ بولماسلىقى شۇ ھادىسىنىڭ بولمايدىغانلىقىدىن دېرەك بەرسە ئىدى، «قۇرئان»دا «مۇستەملىكە» دېگەن سۆز بولمىغاندىكىن مۇستەملىكچىلىك مەۋجۇد بولمىسا بولاتتى. ئەلۋەتتە، بىز بۇلاردىن «قۇرئان» ئىنسانلارنى مۇستەملىكە بولۇپ قېلىشتىن ئاگاھلاندۇرمىغان، دېموكراتىك جۇمھۇرىيەت تۈزۈمىدىن توسقان دېيەلمەيمىز. ئەمەلىيەتتە، تۈركىيەدە جامائەتلەرنىڭ بۇ يەردە قىلىۋاتقىنى ئۆزى قوللاۋاتقان پارتىيەنى ھاكىمىيەتكە كەلتۈرۈش ئۈچۈن كۈكۈلدىكىدەك بىر دۈشمەن ئىزدەش. شۈبھىسىزلىكى، تۈركىيەدە دىنغا ئىشتىياق باغلىغان بىر مۇسۇلمانغا جۇمھۇرىيەت تۈزۈمىنى دۈشمەن كۆرستىشنىڭ ئەڭ ئۈنۈملۈك يولى «جۇمھۇرىيەت» سۆزىنى «قۇرئان» دا يوق دېيىش. بۇ ئارقىلىق تۈركىيەدىكى ئىككى چوڭ پارتىيە بولغان جۇمھۇرىيەت خەلق پارتىيەسىنى سەتلەشتۈرگىلى، ھەمدە ھاكىمىيەت بېشىدىكى جۇمھۇرىيەتچى ئاق پارتىيەگە زەربە بەرگىلى بولىدۇ.

دۈشمەن ئىزدەش، دۈشكەش، مۇبالىغەلەشتۈرۈش مۇستەبىتلىك ئەنئەنىسىگە ئىگە ئەللەردە ئومۇمىيۈزلۈك ھادىسە ئىكەن. ئەرەبىستاندا بولتۇر يۈز بەرگەن دەسسىلىش پاجىئەسىنىمۇ «بۇ ئىرانلىق شىئەلەرنىڭ پىلانلىق، تەشكىللىك قىلغان دۈشمەنلىكىنىڭ نەتىجىسى» دەيدىغانلارنى كۆردۈم ۋە شۇنداق سۆزلەنمىلەرنى ئاڭلىدىم. مەككىدىكى ساقچىلارنىڭ قوپاللىقى ھەققىدە گەپ بولغان بىر سورۇندا بىر دوستۇم «ئۇنداق ساقچىلارنىڭ كۆپىنچىسى شىئە» دېگەندە ئويلىنىپ قالدىم. مەدىنە ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇيدىغان بىر ئىنىمىزمۇ ماڭا ئۇيغۇرلارغا ئەڭ چوڭ خەۋپنىڭ شىئەلەردىن كېلىدىغانلىقى ھەققىدە بىر قانچە سائەت تەبلىغ قىلغان ئىدى. ئوتتۇرا شەرقتە زومىگەرلىك تالىشىۋاتقان ئەرەبىستانغا رىقابەتچى دۆلەت ئىران بولغاچقا، مۇستەبىتلەر خەلقنىڭ دىنى ھېسسىياتىدىن پايدىلىنىپ، ھاكىمىيەتلەر ئارىسىدىكى زىددىيەتنى دىنىي ئۆچمەنلىككە بۇرىۋەتكەن ئىدى. تۈركىيەدە يۈز بەرگەن ۋەقەلەرنى بۇرۇن تۈركىيەدىكى مەتبۇئاتلارلا غەرپكە دۆڭگىسە، تۈركىيەنىڭ مۇسۇلمانلار دۇنياسىدىكى ئورنىنىڭ كۆتۈرۈلۈشى بىلەن ئەرەپ زىيالىيلارمۇ ھازىر بۇ سەپكە قوشۇلدى. بۇنداق ماقالىلەر دەرھال ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنىپ ماقالىگە قانات

چىقىرىلدى. ھەتتا تۈركىيەدىكى خېلى بىر قىسىم تۈرك زىيالىلار 2009-يىلدىكى تومۇز پاجىئەسىنى ئامېرىكىنىڭ ئويۇنى دەپ ماقالە يازدى.

خۇددى جوڭگودا غەرپنىڭ بۆلگۈنچىلىككە قۇترىتىۋاتقانلىقىغا ئىشىنىدىغانلار تۈركىيەدىمۇ ئوخشاش ئەندىشە مەۋجۇد. ھەر ئىككىلا يەردە ئامېرىكىغا باغلاپ دۈشمەنگە چىقىرىش مودىغا ئايلانغان. ئەكسىچە ئامېرىكىدا مەتبۇئاتلاردا ھازىرغىچە مەن مەيلى تۈركىيە ۋە ياكى جوڭگوغا قارىتىلغان دۈشمەنلىك كەيپىياتىنى بۇ ئىككى ئەل مەتبۇئاتىدا كۆرگەندەك جىق كۆرمىدىم. سېلىشتۇرغاندا تۈركىيەدىكى ئامېرىكىغا دۈشمەنلىك كەيپىياتى دىنغا باغلىنىپ، خرىستىيان-مۇسۇلمان زىددىيىتى دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلۈپ كەتكەچكە، تۈرك خەلقىدە ئامېرىكىغا قارشى كەيپىيات خىتايدىكى ئامېرىكىغا قارشى كەيپىياتتىن بەكرەك كۈچلۈك ۋە ئالقىشلىق بولۇشى مۇمكىن.

مائارىپ ئومۇملاشمىغان، مۇستەبىتلىك داۋاملاشقان، دېموكراتىيە تولۇق يەرلەشمىگەن بىر ئەلدە كىشىلەرنىڭ كاللىسى خوجىلار، پارتىيەلەر ۋە ھەرخىل كۈچلەر توقۇغان ھېكايە، رىۋايەت ۋە ئەپسانىلەر بىلەن مەشغۇل قىلىنىپ جەمئىيەتتە دىندارلىق، ۋەتەنپەرۋەرلىك ۋە مىللەت سۆيگۈسىگە ئوخشاش قەدرىيەتلەر پۈچەكلەشتۈرۈلۈپ، كۈچ ئىگىلىرىنىڭ قولىدىكى ۋاستىگە ئايلىنىپ كېتىدىكەن. تۈركىيەدىكى بىر جامائەتنىڭ كىتابىدا «قۇرئان»دىكى كەۋسەر سۈرىسىدىكى مەنانى ئەبجەد ھېسابى بويىچە يېشىلىپ، مۇستاپا كامالنىڭ تۇغۇلغان ۋە ۋاپات بولغان كۈنىگە، ھەتتا پەرزەنتسىز كۆز يۇمغانلىقىغا ئىشارە قىلغان. بۇ جامائەت مۇستاپا كامالغا بولغان قارشىلىقىنى قۇرئان ئارقىلىق ئىسپاتلاشقا ئۇرۇنۇپ، تۈركلەرنىڭ دىنى ھېسسىياتىنى مۇستاپا كامالغا قارشى دۈشمەنلىك كەيپىياتىغا بۇرىۋەتكەن. بۇ دۈشمەنلىك كەيپىياتىنىڭ ئەڭ خەتەرلىك تەرىپى.

تۈركىيەدىلا ئەمەس، ھەر قانداق مۇسۇلمان مىللەت ۋە مۇسۇلمان دۆلەتتە «قۇرئان»نى ۋاستە قىلىپ، دىننى سۈيىئىستېمال قىلىش نەتىجىسىدە پەيدا قىلىنغان دۈشمەنلىك كەيپىياتى كۆتۈلدىكىدەك نەتىجىگە ئېرىشىدۇ.

مۇستەبىت ئەللەردىكى دۈشمەن ئىزدەش، پەيدا قىلىش ۋە كۆپتۈرۈش تەشۋىقاتى شۇ ئەلدە ياشاۋاتقان كىشىلەرنىمۇ دۈشمەنلىك كەيپىياتى بىلەن يۇقۇملاندۇرىدۇ. مېنىڭ مىسىر ھەققىدە يازغان ئاخىرقى يازمام «كەمسىتىلگەن كەسىپ ۋە ‹ئۇلۇغ› بېقىندىلىق» ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، ئەزھەرلىلەر ئاچقان ئەقىدە دىگەن مۇنبەردە 38 بەتلىك ئىنكاس چۈشۈپ «تەنقىت» قىلىندى. بۇ تەنقىتلەرگە بىرەيلەن ئىلمىي، چىرايلىق مۇنازىدە قىلىش تەكلىپىنى بەرگەن بولدى. بۇنىڭغا قارشى ئىنكاستا مەن ئەبۇ جەھلگە ئوخشىتۇلدۇم. ئۇلارچە «قۇرئان»دا ئەبۇ جەھلگە (پەيغەمبىرىمىزنىڭ تاغىسى، ئىزچىل ئىسلامغا دۈشمەنلىك قىلغان كىشى) ئائىت قارغاشلارنىڭ بولۇشى توغرا بولغاندەك ئۇلارنىڭ ئىنكاسلىرىمۇ توغرا ئىكەن. مانا بۇ بىر مۇستەبىت ئەلدە يېتىلىپ، يەنە بىر مۇستەبىت ئەلدە ئىسلامنى ئۆگەنگەن كىشىلەردىكى يۇقۇملانغان پىسخىكا. ئۆز ھاكىمىيىتىگە قارشى ئىزچىل دۈشمەن ياساش بىلەن مەشغۇل ئەلدە يېتىلگەن كىشىلەر، ئۆزىنىڭ مۇتلەق نوپۇز ئىگىسى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن، ئۆزىگە پىكرى ئوخشىمايدىغان كىشىلەردىن دۈشمەن ئىزدەيدىغان، كۆڭۈلدىكىدەك دۈشمەن تاپالمىسا، مەسىلىنىڭ سەۋەبىنى پەقەت چۈشەندۈرەلمەيدىغان بولۇپ قالىدۇ.

2016-يىلى يانۋار. تۈركىيە

مەزلۇمنىڭ مۇشتى

ئۇلۇغ رامىزان باشلىنىشقا بىر قانچە كۈن قالغاندا خۇنۇكلۇققا ئوت ئاچقان بىر مەشئەل ئۆچتى. زۇلۇمنى ئۇرۇپ يىقىتقان، زالىملىقنى قان يىغلاتقان بىر زەبەردەست مۇشت كۆرەشتىن توختىدى. ئۈچىنچى ئىيۇن ئېتىقاد ساماسىدىن بىر يۇلتۇز ساقىپ كەتتى. ئامېرىكىلىق بوكسيور چولپىنى، دۇنيا مۇسۇلمانلىرىنىڭ تىنچلىق ئەلچىسى، مەزلۇملارنىڭ مۇرەسسەسىز ھىمايىچىسى، ھوقۇقسىزلارنىڭ مۇداپىئەچىسى مۇھەممەد ئەلى ۋاپات بولدى. بۇ تۇيۇقسىز خەۋەردىن دۇنيا تەۋرەپ كەتتى. تۈركىيە پىرېزىدېنتى رەجەپ تايىپ ئەردوغان مۇھەممەد ئەلىنىڭ جىنازا نامىزىغا ئۈلگۈرۈپ بارىدىغانلىقىنى جاكارلىدى. ئەردوغان مۇھەممەد ئەلىنىڭ ئۇرۇشقا، زوراۋانلىققا، ئايرىمچىلىققا، كەمسىتىشكە، باراۋەرسىزلىككە قارشى پىداكار جەڭچى بولغانلىقىنى جاكارلىدى. ئۈچىنچى ئىيۇندىن باشلاپ دۇنيا تاراتقۇلىرى مۇھەممەد ئەلىنىڭ ھاياتىنى، ئېتىقادىنى، دۇنيا مۇسۇلمانلىرىغا قوشقان تۆھپىسىنى، ئىنسانىيەت تىنچلىقى ئۈچۈن قىلغان كۆرەشلىرىنى بەس - بەستە مەدھىيەلەشكە باشلىدى. مۇھەممەد ئەلىنىڭ ئۆلۈمى سەۋەبلىك دۇنيا بىر كىشى رەت قىلغان قۇللۇق ۋە ئېرىشكەن ھەقىقى مۇسۇلمانلىقنىڭ يالغۇز شەخس ئۈچۈن ئەمەس، پۈتكۈل ئىنسانلار ئۈچۈن قانچىلىك بەختتىن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى چۈشەنگەندەك قىلاتتى. چۈنكى مۇھەممەد ئەلى ئۇتۇقلۇق ھاياتى ئارقىلىق ئۈمىدسىزلىك، تەرتىپسىزلىك ۋە نارازىلىق ئىچىدە بىر بىرىنى مۇشلاۋاتقان تۇمەنلىگەن قارا تەنلىك ئامېرىكىلىقلارنى چىنىقىش زاللىرىغا باشلاپ كىردى. ئۇتۇقلۇق تاپقان پۇللىرى بىلەن چېكىملىك، ئىچىملىك ۋە جىنايەت پاتقاقلىرىغا مىلەنگەن ياشلارنى چىقىش يولىغا يېتەكلىدى، ئۇرۇش ئوتى بىلەن خارابىگە ئايلىنىۋاتقان باغدات، كابۇللاردا ساخاۋەت گۈللىرىنى ئېچىلدۇردى. مەزلۇملارغا غۇرۇر ئاتا قىلدى، زالىملارغا قورقۇنچ سالدى.

مۇھەممەد ئەلىنىڭ ماتەم مۇراسىمى ناھايىتى ھەيۋەت، قىزغىن ۋە ھاياجانلىق بولدى. مېنى قىزىقتۇرغىنى مۇراسىمغا قايسى پىرېزىدېنت، پارلامېنت ئەزاسى ۋە

مەنۋىي داھىلارنىڭ قاتناشقانلىقى ئەمەس، بەلكى شۇنداقلارنىڭ ئىچىدىكى قۇللۇققا، مۇستەملىكىچىلىككە، زۇلۇمغا قەتئىي قارشى كىشىلەرنىڭ ئىشتىراك قىلغىنى بولدى. خەۋەر قىلىنىشىچە بەزى دۆلەتلەرنىڭ پىرېزىدېنتلىرى زالىم بولغانلىقى، مۇستەبىتكە شېرىك بولغانلىقى ۋە زۇلۇمغا سۈكۈت قىلىۋاتقانلىقى ئۈچۈن سۆزگە تەكلىپ قىلىنماپتۇ. مەرھۇمنىڭ ۋەسىيىتى بويىچە مۇراسىمغا خرىستىيانلارنىڭ پوپى، يەھۇدىيلارنىڭ راببىسى، بۇددىستلارنىڭ راھىبى، ئىندىيانلارنىڭ ۋەكىلى تەكلىپ قىلىنىپتۇ. ئەنە شۇلار ئىزچىل سەھنىدە ئىززەتلىك مېھمان قاتارىدا ئىھتىرامغا ئېرىشتى ۋە تەزىيە سۆزى قىلدى. سۆز پۇرسىتى ئاۋۋال ھەر قايسى دىنلارنىڭ ئالىملىرىغا بېرىلگەندىن كېيىن، ئاندىن مۇھەممەد ئەلىنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر، دوستلىرى، ئاخىرىدا ئوبامانىڭ ۋەكىلى، ئامېرىكا پارلامېنت ئەزالىرىغا بېرىلدى. ئەڭ ئاخىرقى سۆز قىلىش پۇرسىتى ئاق تەنلىكلەر ئىچىدىكى دۇنيادا ئەڭ ھۆرمەتلىك ئاق تەنلىك سابىق پىرېزىدېنت بىل كلىنتونغا بېرىلگەندە ئاپىرىن ئېيتتىم. مۇھەممەد ئەلى تەربىيەلىگەن پەرزەنتلەرگە قايىللىقىم كۈچىيىپ، شۇنداق تەربىيەگە شارائىت يارىتىپ بەرگەن دېموكراتىك تۈزۈمگە يەنە بىر قەدەم يېقىنلاشتىم.

مۇراسىمدا ئامېرىكا يەھۇدىيلىرىنىڭ رەھبەرلىرىدىن بىرى، تىكون ژۇرنىلىنىڭ باشقۇرغۇچىسى، دىنلار ئارا دىئالوگنىڭ تەشەببۇسچىسى، ئىسرائىلىيە مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ كەسكىن دۈشمىنى مايكول لېرنېر ئەپەندى سۆزگە چىقىپ، قاتناشچىلارنىڭ گۈلدۈراس ئالقىشىغا سازاۋەر بولدى. ئۇ نۇتقىنى بىر قىسىم ئاشقۇنلارنىڭ جىنايىتى سەۋەبلىك مۇسۇلمانلىقنى چەكلەش، يەكلەش، توسۇش ۋە بوغۇشنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى تەكىتلىدى. ئۇ پۈتۈن ئامېرىكا يەھۇدىيلىرىغا ۋاكالىتەن قىلغان سۆزىدە ئىسرائىلىيە ھۆكۈمىتىدىن ۋە بارلىق زالىم ھاكىمىيەتلەردىن خەلقلەرنىڭ ئاللاھ بەرگەن ياشاش، سۆزلەش ۋە ئىشىنىش ھوقۇقلىرىنى تارتىۋالماسلىققا چاقىردى. نەتانىياخۇنى پەلەستىنلىكلەرگە قىلىۋاتقان زۇلۇمدىن ۋاز كېچىشكە، پەلەستىن تۇپراقلىرىدا يەھۇدىي مەھەللىلىرىنى قۇرۇشنى توختىتىشقا، پەلەستىنلىكلەرنىڭ مۇستەقىل دۆلەت قۇرۇشىغا توسالغۇ ئەمەس يۆلەك بولۇشقا چاقىردى. ئۇ يەنە ئادالەتسىز دۇنيادىن كىشىلەرنىڭ ئېتىقادى، تىلى، چىرايى سەۋەبلىك زۇلۇمغا ئۇچرىماسلىقنى، پەرزەنتلەرنى ئۆز دىنى ۋە تىلى بويىچە تەربىيەلەش ھوقۇقىنىڭ تارتىۋېلىنماسلىقنى تەلەپ قىلدى.

مۇراسىم جەريانىدا بىر بىرلەپ سۆزگە چىققانلارنىڭ سۆزلىرىدىن مۇھەممەد ئەلىنىڭ 18 يېشىدا مۇسۇلمان بولغاندىن كېيىن، قۇللۇقنىڭ بەلگىسى بولغان كاسسىيۇس كېلەي دېگەن ئىسمىنى ھۆرلۈكنىڭ نىشانى بولغان مۇھەممەد ئەلىگە ئۆزگەرتكەنلىكىنى بىلدىم. ئۇنىڭ ئامېرىكىدىكى قارا تەنلىكلەر مۇستەقىللىق ھەرىكىتى بولغان ئىسلام ھەرىكىتىگە قاتناشقانلىقىنى، مالكوم ئەكىس ۋە مارتىن لۇتېركىڭلار بىلەن دوستلۇق ئورنىتىپ، مۇسۇلمان قارا تەنلىكلەر بىلەن خرىستىيان قارا تەنلىكلەرنىڭ بىرلىكتە كۈرەش قىلىشىغا تەشەببۇسكار بولغانلىقىنى بىلدىم. ئۇنىڭ ئامېرىكىدىكى ئىندىيانلارنىڭ ھوقۇقلىرى ئۈچۈن نامايىش قىلغانلىقىنى، مۇسۇلمان ئاياللىرىنىڭ ئىززىتى ئۈچۈن ئالدىنقى سەپكە ئاتلانغانلىقىدىن خەۋەر تاپتىم. مۇھەممەد ئەلى ھاياتىدا نەدە زۇلۇم بولسا شۇ يەردە بولغان، نەدە خورلۇق بولسا مەيدانغا چىققان، نەدە مەزلۇم بولسا يېنىدا قوغداشقا تەييار تۇرغان. ئۇنىڭ بىر يىغىلىشتا «بىز بۇ تۇپراقنىڭ ئىگىسى، بىزنى ھېچكىم ئەمەس دېگەنلەر، قۇل قىلىمىز، قۇللۇقتا داۋاملىق ئۇخلىتىمىز دېگەنلەر ئۇيقۇسىنى ئېچىۋەتسۇن. بىزنىڭ سادايىمىز ئۇلارنى ئىسسىق يوتقانلىرىدا بىئارام قىلىشتىن بۇرۇن، بىزنىڭ نەپرىتىمىز ئۇلارنىڭ تويماس نەپسىگە ئوت ئېچىشتىن بۇرۇن ئۇلار ئەقلىنى تاپسۇن. ئۇلار تىنچلىق تەلەپ قىلدۇ، بىزنى تىنجىتماقچى بولدۇ. بەلكىم بىزنى يەنە ئالدىماقچى بولۇشقاندۇر، ئەمما شۇنى ئۇنۇتمىسۇنكى، بىز ئەمدى سېتىلغان قۇل ئەمەس، بىز ئەمدى تىلەنگەن مۇھتاج ئەمەس، بىز ئاللىقاچان بۇ يەرنىڭ خوجايىنى. بىز ھېچ يەرگە كەتمەيمىز. بوۋىلىرىمىز ئۇرۇق سالغان ئېتىزدىن، ئەجداتلىرىمىز ئات چاپتۇرغان يايلاقتىن، ئانىلىرىمىز سۇ ئۇسۇغان بۇلاقتىن ئەسلا ۋاز كېچىپ كەتمەيمىز. ئاق تەنلىكلەر ئېرىشكەن ھوقۇقتا، بايلىقتا، ھۆرمەتتە بىزنىڭمۇ ھەققىمىز بار، ياشساق ئاللاھ بەرگەن ھوقۇقنى بەندىگە تاپشۇرماي، زالىمغا تارتقۇزماي ھۆر ياشايمىز، ئۆلسەك ھەققىمىزنى ئۈچۈن ۋارقىراپ ھۆر ئۆلىمىز!» دېگەن سۆزلىرى ھېلىمۇ قۇلاقلىرىمدا جاراڭلاپ تۇرۇپتۇ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

مەككارلىق كېسلى

بۇندىن بەش يىل بۇرۇن مىسىردىكى بىر ئوقۇرمەن ئىنىمىز «بۇ يەردە ئابدۇۋەلى ئاكامنى ئىشپىيون دەيدىكەن» دەپتۇ بىرەيلەنگە. بۇنداق گەپلەرنى تۈركىيەدىمۇ ئاڭلىغاچقا ھەيران قالمىدىم. بۇ قېتىم مىسىر ھەققىدە باراماي تورۇپ ۋە بىرىپ يېزىپمۇ خەقلەرنىڭ پۇلىنى قويىۋالغان، يەسلى قورۇش نامىدا بايلارنى ئالدىغان، ھۆكۈمەت چەتئەلگە يولغا سېلىپ قويغان...دېگەندەك تۆھمەتلەرگە دۇچ كەلدىم. بۇ ۋەتەندىكى ۋە چەتئەلدىكى بىر قىسىم كىشىلەرگە ئورتاق مەككارلىق كېسلىنىڭ بىرىنچى ئالامىتى بولغان ئىشپىيون پۇراش ئىدى.

بۇ كېسەل چەتئەللەردە مۇساپىرلىق ۋاقتى ئۇزارغانچە ئەدەپ كېتىدۇ. ئىشپىيون پۇراش كېسىلىگە گىرىپتار بۇ كىشىلەرنىڭ «دەلىل»لىرى ئىقتىسادى، ئېتىقادى ۋە مەلۇماتىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەنلىكىگە قاراپ پەرقلىنىدۇ. مەن ھەققىدىكى دەلىللىرىنى مىسال قىلسام، جان بېقىشتا قىينالغانلىرى «ئەلچىخانىدىن مۇئاش ئالىدىكەن، ئەلچىخانىدا يېتىپ قوپۇپتىكەن» دەيدۇ. مىللەتتىن تاماسى بار، لېكىن تۆھپىسى يوقلىرى «ھۆكۈمەت ئورۇنلاشتۇرغان ئادەم بولمىسا نېمىشقا شۇنچە يازسىمۇ تۇتمايدۇ، نېمىشقا چەتئەلگە يولغا سېلىپ قويىدۇ؟» دەپ سېپىستىدۇ. ئۆزىنى ئېتىقادلىق چاغلايدىغانلىرى «مۇسۇلمانلار ئارىسىغا پىتنە تېرىماقچى، دىندارلىرىمىزنى يۈزىنى تۆكمەكچى، تالىپلارنى قوزغاپ نامەلۇم يوللارغا باشلىماقچى» دەيدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدە چەتئەلدە ئۆزۈن تۇرۇپ كەتكەنلىرى ۋەتەنگە كىرىپ - چىققانلارغا ئۆچمەنلىك قىلىدۇ. ۋەتەندە ئىشلەپ چىققانلارغا ئىشەنمەيدۇ، ۋەتەندىن ئەۋەتىلگەنلەرنى «ۋەزىپىلەندۈرۈلگەنلەر» دەپ يامان كۆرىدۇ. ئۇلار جوڭگودا ئىمتىھان دەيدىغان نەرسىنىڭ بارلىقىدىن، رىقابەت دەيدىغان ئىشنىڭ بارلىقىدىن خۇپسەن بولىۋالىدۇ. چاتاق يېرى بۇلارنىڭ ئىچىدە ئاجايىپ بىلىملىك، پائالىيەتچان، ناتىق كىشىلەر بار. ئەڭ خەتەرلىكى، بۇلار دىن ۋە مىللەت ماسكىسىنى تاقىۋالغان.

مەككارلىق كېسەللىكىنىڭ ئىككىنچى ئىپادىسى ھەرقانداق كىشى، ئىش، پىكىر ۋە ھەرىكەتنىڭ كەينىدە بىر قارا قول بار دەپ قارايدۇ. ئۇلار تۇزاق نەزەرىيەسىگە ئىشىنىدۇ. دۇنيادا يۈز بېرىۋاتقان ھادىسىلەردە بىر ئويۇن بار دەپ قارايدۇ. ئادەتتە قارا قوللار قاتارىغا ئەڭ ئالدى بىلەن تىزىدىغىنى ئىسرائىلىيە، يەھۇدىيلار تىزگىنىدىكى ئامېرىكا، ئامېرىكىنىڭ ئىتتىپاقدىشى ياۋروپا. ئۇلار بەزىدە مۇسۇلمانلىق ئەسقاتىدىغان سورۇنلاردا ئىسرائىيە، ئامېرىكا ئىبارىسى ئورنىغا ئەھلى سەلىپ، ماسون كەبى ئاتالغۇلارنى ئالماشتۇرىدۇ، ئاندىن قۇرئاندىن ئايەتلەرنىڭ باش - ئاخىرىنى ئۇيلاشماي ئۆزىنۇڭلىپلا دەلىل قىلىدۇ. بەزىدە جوڭگودا چىققان كىتابلاردىن كۆرۈۋالغانلىرىنى ئاساس قىلىدۇ، يەنە بەزىدە تۈركىيە ۋە باشقا ئەللەردە ئاڭلىۋالغان يالغان - ياۋىداقلارنى شىپى كەلتۈرىدۇ. ئۇلارچە ئۇيغۇرلارنىڭ ھەرىكەتلىرىدىن تارتىپ ئەرەبلەرنىڭ بۆلۈنۈشلىرىگىچە، مۇستاپا كامالنىڭ دۆلەت قۇرۇشىدىن تارتىپ ئەردوغاننىڭ تەختكە چىقىشىغىچە ھەممە ئىشتا بىر ئالدىن پىلانلانغان سۇيىقەست بار. ھەتتا ئۇلار بەشىنچى ئىيۇل ۋەقەسىنىڭمۇ بىر ئالدىن پىلانلانغان ئويۇن ئىكەنلىكىنى، ئۇيغۇرلارنىڭ نادان بولغاچقا شۇ ئويۇننىڭ قۇربانى بولۇپ كەتكەنلىكىنى دېيىشكەنلىكىنى ئاڭلاپ نەپرىتىم تۇتقانىدى. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ئۇيغۇر تارىخىدىكى قەھرىمانلار كۆپىنچە خەقنىڭ ئويۇنىغا ئالدانغان، ئىنقىلابلارنىڭ كۆپىنچىسى قارا قوللار ئۈچۈن خىزمەت قىلغان. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە دۇنيانى كونترول قىلىۋاتقان غايەت زور بىر يوشۇرۇن كۈچ بولۇپ، ئۇيغۇرلاردىن ھەر قانچە تىرىشچانلىق كۆرسەتكەنلەر چىقسىمۇ، مىللەتنىڭ ئەھۋالىنى ياخشىلاشقا قادىر ئەمەس، چۈنكى ھەممە ئىش ئورۇنلاشتۇرۇپ بولۇنغان. دۇنيادا شۇ قەدەر زور بىر كۈچ بولۇپ شۇلار ئىنسانىيەتنى كونترول قىلىدۇ. شۇڭا كىشىلەرنىڭ كونتروللاردىن شىكايەت قىلىشى ۋە قۇتۇلۇشقا تىرىششى ئارتۇقچە ئاۋارىچىلىق، ھەتتا ئۆزىنى چاغلىمايدىغان نادانلىق. قىزىق يېرى سوراق جەريانىدا شۇلارنىڭ ئاغزىدىنمۇ مۇشۇنداق گەپلەرنى ئاڭلىدىم.

مەككارلىق كېسەللىكىنىڭ ئۈچىنچى ئالامىتى ئىشەنچسىزلىكتۇر. بۇ بىمارلار ھېچكىمگە ئىشەنمەيدۇ. بىرسى بىر نەرسە يازسا، سۆزلىسە، ياكى بىرەر پائالىيەت قىلسا چوقۇم بىر شۇملۇقنى خىيالىغا كەلتۈرۈپ تۇرۇپ تەھلىل قىلىدۇ. ھەرقانداق ئادەم

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ۋە ھادىسە ھەققىدە يامان گۇمان قىلىدۇ. ئاخباراتتا ئىشلىگەنلەردىن «كىشىلەرنىڭ مەخپىيەتلىكىنى توپلاپ ئاشكارىلىۋەتتى. ئۇيغۇرلارنى خەۋەرچىلىك ئۈچۈن پايدىلاندى» دەپ گۇمان قىلىدۇ. كىملەرگىدۇر ئىستىخپارات توپلاپ بەردى، دەيدۇ. سودا قىلغانلاردىن پۇستانە دۆلەتنىڭ مېلىنى ساتتى، بىكارغا سېلىپ بېرىدىغان خوجىسى بار، دەيدۇ. ئۇلارنىڭ يېزىلغان نەرسىگە بىرىنچى ئىنكاسى نېمە يازدى ئەمەس، «نېمە مەقسەدتە يازدى؟» دېگەندىن ئىبارەت. ئۇلارنىڭ ئۇچراتقان بىر ئىشقا بىۋاستە ئىپادىسى، «قانداق دۈشمەنلىك بار؟» جۈملىسى بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. مۇنداق بىر مەشھۇر مىسال بار. بىرەيلەن يىللاپ كىتاب تەرجىمە ئىشى بىلەن مەشغۇلكەن. مەزكۇر كىتاب نەشر قىلىنغاندا مەلۇم بىر مەزمۇن ئۇنتۇلۇپ قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئورۇنلاشتۇرغۇچىلار كىملەرنىڭ نېمە سەۋەپتىن ئۇنتۇپ قالغانلىقىنى سۈرۈشتۈرمەيلا، بۇنى دۈشمەن كۈچلەر بىرلىشىپ، پىلانلىق تەشكىللىك ھالدا ئۇيۇشتۇرۇلغان خائىنلىق دەپ چۈشىنىپتۇ ۋە ئەيىپلەپتۇ. مەنچە بۇنداق مەككارلىق كېسلى بار ئادەم ھامان باشقىلارغا ئىشەنمىگەندىكىن، ئەقلىگە ۋە تەدبىرگە ئىشىنىپ ئىشىنىڭ جەريانىغا باشتىن - ئاياقىچە نازارەت قىلىشى كېرەك. خاتالىق چىقسا قوللانغان تەدبىرىنىڭ ئۈنۈمىنى، ئىشلەتكەن ئەقلىنىڭ رولىنى تەھلىل قىلىش كېرەك. ھېچبىر تەدبىر قىلماي تۇرۇپ بىر ئادەمگە ھەممىنى تاپشۇرۇپ، كەينىدىن چاتاق چىققاندا ئۆزىنىڭ تەدبىرسىزلىكىدىن ئەمەس، باشقىلاردىن ئاغرىنىش، ھەتتا خائىنلىقتا ئەيىپلەش پەقەت شۇ كىشىنىڭ رەزىللىك تەشنالىقىنى قاندۇرىدۇ.

ئادەتتە مەككارلار ھەممىنى ئالدىن «بىلىدۇ»، ئالدىن «پەرەز» قىلالايدۇ، ئالدىن «ھۆكۈم» چىقىرالايدۇ. ئۇلار بىرسىگە مۇسىبەت كەلگەننى ئاڭلىغاندا «مەن بىلەتتىم شۇنداق مۇسىبەتنىڭ بولىدىغانلىقىنى، شۇڭا مەن ئارىلاشمىغان» دەيدۇ. بىرسى بىرەر پائالىيەتنى تەشكىللەپ بەدىلىنى ئۆتىسە «مەن بىلەتتىم بەدەل ئۆتەيدىغانلىقىنى، بۇنداق بەدەل ئۆتەپ باققانلار بىلەن يېقىنتىم...تونۇيتتىم، زادى تەشكىللىمەيدىغان ئىشتى» دەيدۇ. ئۆزى بىرەر تايىنى يوق نەرسىلەرنى ئوتتۇرىغا چىقىرىپ ئاقتۇرالمىسا «بىزنىڭ خەلقنىڭ نادانلىقىنى بىلمەن، بىز خەق ئەسكى خەق، قىلغاننى بىلمەيمىز. بىزنىڭ خەلق قەھرىمانلىرىنى ئۆزى خاراپ قىلىدۇ، شۇڭا كۆرگەن

كۆنىمىز مۇشۇ» دەيدۇ. مۇنداقلار ئىچىدىكى قولىدا قەلەم تۇرىدىغانلار ۋەتەندە پۇرسەت ۋە شارائىت يوقلىقىنى بىلدىغانلىقىنى داۋا قىلىدۇ. ۋەتەن سىرتىدا بولسا نەشىر قىلدۇرىدىغان ۋە ئوقۇيدىغان ئادەم يوق دەپ باھانە كۆرسىتىدۇ. ئۇلارنىڭ ھېچبىر پايدىلىق ئىش قىلماسلىقى ئۇيغۇرلارنىڭ يارىماسلىقىنى بىلىۋالغانلىقىدىن بولغان، ھېچقانداق پائالىيەتكە يۇقۇشماسلىقىمۇ بۇ ئىشلارنىڭ ئەھمىيەتسىز، مەسىلىنى ھەل قىلالمايدىغان تايىنى يوق ئىش ئىكەنلىكىنى بىلگىنىدىن بولغان. ئۇلاردا بىر دوستۇمنىڭ ئىبارىسى بويىچە « ئىشنى چوڭ چاغلىماسلىق، ئۆزىنى بوش چاغلىماسلىق» خاھىشى بار.

مەككارلارنىڭ ئىشەنچى ئاجىز، قورقۇنچاق كېلىدۇ. بىرەر ۋەقە يۈز بېرىشتىن بۇرۇن يۈز ئالدىن قورققاچ تۇرىدۇ، ھەم باشقىلارغىمۇ بۇ ھەقتە قورقۇنچلۇق ئۇچۇر تارقىتىدۇ، دائىم ئۆزى باشتىن كەچۈرمىگەن قورقۇنچلۇق كەچۈرمىشلەردىن گەپ باشلايدۇ ۋە ئۆزىنىڭ قورقۇش ئارقىلىق نەقەدەر زور مۇشكۈللەردىن ئامان قالغانلىقىنى نامايىش قىلىدۇ. ئەمما ئۇلار ئۆزىنى تاكتىكا بىلەن ئىش قىلغۇچىلار، ھېسسىياتتىن خالىي ئاجايىپ ئاقىللار دەپ بىلىدۇ. ئۇلار جۈرئەتلىكلەرنى ۋە باشقىلارغا جاسارەتنى تەشەببۇس قىلغانلارنى «ھاياجانلار ئىشقا سالغۇچىلار، مىللەتنى ھاياجانلاندۇرۇپ يەمچۈك قىلغۇچىلار، داھىلىق تاماسى بارلار، كىشىلەرنى كۈشكۈرتۈپ پايدا ئالغۇچىلار، سۈنى لېيتىپ بېلىق تۇتقۇچىلار...» دەيدۇ. ئۇلارنىڭ قورقۇنچاقلىقى بىرەر پىلان ۋە تەشەببۇسنى ئوتتۇرىغا قويالماسلىقتىلا ئەمەس، دائىم تامنىڭ كەينىگە ئۆتۈۋېلىپ خىرىس قىلىشلىرى بىلەن، مەخپىي ھۇجۇم تەشكىللەشلىرى بىلەن، تۆھمەت قىلىشلىرى بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. ئۇلار نە ئۆز ئىسمى بىلەن ئوتتۇرغا چىقمايدۇ، نە ئۆز جىسمى بىلەن جامائەتكە ئاشكارە بولمايدۇ. ئۇلارغا بۇ ئىشنى ئاقتۇرالماپسىلەر، دېيىلسە «ئېقىپ كەتسە دائىرىلەرنىڭ دىققىتى قوزغىلىپ قالىدۇ» دەپ قورقىدۇ. پىلانىڭ يوقكەن، دېيىلسە پىلان تۈزسەم دائىرىلەر بىلىپ قالىدۇ دەپ قورقىدۇ، ئادىمىڭ ئاز ئىكەن دېسە، جىقلاپ كەتسە ھۆكۈمەتنىڭ دىققەتىنى تارتىمەن دەپ قورقىدۇ. ئۇلار ھەتتا ھېچ ئىش قىلمىغان ۋە قىلمايدىغانلىقى يىللاپ ئىسپاتلانغان تۇرۇپمۇ قورقىدۇ. ئۆزىنى ۋە ئۆز ئىشنى ئالامەت مۇقەددەسلەشتۈرۈپ

www.uyghurkitap.com

قورقۇنچاقلىقنى مىللەت ئۈچۈن ياشاپ بېرىش، ساق تۇرۇپ بېرىش دەپ چۈشەندۈردۇ. ھالبۇكى،قورقۇنچاقلىقنىڭ چاناماسلىقى ئۈچۈن ئۆز ساھەسىگە ھېچكىمنىڭ پىكىر بېرىشىنى، باھا يېزىشىنى، ئارىلىشىپ قېلىشىنى خالىمايدۇ.

2016-يىلى ئىيۇن، تۈركىيە

ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تۈركىيەدە

1. ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تۈرك ئىلىم مۇنبەرلىرىدە

تۈركىيە ئىلىم ساھەسىدە ئۇيغۇر ئەدەبىياتى دېگەن ئاتالغۇ ئىككى خىل مەنىدە كېلىدۇ. بىرى قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدا يېزىلغان كىلاسسىك ئەدەبىيات، يەنە بىرى بۈگۈنكى ئۇيغۇر يېزىقىدا ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلگەن يېڭى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدۇر. يىگىرمىنچى ئەسىرنىڭ 80-يىللىرىدىن بۇرۇن تۈرك تەتقىقاتچىلارنىڭ قەدىمكى ئۇيغۇر يازما يادىكارلىقلىرى، ئۇيغۇر ئىمپېرىيەسى(840-744) ۋە قوچۇ ئۇيغۇر خانلىقى (1335-840) ھەققىدىكى ئىزدىنىشلىرىدە كۆزدە تۇتقىنى قەدىمكى (ئەسكى) ئۇيغۇر ئەدەبىياتى بولۇپ، كۆپىنچە ئومۇمىي تۈرك ئەدەبىياتىنىڭ بىر بۆلىكى بولۇپ ھېساپلىناتتى. شۇ سەۋەپتىن ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ئادەتتە قەدىمكى تۈرك ئەدەبىياتىنىڭ ئۇيغۇر باسقۇچى ئىبارىسى بىلەن قەلەمگە ئېلىناتتى. نۆۋەتتە تۈركىيەدە بىلىم ئادەملىرى ۋە ئوقۇرمەنلەرنىڭ نەزەرىدە ئۇيغۇر ئەدەبىياتى چاغداش ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىمۇ كۆرسىتىدىغان بولدى. چاغداش ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تەتقىقاتىدا تۈركىيەدە ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، ئابدۇقادىر داموللا، مەمتىلى تەۋپىق، قۇتلۇق شەۋقى، زۇنۇن قادىر، لوتپۇللا مۇتەللىپ، بىلال ئەزىزى، سەيپىدىن ئەزىزى، ئابدۇلئەزىزخان مەخسۇم ئەزىزى، ئىبراھىم تۇردى، تۇرغۇن ئالماس، زىيا سەمەدى، ئەھمەت زىيائىي، نىمشېھىت، ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر قاتارلىقلارنىڭ ئەسەرلىرى ھەققىدىكى ئىجتاھاتلار ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدۇ. بۈگۈنكى ئۇيغۇرلارنىڭ نەزەرىدە ئۇيغۇر كىلاسسىكلىرى سانىلىدىغان يۈسۈپ خاس ھاجىپ، مەھمۇد كاشغەرى، ئەھمەد يۈكنەكى، نەسىرىددىن رابغۇزى، ئەلشىر نەۋايى قاتارلىق شەخسلەر تۈركىيەدە ئورتاق تۈرك ئەدەبىياتى دائىرىسىدە مۇلاھىزە قىلىنىدۇ. ھازىر تۈركىيەدە يەنە بىر قىسىم تەتقىقاتچىلاردا ئىسلامىيەتتىن بۇرۇنقى قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ئەدەبىياتىمىزنىلا قەدىمكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى دەپ ئاتاپ، ھازىرقى ئۇيغۇر يېزىقىدا يېزىلغانلىرىنى پەرقلىق

ئۇيغۇر كىتاب تورى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىكىتى تورىسى
www.uyghurkitap.com

هالدا يېڭى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى دەپ ئاتايدىغان ئەھۋال كۆپرەك كۆزگە چېلىقماقتا.

يىگىرمىنچى ئەسىرنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا تۈركىيەدە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ئۈستىدىكى تەتقىقاتلار كۈچىيىشكە باشلىدى. سەۋەبى ئوتتۇرا ئاسىيا تۈرك جۇمھۇرىيەتلىرى مۇستەقىل بولغاندىن كېيىن، ھەر قايسى ئۇنىۋېرسىتېتلاردا چاغداش تۈرك تىل ۋە ئەدەبىيات فاكۇلتېتى قۇرۇلدى. شۇنىڭغا ئۇلىشىپلا ئۇيغۇر-ئۆزبېك ئەدەبىياتىمۇ بىر كەسىپ قىلىپ تەسىس قىلىندى. نەتىجىدە ھەرقايسى ئۇنىۋېرسىتېتلاردا ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تېمىسى بويىچە ماگىستىرلىق ۋە دوكتورلۇق دىسسېرتاتسىيەلىرى تەييارلىنىپ ياقلانماقتا. مەسىلەن: ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر ھەققىدە ھۈليا قاسساپئوغلى چەنگەل خانىم ۋە ئۆزگۈر ئاي ئەپەندى، لوتپۇللا مۇتەللىپ ھەققىدە ئاخمەت قارامان، زوردۇن سابىر ھەققىدە لەۋەنت دوغان دوكتورلۇق ماقالىسى يازغان، نىمشېھىت ھەققىدە نەۋشەھىر ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى نەشە ھاربالىئوغلى خانىم مەخسۇس تەتقىقات قىلىۋاتقانلىقى مەلۇم. تۈركىيەدە چىقىدىغان ئىلمىي ژۇرناللاردا ئۇيغۇر شائىر ۋە يازغۇچىلىرىنىڭ ھاياتى، ئەدەبىي ئىجادىيىتىنى تونۇشتۇرىدىغان ماقالىلار داۋاملىق ئېلان قىلىنماقتا. بۇ ھەقتە كۆپرەك ئىزدەنگەن كىشىلەردىن ئۇيغۇر تەتقىقاتچى سۇلتان مەھمۇت قەشقەرى، گۈلزادە تەڭرىتاغلى ۋە ئەركىن ئەمەتلەرنى ساناش مۇمكىن. ئالاھىدە تىلغا ئېلىپ ئۆتۈشكە تېگىشلىكى، تۈركىيەدە ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر ھەققىدىكى تەتقىقات كەڭرىلىكتىن چوڭقۇرلۇققا قاراپ شۇڭغىماقتا. مەسىلەن: ئۆتكۈرنىڭ شېئىرلىرى ھەققىدە ھۈليا قاسساپئوغلى چەنگەل خانىم دوكتورلۇق ماقالىسى يازغان ۋە ئىككى قىسىملىق «ئابدۇررەھىم ئۆتكۈر شېئىرلىرى» ناملىق كىتابنى نەشر قىلدۇرغان بولسا، ئۆزگۈر ئاي ئىسىملىك يەنە بىر دوكتورمۇ شائىرىمىزنىڭ «ئىز» رومانى ھەققىدە مەخسۇس تەتقىقات قىلىپ، دوكتورلۇق ماقالىسى يازغان. كۆنىمىزدە ئۆتكۈرنىڭ «قەشقەر كېچىسى» ناملىق داستانى ۋە بىر قىسىم شېئىرلىرى ھەققىدە ئايرىم تەتقىقات ماقالىلىرى يېزىلماقتا.

تۈركىيەدىكى دەسلەپكى تەتقىقاتلاردا يىگىرمىنچى ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغان ئۇيغۇر ئەدىپلەر ئوبيېكت قىلىنغان بولسا، ھازىر

80-يىللاردىن كېيىن نەتىجە قازانغانلارمۇ دىققەت تارتىشقا باشلىدى. مەسىلەن: ئاتاتۈرك ئۇنىۋېرسىتېتى تەرىپىدىن چىقىرىلغان «تەكە» ئىلمىي ژۇرنىلىدا «ئۇيغۇر شائىرى بوغدا ئابدۇللا» تېمىلىق بىر ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلىندى. ماقالىنىڭ ئاپتورى ئافيون كوجاتەپە ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى دوتسېنت دوكتور ئەخمەت قارامان ئەپەندى بولۇپ، ئۇ هازىرقى زامان ئۇيغۇر شېئىرىيىتى ئۈستىدە جىددىي تەتقىقات ئېلىپ بېرىۋاتقان ئۇيغۇرشۇناسلارنىڭ بىرىدۇر. ئەخمەت قارامان ئەپەندى هازىرقى زامان ئۇيغۇر شائىرلىرىدىن لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ شېئىرلىرى هەققىدە دوكتورلۇق دىسسېرتاتسىيەسى تەييارلاپ ياقلىغاندىن كېيىن، ئىزچىل ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنى تەتقىق قىلماقتا. ئۇنىڭ بوغدا ئابدۇللا هەققىدىكى تەتقىقاتى خېلىلا چوڭقۇرلىغان بولۇپ، ئۇنىڭ بۈگۈنكى ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدىكى ئەنئەنە بىلەن يېڭىلىقنى بىرلەشتۈرۈشتەك ئالاهىدىلىكىنى يەكۈنلەپ، شائىرنى تۈرك شائىرى ياهيا كەمال بەياتلىغا سېلىشتۇرىدۇ. چۈنكى ياهيا كەمالمۇ بوغدا ئابدۇللا «سالغا تېشى» ناملىق لىرىك داستانىدا يازغاندەك، «بىز ئۆتمۈشكە يىلتىزلىغان كېلەچەك ئەۋلادلىرىمىز» دېگەنىكەن. بۇندىن باشقا دوكتور ئەهمەت قارامان يەنە مەمەتجان راشىدىن هەققىدىمۇ ئىزدەنگەن. هازىر ۋاهىتجان ئوسمان ئۈستىدە تەتقىقات قىلىۋاتقانلىقى مەلۇم، بولۇپمۇ شائىرنىڭ «ئاۋازلىق ئوقيا» ۋە «قىرىق يۈرەك» ناملىق ئىككى شېئىرلار توپلىمى تەتقىقاتچىمىزنىڭ بەكرەك دىققىتىنى تارتقان. ئۇندىن باشقا ئەنقەرە ئۇنىۋېرسىتېتى چاغداش تۈرك تىللىرى ۋە ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى دوكتۇر ئەركىن ئەمەتنىڭ «چاقچاقچى هىسام قۇربان» ناملىق ئەمگىكىمۇ ئۇيغۇر بۈگۈنكى ئېغىز ئەدەبىياتى تەتقىقاتىغا مەنسۇپ نەتىجە بولۇپ هېساپلىنىدۇ. بۇ ئەسەر تۈرك مىللەتلىرىگە ئورتاق بولغان نەسىردىن ئەپەندى ئوبرازى ۋە ئۇ باشلىغان لەتىپىچىلىك ئەنئەنىسىنىڭ ئۇيغۇرلاردا هېلىمۇ داۋاملىشىۋاتقانلىقىنى، تۈرك دۇنياسىغا ئىسپاتلاپ بەرگەنلىكى بىلەن قىممەتلىكتۇر.

تۈركىيەدە بۈگۈنكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا دائىر تەتقىقاتنىڭ كۆچىيىشىگە ئۇنىۋېرسىتېتلاردا چاغداش تۈرك تىللىرى ۋە ئەدەبىياتلىرى فاكۇلتېتىنىڭ قۇرۇلۇشى، شۇنداقلا ئۇيغۇر تىلى ۋە ئەدەبىياتىنىڭ شۇ فاكۇلتېتلاردا دەرسلىك قىلىنىشى بىۋاستە،

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئاساسلىق سەۋەب بولغان. بۇندىن باشقا يېقىنقى يىللاردىن بېرى ئۇيغۇرلارنىڭ خەلقئارا تاراتقۇلارنىڭ سەھىپىلىرىدىن چۈشمەي كېلىۋاتقانلىقى، تۈركىيەدىكى جامائەت پىكرىدە ئۇيغۇر تېمىسىنىڭ دىققەت مەركىزىگە ئايلىنىشى نەتىجىسىدىمۇ ئۇيغۇر تەتقىقاتىنىڭ كۈندىن-كۈنگە كۈچىيىۋاتقانلىقىنى تەخمىن قىلىشقا بولىدۇ. ئەمما ئەپسۇسلىنارلىقى، تۈركىيە ۋە دۇنيانىڭ كۆزى ئۇيغۇرلارغا تىكىلگەن مۇشۇ ۋەزىيەتتە ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تەتقىقاتى ئوقۇرمەنلەر ۋە ئىزدەنگۈچىلەرنىڭ ئېھتىياجىغا لايىق بىر سەۋىيەگە كېلەلمەيۋاتىدۇ. مىسال قىلىپ ئېيتساق، تۈركىيەدە بۈگۈنگىچە بىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى نەشىر قىلىنمىدى. تەتقىقات ھازىرغىچە پەقەتلا ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆتكەن ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدىكى ئەدىپلىرى يازغان ئەسەرلەرگە بەكرەك مەركەزلىشىپ قالدى. ئىزدىنىشلەردە ئەسەرلەرنى تونۇشتۇرۇش، تەرجىمە قىلىش ۋە ئوقۇلغۇسىنى بېرىپ ئىزاھلاش ئاساس قىلىنىپ، تەپسىلى تەتقىقاتتا ئىلگىرلەش ئاستا بولماقتا. 80-يىللاردىن كېيىن چاقنىغان ئۇيغۇر ئەدەبىياتى نەزەرگە ئېلىنمىدى. ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئەڭ يارقىن ۋەكىللىرى بولغان زوردۇن سابىر، مەمتىمىن ھوشۇر، نۇرمۇھەممەت توختى، خالىدە ئىسرائىل، مەھەممەت باغراش، ئوسمانجان ساۋۇت، ئەخمەتجان ئوسمان، باتۇر روزى قاتارلىق ئەدىپلەرنىڭ ئەسەرلىرى ھەققىدە ھېچ بىر تەتقىقات يۈرگۈزۈلمىدى. باشقىسىنى قويۇپ ئۆزىمىزگە قوشنا بولغان ئۆزبېك ئەدەبىياتىنىڭ تۈركىيەدىكى تەتقىقاتىغا سېلىشتۇرغاندىمۇ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ۋە ئەدىپلىرىنىڭ تېخى يېتەرلىك تونۇشتۇرۇلمىغانلىقى كىشىنى ئويلاندۇرىدۇ.

ئۇيغۇرچە ئەنئەنىدىكى ئەۋزەللىك

تۈركىيەگە كېلىپ ئولتۇراقلاشقان ئۇيغۇر ياشلار ئاتا-ئانىلىرىنىڭ ۋەتەندىن كېلىپ، پات- پات يانلىرىدا بولۇشلىرىدىن نۇرغۇن پايدىلىق پۇرسەتلەرگە ئېرىشتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئەڭ گەۋدىلىك بولغىنى پەرزەنتلىرىنىڭ تەجرىبىلىك موماللىرىنىڭ ۋە كۆيۈمچان بوۋىلارنىڭ قولىدا ئۇيغۇرچە پەرۋىشلىنىشى، يېتەكلىنىشى ۋە تەربىيەلىنىشى بولدى. ئۇزاقتىن بېرى تۇغۇتتا قانداق قىلىشتىن ئەنسىرەپ بالىلىق بولالمايۋاتقان، ئائىلىدە پەرزەنتلىرىگە قارايدىغان بىر نوپۇسنىڭ كۆپىيىشىنى ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن قوبۇل قىلىپ بولالمايۋاتقان ياشلار تەشۋىشتىن قۇتۇلدى. شۇنىڭ بىلەن تۈركىيەدىكى ئۇيغۇر ياشلىرىدا پەرزەنتلىك بولۇش ئويلىرى تۇغۇلۇشقا باشلىدى. نەتىجىدە بوۋاقلار كەينى - كەينىدىن تۇغۇلدى. كېلىنلەر ھوزۇرلۇق كۈتۈندى ۋە ئاسانراق ئۆزىگە كېلىشتى. كۈيئوغۇللارمۇ ئائىلە غەملىرىدىن ئازات بولۇپ خاتىرجەم ئىشلىرىغا مەشغۇل بولۇشتى. ئەمما ئارىدا يېقىمسىز قىستۇرما كۆيلەرمۇ ئاڭلانماي قالمىدى. بۇ بوۋاقلارنىڭ ئانىنى ياكى «كالىنى» ئىمىشى، ئايرىم ھوجرىسى بولۇش-بولماسلىقى، ئانىسى بىلەن ئۇخلىشى ياكى يالغۇز ئۇخلىشى كېرەكلىكى ھەققىدىكى زىددىيەت ئىدى.

شەھەرلەردىكى تۈركلەر ئارىسىدا بالىلارنى تۇغۇلغان بوۋاق ۋاقتىدىن باشلاپ ئايرىم ئۆيدە ۋە ئايرىم كارىۋاتتا ئۇخلىتىش ئادەتكە ئايلانغان. ئانىلار ھامىلدار بولغان كۈندىن باشلاپ بوۋاق ھوجرىسىنى بېزەشكە باشلايدۇ. مەخسۇس بوۋاق ھوجرىسىنى بېزەيدىغان شىركەتلەر، مەھسۇلاتلار ۋە ئۇستىلار بولۇپ، ئۇلار بالىلىق بولۇش ئالدىدا تۇرغان ياش ئاتا-ئانىلارنىڭ خېرىدارلىق قىلىشلىرىنى كۈتىدۇ. تۈركىيەدە ياشاۋاتقان ئۇيغۇر ياشلىرى بۇنىڭغا كۆنگەن ۋە بۇنداق كۆنۈشنى تەبىئىيلىك، زامانىۋىلىق ۋە مەدەنىيلىك دەپ قوبۇل قىلىشقان. ۋەتەندىن چىققان ئاتا-ئانىلار تېخى تۇغۇلمىغان بالىلارغا مەخسۇس ھوجرا ھازىرلاش، سەرەمجان ۋە بېزەكلەرنى سېتىۋېلىشقا ئوخشاش ئىشلارنى ئارتۇقچە ئىسراپچىلىق دەپ قارايدۇ.

بۇنداق ئەۋلات بوشلۇقى ۋە تۇرلۇك پەرقلىق قاراشلار سەۋەبىدىن زىددىيەت كېلىپ چىقىدۇ.

تۈركىيەدە بوۋاقلار تۇغۇلغاندىن كېيىن ۋەتەندىن كەلگەن چوڭلار ئاتا-بالىنىڭ بىللە ئۇخلىشى كېرەكلىكىنى تەكىتلىشىدۇ. تۈركىيەدە ئۇلتۇراقلاشقان ياشلار بۇنىڭغا قوشۇلمايدۇ. ئاتا-ئانىلار «بىزمۇ سىلەرنى يوكنىمىزغا بېسىپ، بىر ئورۇندا يېتىپ چوڭ قىلغان، يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقنى ئانىدىن ئايرىپ ئۇخلاتقان نەدە بار» دەپ قەتئىي قارشىلىق قىلىدۇ. ياشلار «سىلەرنىڭ دەۋرىڭلەردە ۋەتەندە ئۆيلەر كىچىك، شارائىت يوق ئىدى. بۇ دېگەن تۈركىيە شۇڭا مۇشۇنداق قىلىمىز» دەپ ئېتىراز بىلدۈرىدۇ. ئاغزىغا كەلگەنچە بوۋاقنى ئانىدىن ئايرىپ ئۇخلىتىشنىڭ ئىلمىيلىكىنى چۈشەندۈرۈشكە تىرىشىپ باقىدۇ. ھەتتا بەزىدە باتنامچى ياشلار ئۆزىدىكى مۇستەقىللىقنىڭ ئاجىزلىقىنى، زىيادە ئېھتىياتچانلىقىنى، ئۆزىگە ۋە ئۆزگىلەرگە بولغان ئىشەنچىنىڭ يېتەرسىزلىكىنى ئاتا-ئانىسىنىڭ ئۆزىنى كىچىكىدىن ئايرىپ ياتقۇزمىغانلىقىغا دۆڭگەپ،«بۇ كەمتۈكلۈكنى بالامغا مىراس قىلمايمەن» دەپ باقىدۇ.

تۈركىيەدىكى ياشلارنىڭ ئاتا-بالىنى بىرگە ياكى ئايرىپ ئۇخلىتىش ھەققىدىكى باشقا قاراشلىرىغا باھا بەرمىگەندىمۇ، بۇنىڭ ئىلمىگە ئۇيغۇن ياكى ئەمەسلىكىنى تەكشۈرۈپ بېقىش كېرەك. تەتقىقاتلارغا ئاساسلانغاندا ئاتا-بالىنىڭ ئايرىم ئۇخلىشى ئەڭ تەشەببۇس قىلىنىدىغان ئامېرىكىدا بۇ ئادەتنىڭ شەكىللەنگەنلىكىگە تېخى ئاران 200 يىللار بولغانلىقى مەلۇم. ئەمما بۇ مۇستەقىللىقنى، خاسلىقنى تەرغىپ قىلىدىغان ئامېرىكىلىقلارنىڭ ئەنئەنىسى بولۇپ ئىلمىيلىك بىلەن ھېچ بىر ئالاقىسى يوق ئىكەن. ئامېرىكىلىق ئىنسانشۇناسلاردىن ۋىلىيام ھاۋىلەند ۋە هارولد پرىنسلار تۈزگەن «مەدەنىيەت ئىنسانشۇناسلىقى» دېگەن كىتاپتا يېزىلىشىچە، بۇ ئەنئەنىنىڭ شەكىللىنىشىگە ئامېرىكىلىقلاردىكى مۇستەقىللىق خاھىشى ۋە ئامېرىكا جەمئىيىتىنى قاپلىغان ئىستىمالچىلىق دولقۇنى تۈرتكە بولغان ئىكەن. دەسلەپتە مۇستەقىللىققا تەشنا ئامېرىكىلىقلار بالىلىرىدا باشقىلاردىن ئايرىلىپ ياشىيالايدىغان ئادەتنى بوۋاقلىقىدىن يېتىلدۈرۈش ئۈچۈن ئۇلارغا ئايرىم ئۆي، كارىۋات، ئويۇنچۇق قاتارلىقلارنى تەييارلاشقا مۇھتاج بولغان. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئېھتىياج بايقىلىپ كەسىپ بولۇپ تەرەققىي قىلغان ۋە قاندۇرۇلغان، ئىقتىساتنىڭ دۇنياۋىيلىشىشى ۋە تەمىنلەشنىڭ

ئېھتىياجنى يېتەكلىشى نەتىجىسىدە دۇنياغا يېيىلغان.

يېقىنقى تەتقىقاتلارنىڭ كۆرسىتىشىچە ئانا-بالىنىڭ بىللە ئۇخلىشى ئايرىلىپ ئۇخلىغىنىدىن ئەزەل ئىكەن. بىللە ئۇخلاش بوۋاقنىڭ يىغىسىنى كۆرۈنەرلىك ئازلىتىدىكەن. ئانىنىڭ بوۋاق بىلەن ئۇخلىشى نەتىجىسىدە بالىنىڭ كۆپرەك ئېمىشىگە شارائىت يارىتىلىدىكەن. ئانىلار بوۋاقلادىن ئايرىم ئۇخلىغاندا سۈت تالقىنى ئانا سۈتىنىڭ ئورنىغا ئالماشتۇرىدىكەندە بالىلار شورىمىسىمۇ چىقىدىغان سوسكىغا كۆنۈپلىپ ئانىسىنى ئەممەس بولۇپ قالىدىكەن. ئايرىپ ئۇخلىتىلغاندا بالا ئانا يۆرىقىنى ئاللماي ئەنسىزلىكتە ئويۇپ ئۇخلىمايدىكەن، ھەتتا تاسادىپى ئۆلۈپ كېتىش كېسەللى بولىدىكەن. ئانا-بالا بىللە ئۇخلىغاندا ئېمىتىلىش سانى كۆپىيىپ، بالىنىڭ مېڭىسىدە قوبۇل قىلىنىدىغان غىدىقلىنىش ئارتىدىغان بولۇپ، بۇ مېڭىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن مۇھىم ئىكەن. ئامېرىكىدا بوۋاقلارنىڭ «تۆشىكىدە تۇگەپ قېلىش» كېسەللى كۆپ ئۇچرايدىكەن. SIDS، بۇ ئامېرىكىدا كۆپ ئۇچرايدىغان كېسەل بولۇپ،6-4 ئايلىققىچە بولغان بوۋاقلاردا، سائەت نۆلدىن توققۇزغىچە بولغان ئارىلىقتا كۆپ يۈز بېرىدىكەن. بوۋاقلارنىڭ تاسادىپى ئۆلۈپ كېتىش ئۇنىۋېرسال ۋەقەلىكى، بوۋاقنىڭ يېنىدا بىللە ئۇخلايدىغان كىشى بولمىغان شارائىتتا كۆپ يۈز بېرىدىكەن. ئادەتتە بوۋاق ئۇخلاۋېتىپ نەپەس ئېلىشى تۇيۇقسىز قىيىنلىشىشتىن ئۆلۈم كېلىپ چىقىدىكەن. بۇ كېسەل تەرەققىي قىلغان ئەللەردە كۆپ يۈز بېرىدىغان بولۇپ، ئامېرىكىدا 2011-يىلى بوۋاقلارنىڭ ئۆلۈشىگە سەۋەب بولغان 3-خەتەرلىك كېسەل بولۇپ قالغان. بوۋاقلارنى ئايرىپ ئۇخلاتقاندا بەزىلەر ئويغىنىپ كەتمىسۇن ئۈچۈن يۆگەككە چىڭ تېڭىپ قويىدۇ. بۇمۇ «تۆشەكتە تۇگەپ قېلىش»نىڭ سەۋەبلىرىدىن بىرى ئىكەن.

ئانا-بالىنىڭ بىللە ئۇخلىشى «تۆشەكتە تۇگەپ قېلىش»نى ئازلاتقاندىن باشقا، ئانىلارنىڭ تۇغۇتتىن كېيىنكى زىيادە بۇرۇن تۇخۇم ئاجرىتىپ چىقىرىشىنى توسىدىكەن، ئانىلارنىڭ ھاملدارلىق ۋە كۆتىنىش مەزگىلىدە يىغىۋالغان ئاتۇقچە «يۇك»لىرىنى يەڭگىتىدىكەن. بەزى ئاياللاردا كۆپ كۆرىلىدىغان ئۇيقۇسىزلىقمۇ بوۋاقنى ئايرىم ئۇخلىتىش سەۋەبىدىن كېلىپ چىقىدىكەن. بوۋىقى بىلەن بىللە ئۇخلىمىغان ئانىلار ئەنسىزلىكتە ھەممىنى ئۇنتۇپ ئۇيقىغا كىرىشەلمەيدىكەن. بوۋاقلار مەلۇم مەزگىلگىچە تولا ئويغىنىدىغان بولغاچقا، ئاندىكى ئەنسىزلىك ئۇزاققا داۋاملاشسا ئۇيقۇ سۈپىتى

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ياخشى بولماسلىق، تەشۋىشلىنىش ۋە ئۇيقۇسىزلىقتا ئوخشاش كېسەللەرگە گىرىپتار بولۇپ قالىدىكەن.

تۈركىيەدە ياشاپ قالغان ياشلار بىلەن ۋەتەندىن كەلگەن ئاتا-ئانىلار ئارىسىدىكى يۇقىرىقى زىددىيەتنىڭ مەنبەسىدە زامانىۋى يۈزلىنىش بىلەن ئەنئەنىۋى چۈشەنچىلەرنىڭ توقۇنۇشى ياتىدۇ. تەتقىقاتلارغا ئاساسلانغاندا بوۋاقنى ئايرىم ئۇخلىتىش ياكى ئانا قويندا ياتقۇزۇش مەسىلىسىدە مۇۋاپىق بولغىنى ئاتا-ئانىلارنىڭ ئۇيغۇرچە چۈشەنچىسى بولۇپ چىقتى. ئەلۋەتتە، بۇنداق دېگەنلىك باللارغا زادى ئايرىم ئۆي هازىرلاپ بەرمەسلىك كېرەك دېگەنلىك ئەمەس. تەتقىقاتلارغا قارىغاندا «تۆشەكتە تۆگەپ كېتىش» خەتىرى بوۋاق بىر ياشتىن ئاشقاندىن كېيىن ئاساسەن يوق بەرمەيدىكەن. شۇڭا بۇنداق خەتەرلىك مەزگىل ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن باللارنى ئايرىم ئۇخلاشقا، ئۆز كىيىملىرىگە ئۆزى ئىگە بولۇشقا، ئۆز ۋاقتىنى ئۆزى باشقۇرۇشقا كۆندۈرۈش شەكسىز بىر زۆرۈرىيەتتۇر.

يۇقىرىقى زىددىيەت ۋە يېشىم بىزگە پۈتۈنلەي زامانىۋى تۇرمۇشقا ياندىشىپ، ئۇيغۇرچە ئەنئەنىلەردىن گۇمانسىراشنىڭ ئۇيغۇن ئەمەسلىكىنى ئەسكەرتىدۇ. مەلۇمكى، زامانىۋىلىق كىشىلەرگە تۈرلۈك قولايلىقلارنى ئاتا قىلغاندىن باشقا، بىر قىسىم مىللەتلەرنىڭ مىللىي ئادەتلىرىنىمۇ مودا، ئىلغارلىق، تەرەققىيات سۈپىتىدە تۇرمۇشىمىزغا سىڭدۈرۈۋەتتى. هادىسىلەر، پىكىرلەر ۋە ئۇچۇرلار تېزلىكتە يامراۋاتقان، ئىقتىساتتىن تارتىپ مەدەنىيەتكىچە شىددەتلىك رىقابەتلىشىۋاتقان ۋەزىيەتتە ئۇيغۇر مەدەنىيىتىدىكى بىر قىسىم تەركىبلەر زامانىۋىلىقنىڭ قارشىسىغا ئۆتۈپ قالدى. بۇ هالدا ئۇيغۇرنىڭ مەدەنىيەت قورغانلىرىنى قانداق ساقلاپ قېلىش تەپەككۇر، تەدبىر ۋە ئاقىللىق تەلەپ قىلىدىغان مەسىلە بولۇپ قالدى.

ئۇيغۇردا چەتئەللەر ۋە ئۆز ئەل

يىگىرمىنچى ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن تارتىپ ئوتتۇرىلىرىغىچە ئۇيغۇرلاردا تۈركىيە تەسىرى ۋە روسسىيە تەسىرى تەڭلا مەۋجۇد بولۇپ كەلگەن. روسسىيە تەسىرى تۈرلۈك سەۋەبلەرگە كۆرە ئىزچىل يېتەكچى ئورۇندا تۇرۇپ كەلگەن، بولۇپمۇ شىڭ شىسەي(1897-1970) دىيارىمىزغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان زامانىدا (1933-1944) روسسىيە تەسىرى مۇتلەق ئورۇنغا ئۆتكەن. يىگىرمىنچى ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىسىدىن كېيىن تۈركىيە تەسىرى تازىلىنىپ روسسىيە تەسىرى مۇقىملاشقان. تۈركىيە تەسىرىدىكىلەر ئىجتىمائىي ھاياتتىن مەھرۇم قىلىنىپ، روسسىيە مەپتۇنلىرى سىياسىي ھاياتقا قەدەم قويغان. روسسىيەدە ئوقۇغان زىيالىلار ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ ھەر قايسى ساھەلىرىدە باشلامچى ئورۇنغا ئۆتكەن. سوۋېتپەرەسلىكنىڭ قوللىشىدا دىيارىمىزدىن سوۋېتكە ئوقۇغۇچى چىقىرىلغان. مەسىلەن: ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان مىجىت ناسىر، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن سېكرتارى بولغان قېيۇم باۋۇدۇنلار كومۇنىستىك ھاكىمىيەت تىكلەنگەندىن كېيىن، روس-سوۋېت تۇپراقلىرىدا ئوقۇغان زىيالىلاردىن ئىدى. دىيارىمىز مەكتەپلىرىدە چەتئەل تىلى ئۈچۈن روسچە ئۆتۈلگەن، دەرسلىكلەر ئوتتۇرا ئاسىيادا بېسىلغان، ئۆرلەش ئىمتىھان سوئاللىرى شۇ يەرلەردە چىقىرىلىپ ئايروپىلاندا توشۇلغان، ھەتتا روس ئېلىپبەسى ئاساسىدا ئۇيغۇر يېزىقى ئېلان قىلىنىپ، ئىككى يىل سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلغان. مائارىپ، سەھىيە ۋە ئەدەبىيات -سەنئەت ساھەسى روسچە ئەندىزىگە چۈشۈرۈلۈپ، كۆلۈپلارنى سوۋېت كىنولىرى، سەھنىلەرنى ئوتتۇرا ئاسىيا كونسېرت-تىياتىرلىرى، ژۇرناللارنى سوۋېت مەدھىيەسى قاپلىغان، ھەتتا بارلىق ئوتتۇرا مەكتەپلەردە پائالىيەت قىلىنسا، روسچە مۇزىكىلارغا كەلتۈرۈلۈپ تانسا ئۆگىنىلگەنىكەن. روس تەسىرى بىزنىڭ ئۇرۇمچى قاتارلىق چوڭ شەھەرلىرىمىزگە بولۇپمۇ، شىمالدىكى قېرىنداشلىرىمىزغا شۇ قەدەر سىڭگەنىكى، روس ئۇسلۇبىدا زاكۇسكا (روسچە) تەييارلاپ رۇمكا (رۇسچە) سوقۇشتۇرۇش، گارمۇن چېلىپ قىز

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

كۆچۈرۈش، ۋېچىركا (روسچە) قىلىش قاتارلىقلار ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆرپ-ئادىتىگە ئايلىنىپ كەتكەن. بۇ تەسىر جوڭگو-سوۋېت مۇناسىۋىتىنىڭ بۇزۇلۇشى (1960) بىلەن ئاجىزلىشىپ، مەدەنىيەت ئىنقىلابى(1976-1966) دەۋرىدە تازىلانغان.

شۇنىدىن كېيىنكى يىگىرمە يىلدا ئۇيغۇرلار جاھاندىن پۈتۈنلەي دېگۈدەك بىخەۋەر قالدۇرۇلغان. مەيلى قانداقلا بولمىسۇن ئۇيغۇرلارنىڭ روسسىيە تەسىرى سەۋەبلىك دۇنيا بىلەن ئۇچرىشىپ تۇرۇشى ئەجايىپ ئەھۋال ئىدى. ھېچ بولمىغاندا دۇنيانىڭ سەھىيە، مائارىپ، پەن، مەدەنىيەت ۋە سەنئەت مۇۋەپپەقىيەتلىرىدىن بەھرىلىنىپ تۇراتتى. ھالبۇكى، ئۇيغۇرلار جاھان يېڭىلىقلىرىدىن پۈتۈنلەي مەھرۇم قالغان يىللار تارىخىمىزنىڭ ئەڭ چىركىن سەھىپىلىرى بولۇپ قالدى.

جوڭگو دەرۋازىلىرىنىڭ چەتئەللەرگە ئېچىلىشى (1980)، ئەمما ئۇيغۇرلارنىڭ ھېچ چەتئەلگە تولۇق ئېچىلالماسلىقى، دىيارىمىزدا بىرەر دۆلەتنىڭ كۈچلۈك تەسىرگە ئىمكان بەرمىگەن. پەقەت كېيىنرەك ھەج، تىجارەت، ئوقۇش يوللىرىنىڭ راۋاجلىنىشى بىلەن ئوتتۇرا ئاسىيا، پاكىستان قاتارلىق ئەرەب، مۇسۇلمان ئەللىرىگە بىر قىسىم ياشلار دىن ئوقۇشقا چىققان. نەتىجىدە، ئۇيغۇرلاردا پاكىستان، ئەرەبىستان، يەمەن، سۈرىيە ۋە مىسىر قاتارلىق ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي ۋە سىياسىي ۋەزىيىتى جوڭگودىن كۆپ پەرقلەنمەيدىغان، ھەتتا بەزى جەھەتلەردە ئارقىدا تۇرىدىغان ئەللەردە بىر ئەۋلاد ئۇيغۇر دىنىي زىيالىرى يېتىشىپ چىققان. بولۇپمۇ 80-يىللاردىن كېيىن ئۇيغۇر ياشلارنىڭ ئەرەبىستاندا تەربىيەلىنىشى ۋە ئۇيغۇر ئۆلىمالار ھەج جەريانىدا قوبۇل قىلىنغان ۋاھابىزىملىق تەسىرلەر ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆيىدا، تۇرۇقىدا ۋە ئادەتلىرىدە كۆرۈنەرلىك ئەرەبىستان تەسىرىنى بارلىققا كەلتۈرگەن دېيىشكە بولىدۇ.

ئەپسۇسلىنارلىقى،1980-يىللاردىن كېيىن ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، يىلىغا ئۇيغۇردىن يۈزلىگەن كىشىنىڭ تاۋاپقا بېرىشى ۋە بۇ مۇقەددەس سەپەرنىڭ مەزھەپپەرەس، قالايمىقان، ۋەيرانە ۋە راۋاج تاپماس پاكىستان قاتارلىق مەنزىلگە يېتىشى، كىشىلىرىمىزگە زامانىۋىيلىقنىڭ ۋە تەرەققىياتنىڭ ئەۋزەللىكلىرىنى كۆرۈش پۇرسىتى بەرمىگەن. بەيتۇللاھقا يىغىلغان مۇسۇلمانلارنىڭ نامرات، بىقۇۋۇل،

تەرتىپسىز، مەرىپەتسىز ھالى خەلقىمىزنى كۈچلۈك بىر سېلىشتۇرما تۇيغۇغا كەلتۈرەلمىگەن ۋە ئۆزىنى تونۇشقا ئەينەك بولالمىغان. مەككە ھۆكۈمدارلىرىنىڭ مۇستەبىت، چىرىك، قالاق تۈزۈمدە شەكىللەنگەن ئەرەبىستانلىقلاردىكى ھورۇنلۇق، ھاكاۋۇرلۇق، قوپاللىق، تەبىقىۋازلىق مۇسۇلمان قەۋمىمىزگە مۇسۇلمانلىقنىڭ ئەسلى ئۈلگىلىرىنى تەقدىم قىلالمىغان. مېھرىلىك تۇپراق مەككىنى باشقۇرۇشتىكى ئىلمىيسىزلىك، بىپەرۋالىق، قاتاللىق سەۋەبىدىن يۈز بېرىۋاتقان بىھۇدە پاجىئەلەر ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ تېگىشلىك ئىززەتلەنمەسلىكى، ئىنسانلىق قىممىتى ئېتىراپسىز قېلىۋاتقان خەلقىمىزنى «ھەممە يەردە قازاننىڭ قۇلىقى تۆرت ئىكەن» دېگەنگە ئىشەندۈرمەي قالمىدى.

دېمەك، ھەج تەسىرىدە ئۇيغۇرلار ئۆزىنى جاھاندا بەكلا ئارقىدا، بەكلا ئىززەتسىز، بەكلا ھوقۇقسىز، يېتىم ۋە بەكمۇ نادان قالغاندەك تۇيغۇلارغا تولۇق كېلىپ بولالمىدى. چۈنكى يەمەنلىك بىر ئەرەب بىلەن خوتەنلىك بىر ئۇيغۇرنىڭ تىلى ۋە چىرايىدىن باشقا يەرلىرى كۆپ پەرقلەنمەيتتى. پەقەت خوتەن يەمەندىن پاكىزرەك، خوتەنلىك يەمەنلىكتىن ئىشچانراق ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇيغۇرلار جاھاندىن بىخەۋەر قالدۇرۇلغانلىقى ۋەجىدىن تىلدا قىينىلىپ، نە ياۋروپا، ئاۋستىرالىيە ۋە ئامېرىكا قاتارلىق قىتئەلەردىن كەلگەن مۇسۇلمانلار بىلەن؛ نە تۈركىيە، مالايسىيە ۋە ھىندونېزىيە قاتارلىق دۆلەتلەردىن كەلگەن مۆئمىنلەر بىلەن سىردىشالمىدى. نەتىجىدە ئەرەبىستان تەسىرى ئۇيغۇرنىڭ تەپەككۇرىدا قاتتىق سىلكىنىش ۋە چوڭقۇر بىر يېڭىلىنىش پەيدا قىلالمىدى. ئەگەر ھەج تەسىرى ئۇيغۇردا ئۆزگىرىشكە سەۋەب بولدى دېيىلسە، مىللەتنىڭ تەپەككۇرىغا ئەمەس ئاللىقاچان مۇسۇلمانچىلىشىپ بولغان ئادەت ۋە قىياپەتلىرىگە باشقىچە تۈس ئېلىپ كىرگەنلىكىنى تىلغا ئېلىش مۇمكىن. مەسىلەن: مىللىي ئادەتلەرنىڭ بىدئەتكە چىقىرىلىشى، قىز - ئاياللارنىڭ قارىغا ئورۇنىشى، ئەرلەرنىڭ ئىشتاننى قىسقارتىشى ۋە شەكلەن ئىبادەتلەردىكى زىددىيەتلەرنىڭ پەيدا بولۇشى قاتارلىقلارنى مىسالغا ئېلىش مۇمكىن. ئەرەبىستان تەسىرى چوڭقۇرلىشىپ ئۇزاق ئۆتمەي، ئاۋام ئۇيغۇرلار بۇ ئۆزگىرىشلەرنىڭ تېگى - تەكتىنى چۈشىنىش، مۇۋاپىق تەرەپلىرىنى تاللاش ۋە تېگىشلىك ئىنكاس قايتۇرۇش

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

پۈرسىتىگە ئېرىشەلمەيلا ئۇيغۇر دىيارىدا ھاۋا ئۆزگەردى. ۋاھابىلىق بىلەن رەڭلەنگەن ياغلىق ۋە ساقاللىغا يۈگۈشۈپ ئېتىقاد ۋە غۇرۇر ئۆرتەندى، ئۇيغۇر پالاكەتكە پاتتى.

ئۇيغۇردىكى چەتئەل تەسىرى ھەققىدە توختالغاندا دىنىمىز ئىسلامنى قورال، ئىخلاسمەن ئۇيغۇرنى قۇربان قىلغان تۈرلۈك ئېقىملارنىڭ دىيارىمىزدىكى ئەكس سادالىرىنىمۇ نەزەردىن ساقىت قىلىشقا بولمايدۇ. بۇلاردىن بىراز تونۇشلۇق بولغانلىرى ۋاھابىلىق (سەلەفىلىك)، تەبلىغ جامائەت، ئىخۋانۇل مۇسلىمىن (مۇسۇلمان قېرىنداشلار ئۇيۇشمىسى)، ھىزبۇتتەھرىر (ئازاتلىق پارتىيىسى)، جامائەتتەكفىر (كاپىرغا چىقىرىش جامائىتى)، دەۋلەتى ئىسلامىيە (ئىسلام دۆلىتى، ئەرەبچە قىسقارتىلمىسى دائىش) قاتارلىقلارنى تىلغا ئېلىش مۇمكىن. بۇلارنىڭ خەلقىمىزگە زادى قانچىلىك تەسىر قىلغانلىقى، ۋاستىسى ۋە نەتىجىسىنى كۆزدىن كەچۈرۈش مەزكۇر يازمىنىڭ مەقسىدى بولمىغاچقا تەپسىلىي توختالمايمىز. پەقەت كۆزەتكەندە بۇ ئېقىملارنىڭ ھېچ قايسىسىنىڭ ماھىيىتى ئاۋام ئۇيغۇرغا تولۇق ئايدىڭ ئەمەسلىكى بىلىنىدۇ. بۇلارنى تەشەببۇس قىلىۋاتقان ئۇيغۇر ئۆلىمالىرىنىڭمۇ پىكىرلىرىنى تۈرلۈك تاراتقۇلار ئارقىلىق ئاشكارە جاكارلاش پۈرسىتى يوق. بۇلاردىن ۋاھابىلىقتىن باشقىسى ئاساسەن مەخپىي تەشكىللىنىپ، يوشۇرۇن ھەرىكەتلىنىپ، پاجىئەلىك ئاقىۋەتنى سازايە قىلىنىش بىلەن ئاياقلاشقاندەك قىلىدۇ. مەنچە ئۇيغۇر ئۆلىمالىرىنىڭ بىرلىكتە مۇلاھىزە قىلىشىدىن ۋە خەلقىمىزگە تەقدىم قىلىش -قىلماسلىق ھەققىدە ئورتاق پىكىرگە كېلىشىدىن ئۆتمىگەن ھەر قانداق ئىسلامىي ئاتالغان ئىددىيە دىيارىمىزدا مىڭ ئىككى يۈز يىلدىن بېرى مەدەنىيەتلەشكەن ئىسلامنى زەيىپلەشتۈرىدۇ. نەتىجىدە ئېتىقادىمىز، جېنىمىز ۋە مېلىمىز خەلقئارادىكى تۈرلۈك ئېقىملارنىڭ غەنىمەتلىرىگە ئايلىنىشى مۇمكىن. نەتىجىدە ئۇلار ئۇيغۇرنىڭ قان تەرىنى، ئەقلىنى، ھەتتا ئەزىز جانلىرىنى خۇپپىيانە غەرەزلىرى ئۈچۈن قۇربان قىلىۋېتىشى مۇمكىن. مۇسۇلمانلىق داۋايىمىزدا، ئۇيغۇرلۇق يارالمىشىمىزدا سەمىمى بولساق، بۇ ھەقتە تىگرقىماسلىقىمىز كېرەك ئىدى.

ئۇيغۇردىكى تۈركىيە قىزغىنلىقى يېقىندا بايان قىلىنغان چەتئەل تەسىرلىرىدىن

پەرقلىندۇ. روسسىيە تەسىرىنىڭ مائارىپ، سەھىيە، پەن تەتقىقات، ئەدەبىيات-سەنئەت، تەنتەربىيە قاتارلىق ساھەلەردىكى كۆرۈنەرلىك ئىجابىي تەسىرىدىن باشقا، بىر قىسىم سەلبى كۆرۈنگەن تەرەپلىرى ئۇيغۇرنىڭ ئېتىقادىغا ئۇيغۇنسىز بولغانلىقى ئۈچۈن، مىللەتنىڭ گەۋدىسىنى تەشكىل قىلىدىغان رايونلادا سوغۇق مۇئامىلىگە ئۇچرىغانىدى. ئەرەبىستان تەسىرى ۋە خەلقئارا ئىسلام ئېقىملىرى بىر مەنىدە ئىبادىتىمىزنى كۈچەيتكەن بولسىمۇ، يەنە بىر مەنىدە مىللەتنى زىددىيەت قايىنىمىغا سۆرىدى ۋە بىھۇدە قۇربانلىقلارغا تۇتقا بولدى. بەزى ئۆلىمالىرىمىزنىڭ قارىشىچە بەزى ۋاھابىچە (سەلەفىچە) ئىسلاھاتچىلىق ھەرىكەتلىرىدە ئۇيغۇرلاردىكى ئادەتكە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەرگە ئىبادەتنىڭ ئۆلچەملىرى قويۇلغاچقا، ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرىغا تەپرىقچىلىق ئېلىپ كەلگەن. تۈركىيە قىزغىنلىقىنىڭ بۇلاردىن پەرقى شۇكى، بۈگۈنگىچە بىر ئاممىۋى ئېقىم سۈپىتىدە خەلق ئارىسىغا ھەر خىل شەكىللەردە ئۇنىسىز يېيىلدى. مۇناسىۋەتلىك ئورگانلارنىڭ يىغىرىنى ئېچىشتۇرىغىدەك ھالغا كەلمىدى، دائىرىلەرنى ساراسىمىغا سالغىدەك ھەرىكەتكە ئايلانمىدى. پەقەتلا تۈركىيەنىڭ سىياسى ئوبرازى بولغان بايراق، گىرىبلەرنىڭ سۆيۈلشى سەزگۈر تارماقلارنىڭ تەقىپلىشىگە ئۇچرىدى. شۇڭلاشقا مەيلى قايسى جەھەتتىن ئېيتمايلى، تۈركىيە قىزغىنلىقىنى يۇقۇرىدا دېيىلگەن تەسىرلەرگە سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ.

ئۇيغۇرلاردا ئومۇمىيۈزلۈك ئەۋج ئالغان تۈركىيە قىزغىنلىقىنى 2000 - يىللاردا باشلاندى دېيىشكە بولىدۇ. 2009-يىلدىن كېيىن مەزكۇر قىزغىنلىق ئەڭ ھاياجانلىق پەللىگە ئۆلاشتى. تۈركىيە قىزغىنلىقىغا ئاممىۋى پىلتە بولغان تاراتقۇ ئاملى ئاساسلىقى ئىنتېرنېت بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. بولۇپمۇ تۈركىيە فىلىملىرى ئاممىۋى قاتلامدىكى ئۇيغۇرلارنى تۈركىيە ھەققىدە يۈزەكى بولسىمۇ تۈرلۈك چۈشەنچىلەرگە ئىگە قىلدى. مىسالەن ئېيتساق، تورلارغا يوللانغان تۈرك فىلىملىرى 2009-يىلدىن كېيىن ئەڭ تېز سۈرئەتتە كۆپەيگەن بولۇپ، توردا كۆرگەن كۆرۈرمەنلەرلا نەچچە يۈزمىڭدىن ئېشىپ كەتكەن. تۈركىيەنىڭ 2000 - يىللاردىن كېيىن خەلقئاردا، بولۇپمۇ مۇسۇلمانلار دۇنياسىدا ئالقىشلىق سىياسى تەسىرگە ساھىپ بولۇشى، تۈركىيە رەھبەرلىرىنىڭ مەزلۇملارنىڭ ۋاكالەتچىسى سۈپىتىدە دىققەتنى تارتىشى ۋە تۈركىيە

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئىقتىسادىنىڭ ياۋروپادىكى كىرزىسلارنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىماستىن ئىزچىل تەرەققىياتنى ساقلىشى، ئۇيغۇرلاردىكى تۈركىيە قىزغىنلىقىغا تۈرتكە بولغان ئوبيېكتىپ سەۋەبلەر بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. كۆزىتىشىم ۋە پەرەز قىلىشىمچە ۋەتەندە دولقۇنلىغان تۈركىيە قىزغىنلىقىنى ناخشا-مۇزىكا قىزغىنلىقى، ساياھەت قىزغىنلىقى، كىنو قىزغىنلىقى، كىيىم-كېچەك قىزغىنلىقى، يېمەك - ئىچمەك قىزغىنلىقى، كۆچمەنلىك قىزغىنلىقى، تىل قىزغىنلىقى، ئوقۇش قىزغىنلىقى دېگەندەك مەزمۇنلاردا چۈشىنىشكە بولىدىكەن. بۇ قىزغىنلىقلار 2009-يىلدىن كېيىن ئومۇمىيۈزلۈك كۆتۈرۈلۈپتۇ.

تۈركىيە قىزغىنلىقىغا ئۆزۈمنى مىسال قىلىپ ئېيتسام، 2011- يىلى ئىيۇنلاردا ئامېرىكىدىن قايتىپ، دىيارىمىزدىكى تۈركىيە مەستانىلىقىدىن ھەيران قالدىم ۋە سۆيۈندۈم. چۈنكى شەخسەن مەنمۇ 2005-يىلى گېرمانىيەگە بېرىش پۇرسىتىدىن ۋاز كېچىپ تۈركىيەنى تاللىغان مەستانە ئىدىم. ئەقلىم گېرمانلارنىڭ پەندىكى غەلىبەسىگە قايىل بولغان بىلەن دىلىم تۈرك مەدەنىيىتىگە مايىل ئىدى. ئۆزۈممۇ دەپ بېرەلمەيمەن، ئەمما ھېلىمۇ ئۇيغۇردىكى تۈركىيە بىلەن مۇناسىۋەتلىك ھەرقانداق خەۋەر، ۋەقە ۋە كەيپىيات مېنىڭ قىلدام تومۇرلىرىمغا قەدەر تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئەلۋەتتە، بۇ ھېسسىياتىم تۈركىيەنىڭ تەرەققىياتى، خەلقئارادىكى ئورنى، ئۇيغۇرغا مەنپەئەتى، دۇنياغا تۆھپىسى، رەڭگارەڭ پارتىيەلەر، ئالمىشىپ تۇرىدىغان ھۆكۈمەتلەر ۋە قىسمەن سىياسىيونلارنىڭ سىياسەت، نەيرەڭ ھەم تاكتىكىلىرى بىلەن مۇناسىۋەتسىز.

مەنچە ئۇيغۇرغا تۈركىيە ۋە ئۇلارنىڭ بۇ ئەلدىكى قېرىنداشلىرىنىڭ دىلى، تىلى ۋە مىجەزى ئۆز بولغانلىقى ئۈچۈن سۆيۈملۈك. ئۇيغۇرغا ئىستانبۇل ئۈرۈمچىدەكلا يېقىملىق، كونيا قەشقەردەكلا سۆيۈملۈك، بۇرسا تۇرپاندەكلا تېتىملىق، ئىزمىر غۇلجىدەكلا جەلىپكار، ماراش كۇچادەكلا مەدەتكار، ئادانا خوتەندەكلا قەدىردان، ترابزون كورلىدەكلا مېھرىبان، قەيسەرى قومۇلدەكلا پاسىبان. مەنچە كۆپىنچە ئۇيغۇرنىڭ تۈركىيەگە قىزىقىشىدا ئاساسلىقى ئورتاق غەزەپلىنىپ بىرلىكتە شادلىنالايدىغان، ئوخشاش مەزمۇندىكى ھېكايە ۋە ئوخشاش كۈي - ئاھاڭلاردىن ھوزۇرلىنالايدىغان، ئوخشاش تەمدىكى يېمەك ۋە ئوخشاش رەڭدىكى كىيىمنى

ياقتۇرىدىغان، ئوخشىشىپ كېتىدىغان تىلدا سۆزلىشىدىغانلىقىدىن ئىبارەت ياتلارغا چۈشەندۈرۈپ بولغىلى بولمايدىغان ئامىللار تۈرۈتكە بولماقتا. تۈركىيە سۆيگۈسىنىڭ سەۋەبى پەقەت بۇلا ئەمەس، بىزنىڭ ئورتاق ئەجدادتىن يارالغىنىمىز، ئوخشاش تۇپراقتا تارالغىنىمىز، ئورتاق تارىخقا باغلانغىنىمىز ھەقتۇر؛ ئورتاق مەدەنىيەتتە ياراپ، ئەينەن يوسۇنلارغا يۇغۇرۇلۇپ، بىر ئاللاھقا ئۇيغىنىمىز بەرھەقتۇر.

ئىستانبۇلدىكى قەشقەر دەرگاھى

ئەييۇپ سۇلتان جامەسى جايلاشقان تۆپىلىكتە سۈيۈملۈك قەشقەر بىلەن باغلانغان بىر يەر بار. ئۇ ئىستانبۇلنىڭ ئەڭ سىرلىق يېرى، چۈنكى ئۇ بىر ئۇلۇكلەر گۆرۈستانى؛ ئەڭ سېھىرلىك يەر، چۈنكى ئۇ ئاشىقلار گۈلىستانى؛ ئۇيغۇر ئۇچۇن تېخىمۇ قەدىرلىك بىر يەر، چۈنكى ئۇ يەر قەشقەر دەرگاھىدۇر. بۇندىن 250 يىللار بۇرۇن ئىستانبۇلدا خالىي ئىستىقامەت قىلىشنى تاللىغان شائىر ئابدۇللا قەشقەرى شۇ يەرنى ئىلىم تارقىتىش بىلەن ئاۋات قىلغان، ئەدەبىي سۆھبەتلەر ئۇيۇشتۇرغان، مەسجىت ۋە خانىقا سالدۇرۇپ، نەقشىبەندى تەرىقىتىگە مەنسۇپ كىشىلەرنىڭ مەنەۋىي يېتەكچىسىگە ئايلانغان. قەشقەر دەرگاھىدا بۈگۈن نە قەشقەردىن كەلگەن ئۇيغۇر مۇرت، نە ئىستانبۇللۇق تۈرك تالىپ يوق بولۇپ، مۆزنىيدەك پىنھان. ئەمما ئاسىيانىڭ ئەڭ قۇرغاق مەنزىلىدىكى قەشقەر بىلەن ئىككى قىتئەنى لەۋلەشتۇرگەن دىيار ئىستانبۇلغا ئوخشاش ئاي يۇلتۇزلۇق قۇببە ۋە گۈمبەزلەر بىلەن تارتىملىق. بۇ يەردىكى ئىنسانلارنىڭ كۆڭلى ئاللاھنىڭ شەپقىتىگە ئىشەنگەچ پۈتۈن، ئېتىقادىنىڭ قۇدرىتىنى چۈشەنگەچ ئۈمىتۋار.

نەقشىبەندى تەرىقىتىنىڭ ئىزىدىن ماڭغان ئابدۇللا قەشقەرىنىڭ بۈگۈنكى ئەۋلادلىرى تۈركىيەدىكى تەرىقەتچىلەر بىلەن ياخشى - يامان كۈنلەرنى ھېلىمۇ بىللە كۆرمەكتە. گۈلەن جامائىتى ھەققىدىكى تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە 25تىن ئارتۇق ئۇيغۇرنىڭ تۇتۇلغانلىقى ئېيتىلماقتا. نۇرچىلار تەرىقىتى تۈركىيەدە ئەركىن پائالىيەتلەرگە مەشغۇل، ئەمما ۋەتەندە تىزۇپ، قۇرۇپ كەتكىنى مەلۇم. تۈركىيەدىكى باشقا جامائەتلەردىمۇ ئۇيغۇر ئىخلاسمەنلەر بار ئىكەن. تەرىقەت مىڭ يىلدىن بېرى ئۇيغۇرغا تونۇش بىر ئۇقۇم. تىلىمىزدىكى «شەرىئەت ئىستىسەڭ ئۇلتۇر يىلانىنى، تەرىقەت ئىستىسەڭ ئاغرىتما جانىنى» دېگەن ماقال ئۇيغۇرنىڭ تەرىقەت چۈشەنچەلىرىنى يىغىنچاقلايدۇ. دۇنيانىڭ نەردە بولسۇن ئۇيغۇرنى باغرىغا ئالىدىغان

تۈرك جامائەتلىرىدىكى ياردەمسۆيەرلىك ۋە پىداكارلىق ھەققەتەن كىشىنىڭ قەلبىنى ئېرىتىدۇ. يىلدىن يىلغا كۈچىيىۋاتقان مۇساپىرەت بورانلىرىدا تىنەپ، تەمتىرەپ، ئېزىپ يۈرگەن قېرىنداشلىرىمىزغا بۇنداق كۆيۈم تېخىمۇ ئۆز ۋە قەدىناس تۇيۇلدۇ. شۇڭىمىكىن، ئۇيغۇرلار دۇنيانىڭ نەرىگە بارسا تۈركلەرنىڭ تەرىقەتچى جامائەتلىرى بىلەن ئارىلىشىپ، ھەتتا ئىچەكىشىپ قالىدىغان ئىشلار كۆپ.

تۈركىيەگە يېڭى كەلگەن كۈنلىرىمدە تەرىقەتكە تەۋە ياتاق بىنالىرىدىن ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارغا ھەقسىز ئورۇن ئۇقۇشۇپ، مۇساپىر ئىلىم تالىپلىرىغا ئىزچىل ياردەملىشىۋاتقان، ئۇن يىللاردىن بېرى تاشلاشماي كېلىۋاتقان بىر دوستۇم بىلەن تۈركىيەدىكى جامائەتلەر ھەققىدە مۇڭدىشىپ قالدۇق. ئۇ مەنزىل ئىسمىلىك بىر جامائەتنىڭ مەخسۇس يولدىن چىققان، زەھەر چېكىدىغان، تاماكىغا خۇمار كىشىلەرنى ئىسلامغا يېتەكلەيدىغانلىقى ھەققىدە پاراڭ قىلىپ بەردى. بۇ ئىخلاسمەن، راستچىل بۇرادىرىمگە بەكمۇ ئىشىنىدىغان بولغاچقا، تەكشۈرۈپ كۆرمەيلا بىر يازمامدا بۇ گەپنى دەپ تاشلاپتىمەن. كېيىن ئايرىم بۇ مەسلىنى تىلغا ئېلىپ تۈزەتكەنمۇ بولدۇم، ئەمما يېقىندا خوتەندىن چىققان بىر قانچە ئۇيغۇرنىڭ مەن تىلغا ئالغان شۇ جامائەتنى سۈرۈشتۈرگەنلىكى تۈزەتمەمنىڭ يېتەرلىك بولمىغانلىقىنى ئەسكەرتتى. دېمەك، مۇساپىرەتتە شۇلارمۇ بىر جامائەتكە قېتىلاي دەپ توغرىسىنى ئىزدەۋاتقاندەك قىلاتتى.

تەرىقەت جامائەتلىرى ھەققىدە يازما يازماقچى بولۇپ باشلىيالماي يۈرسەم، ياپونىيەدە جامائەتكە قېتىلغان بىر دوستىمىز ئائىلىسىنى ئېلىپ ساياھەتكە كەلدى. ياپونىيەدىكى جامەدە تونۇشقان تۈرك جامائىتى ئۇنى پىر ئۇستازى بىلەن كۆرۈشتۈرمەكچى بولۇپ دەۋەت قىلىپتۇ. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە ئەنقەرەگە يېقىن بىر جايغا ئورۇنلاشقان تەرىقەت پىرىنىڭ باشقۇرىشىدىكى باغ، خانىقا ۋە جامە شاھانە ئىكەن. ئۇندىن باشقا شىركەت، گازلىق (گاز قاچىلاش پونكىتى)، بېنزىنلىك (ماي قاچىلاش پونكىتى)، تاللا بازىرى، فىرما قاتارلىقلارمۇ پىرىنىڭ ئىلكىدە ئىكەن. تۈرلۈك مۇرەككەپ رەسمىيەتلەردىن كېيىن، دوستىمىز پىرىنىڭ ھاسىسىنى تۇتۇپ گۇناھىنى

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

تىلەپتۇ. ئۆزۈڭدىن ئۆزۈڭنىڭ تەسبىھ ئېيتىپتۇ. «قەلبىمدە پىرىمىز غەۋسىل ئەزەم بار» دەپ ئويلاپ تۇرۇپ دۇئا قىلىپتۇ. ئاخىرى بۇنىڭ توغرىلىقىدىن گۇمانلىنىپ ئاللاھتىن بۇ خاتالىقنى بىشارەت تىلەپ نىدا قىپتۇ. رەسمىيەتلەر تۈگەپ ئىشىككە كەلسە ئايىغى يوقمىش. دوستىمىز بۇنى بىشارەتلەرنىڭ ئەڭ كاتتىسى بىلىپ، باشقا مۆرتلىق مەرتىۋىلەرنىڭ رەسمىيەتلىرىنى بىجا كەلتۈرۈشتىن ۋاز كېچىپ تىكۋېتىپتۇ.

تۈركىيەدىكى تەرىقەت خوجىلىرى ئىچىدە مەھدىلىك داۋاسى بىلەن يېڭىلىشقان ئەدنان ئوكتار ئىسىملىك بىر پىر بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇيغۇرلار ھەققىدە يازغان بىر كىتابىنى ئوقۇغان ئىدىم. ئەسەرلىرىگە ھارۇن يەھيا ئىسمىنى قوللىنىدىغان بۇ كىشىنىڭ كىتاپلىرى بەكمۇ كۆپ، چېتىلىش دائىرىسى بەكمۇ كەڭ ئىدى. كىتاپلىرى ئىچىدە مېنىڭ ۋاراقلاپ باققانلىرىم ئاساسەن دارۋىنىزىم ۋە ئاتېزىمغا قارشى مەزمۇندا ئىدى. ئۇنىڭ كوممۇنىزىم بىلەن فاشىزىمنى دارۋىنىزىمدىن مەنبەلەنگەن دېگەن پىكرى ۋە بۇ ئىددىيەنى چۆرىدەپ يۇرگۈزگەن مۇلاھىزىلىرى ھەقىقەتەن ئەھمىيەتلىك ئىدى. بىزگە ئائىت كىتابى بەلكىم ئەسلى تۈركچە بولۇشى مۇمكىن، مەن ئېنگلىزچە تەرجىمىسىنى ئوقۇپ چىققان ئىدىم. كىتاپتا ماۋزۇلار جەلىپكار، پىكىرلەر قاراتمىلىق، تەشەببۇسلار ئاتەشلىك ئىدى. يېزىلىشىچە كوممۇنىزىم ۋە «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» زىيانكەشلىكىدە ئۇيغۇرلاردىن 35 مىليون كىشى ھاياتىدىن مەھرۇم قالغان ئىكەن. ئوقۇپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە زېرىكىپ ئاران تۈرغىنىم بىلىنىپ كەتكەنىدى. مەن خۇددى بىر ئادەمنىڭ ئۇنچە كۆپ ساھەلەرگە چېتىلىدىغان كىتاپلارنى شۇنچە قىسقا ۋاقىتتا يېزىپ بولۇشىغا ئىشىنەلمىگەنىدەك، بۇ قەدەر كۆپ يالغاننى بىر ئادەمنىڭ قاندان توقۇپ چىقالايدىغانلىقىغىمۇ ھەيران ئىدىم. ئىچنارلىقى بۇ زات توقۇغان ئۇيغۇرلار ھەققىدىكى ھېلىقى ئۇسەك، تۈركىيەدىكى بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ ئاغزىدا ھېلىمۇ چاچراپ يۇرمەكتە. يېزىقچىلىقتىن تارتىپ ھەر بىر قىلغان ئەتكەنلىرىدە نورماللىق ئاز ئۇچرايدىغان بۇ خوجا، ھازىر بىر توپ غەلىتە چولپانلارنى مۆرت قىلىۋاپتۇ.

تۈركىيەدىكى تەرىقەتلەردىن كۆچلىنىپ گۈلەن جامائىتىدەك ھۆكۈمەتنىڭ ئاغزىغا

چىققانلىرىمۇ بار. مەسىلەن: سۇلايمانچىلار، مەھمۇدچىلار، نۇرچىلار قاتارلىق. ئۇلارنىڭ كۆچى ھەقىقەتەنمۇ زور بولۇپ، بەزىلىرىنى رادىئو، تېلېۋىزىيە، نەشرىيات، مەكتەپ، دوختۇرخانا قاتارلىق تەسىسلىرى بولغان بىر ئىمپېرىيەگە ئوخشىتىشقا بولىدۇ. كۆزىتىشىمچە جامائەتلەرنىڭ پائالىيەتلىرىدە ئىبادەت، ساخاۋەت، تىجارەت ۋە سىياسەت پاسىلىشىپ كىرىشىپ كەتكەن بولىدىكەن. جامائەتلەرنىڭ چوڭراقلىرى ھاكىمىيەتكە تەسىر كۆرسەتكىدەك بىر قۇدرەتكە نائىل بولۇشنى تىلىغا يېقىن يولاتمىغان بىلەن، دىلىغا پۈككەن بولىدىكەن.

بۈگۈنكى ئىستانبۇلدا تارقىتىپ كەلگەن نەقشىبەندىچىلىك تەرىقىتىگە مەنسۇپ قەشقەر دەرگاھى 1925-يىلى تاقىلىپ كەتكەن ئىكەن. سەۋەبى شۇ يىللاردا ھاكىمىيەت تەرىقەتنى چەكلەپ قويۇپتۇ. بۈگۈنگە مىراس بولۇپ قالغىنى دەرگاھنىڭ ساغلام تۇرىقى، مەسچىتنىڭ مەزمۇت ھالىتى ۋە ئابدۇللا قەشقەرىنىڭ شېئىرلىرى. قەشقەر دەرگاھىغا ئەمدى كېلىدىغان ئادەم، زىيارەت قىلىدىغان تالىپ، تاۋاپ قىلىدىغان مۇرت يوق. بۇندىن بەش يۈز يىللار بۇرۇن ئىراندىن دىيارىمىزغا ۋە ئىستانبۇلغا يېيىلغان نەقشىبەندىچىلىك تەرىقىتى تارىختىكى سۈلكىتىدىن مەھرۇم. تارىختىكى تەرىقەتچى بوۋىلاردىن قالغان قەشقەر دەرگاھى پىنھان بولغان بىلەن، بۈگۈنكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئىستانبۇلنىڭ سافاكۆي رايونىدىكى مەسچىتى ئاۋات، ئۇيغۇرلار بەرپا قىلغان ئىلىم-مەرىپەت سورۇنلىرى قىزىماقتا. بۈگۈنكى تۈركىيەدىكى تەرىقەت تارقاتقان ئىزلىرىدا بۈگۈنكى ئەۋلات ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى تارقاتماقتا.

«قۇتادغۇبىلىك»تە ئەقلىيەتچى ئۆگدۈلمىش بىلەن تەرىقەتچى ئودغۇرمىشنىڭ مۇنازىرىسى ئەڭ تەپسىلى بايان قىلىنغان. ئۆگدۈلمىش باشتىن ئاياقىچە دىنىي ھايات دەستۇردى، رىيالىق رىتسىپى دەپ قاراپ پەقەت ئاخىرەت ئۈچۈن، شەخسىيەت ئۈچۈن ئىبادەتكە مەشغۇللۇقنى قوللىمىغان. ئۆگدۈلمىش ئودغۇرمىشقا ئەلنىڭ خىزمىتىگە، قەۋمىنىڭ كىرزىسىغا، ۋەتەننىڭ ئىستىقبالىغا باش قاتۇرۇشنىڭمۇ قۇرئان ئۆگەتكەن ئىبادەت ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈشكە تىرىشقان. ئۇنى ھاياتقا، زىندىيەتكە، كۆلپەتكە شاھىت بولۇشقا ئۈندەپ، تاغقا كېتىپ زاھىت بولۇشتىن توسقان. ۋەتەندىن ئۇزاپ

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

زاھىت بولغان ئابدۇللا قەشقەرى بىلەن ۋەتەنگە ئۇچۇپ شېھىت بولغان مەمتىلى ئەپەندىنى سېلىشتۇرساق تەرىقەتچىلىك- زاھىتلىق يولى بىلەن ئەقلىيەتچىلىك- شاھىتلىق يولىنىڭ ئۇيغۇرغا نېمىلەرنى ئاتا قىلغانلىقىنى تېخىمۇ چوڭقۇر ھېس قىلالىشىمىز مۇمكىن.

قوغلانغان ئۇيغۇر كومپىنست

2005-يىلىنىڭ ئاخىرلىرىدا زىيارەتچى تەتقىقاتچى بولۇپ تۈركىيەگە كەلگىنىمدە بىر ئۇيغۇر كومپىنستنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلىدىم. بۇ ئىش ئەنقەرەدە يۈز بەرگەن ئىدى. ئېيتىلىشىچە ياتاق بىناسىغا مەسئۇل تۈرك كىشى بىر ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىنىڭ خىتاي كومپارتىيە ئەزاسى ئىكەنلىكىدىن خەۋەر تاپقان ۋە ياتاقتىن قوغلاپ چىقارغان ئىكەن. بىر قانچە يەردە ۋە بىر قانچە كىشىدىن بۇ ھېكايىنى ئاڭلاپ ئىشەنمىدىم. سۈرۈشتە قىلسام بۇ ئىش ئەنقەرەنىڭ مەركىزىدىكى قىزىلئاي مەيدانىغا يېقىن بىر يەردە يۈز بېرىپتۇ. سورىغان باغداتنى تېپىپتۇ دېگەندەك ئاخىرى شۇ كىشى قوغلانغان ياتاق بىناسىنىمۇ تاپتىم.

ياتاقتىن قوغلانغان كومپىنست باشقا بىرى ئەمەس، بەلكى ئۇستاز ئابدۇرەئۇپ پولات ئىكەن. ئۇ 1997-يىلى ئەللىك ياشتىن ئاشقاندا تۈركىيەگە ئوقۇشقا كەلگەن. ئەنقەرەنىڭ مەركىزىدىكى قۇتۇلۇش باغچىسىغا يېقىن بىر يەرگە جايلاشقان ياتاق بىناسىدا يېتىپ ئوقۇشنى داۋام قىلغان. شۇ ئارىدا ئۆزىنى دىندار ۋە مىللەتچى كۆرسەتكەن بىر كىشىنىڭ شىكايەت قىلىشى بىلەن ياتاقتىن قوغلانغان ئىكەن. ياتاق باشقۇرغۇچى شۇ چاغلارنى ئەسلەپ: «مەن ھاياتىمدا سېنىڭ ئۇستازىڭدەك تىرىشچان بىر ئادەمنى كۆرۈپ باقمىدىم. ھەر كۈنى ئەتىگەندە مەيداندا يۈگۈرەيتتى. ياقىسىغا كىر قوندۇرمايتتى. ساقىلى ئۆسۈپ قالغان، كىيىملىرى پۈرلىشىپ قالغان بىر كۈنىمۇ يوق ئىدى. ئۇ بۇ يەردە تۇرغان چاغلىرىدا سېتىۋېلىپ ئوقۇغان كىتاپلىرىنى يىغسا بىر كىچىكرەك قىرائەتخانا بولىدۇ. سېنىڭ ئۇ ئۇستازىڭ بىلەن ياتاقداش بولغان باللار كېيىنچە باشقىلار قايىل بولغىدەك نەتىجە قازىنىپ ئوقۇش پۈتكۈزدى. ئۇئۇستاز ھەقىقەتەن بۇ يەردىكى ئوقۇغۇچىلارغا ئۈلگە بولغان ئىدى. بىزدىن سالام ئېيتقىن. ئارىمىزدا بولغان كۆڭۈلسىز ئىشلارنى ئۇنتۇپ كەتسۇن...»، دېگەنلەرنى سۆزلەپ بەرگەن ئىدى.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ياتاق بىناسىدىن شۆئەيىپ ئاكا ئېيتقان يۇقىرىقى سۆزلەرنى خىيال قىلىپ، ئۇستاز مىڭلاپ قېتىم ماڭغان كوچىلارنى ئايلاندىم. «ئۇستازىڭ ئۇنتۇپ كەتسۇن» دېگەن كۆڭۈلسىز ئىشلار خىياللىرىمنى قوچۇپ بىئارام قىلاتتى. شۆئەيىپ ئاكا ئېيتقاندەك ئۇستاز ياتاقتىن قوغلىنىپ ئېغىر چامادانىنى سۆرەپ، كىتابلىرىنى قولتۇقلاپ مۆشۈ تار كوچىلاردىن ئۆتۈپ قوتۇلۇش باغچىسىغا كەتكەن. مۆشۇ ئەتراپتىكى كىشىلەر ئارام ئالىدىغان، چېنىقىدىغان بۇ باغچا ھېلىمۇ ئازادە ئىدى. بەلكىم ئۇستاز مانا مۆشۇ بوش ئورۇندۇقلارنىڭ بىرىدە ئولتۇرغاندۇ. يىگەن چىرايىغا چىقمايدىغان، كىيگەن دىلنى خوش قىلمايدىغان مۇساپىرچىلىق، ئاران كۈندىلىك ئېھتىياجىغا يېتىدىغان كىرىم بىلەن ياشاۋاتقان بىر ئادەمنىڭ تۇيۇقسىز يۈز بەرگەن بۇ پالاكەتكە تاقابىل تۇرۇشى ئاسان ئەمەس ئىدى.ئۇستازغا خىتايدا بىر ئادەمنىڭ كومپىنىست بولماي ئالىي مەكتەپتە ئىشلىيەلمەيدىغانلىقى، كومپىنىست بولماي مىللەتكە خىزمەت قىلغىدەك سالاھىيەت ۋە ئورۇنغا ئېرىشكىلى بولمايدىغانلىقىنى بىلىدىغان بىرەيلەننىڭ بۇنى بىلمەيدىغان تۈركلەرگە چاقىنى ئېغىر كەلگەن، ئەلۋەتتە.

شۆئەيىپ ئاكانىڭ ئېيتىشىچە ئۇ قوغلاشنى پۈتكۈزۈپ يېشى ئەللىكتىن ئاشقان بىر ئادەمنى تۇيۇقسىز ھەيدەشنى نامۇۋاپىقتەك ھېس قىلغان، ئاندىن باشقا باللاردىن ئۇستازنىڭ زادى قانداق ئادەملىكىنى سۈرۈشتە قىلغان. ھالبۇكى، ھېچكىم ئۇستازنىڭ تۈركىيەدىكى كومپىنىستلاردەك خۇدانى ئىنكار قىلىدىغان، دىنسىزلىقنى تەرغىپ قىلىدىغان بىرەر سۆز ۋە ھەرىكەتنى قىلغىنىغا شاھىت بولمىغان. ئەكسىچە ئۇنىڭ ئىلاھىيەت كەسپىدە ئوقۇيدىغان باللارغا ئەرەپچە ئۆگەتكەنلىكىگە، بىرمۇ كىشىنىڭ دىلىنى رەنجىتمىگىنىگە، بىر يىل جەريانىدا ئۆزىنىڭ ئوغلىدەك باللارنىڭ قىلغان بارلىق شوخلۇقلىرىنى قاقشىماي كۆتۈرۈپ كەتكىنىگە شاھىت بولغان.

سۈرۈشتە قىلىشلاردىن كېيىن شۆئەيىپ ئاكا تەرەپ تەرەپكە ئادەم ئەۋەتىپ ئۇستازنى ئىزدەتكەن بولسىمۇ تاپالمىغان. شۆئەيىپ ئاكا ئۇستاز دائىم بارىدىغان ئەنقەرە ئۇنىۋېرسىتېتى كۈتۈپخانىسىغا بېرىپمۇ خەۋىرىنى ئالالمىغان. ئۇ پىيادە قايتىشىدا ئۇستازنى قوتۇلۇش باغچىسىدىكى بىر ئورۇندۇقتا كىتاب ئوقۇپ ئولتۇرغان

هالەتتە تاپقان.

شۇئەيىپ ئاكا ئاز ئۇچرايدىغان، ئۆزىگە تەۋبىنى ھەمراھ قىلغان ئېسىل كىشى ئىكەن. ئۇ تۈركىيەدىكى كومپىنىستلىق بىلەن خىتايدىكى كومپىنىستلىقنىڭ پەرقىنى چۈشەنمىگەچ خاتا قىلغانلىقىدىن ئەپسۇسلاندى. ئۇنىڭ: «بۇ ئىش ماڭا دەرس بولدى. سىلەردە كومپىنىست دېگەن گەپ بىزدىكى مەمۇر دېگەن بىلەن ئوخشاش ئىكەن. بىزدە كومپىنىست دىنغا قارشى، مىللەتنى ئىنكار قىلىدىغان، ۋەتەننى رەت قىلىدىغان كىشىلەر. بۇرۇن بىزدىكى كومپىنىستلار تۈركىيەدە ياشاشنى ئەمەس،كۆمۈلۈشنىمۇ رەت قىلىپ سوۋېتلەرگە قاچقان. ئۇلار مۇسۇلمانچە توي ۋە دەپنە ئادەتلىرىنى رەت قىلىدۇ. ئۇلار تۈركىيەدە ئۆلگەن تەقدىردىمۇ يا جەسەتلىرىنى ھويلىسىغا قويۇۋالىدۇ، يا ئۆز مەسلەكداشلىرىنىڭ كۆمۈشىنى ۋەسىيەت قىلىدۇ. ئۇلارچە دۇنيادا ۋەتەن دېگەن نەرسە يوق، تۈرك يوق، ئۇيغۇر يوق، گېرمان يوق، پەقەت ئەزگۈچى بىلەن ئېزىلگۈچى دەپ ئىككى خىل توپلۇم ۋە ئىككى سىنىپ بار. ئۇلارچە دۇنيادا كومپىنىزىملىق بىرلا دۆلەت، بىرلا بايراق بولۇشى كېرەك. كومپىنىزىم جەمئىيىتى دەپ بىرلا جەمئىيەت بولۇشى كېرەك. كومپىنىزىم بولمىغان جەمئىيەت ئەزگۈچىلەرنىڭ قالاق، ئىنسان قۇل بولىدىغان، شەخسىيەتچىلىك، مىللەتچىلىك، دۆلەتچىلىك پىكىرلىرى ھۆكۈمران بولغان ئەكسىيەتچى جەمئىيەت بولۇپ قالىدىكەن. ئۇلار پۈتۈن دۇنيانى ئازات قىلىپ بىرلا كومپىنىستىك دۆلەت قۇرۇپ، كومپىنىستىك بايراقاتوپلىنىپ ياشاشنى ئارزۇ قىلىدۇ» دېگەنلىرى ھېلىمۇ ئېسىمدە.

شۇ ۋەقەدىن كېيىن چېقىمچىلىق ھەققىدە ئويلىنىپ قالغان ئىدىم. كېيىن ئامېرىكىدا ئوقۇش پۇرستىم بولدى. ئۇ يەردە بۇنداق ۋەقەگە شاھىت بولۇش تۇگۇل ئاڭلاپمۇ باقمىدىم. ئۇ يەردە ئىنسان ئىنسانغا جىسمانى زۇلۇم، مەنىۋىي تەھدىت ۋە پىسخىك بېسىم پەيدا قىلمىسىلا جازاغا لايىق كۆرۈلمەيدىكەن. چېقىمچىلىقمۇ خېرىدارى بار يەردە بازارغا چىقسا كېرەك.

ئەنقەرەدە مەنمۇ قۇتۇلۇش باغچىسىدا كىتاپ ئوقۇغانغا ئامراق ئىدىم. ئىچىم پۇشقان، ئىشلار يۇرۇشمەي تېرىككەن، ئىچىمىزدىكى بىسەرەمجانلىق، سىياسەتۋازلىق

ۋە سۈركىلىشلەرگە قاراپ سىقىلغان، كۆڭۈلسىزلىككە سەۋەپ بولىدىغان خەۋەر ۋە ۋەقەلەردىن زېرىككەن چاغلىرىمدا خىلۋەتتە بىر ئورۇندۇقنى تېپىپ كىتاپ ئوقۇيتىم. جاھان غەۋغالىرىدىن خالى شۇ يەرگە بېرىپ، ئۇستازنى تۆھمەتتىن قۇتقۇزغان ئىشقا مەشغۇل بولۇش ماڭا تەسەللى بولاتتى. بەزىدە باغچىدىكى مەيداندا ھارغىدەك يۈگۈرۈپ تەرىمنى قۇرۇتقاچ ئاچچىق بىر بارداق (ئىستاكان) تۈرك چېيى بۇيرۇتۇپ قويۇپ، كىتاپ ئوقۇپ ئولتۇرۇش ماڭا ھەممە غەشلىكلەرنى ئۇنتۇلدۇراتتى.

قۇتۇپلۇق رېئاللىق ۋە قۇتۇپلۇق تەپەككۇر

ۋايساپ، قاقشاپ، ئاچچىقلاپ يۈرۈپ كۆز ئالدىمىزدىكى تونۇقسىز بولغان ئۆزگىرىشلەرگە شاھىت بولدۇق. دىيارىمىزدىكى سىياسىي، ئىجتىمائىي ۋە ئىنسانىي مۇھىتمۇ تونۇپتىن ئۆزگەردى. بۇنداق ئۆزگىرىشنىڭ ئۆزىمىزدىكى ۋە باللىرىمىزدىكى ئىپادىسىنى ئويلىشىپ بېقىش كېرەك ئەلۋەتتە. بۇ ئۆزگىرىشنىڭ ئاتا-ئانا ۋە بالىلاردا ئورتاق ئىپادىسى ئىككى قۇتۇپلىشىش. جەمئىيەتتە كىملىكتىن مەنبەلەنگەن جىددىيلىك ۋە بۇ جىددىيلىككە قارشى ئېلىنىۋاتقان شىددەتلىك تەدبىر كىملىكلەرنى تېخىمۇ رۇشەنلەشتۇرمەكتە. مەھەللىلىرىمىزدە بالىلارنىڭ خەنسۇچە كالدىرلىشىپ ئويناشلىرى قۇلاقلارنى كۆندۇردى. يات تىلنىڭ خىجىلچىلىقىنى، جاپاسىنى تارتقان بەزىلىرىمىز باللىرىمىزنىڭ راۋان چىققان خەنسۇچە تىلىدىن سۆيۈنگەنمۇ بولدۇق. ھەتتا بەزىلىرىمىز شۇلاردىن ئۈگەندۇق تەلەپپۇزلۇق سۆزلەشنى. ئۆزگەرگىنى مەكتەپتىكى ئوقۇتقۇچىنىڭ تىلىلا بولمىدى، ئۆيىمىزدىكى تېلېۋىزور قاناللىرى، كىتاب ئىشكاپلىرى، كىيىم ئىشكاپلىرى، ھەتتا باللىرىمىزنىڭ يۈرۈش - تۇرۇشلىرىغىچە خەنسۇچىغا ئالماشتى. بىزگە ئىنتايىن تايىنى يوق كۆرۈنىدىغان تېلېۋىزورر پروگراممىلىرىغا باللىرىمىز سائەتلەرچە مەستخۇش بولۇپ ئولتۇرۇپ كېتىدىغان بولدى. مۇقاۋىسىدىن جىن - شاياتۇنلار ھەققىدىكى قورۇق گەپلەردەك تۇيۇلىدىغان كىتابلارنى باللىرىمىز يوتقانلىرىغا يوشۇرۇپ ئوقۇشقا باشلىدى. ئىچكىرىدىكى ناخشا چولپانلىرىنىڭ كىيىنىشى، گەپ-سۆزلىرى ۋە ئارزۇ - تەلەپلىرى باللىرىمىزنىڭ دوراش ئوبيېكتىغا ئايلاندى. بۇ ئىشلار جۇغلاشقانچە بالىلار بىلەن گېپىمىز بىر يەردىن چىقمايدىغان بولۇپ قالدى. بۇنىڭدىن «ھازىرقى بالىلار ئۆزگىرىپ كەتتى، ھەممە قىلىقى غەلىتە، بارغانچە خەقكە ئوخشاپ بىزگە ئوخشىماي قېلىۋاتىدۇ»، دەپ يەكۈن چىقاردۇق. شۇنىڭ بىلەن بىزنى خەق ئەمەس، ئەكسىچە بىز قىلىۋاتقان ئامىللار ھەققىدە ئويلاندۇق.

ئېسىمىزگە ئالدى بىلەن دىن، ئاندىن توي ۋە ئۆلۈم كەلدى. بالىلار بۇنداق كېتىۋەرسە ئۇلارنىڭ قانداق ئەقىدىگە ئوخشىدىغانلىقى، توي-تۆكۈن، ئۆلۈم-يېتىم ۋە جامائەتچىلىك ئىشلىرىنىڭ كىملەر بىلەن بولىدىغانلىقى دىققەت تارتتى. نەتىجىدە بەزىلىرىمىز بالىلىرىمىزنىڭ قارشى تۇرۇشلىرىغا قارىماي ئۇيغۇرچە قوشۇپ ئۆتۈلىدىغان مەكتەپلەرگە يۆتكىدۇق، بەزىلىرىمىز ئۇيغۇر بالىلار بىلەن بىللە ئوينىسىمۇ ھېساپ دەپ، ئۇيغۇرلار ئاچقان كۇرۇسلارغا يولغا سالدۇق، بەزىلىرىمىز مىسىر، ئەرەبىستان، تۈركىيە قاتارلىق ئەللەرگە ئەۋەتتۇق، يەنە بەزىلىرىمىزنىڭ قارىلارغا تۇتۇپ بەرگىمىز كەلدى. ھەتتا بۇ سەۋەپتىن كۆدە - كۆپىلىرىنى يوغۇشتۇرۇپ چېگرا ئاتلىغانلارمۇ كۆپ بولدى. ئېغىزدىن چىقىرالمىغان بىر ئەنسىرەش بار ئىچىمىزدە، ئۇ بولسىمۇ «مەن خەقتەك بولۇپ قالماي، بالام خەقكە ئوخشىمىسۇن».

ئۇنداقتا بىز كىم؟ كىملىكىمىز ئېنىق، بىلمەيدىغانلار بولسا ئاتسۇن ئۆزىنى چاڭجياڭغا، نىلغا، فراتقا. يورۇڭقاشقا ئوخشىمايدىغان چاڭجياڭ، تارىمغا قوشۇلمايدىغان نىل، تەكلىماكانغا قۇيۇلمايدىغان فرات دەريالىرى سۆزلەپ بېرىدۇ بىزنىڭ كىم ئەمەسلىكىمىزنى. ئۇيغۇرلۇقىمىزغا سىرتتىن باققىنىمىزدا زامان ئاملى ۋە يۇقىرىقى ئۆزگىرىشلەر بىر قىسىملىرىمىزنى تەپەككۇردا شۇنداق بىر تەلەيگە ۋە تەلەيسىزلىككە گىرىپتار قىلىپتۇ. تەلەيگە دېگىنىم، تەپەككۇرىمىزدىكى بىز-خەق چېگرىسىنىڭ ئېنىقلىنىشى ئارقىلىق ئۇيغۇرنى ئاسسىمىلاتسىيەدىن ساقلايدىغان پاسىلغا ئېرىشىپتۇق. تەلەيسىزلىك دېگىنىم، مەسىلىلەرنى دائىم ئىككى قارشى قۇتۇپقا ئايرىپ مۇلاھىزە قىلىدىكەنمىز. ئويلىرىمىز كۆپىنچە مۇتلەق چىقىشالمايدىغان ئىككى قۇتۇپنى چۆرگىلەيدىكەن. كاللىمىزدا ھەممە يېڭى نەرسە ياكى ھادىسىگە «قوبۇل ياكى رەت»تىن ئىبارەت ئىككىلا جاۋاپ ئورناپ ئويلىنىش، مەسىلىھەت، مۇزاكىرىگە ئورۇن قالمايدىكەن، . .. جاھاندىكى ئىشلارغىمۇ «بىز ياكى خەق» نوقتىسىدىن باھا بېرىكەنمىز، دېمەك قەلبىمىزگە بىر دوست-دۈشمەن لاگىرى ھۆكۈمرانكەن . بىر ۋەقە چىقسا ئېسىمىزگە «ئۇيغۇرمۇ-خەنسۇمۇ» دېگەن سۇئال كېلىدىكەن. بۇندىن باشقا بىر يەردە ئۇرۇش بولسا ئۆلگىنى مۇسۇلمانلارمۇ - كۇپپارلارمۇ دەپ سورۇلىدىكەن.

يېقىندا بۇ تېخمۇ كېڭىيىپ «سۈننەتمۇ-بىدئەتمۇ؟»، «ھىجرەتمۇ-ئەمەسمۇ؟»، «سۈننىيمۇ-شىئەمۇ؟» دېگەندەكلەرمۇ پەيدا بولدى. بۇنداق مۇنازىرىلەر بىر قىسىم ئەسلىدىنلا تەپەككۇرسىز تۇرسا بەكرەك ساۋاتسىز، يېقىن بولىدىغان كىشىلىرىمىزگە گۇناھقا پېتىش پۇرسىتى يارىتىپ بېرىپتۇ.

بەزىلىرىمىزنىڭ مېڭىسى مۇشۇنداق قارىمۇ قارشى قۇتۇپلار بىلەن شۇ قەدەر تەلۋىلەشتىكى، ھېچ بىر لوگىكىغا چۈشمەيدىغان «بىز ئۇيغۇرمۇ-مۇسۇلمانمۇ؟» دېگەن مۇنازىرە قوزغالدى. ئىنتايىن ئاز ساندىكى مەن مۇسۇلمان ئەمەس ئۇيغۇر دېگەنلەرمۇ بولدىيۇ ھارامغا ئاغىز سۇرمىدى، مەن ئۇيغۇر ئەمەس مۇسۇلمان دېگۈچىلەرمۇ ئۇيغۇرچە گەپ قىلىپ ھارغاندا ئۇيغۇر ئانىسى ئەتكەن ئۇيغۇر لەغمىنىنى يەپ ئارام تاپتى. ۋاقتى كەلگەندە شۇنى دېيىش كېرەك. تىلشۇناسلىق نۇقتىسىدىن ئومۇمى ئىسىم بولغان مۇسۇلمان دېگەن سۆز بىلەن خاس ئىسىم بولغان ئۇيغۇر سۆزىنى قارىمۇ قارشى قويۇپ مۇنازىرە قىلغىلى بولمايدۇ. مەسىلەن، ئادەم ئومۇمى ئىسىم، بۇ ئىسىمنىڭ مەنىسى ئەر، ئايال، بالا...دېگەنلەر خاس ئىسىملار ئىپادىلىگەن مەنىلەرنى قاپسايدۇ. شۇنىڭغا ئوخشاشمۇسۇلمان ئومۇمى ئىسىم ئۇيغۇر، ئەرەپ، پارىس دېگەنلەر خاس ئىسىم. خۇددى بىر ئادەمدىن سەن ئەرمۇ ياكى ئادەممۇ؟ دەپ سوراش قانچىلىك ماڭقۇرتلۇق بولسا، بىر ئۇيغۇردىن سەن ئۇيغۇرمۇ ياكى مۇسۇلمانمۇ؟ دەپ سوراش شۇنداق ئاڭقاۋلىقتۇر. ئەمدى ئارىمىزدىن بۇنى تەكرارلارىدىغانلار چىقماس، چۈنكى پەيغەمبىرىمىز ئېيتقاندەك مۇسۇلمان بىر قېتىم تىقىلغان تۆشۈككە قايتا پۇتىنى تىقمايدۇ، يەنى بىر قېتىم ئالدانغان ئىشتا قايتا ئالدانمايدۇ.

كىشىلەر كىملىكلەر بويىچە ئېنىق قۇتۇپلارغا ئايرىلغان جەمئىيەتتە ياشاۋاتقان، ھەممە نەرسىگە ئىككى قۇتۇپلۇق نەزەردىن قارايدىغان ئائىلىلەردە يېتىشىۋاتقان باللىرىمىزمۇ قۇتۇپلۇق تەپەككۇر قىلىدىغان بۇ تەلەي ۋە تەلەيسىزلىككە گىرىپتار. دېمەك، بىز قۇتۇپلاشقان جەمئىيەتتىن يۇقتۇرىۋالغان تەپەككۇر ئۇسۇلىمىزدىن باللارمۇ نىسىۋىسىنى ئالدى. ئۇلاردىكى يۇقۇم ئەھۋالى يېنىمىزدىكى چاغدا ئېنىق

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئىپادىلەنمەيدۇ، يېنىمىزدىن ئايرىلغاندا، بولۇپمۇ ئىچكىرىگە بارغانلاردا ئۇلارنىڭ كىملىكىگە بولغان ئېھتىياجى ۋە كىملىكىنى ئىپادىلەش ئارزۇسى ئەڭ گەۋدىلىنىدۇ. ھازىرقى بالىلارنىڭ خېلى كۆپ قىسمى خەنسۇچە ياكى ئۇيغۇرچە دەرسلىكمۇ قوشۇپ ئۆتۈلىدىغان خەنسۇچە مەكتەپتە ئوقۇيدۇ. ئەمما ئۆتۈلىدىغان ئۇيغۇرچە دەرسنىڭ سالمىقى تۆۋەن. ئۇيغۇرچە ئەدەبىيات ئۆتۈلسىمۇ تەرجىمە قىلىنغىنى كۆپ، تارىخىمىزغا تۇتىشىدىغان كلاسسىك ئەدەبىيات قىسمى، رىياللىقىمىزنى تەھلىل قىلىدىغان ئۇيغۇرغا خاس قىسمى يېتەرلىك ئەمەس. شۇڭا مائارىپ ئۇلارنىڭ قەلبىدىكى ئۇيغۇرلۇق بوشلۇقىنى تولدۇرالمايدۇ، كىملىكىنى تولۇق مەزمۇنلاندۇرالمايدۇ . ئۇلار ئۇيغۇر كىملىكىنىڭ مەزمۇنىنى ئۆگىنىپ، قەلبىدە مۇجەسسەملەپ بولالمىغاچقا ئىچكىرىدە ئۆزىنىڭ كىملىكىنى ئىپادىلەشتە قىينىلىدۇ. ئۇلارنىڭ كىملىكى يات موھىتتا دائىم سورىلىدۇ، ئەسكەرتىلىدۇ. ئۇلاردا ئۇيغۇر كىملىكىنىڭ مەزمۇنىغا بولغان چۈشەنچە تولۇق بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ئۆز ئەقسىگە بولغان چۈشەنچە، ئۆز تارىخىغا بولغان ئىپتىخار، ئەدەبىياتىغا بولغان مۇھەببەت، مەدەنىيىتىگە بولغان ئىشەنچ شەكىللەنمىگەنلىكى ئۈچۈن كىملىك كىرزىسىغا پاتىدۇ. نەتىجىدە ئۇيغۇر كىملىكىنىڭ يادروسى ۋە خەلقئارالىق ئېلېمېنتى بولغان ئىسلام ئۇلارنىڭ ئۆزىنى ئىپادىلەش ۋە مۇئەييەنلەشتۈرۈشتىكى تاللىشىغا ئايلىنىدۇ. ھەتتا بەزىلىرى ئىككى قۇتۇپلۇق تەپەككۇرنىڭ تەسىرىدە ئۇيغۇرلۇق داۋاسىدىن ۋاز كېچىپ خەلقئارالىق مۇسۇلمانغا ئايلىنىدۇ. ۋاھالەنكى، ئىسلام ھەر خىل كۈچ، ئېقىم ۋە گورۇھلار تەرىپىدىن ھەر خىل ئىزاھلىنىدۇ. ئۈمىدسىزلىك، ئىشسىزلىق، جىددىيلىك، تەشۋىش قاپلىغان موھىتتىن كەلگەنلەر ئۈچۈن قانچە قاتتىق، قانچە ئاشقۇن چۈشەندۈرۈۋاتقان ئىسلام شۇنچە توغرىدەك، دىندىكى بىردىنبىر يولدەك بىلىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئوقۇشلىرىنى تاشلاپ ئوتتۇرا شەرق ۋە شىمالى ئافرىقىدىكى ئەللەرگە ئاتلىنىدۇ. ئافغانىستانغا كەلگەن ۋە سۈرىيەگە كېلىۋاتقانلار ئىچىدە ئىچكىرىدىكى ئالىي مەكتەپلەردە ئوقۇغانلارنىڭ كۆپ بولۇشى مۇشۇ سەۋەپتىن. خەنسۇچە ئوقۇغانلار ئىچىدە خىرىستىيانلىقنى تاللىغانلارنىڭ مەلۇم مۇددەت ئۇيغۇرچە ئوقۇغانلاردىن كۆپرەك بولۇشىمۇ يۇقىرىقى كىملىك كىرزىسى ۋە ئېھتىياجىدىن بولغان. ئۇيغۇر بولاي دېسە قەلبىدە ئۇيغۇرلۇق ئامىللىرى يېتەرلىك ئەمەس. خەنسۇ بولاي دېسە

بولالمايدۇ ۋە بولغۇسى كەلمەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇيغۇرلۇق-خەنسۇلۇق قۇتۇبىغا تەۋە بولمىغان ئۈچىنجى قۇتۇپ خىرىستىيانلىقنى تاللايدۇ.

مەن ئۇيغۇرلارنىڭ ھەمىشە ئىككى قۇتۇپلۇق تەپەككۇردا ياشىماسلىقىنى، بۇنداق خاراپلىق پاتقىقىغا يەنە پاتقۇزۇلماسلىقىنى ئۈمىد قىلىمەن. ئەردوغاننىڭ بىر قېتىم «مەن شىئەمۇ ئەمەس، سۈننىيمۇ ئەمەس، پەقەتلا مۇسۇلمان» دېگىنى تۈرك مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئىككى قۇتۇپلۇق تەپەككۇرنىڭ دامىغا چۈشمىگەن ساغلام ئىددىيىسىنى ئەكس ئەتكۈزدى. ئىنسانىنى دائىم ئىككىنىڭ بىرىنى تاللاشقا مەجبۇرلاش فاشىستلىق، زالىملىقتۇر. چۈنكى بىزنىڭ ئۇمۇ بولماي، بۇمۇ بولماي ئۈچىنچى بىرى بولۇش ئەركىنلىكىمىزمۇ بولۇشى كېرەك. ھەمدە بىزنىڭ ئۇمۇ ۋە بۇمۇ بولۇشتىن ئىبارەت ئىككىسىنى تەڭلا تاللاش ھوقۇقىمىزمۇ كاپالەتلىك بولۇشى كېرەك. بىزمۇ ئاڭلىق ھالدا «سەن سوپى مەن ۋاھابى، سەن ھىجرەتچى مەن سۈكۈناتچى، سەن سۈننەتچى مەن بىدئەتچى، سەن تاغچى مەن باغچى، سەن زىيالى مەن موللا» دېگەندەك سۈنئىي قارشىلاشتۇرۇلغان ئۇقۇملاردىن قۇتۇلۇپ، «مەن ھەم ۋاھابى ھەم سوپى دېيەلىشىمىز ياكى مەن ھېچ قايسىسى ئەمەس، پەقەت ئەلھەمدۇلىللاھ ئۇيغۇر مۇسۇلمان» دېيەلىشىمىز كېرەك. مەن ئۇيغۇرلار ياشاۋاتقان ئىككى قۇتۇپلۇق رېئاللىق ۋە شۇ سەۋەپتىن شەكىللەنگەن بۇخىل كېسەل تەپەككۇردىن ئازاپلىنىمەن. بۇ مىللەتنى ئۇيغۇر ياكى پۇستانى بولۇشنى تاللاشقا زورلىغانلار ئاڭقاۋ نائەھلىلەردۇر.

2016-يىلى قۇتادغۇبىلىك ئۈندىدار سالۇنىدا ۋە باغداش تورىدا ئېلان قىلىنغان.

«قۇرئان»دا ۋە ئۇيغۇرچىدا پەرقلىق ئۇقۇملار

ئادەتتىكى تۇرمۇشىمىزدا قوللىنىلىۋاتقان تىل مەخسۇسلاشقان ئۇقۇملاردىن خالىي تىل بولۇپ، بىرەر سۆزنىڭ ئورنىغا يەنە بىر سۆزنىڭ ئالمىشىپ قېلىشى ئالاقىدىكى چۈشىنىشمەسلىككە ۋە زىددىيەتكە سەۋەب بولمايدۇ. ئەگەر بىزنىڭ سۆھبىتىمىز ئادەتتىكى تۇرمۇش پاراڭلىرىدىن ھالقىپ دۆلەت، مىللەت، ھاكىمىيەت قاتارلىق مەخسۇس ساھەلەرگە چېتىلغان چاغدا چۈشىنىشمەسلىك دائىم يۈز بېرىپلا تۇرىدۇ. مەسىلەن، تۈركىيەدە تەتقىقات ۋە ئىلمىي زىيارەتتە بولغان چېغىمدا دوستلار ۋە تونۇشلارغا بەزىدە تۈركىيە ھەققىدىكى سەلبىي باھالىرىمنى ئىپادىلەپ تۇراتتىم. بىر كۈنى شۇنداق سورۇنلارنىڭ بىرىدە بىر زىيالىي كىشى ماڭا مۇنداق تەنبىھ بەردى. «سۆزۈڭگە قارىسام تۈركىيە ئۇنداق، تۈركىيە بۇنداق دېدىڭ. سۆزۈڭنى خاتا چۈشەنمىگەن بولسام سەن نۆۋەتتىكى تۈركىيە ھۆكۈمىتىنى تەنقىد قىلىۋېتىپسەن. نۆۋەتتە ھاكىمىيەت بېشىدا تۇرۇۋاتقان ھۆكۈمەت ھەققىدە قانداق تەنقىدىڭ، باھالىرىڭ بولسا دېسەڭ بولىدۇ. ئەمما نەچچە يۈز مىڭ شېھىدنىڭ قانلىرى بەدىلىگە ئوسمانلى ئىمپېرىيەسىنىڭ خارابىسىدىن دەس تۇرۇپ مۇستەقىللىققا قوۋۇشقان تۈركىيەنى، تۈرك دۆلىتىنى تەنقىد قىلىشىڭغا بولمايدۇ» دېدى.

«ھۆكۈمەت ۋە دۆلەت ئايرىم ئۇقۇم» دېگەن گەپ دەسلەپ ماڭا سەل مۇجمەل بىلىندى. ئايرىم قالغاندا ئويلاپ باقسام ئۇنىڭ دېگىنى توغرا ئىكەن. مەن ھۆكۈمەت بىلەن دۆلەت ئايرىلمايدىغان، دۆلەتنىڭ مۈلكى ھۆكۈمەتنىڭ مۈلكى ھېساپلىنىدىغان، دۆلەتنى بىر ھۆكۈمەت ئالمىشىپمۇ باقماي سورايدىغان ئەلدە تەربىيىلىنىپ، ياشاپ كەلگەن بولغاچقا دۆلەت بىلەن ھۆكۈمەتنى بىر دەپ تونۇيدىكەنمەن. تۈركىيەدە قايسى پارتىيە سايلامدا غەلىبە قىلىپ ھاكىمىيەت بېشىغا چىقسا يېڭىدىن ھۆكۈمەت تەشكىللەيدىغان بولغاچقا، كىشىلەر دۆلەت دېگەن ئۇقۇم بىلەن ھۆكۈمەت دېگەن ئۇقۇمنى ئارىلاشتۇرۇپ قويمايدىكەن. دۆلەت ئالماشمايدىغان، بىرەر پارتىيىگە تەۋە

بولمايدىغان، بىرەر مەزگىل مەۋجۇت بولۇپ ئۇندىن كېيىن ئەمەلدىن قالدۇرۇلمايدىغان گەۋدە ئىكەن. تۈركىيەدە كىشىلەر ۋەتەننى سۆيىدىكەن، ۋەتەنگە سادىق بولىدىكەن، ئەمما پارتىيەنى ھىمايە قىلغانلىقنى ۋەتەننى ھىمايە قىلغانلىق دەپ چۈشەنمەيدىكەن. شۇ قېتىمقى ئۇقۇمنى خاتا قوللىنىپ خاتا چۈشەنچە پەيدا قىلغانلىقىم ماڭا ياخشى بىر دەرس بولدى. مەن شۇندىن كېيىن باشقىلار بىلەن سۆھبەتتە بولسام شۇ كىشىلەر قوللىنىۋاتقان ئۇقۇمنىڭ قەيەردىن كېلىۋاتقانلىقىغا، ئۇلارنىڭ بۇنداق ئۇقۇملارنى قانداق مەنىدە، قايسى مەقسەتتە قوللىنىۋاتقانلىقىغا دىققەت قىلىدىغان بولدۇم.

ئىنتېرنېت ئۇيغۇر ھاياتىغا كىرگەندىن كېيىن كىشىلىرىمىز پىكىر، ھېسسىيات ۋە بىلىم ئالماشتۇرۇشتا ماكاننىڭ چەكلىمىسىنى بۇزۇپ تاشلىدى. قەشقەرنىڭ چەت تاغلىق يېزىسىدىكى ئۇيغۇر بىلەن بوستوننىڭ ئاۋات كوچىسىدىكى ئۇيغۇر ئازادە پاراڭلىشالايدىغان بولدى. ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە تەبىئەت، جەمئىيەت، ھاكىمىيەت ۋە ئىلاھىيەت ھەققىدە چۈشەنچە، قاراش ۋە باھالارنى ئوتتۇرىغا قويالايدىغان كىشىلەر مەيلى قەيەردە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئويلىغانلىرىنى ئاۋامغا يەتكۈزەلەيدىغان بولدى. يازىدىغانلارغا قارىغاندا كۆپ نەرسىلەرنى بىلسىمۇ ئادەتتە يازمايدىغان كىشىلەر ئۆز قاراشلىرىنى يازىدىغانلارنىڭ ئەسەرلىرىگە يانداپ بايان قىلىش، يازىدىغانلارنىڭكىنى تۈزىتىش ۋە تېخىمۇ بېيىتىش مەقسىدىگە يەتتى. ئىنتېرنېتنىڭ بارلىققا كېلىشى ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى يازمايدىغان بىلىملىك ئوقۇرمەنلەرنى سەپنىڭ ئالدىغا ئۆتكۈزدى. تەپەككۇرغا باي كىشىلەرگە بىر بىرىنى، ۋەزىيەتنى، دۆلەتنى ۋە دۇنيانى چۈشىنىش ۋە چۈشەندۈرۈش پۇرسىتى يارىتىپ بەردى.

تور مۇھىتىنىڭ ئۇيغۇرغا سۇنغان ئەۋزەللىكلىرىنى سۆزلىگەندە شۇنىڭغا دىققەت قىلىش زۆرۈرىيىتى تۇغۇلىدۇكى، توردىن ئىبارەت مەۋھۇم دۇنيادىكى ئۇيغۇرلار تۇرۇۋاتقان شارائىتى، تەربىيەلەنگەن مۇھىتى، كىشىلىك كەچۈرمىشى جەھەتتە رېئاللىقتا ياشاۋاتقان ئەتراپىمىزدىكى ئۇيغۇرلاردىن زور مۇرەككەپلىككە ئىگە بولغاچقا، بىز مۇنازىرە قىلىۋاتقان مەسىلىلەر ئىلمىي ئاتالغۇلار بىلەن سۆزلىشىشكە ۋە يېشىشكە مۇھتاج مەسىلىلەر بولغاچقا، چۈشىنىش ۋە چۈشەندۈرۈش يولىدا

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

قىينچىلىق، سىقىنچىلىق ۋە زىددىيەتلەر تۇغۇلدى. مەسىلەن: تەسەۋۋۇپ ھەققىدە گەپ ئېچىلسا ۋەتەندىكى ئۆلىمالار بىلەن تۈركىيەدىكى ئۆلىمالار قاتتىق تىركىشىپ قالىدۇ. تۈركىيەدە تەسەۋۋۇپ (سوپىزىم) ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكىدەك سەلبىلەشتۈرۈلگەن، لەنەتلەنگەن ۋە قارىلانغان ئەمەس. شۇڭا تۈركىيەدىكى بىر قىسىم ئۇيغۇرلار بۇ ھەقتە تەڭپۇڭ، ئىلمىي ۋە ئادىل چۈشەنچىگە ئىگە. ئەمما بىزدىكى سوپىزىم چۈشەنچىسى ماركسىزىمنىڭ «دىن ئەپيۇندۇر» دېگەن ھۆكۈمىنىڭ قامچىسى ئاستىدا تىتىلىپ، بۇزۇلۇپ يۈز - كۆزىنى پەرق قىلغىلى بولماس بولۇپ كەتكەن بولغاچقا ئۇنى قايتا تونۇش ئاسانغا چۈشمەيدۇ. تەسەۋۋۇپقا ئوخشاش نۇرغۇن مەسىلىلەردە ئىنتايىن ئىلمىي چۈشىنىشكە بولىدىغان ئۇقۇملار ھەققىدىكى پەرقلىق چۈشەنچە ۋە پوزىتسىيە بىزنى پارچىلىشالماس قىلىپ قويىۋاتىدۇ.

مەن «ئۇيغۇرچە زىيالىلىق ھەققىدىكى ئويلار» دېگەن يازمامدا ئۇيغۇرلاردىكى ئۆلۈم مۇراسىمىنىڭ ئىسمى بولغان ئۈچ نەزىر، يەتتە نەزىر، قىرىق نەزىر ۋە يىل نەزىر قاتارلىقلارنىڭ «قۇرئان»دا تىلغا ئېلىنغان نەزىر ئۇقۇمى بىلەن پەرقلىق ئىكەنلىكىنى تىلغا ئېلىپ ئۆتكەنىدىم. شۇ نەرسە ئايدىڭ بولسۇنكى، بىر مىللەتتە مەۋجۇد قائىدە - يوسۇن ۋە تۈرلۈك ھادىسىلەرنىڭ ئىسمى دائىم شۇ مىللەتنىڭ ئۆز تىلىدا بولۇۋەرمەيدۇ. مەسىلەن، ئۇيغۇرلاردا ماتاڭچىلىق بىر ھۈنەرۋەنچىلىك تۈرى، ئەمما بۇنىڭ ئىسمى خەنسۇچە. بىز ماتاڭچىلىقنى بۇنىڭغا قاراپلا خەنسۇلاردىن كەلگەن دېسەك بولمايدۇ. خەنسۇلارنىڭ ماتاڭچىلىق قائىدىسىنى ئۆلچەم قىلىپ، ئۇيغۇرلارنىڭ ماتاڭلىرىنى يوققا چىقارساق بولمايدۇ. ئۇيغۇر قاتارلىق تۈرك مىللەتلىرىدە نورۇز ئەنئەنىسى بار. بىز نورۇز دېگەن سۆزنىڭ پارسچە بولغانلىقىغا، بۇ بايرامنى ئىراندىكى مەجۇسىلارنىڭ ئۆتكۈزگەنلىكىگە قاراپلا بۇ بايرامنى مەجۇسىلارنىڭ بايرىمى دېيىشكە بولمايدۇ. ئىسىم شەيئىنىڭ تەۋەلىكىنى بەلگىلەيدىغان بولسا ئىرانلىق مەجۇسىي- ئاتەشپەرەسلەر بىز نان دەۋاتقان يېمەكلىكنى نان دەيدۇ. ئۇنداقتا نانىمۇ مەجۇسىلاردىن پەرقلىنىش ئۈچۈن يېمەستىن ئەرەپلەرنى دوراپ پوشكال يەيمىزمۇ؟ دېمەك، ئىسىمدىكى ئوخشاشلىق مەنا ۋە ئۆرپ-ئادەتتىكى ئوخشاشلىقنى كەلتۈرۈپ چىقارمايدۇ.

«قۇرئان»دا تىلغا ئېلىنغان ئۇقۇملار بىلەن بۇ ئۇقۇملارنىڭ ئۇيغۇر ئىستىمالىدا ئىلتىلىشى بىرمۇ بىر ماسلىققا ئىگە ئەمەس. تىلىمىزدىكى نۇرغۇن دىنى ئۇقۇملار قۇرئاندىن ئېلىنغان ۋە ئۇيغۇر تىلىدا شۇ پېتى قوللىنىۋاتقان بولسىمۇ، مەنا جەھەتتىن پەرق قىلىدۇ. مەسىلەن: دىنى ئاتالغۇ سۈپىتىدىكى نەزىر بىلەن ئۇيغۇر ئۆرپ - ئادەتلىرىدىكى ئۆلۈم مۇراسىمى بولغان نەزىر ئىككى ئۇقۇم. «قۇرئان»دىكى «ھېيت» بىلەن ئۇيغۇردىكى بايرام قىلىنىدىغان «نورۇز» ئىككى ئۇقۇم. مىللەتشۇناسلىقتىكى مىللەت بىلەن «قۇرئان»دىكى مىللەت پەرقلىق ئۇقۇم. بۇ ئۇقۇملارنى ئارىلاشتۇرۇپ تەپەككۇر قىلغاندا مۇنازىرىمىزدىن قورۇق ۋاراڭ - چۇرۇڭ سالغاندىن باشقا نەتىجە چىقمايدۇ، ھېچقايسى تەرەپ ھېچ نېمە ئۆگىنەلمەيدۇ.

بىلىشىمچە توقسىنىنچى يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدىن باشلاپ ئۇيغۇر بىلەن مۇسۇلماننى ئايرىش تەشەببۇسى قىزىپ كەتتى. ھەتتا ئۆلۈم، توي ۋە تۆرلۈك مۇراسىملاردا «ئۇيغۇرلار كېلىپ بولدى، مۇسۇلمانلارنى ساقلاۋاتىمىز» دېگەن گەپلەرنى ئۆز قۇلىقىم بىلەن ئاڭلىغان ۋاقىتلىرىممۇ بولدى. «ئىسلام مىللەتنى ئېتىراپ قىلمايدۇ، ئىسلامدا مۇسۇلمان ۋە كاپىردىن ئىبارەت ئىككىلا مىللەت بار. ئاللاھ ئۇ دۇنيادا مىللىتىڭ نېمە دېسە ئۇيغۇر دېمەيمىز. ئىبراھىم خەلىلۇللاھنىڭ مىللىتىدىنمەن دەيمىز. شۇڭا ئۇيغۇرلۇقنى كۆپ تەكىتلەش، ئۇيغۇرغا خىتاپ قىلىش مۇسۇلمانلىققا يات» دېگەن گەپ - سۆز ۋە چۈشەنچىلەر ھازىر ئەڭ يامرىغان ھالەتكە كەلدى. ئىنتېرنېت بۇ ئىدىيەلەرنىڭ تارىلىشىدا تۈرتكىلىك رول ئوينىدى. مەن بۇرۇن بۇ مەسىلىگە «ئاللاھ شەخسنى مىللەت قويىنغا ياراتقان. ئۇيغۇرنىڭ قويىنغا يارىلىش بىزنىڭ تەقدىرىمىز بولغانىكەن، مۇسۇلمان بولۇش سۈپىتىمىز بىلەن ئاللاھقا ھەمدۇ سانا ئەيلەشتىن باشقا تاللىشىمىز يوق. شۇڭا ئۇيغۇرنى سۆيگەنلىك ئاللاھنىڭ ئىنئامىدىن سۆيۈنگەنلىك. ئاللاھ ئۇيغۇرنىڭ ئارىسىغا يارىتىپ ئۇيغۇر بولۇشىمىزغا سەۋەپ بولغانىكەن، بۇنىڭدا ئاللاھ بىزگە مۇشۇ مىللەتكە بىر مەسئۇلىيەت ئارتقان بولىدۇ. بۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈش ۋە بۇنى ئىنكار قىلىش تەقدىرنى ئىنكار قىلغانلىق بولىدۇ. ئاللاھ ھەر بىر ئىنساننى مۇسۇلمان يارىتىدۇ، ئەگەر ئاللاھ بىزنى مۇسۇلمان مىللەت ئۇيغۇرنىڭ باغرىغا ئەمەس، ھەرقانداق بىر كاپىر مىللەتنىڭ ئارىسىغا ياراتقان

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

بولسا شۇ كاپىر خەلق بىزنى كاپىر قىلىپ تەربىيەلىگەن بولاتتى. شۇڭا ئۇيغۇر بولغىنىمىزدىن پەخىرلىنىش، ئاللاھ شۈكۈر قىلىش بىزنىڭ ۋەزىپىمىزدۇر» دەپ جاۋاپ بەرگەن ئىدىم. بۇ جاۋابىمنى يەشسەم يەنە شۇ «قۇرئان» دا تىلغا ئېلىنغان مىللەت ئۇقۇمى بىلەن ئۇيغۇر تىلىدىكى مىللەت سۆزىنىڭ خاتا چۈشىنىلگەنلىكىگە تۇتىشىدۇ.

كۆزىمىزنى يۇمۇۋالساقمۇ يېقىنقى يىللار مابەينىدە مەيلى تور دۇنياسىدا بولسۇن، مەيلى ئىجتىمائىي جەمئىيەتتە بولسۇن «بىز ئۇيغۇرمۇ؟ ياكى مۇسۇلمانمۇ؟» دېگەنگە ئوخشاش كىشىنى ئەپسۇسلاندۇرىدىغان، دوسلارنى يىغلىتىپ دۈشمەننى كۈلدۈرىدىغان، قەۋمنى ئىككىگە بۆلىدىغان، قېرىنداشلار ئارا ئارازلىق پەيدا قىلىدىغان ھالەت شەكىللىنىپ، ئەسلىدىنلا بەختسىزلىكتە ياشاۋاتقان قەۋمىمىزگە يېڭىچە بالا-قازا ئېلىپ كەلمەكتە. بۇنىڭ سەۋەبى توغرىسىدا ئىزدىنىش، ھەم ئۇنى ھەل قىلىش ھەر بىر ئىسلامسۆيەر، مىللەتسۆيەر كىشلەرنىڭ ۋەزىپىسى ھەم بورچى.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئاۋال بىز چوقۇم «مىللەت» دېگەن ئاتالغۇنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىشىمىز كېرەك. ئادەتتە ھەرقانداق بىر دىندار مۇسۇلماندىن مىللىتىڭ نېمە؟ - دەپ سوئال سورالسا، ئۇ چوقۇمكى «مەن ئىبراھىم مىللىتىدۇرمەن» - دەپ جاۋاب بېرىدۇ. ئۇ نېمىشقا مۇشۇنداق جاۋاب بېرىدۇ؟ چۈنكى ئۇ شۇنداق تەربىيىنى قوبۇل قىلغان ياكى باشقىلاردىن شۇنداق ئاڭلىغان، كۆپىنچىسى ئۆزىنىڭ نېمىشقا شۇنداق دەيدىغانلىقىنى چۈشەنمەيدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۆزىنى «ئۇيغۇر» دەپ كېلىۋاتقان بىرسى بىلەن ئۇقۇشماسلىق پەيدا بولۇپ تۈگمەس دە-تالاش باشلىنىدۇ، نەتىجىدە بىرسى ئۇيغۇرلۇقىدىن تېنىپ، بىرسى مۇسۇلمانلىقىدىن تېنىپ دوستلار دۈشمەنگە ئايلىنىپ ياتلىشىدۇ.

قېرىنداشلارغا بۇ توغرىدا توغرىنى يەتكۈزۈش ئۈچۈن يەنىلا قۇرئانغا مۇراجەت قىلىمىز ئاللاھ تەئالا: «قۇرئان ھەممە نەرسىنى ئىنچىكە بايان قىلغۇچىدۇر» (سۈرە يۈسۈف،111-ئايەت). «بىز ساڭا بۇ كىتابنى ھەر نەرسىنى بايان قىلىش ئۈچۈن نازىل قىلدۇق» (سۈرە، نەھل 89-ئايەت)دېگەن.

ئۇنداقتا مىللەت دېگەن بۇ كەلىمە قۇرئاندا قانداق چۈشەندۈرۈلگەن؟

قۇرئان كەرىمدە 6 يەردە «ئىبراھىمنىڭ مىللىتى» دەپ كەلگەن. بۇ 6 يەردىكى «مىللەت»نىڭ مەنىسى «يول» دېگەنلىك بولىدۇ. مۇناسىۋەتلىك ئايەتلەرنىڭ تەرجىملىرى مۇنداق:

1- «ئىبراھىمنىڭ يولىدىن، ئۆزىنىڭ قەدرىنى بىلمىگەن ئەقىلسىزلەردىن باشقا كىم يۈز ئۆرۈيدۇ؟ بىز ئىبراھىمنى بۇ دۇنيادا تاللىدۇق. بىلىڭلاركى، ئىبراھىم ئۇ دۇنيادىمۇ ياخشىلاردىن بولىدۇ»- بەقەرە سۈرىسى 130- ئايەت.

2- «ئۇلار: < يەھۇدىي بولۇڭلار ياكى نەسارا بولۇڭلار، توغرا يولنى تاپقان بولىسىلەر> دېدى. ئۇلارغا ئېيتقىنكى: <ياق! بىز ئىبراھىمنىڭ يولىدىدۇرمىز. ئىبراھىم ئاللاھنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلاتتى، مۇشرىكلاردىن ئەمەس ئىدى.»- بەقەرە سۈرىسى 135- ئايەت.

3- «ئېيتقىنكى: <ئاللاھ راست ئېيتتى. ئۇنداقتا ئىبراھىمنىڭ يولىغا ئەگىشىڭلار. ئىبراھىم ئاللاھنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلاتتى، مۇشرىكلاردىن ئەمەس ئىدى>.»- ئال ئىمرا سۈرىسى 95- ئايەت.

4- «كىم دىن جەھەتتە، ئۆزىنى سەمىمىي ھالدا ئاللاھقا تاپشۇرغان ۋە توغرا يول ئۈستىدە بولغان ئىبراھىمنىڭ يولىغا ئەگەشكەن كىشىدىن ياخشى؟ ئاللاھ ئىبراھىمنى دوست تۇتتى.»- نىسا سۈرىسى 125- ئايەت.

5- «ئېيتقىنكى: <ھەقىقەتەن رەببىم مېنى توغرا يولغا، ئىنسانلارنىڭ بارلىق ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان ئۆزگەرمەس دىنغا، ئاللاھنىڭ بىرلىكىگە ئىشەنگەن ۋە مۇشرىكلاردىن بولمىغان ئىبراھىمنىڭ يولىغا باشلىدى>.»- ئەنئام سۈرىسى 161- ئايەت.

6- «ئاندىن كېيىن بىز ساڭا: < ھەق دىنغا بۇرالغان ۋە مۇشرىكلاردىن بولمىغان

www.uyghurkitap.com

ئىبراھىمنىڭ يولىغا ئەگەشكىن› دەپ ۋەھيي قىلدۇق.»- نەھل سۈرىسى 123- ئايەت.

مانا بۇ ئايەتلەرنىڭ تەرجىمىلىرىدە «يول» دەپ تەرجىمە قىلىنغان كەلىمە «مىللەت» دېگەن كەلىمىدۇر.

ئۇيغۇرچىدىكى «مىللەت» دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى: «ئۇزاق مۇددەتلىك تارىخىي تەرەققىياتلار ئارقىسىدا شەكىللەنگەن ئورتاق تىل، ئورتاق زېمىن، ئورتاق ئىقتىسادىي تۇرمۇش ۋە ئورتاق مەدەنىيەتتە ئىپادىلىنىدىغان روھىي ئورتاقلىققا ئىگە كىشىلەر توپى» دېگەن بولىدۇ. «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى».

مىللەت سۆزىنى بۇ مەنا بىلەن (ئۇيغۇرچىدىكى مەنىسى بىلەن) چۈشەنگەن ۋاقتىمىزدا، بىز ئۇيغۇرلار ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ مىللىتىدىن ئەمەس.

ئەرەبچىدىكى مىللەت «دىنى ئەقىدە، دىنى يول» دېگەن بولىدۇ. مىللەت سۆزىنى بۇ مەنا بىلەن چۈشەنگەن ۋاقتىمىزدا، بىز مۇسۇلمانلار ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ مىللىتىدە، يەنى ئۇنىڭ يولىدىدۇرمىز. چۈنكى ئاللاھنىڭ دىنى بىر پۈتۈندۇر، بارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ دىنى ئىسلامدۇر ۋە ئۇلارنىڭ يولى بىردۇر. ئاللاھ تەئالا مۇنداق دەيدۇ:

«ئاللاھ، ئۆزى نۇھقا بۇيرۇغان نەرسىنى سىلەر ئۈچۈن دىنىنىڭ قانۇنى قىلدى. ئى مۇھەممەد! بىز ساڭا ۋەھيي قىلغان نەرسىنىمۇ، بىز ئىبراھىمغا، مۇساغا ۋە ئىيساغا بۇيرۇغان نەرسىنىمۇ سىلەر ئۈچۈن دىنىنىڭ قانۇن قىلدۇق. ئۇ نەرسە شۇنىڭدىن ئىبارەتتۇر: ‹دىننى توغرا چۈشىنىپ ھۆكۈملىرىنى تولۇق ئىجرا قىلىڭلار، دىندا پىرقىلەرگە بۆلۈنمەڭلار›. ئى مۇھەممەد! مۇشرىكلارغا، سەن ئۇلارنى دەۋەت قىلغان نەرسە ئېغىر كەلدى. ئاللاھ خالىغان كىشىنى ئۆزىگە تاللايدۇ، ئۆزىگە ئۆزلۈكسىز يۈزلەنگەن كىشىنى ئۆزىگە ئېرىشتۈرىدۇ»- شۇرا سۈرىسى 13- ئايەت.

دېمەك، مەسىلە شۇ قەدەر ئاددى بولۇپ، بۇنى ئۇڭتەي - توڭتەي قىلىپ چۈشەندۈرۈپ كىشىلەرنى قايمۇقتۇرۇپ، بىر قەۋمنى ئىككىگە ئايرىش نادانلىق

ھەم ئىلىمسىزلىكتىن باشقا نەرسە ئەمەس. مۇسا ئەلەيھىسسالاممۇ ئۆز قەۋمىنىڭ نادانلىقىنى، ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈۋاتقانلىقىنى، توغرا يولدىن چىقىپ كەتكەنلىكىنى كۆرگەندە ۋاز كەچمىگەن، ئەيىپلىمىگەن بەلكى سۆيگۈ بىلەن : < ئى ... ، قەۋمىم ....> (سۈرە بەقەرە) دەپ خىتاپ قىلغان. ئۇلارنى باشقا نامدا ئاتىمىغان. ئۆز قەۋمىنى مۇددەتتىن بۇرۇن تاشلاپ قاچقان يۇنۇس ئەلەيھىسسالامنى ئاللاھ بىلىقنىڭ قارنىغا تاشلىغان.

شۇڭا مەنمۇ ھەر ۋاقىت «ئى ... ئۇيغۇرۇم...» دەيمەن ۋە ئاللاھ ئۆگەتكەندەك:

«مانا بۇ قۇرئان، بىز نازىل قىلغان مۇبارەك كىتابتۇر. بۇنىڭغا ئەگىشىڭلار، بۇنىڭغا خىلاپلىق قىلىشتىن ساقلىنىڭلار، شۇنداق قىلساڭلار رەھمەتكە ئېرىشەلەيسىلەر» (سۈرە ئەنئام 155-ئايەت)

دەپ خىتاپ قىلىمەن.

يۇقىرىقى بايانىدا «قۇرئان»دىكى مىللەت ئۇقۇمى بىلەن ئۇيغۇرلار ئارىسىغا ئومۇملاشقان مىللەت ئۇقۇمى ئوتتۇرىسىدىكى چەك - چېگرا ئوتتۇرىغا قويۇلدى. دېمەك، «قۇرئان»دا مىللەت دېگەنلىك «يول» دېگەنلىك بولۇپ، كىشىلىرىمىزنىڭ «مەن ئىبراھىم خەلىلۇللاھنىڭ مىللىتىدىنمەن» دېگىنى «مەن ئەرەپ» دېگەنلىكى ئەمەس، بەلكى «مەن ئاللاھ ۋە ئاللاھ ئەۋەتكەن پەيغەمبەرلەرنىڭ يولدىمەن» دېگەنلىك بولىدۇ. (بۇ چۈشەنچە كەڭسايى مۇنبىرىدىكى نامسىزمەن دېگەن دوستىمىزنىڭ ئەمگىكى ئاللاھ ئۇنىڭغا ساۋاب ۋە ئەجىرلەر بەرگەي).

خۇلاسە قىلغاندا پىكىر، بىلىم ۋە ئۇچۇر ئالماشتۇرۇش پۇرستىمىزنىڭ بولغىنى بىزنىڭ بەختىمىز. بۇ جەرياندا مۇنازىرە ئارقىلىق ئۆزئارا ئۆگىنىش، تولۇقلاش ۋە ئورتاقلىقلارغا ئېرىشىش بىزنىڭ نىشانىمىز. ئەمما قوللىنىۋاتقان ئۇقۇملىرىمىزنىڭ پەرقىگە، قەيەردىن كەلگەنلىكىگە، قانداق قوللىنىۋاتقانلىقىمىزغا ۋە بىزنىڭ ئوخشىمىغان بۇ ئۇقۇملارغا قانداق پوزىتسىيە تۇتۇۋاتقىنىمىزغا دىققەت قىلىش بىزنى

نىشانىمىزغا تېخىمۇ ئاسان يېقىنلاشتۇرىدۇ. خۇددى يازمىمىزدا مۇلاھىزە قىلغاندەك بىز «قۇتان»دا تىلغا ئېلىنغان «نەزىر» ئۇقمى، «ھېيىت» ئۇقمى ۋە «مىللەت» ئۇقمى بىلەن ئۇيغۇر تىلى ئىستىمالىدىكى، ئىنسانشۇناسلىق- مىللەتشۇناسلىقتىكى مەنىداش ئۇقۇملارنى تۈزۈك چۈشەنمەيلا ئارىلاشتۇرۇپ قويغانلىقىمىز ئۈچۈن توردىكى مۇنازىرە ۋە رېئاللىقتىكى تارتىشمىلاردا پات - پات نىشانىمىزدىن يىراقلاپ ۋە بەزىدە ئادىشىپ كېتىۋاتىمىز.

2011 -يىلى سىنتەبىر قەشقەر

«قۇرئان»دا ۋە ئۇيغۇردا پىتنە ئۇقۇمى

«پىتنە» ئۇيغۇر تىلىغا ئەرەپ تىلىدىن كىرگەن سۆز. تىلىمىزدا بۇ سۆزگە پارىسچە «خور» قوشۇمچىسى قوشۇپ ئىشلىتىلىدۇ. ئۇيغۇر تىلىدا ئەرەپچىدىن قوبۇل قىلىنغان سۆزلەر باشقا تىللاردىن قوبۇل قىلىنغان سۆزلەردىن كۆپ. بۇ سۆزلەرنىڭ بەزىلىرى دىنى ئىلىملەر، قۇرئان ۋە ھەدىسلەرنىڭ ۋاستىسى بىلەن كىرگەن بولسا بەزىلىرى مەدەنىيەت، مائارىپ ۋە تىجارەتنىڭ تەسىر جەريانىدا پارىس تىلى ئارقىلىق يەرلەشكەن. شۇڭا ئۇيغۇرچىغا كىرگەن بەزى ئەرەپچە سۆزلەرنىڭ تەلەپپۇزى ئەسلى تەلەپپۇزغا ئەمەس پارىسچە تەلەپپۇزىغا يېقىن.

ئۇيغۇرلاردا سەئىدىيە خانلىقى ئاجىزلىغاندىن كېيىن مەدرىس مائارىپىدا پارىس تىلى ھۆكۈمران ئورۇنغا ئۆتۈپ، دىنىي ئىلىم پارىس تىلىدا ئوقۇتۇلغان. بۇ ئۇيغۇر تارىخىدىكى تۇنجى خالاپ يولغا قويۇلغان «قوش تىللىق مائارىپ» بولۇپ تاكى جەدىتچىلىك ھەرىكىتى ئومۇملاشقان يىللارغا قەدەر ئاساسلىق ئورۇندا تۇرغان. ئابدۇقادىر داموللام دىنىي ئانا تىلدا ئوقۇتۇشقا كۈچىگەن بولسىمۇ، بەزى جايلاردا پارىسچە دىنى مائارىپ1990-يىللارغا قەدەر داۋام قىلغان.

ئەرەپ تىلىدىن ئۇيغۇر تىلىغا كىرگەن سۆزلەردە پارىسچىنىڭ تەسىرى ساقلانغاندىن باشقا ئىستىمالدا ئۆزگىرىپ پۈتۈنلەي «يەرلىكلەشكەن». سۆزلەر قوبۇل قىلىنغاندىن كېيىن بىر مەنىلىك سۆزلەر كۆپ مەنىلىك بولۇپ كېتىدىغان ياكى ئەكسىچە كۆپ مەنىلىك سۆزلەر بىر مەنىلىك بولۇپ قالىدىغان ئەھۋاللار ئۇچراپ تۇرىدۇ. مەسىلەن، ئەرەپ تىلىدىن ئۇيغۇرچىغا كىرگەن «ھايۋان»، «مىللەت»، «پىتنە»، «زەربە» سۆزلىرى كۆپ مەنىلىك سۆزلەر بولۇپ ئۇيغۇر تىلىغا كىرگەندىن كېيىن بىر مەنىلىك سۆزلەرگە ئايلىنىپ قالغان. ئەگەر بۇ سۆزلەر دىنىي ئەسەرلەرنىڭ تەرجىمىسىدە ئەسلى ئەرەپچە مەنىسى بويىچە قوللىنىلسا، ياكى بىر مەنىسى

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئاساس قىلىپ تەرجىمە قىلىنسا خاتالىقلار كېلىپ چىقىدۇ، بولۇپمۇ قۇرئاننى توغرا چۈشىنىشكە دەخلى يېتىدۇ.

ئىسلامغا ئائىت ئەسەرلەر ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنغانىدا يۇقىرىقى ئامىل نەزەرگە ئېلىنمىغاچقا تەرجىمىدە خاتالىقلار كۆرۈلگەن. بىز قالغان ئەسەرلەرنى قويۇپ قۇرئاننىڭ تەرجىمىسىگە قارىساق بەزى مەسىلىلەرنى بايقايمىز. مەسىلەن، «ئىسلام نېمە؟» دېگەن كىتاپقا ئاساسلانغاندا ئەرەپ تىلىدىكى «زەربە» سۆزى «زەربە بېرىش، ئۇرۇش» دېگەندىن باشقا «ئايرىۋېتىش» دېگەن مەنىدىمۇ كېلىدىكەن. بۇنى ئويلاشمىغاندا «ئاياللارنى ئايرىۋېتىڭلار» دېگەن مەنىدە كېلىۋاتقان ئايەتتىكى «زەربە» سۆزىنى ئاياللارنى ئۇرۇڭلار دەپ تەرجىمە قىلىپ قويىدىغان ئىش چىقىدۇ. «هايۋان» سۆزىمۇ سۆز ئەسلى ئەرەپ تىلىدا كۆپ مەنىلىك سۆز بولۇپ «هاياتلىق، جانلىق، هايۋان» دېگەن مەنىلىرى بار. قۇرئاننىڭ تۈركىيەدە چىققان ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى ئەنفال سۈرىسى 22-ئايىتىدە بۇ سۆز ئەرەپچە مەنىسى بويىچە ئىشلىتىلگەچ ئۇيغۇرچە تەرجىمە مەنتىقىسىز بولۇپ قالغان. مەسىلەن: «شۈبھىسىزكى، ئاللاھنىڭ نەزىرىدە هايۋانلارنىڭ ئەڭ يامىنى گاس بولۇۋالغان، گاچا بولىۋالغان، ئەقلىنى ئىشلەتمەيدىغان كىشىلەردۇر». بەلكىم ئەرەپچە بىلىدىغان كىشىلەرگە بۇ يەردىكى هايۋان سۆزى توغرا بىلىنىشى مۇمكىن. ئەمما قۇرئاننىڭ ئۇيغۇرچە مەنىسىنى ئوقۇۋاتقان كىشى قايمۇقۇپ قالىدۇ.

ماقالىمىزدە مۇلاھىزە قىلىنىدىغان «پىتنە» دېگەن سۆزدىمۇ يۇقىرىقى هادىسە مەۋجۇت. بۇ سۆز جەمئىيىتىمىزدە ئاياللارغا، تەنقىتچىلەرگە ۋە باشقىچە پىكىر قىلغۇچىلارغا كەمسىتىش، مەسخىرە قىلىش ۋە زەربە بېرىش ئۈچۈن كۆپرەك قوللىنىۋاتقانلىقى ئۈچۈن، سۆزنىڭ هەقىقى مەنىسىدىن يولغا چىقىپ بۇ كېسەل روھىي هالەتنى تەھلىل قىلىش مۇھىم بولۇپ قالدى.

ئۇيغۇر تىلىدا «پىتنە» تۆھمەت، يالغان، ئۇسەك دېگەنگە مەنىداش بولۇپ «ئىغۋا»، «پاسات» سۆزلىرى بىللە كېلىدۇ. ئادەتتە پىتنە «يامان سۆز، ئاساسى يوق گەپ، قۇتراتقۇ ئىبارە» دېگەن مەنىلەردە قوللىنىلىدۇ. ئۇيغۇر تىلىدا بۇ

سۆزنىڭ سەلبى مەنىسى بۇندىن نەچچە يۈز يىل بۇرۇنلا مۇقىملاشقان بولۇپ، «چاغاتاي ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى» دېگەن كىتاپتىمۇ «پىتنەگەر» دېگەن سۆز ئۇچرايدۇ. مەنىسى پىتنە پەيدا قىلغۇچى دېمەكتۇر.

«پىتنە» سۆزى ئەرەپچە لوغەتتە «سىناش، ئىمتىھان قىلىش، زارلىنىش، بىر نەرسىنى ياقتۇرۇش، پىكىر ئوخشاشماسلىقى، قالايمىقانچىلىق، ساراڭلىق، زالالەت، ئازغۇنلۇق، ئالداش، زوراۋانلىق، قىيىن-قىستاق، ئادەم ئۆلتۈرۈش، بالا - قازا، مۇسىبەت، يامانلىق، مىننەت، بېسىم قىلىش» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ.

بۇ سۆز تۈركچىدە «ئازدۇرۇش، يولدىن چىقىرىۋېتىش، پاسات، ئارىسىنى بۇزۇش، ئىختىلاپ، ئاپەت، مۇسىبەت، قىيىنچىلىق، بالا- قازا، جازا، ساراڭلىق، دىنسىزلىق، ۋەھشىيلىك، قالايمىقانچىلىق» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ.

بۇ كەلىمە قۇرئاندا 30 ئايەتتە تىلغا ئېلىنغان بولۇپ، كۆپ مەنىلىك ئۇقۇملاردىن بىرى. بۇ كەلىمە قۇرئاندا ئىمتىھان (سىناق) (بەقەرە، 102)؛ بالا (مۇسىبەت) (ھەج، 11)؛ ئازدۇرۇش (مائىدە، 41)؛ ئالداش (سافغات، 162)؛ قايمۇقتۇرۇش، ئېزىقتۇرۇش (ئەئراف، 27)؛ ساراڭ (قەلەم، 6)؛ ئازاپ (ئوتقا تاشلىنىش) (ئەنفال، 25؛ زارىيات، 13 - 14)؛ سەۋەپ ۋە چارە (ئەنئام، 23)؛ گۇناھ (تەۋبە، 40)؛ ئۇرۇش قىلىش (ئۆلتۈرۈش) (نىسا، 91؛ ئەزاپ، 14)؛ قالايمىقانچىلىق، بۇزغۇنچىلىق (ئالئىمران، 7؛ تەۋبە، 47- 48) ۋە بېسىم (زۇلۇم، ئەزىيەت، يامانلىق) (بەقەرە، 217؛ 191،193؛ نىسا، 101؛ ئەنفال، 39) قاتارلىق مەنىلەردە كەلگەن.

«پىتنە» سۆزى قۇرئاندا ئۇيغۇر تىلىدىكىگە ئوخشاش بىر مەنىلىك ۋە پۈتۈنلەي سەلبى مەنىلىك سۆز سۈپىتىدە ئىشلىتىلمىگەن. مىسالغا ئالساق، مال - مۈلۈك ۋە بالىلارنىڭ ئىنسان ئۈچۈن بىر «پىتنە»، يەنى ئىمتىھان ئىكەنلىكى زىكىر قىلىنغان (ئەنفال، 28). ئىنسانلارغا «پىتنە» (يەنى زۇلۇم، بېسىم، قىيىن - قىستاق، ئەزىيەت ۋە يامانلىق) قىلىشنىڭ ئادەم ئۆلتۈرۈشتىنمۇ چوڭ ۋە ئېغىر گۇناھ ئىكەنلىكىمۇ (بەقەرە، 191، 217) بىز مۇلاھىزە قىلىۋاتقان پىتنە ئاتالغۇسى بىلەن ئىپادىلەنگەن.

قۇرئاندا ئىتىقاتقا قارىتىلغان پىتنە (بىسىم) تۈگىتىلگىچە كۆرەش قىلىشقا بۇيرۇلغان.

«پىتنە» سۆزىنىڭ ئەرەپ تىلىدا كۆپ مەنىلىك بولغانلىقى، تۈس جەھەتتىن پۈتۈنلەي سەلبى بولمىغان بىر سۆز ئىكەنلىكى يۇقىرىقىلاردىن مەلۇم. ئەمما قۇرئاننىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسىدە بۇ سۆز ئەرەپچە مەنىسى بويىچە يېزىپ قويۇلغان. مەسىلەن، ئەنفال سۈرىسى 39-ئايەت «پىتنە تۈگىگەن، دىن پۈتۈنلەي ئاللاھ ئۈچۈن بولغانغا قەدەر ئۇلار بىلەن ئۇرۇشۇڭلار...». قۇرئاننىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسىنى ئوقۇۋاتقان ئۇيغۇر ئوقۇرمەن بۇ سۆزنىڭ ئەسلى ئەرەپچە لۇغەت مەنىسىنى ئويلاشمايدۇ. تەبىئىيلار بۇ سۆزنى پىتنە-پاسات، پىتنە ئىغۋا دەپ چۈشىنىدۇ. سۈرە مەزمۇنىدىن قارىغاندا بۇ يەردىكى «پىتنە» زۇلۇم دېگەن مەنىدە. ئۇندىن باشقا بەقەرە سۈرىسى 217-ئايەتتە «...پىتنە ئادەم ئۆلتۈرۈشتىنمۇ قاتتىق گۇناھتۇر...» دېيىلگەن. ئۇيغۇرچە ئوقۇپ ئۇيغۇرچە تەپەككۇر قىلىۋاتقان ئوقۇرمەن بۇ ئايەتنى ئوقۇغاندا «پىتنە» سۆزىنىڭ ئەرەپ تىلىدا «زىيانكەشلىك قىلىش، زۇلۇم قىلىش، ئازاپلاش، قىيناش» دېگەن مەنىلەرنى ئىسگە ئالالمايدۇ. بۇنى «پىتنە پاسات قىلىش ئادەم ئۆلتۈرۈشتىنمۇ يامان» دېگەن مەنىدە چۈشىنىپ قالىدۇ.

ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە «پىتنە» سۆزى كۆپرەك ئاياللارغا بېسىم قىلىش، ئۇلارنىڭ پىسخىك ئالاھىدىلىكلىرىنى كەمسىتىش ۋە مەسخىرە قىلىش ئۈچۈن قوللىنىۋاتقانلىقى دىققەتنى تارتىدۇ. پىتنە-پاساتنى پەقەت ئاياللار بىلەنلا باغلاپ قويۇش كۆچكە، بايلىققا، ھوقۇققا چوقۇنىدىغان مۇستەبىت جەمئىيەتتە يېتىلگەن كىشىلەرنىڭ بىنورمال تەپەككۇر ئادىتى. بۇنداق جەمئىيەتتە ئاياللار بارلىق يامانلىق، بۇزۇقچىلىق ۋە ناشايان ئىشلارنىڭ مەنبەسى دەپ قارىلىدۇ. ياۋروپادا مىڭ يىلغا سوزۇلغان قاراڭغۇ ئەسىرلەردە «ئاياللارنى ئىنسان دېيىش كېرەكمۇ - يوق؟» دېگەن مۇنازىرە بولغان. خىتايدا ئاياللارنىڭ پۇتى بوغۇلغان بولسا، شىمالى ئافرىقىدا ئاياللارنىڭ خەتنىسى قىلىنغان. بەزىلەر ئاياللارنى پىتنە مەنبەسى دەپ قۇرئاندا ۋە ھەدىستە ئەسلى باشقا مەنىدە كېلىۋاتقان پىتنە سۆزىنى ئۇيغۇرچە پىتنە - پاسات دېگەن سۆزگە باغلاپ قەستەن ئاياللارنى بېسىش، كەمسىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىدۇ. بۇ خۇددى

خوتۇن دۇمبالاشنى ئەركەكلىك بەلگىسى دەپ چۈشەنگەنلىكى ئۈچۈن بولسا كېرەك. مۇشۇ سەۋەبتىن بولسا كېرەك، قۇرئاندىكى «ئەر- ئاياللارنى ئايرىۋېتىڭلار، ئايرىلىپ تۇرۇڭلار» دېگەن مەنىدىكى «زەربە» سۆزىنى «ئۇرۇش» مەنىسىدىكى «زەربە» دەپ چۈشىنىپ ئايالنى دۇمباللىغاندەك بىر ئىش. ئاياللارنى كەمستىش ۋە مەسخىرە قىلىش مەدەنىيەتسىزلىك بولۇپ دىنىمىزدا چەكلەنگەن. پەقەت بىر قىسىم كىشىلەر ئۆزىنىڭ جاھالەتلىك كاللىسىغا سىڭىپ كەتكەن ئاجىزلارنى، ئاياللارنى ۋە باللارنى كەمسىتىدىغان ئۆزىدىكى ياۋايىلىقنى دىنىي تون بىلەن جابدۇپ بۇرمىلاش ئارقىلىق ھەقلىق كۆرسىتىپ، جاھالەتتە كۆنگەن خۇيىنى بىخەتەر داۋام قىلماقچى، خالاس.

قارشى پىكىردىكىلەرنى پىتنىخور دېيىشمۇ كومۇنىستىك، پادىشاھلىق تۈزۈملەردە ياشىغان كىشىلەردە كۆپرەك ئۇچرايدىغان بىر پىسخىك بىنورماللىقنىڭ ئالامىتى. ئۇلار قارشى پىكىر قىلغۇچىلارنى ئەيىپلەشتە پىتنە سۆزىنىڭ ئورنىغا تۆھمەت، ئۆسەك دېگەن سۆزلەرنى قوللانسا تامامەن بولىدۇ. ئەمما قۇرئاندا پىتنە كۆپ مەنىلىك، كۆپ ئورۇندا ئۇچرايدىغان سۆز بولغاچقا ۋە پىتنە قىلىش ئەڭ كەسكىن ئايەتلەر بىلەن چەكلەنگەنلىكى ئۈچۈن تەنقىتتىن قورقىدىغان مۇستەبىت كىشىلەر، ئۆزىگە قارشى پىكىر قىلغان كىشىلەرگە «پىتنە قىلدى» دېگەن قالپاقنى كىيدۈرۈپ گۇناھكار قىلىدۇ.

تەنقىت ۋە تەۋسىيەدە بولغۇچىلارنى «پىتنە قىلدى» دېگۈچىلەر ئادەتتە شۇنى دەپ قويۇپلا بولدى قىلمايدۇ. ئۇلار شۇنىڭغا ئۇلاپلا قۇرئاندىن پىتنە سۆزى تىلغا ئېلىنغان ۋە پىتنە قىلماسلىق قاتتىق تەكىتلەنگەن ئايەتلەرنى مىسال كەلتۈرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن پەرقلىق پىكىر قىلغان، تەنقىتتە بولۇۋاتقان ياكى خىزمەتلەردىن نارازى بولغان كىشى ئۆزىنى پىتنە قىلىۋاتقاندەك ھېس قىلىپ گۇناھ تۇيغۇسىغا چۆمۈلىدۇ ۋە تەنقىتتىن ۋاز كېچىدۇ.

خۇلاسە كالام، قۇرئاندا تىلغا ئېلىنغان پىتنە سۆزىنىڭ بىز بۈگۈن چۈشىنىۋاتقان پىتنىخورلۇق بىلەن ۋە ئاياللار بىلەن مۇناسىۋىتى يوق. پىتنىنىڭ يامانلىق، ئازدۇرۇش، ئاسارەت ۋە ئەزىيەت دېگەن مەنىسىگە ئائىت ئىشلارنى قىلىشقا ئەرلەر ئاياللاردىن

ئۇيغۇر كىتاب ئورپىكتى
www.uyghurkitap.com

بەكرەك قابىل بولۇشى مۇمكىن. ئۆسەك سۆزلەر ئەر - ئاياللارغا ئورتاق بولۇپ، بۇلاردىن ساقلىنىش ساۋاپتۇر. تەتقىقاتلارغا قارىغاندا ئەرلەر پىتنە پاساتقا ئاياللاردىن بەكرەك مايىل ۋە ماھىر ئىكەن.

پىتنىنى ئاللاھنىڭ قۇرئاندا ئۆگەتكىنى بويىچە چۈشەنسەك، ئۇ سىناقتۇركى، بىزگە كەلگەن ھەر مۇسىبەت، يامانلىق ۋە خىرىسلارنىڭ پىتنەسىدىن (ئىمتىھانىدىن) لاياقەتلىك ئۆتسەك ساۋاپقا، غەلىبىگە ئېرىشىمىز. پىتنە زۇلۇمدۇركى، بىزنى ئاللاھ ھەر ۋاقىت دىلىمىز، تىلىمىز ۋە ھەرىكىتىمىز بىلەن ئۇنىڭغا قارشى تۇرۇشقا ئۈندەيدۇ. پىتنە سەۋەپتۇركى، جاھاندا ھەرقانداق چىگىك ۋە ھەر بىر توقۇناق بىر سەۋەپ يىپىغا باغلانغان بولىدۇ. ھېچقانداق بىر نەتىجە سەۋەپ قىلىنماي قولغا كەلمەيدۇ. دىنىمىزدا پىكىر قىلىش، ئەقىل ئىشلىتىش ھەر زامان تەكىتلەنگەن بولۇپ قۇرئاندا پىكىر، تەنقىت ۋە ئۆكتىچىلىك قىلغانلار پىنخور دېيىلمىگەن، چەكلەنگەنمىگەن، بەلكى پىكىر قىلغانلارغا زىيانكەشلىك قىلىش ئادەم ئۆلتۈرۈشتىنمۇ قەبىھ گۇناھ سانالغاندۇر.

لالما ئىتتەك يېنىمدا ئۆلۈم

ياپونىيەدىن جىيەنىم كېلمەن، دەپ خوش قىلىۋەتتى. مۇساپىرلىق هايات مۇشۇنداق، قېرىنداشلاردىن كەلگەن بىر تېلېفون، بىر رەسىم ۋە بىر خەۋەر بىلەن مىڭلارچە هاياجان ۋە مەنالار تۇغىلاتتى. تاقەتسىزلىنىپ تۇرغان شۇ كۈنلەردە ئۇنىڭدىن تېلېفون كەلدى. ئەنسىرىگەنلىرى بۇرۇن ئېلخەتتە سورالغانلار سۇئالنىڭ ئەينەن ئۆزى ئىدى. بىرىنچى قېتىم سىياسىي، ئىجتىمائىي نوقتىلاردىن چىقىش قىلىپ تۈركىيەنىڭ بىخەتەرلىكىنى چۈشەندۈردۈم. ئەتىسى يەنە تېلېفون كەپتۇ. سۇئال يەنە شۇ تۈركىيەنىڭ بىخەتەرلىك مەسىلىسى ئىدى. مىساللار، پاكىتلار بىلەن يەنە سۆزلەندى. ئۈچىنچى قېتىم سورالغاندا:«بىر ئادەمنىڭ بىخەتەرلىكىگە مەن ئەمەس، تۈركىيە دۆلىتىمۇ ئەمەس، پەقەت ئاللاھ كېپىل!» دەپ ۋارقىراپ تاشلىدىم. جىيەنىم «ئاكا بۇ گېپىڭىنى ئەينەن تەرجىمە قىلىپ بەرسەم يېتەكچىم چۈشەنمەيدۇ. ئۇ مۇسۇلمان ئەمەس، سەن ئۆزۈڭنىڭ مەن تۈركىيەگە بارغاندا هاياتىمغا قاچانغىچە قاندان كېپىل بولىدىغانلىقىڭنى ئېنىق ئېيتمىساڭ، مۇئەللىم رۇخسەت بەرمەيدۇ» دېدى.

ئۆپكەمنى بېسىۋېلىپ ئەستايىدىل ياپونلۇقلاردەك بىخەتەرلىك پىلانى تۈزۈپ جىيەنىمگە يوللاپ بەردىم. تېلېفوندا ياپونلۇق ئوقۇتقۇچىغا ئۆزۈمنىڭ ئۇنى قانداق قوغداش ئىقتىدارىمنىڭ بارلىقىنى ئېنگلىزچە چۈشەندۈردۈم. ئۇ چاغلاردا سۇلتان ئەهمەت جامەسى ئالدىدىكى مەيداندا پارتىلاش بولۇپ 11 گېرمانىيەلىك ساياهەتچى هاياتىدىن ئايرىلغان ئىدى. بۇ خەۋەرنىڭ ياپونىيەگە نەقەدەر چوڭقۇر تەسىر قىلغانلىقى ئوقۇتقۇچىنىڭ ئەنسىز سۇئاللىرىدىن مەلۇم بولدى. جىيەنىم تۈركىيەگە يولغا چىققاندا ساۋاقداشلىرى ئۇنى خۇددى بىرىنى جەڭ مەيدانىغا ئۇزاتقاندەك تۇستە، ناهايىتى ئېغىر كەيپىياتتا ئۇزۇتۇپ قويۇپتۇ.

ساياهەت جەريانىدا دەسلەپتە ئۇنىڭ كەيپىياتىمۇ ماڭا سەل سارىسىمدە قالغاندەك

www.uyghurkitap.com

تۇيۇلدى. تاكسىدا، مىنىبۇستا ئاڭلىنىۋاتقان ئۆلۈم خەۋەرلىرىگە ئۇ كۆزلىرىنى پىيالىدەك ئېچىپ قۇلاق سالاتتى. بۇنداق چاغدا ئۇنىڭ دائىم سورايدىغىنى «ئۇ يەر بىزدىن قانچە كىلومېتىر يىراق؟» دېيىش بولاتتى. مەن ناشتىدا رادىئو ئاڭلاشنى ياخشى كۆرەتتىم. جىيەنىم ئۆيىمىزدە بولغان كۈنلەردە بۇنىڭدىنمۇ قورۇق قالدىم. چۈنكى تۈركىيەدە يۈز بەرگەن ئۆلۈملەر ھەققىدە ئۇنىڭ سوئاللىرى كۆپىيىپ چىرايى تۇتۇلۇپ ئالدىغا تىزىلغان مەزەلەرنىمۇ يېيەلمەي قالاتتى. جىيەنىمنىڭ ئۆلۈم خەۋەرلىرىدىن چۆچۈشلىرى ۋە بىزنىڭ بىپەرۋالىقىمىزنى سېلىشتۇرۇپ ئايالىم بىلەن مەنىلىك قارىشىپ قالاتتۇق.

جىيەنىم يوق يەردە ئايالىم ئىككىمىز تۈركىيەدە تولا بولغان ئۆلۈم-يېتىمنىڭ بىزنى نەقەدەر كۆندۈرۈۋەتكەنلىكىنى دېيىشىپ خورسىناتتۇق. بىز ئەگەر ئۇنىڭغا بۇ مەھەللىدە بەزىدە ئېتىشىپ كېتىشلەرنىڭ بولىدىغانلىقىنى، بىز دائىم بارىدىغان قىزىلئايدا 150 دەك كىشىنىڭ پارتىلاشتا قازا قىلغانلىقىنى سۆزلەپ بەرسەك، ئۇ ئەنقەرەدە كوچىغا چىقىشتىنمۇ ۋاز كېچىدىغان ئەلپازدا ئىدى.

سۇلتان ئەھمەت جامەسىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە جىيەنىم: «ئاكا، ھېلىقى 11 گېرمانىيەلىك پارتىلاشتا قازا قىلغان يەر مۇشۇمۇ؟» دەپ سورىدى. بۇرۇن ئۇنىڭغا دېگەن ئىدىم. ماڭا ئۇنىڭ ئىشىنەلمەي قايتا سورىشى غەلىتە تۇيۇلدى. ئۇنىڭغا بولسا تېخى بىر قانچە ئاي بۇرۇن پاجىئە بولغان مەيداندا ساقچىلارنىڭ ھەممىسىنىڭ تېلېفون ئويناپ، بىخەستە پاراڭ سېلىشلىرى غەلىتە تۇيۇلۇپتۇ. ئۇنىڭچە قانغان بويالغان بۇ يەردە ساقچىلار ھېچ بولمىغاندا بىزدەك ھاڭۋېقىپ قاراپ يۈرگەن، يوغان سومكا يۈدىۋالغان كىشىلەرگە دىققەت قىلىشى، ھەر قانداق كىشىدىكى گۇمانلىق بىشارەتلەردىن پەخەس بولۇشى كېرەك ئىكەن. ئۇ بۇ بىخەستەلىككە شاھىت مەنزىرىنى ۋە باشلىق بۇيرۇق بەرگەندەك تېلېفون ئويناپ ئولتۇرغان ساقچىلارنى رەسىمگە تارتىۋالدى. ياپونىيەدە ساقچىلار تېلېفون ئويناش تۇگۇل بىر جايدا ئۇزاقراق تۇرۇپمۇ قالمايدىكەن.

تۈركىيەدىن ئايرىلىش ئالدىدا ئۇ: «ئاكا، مېنىڭ ئەڭ ھەيران قالغىنىم تۈركىيەدە

ئۆلۈمنىڭ خەۋپى، قورقۇنچى، دەھشىتى ئۇنتۇلۇپتۇ. ھەممە ئادەم ئۆلۈم خەۋەرلىرىگە ھاۋارايىدىن مەلۇمات ئاڭلاۋاتقاندەك مۇئامىلە قىلىدىكەن. نەچچە ئون كىشى ھاياتىدىن ئايرىلغان مەيدانلار، نەچچە يۈز كىشى قەتلى قىلىنغان جايلار بىر قانچە كۈندىن كېيىن ھېچ ئىش بولمىغاندەك ئاۋاتلىشىپ كېتىدىكەن. ئۆلۈم كىشىلەرگە خۇددى تۈركىيە كوچىلىرىنى كېزىپ يۈرىدىغان لالما ئىتلاردەك كۈندىلىك تۇرمۇشنىڭ بىر قىسمىغا ئايلىنىپ ئادەتتىكىچە بىلىنىدىغان بولۇپ كېتىپتۇ. بۇنى پەقەت قوبۇل قىلالمىدىم. ئۆلۈم قىممىتىنى يوقاتقان يەردە تىرىك جاننىڭ قانچىلىك ھۆرمىتى بولماقچى دەيسەن؟ بۇنداق ئۆلۈمگە كۆندۈرۈلگەن مىللەتتە ھاياتلارنىڭ قەدرى بولارمۇ سەنچە؟» دەپ ئۇھسىنىپ كەتكەن ئىدى. ئۇنىڭ شۇ گەپلىرىنى دەۋاتقان غەمكىن چىرايى ھېلىمۇ ئېسىمدە.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ ئېلېكترونلۇق نۇسخىسى
www.uyghurkitap.com

يۈز يىلدىن بۇيانقى شىۋېتلار ۋە ئۇيغۇرلار

2016-يىلىنىڭ ئاخىرىدا شىۋېتسىيەدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ مەسچىتكە ئىگە بولغانلىق خەۋىرى تارقالدى. ۋەتەندە روھلار بارغانچە سىقىلىۋاتقان بۇ كۈنلەردە دىيارىمىزدىن يىراق ماكاندا بولسىمۇ، بىر توپ مۇساپىر ئۇيغۇرنىڭ ئىمانى بىلەن ياشىغىنىدىن سۆيۈندۈم. يۈز يىللار بۇرۇن دىيارىمىزدا تۈنجى چىركاۋ سالغان مىللەتنىڭ قېشىغا يۈز يىلدىن كېيىن بىز بىرىپ مەسچىت سالغان ئىدۇق. خىيالىم شىۋېتسىيەلىك دەۋەتچىلەرنىڭ بۇندىن يۈزيىل بۇرۇن دىيارىمىزدا دىن تارقاتقانلىقىغا دائىر ۋەقەلەرگە كەتتى. يۈز يىل بۇرۇن بىزگە كەلگەن شىۋېتلاردىكى غالىپ، كۈچلۈك ۋە بىلىملىك ھالەت ۋە يۈز يىل كېيىن بىزنىڭ يەنە شۇ غېرىپ، يوقسۇل، ئاجىز قىياپىتىمىز بىلەن ئۇلارنىڭ ئالدىغا بارغىنىمىز بىر بىرلەپ كۆز ئالدىمدىن ئۆتتى. شىۋېتلار بۇ ئۆزگەرمەس ھالىتىمىزگە قاراپ نېمە ئويلىغاندۇ؟

بىزگە كېلىپ دىيارىمىزدىكى تۈنجى چىركاۋنى سالغان شىۋېتلارنىڭ دۆلىتىدە ئۇيغۇرلارنىڭ مەسچىت بەرپا قىلغانلىقى ئەھمىيەتلىك. ئۇلار بىزگە يۈز يىللار بۇرۇن دىن بىلەن كەلگەن بولسا بىزمۇ ئۇلارغا يۈز يىل كېيىن دىن بىلەن باردۇق.

شىۋېتسىيەدىكى خىرىستىيان جەمئىيىتى 120 نەچچە يىل بۇرۇن ۋەتىنىمىزگە ئۆمەك ئەۋەتىپ تۈنجى چىركاۋنى سالغاندا، ئۇيغۇرلار دۇنيادا شىۋېت دەپ بىر مىللەتنىڭ بارلىقىدىن بىخەۋەر ئىدى. شىۋېتلار شۇچاغدا دىيارىمىزنىڭ خەرىتىسىنى سىزىپ بولغان. ئۇلار قەشقەر،يېڭىشەھەر، يېڭىسار ۋە ياركەنتتە دوختۇرخانا، مەكتەپ ۋە دارىلئېيتاملارنى قۇرغان. ئۇلارنىڭ ئۇيغۇرلارغا تارقاتماقچى بولغىنى دىن بولغان بىلەن، شۇ باھانىدە باسما ماشىنىسى، زامانىۋى تىبابەت ۋە يېڭىچە مائارىپمۇ بىللە كەلگەن.

ئۇيغۇرلار شىۋېتسىيەدە مەسچىت بەرپا قىلغان شۇ كۈندىن 110 يىل بۇرۇن

شۈتلار 1896-يىلى ئۇلار قەشقەردە تۇنجى مەكتەپ قۇرۇپ چىققان بولۇپ، بۇ بەلكىم ئۇيغۇر تارىخىدىكى تۇنجى پەننى مەكتەپ بولۇشى مۇمكىن. دوكتور ئەسەت سۇلايماننىڭ «ئۆزلۈك ۋە كىملىك» دېگەن كىتابىغا مىسيونېرلار ئاچقان بۇ مەكتەپتە ئوقۇغان باللار سىزغان دۇنيا خەرىتىسى بېرىلگەن. 1926-يىلى ئۇلار ياركەنتتە بىر تولۇق ئوتتۇرا سىنىپى تەسىس قىلغان بولۇپ، بۇمۇ ئۇيغۇر تارىخىدىكى تۇنجى تولۇق ئوتتۇرا سىنىپى بولۇشى مۇمكىن. مەكتەپتە «ئىنجىل» ۋە خرىستىيان دىنى بىلىملىرى، ئۇيغۇر تىلى، ماتېماتىكا، جۇغراپىيە، ئوتتۇرا ئاسىيا تارىخى، مېتودولوگىيە، پېداگوگىكا، رەسىم، مۇزىكا... ھەتتا ياغاچچىلىققا ئوخشاش ھۈنەرمۇ ئۆگىتىلگەن.

شۈتلار يۈز يىل بۇرۇن ۋەتىنىمىزدە دىنىي مەقسەت بىلەن قۇرغان مەكتەپتە دىن پەقەت بىر دەرس سۈپىتىدە ئۆتۈلگەن. بىر يۈز يىل كېيىن ۋەتەندە مەخپىي قۇرغان ۋە مۇھاجىرەتتە ئاشكارە بەرپا قىلىنۋاتقان دىنىي مائارىپتا بۇنىڭ ئەكسىنى قىلىۋاتىمىز. مانا بۇ شۈتلار بۇندىن يۈز يىللار بۇرۇن ئۇيغۇرغا ئېلىپ كىرگەن دىنىي مائارىپ بىلەن، يۈز يىل كېيىنمۇ بىز شۇغۇللىنىۋاتقان دىنىي مائارىپنىڭ پەرقى. گەرچە بۇلارنىڭ مەقسىدى دىن تارقىتىش بولسىمۇ، مەكتەپتە تارىخ، جۇغراپىيە، ماتېماتىكا، پېداگوگىكا دەرسلىرى بولغان، ھەتتا ئۇلار ئىنجىلنى باھانە قىلىپ بولسىمۇ، باللارغا شۈتچە ئۆگىتىشنى ئويلاشمىغان. بىر يۈز يىل كېيىن باللارنى مەكتەپتىن ئايرىپ ئاچقان مەدرىسىمىزدە ئۇلار يۈز يىل بۇرۇن قىلغاندەك قىلالمىدۇق. ھۈنەر ئۆگىتىشنى ئويلىشىپ باقتۇقمۇ دەپ سوراپ بېقىش كېرەك. مەدرىسلىرىمىزدە دائىم ئەرەپ تىلىنى بىلمىسە دىنىنى ئۆگەنگىلى بولمايدىغانلىقى تەكىتلىنىۋاتىدۇ. مۇدەررىسلەر مەدرىسە بىلەن مەكتەپنى بىر بىرىگە قارشى قويۇپ، مەكتەپتىن مەدرىسنىڭ موھىملىقى ھەققىدە سىنلىق دەرىسلەردە ئۇزۇن ئۇزۇن دەلىل بىلەن سۆزلەۋاتىدۇ.

شۈتلار يۈز يىل بۇرۇن يۇرتىمىزغا ئۆزىنىڭ زامانىۋىي ئاڭ، تىبابەت ۋە مائارىپتىكى ئۈستۈنلۈكى بىلەن كەلگەن. بىر يۈز يىل كېيىن بۇ جەھەتلەردىكى

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئاجىزلىقىمىزدىن قۇتۇلالمىغان پېتى پاناھلىق تىلەپ باردۇق. بۇندىن يۈز يىل بۇرۇن شىۋىتلار ئۇيغۇر يېتىملارنى ئېلىپ كەتمەكچى بولغاندا ئۇيغۇرلار كەسكىن قارشى چىققان، بۈگۈن بىز ئۆز باللىرىمىزنى خالاپ، پۇل تۆلەپ شۇ شىۋىتلارنىڭ تەرەققىي قىلغان، باي، پاراۋان دۆلىتىگە ئەۋەتىشكە خۇشتار. يۈز يىل بۇرۇن شىۋىتلار يۇرتىمىزغا ۋېلىسپىت ئېلىپ كەلگەن. 1918-يىلى شىۋىتلار ۋولۋو ۋە سائاپ دېگەن ماركىدا ماشىنا ئىشلەپ دۇنياغا سۇنغان. بىزنىڭ يۈز يىلدىن كېيىن شىۋىتلارغا ئېلىپ بارغىنىمىز نېمە؟ دۇنياغا سۇنغىنىمىزچۇ؟

شىۋىتلار بىلەن ئۇيغۇرلارنىڭ نوپۇسى كۆپ پەرقلەنمەيدۇ. ئىنسان بولۇش سۈپىتىمىز بىلەن جىسمانىيەتتە، روھىيەتتە ھېچ بىر ئارتۇق ياكى كەم يېرىمىز يوق. ئەمما يۈز يىل بۇرۇنقى غالىپ شىۋىتلار نېمە ئۈچۈن يەنىلا غالىپ، يەنىلا كۈچلۈك، يەنىلا باي؟ نېمە ئۈچۈن يۈز يىل بۇرۇن بىزدەكلا تەرەققىياتسىز مىللەتلەر ھېساپلانغان كورىيانلار، ياپونلار، تەيۋەنلىكلەر بۈگۈن يۈكسىلىپ ھازىر شىۋىتلار بىلەن تەڭ بولدى. بىز نېمىشقا يېتىشەلمىدۇق؟ بىزغۇ سىياسىي تەلەيسىزلىكتىن يېتىشەلمىدۇق، ئۇيغۇر بولغاچ يېتىشەلمىدۇق دەيلى. قوشنا بولغان پاكىستانچۇ؟ قېرىنداش بولغان تۈركىيەچۇ؟ دىنداش بولغان مىسىر ۋە ئەرەبىستانچۇ؟ ئاتا - بوۋىلىرىمىز ئەڭ كۆپ بارغان، بىزنى ئەڭ كۆپ مېھمان قىلغان، بەزىدە سەرسان، بەزىدە پەرىشان قىلغان، ئۆلىمالارغا تەلىم، غېرىپلارغا تائام بەرگەن بۇ دۆلەتلەر مۇستەقىل تۇرۇپ، ئەركىن تۇرۇپ مۇسۇلمان تۇرۇپ نېمىشقا شىۋىتلارغىغۇ يېتىشەلمىسۇن، ياپونلار بىلەنمۇ تەڭ ماڭالمىدى؟ مىسىر، تۈركىيە ۋە ئەرەبىستاننىڭ تەرەققىيات يولىدا پۈتلىشىپ يۈرۈشلىرى، كالامپايلىقى، تومپايلىقى بىزگە يۇقتىمۇ؟ ئۇلار باشلىغان داغدام يولدا ئۇزاپ كەتتۇقمۇ، تۇزۇپ كەتتۇقمۇ؟

بۇلارنى ئويلىغانچە ئولتۇرۇپ كېتىمەن. ئەلۋەتتە بۇنداق ئويلىغانلار، تەپەككۇر قىلغانلار، بۇ ھالدىن ئاغرىنىپ پىكىرگە، ھەرىكەتكە يەڭ شىمايلىغانلار كەم ئەمەس. يۈز يىللىق ئۆزگەرمەس تۇرمۇش، تۈزۈم ۋە تۈرمە بويۇنتۇرۇقلىرىدىن زېرىككەن پىكىرچان ۋە ھەرىكەتچان كىشىلەر بۇ ھەقتە ئويلىنىپ كەلدى. پاجىئەلىك

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

قىسلاردا ئىن
جىھادىي ج
ئىشلاتىش ئۇيغۇر قا
ئىلقىمۇ ئەدلىيە
ئىلمىغان تارىختىك
ئۇيلاندۇردى. بۇرۇنق
ئۈچچۈن شۇنداق د

ئۇيغۇر تارىخىدىكى قارشىلىق ھەرىكە
ـەس. چۈنكى ئۇيغۇردىكى نوپۇزلۇق كىتاپلا
قوللىنىلمىغان. مەسىلەن، «قۇتادغۇبىلىك»، «
«تەزكىرەئىي ئەزىزان»، «تارىخى رەش
كىتاپلىرىمىزدا جىھات سۆزى يوق. ساب
«شىرىن كالام» دېگەن كىتابىدىمۇ رەس
ئەمەس.

تۇرغۇن ئالماسنىڭ «ئۇيغۇرلا
تارىخى»، موللا مۇسا سايرامىنىڭ
رەشىدى» دېگەن كىتابىدا «جى
جىھات قىلغان بۇ زاتلار كىتا
جىھاتنىڭ قانداق مەنىلەرد
مۇمكىن، چۈنكى ئەرەپچ
ئىشلەتكەن بۇ كىشىلەر

يېقىنقى يۈز يىلدا ۋەتىنىمىزدە كومۇنىست ۋە گومىنداڭچى خىتاينىڭ تاجاۋۇزىغا قارشى جەڭلەردىن ئەسلىمە قالدۇرغان مۆتىۋەر كىشىلىرىمىزدىن ئىمىن ۋاھىدى، نىزامىددىن ھۈسەيىن، بارات ھاجى، مۇھەممەت ئىمىن ئىسلامى ۋە ئابدۇشۈكۈر ھاجى كېرىملەر ئۆزلىرى شاھىت بولغان ئۇرۇشلارنى ھېچقاچان جىھات دېمىگەن. ئۇلارنىڭ ھېچ بىرى سەبداشلارنىڭ باتۇرانە كۆرەشلىرىنى بىزگە «جىھات قىلدى» دەپ يېزىپ قالدۇرمىغان.

ئەلگە تارىخچى، سىياسەتچى ۋە ئەدىپ بولۇپ تونۇلغان يۇقىرىقى زاتلار، ئوتتۇرا ئاسىيا تارىخ تەتقىقاتچىلىرى مۇھىم مەنبە دەپ قارايدىغان يۇقىرىقى كىتاپلار تىلغا ئالمىغان جىھات سۆزىنى ئۆزىمىزچە كەڭرى قوللىنىپ تارىخنى قايتا جابدۇپ جىھاتلاشتۇرۇپ، بۈگۈنكى سۆز ئوتتۇقلىرىمىزدا ۋە تور دۇنياسىدا تارقىتىپ يۈرىشىمىز نامۇۋاپىق. چۈنكى «تارىخى رەشىدى»نىڭ مۇئەللىپى بەدەخشاننى فەتىھ قىلىپ 30 يىل سورىغان مىرزا ھەيدەر كوراگان ئالىم ئىدى. ئىنقىلاپلاردا ئالدىنقى سەپتە تۇرغان موللا مۇسا، مەمتىمىن بۇغرالار دىنىي ئۆلىما، مۇدەررىس ئىدى. ئۇلار ئۆزى قىلىۋاتقان ئىنقىلاپنىڭ نىمە ئىكەنلىكىنى بىلمىگەندەك، جىھات ياكى ئەمەس ئىكەنلىكىنى دىيەلمىگەندەك ئادەم ئەمەس ئىدى. شۇڭا تارىخ تارىخچىمىزنىڭ تەسۋىرلىگىنى بويىچە بولغىنى ياخشى. ئۇيغۇر تارىخىدا قوزغىلاڭ دېيىلگىنى قوزغىلاڭ بولسۇن، ئىنقىلاپ دېيىلگىنى ئىنقىلاپ بولسۇن. تارىخنى ياراتقان بوۋىلارنىڭ، ئىنقىلاپقا قاتناشقان ۋە رەھبەر بولغان پىشىۋالىرىمىزنىڭ روھى قورۇنماسلىقى ئۈچۈن ئۇلار نىمە دېگەن بولسا، بىزگە قانداق يېزىپ قالدۇرغان بولسا شۇنداق ئۆگىنىپ تارىخنى ئۇلاپ ماڭغىنىمىز ئاقىللىق.

ئۇيغۇر ھازىرقى زامان قارشىلىق ھەرىكەتلىرىنى جىھات دېيىشمۇ شەپكگە سەللە يۆگىگەندەك بىر ئىش. 1990-يىلى 5-ئاپرىل كۈنى يۈز بەرگەن بارىن ئىنقىلابى ھەققىدە بۈگۈنگىچە ئىككى پارچە ئەسلىمە چىقىپتۇ. كىتاپ ھەققىدىكى گەپ ئىككى، ئەمما مەزمۇن بىر بولۇپ ئىككىلىسىدە «بارىن ئىنقىلابى» دېيىلىپ «جىھات» دېيىلمىگەن ئىكەن.

تەكشۈرۈشلەرگە قارىغاندا ئۇيغۇر تىلىدا ئىنقىلابنى جىھات دېيىش ھەسەن

مەخسۇم ئافغانىستانغا چىققان ۋە ئوتتۇرا ئاسىيادا قوراللىق ھەرىكەتلەر باشلانغان يىللارغا توغرا كېلىشى مۇمكىن ئىكەن. شۇ چاغدا شەرقىي تۈركىستان ئىسلام ھەرىكىتى بىلەن شەرقىي تۈركىستان ئازاتلىق تەشكىلاتى تەشۋىقات ماتېرىياللىرىدا جىھات سۆزىنى رەسمىي قوللانغان. بۇ تەشۋىقات خەلقئارا جىھاتچىلىق ھەرىكەتلىرىنىڭ تەشۋىقاتى بىلەن تۇتۇشۇپ، ئۇيغۇرنىڭ يەرلىك مىللىي داۋاسى دۇنياۋىي دىنىي داۋاغا قاراپ كېڭەيگەن. ئۇيغۇر رەھبەرلەر جىھاتنى تەرغىپ قىلىپ، قوراللىق ئىنقىلاپتا دىنىنى قوزغاتقۇچ كۈچ، تەشۋىقات قورالى قىلىپ ئىشلەتكەن. ئەمما بۇ قورال ئۇ چاغلاردا ئاللىقاچان خەلقئارالىق ئورگانلارنىڭ پىلانى ئۈچۈن خىزمەت قىلىۋاتقان بولغاچقا، شۇئار ياتتىن ۋارقىراش بىزدىن، پىلان ياتتىن ئىجرا بىزدىن بولىدىغان ھالەت بارلىققا كەلگەن. ھالبۇكى، شۇ چاغلاردىمۇ بارىندىكى ئىنقىلاپنى جىھات دېيىش ئومۇملاشقان ئەمەس.

بارىن ئىنقىلابىنى بارىن جىھادى دېيىش سۈرىيەگە چاقىرىق قىلىنغان جىھات، ھىجرەت تەشۋىقاتىغا ئەگىشىپ تىللارغا چىققان. رەسمىي ئۇيغۇر مەتبۇئاتلاردا 2017-يىللىرىمۇ شۇنداق دېيىلىپتۇ. 2018-يىلغا كەلگەندە نۇتۇق ۋە تورلاردا شۇنداق دېيىلىش رەسمىيلىشىپ قالغاندەك قىلىدۇ.

زەيدىن يۈسۈپ باشلىغان ئىنقىلاپ ئەينى دەۋردە جىھات دېيىلمىگەن. بۇنى ئۇ چاغدا ئۇيغۇر ئەمەس، شۇنداق دېسە پايدا ئالىدىغان ئۇيغۇرنىڭ دۈشمىنى بولغان خىتاي ھۆكۈمىتىمۇ دېمىگەن. خىتاي ھۆكۈمىتى بارىن ئىنقىلابىنى ئىسيان دەپ ئاتىغان بولۇپ، ئۇيغۇر تىلىدا بار بولغان بۈگۈنكى دېيىلىۋاتقان جىھاتنىڭ مەنىسىگە يېقىن غازات سۆز بىلەنمۇ تەسۋىرلىمىگەن. بۇ ئىنقىلاپ ئەينى دەۋردە دىنىدىن مۇستەسنا ھالدا، ھۆكۈمەتكە قارشى مىللىي بۆلگۈنچىلىك ھەرىكىتى دېيىلگەن.

زەيدىن يۈسۈپتەك ئۆزىنى مۇجاھىت، ھەرىكىتىنى جىھات دېمەيۋاتقان كىشىنىڭ ئاغزىدىن «قۇرئان مازارلىقتا ئوقۇيدىغان كىتاپ ئەمەس، جىھات قىلىش مىزانىدۇر» دېگەن سۆزنىڭ چىقىشى پاكىتقا ئۇيغۇن ئەمەس. ئورامدىن قارىغاندا بۇ گەپ 1997-يىللىرى قەبرە بېشىدا قۇرئاندىن بىر قانچە سۈرە ئوقۇپ دۇئا قىلىشنى بىدئەت دەپ چەكلىگەن، ۋاھابىلىق دىن دېيىلىپ يېيىلغان دەۋردە چىققان بولۇشى

مۇمكىن. ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇشۇ كۈنگىچە بۇ گەپنى «زەيدىن يۈسۈپ دېگەن» دەپ يازغانلار كىمدىن ئاڭلىغان، نەدە ئاڭلىغان، قاچان ئاڭلىغان، قانداق سورۇندا ئاڭلىغان دېگەن سوئاللارنى جاۋابسىز قالدۇردى.

مەن 2014-يىلى 5-ئايلاردا قاماقتا ياتقان چاغلاردا قاتىللىق بىلەن مۇددەتسىز كېسىلگەن بىر تۇتقۇن بىلەن بىللە ياتقان. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە ئۇ بارىندا قۇرۇلغان شەرقى تۈركىستان ھۆكۈمىتىنىڭ دۆلەت مۇداپىيە مىنىستىرى جامال مۇھەممەت بىلەن بىللە ياتقان ئىكەن.

جامال مۇھەممەت ھەققىدە بۇرۇن ئاڭلىغان. «بارىن ئىنقىلابى» ھەققىدە ئىزدىنىپ، قاماققا كىرىشتىن بۇرۇن بارىنغا بىر قانچە قېتىم بارغان. ھەتتا مەخسۇس ۋاقىت چىقىرىپ ئىنقىلاپ يۈز بەرگەن ئورۇن، ئېتىشقان يەر، مۆكۈنگەن جايلارغىچە تەكشۈرگەن ئىدىم. قاماقتا جامال مۇھەممەتتەك مۇھىم بىر كىشىنىڭ ھايات قالغانلىقىغا ھەيران بولۇپ، قاماقتىن چىققاندىن كېيىن سۈرۈشتە قىلدىم. ھەقىقەتەن بىز مۇئاۋىن باش قوماندان دەۋاتقان جامال مۇھەممەت شۇ تۇتقۇن دېگەن تۈرمىگە قامالغان ئىكەن. ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان ۋاڭ دېگەن بىر خىتايمۇ (تۈرمە خاتىرىلىرىمدىكى «دوزاققا كىرمىسۇن دېدىم» دېگەن ماۋزۇغا قاراڭ) ماڭا بارىن ئىنقىلابى مەزگىلىدىكى مىنىستىرلار بىلەن بىللە ياتقانلىقىنى دېگەن ئىدى. تەكشۈرۈپ بىلىشىمچە، بارىندىكى ئىنقىلاپتا قوراللىق كۈرەش ئارقىلىق بىر مىللىي دۆلەت قۇرۇش پىكرى يېتەكچى ئورۇندا تۇرغان.

بۈگۈن بىز مۇھاجىرەتتە ۋەتەندە قورال بىلەن قارشىلىق قىلىنىۋاتقانلار، زۇلۇمغا سۆز بىلەن تاقابىل تۇرۇۋاتقانلار، سۈكۈت بىلەن نەپرەتلىنىۋاتقانلار ھەققىدە سۆز قىلىۋاتىمىز، پائالىيەتلەرنى تەشكىل قىلىۋاتىمىز. ئاۋۋال قىلىدىغىنىمىز شۇ قەھرىمانلارنىڭ سۆز، پىكىر ۋە ئاتاشلىرىغا ھۆرمەت قىلىشتۇر. ئۇلار قارشىلىقلارنى قانداق ئاتىغان بولسا، زالىمغا قارشى نېمە دېگەن بولسا، ئۇلار بىزگە نېمە قالدۇرغان بولسا، نېمىنى ۋەسىيەت قىلغان بولسا شۇئارنىڭ ھەرىكىتىنى، لەۋزىنى، سۆزىنى چۆكۈرمەسلىك، كۆپتۈرمەسلىك، ئۆزگەرتمەسلىك كېرەك. بۈگۈنكى كىشىلەرنى

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ھاياجانلاندۇرىدىغان بىر نۇتۇق، بىر پائالىيەت ئۈچۈن قەھرىمانلارنىڭ ھەرىكەت، نۇتۇق ۋە ھىممەتلىرىنى بۇرمىلاش، قايتا قۇراشتۇرۇش ياكى تۈرلۈك ئويدۇرمىلارنى قوشۇپ بېزەپ جابدۇش سەمىمىيەتسىزلىك، ساداقەتسىزلىك، ئېغىرراق دېسە تۆزكورلۇق بولىدۇ.

ئىلگىرىكىلەرنىڭ ياراتقىنى تارىخ، بۈگۈنكىلەرنىڭ يارىتىدىغىنىمۇ شۇ. تارىخ بىر ئىلىم بولۇپ ئىلىم ئەھلىنىڭ ئىشى. تارىخنى پاكىتلار بىلەن خۇلاسە قىلمىغاندا، تارىخ ھەققىدە سۆزلىگەندە پاكىتقا، ئىلمىگە ۋە كىتاپلارغا مۇراجەت قىلمىغاندا مۇشۇنداق ئاغزىغا كەلگەننى دەيدىغان ئىشلار يۈز بېرىدۇ. بەزىلەرنىڭ داۋايىمىزنى دىنىي داۋا دېيىشتىن توختاپ مىللىي داۋا دەپ ئېتىراپ قىلغىنى قوتلۇقلاشقا ئەرزىگۈدەك بىر ئىش. ئەمما ئاغزىمىزدا مىللىي دەۋا دەپ تۇرۇپ، بۈگۈنكى دۇنيادا دىن نامىدا قىلىنىۋاتقان، بىر قىسىم كۆچلەرنىڭ ئالقىنىدا ئويۇنچۇققا ئايلانغان، خەلقئارالىق مالامانچىلىقنىڭ ئورتاق ئىسمىغا ئايلىنىپ سەلبى مەنە ئېلىپ قالغان جىھات سۆزى بىلەن، تارىخىمىزنى ۋە ھازىرقى ئىنقىلابىمىزنى خاتىرىلىسەك ئىلمىگە ئۇيغۇن، ئەجداتقا مۇناسىپ ئىش قىلىنغان بولمايدۇ. تارىختىكى ئىنقىلاپلارنى مىللىي ئىنقىلاپ دەپ خاتىرلەپ تۇرۇپ، نىيەتلەرنىڭ ئەكسىچە بۈرۈنقى ئەسلىمىلەرنى جىھاتلاشتۇرۇپ چىقساق داۋايىمىزغا، ئىلمىگە، ئەجداتقا، ئەخلاققا ئۇيغۇن بولمىغان بىر ئىشنى قىلغان بولىمىز.

جىم تۇرۇۋېلىش تاكتىكىسى

2015-يىلى داڭلىق يازغۇچى ۋە تەرجىمان ئۈمەرجان ھەسەن، تور ياغۇچىسى تۇرسۇنجان مۇھەممەت مارشال، يازغۇچى تۇنىياز ئوسمان، تور ساھىبى ئادىل رىشىت، ئەكبەر ئەسەت، ئوبزورچى يالقۇن روزى قاتارلىقلار قولغا ئېلىندى. بۇلاردىن ئۈمەرجان ھەسەن بوزقىر ۋە تۇرسۇنجان مۇھەممەت مارشال ھەققىدە ئايرىم خەۋەرلەر بېرىلگەن بولسىمۇ، قالغانلارغا ئائىت تەپسىلى ئۇچۇرلار ھېلىمۇ مەتبۇئاتتىن مەخپىي تۇتۇلماقتا. ھەمدە ئىجتىمائىي تاراتقۇلاردا بۇ خەۋەرنى مەخپىي تۇتۇش ھەققىدە چاقىرىقلارمۇ ئېقىپ يۈرمەكتە. ئۈمەرجان ھەسەن بوزقىر بىلەن بىللە تۇتۇلغان، ئەركىن ئاسىيا رادىيوسىدا «كىملىكى ئېنىقلانمىدى» دېيىلگەن، بوزقىر تورىنىڭ قۇرغۇچىسىنىڭ ئىسمى ئادىل رىشىت بولۇپ مائارىپ نازارىتىدە ئىشلەيتتى. بوزقىر تورى، قاماقتىن چىققىنىمنى تۇنجى بولۇپ خەۋەر قىلغان، يازمىلىرىمنى توختىماي ئېلان قىلىپ كېلىۋاتقان ئىدى. مەن يۇقىرىقى زىيالىلارنىڭ رەسىملىرىنى، ئەسەرلىرىنى، نېمە ئۈچۈن تۇتۇلغانلىقى، نەگە قامالغانلىقىنى ئېنىقلاپ چىقتىم. ئەمما ماڭا يەتكۈزگۈچىلەر جاھانغا يەتكۈزۈشۈمگە رۇخسەت قىلىشمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇيغۇرنىڭ پېچاق بىلەن قىلىۋاتقان قارشىلىقى ئالەمگە ئايان بولۇپ، قەلەم بىلەن قىلىۋاتقان كۆرىشى ئەركىن ئاخباراتتىن مەھرۇم، يىراق بوزقىرلارغا كۆمۈلگەن پېتى قالدى.

ماڭا خەۋەر يەتكۈزگۈچىگە ھەر قانچە چۈشەندۈرۈپمۇ مەھبۇسلار ھەققىدە دۇنياغا جاكارلانغا ئۇچۇرلارنىڭ خەۋپلىك ئەمەسلىكىنى بىلدۈرەلمىدىم. بۇ مەسىلە ھەققىدە باشقا بىر قىسىم كىشىلەر بىلەن پىكىر ئالماشتۇرغىنىمدا، ئاشكارىلىماي جىم بولۇۋېلىشنىڭ ئاقىللىق ئىكەنلىكى تەكىتلەندى. نەتىجىدە ۋەتەندە بىرەر كىشى تۇتۇلۇپ، بىرەر ۋەقە يۈز بېرىپ ئۇزاق ئۆتمەي تەكرارلىنىدىغان «جىم يۈرسە بولمامدۇ؟» دېگەن سۆزنىڭ چەتئەللەردىمۇ كۈچكە ئىگە ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

كىشىلەر ۋەتەن سىرتىدا پەقەت، ۋەتەندىكىدەك «جىم يۈرسە بولمامدۇ؟» دېگەننى تېشىغا چىقىرالمايدىكەن. ئەمما ۋەتەندە كىشىلەرنىڭ جىم يۈرمىگىنىدىن ئاغرىنىپ كۆنگەن كىشىلەر سىرتتا چىققاندا جىم يۈرمەيدىغان ئورگان ۋە كىشىلەرنى «ئۇيغۇرلارنى بالاغا قويۇۋاتىدۇ»، «دوللار ئۈچۈن كىشىلەرنى قۇربان قىلىۋاتىدۇ» دەپ ئەيىپلەيدىكەن. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە زۇلۇمنىڭ سىرتتا ئاڭلىنىشى زۇلۇمنى تېخىمۇ ۋەھشىلەشتۈرۈپ ئۇلغايتارمىش.

يېقىندا ئىلھام توختى ئەپەندىمنىڭ «يولۇم ۋە غايەم» ناملىق كىتابى تۈركىيەدە نەشر قىلىندى. تۈركىيەدىكى بىر سورۇندا بۇ ھەقتە گەپ بولۇپ كىتابنىڭ چىقىشى تەنقىتلەندى. تەنقىتچىلەرچە بۇ ئىلھام توختىنى «تۈركىيەدىكى بۆلگۈنچىلەر بىلەن ئالاقىسى بار» قىلىپ كۆرسىتىش بولۇپ، خەۋپلىك ئىكەن. ھەتتا ئۇلارچە كىتاپنىڭ مۇقاۋىسى كۆك، خەتلەرنىڭ ئاق بولۇشىمۇ خەۋپنىڭ زورىيىشىغا باھانە بولارمىش. ئۇلارنىڭ قارىشىدا ئىلھام توختى ھەققىدە دۇنيادا ئېلىپ بېرىلىۋاتقان تۈرلۈك نامايىش ۋە باشقا پائالىيەتلەر ئۇنىڭ ھالىنى تېخىمۇ خاراپ قىلارمىش. مېنىڭ بۇ يەردە چۈشەنمىگىنىم، ئاللىقاچان تۈرمىگە قامالغان بىر كىشى يەنە قانداق خاراپ بولار، يەنە قانداق خەۋپكە قالار؟

مەنچە كىشىلەرنىڭ يۇقارقىدەك ئويلاشلىرىغا سەۋەب بولىدىغان بىر قانچە قاراش بار. بىرى خىتاينى چەتئەللەردىكى ئۇيغۇرلارغا ئائىت ھەممە ئىشنى بىلىپ تۇرىدۇ، دەپ قاراش. بۇ قاراش ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن ئەمەس. مەسىلەن، 2016-يىلى تۈركىيەدىكى بىر تەشكىلات تەرىپىدىن ئەرەبچە تارقىتىلغان بىر تەشۋىقاتتا مېنىڭ تۈرمىدە ئىكەنلىكىم بايان قىلىنىپتۇ. ھەتتا بۇندىن ئۈچ يىللار بۇرۇن قويۇپ بېرىلگەن دىيارىم تورىنىڭ قۇرغۇچىسى دىلشاتنىڭ رەسىمىمۇ مەھبۇسلار تىزىملىكىدە تۇرۇپتۇ. ئەگەر خىتاي ئۇيغۇرلارنىڭ چەتئەللەردىكى پائالىيەتلىرىگە دىققەت قىلغان بولسا، يىلدا نەچچە قېتىم ئۆتكۈزىدىغان نامايىشلىرىغا، دۇنياغا تارقىتىدىغان تەشۋىقاتىغا ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلسا ئىدى، يۇقىرىقىلارنى ئالدامچىلىقنىڭ پاكىتى سۈپىتىدە جاھانغا يېيىپ تەشكىلاتلىرىمىزنى مات قىلغان بولاتتى. شۇڭا خىتاينى ئۇيغۇرلار

ھەققىدە ھەممىنى بىلىپ تۇرىدۇ، مەھبۇسلار ھەققىدىكى ئۇچۇرلار ئاشكارىلانسا خەۋپلىك دېگەن قاراشتا كۆپتۇرمىچىلىك ئىغىر.

ئىككىنچى خىل قاراش، چەتئەلدىكى سادا ۋەتەندىكى جازانى ئېغىرلاشتۇرىدۇ، دەپ قاراش بولۇپ. مەنچە ئۇنداق بولمايدۇ. ئەگەر سىرتتىكى سادا ئىچىدىكى جازانى ئېغىرلاشتۇرسا ئىدى، دىيارىم تورىنىڭ قۇرغۇچىسى، «ياۋا كەپتەر»نىڭ يازغۇچىسى، رابىيە خانىمنىڭ پەرزەنتلىرى، ئانا تىل ھەرىكىتىنىڭ يېتەكچىلىرى تۈرمىدىن قويۇپ بېرىلمىگەن بولاتتى. ئەمەلىيەتتە يالقۇن روزى، تۇنىياز ئوسمان، ئادىل رىشىت، ئەكبەر ئەسەت قاتارلىق قەلەمكەش زىيالىلارنىڭ تۇتۇلۇشى ئىدىئولوگىيە ساھەسىدىكى تازىلاشنىڭ نەتىجىسى بولۇپ، ئۇلارنى جازالاش كومپارتىيەنىڭ يەرلىك سىياسىي -قانۇن كومىتېتىنىڭ يولىيورۇقى بىلەن بولىدۇ. ئۇلارنىڭ قانچىلىك جازالىنىشى چەتئەلدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ساداسىغا قاراپ بېكىتىلمەيدۇ. شۇڭا جىم تۇرۇۋېلىش جازانى يېنىكلىتەلمەيدۇ.

ۋەتەندىكى ئۇيغۇرلارنىڭ كىشىلىك ھوقۇقى، پۇقرالىق ھوقۇقى، ئېتىقات ۋە مەدەنىيەت ھوقۇقلىرى دەپسەندە قىلىنىۋاتقانلىقى پاكىت. نۆۋەتتە بۇنداق زۇلۇمغا قارشى ئىنكاس ئۇيغۇرلاردا ئاساسلىقى پىچاق ۋە قەلەم بىلەن ئىپادە قىلىنىۋاتىدۇ. ھالبۇكى مۇھاجىرەتتىكى ئۇيغۇرلاردا پىچاق بىلەن بىلدۈرۈلگەن ئىنكاس مەتبۇئاتلاردىن ئورۇن ئېلىپ، قەلەم بىلەن، سۆز بىلەن بىلدۈرۈلگەن ئىنكاس مەخپىي تۇتۇلۇۋاتىدۇ. بۇنىڭ سەۋەبى چەتئەلدىكى بىر قىسىملارنىڭ جىم تۇرۇۋېلىش تاكتىكىسى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. شۇنى بىلىش كېرەككى، قاماقتا مەھكۇملار زالىملىقتا سۆكۈتنى، ئادالەتسىزلىككە بېيەرۋالىقنى، زوراۋانلىقتا جىم تۇرۇشنى تاللىغان ئەمەس. ئەگەر شۇلار بىزدەك جىم تۇرۇشنى تاللىغان بولسا ئىدى، قاماقتا مەھكۇم قىلىنمىغان بولاتتى. شۇڭا چەتئەللەردە جىم تۇرۇش تاكتىكىسىنى ياقلاپ، پىكىر بايان قىلىۋاتقانلاردىكى كەيپىيات ۋەتەندىكى «جىم يۈرسە بولمامدۇ؟» دېگەن زەيپانە قاقشاشنىڭ داۋامى بولۇپ، ئۇلار قاماقتىكى مەھبۇس ئەزىمەتلىرىمىزدىن ئەمەس، ئەركىنلىكتىكى ئۆزىدىن بەكرەك ئەنسىرەۋاتقان بولۇشى مۇمكىن.

دۇنيا سۈكۈتنى چۈشەنمەيدۇ

ئۇيغۇر ۋەتىنىنىڭ تۇرمىگە ئايلانغانلىقى دۇنيانىڭ ئاغزىغا چىقتى. ئەمما مەھبۇسلارنىڭ تىزىملىكى ئۇيغۇرلارنىڭ قەلبىگە كۆمۈلگەن. ئەتراپىمدىكى ھەر بىر ئۇيغۇرنىڭ كەم بولغاندا بىر قېرىندىشى قاماقلىق. مەن تونۇمايدىغان، ئەمما مېنى ئۆز كۆرۈپ دەردىنى تۆكۈپ بېرىدىغانلارنىڭ ئائىلە بويىچە سولاققا مەھكۇم بولغانلىقى دەرت ئۈستىگە دەرت بولۇۋاتىدۇ. ھەر كۈنى تېلېفوننى ئاچسام بىر تۇتۇلغاننىڭ خەۋىرى، تورنى ئاچسام بىر دەرتمەننىڭ ماڭا قالدۇرغان ئاھۇ زارى. ئەمما قالدۇرغان سۆزىنىڭ كەينىگە «ئۆتۈنۈپ قالسام ھېچكىم بىلمىسە، سىزگە ئىشىنىپ دېدىم» دېگەن جۈملىلەر ئەسكەرتىلىدۇ.

مەن ئوقۇرمەنلەرنىڭ ماڭا ئىشەنگىنىدىن خوش بولساممۇ تۇتۇلغان قېرىنداش، تۇققان ۋە دوستلارنىڭ ئازابىنى تارتىپ بولالماي ئاران تۇرغاندا بۇ گەپلەر يارامغا تۇز چاچقاندەك بىلىنىدۇ. مەن بۇ باغىرلاردىن «قانداق قىلىشىمىز كېرەك؟» دەپ سورايمەن. خەت يازغان، سۆز قالدۇرغان، دەرت تۆككەنلەرگە بۇ زۇلۇمدىن قۇتۇلۇش يوللىرى ھەققىدە پىكىر توپلايمەن. ئەمما ئېنىق بىر جاۋاپ، ھەرىكەت، چۇقان يوق. ھەتتا ئىككى سائەت دەرت تۆكۈپ بولۇپ كىملىكىنى سورىمىسامۇ «كىملىكىمنى، دېگەنلىرىمنى بىرسى بىلمىسە» دەپ ئاگاھلاندۇرىدۇ.

ئەنقەرەدىكى بىرلەشكەن دۆلەتلەر مۇساپىرلار كومىسارلىقى ئۇيغۇرلارغا قۇچاق ئېچىپ كېلىۋاتىدۇ. مەنمۇ كىشىلەرگە بۇ ھەقتە ياردەمدە، مەسلەھەتتە بولدۇم. ئەمما ئۇ يەردىكىلەرنىڭ ئېيتىشىچە ئۇيغۇرلار كېلىپ مىللەتنىڭ بېشىغا كەلگەن كۈلپەتنى سۆزلەيدىكەن. بىر خادىم پاراڭدا «بىز ئۇيغۇرلارنىڭ بېشىغا كەلگەن زۇلۇمدىن خەۋەردار، ئەمما بىزنىڭ خەۋەرسىز قالغىنىمىز شۇ زۇلۇمنىڭ زادى كىملەرنىڭ بېشىغا كەلگەنلىكى» دەيدۇ. پاناھلىق تىلەپ بارغان ئۇيغۇرلار ئۆزىنىڭ بېشىغا كەلگەننى، ئىسىم، ۋەقە، ۋاقىت، ئورۇن، سەۋەپ قاتارلىقلار بىلەن ئىسپاتلىيالمايدىكەن. سەۋەبى

تۇققانلىرىنىڭ ۋەتەندە زۇلۇمغا ئۇچرىماسلىقى، ئۆزىنى خىتاينىڭ بىلىپ قالماسلىقى، پەرزەنتلىرىنى خىتاينىڭ تونۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن ئىكەن. ب د ت خادىمىنىڭ «ئۇلار بىزگە ئىشەنمىسە، بىزنى قانداق ئىشەندۈرىدۇ؟» دېگىنىنى ئاڭلاپ ماڭا تۆكۈلگەن ئىگىسىز دەرتلەر ئېسىمگە كېلىدۇ.

مەن قانداق قىلىش ھەققىدە مەسلىھەت سورىغانلارغا «خىتاي ئەلچىخانىسىغا بېرىپ دەڭ،» دەيمەن. «پاسپورتۇمنى بىكار قىلىدۇ» دەيدۇ. «نامايىشقا چىقىپ دەڭ!» دېسەم «سياسىغا چېتىلىپ قالىمەن!» دەيدۇ. «ئۆزبېكىزگە پۇقرالىق بەرگەن دۆلەتكە دەڭ!» دەيمەن، «خىتايغا دەپ قويسا خىتاي تېخىمۇ زۇلۇم قىلىدۇ!» دەيدۇ. ب د ت ئورگىنىغا خەت يېزىڭ دېسەم «كىشىلىك ھوقۇق يىغىنىدا ئىسمىم بىلەن ئوتتۇرغا قويسا، خىتاي تۇققانلىرىمغا بېسىمنى تېخىمۇ كۈچەيتىدۇ!» دەيدۇ. پاراڭ نەتىجىسىز، كۆڭۈلسىز ئاياقلىشىپ سىرلارنىڭ يەنە پېچەتى بۇزۇلمايدۇ.

ئاڭلىشىمچە خىتايدا ياخشىلىنىش بولىدۇ، دەپ كۈتۈپ يۈرۈپتىمىز. خىتايني قۇرۇلتايدىن كېيىن بوشارمىش، «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» تۈگىگەندەك چىدىسا ئۆتۈپ كېتەرمىش. ئەمما تارىخ ۋە رېئاللىق بۇنى ئىنكار قىلىدۇ. يىراقنى دېمەي تۇرايلى، مۇشۇ ئوتتۇز يىلدىن بېرى خىتتايدا زۇلۇم بوشىدىمۇ؟ مۇشۇ 30 يىلدىن بېرى زۇلۇم بىز سۈكۈت قىلغانچە ئازلاپ قالدىمۇ؟ خىتاي ئۇيغۇرلارنىڭ ئاجىز، يۇۋاشلىقىنى تەقدىرلىدىمۇ؟ قايسىمىزنىڭ سۈكۈتىگە خىتاي مۇكاپات ۋەدە قىلدى؟

سۈكۈتچان دەرتمەن، ئۈنسىز يىغلاڭغۇ، ھەرىكەتسىز تەمكىن قېرىنداشلاردىن سورىغۇم كېلىدۇ. بىز ھېچ يەرگە غىڭ قىلماي تۇرۇپ بەرسەك، ھېچكىمگە ئاۋاز چىقارماي ياشاپ بەرسەك خىتاي زۇلۇمنى توختىتارمۇ؟ ئۇرۇق-تۇغقانلارنى قويۇپ بېرەرمۇ؟ كەڭچىلىك قىلارمۇ؟ بىر يىل توختىماي خەلقئارا سوتقا ئەرز سۇنساق، بىر يىل توختىماي خىتاي ئەلچىخانىسى ئالدىدا نۆۋەت تۇتساق، بىر يىل توختىماي كىشىلىك ھوقۇق ئالىي كېڭىشىگە خەت يازساق، بىر يىل توختىماي خىتاي ئەلچىخانىلىرىغا قارا گۈلچەمبىرەك قويساقچۇ؟ ھەممىز ئوخشاش كۈن، ئوخشاش ۋاقىتتا قاماقتىكى قېرىنداشلىرىمىزنىڭ داۋاسىنى قىلساق نېمىشقا بولمايدىكەن؟

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

قېرىنداشلار قاماقتا تارتقان ئازاپ ئۈچۈن مىللەت بويىچە ئاچلىق ئېلان قىلساق بۇنىڭ نەرى بولمايدىكەن.

توغرا، بۇنىڭ بىلەن قېرىنداشلىرىمىز تۈرمىدىن چىقمايدۇ، ئەمما خىتاينىڭ جېنى چىقىدۇ، بىزنىڭ دەردىمىز چىقىدۇ. ئۇيغۇر مىللىتى بىر مىللەت بولۇش سۈپىتىمىز بىلەن ئوخشاش بىر كۈندە، ئوخشاش بىر شەكىلدە ھەرىكەت قىلساق بىزنىڭ قېنىمىز ئاقمايدۇ، ئەمما بىز بىر مىللەت، ھەممىمىز ئۇيغۇر دېگەن داۋايىمىز ئاقىدۇ. ئەمما ھەممەيلەن مۇشۇ پېتى سۈكۈتنى تاللىساق، قېرىنداشلار قەپەزدە يىغلايدۇ، بىز قەپەزگە قاراپ يىغلايمىز.

قۇربانلىققا يارلىغانمىدىڭ، ئاچا!

ئاچا، بۈگۈن خىتاي ئۇيغۇرلارنى يىغىۋالغان جازا لاگىرلىرى ھەققىدە يېزىپ ئولتۇرۇپ شۇنداق ئېزىلدىم. خۇددى سەن ئەڭ ئۈچ كۆرىدىغان بىر ئىشنى قىلىۋاتقاندەك، بىرىگە يىلىنىۋاتقاندەك، يالۋۇرىۋاتقاندەك، يىغلاۋاتقاندەك. بىلمەن، بۇ ھەقتە بىر ئەمەس مىڭ پارچە دوكىلات يازسامۇ سېنىڭ بىر كۈنلۈك ئازابىڭغا، بىر تامچە كۆز يېشىڭغا دال بولالمايدۇ. بۇنداق يارىماس باماقلىرىم بىلەن مىليون خەت باسسامۇ ھېچكىم سېنىڭ ۋاقىتسىز ئاقارغان، يۇيۇقسىز پاخپايغان چېچىڭنى تارىيالمايدۇ.

ئۈچ كۈن بولدى، دوكىلات يازىمەن دەپ توپلىغان سان - سىپىر ۋە پاكىتلارغا قارىسامالا سېنى كۆرىمەن. زۇلۇم تەسۋىرلەنگەن ھەر تاۋۇشتىن، ھەر بىر ھەرپتىن سېنىڭ مەسۇم چىرايىڭ، كۆزەينەكنىڭ كەينىدىكى ياشاڭغۇراپ تۇرغان كۆزلىرىڭنى كۆرىمەن ئاچا. يېزىشىم كېرەك ئىدى، قانچە بۇرۇن پۈتكۈزسەم، ساڭا يۈز كەلگىدەك بىر ئىش قىلىۋاتىمەن دەپ ئۆزۈمنى بەزلەيتتىم، ئەمما ئاران تەستە توپلىغان، بىر يىل بۇرۇنقى پاكىتلارغا قاراپ بۈگۈنكى تېخىمۇ ئېغىرلاشقان ۋەزىيەتتە خاراپ ھالىڭ، كۈندىن كۈنگە ئېغىرلاپ كېتىۋاتقان كېسەللىرىڭ ئېسىمگە كېلىپ داۋام قىلالمايۋاتىمەن.

ئويلاپ باقسام ئۆمرۈڭ قۇربانلىق ئىچىدە ئۆتۈپتۇ. باشلانغۇچنى مېنى باقىمەن دەپ سىنىپتا ئەمەس، سىنىپىڭ دەرىزىسى تۈۋىدە، بىر قولۇڭدا مېنى بىر قولۇڭدا كىتابىنى تۇتۇپ ئوقۇپ ئۆتكۈزۈپسەن. ئەقلىڭنى بىلىپ يىگەنلىرىڭ مەن ۋە سىڭلىم يەپ بولالمىغان، يىگىلى ئۇنىمىغان يىمەكلەر، كىيگەنلىرىڭ ئىككى ئاكامدىن ئاشقان كىيملەر بوپتۇ. سەن «ئۆچتە ياخشى» ئوقۇغۇچى بولۇپ باھالانغان بىر يىلى مۇكاپات سەھنىسىگە ئاكامنىڭ چوڭ كېلىپ قالغان چاپىنىنى كېيىپ چىققان ئىدىڭ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

رىياسەتچى ئىسمىڭنى ئۈچ قېتىم چاقىرغاندا بېشىڭنىمۇ كۆتۈرمەي ئاران سەھنىگە چىقىپ، چاپاننىڭ ئۇزۇن كېلىپ قالغان يەڭلىرىنى تولا تۈرۈپ مۇكاپات ئالغاندەك ئەمەس، سازايى قىلىنغاندەك كەيپىياتتا سەھنىدىن چۈشكەن ئىدىڭ.

قىزلارنىڭ بويى ئۆسۈپ بولغىچە سۆز-چۆچەكلەر باراقسان كۆكلەپ بولىدىغان مەھەللىمىزدە ئاكىلىرىم ساڭا بەك ئىگە بولاتتى. مەكتەپكە قاچان مېڭىپ قاچان قايتىشىڭ ئىككى ئاكامنىڭ نازارىتىدە ئىدى. قىزلار 15 ياشقىچە كىرىپ بولغىچە ئايال ئاتىلىپ بولىدىغان ئۇ يۇرتتا سەندەك بويى لوڭڭىدە ئۆسۈپ، رەڭ تۈزگەن قىزلارنى مەكتەپتە ئوقۇتۇشمۇ ئاسان ئەمەس ئىدى. ئاكىلىرىمنىڭ گەپكە قېلىشتىن قورقۇپ ساڭا ھەر زامان قاراۋۇللۇق قىلىشلىرى سېنى باشقا قىزلاردىن ئايرىپ، دوستسىز يالغۇز قويدى، قىزلار دۇنياسىنىڭ رەڭدارلىقىدىن مەھرۇم قالدۇردى. قىز چاغلىرىڭ، گۈل پەسلىڭ تۆت ئوغۇلنىڭ كىرىنى يۇيۇپ، تامىقىنى ئېتىپ ئۆتۈپ كەتتى.

ئاتا-ئانامنىڭ قۇراشتۇرىشى بىلەن ئۆي - ئوچاقلىق بولدۇڭ، چاڭگا تىزغاندەك ئاۋايلاپ ياسىغان ئۇۋاڭ ئەمدى ئىسسىغاندا يولدىشىڭ قازاغا ئۇچراپ ئۆلۈپ كەتتى. ئۆلۈپ كەتمىدى، ناھىيىلىك پاتىكومنىڭ ماشىنىسىدا يەنچىپ ئۆلتۈرۈلدى. رەھمەتلىك دادام ئۈرۈمچىگە 13 قېتىم چىقىپمۇ ئەرىزنى ئاقتۇرالمىدى. فۇ چېڭگاڭ ئىسىملىك قاتىل خىتاي ھېلىمۇ شۇ يۇرتىمىزدا ياشاۋاتىدۇ. شۇ قاتىلنى قوغدىغان پارتىكوم ھازىرمۇ سەندەك مىڭلىغان بىگۇناھ مەسۇملارنىڭ يۈرىگىنى مۇجۇپ غۇرۇرىنى يەنچىۋاتىدۇ.

يولدىشىڭ تۈگەپ كەتكەندە ئىككى بالاڭ بىلەن قالدىڭ، كىچىكى تۆت ئايلىق، چوڭى ئالتە ياشتا ئىدى. سەن ئوتتۇزغىمۇ كىرمىگەن جۇۋان ئىدىڭ، بالام دېگەندە تىلىڭدىن تامغان مېھرىنى، ئانام-دادام دېگەندە قەلبىڭدە يانغان مۇھەببەتنى باغرىڭغا بېسىپ يىگىرمە يىلنى تۇل ئۆتكۈزدۈڭ. ئاخىرى ئانامنىڭ ئارزۇسىنى دەپ مەندەك بارسا كەلمەس يولنى تاللىغان ۋاپاسىز ئىنىڭنى كۆرمەك ئۈچۈن تۈركىيەگە كەلدىڭ. تەلەيلىك ئانام بۇ ئېغىر كۈنلەر كېلىپ بولغىچە ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە كەتتى، ئەمما ساڭا قۇربانلىق بولۇپ بارچە بالاغا سەن قالدىڭ. مېنىڭ ئاچام بولغان

گۇناھەڭ ئۈچۈن خىتايىنىڭ قانخور تىرناقلىرى، يىرىڭ ئالقانلىرىغا مەھكۇم بولدۇڭ.

كىچىكىمدە قوي باققىلى چىقساق ساڭا قويلارنى قويۇپ قاچاتتىم. ئوت ئالغىلى چىقساق سېۋىتىڭدىكى چۆپلەرنى تارتىۋېلىپ ئويۇنغا قاچاتتىم. تاپشۇرۇق ئىشلەۋاتساڭ چېچىڭغا سەرەڭگە يېقىپ تۇتۇق بەرمەيتتىم. بۇ ئۆمرۈمدە سەندىن قېچىپتىمەن، بالا - قازانى تېرىپ ساڭا تاشلاپ قېچىپلا يۈرۈپتىمەن. ياشانغان ئاتا-ئانامنى ساڭا تاشلاپ ئوقۇشقا قېچىپتىمەن. ئىككى بالىنىڭ غېمىگە سېنى يالغۇز قويۇپ چەتئەلگە قېچىپتىمەن. ئۆزۈم كۆتۈرەلمەيدىغان مەسئۇلىيەتكە، قەلبىم تەلپۈنگەن خىيالغا، بوۋىلىرىمىزنىڭ كۆزى تېشىلگەن مەنزىلگە يېتىمەن دەپ سېنى يالماۋۇزغا تاشلاپ قېچىپتىمەن.

قولۇمدىكى دوكلاتنى يېزىپ بولسام نېمە بولىدۇ؟ ماڭا زۇلۇمغا قارشى داۋا بولىدۇ، بەلكىم ساڭا تېخىمۇ قاتتىق زۇلۇم بولىدۇ. يازمىسامچۇ؟ يازمىساممۇ سېنى قويۇپ بەرمەيدۇ، ئەمما مۇشۇنچىلىك بىر ئىشنىمۇ قىلمىسام مەن ئۈچۈن بەرگەن قۇربانلىقىڭغا ئۇۋال بولىدۇ، كۆرىدىغان كۈنلەر تېخىمۇ قارا، تېخىمۇ زاۋال بولىدۇ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئۇلار خىتاينىڭ ئادىمىمۇ؟

تورلاردا مېنى تۈركىيەدە تۇتۇش بۇيرۇقى چىقىرىلغان فەتھۇللاھ گۈلەنگە چېتىش، قارىلاش ئېقىپ يۈرگەن كۈنلەردە بىر دوستۇم ئىزدەپ كېلىپ كېتىدىغاندا ناھايىتى ئېغىر كەيپىياتتا: «ئاداش كۆڭلۈڭلەرگە كەلمىسۇن، ھېلىقى فەرىدۇن ئاكىمىز سىلىنى گۈلەنگە ئوخشىتىپ قارىلىغانلارنى سوراۋاتىدۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ ئىچىدىكى شۇم نىيەت ئادەملەرگە ئۇنداق يول قويغىلى بولمايدۇ دەيدۇ!» دېدى. ئەسلى شۇ بەتنىيەتلەرنى ئۇنتۇپ كېتىشكە تىرىشىپ غەلىبە قىلغان ئىدىم. يەنە تىلغا ئېلىنغىنى سەل بىئارام قىلدى.

دوستۇمغا «رەھمەت، بولدى قىلىڭلار، مەن ئۇلارنى تونۇيمەن، ئەمما ئۇلار نەپرىتىمگە ئەرزىمەيدۇ» دەپ ئىشىمغا تۇتۇش قىلدىم-يۇ كىرىشەلمىدىم. ماڭا كۆيۈنگەنلەرنىڭ بەزىلىرى «بۇلار خىتاينىڭ ئادىمى» دېسە، يەنە بەزىلەر «ئۇلار مۇجاھىتلارنىڭ ئادىمى» دەيتتى، بەزىلىرى مۇشۇنى باھانە قىلىپ موللىلارنى تىللىسا، بەزىلىرى ئۇلارنى ئابدۇقادىر داموللامنى ئۆلتۈرگەن ئەمەت مەزىنگە ئوخشىتاتتى. ئارىمىزدا نېمە دېيىلسە مەيلى. ماڭا تەسىر قىلغىنى ئىچىمىزدىكى بۇ رەزىللىكنىڭ تۈركىيەدىكى ئۇيغۇرلارنى ياقلايدىغان تۈرك دوستلارغىمۇ ئاڭلىنىشى.

مېنى تۈركىيەدىكى مەۋجۇت ھاكىمىيەتكە خىرىس قىلغان گۈلەنگە ئوخشاتقان ئۇ كىشىلەرنى تونۇيمەن. ئۇلار خىتاينىڭ ئادىمى ئەمەس، مۇجاھىت دېگەن ئىسىم ئۇلارغا قويۇلسا مۇجاھىتلارغا ھاقارەت بولىدۇ. ئۇلار مەن ئىسمىنى تىلغا ئېلىشتا پەندىيات دەۋەتكەن بىر ئەلدە ۋە تۈركىيەدە ئىدى. ھازىر كۆپىنچىسى يەنە تۈركىيەدە، بىر قىسمى ياۋروپادا، ئاز بىر قىسمى باشقا ئەرەپ ئەللىرىدە. ئەسلى بۇ ھۇجۇم تۈركىيەدىكى ۋىسال ۋە شىمالى ئافرىقىدا قۇرۇلغان ئەقدە دېگەن مۇنبەردە 2016-يىلى كاپىرغا چىقىرىش بىلەن باشلانغان.

بۇ دۈشمەنلىك ماجىراسى مەن 2016-يىلىنىڭ بېشىدا يازغان «مىسىرغىمۇ تۈركىيەگىمۇ» دېگەن يازما بىلەن باشلانغان. يازمامدا مىسىردىلا ئەمەس تۈركىيەدىمۇ ئىسلامىي ئىلىملەرنى ئۆگىنىشكە بولىدىغانلىقىنى يازغان. مىسىر بىلەن تۈركىيەنىڭ ئىسلامى ئىلىملەرنى ئۆگىنىشتىكى ئەھۋاللىرىنى سېلىشتۇرغان. بەزىلەر مىسىرغا كەلمەي تۇرۇپ، ئاڭلىغانلىرىغا قاراپ پاكىتسىز بىر نەرسىلەرنى يازدى دېگىنى ئۈچۈن يېرىم يىلدىن مىسىرغا تەكشۈرۈشكە باردىم. «ئەزھەرنىڭ ئۇيغۇر ئىخلاسمەنلىرى»، «كۆڭۈللەردە ۋە ئەمەللەردە بىز»، «كەمستىلگەن كەسىپ ۋە ئۇلۇغ بېقىندىلىق» دېگەن يازمىلار بۇ زىيارەتتىن كېيىن يېزىلغان.

يۇقىرىقى يازمىلار سەۋەبىدىن 2017-يىلىنىڭ بېشىدا يەنە شۇ «ئەقىدە» دېگەن مۇنبەردە ھۇجۇم باشلاندى. ھۇجۇمچىلار تۆھمەت ۋە ھاقارەتلىرىنى ئاقلاش ئۈچۈن قۇرئاندىكى ئەبۇ جەھىلگە ئائىت ئايەتلەرنى نەقىل قىلىغان بولدى. مېنى رەسۇلىمىزنىڭ ۋە ئاللاھنىڭ دۈشمىنى ئەبۇ جەھىلگە چىقىرىپ پەتىۋا چىقىرىشقان. 2017-يىلى ئاپرىلدىن كېيىن ئەزھەردىكى ئوقۇغۇچىلارنى خىتاي يەرلىك دائىرىلىنىڭ چاقىرىپ قايتۇرۇپ كېتىش دولقۇنى باشلاندى. مەن ئۇلارنى بىخەتەر دۆلەتلەرگە كېتىشكە دەۋەت قىلدىم. ئۇلارنىڭ بىر قىسمى ئۇيغۇرىيار فوندىدىكى دوستلارنىڭ ياردىمى بىلەن تۈركىيەگە ساق سالامەت كەلدى.

2017-يىلى 4-ئىيۇل قاھىرەدە ئۇيغۇرلارنى ئوۋلاش باشلاندى. كېچىلەپ بېلەت ئالدۇق. دۇنيادىكى ھەرقايسى ئەللەردە ياشاۋاتقان ئۇيغۇلار ئۇلارغا بېلەت ئېلىپ بىخەتەر دۆلەتلەرگە ئورۇنلاشتۇردى. پەيشەنبە كېچىسى بىز بېلەت ئالغان ئوقۇغۇچىلارمۇ بولغان 20 كىشى ئىسكەندەرىيە ئايروپورتىدا تۇتۇلدى. ئۇلارنىڭ ئىجازىتى بىلەن خەۋەرنى ئېنگلىزچىگە تەرجىمە قىلىپ مۇخبىرلارغا سۇندۇق. نەتىجىدە بۇ ۋەقە دۇنياغا يېيىلدى. بىز توختىماي يېڭى ئۇچۇر توپلاپ، بۇ خەۋەرنى بىر ئايدىن ئارتۇق خەلقئارا ئاخباراتتا تۇتۇپ تۇردۇق.

2017-يىلدىن ئىيۇلدىن كېيىن بەزىلەر توختىماي تورلاردا مېنى قەستەن گۇلەن دېيىشكە باشلىدى. «گۇلەننىڭ يەنە تۈرمىدە ياتقۇسى بارمۇ ئەجەبا»

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

دېگەن تەھدىتلەرمۇ دوستلار ئارقىلىق ماڭا يەتكۈزۈلگەن ئىدى. دېمەك، ئاللاھنىڭ دۈشمىنىگە چىقىرىپ ھېچ بىر نەتىجىگە ئېرىشەلمىگەن بۇ دىنىنىڭ خوجايىنلىرى، تۈركىيەدە مېنى ھاكىمىيەتنىڭ دۈشمىنىگە چىقىرىپ باقتى. ئەپسۇس، مەن ئەمەس، ئۇلار سۈرۈشتە قىلىنىپتۇ.

ئۇ تۆھمەتچى قانداشلىرىمنى خىتاينىڭ ئادىمى ئەمەس دېدىم. ھەر قانداق كىشى ۋە ئورگانغا بۇ گۇۋاھلىقنى بېرىمەن. چۈنكى ئۇلارنى تونۇيمەن. قاھىرەگە بارمىغان چېغىمدا ئاڭلىغان، بېرىپ سورىمىساممۇ كىملىكى دېيىلدى، ئۇلارغا ئۇۋال قىلسام بولمايدۇ. ئۇنداقلار خىتايغا ئىشلەش ئۈچۈن خىتاينىڭ ئادىمى بولۇشىنىڭ ھاجىتى يوق. ئۇلار گىرىپتار بولغان مۇستەبىتلىك، مەككارلىق، مەدداھلىق، كاززاپلىق ۋە مۇناپىقلىق كېسىلى ئۇلارنى ئاللىقچان زالىملار بىلەن بىر سەپكە تىزىپ بولغان.

بىزگە دۈشمەن بولۇش ئۈچۈن خىتاي بولۇشنىڭ ھاجىتى يوق، ئۇلارنى خىتايغا چىقىرىشىمىز تېخىمۇ بىھۇدە. ئۇلارنىڭ قەلبىدىكى زالىملىق، مۇستەبىتلىك، قانخورلۇق، قالاقلىق، پەزىلەتسىزلىك ئاللىقچان ئۇلارنى خىتايلاشتۇرۇپ بولغان. پەقەت ئۇلارغا جېنىمغا زامىن بولۇشقا پۇرسەت كەلمەي قالدى. ئۇلار خىتايغا ئوخشاش ئىمانىمغا، ۋاقتىمغا، زېھنىمگە، شەرىپىمگە تاجاۋۇز قىلدى، ئەمما خىتايدەك بۇ تاجاۋۇزچىلىقنى مىڭلىغان ئۇيغۇرغا تەدبىقلىيالماي ئاۋارە.

ئەڭ غەزەپىم كەلگىنى تۆھمەتچىلەرنىڭ «مۇجاھىتلارنىڭ ئادىمى» دېيىلگىنى بولدى. چۈنكى مۇجاھىتلارنىڭ يۈندىسىنى ئىچكەن ئىتمۇ ئالدىنى قىلىپ تۇرۇپ، مانا مەن ئىت دەپ تالايدۇ. ھەرگىزمۇ ئىكرانىنىڭ كەينىگە ئۆتۈۋېلىپ خىرقىرىمايدۇ، مەخپى ئىسىم بىلەن خىرىس قىلمايدۇ. ئۇلارنىڭ مېنى كاپىرغا چىقىرىشى ماڭا ئۆلۈم پەتىۋاسىنى بەرگەنگە باراۋەر. چۈنكى مۇسۇلماننى كاپىرغا چىقىرىش، مۇرتەت دېگەنلىك بولۇپ، شەرىئەتتە مۇرتەتنىڭ جازاسى ئۆلۈم ئىدى. ئەگەر ئۇلار مۇجاھىت بولغان بولسا بۇ شەرىئەتنىڭ ھۆكۈمىنى چىقىرىپ قويۇپ غەيۋەتكە نان چىلاپ يىمەيتتى، ئىجرا قىلاتتى. مىسىردا چىققان ھۆكۈم بولغاندىكىن مەن مىسىرغا بارغاندا ئىجرا قىلاتتى. ئۇلار ئەسلى خۇددى مېنى گۈلەنگە ئوخشىتىپ تۈركىيەنىڭ

قولىدا جازالىماقچى بولغانىدەك، كاپىرغا چىقىرىپ ئۇيغۇرنىڭ قولى بىلەن قەتلى قىلماقچى ئىدى.

مەن مەيدانغا چىققان ئادەمنى ھۆرمەت قىلىمەن. مەيلى جەڭ مەيدانىغا چىقسۇن، ياكى ھەق مەيدانىغا. مۇجاھىتلار مەيدانلارغا چىقتى، جانلىرىنى، قانلىرىنى پىدا قىلدى. ئۇنداق كۈسۈككا چۈشكەنلەرنى مۇجاھىتلارنىڭ ئادىمىگە ئەمەس، ئىتىغا ئوخشىتىشمۇ ئىتقا قىلىنغان ئاھانەتتۇر. ئۇلار خىتاينىڭ ئادىمى ئەمەس، خىتايدىن نەچچە ئون مىڭ كىلومېتىر يىراقتا تۇرۇپ ئۆزلىگىدىن خىتايلىشىپ بولغان، خىتايدەك زالىملىشىپ، مۇستەبىتلىشىپ، قانخورلىشىپ، ھىلىگەرلىشىپ كەتكەن، خىتاي قورقۇنچىدا ئەرەبچە ئىسىم ئىشلىتىپ ئاتا-ئانىسى قويغان ئۇيغۇرچە ئىسمىنىمۇ دېيەلمەس بولۇپ كەتكەن مەخلۇقاتلاردۇر.

www.uyghurkitap.com

مۇقەددەسلىك ۋە سۇيىئىستېمال

بىر جەمئىيەتتە مۇقەددەسلىك قانچە ئاممىۋى بولسا سۇيىئىستېمالمۇ شۇنچىلىك ئاسانلىشىدۇ. تۈركلەر ئۈچۈن مۇقەددەسلىك مىڭ يىللىق ئىسلام ئېتىقادى. تۈركىيەدىكى بەزى جامائەتلەر ۋە ئۇلارنىڭ قوللىغۇچىلىرى هاكىمىيەت بېشىدىكى ئاك پارتىيە (ئادالەت ۋە كالكىنما (تەرەققىيات) پارتىيەسى دېگەن سۆزنىڭ قىسقارتىلمىسى) دىن ئىستىگەنلىرىگە ئېرىشەلمىگەن هامان، ئۇنى ئاللاهنىڭ هۆكۈمرانلىقى ئورنىغا خەلقنىڭ هۆكۈمرانلىقىنى دەسسىتۋالغان دېموكراتچىلار دەپ تەبلىغ قىلىشقا باشلايدىكەن. تۈركىيەدە دىننى سۇيىئىستېمال قىلىش ئاسان بولۇپ، دىن سىياسىيونلارئۈچۈن ئەڭ كۆڭۈللۈك، ئەڭ غايىۋى، ئەڭ ئۈنۈملۈك سۇيىئىستېمال ۋاستىسىدۇر. بۇ ۋاستىگە تايىنىپ تۈركىيەدە ئاك پارتىيەنى ئەمەس هەتتا دۆلەت تۈزۈمىنىمۇ باتىلغا چىقىرىش مۇمكىن. مەسىلەن، بەزى جامائەتلەر «قۇرئان»دا «جۇمهۇرىيەت» دېگەن سۆز يوق، شۇڭا جۇمهۇرىيەت تۈزۈمىنىڭ دىندا ئورنى يوق دېيىشىدۇ.

ئۆلىما دوستلىرىمدىن ئۆگىنىشىمچە قۇرئاندا «مۇستەملىكە» دېگەن سۆزمۇ يوقكەن. ئەگەر بىر سۆزنىڭ بولماسلىقى شۇ هادىسىنىڭ بولمايدىغانلىقىدىن دېرەك بەرسە ئىدى، «قۇرئان»دا مۇستەملىكە دېگەن سۆز بولمىغاندىكەن، مۇستەملىكچىلىك مەۋجۇد بولمىسا بولاتتى. شۇنىڭغا قاراپ «قۇرئان» ئىنسانلارنى مۇستەملىكە بولۇپ قېلىشتىن ئاگاهلاندۇرمىغان، دېموكراتىك جۇمهۇرىيەت تۈزۈمىدىن توسقان دېيەلەمدۇق؟ جامائەتلەرنىڭ بۇ يەردە قىلىۋاتقىنى كۆڭۈلدىكىدەك بىر دۈشمەن ئىزدەش ۋە دۈشمەنلىكنى مۇقەددەس دىنغا باغلاپ ئاممىۋىلاشتۇرۇشتۇر. ئېنىقكى، دىنغا ئىشتىياق باغلىغان بىر مۇسۇلمانغا جۇمهۇرىيەت تۈزۈمىنى دۈشمەن كۆرسىتىشنىڭ ئەڭ ئۈنۈملۈك يولى «قۇرئان»نى ۋاستە قىلىشتۇر.

تۈركىيەدە سولچىلىق بىلەن ئوڭچىلىق باشقا دۆلەتلەردىن پەرقلىق. بۇ ئىككى دۈشمەن ئېقىمنىڭ بىرى دىنىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈۋالغان. سىياسىي ئېقىملارنىڭ بىر بىرىگە دۈشمەنلىك كەيپىياتى دىنغا باغلىنىپ كەتكەچكە ئۇزۇنغا سوزۇلدۇ ۋە دىندارلىق كۈچەيگەنچە قارشى تەرەپكە قارىتىلغان دىنىي ھۇجۇم تېخىمۇ ئالقىشلىق بولۇپ كېتىدۇ. تۈركىيەدەك ساۋاتسىزلىق ھېلىمۇ مەۋجۇت بولغان، تولۇق ئوتتۇرا مائارىپى ئومۇملاشمىغان، دېموكراتىيە تولۇق يەرلەشمىگەن بىر ئەلدە كىشىلەرنىڭ كاللىسى خوجىلار، پارتىيەلەر ۋە ھەرخىل كۈچلەر توقۇغان ھېكايە، رىۋايەت ۋە ئەپسانىلەر بىلەن ئاسانلا مەشغۇل قىلىنىپ جەمئىيەتتە دىندارلىق، ۋەتەنپەرۋەرلىك ۋە مىللەت سۆيگۈسىگە ئوخشاش مۇقەددەس تۇيغۇلار پۈچەكلىشىپ ۋاستىگە ئايلىنىپ كېتىدۇ.

تۈركىيەدىكى بىر جامائەتنىڭ دائىم نامازدىن كېيىن ئوقۇش تەلەپ قىلىنىدىغان كىتابىدا «قۇرئان»دىكى كەۋسەر سۈرىسى ئەبجەد ھېسابى بويىچە يېشىلىپ، مۇستاپا كامالنىڭ تۇغۇلغان ۋە ۋاپات بولغان كۈنىگە، ھەتتا پەرزەنتسىز كۆز يۇمغانلىقىغا ئىشارە قىلىنغانلىقىغا شاھىت بولغان ئىدىم. قارىماققا بۇ بىر كىشىگە بولغان دۈشمەنلىكتەك قىلغان بىلەن، ئەمەلىيەتتە ئوسمان ئىمپېرىيەسىنىڭ خارابىسىدىن دەست تۇرغان بىر مىللىي دۆلەتكە بولغان ئىنكاردۇر. ھوقۇق تەشنالىقى سەۋەپتىن بولغان دۈشمەنلىك ئەگەر مۇشۇنداق ئىلاھىي دەستۇر بىلەن باغلانسا مۇقەددەسلىشىپ كېتىدۇ، مۇنازىرە قىلىشقا ئورۇن قالمايدۇ، بۇ دۈشمەنلىكنىڭ تېخىمۇ خەتەرلىك تەرىپى.

بەزى ۋائىزلار تۈركىيەدە بەكرەك ئالقىشقا ئېرىشكەن، ئۆزى ئىشەنگەن سۇيىقەست نەزەرىيەسىگە «قۇرئان»نى ۋاستە قىلىپ ئەگەشكۈچى توپلايدۇ. ئۇلار ماسون، ئىلۇميناتى دېگەندەك يوشۇرۇن كۈچلەر ھەققىدە قورقۇنچلۇق ھېكايىلەرنى توقۇپلا قالماي، بۇلارنىڭ ئىسپاتىغا قۇرئاندىكى ئايەتلەرنى سۇيىئىستىمال قىلىشىدۇ. بىر مۇسۇلمان دۆلەتتە «قۇرئان»نى ۋاستە قىلىپ پەيدا قىلىنغان بۇنداق خوراپات تارقاتقۇچىغا چەندىكىدەك نەتىجە بېرىدۇ، ئەلۋەتتە.

يۇقىرىقىدەك دۇنيانىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋەزىيىتىگە بېرىپ تاقىشىدىغان

مەسىلىنى ئەمەلىيەت، پاكىت ۋە نەزەرىيە ئارقىلىق ئەمەس، قورئان ئارقىلىق دەلىللەپ تورىۋالسا، بۇ ھەقتىكى تالاش - تارتىشلاردا قوللىغۇچى دىن ھىمايىچىسىدەك، گۇمانلانغۇچى دىنغا قارشى تورىۋاتقاندەك بىر ۋەزىيەت بارلىققا كېلىدۇ. مۇنازىرە ئادەتتىكى پىكرىي مۇنازىرىدىن ئېتىقاتنى ھىمايە قىلىشقا بۇرىلىپ كېتىدۇ. ئىنسانلارنىڭ ھاياتىنى مەنىگە ئىگە قىلىپ، روھى يۆلەك بولۇۋاتقان دىننى سۇيىئىستىمال قىلىش، خوراپاتنىڭ پىلانلىغۇچىسىنى مەڭگۈ يېڭىلمەس ئورۇنغا ئىگە قىلىدۇ.

جەمئىيەتنى قەستەن ئىككى قۇتۇپلاشتۇرىدىغان دۈشمەنلىك تەرەپتارلىرى دائىم پەننى، ئىلمىيلىكنى، ھۆججەتنى ۋە تەجرىبىنى ئىنكار قىلىپ، ئۆزىنى مۇقەددەسلىكنىڭ مۇداپىئەچىلىرى قىلىپ كۆرسىتىشكە تىرىشىپ تورىدۇ. ئۇلار مۇقەددەسلىكنى سۇيىئىستىمال قىلىشقا قارشى چىققان كىشىلەرنى روھىي ھادىسلەرنى ماددىيلاشتۇرۇش، ئاددىيلاشتۇرۇش ۋە ئىنكارچىلىق بىلەن ئەيىپلەيدۇ. نەتىجىدە كىشىلەر مەسىلىلەرگە ئىلمىي پوزىتسىيەدىن تۇتسا، مۇقەددەس پىكىر ۋە تۇيغۇلارنى ئىنكار قىلغاندەك تۇيغۇغا كېلىپ قالىدۇ.

ئادەتتە يېپىق، مۇستەبىت، مونوپوللۇق جەمئىيەتلەردە ھاكىمىيەت مۇقەددەسلىكنى ئۇستاتلىق بىلەن ئۆزى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرىدۇ. چۈنكى پىكىر مونوپوللۇقى، ئىقتىسادىي مونوپوللۇق ۋە ھوقۇق مونوپوللۇقى بىر گورۇھقا مەركەزلەشكەندە ئۇ گورۇھ بۇنى مۇقەددەس دىن، دىنى ئورگان ۋە خادىملارنىڭ كۈچى ئارقىلىق مۇقىملىققا ئېرىشتۇرىدۇ. بىر جەمئىيەتتە مۇقەددەسلىك قانچە ئاممىۋىلاشسا ئىنسانىي خاسلىق، تۇيغۇ، خۇسۇسىي ھايات ۋە ئىلمىي روھ شۇنچە بويۇن قىسىدۇ. مۇقەددەسلىك مۇنازىرىگە، تەنقىتكە ۋە تەتقىقاتقا يېپىق بولغانلىقى ئۈچۈن، پۇرسەت پىشقانلا ھامان ھەر دائىم سۇيىئىستىمالغا ئۇچۇق ھالەتتە بولىدۇ.

دىن سىياسىيلاشتۇرۇلغان ئەلدە دۈشمەنلىك، زىددىيەت، قاباھەت ئۇرۇقلىرى تېرىلىپ بولغان بولىدۇ. مەنچە مۇقەددەس تۇيغۇلارنى سۇيىئىستىمالدىن، ۋاستە بولۇشتىن خالىي قىلىمىز دېسەك، ئۇنى سىياسىيدىن، ئىقتىسادىي نەپتىن يىراق تۇتۇپ، ئاممىۋىي ھەرىكەتلەردە قورالغا ئايلاندۇرماي پىنھان قەلبلەردە مەلھەم، مەخپىيەت پېتى ساقلىغىنىمىز ئەۋزەل.

نوپۇسىمىز ۋە نوپۇزىمىز

2017-يىلى مۇھاجىرەتتىكى داۋادا ئاكتىپ ئىشلەۋاتقان ئۇيغۇرلار يىغىلغان بىر مەجلىستە دىيارىمىزنىڭ نوپۇسى ئۈچ خىل دېيىلدى. شۇ نەق مەيداندا بىرەيلەن چىقىپ بۇنىڭغا ئېتىراز بىلدۈرگەن بولدى. شۇندىن كېيىن ئۇيغۇر رەھبەرلەرنىڭ نوپۇسىمىز ھەققىدە سەھنىلەر، ئېكرانلار ۋە مەتبۇئاتلاردا ئېلان قىلىۋاتقان باياناتلىرىغا دىققەت قىلىشقا باشلىدىم.

دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىيى ئادەتتە نوپۇسىمىزنى 20 مىليوندىن ئارتۇق دەپ سۆزلەيدىكەن ۋە شۇنداق يازىدىكەن. تۈركىيەدىكى شەرقى تۈركىستان مائارىپ ۋە ھەمكارلىق جەمئىيىتى 40 مىليون دەيدۇ. قەيسەرى شەھرىگە جايلاشقان شەرقى تۈركىستان مەدەنىيەت ۋە ھەمكارلىق جەمئىيىتى 35 مىليون دەپ جاكارلاپ كەلدى ۋە تەشكىلاتنىڭ ھويلىسىغا ئورنىتىلغا خەرىتىگە شۇنداق يېزىقلىق تۇرغانغا ئون يىللار بولدى.

يۇقىرىقى تەشكىلاتلارنىڭ باياناتىغا دىققەت قىلساق، بۇ يەردىكى نوپۇس ئۇيغۇرلارنىڭلا ئەمەس. بۇ نوپۇس بەزىدە ئومۇمىي نوپۇس، بەزىدە مىللەت نوپۇسى بولۇپ قالىدۇ. بەزىدە دۇنيادىكى ئۇيغۇر نوپۇسى دېيىلمەيمۇ قالمايدۇ.

نوپۇسىمىز توغرىلىق ئۇيغۇرچە مەتبۇئاتلاردىن باشقا ئەرەپ ۋە تۈركچە مەتبۇئاتلاردا بىز تەمىنلىگەن ھەر خىل مەلۇماتلار ئۇچرايدۇ. ئەرەبچە مەتبۇئاتلاردىن قاتاردىكى ئەلجەزىرە ئىنچىل خىتاينىڭ نوپۇس ستاتىستىكىسىنى ئاساس قىلىدۇ. غەرپ مەتبۇئاتى خۇددى مەسىلىھەتكە كەلگەندەك خىتاينىڭ نوپۇس ستاتىستىكىسىنى ئاساس قىلىدۇ. مەن بۇ ھەقتە غەرپلىك مۇخبىرلار بىلەن سۆھبەتلىشىش جەريانىدا ئۇلارنىڭ نوپۇس مەسىلىسىدە رەسمىي ستاتىستىكا ئورگانلىرىنىڭ مەلۇماتىنى ئاساس قىلىدىغانلىقىدىن خەۋەر تاپتىم.

ئەمەلىيەتتە بۇنداق پەرقلىق نوپۇس جاكارلارش ھەر خىل سەۋەپتىن بولۇشى مۇمكىن. بۇ سانلارنى دەۋاتقانلارنىڭ ئۆز ئالدىغا چۈشەندۈرۈش ئۇسۇلى بار، قارىماققا بۇلارنىڭ ھەممىسى ئەقىلگە ئۇيغۇن، ئەمما ئەقىلگە ئۇيغۇن بولغاننىڭ ھەممىسى پاكىت بولمايدۇ. ئۇيغۇر تەشكىلاتلىرى ستاستىكا قىلىدىغان نوپۇزلۇق

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئورگانغا ئىگە بولمىغان ئەھۋالدا نوپۇسنى پەقەت پەرەز ياكى لوگىكا بىلەن كەلتۈرۈپ چىقىرىش مۇمكىن، ئەمما ئۇنى پاكىتنىڭ ئورنىغا قويغىلى بولمايدۇ. ئادەتتە نوپۇس دىگەن جاكارلىنىۋاتقاندەك دەل 35 مىليون، 40 مىليون ياكى 20 مىليون بولمايدۇ. كۆزىتىشلەرگە قارىغاندا ھەر قايسى تەشكىلات نوپۇس ھەققىدىكى جاكارنى بىرلىككە كەلتۈرۈش ھەققىدە قانچە قېتىملاپ بىرلىككە كەلگەن بولسىمۇ ئەمەلگە ئاشمىغانلىقى مەلۇم.

مەنچە نوپۇس مەسىلىسىدە يۇقىرىقى پەرقلىق جاكارلارنىڭ بىرىگە توختاش بىزنى دۇنياغا سەممىي يۈزلەنگۈچىلەردىن قىلىدۇ. ئادەتتە بىز دىگەن نوپۇس خىتاينىڭ جاكاردىن ئاسمان زېمىن پەرقلىنىپ كەتمىسىلا كىشىگە رىۋايەتتەك بىلىنمەيدۇ. بىز مەيلى نېمە دەيلى نوپۇزلۇق مەتبۇئاتلار ھامان خىتاي ستاتىستىكا ئىدارىسىنىڭ سانىنى ئاساس قىلىدۇ. پەقەت نوپۇسىمىزنى ھەر يىل بىر ئىزدا ساناپ قالمىساقلا بولىدى.

مەن ئۇيغۇرلارنىڭ نوپۇس مەسىلىسىنى باش قاتۇرىدىغان مەسىلە دەپ قارىماسلىق تەرەپتارى. بىز كۆڭۈل بۆلىدىغان مەسىلىلەرنىڭ قاتارىدا نوپۇسنىڭ ئانچە چوڭ ئەھمىيىتى يوق. بىر مىللەتنى دۇنيادا كۈچلۈك، نوپۇزلۇق قىلىدىغان ئامىل ئۇنىڭ سانى ئەمەس. نوپۇسى بىلەن كۈچلۈك سانىلىدىغان بىلەككە تايىنىش دەۋرى كەلمەسكە كەتتى. دەۋرىمىزدە مىللەتلەر بىلىمگە تايىنىپ قۇدرەت تاپماقتا. دۇنيادا ئۇيغۇردەك نوپۇسى يوق مىللەت ۋە دۆلەتلەر كۆپ بولۇپ ھېچ بىرى نوپۇسىنىڭ ئازلىقى سەۋەپلىك رىقابەتتە يېڭىلگەن يوق. ئەگەر يېڭىلگەن بولسا ئىجاتچان مىللەت، ئۇنۇمدار ئىقتىسات ۋە دىموكراتىك تۈزۈم بولمىغانلىقتىن دەپ قاراش مۇۋاپىق بولۇشى مۇمكىن. نوپۇسى ئالتە مىليوندىن ئاشىدىغان يەھۇدىلار 22 دۆلەتكە بۆلۈنگەن 400 مىليوندىن ئارتۇق ئەرەبكە يالغۇز تاقابىل تۇرۇپ تۆت رەت غەلىبە قىلغانلىقى ۋە بۈگۈن نوبېل مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن ئالىملار سانى ئەڭ كۆپ مىللەت سانىلىدىغانلىقى، بىزگە نوپۇس بىلەن ساپانىڭ قايسىسىنىڭ مۇھىملىقىنى ئىسپات قىلىپ تۇرۇپتۇ.

ھازىر ۋەتەندىكى ئۇيغۇر نوپۇسى تەبىئي كۆپىيىشتە چېكىنىش كۆرۈلۈشكە باشلىدى. بۇنىڭغا قاراپ مۇھاجىرەتتە نوپۇسنى ئاشۇرۇش شۇئارلىرى ياڭراۋاتىدۇ. ئەمەلىيەتتە مەيلى ۋەتەندە بولايلى ياكى مۇھاجىرەتتە بولايلى بىز كۆپلەپ ئاۋۇپ مەۋجۇتلۇقىمىزنى كاپالەتكە ئىگە قىلالمايمىز. بىز ھېچ بىر زامان نوپۇسىمىزنىڭ سانى بىلەن كۈچلۈك بولالمايمىز. خىتاينىڭ نوپۇسلۇق مىللەت بولۇشى ئۇنىڭ

ساپالىق مىللەت بولۇشىغا تۇرۇتكە بولالمىغاندەك، بىزنىڭ نوپۇسىمىزمۇ ساپايىمىزنى بەلگىلىمەيدۇ. بىزگە بىر دوللار ئۆچۈن ئون سائەت ئىشلەپمۇ چاپىنى تىزىدىن ئاشمايدىغان ساۋاتسىز مىگلىغان نوپۇستىن ئون دوللار ئۆچۈن بىرەر سائەت ئىشلەيدىغان، قالغان ۋاقىتلىرىنى پەن، ئەدەبىيات، ئىلاھىيەت، سەنئەت، ساياھەت، تىجارەت ۋە تەنھەرىكەت بىلەن ھەپىلىشىدىغان ساپالىق يۈزلىگەن كىشى بولسا يېتەرلىك.

نوپۇس تاق مەنىلىك سۆز بولۇپ، پەقەت بىر ئائىلە ياكى مىللەتنىڭ سانىنى بىلدۈرىدۇ. نوپۇز بولسا كۆپ مەنىلىك سۆز بولۇپ كۈچ، قۇدرەت، تەسىر، ئىناۋەت دېگەن مەنىدە. دۇنيادا نوپۇسى ئەڭ كۆپ ئافرىقا، ئاسىيا قىتئەلىرى ھازىر ئۇرۇش ئەڭ كۆپ يۈز بېرىدىغان، نامراتلىق ئەڭ ئېغىر، ساۋاتسىزلىق يامرىغان، خوراپاتلىق بازار تاپقان يەرلەردۇر. بۇ يەرلەردە ئىنسانلارنى كۆپى پەقەت سان ياكى ھەرىپ سۈپىتىدە مەۋجۇت بولغاچقا ئۇلارنىڭ مىگلاپ ئۆلۈشى، تۇمەنلەپ مۇساپىر بولۇشى، مىليۇنلاپ كېسەللىنىشى دىققەتكە نائىل بولمايدۇ. ياۋروپا، ئوكيانىيە، شىمالى ئامېرىكا قىتئەلىرىدە نوپۇس دۇنيا نوپۇسىنىڭ ئون پىرسەنتىنىمۇ تەشكىل قىلمىغان بىلەن دۇنيا بايلىقىنىڭ 80 پېرسەنتى شۇلارنىڭ قولىدا. بۇ قىتئەلەردە 2 -دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن ئۇرۇش پارتىلىغان يوق، چىرىكلىك، يۇقۇملۇق كېسەل، نادانلىقلاردىن ئۇلار ئاللىقاچان خوشلاشقان. مۇشۇ مەنىدە نوپۇسنىڭ كۆپلۈكى ھازىر نامراتلىق، ئاچارچىلىق ۋە ئۇرۇش ئاپەتلىرىنىڭ بىشارىتى بولۇپ قېلىۋاتىدۇ.

بىر مىللەتنىڭ نوپۇسلۇق بولۇشى ئۇنىڭ نوپۇزلۇق بولۇشىدىن دېرەك بەرمەيدۇ. ئەكسىچە ساپاسىز نوپۇسنىڭ كۆپ بولۇشى ھەر قانداق بىر مىللەتنى ئىچكى ئۇرۇش، نامراتلىق، خوراپات، مۇستەبىتلىك، ئەخلاقسىزلىق ۋە ئىجتىمائى چۈشكۈنلۈككە موپتىلا قىلىدۇ. شۇڭا نوپۇسىمىز ھەققىدە ئىزدىنىشلەرگە سەرىپ قىلغان ۋاقىتنى، نوپۇس ھەققىدە تارتىششقا كەتكەن ئېنېرگىيەنى، نوپۇسنى كۆپەيتىشكە كەتكەن ئىقتىساتنى ساپانى ئۆستۈرۈشكە خىراجەت قىلىش تېخىمۇ ئەۋزەل بولۇشى مۇمكىن.

مۇقاۋا: ئابدۇلئەزىز ئاقھۇن

مەن بۇ كىتاپتىكى يازمىلىرىمدا ھاياتىمىزدىكى مۇرەككەپ كۆرۈنگەن ھادىسىلەرنىڭ تەركىپلىرىگە نەزەر سالدىم ۋە ھىس قىلغانلىرىمنى سىلەرگە قىسىندىم. بىزنى بىزلەشتۈرگەن تارىخنىڭ گاھ پارلاق، گاھ قاراڭغۇ بەتلىرىنى ۋاراقلىدىم. كەلگۈسىمىزنىڭ مەشئەللىرى بولغان باللار ھەققىدە ئويلاندىم. تەپەككۇرىمىزغا چاپلاشقان چاپاق ۋە رودىپايلارنى ئايرىپ چىقاي دەپ ئىزدەندىم. ھۆرلۈك سەپىرى تەپەككۇرىمىزنى بوغۇچلىغان تۇزاقلارنى پاچاقلاشتىن باشلىنىدۇ دەپ ئىشىنىپ قولۇمغا قەلەم ئالدىم.

بۇ ماقالىلەرنىڭ 2017.يىلى 5.ئايغىچە بولغان قىسمى پۈتۈنلەي ۋەتەندىكى ئوقۇرمەنلەرنى كۆزلەپ يېزىلغانلىقى ئۈچۈن، بەزى سۆز- ئىبارە ۋە جۈملىلەردە مۇھاجىرەتتىكى ئۇيغۇرلارغا مەقبۇل بولمايدىغان تەرەپلىرى بولۇشى مۇمكىن. ئەپۇ قىلىنغاي!

THG
0068791
LNA
THG 0068791 LNA

ISBN: 978-6052375945

SİYER YAYINLARI
www.siyerkitap.com